

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

YENİ MİLLİYETÇİ İDEOLOJİ OLARAK
ULUSALCILIK: İZMİR ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN
ULUSALCILARIN DUYGULARININ ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

GÜNCE SABAH ERYILMAZ ERDAMAR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Özgür ADADAĞ

ŞUBAT 2024

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ANABİLİM DALI

YENİ MİLLİYETÇİ İDEOLOJİ OLARAK
ULUSALCILIK: İZMİR ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN
ULUSALCILARIN DUYGULARININ ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

GÜNCE SABAH ERYILMAZ ERDAMAR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Özgür ADADAĞ

ŞUBAT 2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1. DUYGU ÇALIŞMALARI LİTERATÜR TARAMASI	33
1.1 Duygu-Akıl İkiliği Üzerine	33
1.2 Duygu Literatürünün Gelişimi	51
1.3 Duygunun Tanımlanması Tartışmaları ve Duygu Sosyolojisi Teorileri	58
1.4 Çalışmanın Teorik Yaklaşımı: İktidar-Statü Teorisi ve Kimlik Teorisi	70
2. YENİ MİLLİYETÇİLİK VE DUYGULAR	87
2.1 Yeni Milliyetçilik Kavramı ve Literatürdeki Konumlanışı	87
2.2 Yeni Milliyetçilikte “Yeni” Olan Nedir?	91
2.3 Milliyetçilik ve Duygu İlişkisi	98
2.3.1 Milleti Oluşturan Kriterler ve Duyguların Rolü	102
2.3.2 Milliyetçilik: Zayıf-Merkezli İdeoloji	107
2.4 Duygu Sosyolojisi Bağlamında Milliyetçilik	115
2.5 Duygu Çalışmalarının Milliyetçilik Kuramlarındaki Konumlanışı	119
2.6 Yeni Milliyetçilik Türleri	122
2.6.1 Ayrılıkçı Yeni Milliyetçilik	123
2.6.2 Korumacı Yeni Milliyetçilik	128
2.6.2.1 İç Tehdide Karşı Korumacı Yeni Milliyetçilik	130
2.6.2.2 Dışarıdaki Tehdide Karşı Korumacı Milliyetçilik	134

3. ULUSALCILARIN DUYGULARI, ANTI-BATI SÖYLEMİ VE BAŞA ÇIKMA MEKANİZMALARI	139
3.1 Görüşmecilerin Belirlenmesi Süreci ve Genel Bir Değerlendirilmesi	140
3.2 Ulusalcıların Tanımlamaları ve Milliyetçilik ile Farkları	147
3.3 Yenilginin Kıskaçındaki Ulusalcılar ve Yinelenen Olumsuz Duyguları	159
3.3.1 AK Parti'nin İktidara Gelişinin Şaşkınlığı: Öfke, Üzüntü ve Endişe Dolu Yılların Başlangıcı	165
3.3.2 AK Parti'nin Yirmi Yıllık İktidarının Getirdiği Güçsüzlük: Kayıplar Ülkesi ve Kayıplar Kitlesi	175
3.3.3 “Aydınların” Öfkesi ve “Halk”ın Dayanılmaz “Cahilliğine” Aşağılama	194
3.3.4 Korkunun Hükümdarlığında Suskunluk ve İç Savaş Tehdidi	208
3.3.5 Umutsuzluk ve Umut Sarmalında Kaygılı Bir Bekleyiş	219
3.3.6 Üzüntü ve Güçsüzlükten Sıyrılma Zamanları: Atatürk Anlatıları, Nostaljik Öykünmeler, İzmir Anıları	228
3.4 Ulusalcıların Batı ile İlgili Genel Duygusal Durumu: İkili Var Olma Düzlemi	241
3.4.1 “İyi Batı”	246
3.4.2 “Kötü Batı”	259
3.4.3 Başa Çıkma Stratejileri ve Batı Karşıtı Söylem	269
SONUÇ	282
KAYNAKÇA	288
EK A1 : GÖRÜŞME SORULARI	316
ÖZGEÇMİŞ	318

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ASSAM	: Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DBP	: Demokrasi ve Barış Partisi
DEHAP	: Demokratik Halk Partisi
DEM	: Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HES	: Hidroelektrik Santrali
İMF	: Uluslararası Para Fonu
İP	: İşçi Partisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MDD	: Milli Demokratik Devrim
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
RP	: Refah Partisi

SADAT	: Uluslararası Savunma Danışmanlık İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TGB	: Türkiye Gençlik Birliği
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
VP	: Vatan Partisi

TABLO LİSTESİ**Sayfa No****Tablo 2.1 : Duygu Çalışmalarında Birincil Duygular**

64

Tablo 3.1: Derinlemesine Görüşmeci Listesi

146

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 2.1 : Duygu Sosyolojisi Teorileri	67
Şekil 2.2 : İktidar Durumuna göre Duygular	76
Şekil 2.3 : Statü Durumuna Göre Duygular	77
Şekil 2.4 :Ötekinin Statü Kaybında Sorumluluk Atfına Göre Duygular	78
Şekil 2.5 : İktidar-Statü İlişkileri ve Zaman Boyutu	78
Şekil 3.1: Ulusalcıların Duygularının Frekansı	163

RÉSUMÉ

Après la victoire électorale du Parti de la justice et du développement (Parti AK) en 2002, la société turque a connu un changement remarquable et paradoxal : une idéologie *ulusalcı*, dont l'une des composantes est l'anti-occidentalisme, a gagné le soutien des segments de la société turque les plus favorables aux modes de vie et aux valeurs occidentaux. Ce phénomène encourage un examen critique des motivations et des fondements émotionnels de cette transformation idéologique. Cette thèse vise à mettre à jour les complexités de l'*ulusalcılık*, en se concentrant particulièrement sur l'adhésion de la population occidentalisée à une idéologie fondamentalement opposée aux valeurs occidentales.

Cette thèse analyse l'idéologie d'*ulusalcılık*, qu'elle caractérise comme la nouvelle idéologie nationaliste, dans le contexte de la théorie du statut du pouvoir et de la théorie de l'identité de la sociologie des émotions. La question de recherche de l'étude peut être formulée comme suit : Pourquoi les personnes les plus occidentalisées de Turquie soutiennent-elles une idéologie profondément anti-occidentale telle que l'*ulusalcılık*? Cette question fondamentale aborde l'intéressant paradoxe des individus qui ont toujours été des défenseurs de l'occidentalisation et qui s'alignent sur une idéologie qui semble être fondamentalement opposée aux principes et aux valeurs occidentaux. Afin de répondre à cette question de recherche, les sous-questions suivantes sont abordées : La théorie du pouvoir et du statut, qui affirme que les émotions naissent des changements dans les positions de pouvoir et de statut des individus, peut-elle fournir une explication au dilemme paradoxal de la question de recherche ? Partant de la question centrale, cette recherche utilise la théorie du pouvoir et du statut comme cadre potentiel pour comprendre les motivations qui sous-tendent le soutien des populations occidentales à l'*ulusalcılık*. Quelles émotions caractérisent l'idéologie de l'*ulusalcılık* ? En explorant en profondeur les dimensions émotionnelles de l'*ulusalcılık*, cette question examine les émotions clés et les facteurs psychologiques qui contribuent à l'attrait de cette nouvelle idéologie nationaliste. Comment les relations de pouvoir et les processus de vérification de l'identité entre le parti AK-West et les *ulusalcı* affectent-ils les émotions caractéristiques des *ulusalcı* ? Cette question se concentre sur les interactions entre les *ulusalcı* et les autres groupes, tout en abordant leurs émotions. Les émotions provoquées par les changements de pouvoir et de statut entre ces groupes sont identifiées, et les émotions négatives et les stratégies d'adaptation qui apparaissent lorsque les identités des *ulusalcı* ne sont pas vérifiées, en particulier dans la relation entre l'Occident et les *ulusalcı*, sont analysées.

Il est essentiel de comprendre les motivations qui sous-tendent le soutien aux *ulusalcılık* dans les groupes démographiques traditionnellement occidentalisés pour comprendre l'évolution du paysage sociopolitique en Turquie. Cette étude vise à apporter une contribution précieuse à l'interaction complexe entre les idéologies politiques, les valeurs de groupe et la dynamique émotionnelle en fournissant une

perspective nuancée sur le phénomène apparemment contradictoire qui émerge dans la société Turque. Au fur et à mesure que la recherche progresse, les résultats devraient non seulement éclairer la dynamique de l'ulusalcılık, mais aussi contribuer à des débats plus larges sur les transformations idéologiques, la psychologie de l'engagement politique et l'interaction complexe entre l'identité, le pouvoir et le statut.

Le chapitre introductif de la thèse commence par une analyse critique de la littérature relativement récente sur les ulusalcılık. Cette revue de la littérature vise à examiner en profondeur les principes fondamentaux de l'ulusalcılık, à retracer ses racines historiques et à analyser ses fondements idéologiques. Grâce à une analyse complète de la littérature existante, cette étude vise à contribuer à une compréhension nuancée de l'ulusalcılık et de ses implications pour la société et la politique turques.

Sur la base de récits historiques, de développements politiques et de changements sociaux, l'ulusalcılık représente une réponse aux défis perçus pour l'identité turque (identité, laïcité et souveraineté). L'article retrace le contexte historique en identifiant d'abord les facteurs qui ont contribué à la montée de l'ulusalcılık, en se concentrant sur l'impact des mouvements islamiques et kurdes dans les années 1990. Les années 1990 ont été marquées par la visibilité accrue des mouvements islamiques et kurdes, qui ont considérablement influencé le paysage sociopolitique de la Turquie. Alors que les mouvements islamiques remettaient en cause les principes de laïcité, les mouvements kurdes exigeaient la reconnaissance des droits culturels et politiques. Ces mouvements ont contribué à la polarisation sociale et stimulé les débats sur l'identité et l'unité nationales.

Dans la littérature, l'ulusalcılık est caractérisé par quatre composantes principales qui façonnent son cadre idéologique. Premièrement, le primordial attache une grande importance à la laïcité, qu'il considère non seulement comme un concept politique, mais aussi comme un élément essentiel et fondamental de l'identité turque, vital pour la modernité et l'intégration du pays. Le second est un engagement inébranlable en faveur de l'unité nationale, qui est étroitement lié à la vision d'Atatürk d'une Turquie unie, exempte de divisions ethniques et religieuses. Ce principe met l'accent sur la préservation de l'intégrité territoriale et le développement d'une identité nationale cohérente. En outre, l'ulusalcılık glorifie le patriotisme militariste et considère l'armée comme une institution cruciale protégeant la sécurité et les intérêts nationaux, symbolisant la force et la résilience. Enfin, l'idéologie ulusalcı adopte une position anti-occidentale inflexible qui rejette les ambitions impérialistes perçues et prône une plus grande autonomie, reflétant une affirmation fervente de l'identité distincte de la Turquie et une résistance déterminée à l'influence étrangère. En particulier, cet accent anti-occidental dans la littérature est mentionné dans presque toutes les études sur l'ulusalcılık et souligné comme sa composante la plus importante. Dans cette thèse, l'anti-occidentalisme de l'ulusalcılık est souligné en particulier, et contrairement à la littérature, l'hypothèse est que cet anti-occidentalisme n'est pas au cœur de l'idéologie de l'ulusalcı, mais émerge plutôt dans l'interaction entre l'Occident, le Parti AK et les ulusalcı, selon les conditions.

L'introduction de la thèse explique également sa méthodologie. Dans cette recherche, qui a été menée afin de déterminer les émotions des ulusalcı et les effets de ces émotions sur l'idéologie des ulusalcılık, et donc de mieux comprendre l'anti-occidentalisme, qui est accepté comme l'un des principes de base des ulusalcılık, une méthode mixte a été utilisée, combinant des approches de recherche qualitatives. Les méthodes d'analyse du discours basée sur les émotions, d'analyse du contenu et d'analyse thématique ont été combinées pour comprendre de manière exhaustive les

structures discursives, les modèles de contenu et les éléments thématiques dans les données collectées lors des entretiens semi-structurés en profondeur avec les ulusalcı. MAXQDA, un logiciel d'analyse de données qualitatives, a été utilisé pour faciliter l'analyse des données textuelles obtenues à partir de ces entretiens semi-structurés.

Dans le premier chapitre, afin de mieux comprendre les théories sociologiques de l'émotion utilisées dans cette thèse, la littérature sur les études de l'émotion, qui est l'un des domaines d'étude de cette thèse, est analysée. Tout d'abord, la relation antagoniste entre l'émotion et la raison dans la pensée politique, sociale, philosophique et scientifique occidentale est questionnée, catégorisée et les contributions des études sur l'émotion dans différents domaines pour surmonter cette dichotomie sont présentées. Ensuite, le processus de développement de la littérature sur les émotions est brièvement résumé, et les études et domaines d'étude importants sont mentionnés. Ensuite, après une description générale des théories de la sociologie des émotions, la théorie du pouvoir et du statut et la théorie de l'identité, qui sont utilisées dans cette étude, sont expliquées en détail.

Dans la deuxième partie, nous tentons de comprendre la relation entre le nouveau nationalisme et les émotions. Dans ce contexte, nous examinons d'abord comment le concept de nouveau nationalisme est étudié dans la littérature sur le nationalisme, quelles autres conceptualisations sont utilisées et quelles sont les caractéristiques du nouveau nationalisme, puis nous expliquons les caractéristiques, les conditions et les composantes du nouveau nationalisme qui diffèrent de l'ancien nationalisme. Après avoir déterminé le cadre du concept de nouveau nationalisme, et avant de discuter de la relation entre le nationalisme et les émotions, nous indiquons à travers quelles définitions les concepts de nation et de nationalisme sont évalués dans cette thèse. En conséquence, une double approche est adoptée pour comprendre la relation entre le nationalisme et les émotions. D'une part, elle se concentre sur la manière dont le nationalisme est analysé dans les études sociologiques des émotions, et d'autre part, elle détermine comment les études des émotions sont positionnées dans les théories du nationalisme. Enfin, ce chapitre propose une catégorisation des nouvelles idéologies nationalistes, qui sont divisées en deux catégories : le nouveau nationalisme séparatiste et le nouveau nationalisme défensif. Le nouveau nationalisme défensif, qui a été largement analysé dans la littérature, traite de la perception d'une menace provenant de l'intérieur ou de l'extérieur de l'État-nation dans deux sous-sections. Compte tenu des caractéristiques de l'ulusalcılık dans la littérature sur l'ulusalcılık, cette idéologie peut être considérée comme un nouveau nationalisme défensif contre les menaces extérieures. La conclusion problématise et réévalue cette affirmation.

Le troisième chapitre de cette thèse constitue la phase analytique, au cours de laquelle une analyse complète des entretiens approfondis est menée. Sur la base des théories du pouvoir, du statut et de l'identité dans la sociologie des émotions, les émotions qui émergent dans la relation entre les ulusalcı, le parti AK et l'Occident sont analysées en termes de changements de pouvoir et de statut et de vérification/non-vérification de l'identité. En particulier, nous analysons les stratégies que les ulusalcı développent pour faire face aux émotions négatives qu'ils ressentent lorsque leur identité n'est pas vérifiée, et l'impact de ces stratégies sur le discours anti-occidental, qui est accepté comme une composante de l'idéologie des ulusalıcılık. Outre cette analyse, l'objectif est également de comprendre quelles émotions les ulusalcı ont ressenties intensément pendant les vingt années de règne du parti AK, et comment ces émotions ont influencé la formation de leur idéologie.

En outre, cette analyse tente de révéler l'éventail des émotions ressenties par les ulusalcı au cours des deux décennies de gouvernement du parti AK et de décrire l'impact profond de ces émotions sur l'évolution de leur position idéologique. Les premières remarques de cette section résument les caractéristiques des personnes interrogées et les raisons du choix de ce groupe spécifique pour les entretiens. L'objectif est également de comprendre comment les ulusalcı conceptualisent l'ulusalcılık dans leurs propres termes, et les nuances complexes dans la perception qu'ils en ont. Ce faisant, il s'avère que les ulusalcı définissent le plus souvent l'ulusalcılık en termes de différences par rapport au nationalisme ethnique en Turquie.

Les analyses suivantes sont divisées en deux sous-groupes. Tout d'abord, une recherche méticuleuse est menée pour révéler les émotions ressenties par les ulusalcı pendant les 20 années de pouvoir du Parti AK. Ces émotions sont analysées sous l'angle de l'évolution des positions de pouvoir des groupes concernés dans l'environnement social et politique. Outre les émotions exprimées par les personnes interrogées, leurs gestes, mouvements corporels, accentuations et intonations lors des entretiens sont également pris en compte dans l'analyse. L'analyse montre que les émotions les plus courantes ressenties par les ulusalcı sont la colère, la tristesse, l'humiliation, l'anxiété, la peur, la déception, le désespoir et la fierté. Les émotions ne sont pas analysées individuellement, mais segmentées en combinant les émotions avec le contexte des récits des ulusalcı. L'émotion prédominante dans chaque épisode est également reflétée dans les sous-titres.

Deuxièmement, cette section analyse de manière critique le rôle du discours anti-occidental, qui est considéré comme l'un des principaux déterminants de cette idéologie dans la littérature sur les ulusalıcılık, dans ce cadre spécifique. L'interaction entre les ulusalcı, le parti AK et l'Occident est analysée afin de révéler la dynamique complexe qui affecte le discours anti-occidental. En s'appuyant sur la théorie de l'identité, l'analyse vise à découvrir les stratégies d'adaptation utilisées par les ulusalcı pour canaliser les émotions négatives résultant d'une éventuelle non-vérification des identités qu'ils s'attribuent, en particulier dans le contexte de la relation tripartite susmentionnée. Cette approche à multiples facettes promet d'offrir des perspectives précieuses sur les fondements affectifs de l'idéologie ulusalcı, et de mettre en lumière l'interaction complexe entre les changements de pouvoir et de statut et la non-vérification de l'identité qui façonnent les perspectives et les réponses des ulusalcı. Plusieurs stratégies ont été utilisées pour formuler les questions des entretiens de cette section. Tout d'abord, les personnes interrogées ont été interrogées sur leurs idées générales concernant l'Occident, puis sur leurs expériences et leurs sentiments pendant l'accession au pouvoir et le règne du parti AK. Entre ces deux types de questions, la relation entre l'Occident et le parti AK, et la relation entre l'Occident et les ulusalcı, ont été réinterrogées. Les similitudes et les différences dans le discours des ulusalcı sur l'Occident à ces deux moments différents constituent la base de l'analyse.

Dans la conclusion, il est déterminé comment l'ulusalcılık devrait être évalué en tant que nouveau nationalisme en analysant comment les stratégies d'adaptation des ulusalcı pour gérer leurs émotions affectent l'idéologie de l'ulusalcılık. Contrairement aux approches de la littérature sur l'ulusalcılık, l'ulusalcılık se positionne comme un nouveau nationalisme protecteur contre les menaces internes et non contre les menaces externes. La principale menace perçue par les ulusalcı se concentre sur le gouvernement du parti AK. Le discours populiste, qui est une composante importante du nouveau nationalisme, n'est pas dominant dans les ulusalıcılık parce que le sentiment d'humiliation que les ulusalcı ressentent intensément à l'égard du "peuple" façonne l'idéologie. Bien que les ulusalcı ressentent fréquemment les griefs sur

lesquels repose le discours populiste, ils empêchent l'émergence d'un discours populiste parce qu'ils se considèrent comme culturellement supérieurs au peuple et au parti AK.

Une autre détermination importante est liée à la caractéristique anti-occidentale de l'idéologie des ulusalcılık. Les discours anti-occidentaux des ulusalcı sont regroupés dans des contextes où la relation entre le parti AK et l'Occident est positive et où les élites occidentales attribuent plus de statut au parti AK et à ses partisans qu'aux ulusalcı. En dehors de ce contexte, ils adoptent l'approche positive de l'idéologie Kémaliste à l'égard de l'Occident et des valeurs occidentales. Par conséquent, la menace extérieure est conditionnelle plutôt que fondamentale pour les ulusalcılık. La perception de la menace par les ulusalcı est dirigée vers le parti AK et ses partisans, qu'ils perçoivent comme culturellement inférieurs à eux, mais qui ont le pouvoir d'exercer un pouvoir sur eux, et qu'ils perçoivent comme la cause de leurs constantes défaites électorales et de leurs pertes institutionnelles, politiques, sociales et économiques. Dans ce contexte, l'ulusalcılık peut être considéré comme un nouveau nationalisme contre les menaces internes plutôt que comme un nouveau nationalisme contre les menaces externes. Toutefois, ces deux types de nouveau nationalisme ne doivent pas être considérés comme s'excluant mutuellement.

ABSTRACT

Following the electoral victory of the Justice and Development Party (AK Party) in 2002, Turkish society underwent a remarkable and paradoxical change: a *ulusalcı* ideology, one component of which is anti-Westernism, won the support of those segments of Turkish society most favorable to Western lifestyles and values. This phenomenon encourages a critical examination of the motivations and emotional underpinnings of this ideological transformation. This thesis aims to uncover the complexities of *ulusalcılık*, focusing particularly on the Westernized population's adherence to an ideology fundamentally opposed to Western values.

This thesis analyzes the ideology of *ulusalcılık*, which it characterizes as the new nationalist ideology, in the context of power-status theory and the identity theory of the sociology of emotions. The study's research question can be formulated as follows: Why do Turkey's most Westernized people support a deeply anti-Western ideology such as *ulusalcılık*? This fundamental question addresses the interesting paradox of individuals who have historically been advocates of Westernization aligning themselves with an ideology that appears to be fundamentally opposed to Western principles and values. In order to answer this research question, the following sub-questions are addressed: Can the theory of power and status, which asserts that emotions arise from changes in individuals' positions of power and status, provide an explanation for the paradoxical dilemma of the research question? Starting from the central question, this research uses power and status theory as a potential framework for understanding the motivations behind Westernized populations' support for *ulusalcılık*. What emotions characterize the ideology of *ulusalcılık*? By exploring the emotional dimensions of *ulusalcılık* in depth, this question examines the key emotions and psychological factors that contribute to the appeal of this new nationalist ideology. How do the power relations and identity verification processes between the West-AK party and *ulusalcıs* affect the emotions characteristic of *ulusalcıs*? This question focuses on the interactions between *ulusalcıs* and other groups, while addressing their emotions. Emotions that arise due to shifts in power and status between these groups are identified, and the negative emotions and coping strategies that arise when *ulusalcıs*' identities are non-verified, particularly in the relationship between the West and *ulusalcıs*, are analyzed.

Understanding the motivations behind support for *ulusalcılık* in traditionally Westernized demographic groups is essential to understanding the changing socio-political landscape in Turkey. This study aims to make valuable contributions to the complex interplay between political ideologies, group values and emotional dynamics by providing a nuanced perspective on the seemingly contradictory phenomenon emerging in Turkish society. As the research progresses, the findings should not only shed light on the dynamics of *ulusalcılık*, but also contribute to wider debates on

ideological transformations, the psychology of political engagement and the complex interplay between identity, power and status.

The introductory chapter of the thesis begins with a critical analysis of the relatively recent literature on ulusalcılık. This literature review aims to examine in depth the fundamental principles of ulusalcılık, trace its historical roots and analyze its ideological underpinnings. Through a comprehensive analysis of existing literature, this study aims to contribute to a nuanced understanding of ulusalcılık and its implications for Turkish society and politics.

Based on historical narratives, political developments, and social changes, ulusalcılık represents a response to perceived challenges to Turkish identity (identity, secularism and sovereignty). The paper traces the historical context by first identifying the factors that contributed to the rise of ulusalcılık, focusing on the impact of Islamic and Kurdish movements in the 1990s. The pivotal 1990s were marked by the increased visibility of Islamic and Kurdish movements, which significantly influenced Turkey's socio-political landscape. While Islamic movements challenged secular principles, Kurdish movements demanded recognition of cultural and political rights. These movements contributed to social polarization and stimulated debates on national identity and unity.

In the literature, ulusalcılık is characterized by four main components that shape its ideological framework. Firstly, the primordial attaches great importance to secularism, regarding it not only as a political concept, but also as an essential and fundamental element of Turkish identity, vital for the country's modernity and integration. The second is an unwavering commitment to national unity, which is closely linked to Atatürk's vision of a united Turkey, free from ethnic and religious divisions. This principle emphasizes the preservation of territorial integrity and the development of a coherent national identity. In addition, ulusalcılık glorifies militaristic patriotism and sees the army as a crucial institution protecting national security and interests, symbolizing strength and resilience. Finally, ulusalcı ideology adopts an inflexible anti-Western stance that rejects perceived imperialist ambitions and advocates greater autonomy, reflecting a fervent assertion of Turkey's distinct identity and determined resistance to foreign influence. In particular, this anti-Western emphasis in the literature is mentioned in almost all studies of ulusalcılık and emphasized as its most important component. In this thesis, the anti-Westernism of ulusalcılık is emphasized in particular, and unlike the literature, the assumption is that this anti-Westernism is not at the heart of ulusalcı ideology, but rather emerges in the interaction between the West, the AK Party and ulusalcıs, depending on conditions.

The introduction to the thesis also explains its methodology. In this research, which was conducted in order to determine the emotions of ulusalcıs and the effects of these emotions on the ideology of ulusalcılık, and thus to better understand anti-Westernism, which is accepted as one of the basic tenets of ulusalcılık, a mixed method was used combining qualitative research approaches. Emotion-based discourse analysis, content analysis and thematic analysis methods were combined to comprehensively understand discursive structures, content patterns and thematic elements in data collected from semi-structured in-depth interviews with ulusalcıs. MAXQDA, a qualitative data analysis software, was used to facilitate the analysis of textual data obtained from these semi-structured interviews.

In the first chapter, in order to better understand the sociological theories of emotion used in this thesis, the literature on emotion studies, which is one of the areas of study in this thesis, is analyzed. Firstly, the antagonistic relationship between

emotion and reason in Western political, social, philosophical and scientific thought is questioned, categorized and the contributions of emotion studies in different fields to overcoming this dichotomy are presented. Next, the process of development of the emotion literature is briefly summarized, and important studies and fields of study are mentioned. Then, after a general description of the theories of the sociology of emotions, the power and status theory and the identity theory, which are used in this study, are explained in detail.

In the second part, we attempt to understand the relationship between the new nationalism and emotions. In this context, it is first examined how the concept of new nationalism is examined in the literature on nationalism, what other conceptualizations are used and what are the characteristics of new nationalism, and then the characteristics, conditions and components of new nationalism that differ from old nationalism are explained. Having determined the framework of the concept of new nationalism, and before discussing the relationship between nationalism and emotions, we indicate through which definitions the concepts of nation and nationalism are evaluated in this thesis. Accordingly, a two-pronged approach is taken to understanding the relationship between nationalism and emotions. On the one hand, it focuses on how nationalism is analyzed in sociological studies of emotions, and on the other, it determines how studies of emotions are positioned within theories of nationalism. Finally, this chapter proposes a categorization of new nationalist ideologies, which are divided into two categories: separatist new nationalism and defensive new nationalism. The defensive new nationalism, which has been extensively analyzed in the literature, deals with the perception of a threat from within or outside the nation-state in two subsections. Given the characteristics of *ulusalcılık* in the literature on *ulusalcılık*, this ideology can be seen as defensive new nationalism against external threats. The conclusion problematizes and reassesses this assertion.

The third chapter of this thesis constitutes the analytical phase, during which a comprehensive analysis of the in-depth interviews is conducted. Based on theories of power- status and identity in the sociology of emotions, the emotions that emerge in the relationship between *ulusalcıs*, the AK Party and the West are analyzed in terms of shifts in power and status and the verification/non-verification of identity. In particular, we analyze the strategies *ulusalcıs* develop to cope with the negative emotions they feel when their identity is not verified, and the impact of these strategies on the anti-Western discourse, which is accepted as a component of the ideology of *ulusalcılık*. In addition to this analysis, the aim is also to understand which emotions *ulusalcıs* felt intensely during the twenty years of AK Party rule, and how these emotions influenced the formation of their ideology.

In addition, this analysis attempts to reveal the range of emotions felt by *ulusalcıs* during the two decades of AK Party rule, and to describe the profound impact of these emotions on the evolution of their ideological position. The first remarks in this section summarize the characteristics of the interviewees and the reasons for choosing this specific group for the interviews. The aim is also to understand how *ulusalcıs* conceptualize *ulusalcılık* in their own terms, and the complex nuances in their perception of it. In doing so, it turns out that *ulusalcıs* most often define *ulusalcılık* in terms of differences from ethnic nationalism in Turkey.

The following analyses are divided into two sub-groups. Firstly, meticulous research is carried out to reveal the emotions felt by *ulusalcıs* during the AK Party's 20 years in power. These emotions are analyzed from the point of view of the evolution of the power positions of the groups concerned in the social and political environment.

In addition to the emotions expressed by the interviewees, their gestures, body movements, accentuation and intonation during the interviews are also taken into account in the analysis. The analysis shows that the most common emotions felt by ulusalcıs are anger, sadness, contempt, anxiety, fear, disappointment, despair and pride. The emotions are not analyzed individually but segmented by combining the emotions with the context of the ulusalcıs' narratives. The predominant emotion in each episode is also mirrored in the sub-titles.

Secondly, this section critically analyzes the role of anti-Western discourse, which is considered one of the main determinants of this ideology in the literature on ulusalcılık, within this specific framework. The interaction between ulusalcıs, the AK Party and the West is analyzed in order to reveal the complex dynamics affecting anti-Western discourse. Drawing on identity theory, the analysis aims to uncover the coping strategies used by ulusalcıs to channel the negative emotions resulting from a possible non-verification of the identities they ascribe to themselves, particularly in the context of the aforementioned tripartite relationship. This multifaceted approach promises to offer valuable insights into the affective underpinnings of ulusalcı ideology, and to highlight the complex interplay between shifts in power and status and the non-verification of identity that shape ulusalcıs' perspectives and responses. Several strategies were used to formulate the interview questions in this section. Firstly, interviewees were asked about their general ideas concerning the West, and then about their experiences and feelings during the AK Party's rise to power and reign. Between these two types of questions, the relationship between the West and the AK Party, and the relationship between the West and the ulusalcıs, were re-interrogated. The similarities and differences in the ulusalcıs' discourse on the West at these two different moments form the basis of the analysis.

In the conclusion, it is determined how ulusalcılık should be evaluated as a new nationalism by analyzing how ulusalcıs' coping strategies for dealing with their emotions affect the ideology of ulusalcılık. Contrary to the approaches in the ulusalcılık literature, ulusalcılık is positioned as a new nationalism that is protective against internal threats, not against external threats. The main threat perception of ulusalcıs focuses on the AK Party government. Populist discourse, which is an important component of the new nationalism, is not dominant in ulusalcılık because the sense of humiliation that ulusalcıs feel intensely towards "the people" shapes the ideology. Although the sense of grievances on which populist discourse is based is frequently felt by ulusalcıs, they prevent the emergence of populist discourse because they consider themselves culturally superior to the people and to the AK Party.

Another important determination is linked to the anti-Western characteristic of the ideology of ulusalcılık. Ulusalcıs' anti-Western discourses are clustered in contexts where the relationship between the AK Party and the West is positive, and where Western elites attribute more status to the AK Party and its supporters than to ulusalcıs. Outside this context, they adopt the positive approach of Kemalist ideology towards the West and Western values. Consequently, the external threat is conditional rather than fundamental to ulusalcılık. Ulusalcıs' perception of the threat is directed at the AK Party and its supporters, whom they perceive as culturally inferior to them, but who have the power to exert power over them, and whom they perceive as the cause of their constant electoral defeats and institutional, political, social and economic losses. In this context, ulusalcılık can be seen as a new nationalism against internal threats rather than a new nationalism against external threats. However, these two types of new nationalism should not be seen as mutually exclusive.

ÖZET

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) 2002'deki seçim zaferinin ardından, Türk toplumunda dikkate değer ve paradoksal bir değişim ortaya çıktı: Türkiye'nin Batılı yaşam tarzını ve değerlerini benimseyen kesimlerinde, bileşenleri arasında Batı karşıtlığı olan milliyetçi bir ideoloji destek toplayarak yükselişe geçti. Bu olgu, bu ideolojik dönüşümün motivasyonlarına ve duygusal temellerine yönelik eleştirel bir incelemeyi teşvik etmektedir. Bu tez, özellikle Batılılaşmış bir grubun Batılı değerlere temelden karşıt bir ideolojiyi onaylamasına odaklanarak Ulusalculuğun karmaşıklıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu tez yeni milliyetçi ideoloji olarak nitelendirdiği ulusalcılık ideolojisini duygu sosyolojisi teorilerinden iktidar-statü teorisi ve kimlik teorisi bağlamında incelemektedir. Çalışmanın araştırma sorusu şu şekilde formüle edilebilir: Türkiye'nin en Batılılaşmış halkı neden ulusalcılık gibi son derece Batı karşıtı bir ideolojiyi destekliyor? Bu temel soru, tarihsel olarak Batılılaşmanın savunucusu olan bireylerin, Batı ilke ve değerlerine temelden karşıt görünen bir ideolojiyle aynı hizada olmalarının ilginç çelişkisini ele alıyor. Bu araştırma sorusuna yanıt verebilmek için şu alt-sorular ele alınmaktadır: Kişilerin iktidar ve statü pozisyonlarındaki değişimler sebebiyle duyguların ortaya çıktığını iddia eden iktidar-statü teorisi araştırma sorusunda yer alan çelişkili ikileme bir açıklama getirebilir mi? Ana sorudan yola çıkan bu araştırma, Batılılaşmış bir grubun ulusalcılığa verdiği desteğin ardındaki motivasyonları anlamak için potansiyel bir çerçeve olarak iktidar-statü teorisinden yararlanmaktadır. Ulusalcılık ideolojisinin ayırt edici karakteristik duyguları nelerdir? Ulusalcılığın duygusal boyutlarını derinlemesine araştıran bu soru, bu yeni milliyetçi ideolojinin biçimlenmesine katkıda bulunan temel duyguları ve psikolojik faktörleri incelemektedir. Batı-AK Parti-ulusalcılar arasındaki iktidar-statü ilişkileri ve kimlik doğrulama süreçleri ulusalcıların karakteristik duygularını ve Batı karşıtı söylemini nasıl etkiliyor? Bu soruyla ulusalcıların duyguları ele alınırken diğer gruplarla aralarındaki etkileşime odaklanılmaktadır. Bu gruplar arasındaki iktidar ve statü değişimleri sebebiyle ortaya çıkan duygular belirlenmekte ve özellikle Batı-ulusalcılar ilişkisinde ulusalcıların kimliklerinin doğrulanmaması durumunda oluşan olumsuz duygular ve başa çıkma stratejileri incelenmektedir.

Korumacı yeni milliyetçilik olarak ulusalcılığa verilen desteğin ardındaki motivasyonları anlamak, Türkiye'de gelişen sosyo-politik manzarayı anlamak açısından çok önemlidir. Bu çalışma, Türk toplumunda ortaya çıkan çelişkili gibi görünen olguya ilişkin incelikli bir bakış açısı sunarak siyasi ideolojiler, grup değerleri ve duygusal dinamikler arasındaki karmaşık etkileşime önemli katkılar sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın bulguları, yalnızca ulusalcılık dinamiklerine ışık tutmakla kalmayıp aynı zamanda ideolojik dönüşümlerin gerçekleşmesinde

duyguların rolü, siyasi bağlılığın psikolojik nedenleri, kimlik, iktidar ve statü arasındaki karmaşık etkileşim hakkındaki daha geniş tartışmalara da katkıda bulunmaktadır.

Tezin giriş bölümünde ilk önce görece yeni sayılabilecek olan ulusalcılık literatürü eleştirel bir analize tabii tutulmaktadır. Bu literatür taraması, ulusalcılığın temel ilkelerini derinlemesine incelemeyi, tarihsel köklerinin izini sürmeyi ve ideolojik temellerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Mevcut literatürün kapsamlı bir analizi yoluyla bu inceleme, ulusalcılık ve bunun Türk toplumu ve siyaseti açısından sonuçları konusunda incelikli bir anlayışa katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Tarihsel anlatılara, siyasi gelişmelere ve toplumsal değişimlere dayanan ulusalcılık, Türk kimliğine yönelik algılanan zorluklara (kimlik, laiklik ve egemenlik) bir yanıtı temsil etmektedir. İnceleme, ilk önce 1990'lardaki İslami ve Kürt hareketlerinin etkisine odaklanıp ulusalcılığın yükselişine katkıda bulunan faktörleri belirleyerek tarihsel bağlamın izini sürüyor. Çok önemli bir dönem olan 1990'larda, İslami ve Kürt hareketlerinin görünürlüğünün artmasına tanık olundu ve bu durum Türkiye'nin sosyo-politik manzarasını önemli ölçüde etkiledi. İslami hareketler laik ilkelere meydan okurken, Kürt hareketleri kültürel ve siyasi hakların tanınmasını istedi. Bu hareketler toplumsal kutuplaşmaya katkıda bulunarak ulusal kimlik ve birlik tartışmalarını teşvik etti.

Literatürde ulusalcılık, ideolojik çerçevesini şekillendiren dört temel bileşen ile öne çıkmaktadır. İlk olarak, ilkçi laikliğe büyük önem vermekte ve onu yalnızca siyasi bir kavram olarak değil, aynı zamanda Türk kimliğinin asli ve temel unsuru, ülkenin modernliği ve kapsayıcılığı için hayati önem taşıyan bir unsur olarak görmektedir. İkincisi, Atatürk'ün etnik ve dini ayrımlardan arındırılmış birleşik bir Türkiye vizyonu ile yakından uyumlu olan ulusal birliğe sarsılmaz bir şekilde bağlılıktır. Bu ilke, toprak bütünlüğünün korunmasını ve tutarlı bir ulusal kimliğin geliştirilmesini vurgulamaktadır. Ayrıca ulusalcılık, militarist vatanseverliği yüceltmekte, orduyu ulusal güvenlik ve çıkarları koruyan, güç ve dayanıklılığı simgeleyen çok önemli bir kurum olarak görmektedir. Son olarak ulusalcı ideoloji, algılanan emperyalist hırsları reddeden ve özerkliğin artırılmasını savunan, Türkiye'nin kendine özgü kimliğinin ateşli bir iddiasını ve dış etkilere karşı kararlı bir direnişini yansıtan, boyun eğmez bir Batı karşıtı duruşu benimsemektedir. Özellikle literatürdeki bu Batı-karşıtlığı vurgusu ulusalcılık çalışmalarının hemen hemen hepsinde dile getirilmekte ve en önemli bileşeni olarak vurgulanmaktadır. Bu tezde özellikle ulusalcılığın Batı-karşıtlığı üzerinde durulmakta ve literatürden farklı olarak bu Batı-karşıtlığının ulusalcı ideolojinin temelinde olmasından çok Batı-AK Parti-ulusalcılar etkileşiminde koşullara bağlı olarak ortaya çıktığının hipotezi öne sürülmektedir.

Tezin giriş bölümünde ayrıca bu tezin metodu açıklanmaktadır. Ulusalcıların duygularının saptanması ve bu duyguların ulusalcılık ideolojisine etkilerinin belirlenmesi, böylelikle ulusalcılığın temel ilkelerinden kabul edilen Batı karşıtlığının daha iyi anlaşılabilmesi için gerçekleştirilen bu çalışmada niteliksel araştırma yaklaşımları birlikte kullanılarak karma bir yöntemden yararlanılmıştır. Duygu temelli söylem analizi, içerik analizi ve tematik analiz yöntemleri birleştirilerek ulusalcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanan verilerdeki söylemsel yapıların, içerik kalıplarının ve tematik öğelerin kapsamlı bir şekilde anlaşılması amaçlanmıştır. Bu yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen metin verilerinin analizini kolaylaştırmak amacıyla nitel bir veri analiz yazılımı olan MAXQDA kullanılmıştır.

Birinci bölümde bu tezde kullanılan duygu sosyolojisi teorilerini daha iyi anlayabilmek için bu tezin çalışma alanlarından biri olan duygu çalışmaları literatürü incelenmektedir. İlk olarak Batı siyasal, sosyal, felsefi ve bilim düşüncesinde duygu ve akıl ikililiği üzerinden kurulan antagonist ilişki sorgulanmakta, sınıflandırılmakta ve farklı alanlarda gerçekleştirilen duygu çalışmalarının bu ikililiğin aşılmasına yönelik katkıları ortaya konulmaktadır. Sonrasında duygu literatürünün gelişim süreci kısaca özetlenmekte, önemli çalışmalara ve çalışma alanlarına değinilmektedir. Ardından duygu sosyolojisi teorilerinin genel bir betimlemesi yapıldıktan sonra bu çalışmada yararlanılan iktidar-statü teorisi ve kimlik teorisi detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

İkinci bölümde yeni milliyetçilik ve duygular arasındaki ilişki anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle yeni milliyetçilik kavramının milliyetçik literatüründe nasıl incelendiği, başka hangi kavramsallaştırmaların kullanıldığı ve yeni milliyetçiliğin karakteristik özellikleri üzerinde durulmakta ardından da yeni milliyetçiliğin, eski milliyetçilikten farklılaşan özellikleri, koşulları ve bileşenleri açıklanmaktadır. Yeni milliyetçilik kavramının çerçevesi belirlendikten sonra milliyetçilik ile duygular arasındaki ilişkinin ele alınmasından önce bu tezde millet ve milliyetçilik kavramlarının hangi tanımlar üzerinden değerlendirildiği belirtilmektedir. Buna göre milliyetçilik ile duygular arasındaki ilişkiyi kavramak için ikili bir yol izlenmektedir. Bir taraftan duygu sosyoloji çalışmalarında milliyetçiliğin nasıl incelendiğine odaklanılırken diğer taraftan da milliyetçilik kuramlarında duygu çalışmalarının nasıl konumlandığı saptanmaktadır. Son olarak bu bölümde yeni milliyetçi ideolojilerin bir sınıflandırılması gerçekleştirilip bu ideolojiler ayrılıkçı yeni milliyetçilik ve korumacı yeni milliyetçilik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Literatürde geniş bir şekilde incelenen korumacı yeni milliyetçilik ise tehdit algısının ulus devlet içinden veya dışından gelmesi bağlamında iki alt kısma ayrılmaktadır. Ulusalçılık literatüründe ulusalcılığın karakteristik özellikleri düşünüldüğünde bu ideoloji dış tehdide karşı korumacı milliyetçilik olarak kabul edilebilir. Sonuç bölümünde bu iddia sorunsallaştırılmakta ve tekrar değerlendirilmektedir.

Bu tezin üçüncü bölümü, derinlemesine görüşmelerin kapsamlı bir incelemesinin yapıldığı analitik aşamayı oluşturmaktadır. Duygu sosyolojisindeki iktidar-statü ve kimlik teorileri temel alınarak ulusalcılar ile AK Parti ve Batı ilişkisinde iktidar ve statü değişimleri ve kimlik doğrulanma/doğrulanmama durumlarında ortaya çıkan duygular incelenmektedir. Özellikle kimlik doğrulanmama durumunda ulusalcıların hissettikleri olumsuz duygular ile başa çıkmak için hangi stratejileri geliştirdikleri ve bu stratejilerin ulusalcılık ideolojisinin bir birleşeni olarak kabul edilen Batı karşıtı söylemi üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Bu analizin yanı sıra ulusalcıların yirmi yıllık AK Parti iktidarı sırasında hangi duyguları yoğun olarak hissettikleri ve bu duyguların onların ideolojilerinin oluşumuna nasıl etkilerde bulunduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Üstelik bu analiz, AK Parti'nin yirmi yıllık iktidarı boyunca ulusalcıların yaşadığı duygu yelpazesini ortaya çıkarmaya ve bu duyguların ideolojik duruşlarının evrimi üzerindeki derin etkisini tasvir etmeye çalışmaktadır. Bu bölümdeki ilk açıklamalar, görüşülen kişilerin özelliklerini ve görüşmeler için bu spesifik grubun seçilmesinin ardındaki mantığı özetlemektedir. Ayrıca ulusalcıların kendi yaklaşımları ile ulusalcılığı nasıl kavramsallaştırdıkları ve bu algılayışlarındaki karmaşık nüanslar anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte ulusalcıların çoğunlukla milliyetçilik ile farklılıkları üzerinden ulusalcılığı tanımladıkları saptanmıştır.

Sonraki analiz kısımları iki alt gruba ayrılmaktadır. Öncelikle AK Parti iktidarındaki 20 yıllık görev süresi boyunca ulusalcıların yaşadığı duyguları ortaya çıkarmak için titiz bir araştırma yapılmaktadır. Bu duygular, sosyal ve politik çevre içindeki ilgili grupların iktidar-statü konumlarındaki değişimlerin merceğinden incelemeye tabi tutulur. Görüşmecilerin ifade ettikleri duyguların yanı sıra, görüşmeler sırasındaki mimikleri, vücut hareketleri, vurguları ve tonlamaları da analize dahil edilmektedir. Analiz sonucunda ulusalcıların en sık hissettikleri duyguların öfke, üzüntü, aşağılama, endişe, korku, hayal kırıklığı, umutsuzluk ve gurur olduğu tespit edilmektedir. Duygular tek tek ele alınmamakta duygular ile ulusalcıların anlatılarındaki bağlam birleştirilerek bölümlendirme gerçekleştirilmektedir. Her bölümde ön plana çıkan duygu başlığa taşınmaktadır.

İkinci olarak bu bölüm, ulusalcılık literatüründe bu ideolojinin temel belirleyicilerinden biri olduğu iddia edilen Batı karşıtı söylemin rolünü, bu spesifik çerçeve içerisinde eleştirel bir şekilde ele almaktadır. Ulusalcılar, AK Parti ve Batı arasındaki etkileşim, Batı karşıtı söylemini etkileyen karmaşık dinamikleri ortaya çıkarmak için analiz edilmektedir. Kimlik teorisinden yararlanılan analiz, ulusalcıların, özellikle yukarıda bahsedilen üçlü ilişki bağlamında, kendilerine atfettikleri kimliklerin olası onaylanmama durumlarından kaynaklanan olumsuz duyguları yönlendirmek için kullandıkları başa çıkma stratejilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çok yönlü yaklaşım, ulusalcı ideolojinin duygusal temellerine dair değerli içgörüler sunmayı ve ulusalcıların bakış açılarını ve tepkilerini şekillendiren iktidar ve statü değişimleri ile kimlik doğrulanmaması arasındaki karmaşık etkileşime ışık tutmayı vaat etmektedir. Bu bölüme dair görüşme soruları belirlenirken çeşitli stratejiler kullanılmaktadır. Görüşmecilerin öncelikle Batı hakkındaki genel fikirleri sorulmuş ardından AK Parti'nin iktidara gelme süreci ve iktidarı sırasındaki deneyimlerine ve duygularına odaklanılmıştır. Bu ikinci tür sorular arasında Batı ve AK Parti ilişkisi, Batı ve ulusalcılar ilişkisi tekrar sorgulanmıştır. Bu iki farklı zamanda ulusalcıların Batı hakkındaki söylemlerindeki benzerlikler ve farklılıklar analizin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç bölümünde analizden elde edilen ulusalcıların duyguları ile başa çıkma stratejilerinin ulusalcılık ideolojisini nasıl etkilediği üzerinden ulusalcılığın yeni milliyetçilik olarak nasıl değerlendirmesi gerektiği saptanmaktadır. Ulusalcılık literatüründeki yaklaşımların aksine ulusalcılık, dış tehdide karşı değil, iç tehdide karşı korumacı yeni milliyetçilik olarak konumlanmaktadır. Ulusalcıların temel tehdit algısı AK Parti iktidarı üzerine odaklanmaktadır. Korumacı yeni milliyetçiliğin bileşenlerinden biri olan popülist söylem, ulusalcıların 'halk'a karşı yoğun olarak hissettikleri aşağılama duygusunun ideolojiye şeklini vermesi sebebiyle ulusalcılıkta baskın bir şekilde gözlemlenmemektedir. Popülist söylemin üzerine bina olduğu mağduriyet duygusu ulusalcılar tarafından sıklıkla hissedilmekle birlikte ulusalcıların kendilerini kültürel olarak halktan ve AK Parti'den üstün görmeleri, popülist söylemin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasını engellemektedir.

Diğer bir önemli saptama da ulusalcılık ideolojisinin Batı karşıtı özelliği ile ilgilidir. Ulusalcıların Batı karşıtı söylemleri AK Parti ve Batı arasındaki ilişkinin olumlu olduğu, Batılı elitlerin AK Parti'ye ve onun destekçilerine ulusalcılardan daha fazla statü atfettiği bağlamlarda öbikleşmektedir. Bu bağlam dışında Batı ve Batılı değerler hakkında Kemalist ideolojinin olumlu yaklaşımını benimsemektedirler. Dolayısıyla dış tehdit ulusalcılık için temel tehdit olmaktan çok koşullu bir durumdur. Ulusalcıların tehdit algısı kendilerinden kültürel olarak aşağı statüde gördükleri, buna rağmen üzerlerinde iktidar uygulama gücüne sahip olan ve sürekli bir şekilde seçim yenilgileri ve kurumsal, politik, sosyal, ekonomik kayıplara uğramalarının sebebi

olarak algıladıkları AK Parti'ye ve destekçilerine yönelmektedir. Bu bağlamda ulusalcılık dış tehdide karşı yeni milliyetçilik olarak nitelendirilmekten çok iç tehdide karşı yeni milliyetçilik olarak düşünülebilir. Fakat bu iki tür yeni milliyetçiliğin birbirini dışladığı düşünülmemelidir.

GİRİŞ

Yeni milliyetçilikler birçok ülkenin siyasi manzarasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır ve Türkiye de bu ülkeler arasında bir istisna değildir. 2002’de AK Parti’nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidara gelmesi sonrası Batı karşıtı yeni milliyetçi bir ideoloji olarak ortaya çıkan ulusalcılık, Türkiye’de toplumun geleneksel olarak Batılılaşmış kesimleri tarafından benimsenmiştir. Bu ilgi çekici çelişkili durum, bu tez çalışmasının temelini oluşturmaktadır. Ulusalcıların dile getirdiği Batı karşıtı söylemin nedenlerini anlayabilmek için bu ideolojiyi benimseyen grupların duygu ve düşün dünyalarını, Türkiye toplumunu ve siyasetini nasıl algıladıklarını derinlemesine analiz etmek gerekmektedir.

Bu çalışmada ulusalcılık bir yeni milliyetçilik türü olan, gerçek ya da muhayyel bir tehdit algısına karşı korumacı yeni milliyetçi ideoloji olarak incelenmektedir. Ulusalcılığın Kemalist ve sol öğeler taşıdığı reddedilmemekle birlikte, ulusalcı ideolojinin temel belirleyenin tehditlere karşı Türkiye ulus devletini korumak isteyen bir yeni milliyetçilik olduğu iddia edilmektedir. Bu anlamda, yeni milliyetçilik olarak ulusalcılık dünyada yükselmekte olan diğer yeni milliyetçiliklerden azade düşünülemez; onlarla birlikte incelenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada yeni milliyetçilik, “milliyetçiliğin yeni küresel ve ulusötesi bağlamda ortaya çıkması olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme, bölgeselleşme, çokkültürlülük ve göç gibi oldukça yeni ekonomik, politik ve sosyo-kültürel gelişmelerle etkileşimin ve bunlara karşı tepkilerin ‘yeni’ biçimlerini temsil etmektedir” (Gingrich & Banks, 2006, s. 2-7). Geleneksel milliyetçiliğin aksine yeni milliyetçilik, devlet inşa etme projesine değil, devleti küreselleşmeye karşı koruma projesine bağlıdır. Yeni milliyetçilik, klasik milliyetçiliğe göre daha az kapsayıcıdır ve 'üçlü bir ideolojik hiyerarşi' üzerinden işler. Yeni milliyetçiliğin kültürel açıdan özcü “biz” biçimi merkezde konumlandırılır ve iki “öteki” grubuyla zıtlık kurgulanır:

“üstte” uluslararası güç sahipleri ve “altta” daha düşük statülü sosyoekonomik, kültürel ve etnik azınlıklar bulunmaktadır (Gingrich & Banks, 2006, s. 2-7). Yeni milliyetçi tutumlar, anlatılar ve eylemler çoğu zaman yerlilik (*nativism*), aşırı sağ popülizm, kültürel ayrılıkçılık, düzen karşıtlığı, küreselleşme karşıtlığı, göç karşıtlığı, korumacılık, yabancı düşmanlığı ve Avrupa şüpheciliği gibi bazı dar siyasi ideolojiler veya konumlarla yakından ilişkilidir (Mudde, 1999; Ignazi, 2003; Bergmann, 2020). Yeni milliyetçiliğin argümanlarının, 1900’lerin ilk yarısındaki açık ırkçılıktan çok daha sofistike bir hal alarak 'etnosentrizm' üzerinden ilerlediği düşünülür. Bu düşüncelere göre ‘kültür’ yeni ‘ırk’tır. Yeni milliyetçi gruplar, kendi milli değerlerini, tarihlerini ve geleneklerini vurgular ve desteklerler. Bunu yaparak kendi ulusları ile yabancılar arasında fiziksel ve zihinsel bir sınır oluşturmayı amaçlarlar (Horáková, 2019, s. 128). Ancak bu sınır sadece fiziksel ve zihinsel bir sınır değildir. Aynı zamanda yeni milliyetçi ideolojiler “biz” ve “öteki” arasındaki ayrımı perçinleyecek duygusal bir duvar da inşa ederler (Koschut, 2018a). Yeni milliyetçilikler bir yandan güvensizlik (Gingrich & Banks, 2006), korku, öfke ve mağduriyet (*victimization*) (Bithymitris, 2017; Horáková, 2019) kurucu duyguları üzerine bina olurken, bir yandan da yeni milliyetçi elitler tarafından toplumdaki bu duygular harekete geçirilmekte ve yeni milliyetçiliğin kitleselleşmesi sağlanmaktadır.

Yeni milliyetçiliğin ortaya çıkış zamanı ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar 1950’ler sonrasında üç dalga şeklinde (1970-Petrol Krizi sonrası, 1989-Berlin Duvarı’nın yıkılışı, 2008-Finansal krizi) meydana geldiğini iddia ederek yeni milliyetçiliklerin ortaya çıkışını görece daha eski dönemlere yerleştirirken (Bergmann, 2020; Wang, 2021) diğer araştırmacılar yeni milliyetçiliklerin 1990’larda ortaya çıktığını iddia etmektedirler (Gingrich & Banks, 2006; Duroy, 2020; Winichakul, 2008; Kersten, 1999; Van der Wende, 2020). Bu çalışmada bahsi geçen iki yaklaşım arasında herhangi bir tercihte bulunulmamaktadır. Bergmann’ın üçlü dönemleştirmesi daha geniş bir zaman dilimini ele aldığı için yeni milliyetçilik çalışmaları açısından daha geniş bir perspektif sunmakla birlikte, yeni milliyetçiliğin 1990’lar sonrasındaki etkisinin yoğunluğunun vurgulanması ve yeni milliyetçiliğin küreselleşme karşıtı pozisyonunu pekiştirmesi açısından da ikinci yaklaşım bu ideolojinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Türkiye’deki yeni milliyetçi ideoloji olarak ulusalcılığın ortaya çıkışı bu çalışmada AK Parti’nin iktidara geldiği 2002 yılının sonrasına yerleştirilmiş olsa da ulusalcılığın ortaya çıkışının nedenlerini daha iyi anlayabilmek

için 1990’larda Türkiye siyasal yaşamındaki gelişmeler önem taşımaktadır. Bu sebeple ulusalcılık ideolojisi özelinde yeni milliyetçiliğin ortaya çıkışını 1990’lara yerleştiren yaklaşım daha ön plana çıkmaktadır.

Ulusalcılık Literatürü

Türkiye’de 1990’lara gelindiğinde önceki dönemlerden oldukça farklı bir gelişme yaşanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihinde Kemalizme referans vermeyen, Kemalist olduğunu iddia etmeyen hatta Kemalizmi eleştiren iki siyasal hareket dünyadaki siyasal atmosferden de yararlanarak güçlü bir şekilde siyasal, toplumsal sahnede yerini almaktadır. Bu hareketler *Siyasal İslam* ve *Kürt Hareketi*’dir.¹ Her iki hareket de Kemalizmi eleştirmekte ve onun Türkiye projesine alternatif geliştirmektedir. Bu hareketler, 1960 ve 1970’lerin sağ ve sol hareketleri gibi Kemalizm ile eklemlenme gereği duymamakta, tam tersine ona karşı çıkmaktadırlar.

1990’larda İslami söylemle Refah Partisi (RP) destek tabanını genişletmeye başladı. RP 1980’lerde seçimler söz konusu olduğunda nispeten önemsiz bir sağ siyasi parti iken, on yıldan kısa bir süre içinde seçmen desteğini üçe katladı. Türkiye’nin büyük şehirlerinin çoğunda belediye başkanlığını kazandığı 1994 yerel seçimlerindeki başarısı, Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul belediye başkanı olarak seçilmesini de içeriyordu. 24 Aralık 1995’te gerçekleşen genel seçimlerde en fazla oyu alarak birinci parti oldu ve mecliste 158 milletvekili ile temsil edildi. Haziran 1996 yılında, Doğru Yol Partisi (DYP) ile kurduğu koalisyon hükümeti ile RP Başkanı Necmettin Erbakan başbakan oldu. Bu ‘İslamcı zaferi’ Türkiye’yi İran türünde bir İslami devrime doğru sürükleyecek yeni bir tehdit olarak gören laik grupları endişelendirdi ve panikletti. Bu gruplar RP’yi demokrasiye ve laikliğe bağlı olmayan bir parti olması sebebiyle tehlikeli bulmaktaydılar (Yavuz & Esposito, 2003). Bu algılanan tehlikeye karşı bir taraftan askeri bürokrasinin yetkilileri “irticaya” çeşitli uyarılarda ve yorumlarda

¹ Bu cümleden her iki hareketin de 1990’lar öncesinde Türkiye siyasal hayatında yer almadığı anlaşılmamalıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sırasında ve sonrasında her iki hareketin çeşitli mücadeleler verdiği (Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki Kürt isyanları, 1960’lar sonunda Devrimci Doğru Kültür Ocakları, 1970’lerde Kürt hareketlerinin Türkiye solundan bağımsızlaşması ve nihayet 1980’lerde PKK’nin yükselişi, yine İslami hareketin öncülüğünü yapan 1960 ve 70’lerin Milli Nizam ve Milli Selamet partileri vb.) akılda tutulmalıdır. Burada söylenmek istenen hem İslami hareketin hem de Kürt hareketinin 1990’larda, daha önce olmadığı kadar kitleselleştiği ve siyasal gündemi sürekli olarak etkileyecek kadar güçlendiğidir.

bulunurken, laik hassasiyetlere sahip sivil toplum da yürüyüşler ve anıtkabir ziyaretleri gerçekleştirmekteydi (Aslan, 2016, s. 367). Bütün bu gelişmelerin ardından 28 Şubat 1997’de gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonucunda “irticayla mücadele kararları” alındı. Ardından Haziran 1997’de Refahyol hükümeti dağıldı.

28 Şubat askeri müdahalesinin en önemli sonuçlarından biri RP içinde başlayan *gelenekçiler* ve *yenilikçiler* ayrışmasıdır. Bu ayrışmadaki yenilikçiler kanadı daha sonrasında AK Parti’yi kuracak ve 2002’de seçim zaferi kazanarak tek parti iktidarı olacaktır. 1990’larda güçlenen İslami hareketin mücadelelerinden birisi İslami kimliğin kamusal alandaki görünürlüğünü arttırarak kabulünün/tanınmasının sağlanmasıydı. Türkiye’nin kurucu ilkelerini oluşturan Kemalizmin Batılılaşmacı/medenileşmeci özü laikliği Türkiye Cumhuriyeti’nin inkâr edilemez bileşeni olarak kabul etmektedir. Bu sebeple de RP’nin İslami kimliğinin kamuya açık örnekleri gericilikle ilişkilendirilmiş ve büyük bir tepki çekmiştir (Cizre-Sakallioğlu & Cinar, 2003, s. 310).

1990’larda karşılaşılan kimlik siyaseti sadece İslami hareket ile sınırlı değildir. Aynı dönemde güç kazanan Kürt hareketi² de bu sefer Kemalizmin kurucu öğelerinden bir diğeri olan milliyetçilik ilkesi ile çatışmaktadır. Kürt hareketi 1990’lar boyunca iki koldan ilerlemektedir. Bir tarafta 1978’de Abdullah Öcalan tarafından kurulan Marksist-Leninist çizgideki Kürdistan İşçi Partisi (PKK) 1990’lar boyunca Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ile çatışmalara girmiş, asker ve polis görevlilerine karşı saldırılarda bulunmuş ve sivil kayıplara neden olan silahlı eylemler gerçekleştirmiştir (Ensaroglu, 2013). Devletin askeri, siyasal, sosyal ve kültürel birçok alanda gerçekleştirdiği terör ile savaşının karşı cephesini oluşturmuştur. Diğer tarafta ise Kürt siyasal hareketi Meclis’te yasal zemin üzerinden Kürtlerin kültürel ve politik kimliklerinin görünürlük kazanması ve tanınması için mücadele etmek amacıyla çeşitli

² Kürt Hareketi veya başka bir ifade ile Kürt milliyetçiliği çok uluslu bir imparatorluktan ulus devlete geçilmesinin yansımalarından biridir. Osmanlı İmparatorluğu’nda İslam birliği çerçevesinde bir arada bulunan milletler, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve Kemalizmin modernleşme projesi ile birlikte homojenleştirici bir milliyetçilik politikasının yanı sıra eğitim, şehirleşme ve ulaştırma/haberleşme alanlarındaki dönüşümler sadece bölgeler arasında eşitsizlikler ortaya çıkarmamış aynı zamanda Kürt etnik elitinde milliyetçili bir bilinç oluşturmuştur. Kürt elitlerinin oluşumu, bölgesel farklılıklar ve Kürt kimliği, Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Başka bir ifade ile “Laik ulus devlet oluşturmak için halkı ‘medenileştiren’ Kemalist reformlar, Kürt etnik milliyetçiliğinin oluşumu ile sonuçlanmıştır” (Yavuz H. M., 2001, s. 1-2).

siyasi partiler kurmuşlardır: Halkın Emek Partisi (HEP-1990)³, Halkın Demokrasi Partisi (HADEP-1994), Demokrasi ve Barış Partisi (DBP-1996), Demokratik Halk Partisi (DEHAP-1997).⁴

1980'ler ve 1990'ların başlarında bütün Kürtlere anavatan olacak bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedefleyen Kürt Hareketi, 1990'ların ortalarından itibaren Türk ulus devleti içinde Kürtlerin siyasal ve kültürel haklarını kazanmaları için mücadele etmeye doğru yönelmişlerdir. 2000'ler sonrasında 'demokratik özerklik' söylemi ile bu isteklerini pekiştirmişlerdir. Özellikle bu dönemde dünyada kimlik siyasetinin yükselişe geçmesi ile Kürt hareketi de söylemlerini insan hakları ve kültürel haklar çerçevesinde yoğunlaştırmış ve uluslararası sol gruplarla çeşitli iş birlikleri oluşturmuştur (Okcuoglu, 2022, s. 435-436). Kürt hareketinin siyasal alanda güçlendiği ve gündemi belirleyebildiği 1990'lar ister ayrılıkçı talepleri, isterse de kültürel hak ve tanınma talepleri olsun toplumdaki milliyetçi duyguların artmasına ve milli birliğin tehdit altında olduğu algısının güçlenmesine sebep olmuştur. Özellikle bu hak taleplerinin Batı toplumları ve siyasal kurumları tarafından kabul edilir, istenilesi ve demokrasinin yerleşmesi için gerekli ön koşullar olarak nitelendirilmesi ile yerleşik siyasal görüşlerde bir türbülans meydana geldi.

İslami ve Kürt hareketlerinin yerleşik siyasal pozisyonlara ciddi karşı çıkmasındaki önemli itici güçlerden birisinin Soğuk Savaş sonrası Batı'da ortaya çıkan yeni değerler olduğu söylenebilir. II. Dünya Savaşı öncesi ve Soğuk Savaş sırasındaki otoriterlik ve devlet müdahalesi artık Batı ülkelerince kabul edilebilir bir durum değildir. Avrupa Birliği (AB) yetkilileri siyasal özgürlükler, insan hakları, etnik azınlıkların hakları gibi konularda, Türkiye Devleti'ni uyarmakta ve devletin topluma daha az baskı yapmasını istemektedir. Benzer bir şekilde, İMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar da devletin sadece siyasete değil ekonomiye de müdahale etmemesini ve kamuya ait kuruluşların özelleştirilmesini talep etmektedirler (Özyürek, 2011, s. 20). Dolayısıyla siyasal, askeri ve ekonomik alanda devletin gücü ve müdahaleleri sorgulanır hale gelmektedir. Avrupa'da gelişen

³ Ekim 1991 seçimlerine HEP adayları SHP listelerinden girmiştir.

⁴ 2000 sonrasında kurulan partilerin başlıcaları: Barış ve Demokrasi Partisi (BDP-2008), Halkların Demokratik Partisi (HDP-2012), Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi (DEM-2023). Kürt siyasal hareketinin bu kadar çok sayıda parti kurmasının sebebi bu partilerin çoğunun Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasıdır.

çokkültürlülük, kozmopolitan vatandaşlık gibi yaklaşımlar da bu süreçlere destek vermektedir.

1990’larda yaşanan bu gelişmelere karşı ortaya çıkan laiklik yanlısı eğilim, yüksek militarist tonuna rağmen İslam ile mücadelesinde Batı’nın İslamlaşmaya karşı bir antidot olduğu gerekçesiyle 1990’ların sonuna kadar AB yanlısı bir duruş sergiledi. Ancak, özellikle 8 Mart 2001’de Türkiye’nin AB Katılım Ortaklığı’nın ilanından sonra, AB üyeliğinin etkileri daha eleştirel bir şekilde irdelenmeye başlandı. AB’nin katılım koşulu olarak uyguladığı, dengeli sivil-asker ilişkileri, etnik ve dini azınlıklara haklar verilmesi, siyasi özgürlüklerin genişletilmesi ve benzeri tedbirler gibi liberalleşme reformlarının giderek artan bir şekilde Türkiye’nin egemenliğini ihlal ettiği ve ordunun siyasi İslam ve Kürt milliyetçiliğinin yükselen etkisini kontrol etme yeteneğine kabul edilemez sınırlar getirdiği görüldü (Cevik & Tas, 2013, s. 671). Konu sadece içerideki tehdide karşı devletin muhafızları olarak görülen askeri ve sivil bürokrasinin güçten düşürülmesi değildi. Bütün bu AB uyum süreci yaşanırken şaşırtıcı bir şekilde bu sürecin önderliğini AK Parti götürmekteydi. *İronik* olarak 2002 sonrasında “Kemalist Batı yanlısı tutum” AK Parti tarafından sergilenmekteydi. Siyasal İslam tarihi boyunca Kemalist Batılılaşma hedefini toplumu otantik kültürü olan İslam’dan kopardığı, uzaklaştırdığı için eleştirmişken, siyasal İslam’ın yeni temsilcisi olan AK Parti, bu projenin yeni yürütücüsü olarak görev başındaydı. AK Parti, Batı ile dostane ilişkilerden yanaydı ve “düşmanca” laik ortamda hayatta kalmak ve Anayasa Mahkemesi’nin 1998’de laikik karşıtı odakların bir merkezi olduğu için kapattığı selefi RP’nin kaderinden kaçınmak için güvenli bir liman olarak AB’yi ve demokratik ideallerini savundu (Cevik & Tas, 2013, s. 671).

Bu dönemde değişen sadece AK Parti özelinde siyasal İslamcılar değildi. Batı’da da değişimler söz konusuydu. Kemalist Batılılaşma modeli olduğu iddia edilen “seçkin Batılılaşma” modelinin artık Batılı devletler nezdinde de pek bir önemi kalmamıştı. Batılılaşma artık devletin sivil denetime tabii tutulması ve ülke içindeki farklılıkların korunması anlamına gelmekteydi (Dağı, 2003, s. 1-3). Alaranta, Batı’daki bu değişimin postmodern düşüncenin Aydınlanma düşüncesini ve evrensel olarak geçerli bilimsel bilginin varlığını sorgulamasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Bu sorgulama Türkiye içindeki İslami muhalefete kapı açmaktadır ve geniş bir hareket alanı sağlamakta ve ulusalcıları, Batı’ya karşı kendilerini savunmak

durumunda bırakmaktadır. Sürece bir de Batı'daki Türkiye'nin Müslüman demokrasi olması sebebiyle diğer Müslüman ülkelere örnek olacağı iddiası eklenince ulusalcıların zihinlerindeki türbülans iyice artmaktadır (Alaranta, 2014, s. 46). Bu siyasal koşullar ve halet-i ruhiye içinde 2002 sonrasında ulusalcılık korumacı yeni milliyetçi ideoloji olarak Türkiye siyasal yaşamına dahil oldu.⁵

⁵ Literatürde, ulusalcılığın başlangıç tarihi konusunda farklı iddialar bulunmaktadır. Örneğin, Onur Atalay, *Kızıl Elma Koalisyonu* isimli çalışmasında ulusalcılığın başlangıcı olarak iki tarihin olduğunu öne sürmektedir. Arslan Bulut'un Ortadoğu gazetesinde Aralık 1997'de Doğu Perinçek ile yaptığı röportaj önemli bir dönüm noktası olarak görülürken ulusalcılığın asıl başlangıç noktası olarak genelde 1999 seçimleri sonrasında İlhan Selçuk'un MHP lideri Devlet Bahçeli'yi seçim başarısından dolayı Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde tebrik etmesi kabul edilmektedir (2006, s. 137). Ulusalcılığın ilk ortaya çıkışını 1990'ların başına yerleştiren Tanıl Bora, onu ekstra-Batıcı milliyetçilik olarak tanımlamaktadır. ADD ve SHP çevrelerinde ulusalcılık kavramının kullanılması sebebiyle böyle bir nitelendirme yapan Bora, ulusalcılığın sonrasında geçirdiği dönüşümlerin farkında olarak ulusalcı *ideolojinin* kuluçka döneminin 1990'ların ikinci yarısına denk geldiğini belirtmektedir. Atalay ile benzer bir şekilde kızıl elma koalisyonuna odaklanmaktadır. Bu ideolojinin ön plana çıkan kişilerinden Alpaslan Işıklı, Mümtaz Soysal ve Anıl Çeçen'in emperyalizmin son aşaması olarak gördükleri globalizmin, "ulus devletlerin döneminin kapandığı" söylemine karşı bir ulus devlet savunusuna girişmeleri ulusalcılığın başlangıcı olarak kabul edilebilir. Globalizm karşısı bu duruşu Mümtaz Soysal şu şekilde özetlemektedir: sosyal devletin aşınması ulus devletin bütünleştirici kapasitesinin aşınmasına neden olmaktadır. Güçlenen dini kimlikler de vatandaşlık temelinde birleşilmesini engellemektedir. Bu orta çağa geri dönüş olarak düşünülebilir (Bora, 2016, s. 258-259).

Kızıl elma koalisyonunun oluştuğu sağ-sol kesimlerin görüşmelerinin başlangıç noktası alınmamasının temel nedeni bu koalisyonun ulusalcılığı kapsadığının düşünülmemesidir. Hatta ulusalcılığın temel birleşenlerinin belirlenmesinde, ideolojisinin oluşumunda etkili olduğu da düşünülmemektedir. Kızıl elma koalisyonunu, günümüzde ulusalcı olarak nitelenen Doğu Perinçek ve Atilla İlhan'ın, bir çeşit siyasal taktiksel hamlesi olarak nitelendirilebilir. Bunun göstergesi olarak da günümüzde ulusalcı deyince koalisyonun sağ kanadını temsil eden Ortadoğu Gazetesi ve Yeni Hayat Dergisi yazarları akla gelmemektedir. O dönem ulusalcı olarak nitelenen koalisyona destek veren eski MHP'li ve eski İYİ Partili Ümit Özdağ da ulusalcı denildiğinde akla ilk gelen isim değildir. Bu durum Atalay'ın ulusalcılığın köklerini incelediği bölümde de göze çarpmaktadır. Atalay, uzun uzun Kadro, YÖN, MDD, Galiyevcilik'i inceledikten sonra altı sayfada sağ milliyetçilik ile ortak yanlarını ele almıştır. Eğer, kızıl elma koalisyonu, ulusalcılıkla eşitlenebilir olsaydı koalisyonun sağ kanat üyelerinin tarihsel birikimi de bu anlatıya dahil olurdu.

Doğan Gürpınar, ulusalcılığa kızıl elma koalisyonundan daha geniş bir perspektiften yaklaşarak başlangıç noktası olarak 28 Şubat 1997 askeri müdahalesinin kabul edilebileceğini söylemektedir (2011, s. 22-23). Gürpınar, 28 Şubat askeri müdahalesini başlangıç noktası olarak almasını şu şekilde açıklamaktadır: "28 Şubat sürecinde toplumun algılanan tehditlere karşı yeniden şekillendirilmesi ile ulusalcılığın "siyasal bir proje" olarak gelişmesi mümkün olmaktadır." Bu saptamada sorunlu olan kısım ulusalcılığın en önemli belirleyenlerinden biri olan anti-Batı düşüncesinin doğuşu ile ilgili herhangi bir referans noktası bulundurmuyor olmasıdır. Milli Görüş hareketinin Batı'yı olumsuzlayıcı ve İslam alemini kucaklayıcı ümmetçi düşüncelerine karşı gerçekleştirilen askeri müdahaleler silsilesinin ortaya çıkardığı sonuçlar Batı'nın bir tehdit unsuru olarak pekiştirilmesini sağlamamaktadır.

1990'larda yaşanan gelişmelerin şüphesiz ki ulusalcılığın ortaya çıkışında önemli etkileri bulunmaktadır. Fakat bir ideoloji olarak ulusalcılığın ortaya çıkması söz konusu olduğunda sadece fragmanlar şeklinde belirli düşünce öbekleri ve sınırlı bir entelektüel kesimde cereyan eden tartışmalar ve hareketlilikten daha fazlasına ihtiyaç vardır. Bir ideolojinin ortaya çıkış anındaki gelişmeler hem o ideolojinin asli belirleyenleri için referans noktası oluşturmali hem de ideolojinin kitleselleşmesine imkân sağlamalıdır. En azında kitleler tarafından benimsenmesi için gerekli olan ruh ve zihin halini ortaya çıkarmalıdır. Ulusalcılık literatüründe bazı araştırmacılar tarafından önerilen 2002 genel seçimlerinde AK Parti'nin en fazla oy alan parti olarak tek başına iktidar olması ulusalcılığın ortaya çıkış anını oluşturmaktadır (Şevkli, 2011; Çınar & Taş, 2017). AK Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte kitlesel bir endişe ve korku silsilesi baş göstermiş; öncesinde birbirine gevşek bağlarla bağlı sivil toplum örgütlerinde yer alan gruplar AK Parti'ye karşı birleşmeye başlamışlardır. Ulusalcı ideolojinin kitleselleşmesi için gerekli ortam sağlanmasının yanı sıra Refah Partisi'nin ve Milli Görüş hareketinin

Ulusalçılık, Türkiye’de 1990’ların ilk yarısında kullanılmaya başlanmış bir kavramdır. Her ne kadar önceki tarihlerde “ulusçuluk”, “ulusal sol” gibi kavramlar kullanılmışsa da bu yeni dönemde “ulusalcılık” kavramını kullananlar, aynı kavramların bu eski kullanılış tarzı ile aralarına mesafe koymak istemektedirler. Ulusçuluk, özellikle Kemalistler tarafından kendilerini “milliyetçiliğin” İslami, mezhepsel anlamlarından ve sağ milliyetçilikten ayırmak için kullanılmıştır (Gürpınar, 2011, s. 37)⁶. Ulusal sol ise 1930’ların Kadro hareketi ve 1960’ların Yön-Devrim hareketlerinde temellenen bir çeşit Kemalizm ve sosyalizm sentezine gönderme yapmaktadır (Savran, 2006, s. 58).⁷ Ulusalçılar, Kemalist “ulusçuluk”un laik vurgusunu kabul ederek “ulus” sözcüğünü tercih etmekte⁸ fakat geçmişte bu kavramı kullanan kesimlerle aralarına mesafe koymak ve kendilerinin “yeni” olduğunu vurgulamak amacıyla “ulusçuluk”u kullanmayı reddetmektedirler. Ulusalçıların “ulusal sol” kavramını kullanmamaları ise hem stratejik bir hamle hem de ideolojik bir mesafelenme olarak düşünülebilir. Stratejik olarak sol/sosyalist hareketin toplum nezdindeki olumsuz (anarşist, komünist-terörist, ateist, vb.) algısından kurtulmayı ve sağ milliyetçi kesimlerle ortaklaşabilmeyi amaçlanmaktadır.⁹ İdeolojik düzeyde ise sol/sosyalist düşüncenin işçi sınıfı vurgusunu, hatta genel anlamda sınıf vurgusunu bir kenara bırakarak emperyalistlerle “millici” güçler arasında bir ayrıma gidilmektedir. Ulusalçıların temel aldığı “Millici” güçler, bütün sınıfları boydan boya kesmektedir (Savran, 2006, s. 111).

aksine AK Parti’nin “Batılılaşmacı” politikaları ulusalcılığın anti-Batı söylemi için önemli bir referans kaynağı haline gelmiştir.

⁶ 1970’lerde kullanılmaya başlanan ulusçuluk “şovenist olmayan, ılımlı bir milliyetçilik anlayışını” ifade eden bir kavramdı. Gürpınar’dan farklı olarak Bora ulusçuluğun Kemalizmin vatandaşlık bağına vurgu yapmakta olduğunu ve ırkçılığa uzaklığından daha çok Kemalizmin anti-emperyalist misyonuna dayanarak ilerici ve solcu olma iddiası taşıdığını belirtmektedir (Bora, 2016, s. 258).

⁷ Ulusal sol kavramı günümüzde “ulusalçı” olarak nitelenen çeşitli gruplar tarafından hala kullanılmaktadır. İşçi Partisi’nden (İP) ayrılan ve “Türk Solu” dergisinde toplanan ulusalçı kesimler bu kavramın en önemli kullanıcılarıdır. Bkz. (Fırat, 2006)

⁸ “Ulusçu” üzerindeki Kemalist vurgunun ne anlama geldiğini Süleyman Seyfi Ögün (2007, s. 163), anlamlı olmayan ama sıklıkla başvurulmuş ikiliklere referans vermesi üzerinden açıklıyor: “Burada belirtmeliyim ki, Türkiye’deki “ulusçu-milliyetçi” ayrımı da bu çerçeveye oturmaktadır. Liberal-demokratik Batı’nın değerlerine bağlı Kemalist ve sosyal demokrat ulusçuluk, kendisini (Doğucu-yerelci-İslâmcı) anti ya da kerhen Kemalist muhafazakâr milliyetçilikten yukarıda değinilen tasnife göre ayırmaktadır.”

⁹ Nitekim İşçi Partisi’nin ismini Vatan Partisi (VP) olarak değiştirmesi ve “Vatan Cephesi” oluşturmak istemeleri; Kuvayı Milliye ruhunu canlandırma istekleri bu stratejinin bir parçası olarak düşünülebilir.

Çınar ve Taş (2017, s. 668-669), ulusalcılık gibi tamamen yeni bir kavram icat edilmesinin üç nedeni olduğunu belirtmektedir: ilk olarak bu kavramı kullanarak kendilerini milliyetçi olarak adlandıran sağ-kanat milliyetçilerle ve onların milleti etnisite üzerinden tanımlamaları ile aralarına mesafe koymuşlardır. İkinci olarak ise Kemalist modernleşme ve sekülerleşme sürecindeki reformların bir parçası olarak icat edilmiş olan “ulus” sözcüğünden türemesi hasebiyle Kemalizme selam vermekte ve böylece Atatürk’ün mirasına bağlılıklarını vurgulamaktadırlar. En nihayet “tamamıyla Türkçe” bir sözcük kullanarak Osmanlı’dan kalma millet sözcüğünü reddederek Osmanlı’ya ve İslam’a olan muhalefetlerini ifade etmiş olmaktadır. Aynı zamanda bu şekilde ulusalcı hareketin laik yönünün de altını çizmişlerdir.

Ulusalcılığın 1990’ların ilk yarısında belli kesimlerce kullanılmaya başlanmasına rağmen ideolojik olarak kullanımı için doksanların ikinci yarısını beklemek gerekmektedir. Taban kazanması, medyada yaygın kullanılması ve insanların kafalarında "ulusalcı" denildiğinde belli bir tipolojinin oluşması ise 2000’lerde gerçekleşmektedir (Gürpınar, 2011, s. 10, 38-41).¹⁰ Bu konuda bir literatürün oluşması ise, erken tarihlerdeki Necmi Erdoğan’ın Kemalizm’in yeni bir boyutu olarak ele aldığı ulusalcı kurumlar incelemesini (Erdoğan N. , 2001) bir kenara bırakırsak, 2000’lerin ortalarını bulmaktadır.

Ulusalcılık, söz konusu akademik çalışmalarda üç farklı ideoloji ile ilişkilendirilmektedir: Kemalizm, milliyetçilik ve sosyalizm. Ulusalcılık hakkında yapılan çalışmaların, ulusalcılığın kökenleri konusunda nasıl bir pozisyon aldıkları İngilizce metinlerde bu kavramı nasıl İngilizceye çevirdikleri incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Ulusalcılığın İngilizce çevirileri şu şekilde sıralanabilir: "new

¹⁰ Gürpınar (2011, s. 38-41) ulusalcılık kavramının kullanılması ve yerleşmesi sürecinin izini şu şekilde sürer: 1990’ların başında ulusalcılık sözcüğünün kullanımı genellikle Türkçe sözcükler kullanma isteğinden kaynaklanmaktadır. Atatürkçü Düşünce Derneği’nin (ADD) 1989 kuruluş manifestosunda geçen ulusalcılık ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin 1992 İstanbul il başkanlığı seçimleri öncesinde, Oktay Akbal’ın ulusalcılık vurgusu bu bağlamda düşünülebilir. 1990’ların ortaların SHP’de düzenlenen olağanüstü kurultaylar sırasında ulusal kavramı, anti-emperyalizm vurgusu taşıyarak genişlemektedir. Erdal İnönü’nün SHP’den ayrılmasının ardından gerçekleşen kongrelerde çeşitli hizipler, partinin ruhunu elde etmek için yarışmışlardır. Bunlardan bir tanesi de kendisini “ulusal sol” olarak nitelendiren bir gruptur. Bu grubun önde gelenlerinden Nami Çağan bu tabiri sıklıkla kullanmıştır. 1990’ların ikinci yarısında ulusalcılık ile milliyetçilik arasındaki ayrıma dikkat çekilmeye çalışılmış, ulusalcılar bu ayrımı şu şekilde ifade etmişlerdir: "ulusalcılığın milliyetçilikten farkı, milliyetçilerin duygusal ve hamasi saiklerle milletlerini öne koyarken, ulusalcılığın rasyonel olarak milli çıkarları gözetken ekonomist bir sağduyuculuk olmasıydı”.

nationalism" (Grigoriadis, 2006), "*Turkish republicanism/nationalism*" (Sorensen, 2012), "*left-wing nationalism*" (Riexinger, 2010), "*neo-nationalism*" (Yavuz H. , 2011; Uslu, 2008; Grigoriadis & Özer, 2010), "*contemporary Kemalism*" (Alaranta, 2014)¹¹, "*secularist nationalism*" (Cevik & Tas, 2013).¹² Üç gruba ayrılabilen bu terminolojinin temel amacı, ulusalcılığın ideolojik kökenini belirlemek ve böylelikle kökeninden ne derece saparak bugünkü halini aldığını, başka bir deyişle nelerin eklenip nelerin bu ideolojiden dışlandığını anlamaya çalışmaktır. Bu çalışmada ulusalcılık korumacı yeni milliyetçilik olarak nitelendirilmekte ve dünyadaki yeni milliyetçi ideolojilerle ilişkili olarak analiz edilmektedir.

Ulusalcılık ile ilgili literatür incelendiğinde ulusalcılık ideolojisinin dört temel bileşeni olduğu saptanmaktadır: ilkçi laiklik, militarist vatanseverlik, ulusal birlik vurgusu ve Batı karşıtlığı. Cumhuriyet'in kurucu ilkelerinden bir tanesi olan laiklik, literatürde ulusalcılığın olmazsa olmaz bileşeni olarak kabul edilmektedir. İdeolojinin en önemli kitleselleşme anlarından birini teşkil eden Cumhuriyet mitinglerinin Avrupa ve Türkiye basınında, "laiklik mitingleri" olarak nitelendirilmesi bu durumun göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Miting katılımcıları sınıfsal, ideolojik ve parti aidiyeti bakımından farklılaştıkları için "laiklik" ortaklaşan bir değer olarak ön plana çıkmaktadır (Işık, 2010). Laikliğin taşıyıcılarının genel itibariyle Kemalist kurumlar ve kitleler olduğu düşünülmektedir. Ulusalcılar, 2000'ler boyunca laiklik söyleminin önemli taşıyıcılarından biri konumuna gelmektedirler. Kendilerini, diğer "milliyetçi"lerden ayırdıkları temel noktalardan biri, bu laiklik vurgusudur (Uslu, 2008, s. 84; Cevik & Tas, 2013, s. 137). Laiklik vurgusuna, ulusalcılık öncesinde Cumhuriyet'in kurucu unsurlarından biri olması sebebiyle "anaakım Kemalizminde" de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Fakat anaakım Kemalizmde modernleşme sürecinin bir gereksinimi olarak laiklik, kültürel kimliğin ve yaşam tarzının bir parçası olarak görülürken, ulusalcılar laikliği Türk etnik kimliğini tanımlayan bir özellik olarak nitelendirmektedirler. Bir kişinin Türk olabilmesi için onun laik olması gerektiğini vurgulamaktadırlar çünkü İslam'dan çok önce de Türkler vardır ve laiklik onların temel özelliklerinden birisidir. İslam'ı, Araplar getirmiştir ve Türkler tarafından

¹¹ Türkçede "neo-Kemalizm" kullanımı için bkz. (Erdoğan N. , 2009; Çelikçi, 2013)

¹² Türkçe'de "seküler milliyetçilik" kullanımı için bkz. (Şevkli, 2011). Türkçedeki diğer nitelendirmeler şu şekilde sıralanabilir: devletçi-milliyetçiler, sol milliyetçilik, ulusal sol, Kemalist sol, kaba Kemalizm, Natocu anti-empyralistler, anti-Batıcı Kemalizm, vb.

laikleştirilerek düzenlenmiştir. Bu bağlamda da ulusalcılığın laiklik görüşü ilkçil/primordiyal özellikler taşımaktadır (Cevik & Tas, 2013, s. 667). Aynı kavramsallaştırma ile olmasa da Şevkli de ulusalcılığı seküler milliyetçilik olarak nitelendirirken, ulusalcılık özelinde sekülerliği kendi başına incelemek yerine onu milliyetçiliğin bir biçimi olarak ele almaktadır. Seküler milliyetçilik, kendisine bağlı kişilerce bir inanç gibi benimsenmekte ve böylelikle din ve onun etkisiyle yarışabilir pozisyona gelmektedir (Şevkli, 2011, s. 40-41). Dolayısıyla AK Parti iktidarıyla birlikte kamusal alanda dini söylem, sembol ve eylemlere yer açılması ile mücadele etmek için laiklik ve milliyetçilik arasında bir amalgam oluşturulmaktadır. Milliyetçiliğin ilkçil özellikleri laikliği de içine alacak şekilde genişletilmiş ve İslam'ın popülerleşmesine karşı bir mücadele aracı, onu durdurmak için bir set haline getirilmiştir.

Ulusalcılık literatürde bir grup yazar tarafından militarist bir vatanseverlik olarak kabul edilmektedir. Bu görüşe göre ulusalcılar orduyu ulusal çıkarları koruyan ve ulusal güvenliği sağlayan en önemli kurum olarak görmekle kalmayıp ordunun bu amaçlarla siyasal ve sosyal yaşama müdahalelerini olumlamaktadırlar (Gürpınar, 2011, s. 19-20; Aydınli, 2011; Uslu, 2008, s. 92; Grigoriadis & Özer, 2010). Ulusalcılık ile militarist vatanseverlik arasında kurulan ilişkinin en önemli göstergesi ulusalcılar içinde yer alan veya onlarla iletişimde olan askerlerin (genellikle üst düzey askeri bürokratların) varlığıdır. Ulusalcılık kavramını ilk kez kullanan, ulusalcıların sıklıkla üyesi oldukları ve bu çalışmanın da sahasını oluşturan Atatürkçü Düşünce Derneği'nin 2006-2010 arasındaki başkanı Eski Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Mehmet Şener Eruygur bu ilişkiye bir örnek olarak verilebilir. Eruygur, ulusalcıların kitleselleşmede bir zirve noktası olarak kabul ettikleri cumhuriyet mitinglerinin organizatörleri arasında da yer almaktadır. Aynı zamanda yine ulusalcılar tarafından AK Parti ve Gülen Cemaatinin bir komplosu olarak kabul edilen ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki ulusalcı subayları temizlemeyi ve orduyu güçsüzleştirmeyi amaçlayan Ergenekon Soruşturmaları kapsamında 2003-2004 tarihlerinde darbe planları yapmakla suçlanmış ve bir süre cezaevinde kalmıştır.

Militarist vatanseverliğin bir başka göstergesi de Genel Kurmay Başkanı ve emekli askerlerin ulusalcı sayılan söylemleridir. Sorenson (2012, s. 613) Türkiye'de İslamcı-Laik kırılmasında milliyetçiliği incelediği makalesinin girişine Genel Kurmay

Başkanı Yaşar Büyükanıt'tan bir alıntı ile başlamaktadır: "Bizim milliyetçiliğimiz Atatürk milliyetçiliğidir. Bu da hiçbir zaman etnik temele dayalı bir milliyetçilik anlayışı olmamıştır. Bizim milliyetçiliğimiz kendi insanımızı, vatanımızı, bayrağımızı, devletimizi sevmek demektir. Yani bizim milliyetçiliğimiz, vatanseverliktir. Bunda endişe duyulacak hiçbir şey yoktur. Tam aksine bu milliyetçilik, gurur duyulacak, ifade edildikçe mutlu olunacak bir milliyetçiliktir" Uslu ise yine Büyükanıt'ın Avrupa Birliği'nin özellikle Kürt Sorununun çözümü konusunda Türkiye'ye baskı yaptığı bir dönemde bu baskılara karşı dile getirdiği "Türkiye'yi Sèvres Antlaşması ile bir daha yüzleşmeye zorlayabilecek bir güç olduğunu düşünmüyorum." ifadesini alıntılıyarak ulusalcıların özelliklerinden biri olduğunu düşündüğü Sèvres Kompleksi'nin ordunun başı tarafından da paylaşıldığını iddia etmektedir. Makalesinin sonunda bu fikrini daha da perçinleyerek Büyükanıt'ın sürekli olarak irtica tehlikesine kamuoyu nezdinde vurgu yaparak AK Parti iktidarına karşı ulusal bütünlüğü savunduğu için ulusalcılar tarafından lider olarak görülebileceğini belirtir (Uslu, 2008, s. 77,93).

Ulusalcılığın bir diğer karakteristiği olan ulusal birlik söylemi yukarıda değinilen 1990'lardaki gelişmelere tepki siyaseti olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürt ve İslami hareketlerin ulusal birliği ve uyumu altüst ettiği; küreselleşmenin, uluslaşırılışmanın, neoliberalizmin ulusal birliğin teminatı olan ulus devletlerin gücünü törpülediği bir dönemde ulusalcılar korumacı yeni milliyetçi reflekslerle hareket etmektedirler. "Birleşmiş", "kaynaşmış" bir millet olarak Türk milletinin dini ve etnik ayrımlardan uzaklaşarak tekrar birliktelik ruhunu kazanması gerekmektedir. Bu noktada yeni milliyetçiliğin kahramanları, mitleri, nostaljik anlatıları gündeme getiren siyasal söyleminden yararlanılmaktadır. Türk milletinin kurucusu ve birleştirici olarak kabul edilen Atatürk sembolleri ve simgeleri 2000'lerde ulusalcılar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Literatürde bu sembollerin kullanımı ile ilgili iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Bir grup çalışma sadece bu sembollerin neler olduğunu (Atatürk resmi olan bayraklar, bandanalar; Atatürk imzalı dövme, çıkartmalar vs.) ele almakta ve sembollerin kullanım yaygınlığına ve sıklığına vurgu yapmaktadır (Uslu, 2008; Grigoriadis, 2006; Işık, 2010). İkinci grup çalışmalar ise sembollerin neden yaygınlaştığını ve kullanılmaya başlandığını sorgulamaktadır. Bu metinler, Kemalizm'in Soğuk Savaş sonrasında giderek zayıflamasını, küreselleşmenin etkisinin artması ve bunun sonucunda kimlik siyasetinin daha görünür hale gelmesiyle ilişkilendirirler. Kimlik siyasetinin güçlenmesi sonucunda Kemalizmin birlik-

beraberlik söylemi zedelenmekte ve giderek güçsüzleşen ulusalcılar kendilerini devlet merkezli bir söylemin içinde bulmaktadırlar. Bu süreçte ideolojik hegemonyaları sarsıldığı için sembollere yönelerek Atatürk sembolü ve onun meşruiyeti etrafında toplanmaktadırlar (Erdoğan N. , 2001; Köker, 1996; Yeğen, 2009; Erdoğan N. , 2009; Şevkli, 2011).

Ulusal birliği yeniden kuracağı düşünülen bir diğer unsur da Kurtuluş Savaşı ve Millî Mücadele yıllarına dair anlatının ön plana çıkarılmasıdır. Kemalist ideoloji kurucu anı, Cumhuriyet'in kuruluşu olan 29 Ekim 1923 tarihine yerleştirirken ulusalcılar için bu kuruluş anı değiştirilerek Kurtuluş Savaşı yıllarına çekilmiştir (Cevik & Tas, 2013). Bu değişim ile hedeflenen, Cumhuriyet'in ve Cumhuriyet değerlerinin siyasal İslam, Kürt hareketi ve liberaller tarafından sorgulandığı ve bu sorgulamalar sırasında “otoriterlik”, “baskıcılık”, “ayrımcılık” ile suçlandığı bir dönemde milletin topyekûn bir şekilde “ötekine” karşı mücadele ettiği bir dönemi ön plana çıkarmaktır. Ulusalcıların ellerinden düşürmediği ve defalarca okuduğu Millî Mücadele dönemini akıcı bir şekilde romantize ederek ve kahramanlık hikayelerini ön plana çıkararak anlatan Turgut Özakman'ın (2005) *Şu Çılgın Türkler* isimli kitabı kurucu anın değişime ve bu fikrin yerleşmesine önemli bir katkı sunmuştur. Kitap aylarca çok satanlar listesine kalmıştır. Millî mücadelenin ön plana çıkarılmasıyla amaçlanan Kürt, Türk, Çerkez demeden ‘İslamcısı’, seküleri hep beraber ortak düşmana karşı vatanı korumak ve kurtarmak için birlikte mücadele vermiştir. Ulusalcılar için en önemli konulardan birisi bu birlik duygusunu yeniden oluşturmaktır.

Literatürde son olarak, ama bu çalışma bağlamında önem taşıyan birleşen olan ulusalcılığın Batı karşıtı söyleminden söz edilmektedir. Bu Batı karşıtı söylem özellikle ulusalcılığın kurucu an olarak belirlediği Millî Mücadele sırasında “yedi düvele karşı”, “emperyalist devletlere karşı” verdiği mücadelede “ötekine” karşı geliştirilen söylemlerde billurlaşmaktadır. Kemalizm Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk'ün liderliğinde Batılılaşmayı kendi resmî ideolojisinin önemli bir bileşeni haline getirip Avrupalı Devletlerle iş birliğini kurmayı amaçlarken, ulusalcılık odak noktasını Türkiye'yi Batılı devletlerin kötücül emellerinden korumaya çevirmiştir (Cevik & Tas, 2013, s. 667). Ulusalcılığın ortaya çıktığı dönem Kemalistlerin devlet yönetiminde güçlerini kaybettikleri bir dönem olduğu için genel olarak ulusalcılığın

anaakım Kemalizme göre daha gerici ve reaksiyoner politikalara yönelmesi söz konusudur (Başar, 2019, s. 82).

Bu Batı karşıtı söylem literatürde genellikle Sèvres kompleksi/travması/sendromu¹³ olarak adlandırılmaktadır. Sèvres Antlaşması, Birinci Dünya Savaş'ı sonrasında Avrupalı savaş galibi devletlerin 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı devleti hükümetiyle yaptıkları barış antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin "toprak bütünlüğü"ne son verilmekte, etnik yoğunluklarına ve etki alanlarına göre Anadolu'da çeşitli devletler kurulması karara bağlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devleti kurulmakta, Kürtlerin yaşadığı alan özerk bir bölge olmakta, Doğu Trakya ve İzmir çevresi Yunanlılara verilmekte, Fransızlar ve İtalyanlar güneyde kendi etki alanlarını aralarında bölüşmektedirler. Kurtuluş Savaşı sonrasında Sèvres Antlaşması'nın hiçbir hükmü kalmayıp¹⁴ yerine 1923 Lozan Antlaşması yapılmış olsa bile Sèvres'in travması yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletini etkisi altına almıştır.¹⁵ Bu durumu Sèvres Kompleksi olarak ilk nitelendiren Feroz Ahmad'dir. Ona göre bu kompleksi taşıyan Türkler, Batılıların, Kurtuluş Savaşı'nda yaşadıkları yenilgiyi unutmamış olduklarını düşünmektedir. O yüzdendir ki 1920'de empoze etmeyi başaramadıklarını yeniden denemeye çalışmaktadırlar. Türkler bu sebeple *korku* içindedir (Aksan, 2006, s. 30). Sèvres kompleksinden mustarip olduğu iddia edilen ulusalcılar, daha sonrasında gerçekleşen Kıbrıs Meselesi, Ermeni Soykırımı'nın gündeme taşınması, Kürt Hareketi'nin güçlenmesi ve silahlı mücadeleye başlaması gibi olaylar yüzünden Sèvres'in geri dönmesi korkusu yaşamaktadır (Uslu, 2008, s. 76-81; Riexinger, 2010, s. 9-13; Gürpınar, 2011, s. 203; Altun, 2014, s. 59,67,80). Bölünme, toprak kaybının gündeme geldiği her noktada Kemalizm'in "Muasır medeniyetler seviyesi"ne çıkma arzusu yani Batı modernleşmesine yetişme ve onu geçme isteği geri plana atılıp Kurtuluş Savaşı'nda *yedi düvele* karşı mücadele veren güçlü Türk ulusuna, "vatanın bölünmez bütünlüğüne" vurgu yapılarak, Kemalizmin içindeki milliyetçi,

¹³ Sevr sendromu, Türkiye'deki yerli ve yabancı tüm kamusal etkileşimleri, Türk devletinin Batı tarafından olası imhası, terk edilmesi veya ihanetine ilişkin korku ve endişe çerçevesinde yorumlayan kişi, grup veya kurumları ifade eder (Göçek, 2011, s. 99).

¹⁴ Sèvres Antlaşması'nın Anadolu'ya ilişkin hükümleri Lozan'da yeniden müzakere edilmiş ama Arap coğrafyasına ait hükümleri yürürlükte kalıp işlemiştir (Findley, 2012, s. 219).

¹⁵ Yörük, bu durumu daha geniş perspektiften Türk kimliğinin sembolik kuruluş anının öncesinde imparatorluğun çözülme ve yıkılışının bulunduğunu belirtmektedir. Bunu da sürekli olarak inkâr etme ve unutma ihtiyacımız olduğunu söylemektedir (Yörük, 2017, s. 310).

homojenleştirici öge ön plana çıkartılmaktadır.¹⁶ Türkiye’de özellikle 1990’larda PKK’ya karşı yürütülen mücadele sırasında PKK’nın Batılı güçlerce Kürdistan’ı kurmak ve güçlü bir Türkiye’nin önüne geçmek için kullanılan bir araç olduğu ulusalcı iddiası, Sèvres kompleksi etrafında Kemalizmin güçlü (hatta militarist) devleti ile milliyetçiliğin bir birleşimini oluşturmakta, anti-Batı söyleminde billurlaşmaktadır.

Ulusalcıların Batı karşıtı söylemi literatürde genellikle ulusalcılığı Kemalizm’in yeni (bozulmuş) bir şekli olarak gören araştırmacılar tarafından Sèvres kompleksi etrafında incelenirken, ulusalcılığı Türkiye’deki sol, sosyalist ideolojinin devamı olarak gören araştırmacılar tarafından anti-emperyalizm vurgusu üzerinden ele alınmaktadır. 1960’larda sosyalizmin milliyetçilikle eklemlenmesinin, ulusalcı anti-emperyalizm söyleminin kökeni olduğu, hatta bir adım daha ileri giderek ulusalcılığın büyük ölçüde bu söylemden ortaya çıktığı iddiası ile ulusalcılık üzerine yapılan çalışmaların birçoğunda karşılaşılmaktadır (Kütküt, 2013; Erdem, 2013; Riexinger, 2010; Uslu, 2008; Ulusoy, 2009; Gürpınar, 2011). Bu çerçevede, 1960 sonrası YÖN dergisi, Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketine, Aydınlık Sosyalist Dergi’den, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Türkiye Komünist Partisi’ne (TKP), oradan günümüzdeki Vatan Partisi’ne kadar uzanan çizgide sol-milliyetçilik ve anti-emperyalizm söylemlerinin izleği sürülerek ulusalcılığın sol kökenleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.¹⁷ Hatta bazı durumlarda bir adım daha ileri gidilerek, Türkiye’de solun birkaç kopuş iddiası haricinde sol-milliyetçilik olarak var olageldiği bile iddia edilmektedir. Bu ilişki kurulurken genellikle sosyalist söylemde hâkim olan anti-emperyalizm söyleminin milliyetçi olduğu saptaması üzerinde durulur.¹⁸

¹⁶ Bu durum Türkiye’ye özgü değildir. Callahan (2003, s. 491), Çin üzerine yaptığı araştırmasında Çinlilerin “milli aşağılanma” (*national humiliation*) dedikleri bir dönem yaşadıklarını ve bu dönemin Çinlilerin belleklerinde taze bir şekilde durduğunu belirtmektedir. Milli aşağılanma döneminde “Batılı emperyalistler” Çin’i yok etmek istemişlerdir. Yine aynı durumun yaşanmaması için Çinliler güçlü bir devlete ihtiyaçları olduğunu düşünmüşlerdir. Bu sebeple milliyetçilik ile güçlü devlet fikrini birbirlerine eklemlemişlerdir. Çinlilerin yaşadığı milli aşağılanma deneyimi Sèvres kompleksi ile benzerlikler taşımaktadır. Geçmiş travmayı canlandıracak tehditler oluştuğunda milliyetçi bir refleks ile bunlara karşılık verilmektedir.

¹⁷ Gürpınar bu kökenleri şu şekilde dile getirmektedir:

"Burada ise düşünülen, bir kırılma (ve hatta eğilip, bükülme) anının yokluğunda, ulusalcılığın 68’in söylem ve kelime dağarcığına sıkı sıkıya bağlı kalınarak üretildiği ve ancak bu şekilde mümkün olabildiğidir. Bu bakımdan 68’in ulusalcı retoriğin kökü/nüvesi olduğu ve 68’in böyle bir miras bıraktığı söylenebilir." (Gürpınar, 2011, s. 236)

"Ancak bu demek değildir ki; burada bahsettiğimiz 1974 kırılmasından sonraki Türkiye solu bu tarz sorunlardan aridir. Aksine, 1970’lerin sol dilindeki "bilimsellik," "militarizm," "hakaretimiz üslup" rahatlıkla proto-ulusalcı bir tablo sergilemektedir." (Gürpınar, 2011, s. 258)

¹⁸ Türkiye’deki sol ve milliyetçilik ilişkisinin böyle bir analizi için bkz. (Aydın S. , 2017)

Sol ve milliyetçilik arasındaki varsayılan sürekli ve organik ilişki hakkında daha şüpheli bakan çalışmalar da bulunmaktadır. Atılğan'ın (2009) makalesinde, sosyalist milliyetçilik söylemin ortaya çıkış nedenlerine değinilmekte ve bu nedenlerin pragmatik olduğu vurgulanmaktadır. Atılğan'a göre sosyalizmin milliyetçilikle eklemlenmesinin üç temel sebebi vardır: birincisi II. Dünya Savaşı sırasında sosyalistlerle ilgili çıkan kötuleyici nitelendirmeleri (“vatan haini”, “satılmış” vs.) ekarte ederek sosyalistlerin bu “vatanın evlatları” ve “bekçileri” olduğu savını güçlendirmektir. İkinci olarak, "sosyalist milliyetçilik söylemi, Türkiye'nin kalkınması, kalkınması için de emperyalizmden kopması ana izlekleri üzerinden” kurulmaktadır. Böylece milliyetçilik ile Türkiye kalkınacak ve emperyalizme olan bağımlılığından kurtulacaktır. Son olarak, milliyetçilik ve onun getireceği uluslaşma süreci sosyalizme geçişte bir aşama olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Atılğan'ın bahsettiği üç neden de Türkiye'de sosyalist hareketin “özünde” milliyetçi söylemi barındırmaktan ziyade pragmatik bir eklemlenme içinde olduğunu göstermektedir.

Aydınoglu da benzer bir yaklaşımla ama dünyadaki sosyalist söylemi de analizine dahil ederek, Türkiye sosyalist hareketinin biricikliği gibi sunulan bu durumun, o dönemde bölgedeki diğer sosyalist hareketlerin de bir özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Bunu yaparken de bu yaklaşımın bu söz konusu hareketlerin milli dar görüşlülüğü ile bir alakası olmadığını, tersine bunun, Sovyetlerin politikasından ve bu sol ve sosyalist hareketlerin Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne sadakatlerinden kaynaklandığını iddia etmektedir (Aydınoglu, 2008, s. 174-182). Dolayısıyla sosyalist söylemdeki “milli” vurguları sosyalizm-milliyetçilik birleşmesi veya Türkiye'ye özgü bir organik ilişki olarak okumama seçeneği olduğu gibi, ulusalcılığın anti-Batı söylemini, sosyalist anti-emperyalizm üzerinden okumamak seçeneği de bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin var olduğu, sosyalizmin bir alternatif olarak bütün dünyada kabul gördüğü iki kutuplu Soğuk Savaş ortamında savunulan anti-emperyalizm ile böyle bir dünyadan eser miktarda bile bir izin kalmadığı 1990'lar sonrasında dile getirilen anti-emperyalizmin aynı görülmesi tutarlı bir analitik yaklaşımı ifade etmemektedir. Dahası, Ulusalçı söylemde yer eden sınıfsal analizi tamamen ortadan kalkmış anti-emperyalizm söyleminin, gerçek anlamda bir emperyalizm eleştirisi olduğu bile söylenemez. Dolayısıyla günümüzde ulusalcıların

dilindeki anti-emperyalizm ile 1960-70'lerin anti-emperyalizm söylemi, sözcük olarak aynı olmakla birlikte kavramsal olarak bambaşka anlam dünyalarında yer almaktadırlar. 1960'ların ulusalcı kimi karakteristikleri olan sol sosyalist hareket ile 2000'lerin ulusalcı hareketi arasındaki bir diğer önemli fark ise 1960 ve 70'ler sosyalist hareketlerin anti-emperyalizmi, Soğuk Savaş döneminde Türkiye devletinin anti-komünist Batılı güçlerle yaptığı ittifaka karşı ortaya çıkışında kendisini gösterir. Oysaki günümüzde ulusalcı hareketin en merkezi sorunu, siyasal İslam'a karşı çıkmaktır (Çınar & Taş, 2017, s. 669).¹⁹ Ulusalcılığın izleğini sol sosyalist hareketler üzerinden süren çalışmaların ortak özelliği ulusalcılığın genellikle Vatan Partisi veya Türk Solu çevresi gibi ulusalcılığın görece marjinal olan grupları üzerinden çalışmalarıdır. Bahsi geçen grupların kendi sol köken iddiaları ve bu kökenleri ortaya koymak için sıkça kullandıkları “anti-emperyalist” şiarı ulusalcılığın Batı karşıtı söyleminin anlaşılmasını sağlamaktan çok bu söylemin sebeplerinin ve içeriğinin gözden kaçmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışmada özellikle ulusalcılığın Batı karşıtı söyleminin temelleri sorunsallaştırılmakla birlikte ulusalcıların deneyimleri, anlatıları ve duyguları üzerinden ulusalcılığın diğer bileşenleri de tartışılmaktadır. Ulusalcıların ideolojik olarak görünür olduğu ve ulusalcılık kavramının Türkiye'deki farklı ideolojik gruplara mensup kişilerin zihinlerinde belirgin bir kalıp oluşturduğu 2000'lerin sonunda, Türkiye'deki sosyal bilimler alanında önemli bir yeri olan Ziya Öniş (2013), ülkedeki kırılmayı muhafazakâr küreselleşmeciler ve korumacı/savunmacı milliyetçiler arasındaki bölünme olarak nitelendirmektedir. AB idealinden uzaklaşıldığı 2010'lara ortaları ve sonlarında bu ayrım kulağa garip gelse de ulusalcılık ideolojisinin iyiden iyiye serpiştiği bu dönem için bahsi geçen bölünme fazlasıyla anlamlıydı. Öniş'in değindiği savunmacı milliyetçi grubun içinde ulusalcılar da yer almaktadır. Öniş, çalışmasında doğrudan ulusalcılık kavramını kullanmayıp bu grubu “*Kemalist hard-liners*” olarak nitelendirmektedir. Diğer savunmacı milliyetçilerden ayrıştığı en önemli nokta ise Batılılaşma ile kurdukları ilişkidir: “kendilerini garip/saçma bir durum içinde bulmaktadırlar. Bir yandan Batılılaşma taraftarı iken kendilerini AB üyeliğine karşı olan anti-Batıcı koalisyon içinde bulmaktadırlar. Hatta bu anti-Batıcı yaklaşım Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkeleri ile de örtüşmemektedir” (Öniş, 2013, s. 6-7).

¹⁹ Bu noktada ulusalcılar arasında farklılaşmalar görülmektedir. Vatan Partisi diğer ulusalcılara nazaran odak noktası siyasal İslam'dan çok ABD karşıtlığına yönlendirmektedir.

Öniş'in dikkati çektiği bu karmaşa, tutarsızlık ve gariplik durumuna açıklama getirmek bu çalışmanın temel amaçlarından birisini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın araştırma sorusu şu şekilde formüle edilebilir: *Türkiye'nin en Batılılaşmış halkı neden ulusalcılık gibi son derece Batı karşıtı bir ideolojiyi destekliyor?* Bu temel soru, tarihsel olarak Batılılaşmanın savunucusu olan bireylerin, Batı ilke ve değerlerine temelden karşıt görünen bir ideolojiyle aynı hizada olmalarının ilginç çelişkisini ele alıyor. Bu araştırma sorusuna yanıt verebilmek için şu alt-sorular ele alınmaktadır: *Kişilerin iktidar ve statü pozisyonlarındaki değişimler sebebiyle duyguların ortaya çıktığını iddia eden iktidar-statü teorisi araştırma sorusunda yer alan çelişkili ikileme bir açıklama getirebilir mi?* Ana sorudan yola çıkan bu araştırma, Batılılaşmış bir grubun ulusalcılığa verdiği desteğin ardındaki motivasyonları anlamak için potansiyel bir çerçeve olarak iktidar-statü teorisinden yararlanmaktadır. *Ulusalcılık ideolojisinin ayırt edici karakteristik duyguları nelerdir?* Ulusalcılığın duygusal boyutlarını derinlemesine araştıran bu soru, bu yeni milliyetçi ideolojinin biçimlenmesine katkıda bulunan temel duyguları ve psikolojik faktörleri incelemektedir. *Batı-AK Parti-ulusalcılar arasındaki iktidar-statü ilişkileri ve kimlik doğrulama süreçleri ulusalcıların karakteristik duygularını ve Batı karşıtı söylemini nasıl etkiliyor?* Bu soruyla ulusalcıların duyguları ele alınırken diğer gruplarla aralarındaki etkileşime odaklanılmaktadır. Bu gruplar arasındaki iktidar ve statü değişimleri sebebiyle ortaya çıkan duygular belirlenmekte ve özellikle Batı-ulusalcılar ilişkisinde ulusalcıların kimliklerinin doğrulanmaması durumunda oluşan olumsuz duygular ve başa çıkma stratejileri incelenmektedir. Bu tezde literatürden farklı olarak bu Batı-karşıtlığının ulusalcı ideolojinin temelinde olmasından çok Batı-AK Parti-ulusalcılar etkileşiminde koşullara bağlı olarak ortaya çıktığının hipotezi öne sürülmektedir.

Metodoloji

Ulusalcıların duygularının saptanması ve bu duyguların ulusalcılık ideolojisine etkilerinin belirlenmesi, böylelikle ulusalcılığın temel ilkelerinden kabul edilen Batı karşıtlığının daha iyi anlaşılabilmesi için gerçekleştirilen bu araştırmada niteliksel araştırma yaklaşımları birlikte kullanılarak karma bir yöntemden yararlanılmıştır. Duygu temelli söylem analizi, içerik analizi ve tematik analiz yöntemleri birleştirilerek ulusalcılarla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla

toplanan verilerdeki söylemsel yapıların, içerik kalıplarının ve tematik öğelerin kapsamlı bir şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen metin verilerinin analizini kolaylaştırmak amacıyla nitel bir veri analiz yazılımı olan MAXQDA kullanılmıştır.

Bu çalışmada görüşülecek grup belirlenirken amaç istatistiksel temsili sağlamak değil, belirli bir grup arasında Ulusalcılık ideolojisini şekillendiren duyguların incelikli ve derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktır. Bu sebeple amaçlı ve kasıtlı bir örneklem seçimi stratejisi kullanılmaktadır (Creswell & Clark, 2017). Amaçlı örneklem seçerken öncelikli olarak araştırmanın sorusuna uygun olan ve literatürdeki eksikliğin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir grup belirlenmeye çalışıldı. Literatürde ulusalcılık çalışmaları genellikle ulusalcılar içindeki sayısal olarak daha küçük, siyasi olarak daha marjinal gruplar (Vatan Partisi, Aydınlık Hareketi, Türk Solu vb.) üzerine odaklanmaktadır. Ulusalcıların sayısal olarak çoğunluğunu oluşturan ve bu marjinal gruplar içinde yer almayan ulusalcı grupların ideolojilerini daha iyi anlamının, ulusalcılık hakkındaki fikirlerin daha derinleşmesine ve bu şekilde de Türkiye siyasal yaşamındaki değişimlere göre ulusalcıların alacağı pozisyonları ve tepkileri tahmin etmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple ulusalcılar arasında bir mücadele alanı haline gelen ADD ulusalcılığın çalışılması için önemli bir sahadır. İzmir ilçe ADD’lerde genellikle Vatan Partililer ile CHP’liler arasında gerçekleşen iktidar mücadeleleri bu iki grubun ulusalcılık anlayışlarındaki kırılmaların saptanabilmesine olanak sağlamaktadır. Birbirleriyle sürekli iletişim içinde olan ve rekabetin de devamlı olduğu bu ilişkide ADD içinde yer alan CHP’li ulusalcılar hem VP’lileri yakından gözlemleme fırsatı bulmakta ve onların siyasal fikirlerini iyi bilmekte hem de onlarla rekabet içinde oldukları için kendilerini ve kendi ulusalcılıklarını onlarıkinden ayırtırmaya çabalamaktadırlar. Bu çabalar ise literatürden farklı olarak geniş kitlelere yayılan ulusalcılık ideolojisinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Araştırmanın örnekleme, İzmir’in ulusalcı olarak bilinen bir ilçesindeki ADD’de yer alan ve Vatan Partililere karşı oluşturulan bir grubun üyelerini içermektedir.

Ulusalcılığın incelikli ve bağlama özgü doğası göz önüne alındığında, bu ideolojik çerçeve içindeki karmaşıklıkları ve farklılıkları yakalamak için amaçlı bir örneklem uygun görülmüştür. Örnekleme dahil edilen görüşmecilerin hepsi kendilerini

ulusalcı olarak tanımlamakta ve bu ideolojinin etkinliğini arttırmak için ADD’de çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Görüşülen yirmi kişiden on beş kişi VP’lilere karşı ADD’de oluşturulan grubun üyesi iken iki kişi bu gruptaki kişilerin önerisi ile görüşülen; ortak fikirlerinin ve VP’lilere karşı ortak mücadelelerinin olduğu söylenen kişilerdir. Bu bağlamda görüşmeciler seçilirken hem önceden belirlenmiş kriterlerden yararlanılmış hem de kartopu stratejisi kullanılmıştır (Palinkas, ve diğerleri, 2015). Geri kalan üç kişi ise ilçe ADD’de VP’liler ile birlikte çalışan CHP’lilerdir. Gruptaki kişilerin anlaşılmadıkları ve dışladıkları bu üç kişi, çalışmanın datasını zenginleştireceği ve ADD’deki rekabetin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı sebebiyle örnekleme dahil edilmiştir. Görüşmecilerin sekizi erkek, on ikisi ise kadındır. Kadın ve erkek görüşmecilerin duyguları ve siyasal pozisyonları arasındaki farklılaşmalar ve benzerliklerin analizi araştırmaya dahil edilmiştir. Görüşmecilerin dördü hariç geri kalanları altmış yaşının üstündeki kişilerdir.²⁰ Görüşmeler sırasında sıklıkla gençleri ADD’ye çekmek konusunda başarısız oldukları konusunda eleştiri ve özeleştirilerde bulunmaktadırlar. Altmış yaşının altında olan dört görüşmeciden en genç olan iki kişi kırk dokuz yaşındadırlar. Görüşmecilerin on üçü devlet memurluğundan emeklidir. Memurların sekizi öğretmenlikten emekli olmuşlardır.²¹ Geri kalan görüşmeciler işçi veya esnaf olarak çalışmışlardır.

Görüşmecilere çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş, katılımlarının gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiştir. Yanıtlarının gizli tutulacağı ve çalışmada kullanılan alıntıların görüşmecileri anonimleştirmek için başka isimler ile yer alacağı açıklanmıştır. Her görüşmeciden bilgilendirilmiş gönüllü rıza formu alınmıştır. Bu çalışma için etik kurul onayı alınmıştır.²²

Görüşmecilerin ulusalcılık ile ilgili deneyimleri, algıları ve söylemsel pratikleri hakkında zengin ve derinlemesine bilgiler toplamak için yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Barriball & While, 1994, s. 330-331). Duyguların belirlenme süreçlerinde özellikle nicel çalışmalarda duygu ölçekleri sıklıkla

²⁰ Görüşmelerin analizi sırasında, görüşmecilerinin yaş aralığı göz önünde bulundurularak, söylemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve aktarılabilmesi amacıyla görüşmecilerin sadece isimleri kullanılmamış; isimlerinin sonrasında “hanım” ve “bey” nitelendirmeleri eklenmiştir.

²¹ Sadece bir görüşmeci hala öğretmen olarak çalışmaktadır.

²² *Etik Kurul İzin Bilgisi*: Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 15.09.2022 tarihli ve 2022/03 sayılı toplantısında alınan karar.

başvurulan güvenilir yöntemlerden biridir. Fakat ölçek kullanımı sebebiyle görüşmeciler önceden tanımlanmış duygular tarafından kısıtlanmakta ve yaşanan duygu çeşitliliğini tam olarak ifade edememektedir. Ayrıca ölçek kullanımı ile görüşmecilerin hissettikleri duygulara ilişkin yorumları ve anlayışlarını keşfetmek zordur (Johnson, 2015). Bu çalışmada ulusalcıların duyguları anlaşılmaya çalışılmakta ve bu duyguların ulusalcılık ideolojisini nasıl etkilediği analiz edilmek istenmektedir. Dolayısıyla görüşmecilerin duyguları kadar bu duyguları hangi koşullarda deneyimledikleri ve bu duygular ile ilgili yorumları da önem taşımaktadır. Bu sebeple görüşülen kişilerin duygularını ortaya çıkarmak amacıyla tasarlanmış olan açık uçlu sorular görüşmecilerin kendilerini ifade etmelerine olanak tanıyacak biçimde oluşturulmuştur.²³ Görüşmeler sırasında görüşmecilerin verdiği yanıtlar doğrultusunda konuyu derinleştirmek amacıyla ek sorular sorulmuş ve onların kendi anlatılarını oluşturmaları desteklenmiştir. Bu süreçte sürekli olarak araştırma konusu bağlamında görüşmecilerin duygularını ortaya çıkarmak amacıyla ne düşündüklerini belirttikleri zamanlarda “Bu süreçte ne hissetmişsiniz? Hangi duygular ortaya çıkmıştı?” gibi sorular sorulmuştur. Görüşmecilerin duygularının ortaya çıkış zamanlarını hikayeleştirmeleri, anılarından söz etmeleri, anekdotlar anlatmaları, alegori yapmaları teşvik edilmiş bu anlatıların duyguları analiz etmek imkân sağlayacağı düşünülmüştür (Kleres, 2011).

Görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilirken duygu temelli söylem analizi, tematik analiz ve içerik analizi yöntemleri karma bir şekilde birlikte kullanılmaktadır. Duygu temelli söylem analizi uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan inşacılık (*constructivism*) teorisi ile söylem analizini birleştiren *inşacı söylem analizi* içinde gelişen, duygulara odaklanan bir metottur. Duygu temelli söylem analizi inşacı bir yaklaşıma dayanarak, uluslararası politikadaki iktidar yapılarının sosyal inşasında statü ve kimliğin sosyo-duygusal temellerini dil aracılığıyla araştırmayı amaçlamaktadır (Koschut, 2018b, s. 496). Duygular ifade edildiklerinde araştırılabilecek gerçeklikler olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda bu duygular söylem aracılığıyla farklı eylem ve yönelimleri de şekillendirebilmektedirler (Ahmed, 2013, s. 13). Koschut (2018a), dilin gücünün duygusal bir boyut içerdiği kabul edilirse araştırmacıların politik söylemde yerleşik olan duygu potansiyelini ve

²³ Görüşme soruları için bkz. EK A1

duygusallaştırıcı etkileri analitik olarak nasıl ortaya çıkarabileceği üzerine düşündüğü çalışmasında yanıt olarak duygu temelli söylem analizini önermektedir. Çalışmasında analizi metinler üzerinden gerçekleştirirken duygu temelli söylem analizi için üç kriter belirlemektedir: (1) uygun metinleri seçmek, (2) duyguların sözel ifadesinin haritasını çıkarmak (metinlerin duygu potansiyeli) ve (3) politik etkilerini yorumlamak ve bağlamsallaştırmak (metinlerin duygusallaştırma etkilerini ortaya çıkarmak). Bu çalışmada derinlemesine görüşmelerin analizi yapıldığı için Koschut'ın ilk kriterini üzerinde durulmamaktadır.²⁴

İkinci aşamada metinlerin/görüşmelerin duygu potansiyelini ortaya çıkarmak için duygu ifadelerinin izini sürmek gerekmektedir. Bu noktada söylem analizi sırasında metinsel özelliklerin hem mikro hem de makro düzeyde yapıları incelenmelidir. Mikro düzeyde araştırmacılar, belirli kelimeler, metaforlar gibi öğelere dikkat etmeli ve bu öğelerin kullanımlarını yorumlamaları gerekirken makro düzeyde anlam sistemleri olarak hizmet eden söylemlerin içindeki ve arasındaki daha büyük kalıpları veya yapıları ortaya çıkarmaya çalışmalıdırlar (Koschut, 2018a, s. 280). Bu iki düzeydeki incelemenin pratikteki uygulamasında Koschut üç aşamalı bir yol önermektedir: birinci aşamada araştırmacı doğrudan kullanılan duygu sözcüklerini belirlemektedir. Bunlar üzüntü, öfke, huzur gibi isimler veya sinirlenmek, kederlenmek, sevinç dolmak gibi fiiller; korkunç, asap bozucu, kaygı uyandırıcı gibi sıfatlar olabilmektedir. İkinci aşamada ise araştırmacı görüşmecilerin kelime seçimlerine ve imalarına odaklanmalıdır. Bazı sözcükler duygusal olarak “yüklenmiştir” başka bir ifadeyle semantik olarak duygusal anlamlar taşımaktadırlar. Örnek vermek gerekirse bir kişinin söylemlerinde ‘terörist’ sözcüğünü kullanması olumsuz bir anlam taşımakla birlikte öfke, aşağılama ve nefret duyguları ile yüklü iken ‘özgürlük savaşçısı’ tercihi yapması durumunda gurur, sevinç ve sempati duygularını ifade ettiği tespit edilebilir. Üçüncü aşamada ise araştırmacılar görüşmecilerin söylemlerindeki metaforlara, karşılaştırmalara ve analogilere odaklanmalıdırlar. Metaforlar genellikle ifade edilmesi zor olan duyguları ifade etmek için kullanılır.

²⁴ Bu noktada belirtilmesi gerekir ki Koschut'ın (2018a, s. 281-283) araştırılacak metinleri seçerken önerdiği az sayıda dramatik ve köklü değişimler meydana getiren metinler, doğrudan duygu içermese de örtük olarak yoğun duygu kodları ve buna bağlı olan normlar ve değerler içeren metinler, hikayelerin, anıların ve şiirlerin olduğu metinler seçme konusundaki önerileri görüşmecilere yöneltilen yarı yapılandırılmış soruların oluşturulmasında ve görüşme sırasında görüşmecilerin anlatılarını derinleştiren sorular sorulmasında yol gösterici olmuştur.

Duygusal karşılaştırmalar ve analogiler, yaygın olarak bilinen ve paylaşılan tarihsel referansları kullanarak karşılaştırmalı kategoriler oluşturur ve dolayısıyla benzer duygusal çağrışımları uyandırır. Metaforlar, karşılaştırmalar ve analogiler, duygusal ifadelerin kodlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Duygu metaforu, duygusal bir durumu göstermesi beklenen sembolik bir konuşma eylemidir (Koschut, 2018a, s. 284-285).

Görüşmelerde geçen duyguların sözel ifadelerinin haritaları çıkartıldıktan sonra üçüncü aşamada bu duyguların genel bir sosyopolitik düzeyde nereye yerleştiklerini yorumlamak gerekmektedir. Bu noktada nitel çalışmaların araştırma felsefesini oluşturan yorumsamacı yaklaşım yol gösterici olmaktadır. Nitel analiz zorunlu olarak büyük ölçüde yorumlamanın rolüne dayanır. Nitel araştırma metinleri er ya da geç yorumlayıcı bir çalışma haline gelmektedir. Bu öznellik, araştırmacının gizli içeriği analiz ettiği durumlarda özellikle önemlidir. Bu gibi durumlarda daha yorumlayıcı bir yaklaşım gerekli olacaktır (Krippendorff, 2018, s. 23). Bu araştırma için, araştırmacı altta yatan değerleri, tutumları ve duyguları belirlemeye çalıştığından dolayı yorumlamanın rolü önemlidir. Yorumun rolü analiz sürecinin dışında tasarlanamaz. Hem duygular belirlenirken hem de sonrasında bu duyguların ortaya çıkışında kişilerin içinde bulundukları iktidar ve statü ilişkileri incelenirken araştırmacının örtük ve derinde olan bağlantıları kurması için belirli bir seviyede yorumda bulunması gerekmektedir. Koschut (2018a, s. 280-281) üçüncü aşamada araştırmacının duygular ve bağlam arasındaki ilişkiyi kurması için de belirli ölçüde yorumda bulunması gerektiğini belirtmektedir:

“Son olarak ve en önemlisi, araştırmacıların metinlerin duygu potansiyelinin esasen neyi açıklamamıza veya anlamamıza yardımcı olduğuna ilişkin 'ne olmuş yani?' sorusunu yanıtlamaları gerekiyor. Ben buna metinlerin duygusallaştırıcı etkisi diyorum. Bu ihtiyaç, herhangi bir katı anlamda nedensel bir ilişkiyi değil, söylemdeki duyguları analiz etmenin sosyopolitik sonuçlarını, bunun neyi ortaya çıkarabileceğini veya ne gibi bir anlam taşıyabileceğini ima eder. Duygusal ifadelerin, bir yanda öznelerin söylemsel olarak inşa edilmiş kimlikleri ile diğer yanda söylemler aracılığıyla uygulanan iktidar arasında önemli bir bağı temsil ettiği tartışılabilir. Bununla birlikte, bu çok genel varsayımın ötesinde, araştırmacıların söylemde yerleşik duyguların gerçekte ne 'yaptığını' ampirik olarak göstermeleri gerekir. Örnek olarak

şunlar verilebilir: konuşmacının güdü ve tutumlarının açığa çıkarılması, dinleyicilerin alım ve tepkilerinin belirlenmesi, iktidar ilişkilerinin inşası ve hiyerarşilerinin oluşturulması, belirli eylemlerin ve davranışların teşvik edilmesi.”

Duygu temelli söylem analizinin özellikle ikinci aşaması bu çalışmada duyguların belirlenmesinde ve kodlanması sırasında yol gösterici olmuştur. Bu aşamada duygu temelli söylem analizinin metodolojik yaklaşımı ile içerik analizinin güvenilirlik perspektifinin bir bileşeni olan kodlayıcılar arası uzlaşma tekniği (Krippendorff, 2018, s. 215) literatürdekinden biraz daha farklılaştırılarak birlikte kullanılmaktadır.

Duygu analizi yapılırken yukarıda da değinildiği üzere araştırmacının sıklıkla yoruma başvurması gerekmektedir. Nitel çalışmalarda yorumlama önemli bir unsur olarak görülürken özellikle nitel duygu çalışmalarında daha fazla başvuru bir unsurdur. Duygu kodlaması gerçekleştirilirken yorumda bulunan söylemler duyguların örtük olduğu söylemler ile de sınırlı değildir. Görüşmeci açıkça ne hissettiğini belirttiği durumlarda bile görüşmecinin dile getirdiği duygu ile hissettiği duygu arasında zaman zaman farklılıklar oluşabilir. Özellikle sadece temel duyguları incelemeyip ikincil duygular (aşğılama vb.) ve karmaşık duygular (hınç vb.) da araştırmaya dahil edildiğinde görüşmecilerin hangi duygulardan bahsettiğinin anlaşılmasında araştırmacının yorumunun önemli bir rolü bulunmaktadır. Örneğin görüşmecilerden biri AK Parti’nin yirmi yıllık iktidarı sürecinde Türkiye’de gerçekleşen dönüşümleri aktarırken muhalefetin bu dönüşümlere izin vermesi konusunda çok “üzüldüğünü” belirtmektedir. Bu görüşmecinin yorumu “üzüntü” olarak doğrudan kodlamaya müsaittir. Sonuçta görüşmeci kendi duygusunu ortaya koymakta ve bunu açıkça belirtmektedir. Fakat bu noktada araştırmacının yorumlaması devreye girebilir. Görüşmecinin kendi grubundan söz etmesi ve AK Parti’nin politikalarını durdurmakta kendi grubunun başarısız olmasından dolayı duyduğu üzüntü; üzüntü temel duygusunun yelpazesi içinde bulunan “hayal kırıklığı” duygusuna da uygundur. Görüşmeci, kendi grubunun AK Parti’yi engelleyememesi sebebiyle hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu tür durumlarda görüşmecinin “üzüntü” duygusunu “üzüntü” olarak kodlamakla birlikte bu bölüme “hayal kırıklığı” kodu da eklenmektedir.

Araştırmacının yorumunun bu şekilde araştırmaya dahil edilmesi duygu çalışmaları bakımında zorunlu ve önemli bir katkı oluştururken bir taraftan da araştırmanın güvenilirliği için de sorun ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunu belirli ölçüde bütün nitel çalışmalar için söylemek mümkündür. Fakat duygu çalışmaları söz konusu olduğunda öznellik sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışmada bu sorunla yüzleşmek ve ortadan kaldırmak için görüşmecilerin duygu kodları başka kodlayıcılar tarafından da kodlanmıştır. İçerik analizi metodoloji içinde yer alan kodlayıcılar arası uzlaşma ile görüşmelerde kodlanan bölümler farklı kodlayıcılar tarafından belirli bir kod listesi temel alınarak kodlanmakta ve farklı kodlayıcıların kodlamaları birbirleri ile karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada duygu kodlaması ve kodlayıcılar arası uzlaşma süreci uzun ve müzakereci süreçlerle yürütülmüştür. Öncelikle görüşmeler sırasında ve sonrasında araştırmacı tarafından görüşmecilerin duygu durumları ve araştırmacının duygu durumu ile ilgili sürekli notlar tutulmuştur. Ardından görüşmelerin deşifreleri araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş ve deşifre işlemi sırasında bir taraftan önceden alınmış olan notlar ile görüşmelerin ses kayıtları dinlenirken dikkat çeken ve hatırlanan kişilerin ses tonlamaları, vurguları, kahkahaları, alaycı tavırları, vücut postürlerindeki değişimler, mimikleri vs. deşifrelere not alınmıştır. Sonrasında literatürde yeni milliyetçilik ile ilişkilendirilen duygular, duygu literatürü bölümünde değinilen temel duygular ve Plutchik'in (1980) duygu çarkı akılda tutulmakla birlikte belirli bir duygu listesi oluşturulmadan deşifreler üzerinden kodlama gerçekleştirilmiştir. Duygu temelli söylem analizi ve tematik analiz hali hazırda belirli bir kod listesi oluşturulmadan gerçekleştirilen kodlama konusunda teşvik edici bir yaklaşıma sahipken içerik analizi metodunda kod kategorilerinin hazırlık sürecinde oluşturulması tavsiye edilmektedir (Krippendorff, 2018). Fakat bu çalışmada görüşmecilerin dile getirdiği açık veya örtük bütün duygular belirlenmeye çalışıldığı ve karmaşık duygular da anlaşılacak istendiği için önceden hazırlanmış bir kod listesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte duyguların ortaya çıktığı bağlam da yakalanmak istendiği için yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanırken ulusalcıların AK Parti'nin iktidara gelişi, Batı ile ilişkileri ve değişimler hakkında ne hissettiklerini ve ne düşündüklerini ortaya çıkarmayı amaçlayarak sorular düzenlenmiştir.

Bu çalışmada ilk duygu kodlaması öncesinde MAXQDA programının özelliklerinden olan ve içerik analizinde sıklıkla kullanılan “metin arama ve

otokodlama” fonksiyonundan yararlanarak duygu sözcüklerinin geçtiği bölümler kodlanmıştır. Bu kodlamada “üzüntü” duygusu için “üzüntü” sözcüğünün yanı sıra “-üzül” kökü de incelenmiş ve bu sözcüklerin geçtiği bölümler öncesi üç cümle ve sonrası üç cümle olarak kodlanmıştır. Benzer kodlamalar “öfke, -sinir, kızgın, kızmak, -kızıyor” gibi diğer duygular için de gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem özellikle çok uzun metinlerin olduğu çalışmalarda büyük bir kolaylık sağlasa da bu çalışma bağlamında metnin genel bir taranması ve bazı duygu sözcüklerinin gözden kaçabilmesinin önüne geçilmesi dışında faydalı olamamıştır. Türkçede duyguları ifade etmenin birçok farklı yolu ve sözcüğü bulunmaktadır. Görece daha kısa metinlerde bu fonksiyonu kullanmak yerine metinlerin araştırmacı tarafından okunup değerlendirilmesi süreci daha kolay hale getirecektir. Nitekim önceden otokodlama ile duygular kodlandığı için araştırmacının duygu kodlaması yaparken otokodlama ile gerçekleştirdiği kodların bir kısmı silinmiştir.

Silinen duygular görüşmecilerin kendi kişisel yaşamlarındaki deneyimlerle ilgili yaşadıkları duygulardır. Örnek vermek gerekirse, görüşmeci kendi kişisel geçmişini anlatırken ebeveyn kaybını anlattığı sırada çok üzüldüğünü, yıkıldığını belirttiğinde bu duygulara duygu kodlamasında yer verilmemiştir. Fakat yine kişisel hikayelerini paylaşırken çocuklarının geleceği ile ilgili duydukları kaygıları anlattıklarında bu duygular çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Görüşmecilerin çocukları ile ilgili kaygıları siyasal ve ekonomik olayların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu savı pekiştirircesine görüşmeciler de söylemleri ile bunu belirtmektedirler. Kimi zaman kızlarının İslami bir rejimde yaşama ihtimalinin verdiği korkuyu dile getirirken kimi zaman da oğlunun Alevi olmasından kaynaklı olarak devlet kadrolarında iş bulamayacağına dair geliştirdikleri karamsar düşüncelerden bahsetmektedirler. Her iki durumda bu duygu kodları siyasal yaşam ile ilişkilidir. Dolayısıyla duygu kodlamaları yapılırken hali hazırda var olan “siyasal duygular” şablonuyla hareket edilip o duyguları belirleme yoluna girilmemiştir. Öncelikli olarak görüşmecilerin her türlü duygu ifadeleri kodlanmış ve buradan belirli bir duygu listesi kendiliğinden oluşmuştur. Sonrasında devam eden kodlamalar sırasında siyasal yaşam ile ilişkili duygu kodlamaları kalırken kişisel yaşamla ilgili duygular çalışmanın dışında bırakılmıştır. Birinci (otokodlama) ve ikinci tur kodlamalar tamamlandıktan sonra deşifreler, ses kayıtları dinlenerek tekrar kodlanmıştır. Görüşmecilerin ses tonlarına

dikkat edilerek üzüldükleri, umutsuz hissettikleri veya öfkelenedikleri söylemlerdeki duygu kodları gözden geçirilmiş ve gerektiği yerde değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

Nitel çalışmalarda kodlama süreçleri yoğun bir şekilde yorumlama gerektirdiği için dışarıdan gerçekleştirilecek denetimler araştırmanın güvenilirliğine önemli bir katkı sağlamaktadır (Creswell, 2013, s. 253). Kodlayıcılar arası uzlaşma görüşme metnlerinin birden fazla kişi tarafından kodlanmasını ve ardından bu kodlamaların kontrol edilmesini ön görmektedir. Genellikle iki veya daha fazla kodlayıcı aynı metinler üzerine çalışır, ardından karşılıklı konuşmalar sonrasında kod kategorileri belirlenir. İkinci tur birkaç deşifre tekrar bağımsız bir şekilde kodlanır ve sonrasında kodlayıcılar arasındaki tutarlılık hesaplanır. Kodlayıcılar arası uzlaşma oranının hesaplanmasında farklı yöntemler kullanılmakla birlikte klasik oran veya Cohen'in formülüne ettiği *kappa* değeri²⁵ sıklıkla kullanılmaktadır (Krippendorff, 2018, s. 244-246). Klasik oranlamada genellikle %80 ve üstü bir tutarlılık istenmekle birlikte %70 tutarlılık da kabul edilebilir bulunmaktadır. Araştırmacılar bağımsız bir şekilde kodladıklarında ve istenilen tutarlılık oranına sahip olduklarında kodlama tek bir araştırmacı tarafından devam ettirilip tamamlanabilmektedir. Bu çalışmada öncelikli olarak ikinci tur kodlama tamamlandıktan sonra beş farklı kodlayıcı tarafından görüşmelerden biri kodlanmıştır. Kodlayıcılar sadece araştırmacı tarafından hazırlanan kod kategorileri ile sınırlı tutulmamışlardır. Kendilerinin oluşturacakları duygu kategorilerinin de araştırmacı tarafından olumlu karşılanacağı kodlama öncesinde belirtilmiştir. Bütün kodlamalar tamamlandıktan sonra kodlayıcılar topluca bir araya gelip kodlamalar arasındaki farklılıklar ve benzerlikle konuşulmuştur. En çok tartışılan konu katılımcının açık bir şekilde ifade ettiği duygu ile bütün anlatı (cümle, paragraf, tüm metin) düşünüldüğünde altta yatan duygunun aynı olmaması durumudur. Bu durumda ilke olarak katılımcının açıkça ifade ettiği duygunun öncelikli olarak kodlanması sonra araştırmacının algıladığı duygu kodunun eklenmesi kabul edilmiştir. Diğer bir ilgi çekici tartışma ulusalcılar hakkındaki genel algı ile ilişkilidir. Ulusalcıların kendilerini üstün görmeleri ve aşağılayıcı ifadeleri sıklıkla kullanmaları onlar hakkında olumsuz bir algı oluşturmaktadır. Bu çalışmada da analiz edilen görüşmelerde benzer eğilimler gözlemlenmektedir. Kodlayıcılar ile tartışmalar sırasında ulusalcıların mağduriyet anlatılarının bu kibirli ve aşağılayıcı tavır sebebiyle

²⁵ Cohen'in *kappa* değeri şu şekilde hesaplanmaktadır:
(uyumsuz kodlama sayısı – uyumlu kodlama sayısı) / (1- uyumlu kodlama sayısı)

gözden kaçtığı/görmezden gelindiği bir durumla karşılaşmış ve bunun üzerine tartışılmıştır. Bu tartışma sayesinde araştırmacı görüşmeleri bu konuya dikkat ederek tekrar gözden geçirmiştir.

Toplu görüşme ve tartışma sonrasında kodlayıcılar ile birebir görüşmeler gerçekleştirilmiş ve duygu kodlamaları karşılaştırılmıştır. Duyguların kodlanmasında özellikle hınç, haset, güvensizlik, güçsüzlük gibi duyguların kodlanmasında çeşitli fikir ayrılıklarının olduğu ortaya çıkmış, ancak karşılıklı tartışmalar ve ses kayıtlarının tekrar dinlenmesi sonrasında uzlaşmaya varılmıştır. Sonrasında kodlayıcılardan üç kişi ile ayrıca görüşülmüş ve birkaç görüşmeyi daha kodlamaya zaman ayırmaları istenmiştir. Bu üç kişi belirlenirken öncelikle metinlerin okunması, kodlamaların dikkatli bir şekilde yapılması ve sonrasında kodlamalar hakkında değerlendirmelerin gerçekleştirilmesi gibi uzun ve emek yoğun bir sürece vakit ayırabilecek olmaları belirleyici olmuştur. Ayrıca bu üç kişiden ikisinin siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarında yüksek lisans derecesini tamamlamış olmaları, akademik çalışmalara yatkınlıkları sebebiyle olumlu karşılanmıştır. Üçüncü kodlayıcının da görüşmecilerin büyük bir bölümü gibi öğretmen olması, böylelikle onların zihin dünyasına dair belirli bir yakınlığının olması tercih edilmesinde bir etkidir. Bu üç kodlayıcıya iki görüşme metni gönderildi. Bu sefer kod kategori listesine sadık kalmaları istenildi. Kodlamalar sonrasında yapılan görüşmelerde kodlayıcılar arasındaki tutarsızlığın sebepleri üzerine tartışıldı. Temel olarak iki sebep bulundu: birincisi kodlanan bölüm uzun olduğunda ve içinde birkaç duygu barındırdığında, bu duygular açık bir şekilde ifade edilmesine karşın kodlayıcılar paragrafı okurken bu duygulardan bazılarını gözden kaçırabilmektedirler. Bu sebeple sonraki kodlamalarda uzun paragraflardan kaçınılmaya çalışıldı. Fakat bazen bağlamı kaçırmamak adına uzun paragraflar olduğu gibi tutuldu (*birimleştirme problemi* (Campbell, Quincy, Osserman, & Pedersen, 2013)). İkinci olarak ise daha önce başka minvalde bahsedildiği üzere sadece temel duygular ile kodlamalar gerçekleştirilmediği için birbirine yakın duygular kodlayıcılar arası tutarsızlığın en önemli sebeplerinden birini oluşturdu. Örnek vermek gerekirse endişe ve korku; üzüntü, hayal kırıklığı, mağduriyet, güçsüzlük; öfke, nefret, tiksinti, aşağılama, haset vb. Bu duygular üzerine konuşulup duygulara yaklaşım kodlayıcılar arasında netleştirildi. Fakat yine de özellikle hikâye anlatımlarının yoğun olduğu, uzun paragraflar içeren ve birbirine yakın duyguların bulunduğu kodlamalarda kodlayıcılar arası tutarlılık oranları düşük çıktı.

İlk iki görüşmenin kodlamasında kodlayıcıların araştırmacının kodları ile tutarlılık yüzdeleri %47 ile %84 arasında değişim göstermiştir. Kodlayıcılara tekrar iki görüşme daha gönderilmiş ve bu iki kodlamadaki uyumluluk %70 ile %87 arasında değişim göstermiştir. Her iki metinde de %70 ile en düşük uyumlulukta olan kodlayıcı aynı kişidir. Diğer iki kodlayıcının her iki görüşmede de tutarlılık oranları %80'nin üstündedir. Çalışmaların güvenilirliği açısından araştırmacının da dahil olduğu iki farklı kodlayıcı tarafından farklı üç metinde %80'nin üzerinde tutarlılık olması nitel araştırmalarda, araştırmanın güvenilirliği açısından yeterli görülmekte ve diğer deşifreler araştırmacı tarafından kodlanmaya devam etmektedir. Hatta yine iki kişinin kodladığı görüşmelerde Cohen'in *kappa* değerinin %67 çıkması araştırmanın güvenilirlik açısından tatmin edici güvenilirlik ile tam güvenilirlik arasına yerleşmesi anlamına gelmektedir (Burla, ve diğerleri, 2008). Yukarıda bahsi geçen son üç metnin kodlamasında kodlayıcılardan biri ile araştırmacı arasındaki uyumda Cohen'nin *kappa* değerleri %85, %88 ve %82 olarak saptanmıştır. Bu bağlamda bu üç değerden yola çıkarak bu çalışmanın güvenilir olduğu söylenebilir ve araştırmacı kodlamalarına devam edebilir. Fakat bu tutarlılık oranları ve onların sunulan verileri, birçok çalışmada araştırmanın tam anlamıyla güvenilir olduğu anlamına gelmeyebilir (Feng, 2014). Bu çalışma açısından da bu tutarlılık oranlarının çalışmanın güvenilir olduğunu gösterdiği konusunda temkinli davranılmaktadır. Duygu analizi yapılıyor olması, kod kategorilerinin önceden belirlenmemesi, sadece ifade edilen değil altta yatan örtük duyguların da anlaşılmasına çalışılması, bu duygular ile ulusalcılık ideolojisi arasındaki ilişkinin incelenmesinin amaçlanması sebepleriyle tutarlılık oranlarını yükselten bir kodlama şeması uygulamaktan kaçınılmıştır. Örnek vermek gerekirse kodlayıcılardan biri ile yapılan bir ön çalışmada sadece Kemper'in (1978) dört temel duygusu (öfke, korku, depresyon, tatmin) kullanılarak kodlama gerçekleştirildiğinde kodlayıcılar arası uzlaşma oranlarının çok yükseldiği gözlemlenmiştir. Güvenilirliği arttırmak için böyle bir kodlama şeması benimsenebilirdi. Fakat o zaman yukarıda değinilen ve metinlerden elde edilmek istenen verilere ulaşılamazdı. Bu sebeple kodlamalar arasındaki tutarlılık oranının düşmesi göze alınarak duygu kodları listesi nüansları da göz önünde bulundurmak amacıyla geniş bırakılmıştır. Öfke ulusalcıların yoğun hissettikleri bir duygu olduğu için bu duyguyu belirlemek önem taşımakla birlikte öfke ile ilişkili olan aşağılama duygusunu saptamak ve kimlere hangi koşullarda yöneldiğini belirlemek ulusalcılık ideolojisini anlamak için eşit derecede önem

taşımaktadır. Ulusalçılık ideolojisinin hem ulusalçılar tarafından hem de toplumun diğer kesimleri tarafından nasıl algılandığını ortaya koymak için de önemlidir. Duygu kodlarının geniş bir şekilde bırakılmış olması ile ortaya çıkan güvenilirlik sorununu aşmak için bu çalışmadaki bütün görüşmeler araştırmacının dışında diğer üç kodlayıcı tarafından da kodlanmıştır. Kodlamalar sonrasında ortaya çıkan tutarsızlıklarda eğer dört veya üç kodlayıcı aynı duyguyu belirlemiş ise o duygu o şekilde bırakılmıştır. Fakat iki kodlayıcı bir duyguyu belirlerken diğer iki kodlayıcı başka bir duyguyu belirlemişse metin tekrar gözden geçirilmiş gerekli görüldüğü halde her iki duygu da eklenmiştir. Bu duygular genellikle birbiri ile ilişkili duygular olmaktadır. Her kodlama sonrasında ortaya çıkan uzlaşma sonuçları diğer kodlayıcılara da gönderilip itiraz etme durumlarında karşılıklı durumu tartışarak uzlaşmaya varılmıştır. Dolayısıyla dört kodlayıcı tarafından metinlerin kodlanmış olması ile çalışmanın güvenilirliği artırılmıştır.

Duygu kodlaması tamamlandıktan sonra ulusalçıların duygularını analiz edebilmek için tematik analiz, duygu temelli analiz ve içerik analizi birleştirilmiştir. Öncelikle içerik analizinin data görselleştirme ve bütüncül bakış açısıyla bağlamı yakalamak geliştirdiği yaklaşımdan yararlanılmıştır. Bu bütüncül bir yaklaşım, analiz edilen içerikteki çeşitli bileşenlerin genel anlamını ve birbirine bağlılığını kavramak için bireysel kodların veya öğelerin ötesine bakmayı gerektirir (Krippendorff, 2018). Öncelikle ulusalçıların duygu kodlarının frekanslarına genel olarak bakılmış sonrasında bu frekanslar hem kadın-erkek grupları açısından değerlendirilmiş hem de yarı yapılandırılmış görüşme soruları temel alınarak farklı zamanlar (AK Parti'nin iktidara gelişi, AK Parti'nin ilk dönemi ve sonraki dönemler vs.), farklı gruplar (Kürtler, AK Parti elitleri, halk, Batılı Devletler, Batılı kişiler vs.), farklı politikalar ve sorunlar (liyakatsizlik, AK Parti'nin ekonomi politikaları, dini politikaları vb) üzerinden duygu frekansları oluşturulmuştur. Verilerin genel bir fotoğrafının çekilmesi sonrasında öncelikli olarak bu çalışmanın ana konusu olan duyguların frekanslarına göre en yoğun olarak hissedilen duygudan başlayarak bu duyguların geçtiği bölümler incelenmiş ve yinelenen süreçler belirlenmiştir. MAXQDA veri analizi programı bu aşamada süreci hızlandırmış ve kolaylaştırılmıştır. Görüşmecilerin hissettiği duyguların olduğu bölümlerde tekrarlayan süreçler, algılar, tepkiler başlangıç temalarını oluşturmaktadır. Ardından temaları ilgili görüşme alıntılarıyla eşleştirerek bağlamsal derinlik sağlanmıştır (Clarke & Braun, 2017). Başlangıç

temaları tekrar gözden geçirilerek birbiri ile ilişkili temalar birleştirilmiş böylelikle her temanın birbirinden ayrık ve ulusalcıların yansıttığı duyguların belirli bir yönünü yansıttığından emin olunmuştur (Clarke & Braun, 2013). Ardından bu temaların oluşturduğu örüntüler incelenmiş ve bu örüntülerin baskın duyguları saptanarak tekrar gruplaştırmaya gidilmiştir. Ulusalcıların genel duygularının analiz edildiği bölümde tematik analizin desteklediği gruplaştırmadan yararlanılarak alt bölümler oluşturulmuştur. Bu alt bölümlerde ulusalcıların yoğun olarak deneyimlediği duygular ile duygularla eşleşen temalar birleştirilerek ulusalcılık ideolojisinin duygusal ve bağlamsal bir haritası ortaya konulmaktadır. Böylelikle bu çalışmada duygu temelli söylem analizi, içerik analizi ve tematik analizden elde edilen bulgular, verilerdeki söylemsel uygulamaların ve içerik kalıplarının kapsamlı ve incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamak için birleştirildi (Krippendorff, 2018). Bu entegrasyon, bulguları farklı analitik perspektiflerden çapraz doğrulayarak çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır.

Bölümlendirme

Ulusalcılık yeni milliyetçi ideolojisini daha iyi anlayabilmek için ulusalcıların duygularının iktidar-statü ilişkilerince nasıl ortaya çıktığı analiz edilmektedir. Bu analizi temelini oluşturmak için ilk iki bölümde iki farklı literatür incelemesi gerçekleştirilmektedir. Birinci bölümde, bu tezde kullanılan sosyolojik duygu teorilerini daha iyi anlayabilmek için tezin çalışma alanlarından biri olan duygu çalışmalarına ilişkin literatür incelenmektedir. Öncelikle, Batı siyasi, sosyal, felsefi ve bilimsel düşüncesinde duygu ve akıl arasındaki karşıt ilişki sorgulanmakta, kategorize edilmekte ve farklı alanlardaki duygu çalışmalarının bu ikilemin aşılmasına katkıları sunulmaktadır. Daha sonra duygu literatürünün gelişim süreci kısaca özetlenerek önemli çalışmalara ve çalışma alanlarına değinilmektedir. Son olarak duygu sosyolojisi teorilerinin genel bir tanımı yapıp bu çalışmada kullanılan iktidar-statü teorisi ile kimlik teorisi ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

İkinci bölümde yeni milliyetçilik literatürüne odaklanılmakta ve yeni milliyetçilik ile duygular arasındaki ilişki incelenmektedir. Bu bağlamda öncelikle yeni milliyetçilik kavramının milliyetçilik literatüründe nasıl incelendiğine, başka hangi kavramsallaştırmaların kullanıldığına ve yeni milliyetçiliğin özelliklerinin neler

olduğuna değinilmektedir. Ardından yeni milliyetçiliğin, eski milliyetçilikten farklılaşan özellikleri, koşulları ve bileşenleri üzerinde durulmaktadır. Yeni milliyetçilik kavramının çerçevesini belirledikten sonra milliyetçilik ile duygular arasındaki ilişkiyi tartışmadan önce bu tezde millet ve milliyetçilik kavramlarının hangi tanımlar üzerinden değlendirildiği belirtilmektedir. Bu bölümde milliyetçilik ile duygular arasındaki ilişkinin anlaşılmasında iki yönlü bir yaklaşım benimsenir: Bir yandan duygu sosyolojisi çalışmalarında milliyetçiliğin nasıl analiz edildiğine odaklanmakta, diğer yandan duygu çalışmalarının milliyetçilik teorileri içerisinde nasıl konumlandırıldığı belirlenmektedir. Son olarak bu bölümde, yeni milliyetçi ideolojilerin ikili bir şekilde sınıflandırılması önerilmektedir: ayrılıkçı yeni milliyetçilik ve korumacı yeni milliyetçilik. Her iki alt kategori incelendikten sonra literatürde daha geniş yer bulan korumacı yeni milliyetçiliği de iki alt kategoride analiz etmek mümkündür. Korumacı yeni milliyetçi ideolojiler ulus devletleri içerideki (göçmenler, etnik ve dini azınlıklar vs.) veya dışarıdaki (ulus aşırı örgütler, Batılı devletler, vs.) tehditlerden korumaya çalışmaları üzerinden iki alt gruba ayrılmaktadır. Ulusalçılık literatüründe ulusalçılığın özellikleri göz önüne alındığında, bu ideoloji dış tehditlere karşı korumacı yeni milliyetçilik olarak görülebilir. Tezin sonuç bölümünde bu iddia tekrar ele alınmakta ve bu tezin analiz bölümünde elde edilen veriler ışığında yeniden değlendirilmektedir.

Duygu ve milliyetçilik literatürlerinin kapsamlı bir incelemesi yapıldıktan sonra tezin üçüncü bölümü, derinlemesine görüşmelerin detaylı ve incelikli analizinin yapıldığı analitik aşamayı oluşturmaktadır. Duygu sosyolojisindeki iktidar-statü ve kimlik teorilerinden hareketle ulusalçılar, AK Parti ve Batı arasındaki ilişkide ortaya çıkan duygular, iktidar ve statü değışimleri ve kimliğin doğrulanması/doğrulanmaması açısından analiz edilmektedir. Bu bölümde ilk olarak, görüşmecilerin zihin dünyalarında ulusalçılığın nasıl anlaşıldığı ve ulusalçılık ile milliyetçilik arasındaki farklılaşmanın nasıl kurgulandığı ele alınmaktadır. Sonrasında AK Parti iktidarında ulusalçıların hangi duyguları yoğun olarak hissettiği ve bu duyguların ulusalçılık ideolojisinin oluşumuna etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Analiz bölümünde son olarak ulusalçıların kimlikleri doğrulanmadığında hissettikleri olumsuz duygularla baş etmek için geliştirdikleri stratejileri ve bu stratejilerin ulusalçılık ideolojisinin bir bileşeni olarak kabul edilen Batı karşıtı söylem üzerindeki etkisini analiz edilmektedir.

1. DUYGU ÇALIŞMALARI LİTERATÜR TARAMASI

1.1 Duygu-Akıl İkiliği Üzerine

Çoğu toplumda insanlar, duygulandıkları anlarda bu duyguyu karşı tarafa aktarabilmek için ellerini göğsüne götürerek duygunun kaynağı olarak gördükleri kalplerine işaret ederler. Yas tutarken göğüslerine vuran kadınlar, sevgilisine “seni seviyorum” derken ellerini kalplerinde birleştirenler, öfkelendiklerinde gömleklerini parçalayanlar... Birçok kişi için duyguların yeri bellidir: kalp! Kalp sadece bir yer olarak da kalmamakta neredeyse bütün toplumlarca benimsenmiş bir sembol haline de gelmiştir. Özellikle olumlu duygu durumlarının en kişisel olarak kabul edilen sevgi ve aşkın sembolüdür. Duyguları oluşturan biyokimyasal bütün reaksiyonların kontrolü beyinlerinde, limbik sistemlerinde gerçekleşirken neden insanlar duyguların kaynağını yanlış saptamışlardır? Beyinlerinin başka bir şeyle tamamen işgal edilmiş olduğunu düşündükleri için olabilir belki. İnsanlar doğru olarak beyinlerini, aklın kaynağı olarak görmektedirler. Soyut düşünme, plan yapma, plana göre hareket etme, deneyimlenmiş toplumsal kuralları değerlendirme ve onları plan yaparken dahil etme, dürtüleri kontrol etme gibi birçok bilişsel fonksiyon beynin prefrontal korteks bölgesinde gerçekleşir. Her ne kadar duygu ve akıl insan bedenindeki iki ayrı organa ait olarak algılansa da gerçekte her ikisi de aynı organdadır: beyinde. Fakat duygu-akıl arasında kurulan bu ikililik, sadece insan bedenindeki kaynak organın farklılaştırılması ile ilgili bir durum değildir. Öyle olsaydı, modern tıbbın beynin fonksiyonlarını keşfetmeye başlamasıyla ortadan kaybolurdu. Duygu ve akıl arasındaki ikililik, tarihsel olarak süre gelen, iktidar ilişkilerinin içinde olgunlaşan düşünsel ve felsefi köklere sahiptir.

Duygu çalışmaları alanında makro-sosyolojik yaklaşımı geliştiren ve siyaset, sosyoloji, ekonomi alanlarını birleştirerek duygu çalışmalarına önemli katkılar sunan Barbalet’a (2001) göre duygu ve akıl ilişkisine dair Batı literatüründe üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Birinci ve en sıklıkla rastlanan yaklaşım duygu ve aklın

birbirine zıt olduğu varsayımıdır. Barbalet (2001, s. 29) yaygınlığından kaynaklı olarak çalışmasında, bu yaklaşımı geleneksel yaklaşım olarak nitelendirmektedir. Batı felsefe tarihinde bu yaklaşımın izleri Platon'dan Descartes, Kant ve matiksal pozitivistlere kadar sürülebilir. Bu yaklaşımın temelinde bir yandan akıl ve mantığa bir övgü bulunurken diğer taraftan ise övülesi olan bu durumu sürekli olarak tehdit eden ve bozan duygular bulunmaktadır. Bu fikir özellikle Kartezyen düşünce ve Aydınlanma ile birlikte ivme kazanmış; sonraki dönemlerde de farklı disiplinlerden düşünürler tarafından da benimsenmiştir. 17. yüzyılın önemli matematikçi ve filozoflarından Rene Descartes ünlü sözüyle "*cogito ergo sum*" "düşünüyorum öyleyse varım" insanın benliğinin en önemli belirleyicisinin akıl olduğunu savunmaktadır. Felsefî alanda düalist yaklaşımı benimseyen Descartes, zihin ile beden arasındaki bir yarılmaya da işaret eder. Bu ayrımında ruh ve benlik, akıl ile eşleşirken beden, duygular ve duygusal tepkilerle eşleşmekte ve aralarında kurulan hiyerarşide aşağıya yerleştirilmektedir (Barbalet J. , 2009, s. 41-42). Benzer bir görüş, diğer bir 17. yüzyıl filozofu olan Baruch Spinoza tarafından da dile getirilmiştir. Spinoza, insan aklını özgürlük ile eşleştirirken, ona göre duygular ancak insanın köleliği ile ilişkilidir (akt. Barbalet J. M., 2001, s. 30). Batı düşün tarihinde belki de duyguları en çok inceleyen düşünürlerden biri olan Sigmund Freud, akıl ve duygu arasındaki geleneksel ayrımı korumaktadır. Ona göre duygular kişiliği oluşturan hafıza, muhakeme ve akıl yürütmeye katkıda bulunmamaktadır. Duygular "id" in parçası olarak düşünülmekte, böylelikle sadece biyolojik işlevlerin içgüdüsel enerjisinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Diğer filozoflar gibi Freud da duyguların sakıncaları konusunda uyarıda bulunur: duygular belirli noktada odaklanıp dağılmadıklarında veya yeterince kontrol altında tutulmadıklarında, mantığı alt üst eden ve kişiliği bozan bir etkidir (Barbalet J. M., 2001, s. 34). Bu gelenekteki duygular tipik olarak öğrenilmemiş, doğal, rasyonel olmayan, (az ya da çok) fiziksel heyecan biçimleri olarak karakterize edilir. Sakin tefekkür, düşünme, akıl ve muhakeme gibi belirgin şekilde insani erdemlerin karşısında konumlanır (Solomon, 2007, s. 79).

Duygu ve akıl arasında kurulan geleneksel ayrım sadece yukarıda değinilen düşünürlerle sınırlı değildir. Örneğin, Melebranch, duyguları "hayvani coşku" (*animal spirits*), psişenin belirgin bir şekilde aşağı kısımları olarak ele almaktadır. Leibniz, duyguları "bulanık algılar" (*confused perception*) olarak düşünmekte ve Kant, "patolojik aşk" (yani bir duygu olarak aşk) dediği şeyi, Kutsal Metinler ve pratik akıl

tarafından daha doğru bir şekilde emredilen aşktan oldukça uzaklaştırmaktadır (Solomon, 2007, s. 79). Batı felsefesinde, akıl ve duygu arasındaki çatışmanın önemini vurgulamak için Robert C. Solomon (1993, s. 11) şu ifadeleri kullanır: "Tutkuların ihanetine ve ayartmalarına karşı aklın bilgeliği, Batı felsefesinin ana teması olmuştur." Barbara Rosenwein (2002, s. 6) alışlagelmiş tarih anlatısını eleştirirken Soloman'un saptamasını pekiştirmektedir: "Kısaca, anlatı şu şekildedir: Batı tarihi, artan duygu kısıtlamaları tarihidir." Becker (2009, s. 203) benzer bir vurguyu modernite üzerinden yapmaktadır: modernite belirli temel iddialar üzerine kurulmakta ve bu iddialarda rasyonel akıl ve rasyonelleşme önemli rol oynamaktadır. Bu iddialara kısaca değinilecek olursa: modern dünya herkesi kapsayan bir rasyonelleşme sürecinin sonucudur; rasyonelleşme süreci ile birlikte ilerleyen medenileşme süreci, yoğun duyguların ve duygusal itkilerin bastırılması ve disipline edilmesi ile gerçekleşir; bu birbiriyle ilişkili olan süreçler büyük bir sosyal değişiminin itici gücünü oluştururlar; son olarak ise modernite söyleminde modern toplum ile modern öncesi toplum arasında belirgin bir ayrıma gidilerek modern toplum akıl ve rasyonaliteye dayandırılırken modern öncesi toplum duygulara ve irrasyonaliteye dayandırılır.

Modernitenin taşıyıcısı, duygularını evcilleştirmiş, kontrol altında tutan ve disipline eden rasyonel aklı ile siyasal ve ekonomik yaşamın içinde yer alan bireydir. Bireyin kendi çıkarlarını hesaplayarak belirli bir amaca ulaşması, en akılcıca aracı tercih ederek hareket etmesi modern dünyanın da temelini oluşturur. Bu tür birey övgüsüne karşılık kitleler ise kimi zaman akılcılığın tam karşısında büyük bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Modern Batı düşüncesinde bu iddianın en önemli taşıyıcısı Fransız düşünür ve bilim insanı Gustave Le Bon (1841-1931)'dur. Le Bon, 1895'te yayınladığı *Psychologie des Foules (Kitlelerin Psikolojisi)* isimli çalışması ile Weber, Durkheim, Freud, Smelser gibi dönemin önce gelen düşünürleri üzerinde önemli etkiler bırakmıştır (Goodwin & Jasper, 2006, s. 612).²⁶ Le Bon'a (2009, s. 26) göre bireyler kitle olarak bir araya geldikleri zaman, kendi birey durumlarından farklı özellikler gösterirler. Yalnız başına olduğu zaman kendi içgüdülerini kontrol edebilen birey, bir kitlenin parçası haline geldiğinde "kalabalık olmanın verdiği duygu ile kendini durduramaz." Dolayısıyla kitleler bireyin sahip olduğu duygularını kontrol edebilen akılcılığa sahip değildir. Kitlelerin özellikleri neredeyse bu akılcılığın tam

²⁶ Le Bon'un çalışmalarından, Türkiye özelinde Ziya Gökalp'in de etkilendiğini belirtmek gerekir (Kabakçı, 2008, s. 53-54).

tersi niteliktedir: “Kolay kıskırtılmak, kızgınlık, muhakeme yeteneksizlikleri, hüküm verme ve eleştiri yeteneklerinin olmaması, duygulardaki mübalağa gibi kitlelere has karakterlerin birçoğunu, olgunluğun aşağı şekillerine bağlı olanlarda mesela çocuk ve vahşilerde görmek mümkündür” (Le Bon, 2009, s. 31). Kitlelerin, duygularını kontrol edememesi durumunun yıkıcı hallerinin üzerinde durması sebebiyle Le Bon’un rasyonel davranış ile duygular arasında bir karşıtlık ilişkisi kurduğu söylenebilirse de duyguların sosyal eyleme etkisini araştırması ve bireysel duygulardan topluluk duygularına geçiş üzerine çeşitli saptamalarda bulunması sebebiyle duygu-akıl ikililiğine eleştirel bakan sosyal psikoloji çalışmalarının önünü açtığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Batı literatüründe duygu ve akıl ilişkisini radikal şekilde ele alan ikinci yaklaşıma göre ise duygu ve akıl birbirinin devamıdır (Barbalet J. M., 2001, s. 29). Bu yaklaşımı derinlemesine inceleyen Barbalet, akıl ve duygu arasındaki süreklilik varsayımının köklerini 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında yaşamış olan Amerikalı psikolog ve filozof William James’in “Rasyonalitenin Duyguları” çalışmasına dayandırır. James’e göre duygu ve akıl birbirinin zıttı olan fenomenler değildir. Devam eden bir sürecin farklı yönleri için verilmiş ayrı isimlerdir. James, çarpıcı bir şekilde iddia eder ki bir kişi rasyonel davranış içinde olduğunun farkına varabilmesi için “rasyonel duygusu”na sahip olması, hatta bundan önce “irrasyonellik duygusunun yokluğu”na ihtiyaç duyar (akt. Barbalet J. M., 2001, s. 45). James’e rasyonellik duygusu için failin kendisini şimdiki zamanda güvende hissetmesi gerekmektedir. Bütün karmaşıklığı ile dünya, özellikle geleceğe dair belirsizlikleri ile kişinin rasyonellik iddiasını zora sokmaktadır. Gelecekteki sonsuz olasılıklar ve neden-sonuç ilişkilerinin yarattığı belirsizliğe rağmen faillerin rasyonel karar alması için duygular, faile gelecek üzerinde bir kontrol hissi sağlarken aynı duygular şimdiki zamanda bir rasyonellik duygusu yaratır (Barbalet J. M., 2001, s. 54). Başka bir deyişle, kişinin bir eylemi gerçekleştirmesi veya bir eylemi devam ettirebilmesi için gerekli koşullardan biri olan gelecekteki belirsizlikler üzerinde kontrolünün olduğu hissini sağlayan duygulardır. Kişi, geleceğe dair böyle bir kesinlik hissini taşıyamazsa bugüne dair bir rasyonellik duygusu da taşıyamaz. Bu ilişki sebebiyle James duygu ve aklın birbirinden ayık olmadığını her ikisinin de rasyonalitenin bir başka adı olduğunu iddia etmektedir.

Duygu-akıl ilişkisine Batı literatüründeki geneksel ve radikal yaklaşımlar söz konusu olduğunda Max Weber'in bu konudaki pozisyonu ile ilgili düşünmek; geleneksel yaklaşımı dile getiren düşünürlerin, zaman zaman duygu-akıl zıtlığının dışına taşan yorum ve saptamalarda bulunabileceklerinin farkına varılmasına yardımcı olacaktır. Max Weber'in duygu ve akıl ilişkisini nasıl incelediği ile ilgili yorumlar ikiye ayrılmaktadır. Bir grup araştırmacı Weber'in duygu akıl zıtlığını yeniden inşa ettiğini iddia etmektedir. Goodwin, Jasper ve Polletta (2009, s. 2) "Duygular neden önemlidir" başlıklı çalışmalarında, Max Weber'in diğer düşünürlere kıyasla, duyguları irrasyonel ile eşleştirme konusunda sosyal bilimcileri en çok etkileyen çalışmaları yaptığını iddia etmektedirler. Bu savlarını kuvvetlendirmek için Weber'in toplumsal eylemin ideal tiplerini anlattığı çalışmasından, duygu-akıl zıtlığını pekiştiren bir alıntı yaparlar: "Kaygı, öfke, hırs, haset, kıskançlık gibi duygusal tepkilere ne kadar duyarlı olursak; aşk, şevk, gurur, intikam, sadakat, bağlılık ve her türden iştah ve bunlardan kaynaklanan "akıldışı" davranışlara karşı, onlarla o kadar kolay empati kurabiliriz. . . Tipolojik bir bilimsel analizin amaçları doğrultusunda, davranışın tüm irrasyonel, duygusal olarak belirlenmiş öğelerini, kavramsal olarak saf bir rasyonel eylem türünden sapma faktörleri olarak ele almak uygundur" (akt. Goodwin, Jasper, & Pollera, 2009, s. 2). Turner (2009, s. 343) ise o kadar iddialı bir şekilde olmasa bile Weber'in duygusal ve rasyonel (toplumsal) eylem arasına ayırım koyarak örtük bir şekilde bunu yaptığını iddia etmektedir.

Max Weber'in geleneksel yaklaşımda yer aldığı iddiasının en önemli dayanağı, onun *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* isimli eserinde değindiği rasyonelleşme sürecidir. Becker, Weber'in bu çalışmasında modern toplumun kökeninde rasyonel ve duyguların kontrolü olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Weber bu ilişkiyi şu şekilde kurmaktadır (Becker, 2009, s. 205): Weber'e göre, 17 ve 18. yüzyılda Kalvinist öğretisi, protestanlar için sistemli ve rasyonel bir yaşam tarzını teşvik etmiştir. Fakat aynı zamanda bu öğretisi, yıkıcı arzuları ve tutkuları baskılamayı ve kontrol etmeyi istemiştir. Weber için bu Protestan öğretisi, modern kapitalizmin bel kemiği olan araçsal rasyonelitenin başlangıcını oluşturur. Fakat bu ekonomik olarak araçsal rasyonelitenin, vicdan ve duyguların sürekli olarak bastırılması gibi bir bedeli olmuştur. Zamanla, rasyonelleşme süreci ekonomiden hemen hemen diğer bütün sosyal bağlamlara yayılmıştır. Bunun sonucu olarak, duygular ve tutkular modern yaşamdan büyük oranda dışlanmışlardır. Weber'in duygu ve akıl ilişkisinde

geleneksel yaklaşımı benimsediği ile ilgili delillere Becker'ın da yönlendirdiği üzere *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü* eserinde sıklıkla rastlanmaktadır. Konu Weber'in çalışmalarının bir incelemesi olmadığı için eserde duygu-akıl zıtlığını en iyi yansıttığı düşünülen bölüme dair kısa bir alıntı yapmakla yetinilecektir. Weber, reformcu kilise içinde kabul edilen Pietizm diye bilinen sofu hareketinde dinin duygusal tarafının nasıl ön plana çıktığından bahseder. Ardından Kalvinist öğreti içinde bu Pietist hareketin nasıl mesleki ahlaka doğru yöneldiğini anlatır. Fakat Weber, Pietizmdeki dinin duygusal tarafını anlatırken akıl ve duygu arasındaki ayrım belirginleşir:

Çünkü Kalvinist dindarlığa temelde tamamıyla yabancı ama buna karşılık ***Ortaçağ dindarlığının belirli biçimleriyle içsel bakımdan yakından ilişkili olan duygu unsuru***, pratik dindarlığı, öte dünyadaki geleceğini güvence altına alma yolunda sofuca bir mücadele yerine kurtuluş hazzını bu dünyada tatma yoluna yöneltir. Dahası, sözü edilen ***bu duyguyla***, şöyle bir yoğunlaşma da yaşanır: Dindarlığın doğrudan ***histerik bir nitelik kazanması...*** [...] Bütün bunlar, Kalvinistin ***akılcı kişiliğini "tutkular"dan koruyan "engeller"***in zayıflaması anlamına gelir. Aynı şekilde bu noktada, yaratılanın rezilliği düşüncesi, ***duygusal olarak*** -örneğin sanki onlar iğrenç varlıklarmış gibi- bakınca, Kalvinistlerin meslek yaşantısında ***eylem gücünün kangren olmasına*** yol açabilirdi. Eğer ilahi takdir düşüncesi -Kalvinist çizgideki ***gerçek akılcı dindarlık eğilimlerinin aksine- ruhsal ve duygusal*** olarak sahiplenme konusu olsaydı, ***kaderciliğe dönüşebilirdi.*** (Weber M. , [1905] 2013, s. 122-123)²⁷

Weber Kalvinizmi modernleşme ile ilişkilendirirken Pietizmin duygu unsurunu modern öncesi dönemdeki dindarlık ile ilişkilendirmektedir. Duygu unsuru birçok fizyolojik ve tıbbi gönderme ile hastalıklı bir durum, akılcı eylemin engelleyicisi olarak kabul edilirken Kalvinizmin akılcılığı, gündelik eylem yönelimli olması ve “gerçek” olması onun modern niteliğinin bir parçası olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda belki Weber'in neo-Kantçı rasyonalite kavramı ile neo-Kartezyen duygu kavramsallaştırmasını birbirine bağladığı söylenebilir (Barbalet J. M., 2001, s. 35-36).

Max Weber'in çalışmalarını duygu akıl ilişkisinde radikal yaklaşıma daha yakın görenler veya üçüncü yaklaşım olan eleştirel yaklaşıma kapı araladığını düşünen araştırmacıların bir bölümü genellikle onun *Ekonomi ve Toplum* adlı eserinde yaptığı

²⁷ Vurgular bana aittir.

toplumsal eylem ideal tiplerine vurgu yapmaktadırlar. Weber (2018, s. 132-133) bu çalışmada toplumsal eylemin dört şekilde yöneltilebileceğini söyler:

- Gereç-Ussal (zweckrational) olabilir. Yani sosyal eylem çevredeki nesnelerin ve diğer insanların davranışıyla ilgili beklentiler tarafından belirlenebilir; bu beklentiler aktörün rasyonel olarak takip edilen ve hesaplanan kendi “hedeflerine” ulaşması için “koşullar” ya da “araçlar” olarak kullanılır.
- Değer-ussal (wertrational) olabilir. Yani başarı beklentilerinden bağımsız olarak sırf etik, estetik, dini ya da başka bir davranış biçiminin değerine olan bilinçli bir inanç tarafından belirlenir.
- Duygusal olabilir. Yani aktörün belirli duyguları ve duygu halleri tarafından belirlenir.
- Geleneksel olabilir. Yani kökleşmiş alışkanlıklar tarafından belirlenir.

Weber, toplumsal eylem tiplerine duygusal eylemleri ekleyerek duygu çalışmalarının önünü açan bir vurgu yapmaktadır. Bu vurgu, duyguların da hem birey hem de toplum davranışlarının anlaşılmasında bir rol sahibi olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca Weber’in belirttiği üzere “Duygusal olarak belirlenen eylem duygusal bir gerginliğin bilinçli bir şekilde giderilmesi biçiminde ortaya çıktığında bu bir tasfiye durumudur. Bu olduğu zaman yukarıdakilerin biri ya da diğeri veya her ikisi anlamında rasyonelleşme yolundadır” (Weber M. , 2018, s. 133). Bu yorumla Weber, bir taraftan yine rasyonelleşmeyi “duygusal gerginliğin tasfiyesi” olarak nitelendirerek duygu-akıl zıtlığına vurgu yaparken diğer taraftan da duygusal eylem ile rasyonel eylem arasındaki bir geçişkenliğin olası olduğunu belirtmektedir. Barbalet (2001, s. 51), Weber’in rasyonaliteyi amaçlılık olarak tanımlamasından yola çıkarak duygu ve akıl arasında kurulan zıtlığın geçerliliğini sorgular. Geleneksel yaklaşıma karşı çıkan eleştirel ve radikal yaklaşıma göre belirli duygular eylemin amacının netleştirilmesini sağlayarak rasyonel eyleme katkıda bulunur. Bu bağlamda Weber yine geleneksel yaklaşıma karşı olan diğer yaklaşımların yolunu açmaktadır. Berezin (2002, s. 41), Weber’in çalışmalarının duyguların toplumsal yaşamdaki ve kurumların oluşumundaki etkileri konusunda yol gösterici olduğunu iddia etmektedir. Özellikle, Weber’in siyasal cemaat üzerine yazılarının ulus devlet ve duygular arasındaki ilişkinin anlaşılmasında önemli katkılar sunduğunu belirtmektedir: Siyasal cemaat için toprak ve siyasallık önem taşımaktadır; fakat gerekli olmakla birlikte yeterli öğeler değildir. Bir topluluğun siyasal cemaat olabilmesi için ortak hafızaya ve ortak bir tarihe ihtiyaç vardır. Aksi halde siyasal olabilir ama cemaat olmayı başaramaz. Başka bir deyişle birbirine zaman içinde gelişen aidiyet duygusu ile bağlı

olmayan bir topluluk siyasal cemaat olma özelliği taşımaz. Bericat da (2016, s. 498) benzer bir şekilde Weber ve Durkheim'in sosyolojik çalışmalarının, duyguların oynadığı önemli rolü ortaya koyduğunu iddia etmektedir. Bericat'a göre bu iki yazar, aynı zamanda, açıklamaya veya anlamaya çalıştığı sosyal olgularda yer alan duyguları dikkate almayan herhangi bir sosyolojik teorisin anlaşılabilir olacağını da göstermektedir.

Max Weber'in çalışmalarına yönelik akıl ve duygu ikililiği konusundaki ikircikli tutum onun bahsi geçen iki çalışmasında da duygulara yoğun bir şekilde yer vermesinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar yukarıda değinildiği üzere Weber duygu-akıl zıtlığını yeniden üreten yorumları kapitalizmin ortaya çıkışını anlattığı çalışmasında sıklıkla kullansa ve rasyonelleşme sürecini sürekli olarak vurgulasa da bu çalışmasında bile akıl ve duygu zıtlığını aşan/bozan yorumlar bulunmaktadır:

“Para kazanmayla insanın ilişkisi, artık kazanılan paranın yaşama sürecindeki **maddi ihtiyaçları** karşılama **vasıtası** olması **değildir**; para kazanma kişinin **yaşamının amacıdır**. "Doğal" durumun sınır tanımayan böyle bir **duyguya anlamsızca dönüşümü**, apaçık ve mutlak olarak, **kapitalizmin itici gücüdür**.” (s. 24)

“Burada **dinsel duyarlılığın** reformcu özelliği geçerli oldu. **Heyecan yüklü duygusallık** zaman zaman, **yaşama biçimin akılcı karakterine asla zarar vermeyen güçlü ve karışık bir coşkunluk halini alır**.” (s. 133)

“Bu kombinasyon Kalvinist **toplumsal örgütlenmelerin psikolojik dayanaklarının** değerlendirilmesi bakımından çok önemlidir. Onlar tamamen içsel "bireysel", "**akılcı amaçlı**" ya da "**akılcı değer taşıyan**" **güdülere** dayanır. Birey asla **duygusal olarak bu güdülere müdahale etmez**. "Tanrının şanı" ve gerçek kurtuluş daima "bilinç eşiği"nin üzerinde kalır. Bu, püriten geçmişi olan halklardaki toplumsal örgütlenmenin özelliklerine, bugün bile karakteristik bir yan vermektedir.” (s. 174)²⁸

Weber, alıntılanan parçalarda duygu ve akıl çelişkisinden daha çok tamamlayıcılığına vurgu yapmaktadır. Akılcı olanın güçlü bir duygusal durum ile bütüncül bir şekilde süre gitmesi rasyonelleşme sürecini güçlendirmektedir. Dolayısıyla Weber'in duygu-akıl zıtlığını en çok pekiştirdiği iddia edilen çalışmasında bile bu ikililiği aşan kısımlar bulunmaktadır. Bu durum derinlemesine incelendiğinde belki diğer düşünürlerin çalışmalarında da karşımıza çıkabilir. Bu bağlamda Weber'in belirli ölçüde eleştirel ve radikal duygu çalışmalarına katkı sunduğu söylenebilir.

²⁸ Vurgular bana aittir.

Duygu-akıl ilişkisi hakkındaki üçüncü yaklaşım eleştirel yaklaşım olarak da isimlendirilmektedir. Aynı zamanda bu çalışmada benimsenen yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre duygular akıldan farklı olmakla birlikte önemli noktaların belirlenmesinde ve amaçların biçimlenmesinde akla destek olmaktadır. Birbirine zıt bir ikilik olmaktan çok birbiri ile var olan ve birbirini destekleyen bir pozisyonadırlar. Barbalet (2001, s. 31, 39), Batı felsefi düşüncesinde eleştirel yaklaşımın izlerini David Hume'a (1711-1776) kadar geri götürür. Hume'a göre duygular/tutkular insan iradesini yönlendirmektedir. Bu sebeple insanın akıllı da duyguların hizmetkarıdır. Hume, gözlemleri sonucunda insan aklının her eyleminin sakinlik ve sükunet içinde gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bu sakinlik ve sükunet hali genellikle akıl olarak görülmektedir, hatta aynı zamanda akıl ile kastedilen bu duygu halidir. Hume, sakin duygular ile şiddetli duygular arasında bir ayrıma gitmektedir. Sakin duygular, kişilerin rasyonel olduklarını düşündükleri alanda yer almaktadırlar. Halbuki her iki durum bir duygu durumuna tekabül etmektedir. Bu noktada Hume'un duygulara yaklaşımının bir şekilde eleştirel ve radikal yaklaşımlar arasında yer aldığı da iddia edilebilir.

Jon Elster, *Zihnin Simyaları: Rasyonalite ve Duygular* isimli zihin açıcı çalışmasında, eleştirel yaklaşımın Batı literatüründe, Antik Yunan'da Aristoteles'e (MÖ 384-322) kadar geri götürülebileceğini iddia etmektedir.²⁹ Elster'a (1999, s. 50-51) göre birçok filozof -Descartes, Spinoza, Hume ve Kant- duygular hakkında çeşitli tartışmalar yürütmüş olsa da Aristoteles, bu filozoflar arasında duyguları en iyi kavrayan yorumları yapmaktadır. Aristoteles, duyguları yakından izleyerek ve aşırıya kaçan çıkarımlar yapmaktan kaçınarak duyguları diğer filozoflara göre daha iyi kavramaktadır. Fakat Elster'a göre Aristoteles'in bu konudaki asıl başarısı duyguların insan psikolojisindeki kökenlerini incelemenin yanı sıra onun sosyal etkileşimlerden nasıl ortaya çıktığına odaklanmasıdır. Ayrıca diğer filozofların duygular hakkındaki yorumları, onların içinde yaşadıkları toplumun sosyal ve siyasal düzeni hakkında ipuçları vermekten uzakken Aristoteles'in duygular hakkındaki yorumları Atina

²⁹ Benzer bir şekilde Goodwin ve Jasper (2006, s. 611-612) da Aristoteles'in retorik duygusal etkileri üzerine gözlemlerinin duyguların sistematik bir şekilde tartışılmasının başlangıcı olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca Elster'e benzer bir şekilde Aristoteles'in bu tartışmayı son derece sosyolojik bir yerden kurduğu konusunda da hemfikirler.

toplumu ve siyaseti hakkındaki bilgilerimiz için ana kaynaklardan birini teşkil etmektedir. Aristoteles'e göre duygular ve akıl/biliş birbirlerinin zıttı değildir; birbirleri ile ilişkilidir. Duyguların bilişsel öncülleri ve bilişsel sonuçları bulunmaktadır (Elster, 1999, s. 75). Aristoteles aynı zamanda duyguların kör hayvani dürtüler olduğu iddiasına da karşı çıkmaktadır. Ona göre duygular, kişiliğin zeki ve seçici parçasını oluşturmaktadır. Duygular belirli inançlarla yakından ilişkilidir ve bu nedenle de bilişsel değişikliklere duyarlıdır. Aristoteles'e göre erdemli bir aktörden söz edilebilmesi için kişiliğin değerli ve gerekli bir parçasını oluşturan duyguların geliştirilmesi gerekmektedir (Nussbaum M. C., 1996, s. 303).

Bu yaklaşım, geleneksel yaklaşımının duygu ve aklın farklı iki yeti oldukları kabulünü benimser. Fakat duygu ve aklın birbirine karşıt olduğu iddiasını reddeder. Tam da bu iki yetinin birbirlerinden farklı olmaları sebebiyle birbirlerine ihtiyaç duyduklarını ve birbirlerini desteklediklerini belirtir. Duygu ve akıl bir iş bölümü gerçekleştirerek insanların davranışlarına farklı açılardan ama aynı sonuç için katkı sağlamaktadırlar. Eleştirel yaklaşıma göre akıl ve rasyonalite, duyguların yönlendirmesine ihtiyaç duymaktadır. Geleneksel yaklaşımdan farklı olarak rasyonalitenin sınırlılıkları bulunduğu iddiası önem taşımaktadır. Tek başına rasyonalite yeterli değildir: hatta günümüzde birçok araştırmacının kabul ettiği üzere rasyonalitenin mantıksızlığından söz etmek de mümkündür (Barbalet J. M., 2001, s. 38-39).

Eleştirel yaklaşımın en önemli kırılma noktası Damasio'nun 1994 yılında yayınladığı adıyla malul olan çalışması *Descartes'in Hatası: Duygu, Akıl ve İnsan Beyni* isimli nörobilimsel çalışması ile gündeme gelen tartışmalardır. Bu çalışmasında Damasio (1994), öncelikle kaza sonucu veya hastalık sebebiyle beyin hasarı gerçekleşen hastaların davranışlarındaki değişimleri araştırmaktadır. Hastaların beyin hasarı gerçekleşen bölge ile rasyonel karar alamama durumları arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışır. Sonrasında Damasio, 'somatik işaretleyici' adını verdiği kavram üzerinden duygu ve rasyonalite arasındaki ilişkiye dair kendi hipotezini oluşturup test eder. Bu süreçte sıklıkla Batı felsefe ve bilim geleneği ile hesaplaşmaktadır. Damasio'nun temel sorusu: insanların matematik problemi veya teknik problemleri çözerken nasıl akılcı şekilde davrandığını bilmemize rağmen en iyi kariyeri, evleneceği kişiyi veya yatırım portfolyosu kararını verirken nasıl karar alıyoruz?

Mantık problemlerini çözmek ile bu yaşamsal kararları almak birbirinden farklıdır. Toplumsal yaşamdaki bu kararları alırken çok fazla seçecek bulunmaktadır ve bu kararların kişinin gelecekteki durumuna da etkisi bulunmaktadır. Toplumsal alanda akıl yürütülürken, belirli sonuçları tahmin edebilme kesinliği azalır (Damasio, 1994, s. 85). Başka bir ifade ile toplumsal yaşamlarındaki kararları alırken kişiler, bir taraftan seçeneklerin çokluğu ile uğraşırken -kariyer seçeneğinde müzisyen, bankacı, akademisyen, girişimci (hangi alan) vb. olmak- diğer bir taraftan da bu seçimlerin gelecekte yaratacağı sonuçların belirsizliği -başarılı müzisyen, mutsuz bankacı, fakir akademisyen, başarısız girişimci olmak- ile uğraşması gerekmektedir. Bütün bu karmaşıklık ve belirsizlik için karar vermek, duyguları geri plana atan basit bir fayda/maliyet analiziyle yapılabilecek bir durum değildir. Bu sorun üzerine Damasio (1994), somatik işaretleyici hipotezini öne sürer. Bu hipoteze göre seçim yapılması gereken bir durumla karşılaşıldığında, akla belirli tepki seçenekleri geldiğinde, bu seçeneklerden bazılarına dair geçici ve hoş olmayan bir "içgüdü" (*gut feeling*) eşlik edebilir. Somatik işaretleyici hipotezinin özü budur: bedensel bir his (veya "somatik" durum) olası bir yanıt seçeneğinin görüntüsünü "işaretler". Somatik işaretleyicinin karar alma sürecine en önemli katkısı, toplumsal yaşamdaki seçenek bolluğunu, kişi için üzerine rahatlıkla düşünebileceği, fayda/maliyet analizi yapabileceği miktardaki seçeneğe indirmesidir. Ve seçenek havuzunu daraltma işlemi "içgüdü"nün ortaya çıkması gibi çok hızlı bir şekilde gerçekleşir. Damasio'ya göre bedensel duyular ve karar verme arasındaki bu ortaklığın sonucu, beden (duygular) ve zihin arasında ayrılmaz bir bağlantıdır. Geleneksel yaklaşımın kurucularından olan Descartes'ın iddia ettiği gibi beden ve zihin/ruh birbirinden ayrı değildir; bu 'Descartes'ın Hatası'dır. Bu hatanın düzeltilmiş hali de '*sentio ergo sum*' yani 'hissediyorum öyleyse varım' olabilir.

Rasyonel düşünme ile duygular arasındaki ilişki sadece felsefi bir tartışmanın konusu değildir. Nörobilimsel olarak beyinin fizyoloji ile de ilgili bir durumdur. Beyindeki sinir ağları düşünme merkezinin bulunduğu prefrontal korteks ile korku ve öfke bölgesi olan amigdala ve diğer duyu merkezleri olan korteks altı bölgeleri birbirine bağlamaktadır. Bu bağlanma ilişkisinde bir sorun yaşadığında kişi rasyonel karar alamamaktadır (Turner, 2009, p.343). Damasio (1994), somatik işaretleyici hipotezini test etmek için çeşitli deneyler gerçekleştirmiştir. Damasio, kumar üzerine yaptığı deneyini iki tür denek üzerinde uygulamıştır: birinci tür normalden az duyu

hisseden (beyinlerinin limbik sisteminde doğuştan veya bir kaza sonucunda sorun olan) ama normal bilişsel seviyedeki denekler; ikinci tür ise hem duyguyu normal hisseden hem de normal seviyede bilişsel yetilere sahip deneklerdir. Deneklere eşit miktarda para verip dört farklı desteden kart seçmelerini istemiştir. Her kart deneklerin ya para kazanmasını sağlayacak ya da para kaybettirecektir. A ve B destelerindeki kartlar yüksek kazançlı ve yüksek kayıplı iken C ve D destelerindeki kartlar düşük kazançlı ve düşük kayıplıdır. Duygusal olarak az hisseden denekler sürekli olarak A ve B destelerinden kart seçip sürekli olarak iflas etmişlerdir. Bu denekler, oyunu anlamalarına, kazanmak istemelerine, hatta neden iflas ettiklerini de anlamalarına rağmen, iflas etmeye devam etmişlerdir. Bunun sebebi deneklerin düşünebilmeleri fakat hissedememeleridir. Denekler burada ve şimdide olmaya odaklanmakta, fakat geleceğe dair bir tepki geliştirmemektedirler (Mercer, 2010, s. 18). Damasio'nun çalışmaları, insanların duygusal referanslar olmadan sosyal alanda rasyonel kararlar alamadığını göstermektedir. Duygular çok uzun zaman genel kabul edilenin aksine optimal karar almaya her zaman olumsuz etki yapmamaktadır. Duygular hızlı, yerinde ve etkili kararlar alınmasını sağlarlar. Rasyonalite, bilişe dayandığı kadar duygulara da dayanmaktadır (McDermott, 2004, s. 693-694).

Damasio'nun ve diğer nörobilimcilerin çalışmaları sonrasında duygu-akıl ikililiğinin sorgulanması ve duyguların bir araştırma nesnesi olarak birçok alanda çalışılmaya başlanması söz konusudur.³⁰ Fakat bu demek değildir ki duygu-rasyonalite, duygu-biliş ikililiklerinde araştırmacılar arasında bir uzlaşma bulunmaktadır. Tartışma, duygu-biliş arasındaki ilişkiyi kabul etmekle birlikte hangisinin diğerini öncelediği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Psikoloji çalışmaları içinden çıkan 'değerlendirme teorisi (appraisal theory)' kişilerin duyguları hissetmeden önce nesne ve olayları bilişsel olarak değerlendirdiğini ardından ilgili duyguyu aktive ettiğini iddia etmektedirler. Eğer kişiler nesneyi/olayı kendi amaçlarını gerçekleştirmek için yararlı bulurlarsa pozitif duygular hissederken zararlı bulurlarsa negatif duygular hissederek (Turner, 2009, s. 342). Negatif ve pozitif duygu ekseninden yola çıkılarak yapılan analizler değerlik yaklaşımı üzerinden geliştirilmektedir. Bu yaklaşımda kişilerin sadece hoşlanma-hoşlanmama durumları

³⁰ Rasyonalite kavramına nörobilim alanındaki bahsi geçen karşı çıkışların yanı sıra duygu üzerine yoğunlaşmasa da deneysel ekonomi alanından da ciddi eleştiriler getirilmektedir (Kahneman, 1994).

incelenir. Bütün duygular negatif-pozitif değerliğine göre ikiye ayrılır. Değerlendirme teorisi kullanan bir grup araştırmacı bu ikili ekseni yeterli görmeyip tek tek duygular üzerine odaklanmaktadır. Öfke ve korku, ikisi de negatif duygular olmasına karşın farklı ortaya çıkış nedenleri ve farklı davranışsal sonuçları olabilmektedir (Erişen, 2018, s. 51-52). Psikoloji alanında ortaya konulan değerlendirme teorisi birçok duygu sosyolojisi teorisi tarafından da kullanılmaktadır.³¹

Bilişsel sürecin duyguları öncelediği ile ilgili değerlendirme teorisini benimseyen araştırmacılara (Elster, 1999; Nussbaum M. C., 2003) karşılık bu görüşü eleştiren araştırmacılar (Turner, 2009; Franks, 2006; Marcus, 2000) duyguların bedensel/biyolojik yönüne vurgu yapmaktadırlar. Mercer (2010, s. 4-5), bilişsel değerlendirme teorisine yönelttiği eleştirilerini üç argüman etrafında toplar. Birinci olarak duygular, bilişten sonra gelmek zorunda değildir. İnsanlar, bilinçli bir farkındalık içinde olmadan ve bilişsel arabuluculuğun yokluğunda da duyguları deneyimleyebilirler. İkinci olarak, duygular değerlendirmeden sonra ortaya çıkmaz; duygular değerlendirmenin bir parçasıdır. İnsanların bir şeyi iyi olarak değerlendirmesi için ona dair pozitif duygular hissetmesi gerekmektedir. Son olarak ise değerlendirme teorisi rasyonalitenin duygulara bağlı olduğunu hesaba katmamaktadır. Duygu ve biliş birbiri ile rekabet içindeki süreçler değil birbiri ile iç içe geçmiş süreçlerdir. MacKuen vd. (2010, s. 441-443) ise duygusal zekâ teorisinden (*affective intelligence theory*) yola çıkarak insanların bilinç öncesinde ‘duygusal değerlendirme’ yaparak içinde bulundukları ortamın stratejik özelliklerini tanımladıkları ve bunu yaparken de ortamın özelliklerini hızlıca haritalandırarak depolanmış hafızalarındakiyle eşleştirdiklerini iddia ederler. Örneğin, insanlar negatif bir uyarana karşılaştıklarında duygusal değerlendirme yapıp buna göre endişe veya kaçınma duygusu deneyimlerler. Hangi duyguyu deneyimlediklerine göre davranışları değişir. Endişe hissedenler yeni bilgilere açık olurlar ve uzlaşmaya açıktırlar. MacKuen vd. (2010, s. 443) bu tür vatandaşlığı ‘müzakereci vatandaşlık’ olarak tanımlarlar. Kaçınma deneyimleyenler ise kendi düşüncelerini onaylayan yorumları okurlar ya da hiç okumazlar ve hali hazırda var olan fikirlerine kararlı bir şekilde tutunurlar. Bu tür vatandaşlık ise ‘partizan vatandaşlık’ olarak nitelendirilir.

³¹ Duygu Kontrol Teorisinde (ACT) ve Adalet Teorisinde bilişsel değerlendirme yaklaşımına vurgu yapılmıştır (Lively & Heise, 2014, s. 69-70; Hegtvædt & Parris, 2014, s. 107).

Sonuç olarak eğer (siyasal) davranışı etkileyen bir değerlendirme söz konusu ise bu duygusal değerlendirmedir.

Duygu ve akıl ikililiği konusunda, geleneksel yaklaşımın uzun yıllar süren hakimiyeti siyasal ve toplumsal birçok alana sirayet etmiştir. Yukarıda değinilen beden ve zihin, duygu ve akıl arasındaki antagonistik ilişki ve bunun sürekli olarak tekrarlanması, inşası ve yeniden inşası bir çeşit iktidar ilişkisinin sembolik ifadesi haline dönüşmüştür. İyi, güçlü, istenilesi olan ne varsa akıl ile eşleştirilirken dışarda tutulmak veya kontrol altına alınmak istenen, hiyerarşik olarak düşük seviyede olan, her türlü objektif temsilinin gözlerden ırak olması istenen ne varsa, duygularla eşleştirilmektedir. Dolayısıyla duygu ve akıl üzerinden kurgulanan ikili anlatım genişleyerek bir çeşit iktidar alanı oluşturmaktadır. Calhoun (2001, s. 52) bu ikili anlatıların çeşitlenmesini sıralayıp duygu, biliş ve algı arasında bir ilişki kurup bu ikililiklerin aşılması gerektiğini söylemektedir. Calhoun'ın birbirine zıt kurgulanan ve aşılmasını önerdiği kavramlar dizgesi şu şekildedir: düşünmek-hissetmek, zihin-beden, kamusal-özel, erkek-kadın, gurur-utanç, kontrol edilen-kontrol edilemeyen, bilinç-bilinçaltı, yüksek-düşük, dış-iç, bireyselleştirici-genel(paylaşılan).

Duygu çalışmaları söz konusu olduğunda feminist literatür duygu ve akıl arasındaki bu ayrımı en önce sorgulayan hatta duygu çalışmalarının önünü açan bir nitelik taşımaktadır. Feminist literatür duygular ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin derin tarihsel kökleri olduğunu çok erken bir tarihte vurgulamıştır. Örneğin, Simone de Beauvoir, kadim zihin/beden ikiliğinin, kadınları “Öteki” olarak tanımlayacak şekilde cinsiyetlerin bölünmesiyle nasıl eşleştirildiğini gösterir. Düalizm, erkekleri liderlik için inşa edilmiş rasyonel aktörler olarak tanımlarken kadınları doğaya daha yakın ve doğal olarak duygusal ve dolayısıyla daha fazla kontrol gerektiren olarak tanımlar. Bu sebeple, kadın ve erkek arasındaki birkaç fiziksel farklılığın kültürel alanda sembolik ve toplumsal sonuçları olan bir toplumsal cinsiyet ikililiğine dönüşmesi, duygu söylemine bağlı olarak gerçekleştirilir (Schrock & Knop, 2014, s. 411-412). Bu durumu tam tersi de geçerlidir. Catherine Lutz (1996) göre 'duygu' fikrinin kültürel inşası da özcü bir şekilde *kadınlığa* bağlıdır. Batı'da kadınlığın inşasına benzer ve ilişkili şekilde duygu da "tipik olarak kültürelde ziyade doğal, rasyonelden ziyade irrasyonel, düzenliden ziyade kaotik, evrenselden ziyade sübjektif, zihinsel veya entelektüelden ziyade fiziksel, amaçsız ve kontrol edilemez ve

dolayısıyla genellikle tehlikeli” olarak nitelendirilmiştir (akt. Schrock & Knop, 2014, s. 412). Geleneksel yaklaşımın duygu tanımı toplumsal alanda sadece kadınlarla ilişkilendirilmemiştir, yukarıda da vurgulandığı gibi bütün istenilmeyenler ve kontrol edilmesi gerekenler duygu yüklü kavramlar ve sosyal inşalar haline gelmiştir: etnik azınlıklar, çocuklar da bu gruba dahildir (Timm J. R., 1991, s. 62).

Geleneksel yaklaşımın duygu ve akıl ikililiğinin siyasal alandaki bir diğer önemli genişleme noktası Doğu ve Batı ikililiğidir. Bu ikililikte de Doğu, duygularla eşleştirilir, mistifiye edilir ve kontrol/hakimiyet/tahakküm altında tutulması gerektiği vurgulanır. Çünkü rasyonel aklı temsil Batı’nın (Batılı beyaz erkeğin ve onun kurumlarının pek tabii!) bu temsiliyet vesilesiyle sahip olduğu üstünlük/erdemlilik ona ‘doğal’ olarak duygusal, devingen Doğuluları kontrol altında tutma ‘sorumluluğu’ vermektedir. Halbuki feminist literatür gibi Doğu’nun ürettiği bilgi de duygu ve akıl ikililiğinin aşılmasına dair belirli ölçüde gölgede kalmış önemli katkılar sunmaktadır.

Solomon (1995, s. 173), Doğu ve Batı arasındaki ayrımın duygu ve akıl arasındaki ayrım gibi şüpheli ve yanıltıcı olduğunu belirtir. Doğu ve Batı arasında yapılan gelişiğüz el karşılaştırmalarda ilkin i geniş bir mistisizm, meditasyon ve tuhaf Zen kıtası olarak karikatürize ederlerken, ikincisini akıl yürütme ve tartışmaya dayanan sağlam bir bilim temeli üzerine kurulmuş olarak görm ektedirler. Diğer yandan Solomon, duygu ve akıl hakkındaki geleneksel yaklaşımın Doğu’daki felsefe geleneği için de yabancı bir algılayış olmadığını belirtir: “Ama en azından bir noktada ikisi hem fikir görünüyor ve bu, tutkuları ortak bir şekilde hor görmeleridir. Hem "Doğu" hem de "Batı" filozofları için ortaya çıkan ideal, tam teşekküllü apatheia veya nirvana değilse de, çoğu kez bir tür sakin, tefekküre dalmış tarafsızlık olma eğilimindedir” (Solomon, 1995, s. 173). Bu yoruma belirli ölçüde şerh koymak gerektiği açıktır: nasıl Batı’daki filozoflar arasında birbirinden farklı pozisyonlar bulunuyorsa Doğu’daki filozoflar/düşünürler/din bilgeleri arasında da farklılaşmalar bulunduğu akıld a tutulmalıdır.

Doğu diye tariflenen literatürdeki incelemelerin bir diğer önemli noktası ise dini alanın duygu çalışmaları için önemli bir kaynak teşkil etmesidir. Marks’a (1991, s. 7) göre “tartışma Doğu felsefelerine döndüğünde, Batı'daki teolojik olmayan filozofların gözlemlediği din/felsefe sınırı tamamen ortadan kalkmaktadır.” Örneğin, Timm

(1991), 1479–1531 yılları arasında yaşamış Hinduizm evliyası ve filozofu olan Vallabha'nın yazılarında ve anlatılarında duygusal deneyimi inceler. Bu inceleme aynı zamanda Hinduizm dinindeki mezhepsel farklılaşmaların duygularla ilgili temellerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu süreçte Hindu felsefesindeki altı okuldan biri olan Vedanta okulu içindeki üç farklı yaklaşımı incelemektedir. Bunlar Samkara'nın Advaita Vedanta yaklaşımı, Ramanuja'nın Visistadvaita yaklaşımı ve asıl konusu ise Vallabha'nın tanrı Krişna'ya aşkla kendini adama yaklaşımı. Bu yaklaşımlar *aşram*daki en üst seviyeye (*samnyasa*) nasıl çıkılacağı hakkındaki ayrılıklar üzerinden kendilerini kurmaktadırlar. Advaita, yaşamın bilgisini adanmışlıktan üstün tutarken, Visistadvaita'nın "sessiz bilgisi" sakin, kontrollü, sabırlı ve kendini öğrenmeye adanmıştır. Timm'e (1991, s. 71) göre bu görüşler Batı'nın duygu tanımlaması ve değerlendirmesi ile yakınsamaktadır. Bu noktada Vallabha kendini adamayı tamamıyla reddetmese bile Krişna'nın lütfuna erişmek için başka bir yol önerir: duygu Tanrı'yı deneyimlemek için tercih edilen araç olarak benimsenir. Diğer Vedantik okulların *samnyasa*'yı olumlamaları sırasında değersizleştirdiği duygusal yaşam, Vallabha'ya göre Krişna'nın lütfuna dönüştürülür ve adanmışlık özleminin aracı ve tatmini haline gelir. Dolayısıyla duygu (*bhava*)³², transandantal (*alaukika*) deneyimin bir aracı ve ifadesidir (Timm J. R., 1991, s. 66). Sözü edilen deneyimde kendini adayan kişinin bireysel benlik duygusu aşılmaz; bunun yerine Krişna ile yakınlık deneyimi sebebiyle kutsallaştırılır (Timm J. R., 1991, s. 67).

Doğu literatüründe Batı'daki geleneksel yaklaşımdan farklı olarak duygu ve akıl arasına ayırım koymayan başka bir yaklaşım Konfüçyüsçülükte bulunabilir. David Wong (1991) Konfüçyüsçülükte ikinci bilge olarak nitelendirilen Mensiyüs'ün (MÖ 372-289) yazılarında duygu ve akıl ikililiğinin nasıl ele alındığına odaklanmaktadır. Wong'a (1991, s. 31) göre Mensiyüs'de duygu ve akıl zıtlığına dair hiçbir ibare bulunmamaktadır. Mensiyüs, insan doğasında doğuştan gelen dört eğilim olduğunu iddia eder. Ve bu dört eğilim, dört ana erdemin kökeni olarak kabul edilir. "Mensiyüs, her eğilimin konusunu, hem kalbi hem de akli temsil eden *hsin* olarak tanımlar. Başkalarının acılarına duyarlı olan *hsin*, *jen* veya iyiliğin başlangıcıdır. Utanma ve

³² Sanskritçe'deki *bhava* sözcüğü sıklıkla Batı dillerindeki duygunun karşılığı olarak düşünülür. Fakat Chan'in belirttiği gibi Hint dillerinde duygunun tam karşılığı bulunmamaktadır. "Alan araştırmasından yararlanan McDaniel, *bhava*'nın yalnızca "duygu" veya "his" değil, aynı zamanda "esinlenmiş düşünce" anlamına geldiğini de gösteriyor; bu sebeple anlamı bağlama bağlıdır ve hem "kültür, hem de kişilikten kaynaklanır." (Chan, 1998, s. 42)

hoşlanmama hissi veren *hsin*, *i*'nin veya doğruluğun başlangıcıdır. Tevazu ve nezaketi hisseden *hsin*, *li* veya görgünün başlangıcıdır. Doğruyu ve yanlışı hisseden *hsin*, *chih*'in veya hikmetin başlangıcıdır.” Bu eğilimleri, doğası gereği duygusal veya rasyonel olarak sınıflandırabilmek mümkün değildir (Wong, 1991, s. 31). Doğu'daki duygu ve akıl arasındaki geçişkenliğe, birbirini tamamlamaya dair yorumlara, kadim öğretilerden/dinlerden daha modern anlatılara kadar birçok yerde rastlamak mümkündür ve bu yaklaşımlar Batı'da uzun dönem hüküm süren geleneksel yaklaşımdan epeyce farklılaşmaktadır.

Doğu literatüründeki diğer bir farklılaşma da duygu ve duygu dilinin sınıflandırması konusundadır. Solomon (1995, s. 195), Sanskritçe ve Bengali dillerindeki duygu ifadelerinin sınıflandırılmasını özetleyerek, çeşitli zihinsel modların temel nitelikleri olarak üçe ayrıldığını belirtir: “*sattva* (hafiflik), *rajas* (hareket) ve *tamas* (ağırlık). [...] *sattva*'nın özellikleri ve örnekleri (hafiflik: neşe, keyif, sakinlik, mutluluk, soğukkanlılık, asalet), *rajas* (hareket: egoizm, yalancılık, şehvet, öfke, arzu, kibir, gurur, nefret, ıstırap, keder, açgözlülük, hoşgörüsüzlük), ve *tamas* (ağırlık: kuruntu, paranoya, tembellik, dikkatsizlik, ayrımsızlık, bitkinlik), eski Hindistan'ın duygusal deneyiminin hiç de tanıdık olmayan bir şekilde parçalandığını fark ediyoruz.” Bu sınıflandırma, Batı'daki olumlu ve olumsuz duygular ikililiği ile uyuşmamaktadır. *Sattva* ve *tamas* birbirlerinin zıttı olarak düşünülemeyeceği gibi *rajas*'ın sosyal etkileşimler üzerinden düşünülmesi de bu ikililiği zedelemektedir.

Doğu ve Batı'da duyguların nasıl farklı anlaşıldığı ile ilgili diğer bir gözlem de duygular ile ilgili olarak sıklıkla kullanılan “hidrolik metafor”un kültürler arasında farklı şekilde anlaşıldığıdır. Duyguların özellikleri itibariyle insan psişesinde (tininde) akabilen, doldurabilen, taşabilen ve yönlendirilebilen sıvılar gibi hareket ettiği düşünülmektedir. Batı literatüründe Freud'un çalışmalarında bu metafor neredeyse kelimenin tam anlamıyla kullanılmaktadır. Freud, duyguları “psişik aygıtların” kanallarından akan “psişik enerji” olarak nitelendirmektedir. Hatta metafora bir adım daha atarak, en ünlü şemalarından birinde psişik aygıtı oldukça dengesiz bir ‘kazan sistemi’ olarak tasvir etmektedir (Solomon, 1995, s. 196). Solomon’a (1995, s. 196) göre bu akışkanlık metaforu Budizm’de daha farklı şekilde yorumlanır. Budizm’de duygular okyanusa (*citta*) benzetilir: okyanus, sakinliği ve bütün bağlardan azade olmayı temsil eder. Alışıldık hidrolik metafora, duygular bizi sürekli bir gerilim

halinde tutar. Bununla birlikte, okyanus metaforunda, duygular, aksi halde barışçıl olan bir denizde geçici bir bozulmayı, bir "dalgalanmayı" veya "sallanmayı" temsil eder. Fakat sessizlik ve sakinlik içinde de bir 'keyif' olduğunu vurgulamayı ihmal etmez.

Günümüz duygu çalışmalarında, en genel şekliyle duygu-akıl ikililiğini düşünürken bu iki kavramın birbirini dışlayan ve birbirine zıt olarak değerlendirilmemesi gerektiği konusunda ortaklaşmaktadır. Duygu ve akıl birbirleriyle ilişkili olarak anlaşılacak kavramlardır. Fakat bu ortaklaşmanın ardından gerçekleşen yorumlarda, hangisinin daha önce gerçekleştiği ve hangisinin davranışları/çıktıları/sonuçları daha çok yönlendirdiği ile ilgili tartışma sürmektedir. Değerlendirme teorisi üzerinden bu tartışmanın bir kısmı, yukarıda anlatılmaya çalışılmaktadır. Lakin tartışmanın bu teori ile sınırlı olduğu düşünülmemelidir. Duygu-akıl ikililiği, duygunun tanımlanmasından (fizyolojik, psikolojik veya sosyolojik tanımlar), duygu tiplerinin belirlenmesine (ilkçil ve ikincil duygular ayrımı yapılabilir mi?), duygunun kaynağının ne olduğundan (bedensel bir etki mi yoksa toplumsal bir inşa mı?), hangi duygu teorisinin kullanılması gerektiğine kadar birçok alanda, birbirinden farklılaşan fikirlerin ortaya çıkmasının sebeplerinden biridir. Duygu çalışmaları hem yeni gelişen bir çalışma alanı olması sebebiyle hem de farklı disiplinleri içinde barındırdığı için yakın zamanda yukarıda değinilen konularda bir uzlaşmanın ortaya çıkması beklenmemelidir.

Duygu ve akıl ikililiği hakkında gerçekleştirilen bütün bu tartışmalar bu çalışma için önemli bir temel teşkil etmektedir. Uzun yıllar boyunca aklın egemenliği altında olan akademik çalışma alanında, duygu çalışmaları çok kısa bir süredir kendilerine yer bulabilmektedir. Örtük veya ikincil bir pozisyonda bir şekilde 'hep orada' olsalar da ana çalışma alanı olarak pejoratif yorumlardan azade bir şekilde duyguların ele alınması geç kalınmış, yeni bir durumdur. Dolayısıyla yukarıda değinilen tartışmalar, bu çalışmanın ana konusu olan duyguların tarihsel süreçteki konumunun anlaşılmasını sağlamak için, ve bundan sonraki bölümlerde ele alınan literatürün, teorik yaklaşımların, uygulanan metotların ve gerçekleştirilen analizlerin hangi zihinsel/akademik kalıplarla mücadeleler sonrasında ortaya çıktığının tahayyül edilebilmesi için gerçekleştirilmiştir.

1.2 Duygu Literatürünün Gelişimi

Duygu çalışmaları psikoloji, nörobilim, sosyoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarının kesişiminde yer almaktadır. Her alan kendi çalışmaları üzerinden analiz ettiği için duygunun pejoratif olmayan bir şekilde araştırma konusu olmasının başlangıcı için kesin bir tarih vermek mümkün değilse de genel olarak yirminci yüzyılın sonuna doğru bu çalışmaların arttığı söylenebilir (Calhoun, 2001, s. 45).³³ Sosyal bilimler alanında duygunun bir çalışma nesnesi haline gelmesiyle birlikte, paradigma değişikliğine neden olan bu dönüşüm ‘*affective/emotional turn*’ (duygusal dönüşüm) olarak nitelendirilmiştir. Hogget vd.’ne (2013, s. 570) göre "duygusal dönüşüm", "insanların yaşamında, kurumlarda, sosyal hareketlerde ve devletlerde insan duygularının oynadığı rolün ihmal edilip sadece söylemsel ve maddi kaynakların rolüne vurgu yapılması yaklaşımına alternatif arayışıdır.”³⁴

Heaney, literatürdeki bu duygusal dönüşümün başlangıç tarihinin 1970’ler olduğunu belirtir (Heaney, 2013, s. 244).³⁵ 1970’lerin sonuna doğru sosyoloji alanında duygu çalışmalarının temeli olduğu söylenebilecek araştırmalar yayınlanmıştır (Bericat, 2016, s. 497; Kemper T. D., 1990, s. 3-4) Arlie Russell Hochschild, 1975 yılında toplumsal cinsiyet ve duyguların ilişkisini araştırmaya başlamış ve 1979’da ‘duygu kuralları’ ve ‘duygu işi’ kavramlarını geliştirdiği *Emotion work, feeling rules, and social structure* isimli makalesini yayınlamıştır. Thomas J. Scheff, 1977’de yayınladığı makalesinde toplumsal ritüel ile duygusal boşalma arasındaki ilişkiyi incelemiş, sonraki çalışmalarda ise toplumsal bağın kurucusu olarak utanç ve gurur duyguları üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Özellikle 1990’da yayınladığı *Microsociology: Discourse, emotion, and social structure* isimli kitabı duyguların çalışılması ile ilgili yöntem ve teori açısından temel referanslardan bir tanesidir. Aynı zamanda Scheff, Amerikan Sosyoloji Derneği’nde 1975 yılında ilk kez duygular

³³ Bu iddiaya karşı çıkan Elster (1999, s. 48) bilimsel metodoloji kullanarak duyguların ilk incelenmesinin 19. yüzyılın sonlarında Darwin’in *Hayvanlarda ve İnsanlarda Duygusal İfadeler* (1872) ve William James’in *Duygu Nedir?* (1884) çalışmalarıyla başladığını iddia eder. Bu çalışmalardan özellikle James’in çalışmaları günümüz duygu literatürü için yol gösterici olsa da günümüzde tartışıldığı boyutlarıyla duygular incelenmemiştir. Daha önemlisi ise bu çalışmalar sonrasında bir kolektif alan olarak duygu çalışmalarının ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir.

³⁴ Hutchinson ve Bleiker (2014, s. 492) ise duygusal dönüşümü; duyguların sonunda siyasal bir fenomen olarak kabul edilmesi olarak nitelendirmişlerdir.

³⁵ Heaney, bu tarihi verirken sosyoloji literatürü üzerinde durmaktadır. Duygusal dönüşüm örneğin tarih alanında 1980’lerde gerçekleşirken (Matt, 2011, s. 118) uluslararası ilişkiler alanında duygu çalışmalarının yoğunlaşması için 1990’ları beklemek gerekecektir (Ost, 2004, s. 233).

üzerine bir oturum düzenlemiştir. 1978 yılında yayınlanan *A Social Interactional Theory of Emotions* isimli kitabı ile Theodore D. Kemper, duygu sosyolojisi çalışmalarında iktidar ve statü ilişkilerinin hangi duyguları ortaya çıkardığını inceleyerek yapısal çalışmaların öncülü olmuştur. Son olarak, Randall Collins, 1975'te yayınlanan *Conflict Sociology* isimli kitabında tabakalaşmanın mikro-dinamiği olarak duygulara merkezi bir yer vermiş ve bunu teorileştirmiştir. 1980'lerden günümüze kadar duygu sosyolojisi alt alanı giderek 'normal' paradigma haline gelmektedir. Amerikan Sosyoloji Derneği, 1986'da duygu sosyolojisi üzerine özel bir bölüm kurmuştur. Avrupa Sosyoloji Derneği, 2004'ten beri kendi bünyesinde duygu konusunda Araştırma Ağı'na sahiptir ve bu ağ giderek büyümektedir. 'Duygusal dönüşüm' giderek diğer bütün alanlarda da gelişmektedir (Demertzis, 2013, s. 2).

Sosyoloji dışındaki diğer alanlarda da örneğin siyasal psikoloji ve dış politikada 1970'lerde ilk kez duygular ciddi bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır. Fakat bu dönemdeki çalışmalarda, duygular, hala aklın karşısında konumlandırılmış ve rasyonaliteden sapmalar olarak görülmüştür (Hutchinson & Bleiker, 2014, s. 494-495). Uluslararası ilişkiler alanında duygular, 1990'larda eski Yugoslavya'da meydana gelen savaş ile tekrar gündeme gelir. Sonrasında ABD'de Cumhuriyetçilerin Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu kazanmaları ile "öfkeli beyaz adamlar"dan söz edilir. Ardından ise 11 Eylül terör saldırısı ile birlikte duygular çok çalışılan konular haline geldi (Ost, 2004, s. 233).

Siyaset biliminde duygular uzun süre boyunca bir çalışma nesnesi olarak görülmemiştir. Özellikle modernitenin etkisi ile birlikte duygular, teori ve tarihten dışlanmakta, özel alan duygular için tek meşru yer olarak kabul edilmektedir. Ulus-devlet, kanun, oy verme davranışı ve siyasal partiler sadece rasyonalite ile anlaşılmaya çalışılmaktadır (Berezin, 2002, s. 34). Margeret Somers'in deyiimiyle duygular 'epistemolojik öteki' olarak kabul edilmiştir. Diğer ötekiler gibi kontrol edilmeye, yok sayılmaya ya da sürgün edilmeye çalışılmaktadır (akt Heaney, 2013, s.246). Demertzis (2013, s. 1-2), duyguların siyaset bilimi için bir araştırma nesnesi olarak görülmemesinin altında üç nedenin yattığını belirtmektedir: birinci olarak, duyguların ütöpik ve romantik olarak kabul edilip siyasal alandan çıkartıldığını, modern kamusal alanda yer bulamadığını belirtir. Özellikle 1960'larda benimsenen yaklaşımla siyaset nötr-prosedürel ve araçsal olarak kabul edilmektedir. İkinci olarak, rasyonel davranışın

temelini oluşturan insanın çıkarlarını hesaplaması esnasında çıkarlar ile duyguların/tutkuların birbirinin karşısı olduğu düşüncesi siyaset bilimine hâkim olmuştur. Son olarak ise rasyonel seçim paradigmasının siyaset bilimi çalışmalarını hâkimiyeti altına alması ile birlikte duyguların çalışılabileceği bir alan kalmamıştır.³⁶ Siyaset bilimi, rasyonelliği temel alması sebebiyle duygusal dönüşümün en geç etkilerini gösterdiği çalışma alanlarından biridir. Fakat, duygunun araştırma nesnesi olarak kabul görmeye başlamasıyla birlikte özellikle sosyal hareketler çalışmalarında Collins'ten yola çıkarak *duygusal enerjinin* grup dayanışmasını arttırması hakkında literatüre önemli katkılar yapılmaktadır (Heaney, 2013, s. 245).

Duygu çalışmalarının gelişimine farklı disiplinlerden farklı yaklaşımlar kaynaklık etmektedir. James M. Jasper, (2011, s. 21-22) toplumsal hareketler bağlamında bu kaynakları altı başlık altında toplamaktadır: rasyonel seçim teorisi, feminizm, “queer dönüşümü”, psikanaliz, kültürel inşacılık, nörobilim. Bu yaklaşımlardan özellikle rasyonel seçim teorisinin katkısı ilginçtir. Teori egemen olduğu yıllar boyunca siyaset biliminde ve ekonomide duyguları rasyonaliteden sapma olarak görmüştür. 1990'lara gelindiğinde bu teorik yaklaşımın kısıtlayıcı rasyonellik tanımlaması eleştirilmeye başlamıştır. Rasyonel seçim teorisini içeriden eleştiren düşünürler arasında duygu çalışmalarına önemli katkılar yapan Jon Elster da bulunmaktadır. Elster (1999), araştırmasında Aristoteles'ten Fransız moralist düşünürlerine ve edebiyat eserlerinde duygunun anlamını ve yerini saptamakta, ardından sosyal duygulara odaklanmaktadır. Kitabının sonraki bölümlerinde ise duyguların insan davranışındaki rolünü ve rasyonalite ile ilişkisini psikoloji, tarih, ekonomi, hukuk ve siyaset bilimi alanlarındaki çalışmalara referansla incelemektedir. Elster'in çalışmaları özellikle Batı felsefesinde duygu üzerine odaklanan filozofların ve edebiyatçıların izleğini sürmesi bakımından duygu çalışmalarında ana referans kaynaklarından biri olma özelliğini taşır.

³⁶ Benzer bir dönemde psikoloji alanındaki çalışmalar da bilişsel ve rasyonel süreçlere odaklanmışlardır. Bu bakış açısında düşünme süreci, bilişsel hesaplamalara, maliyet-fayda analizine dayandırılmaktadır. Özellikle siyasal psikolojide, siyasal kararların bilişsel hesaplamalar sonucunda, kişinin faydasını arttırmayı amaçlayarak alınması gerektiği düşünülmektedir. Bu akıl temelli karar alma süreçleri bilişsel ve ihtiyatlı, “soğuk” süreçler olarak nitelendirilirken tamamıyla bu sürecin zıddı olan “sıcak süreçler” sapma (*bias*) olarak görülüp irrasyonel seçim davranışı olarak nitelendirilmektedir (Erişen, 2013, s. 116). Benzer bir şekilde daha sonraki dönemlerde caydırıcılık üzerinde çalışan psikoloji teorisyenleri de bilişsel ve motive edilmiş inançları birbirinden ayırmaktadırlar. Bilişsel olanları duygudan arınmış olarak kabul edip rasyonellikle ilişkilendirirken duyguların etki ettiği inançları “motive edilmiş sapma” olarak nitelendirmişlerdir (Mercer, 2010, s. 2).

Hogget ve Thompson (2012, s. 1-2) ise duygu çalışmalarının kaynaklarını incelerken öncelikle duygusal dönüşümün, 1980’lerde güç kazanan “söylemsel dönüşüm”den etkilendiğini belirtmektedir.³⁷ İnsan duygularına yönelen bu akademik ilginin altında araştırmacılar dört farklı gelenek ve disiplin bulunduğunu belirtmektedirler: birincisi kıta felsefesidir. İnsan yaşamının duygusal boyutuna odaklanan çalışmalar kıta felsefesinde Nietzsche’den Bergson ve Scheler’a oradan da postmodernist filozoflar olan Deleuze ve Guattari’ye kadar gözlemlenebilir. İkinci kaynak ise Freud, Klein ve Lacan izleğinde psikanaliz ve daha yakın zamanlarda anaakım psikoloji çalışmalarının arasında yer alan Ekman, Plutchik ve Tomkins’de bulunabilir. Üçüncü kaynak duygu-akıl ikililiğinin incelendiği bölümde de değinildiği üzere nörobilimdir. Nörobilimciler karar alma süreçlerinde duyguların nasıl biliş ile birlikte çalıştığını araştırmalar ve deneylerle göstermektedirler. Onlara göre beyin sadece ‘düşünen’ bir organ değil aynı zamanda ‘hisseden’ bir organdır. Nörobilim alanında yapılan bu saptamalar, insan davranışlarının anlaşılabilmesi için duyguların da bir inceleme konusu olması gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak ise araştırmacılar, özellikle kültür, kurumlar ve duygu arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına katkı sağladığı için sosyoloji çalışmalarının duygu çalışmalarına kaynaklık ettiğini belirtirler.³⁸

Siyaset bilimi duygu çalışmaları alanına yeni girmiştir (Aarøe, Petersen, & Arceneaux, 2017, s. 277). Giderek bu alandaki çalışmalar artmakla birlikte duygu çalışmalarının siyaset biliminde anaakım haline geldiğinden söz edilemez. Alanı hala sınıfsal, aktör temelli ve kültürel yaklaşımlar domine etmektedir (Bleiker & Hutchinson, 2008, s. 118). Buna rağmen duygular siyaset biliminde on yıllardır uğraşılan sorunların eksik parçasını oluşturmaktadırlar. Örneğin demokrasi literatüründe araştırmacıların zihnini sıklıkla meşgul eden; “bir oy, seçim sonuçları üzerinde herhangi bir etki yapmaz iken insanlar neden oy verme maliyetine (uyanma,

³⁷ Hutchinson ve Bleiker (2008, s. 118) duygu çalışmalarının yorumsamacı çalışmalar ve feminist çalışmalardan etkilendiğini belirtir. Özellikle yorumsamacılığın metotları ve çalıştığı fenomenler bakımında duygu çalışmalarına kapı araladığı ve yol gösterdiğini iddia etmektedirler.

³⁸ Psikoloji alanındaki duygu çalışmaları karar alma süreçlerinde duyguların etkilerini göstermekle birlikte sınırlılıkları bulunmaktadır. Daha geniş bir bağlamda duyguların nasıl etki ettiğini açıklayamamaktadır. Nicel çalışmalarda algıların nasıl ortaya çıktığını ve kimliği ve topluluğu nasıl etkilediği hakkında az şey söylemektedir (Bleiker & Hutchinson, 2008, s. 117).

sandığa gitme, vs.) katlanıp seçimlerde oy kullanıyorlar?” sorusuna duygu çalışmaları bir yanıt verebilir (Groenendyk, 2011, s. 455).

Hoggett ve Thompson (2012, s. 4-7) siyaset biliminde duyguların yedi farklı tema üzerinden çalışıldığını belirtmektedirler. İlk temada siyasal söylemlerle, anlatılarla ve retorikle duyguların ilişkisi üzerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle Antik Yunan ve Aristoteles'in çalışmalarının referans alındığı söylenebilir. Örneğin, siyaset yapıcılarının söylemlerinde, kitleleri ikna edebilmeleri için onların duygularına seslenmeleri gerekmektedir. Bu durum illaki siyasi liderlerin, kitleleri galeyana getirip onların aşırı reaksiyon vermelerini sağlamak anlamında düşünülmemelidir. ‘Rasyonel’ olduğu düşünülen bir ekonomi politikasını anlatırken bile seçmenleri ikna edebilmek için onların duygularına hitap etmek gerekmektedir: “Ülkede aç çocuk kalmayacak”, “Evinize ekmek getirmenin gururunu yaşayacaksınız” vb. İkinci olarak, duygular çatışma ve çatışma-sonrası durumlarının bir bileşeni olarak incelenmektedir. Örneğin, öteki gruba karşı geliştirilen nefretin, kendi grubuna karşı olan sevgi ve bağlılığı arttırması üzerine araştırmalar yapılmaktadır. Çatışma durumlarındaki nefret ve sevgi örüntüsü kamusal yaşamın düzenlenmesi dinamiğine duyguların katkı sağladığı hakkında bir fikir vermektedir.³⁹ Toplumsal hareketler duyguların çokça çalışıldığı üçüncü temayı oluşturmaktadır. Araştırmacılar çeşitli duyguların (sevgi, öfke, utanç vb.) insanların, siyasal ve toplumsal hareketler için mobilize olmalarına nasıl etki ettiklerini araştırmaktadırlar. Özellikle, Randall Collins'in çalışmalarındaki ‘duyusal enerji’ kavramsallaştırmasından yola çıkarak, yüz yüze etkileşimlerle yaratılan bu enerjinin, insanların toplumsal hareketlere duydukları aidiyeti arttırdığı iddia edilir. Bu bağlılık ile birlikte insanlar düzenli olarak bir araya gelmektedirler (Jasper J. M., 2011, s. 10). Toplumsal hareketler alanındaki çalışmalar insanların nasıl bir araya geldiklerini açıklamak için uzun bir dönem boyunca kaynakların mobilizasyonu teorisinden yararlanmışlardır. Bu teorik yaklaşımda genellikle materyal kaynakların belirli amaçlar için harekete geçirildiği üzerinde durulmaktadır. Meşruluk gibi materyal olmayan kaynaklara da odaklanılmakla birlikte duyguların etkisi neredeyse yok sayılır (Goodwin & Jasper, 2006). Duygu çalışmaları “duygusal enerji” kavramı ile birlikte insanların bir araya

³⁹ Çatışma durumlarında duyguların etkisi ile ilgili bir başka çalışma için bkz. (Fassin, 2013). Güney Afrika'daki hakikat komisyonları ve Fransa'daki azınlık eylemlerinin *resentment* ve *ressentiment* oluşumuna etkisini incelemektedir.

gelmesini aidiyet, paylaşılan duygusal durum gibi materyal olmayan hallerle ilişkilendirmiştir. Dördüncü tema siyasal kampanyalarda ve iletişimde duyguların katkılarına odaklanmaktadır. İyi bir siyasal kampanyanın seçmenlerin hem aklını hem de duygularını kazanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Örnek olarak Drew Westen, ABD’de Cumhuriyetçilerin kazanmasının sebeplerinden birini gerçeklere ve bilgiye önem verdikleri kadar anlatıların (iyi hikâyelerin) gücünü de bilmeleri ve kullanmaları olduğunu iddia eder (akt. Hogget & Thompson, 2012, s.6). Birinci ve dördüncü temalardaki çalışmalar birbirlerini desteklemektedir.

Beşinci temada, duyguların nasıl siyasa yapım süreçlerine ve yönetime dahil olduğu üzerinde durulur. Araştırmacılar, geç modernite ile birlikte toplumlarda endişenin arttığını ve devletlerin bu toplumsal endişe ile başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştirmek zorunda kaldığını vurgularlar. Bu stratejiler üzerinde duran araştırmacılar, projeksiyon stratejisinde, devletlerin ve bürokrasinin zaman zaman toplumsal endişe ile iş birliği yaparak bu endişeyi belirli bir hedef gruba yönlendirerek onları toplumsal bir sorun olarak nitelendirmesi konusunu araştırırlar. Avrupa’daki göçmen politikalarının bir kısmı buna örnek olarak gösterilebilir. Başka bir strateji olan kanunlaştırma stratejisinde hükümet ortaya çıkan panik ve baskı ile başa çıkmak için bir şeyler yapıyormuş gibi görünmek ister ve çeşitli yasalar çıkarır. Son olarak ise devlet, sürekli artan riskleri kontrol altında tutabilmek için prosedür ve kuralları çoğaltır, katılaştırır. Bu tür tepkiler, "endişeye karşı sosyal savunmalar" olarak görülebilir (Edelman ve Menzies’ten akt. Hoggett & Thompson, 2012, s. 6-7). Altıncı olarak politikadaki insani itkilerin çalışılması yeni gelişen bir alandır. Özellikle şefkat duygusu üzerine odaklanmaktadır ve onun acıma ve sempati ile olan ilişkisi üzerinden sosyal dayanışmaya etkisine bakmaktadır. Demokratik değerlerin derinleşmesinde şefkatin etkili olabileceğini iddia etmektedirler. Son olarak uluslararası ilişkiler alanında duygu çalışılmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında” korku” sıklıkla çalışılan bir konudur.

Hoggett ve Thompson’ın söylem ve anlatıların incelendiği ilk temada kısaca değindikleri fakat siyaset bilimi alanında giderek genişleyen bir tema olarak karşımıza çıkan seçmen davranışının incelenmesinde duygular araştırma konusu oluşturmaktadır. Özellikle Marcus vd.’nin (2000) geliştirdiği duygusal zeka teorisinden yola çıkarak siyaset psikolojisi alanında önemli çalışmalar yapılmaktadır.

MacKuen vd.'nin (2010) çalışmalarında orta derecede endişe içindeki seçmenlerin yeni siyasal bilgileri araştırmakta, bu bilgileri değerlendirmekteyken öfkeli olan seçmenler sadece kendi fikirlerini onaylayan bilgileri almaya eğilimlidirler. Yazarların hiç değinmediği diğer bir alan da siyasal ideolojiler alanıdır. Bu alan son dönemlerde gelişmekle birlikte, özellikle yeni milliyetçiliğin (sağ popülizm, aşırı sağ) yükselişi ile birlikte duygularla daha çok ilgilenilmeye başlanmıştır (Heaney, 2013; Virchow, 2007). *Journal of Political Ideologies*'te yayınladığı editoryal yazısında Freedon (2013, s. 2), siyasi ideolojiler çalışanlarının acil olarak duyguyu bir araştırma nesnesi olarak kabul edip siyasi fikirler ve ideolojilerle olan ilişkisinin çalışılmaya başlaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Duygu çalışmaları siyaset biliminde her geçen gün artıp farklı alanlara yayılsa da duygu ile siyaseti birlikte çalışmanın çeşitli zorlukları da bulunmaktadır. Berezin'e (2002, s. 35) göre birinci ve en önemli zorluk duygular bireyler tarafından mikro düzeyde gerçekleşirken siyaset kolektif bir fenomendir ve makro düzeyde cereyan eder. Bireylerin mikro düzeydeki duygu ve güdülerini makro düzeydeki süreçleri ve sonuçları nasıl etkileyeceği üzerine düşünmek gerekmektedir. İkinci zorluk ise duygular varoluşsal olarak anlaktır. Bunların yakalanması ve araştırılması için nörobiyolojiden ve başka alanlardan destek almak gerekmektedir. Siyaset biliminde duyguları inceleyebilmek için diğer disiplinlerden de yararlanmak gerekmektedir. Duygu çalışmaları, disiplinler arası çalışmalardır. Hutchinson ve Bleiker (2008, s. 131-132) da benzer bir şekilde duyguları çalışmak için sadece sosyal bilimlerin metodlarını kullanmanın yeterli olmayacağını (objektif-bilimsel yaklaşım) ve sanat, tarih, felsefe, antropoloji gibi insan bilimlerinin metodlarından (öznel-analitik yaklaşım) da yararlanmak gerektiğini belirtmektedir.

Bu çalışmada Freedon'ın çağrısına cevap verilerek bir siyasal ideoloji olarak yeni milliyetçiliğin duygusal haritası çıkarılmaya çalışılmaktadır. Kişilerin yeni milliyetçiliğe eğilim göstermesini sağlayan ve bu milliyetçiliğin ideolojisini şekillendiren duyguların ne olduğu ve nasıl etki ettiği araştırılmak istenmektedir. Bu araştırma, duygu çalışmaları alanındaki diğer araştırmalar gibi sosyoloji, siyaset bilimi ve psikoloji alanlarının kesim noktasında yer almaktadır. Fakat diğer alanlara kıyasla psikoloji alanının katkısı kişilerin duygusal tepkilerinin anlaşılması konusu ile sınırlı

kalmaktadır. Demertzis'in (2020) ifadesi ile bu çalışma *duyguların siyasal sosyolojisi*'dir.

1.3 Duygunun Tanımlanması Tartışmaları ve Duygu Sosyolojisi Teorileri

Duygu sosyolojisi teorilerini incelemeden önce duygunun tanımlanması ve kökenleri hakkındaki tartışmalara değinmek, duygu teorilerinin neden bu denli çeşitli olduğunu anlamak için yol gösterici olacaktır. Duygu teorileri genellikle teorisyenlerin duyguyu tanımlarken hangi özellikleri ön plana çıkardıklarına bağlı olarak çeşitlenmektedir. Pia Campeggiani'nin (2022, s. x) nükteli yorumu ile duygu araştırmacılarının bir skandal ile karşı karşıya olduklarını, çünkü henüz duygunun ne olduğu konusunda bir uzlaşmaya varmadıklarını belirtmektedir. Böyle bir uzlaşının bulunamamasının en önemli sebebi, duyguların birbirinden çok farklı gerçeklik düzeylerinde etkinlik göstermesidir. Bu düzeyler; biyolojik, nörolojik, davranışsal, kültürel, yapısal ve durumsal düzeyler olarak sıralanabilir. Araştırmacılar kendi araştırma konularında, hangi düzeye odaklanırlarsa, ona dair bir duygu tanımı yapmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse; eğer araştırmacı duyguların nörolojik yönü ile ilgileniyorsa duygular, vücut sisteminin uyarılmasıdır; eğer araştırmacılar kültüre odaklanıyorsa bu sefer duygunun tanımlanmasında ideolojiler, kurallar, duygu sözcükleri ana etmen olarak ortaya çıkmaktadır (Turner, 2009, s. 341). Bu araştırmada duyguların bedendeki biyolojik ve evrimsel süreçlerden ayrı düşünölemeyeceğı kabul edilmekle birlikte, sosyal ve kültürel etmenlerin duyguların ortaya çıkmasını ve ifade edilmesini etkilediğı argümanı da benimsenmektedir. Bu sebeple Nicolas Demertzis'in önerdiği üzere duyguların beş etkenin birleşimi olduğu yaklaşımı temel alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre duygular:

- Önemli vücut sistemlerinin ve bir şeye karşı harekete hazırlıklı olma durumunun etkinleştirilmesi,
- Durumsal uyarıların, ilişkisel bağlamların ve nesnelerin değerlendirilmesi,
- Yüz, ses ve paralinguistik hareket yoluyla açık, serbest veya baskılanmış ifade,
- İlk üç öğeden bir veya daha fazlasının kültürel olarak sağlanan dilsel etiketleri (*linguistic labels*),

- Hangi duyguların deneyimlenmesi ve ifade edilmesi gerektiğine dair sosyal olarak inşa edilmiş kurallar (Demertzis, 2013, s. 4)

Demertzis'in yukarıdaki beş etkeni, sırasıyla duyguların biyolojik, bilişsel, davranışsal, kültürel ve sosyal inşacı yönlerine vurgu yapmaktadır. Bu etkenlere bir yenisi daha eklenebilir. Kişi, çevresinden sıkıca yalıtılmış bir varlık veya beden değildir; sürekli olarak çevresindeki başka kişiler, canlılar veya şeylerle etkileşim içindedir. Dolayısıyla, duyguların oluşumunda kişinin çevresiyle kurduğu etkileşim önemli bir etkidir. Etkileşim, -ister kişinin öteki ile karşılaşmasında kimliğinin doğrulanıp doğrulanmaması sonucunda olumlu veya olumsuz duyguları ortaya çıkmasında etkili olsun (Stryker, 2004); isterse de kişinin sosyal etkileşiminin evrensel boyutlarındaki (iktidar-statü) pozisyonuna bağlı olarak duygular ortaya çıksın (Kemper T. D., 2006; Thamm, 2004) her iki türlü de- duyguların tanımlanmasında önemli bir etkidir. Bu çalışmada Kemper, ve Stryker'ın duygu teorileri kullanıldığı için duygu tanımlamasına etkileşimin dahil edilmesi önem taşımaktadır.

Duygu çalışmalarında duyguların ne olduğu ile ilgili en uzun erimli tartışmalardan birisi duyguların sosyal olarak mı inşa edildiği yoksa evrimsel süreçteki bedensel tepkiler mi olduğu hakkındadır. Duygu sosyolojisi literatürü genellikle bu konuda sosyal inşacılık prensibine daha yakın durmaktadır. Fakat bu yaklaşımda da farklılaşmalar bulunmaktadır. Daha katı bir şekilde konuyu ele alanlar (Gordon, 1979) duyguların tamamıyla toplumsal olarak inşa edildiğini iddia etmektedirler. Bu yoruma göre, duyguların kökeni insan biyolojisi değil; kültürdür. İnsanlar belirli bir kültür içinde sosyalleşirler: duygu sözcüklerini, davranışsal ifadeler için gerekli olan belirli dilsel etiketleri ve sosyal ilişki şekillerini belirli bir kültür içinde öğrenirler. Dolayısıyla bir duyguya, kültür tarafından belirli bir etiket tanımlanmadığı zaman anlamlı değildir (Turner, 2009, s. 341). Antropologların duygulara yaklaşımı da benzer şekildedir. Örneğin Geertz'e göre sadece fikirler değil duygular da kültürün ürettiği eserlerdir (akt. Solomon, 1995, s. 172). Kuzey-batı Kanada'daki Utkuhikalingmiut ("Utku") Eskimo'lar hakkında çalışan antropolog Jean L. Briggs'e göre öfke bu grup içinde gerçekten çok az rastlanan bir durumdur. O kadar azdır ki Utku'ların bu durum için bir sözcükleri bile bulunmamaktadır. Öfkeyi ifade etmek için kullanılan Utku kelimesi -örneğin yabancılara davranışlarında- "çocuksuluk" olarak tercüme edilebilir (akt. Solomon, 1995, s. 171). Özetle, duygular insanların biyolojik kodlarında yer alan

evrensel durumlar değil; kültürel olarak inşa edilen durumlardır. Dolayısıyla kültürden kültüre farklılık göstermektedirler.

Sosyal inşacılığın daha az aşırı olan biçimine göre ise toplumlar, ideolojiler, normlar, akıl yürütmeler, sözcükler ve diğer sembolik unsurlardan oluşan bir duygu kültürü ortaya çıkarmaktadır. Bu duygu kültürü insanların belirli bir durumda nasıl hissetmeleri gerektiğini ve hissettikleri duyguyu nasıl ifade etmeleri gerektiğini belirlemektedir. Fakat bu yaklaşım, duyguların biyolojik temelini, belirli duyguların evrensel bir şekilde görülebileceğini, hatta bazı duyguların evrensel ifadelerinin olduğunu reddetmez. Onların vurgusu, duyguların biyolojik sebepleri ne olursa olsun, insanların ne hissetmesi gerektiğinin ve bu hisleri nasıl ifade etmesi gerektiğinin kültür tarafından büyük ölçüde sınırlandırıldığıdır (Turner, 2009, s. 341). Bu daha az aşırı olan yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri Arlie Russell Hochschild'dır (1979). Hochschild'a (1979, s. 563-566) göre kültürel olarak her durum için hissedilmesi gereken duygular, 'duygu kuralları' tarafından belirlenmektedir. Bireyler, mesleklerine göre, içinde bulundukları sınıfsal pozisyonlara göre, etkileşimin gerçekleştiği mekân, zaman ve koşullara göre toplumsal olarak belirlenen duygu kurallarına tabiidirler. Eğer bir cenaze ortamında iseler bireylerden üzgün hissetmeleri beklenmektedir; anaokulu öğretmeninin bütün çocukları eşit sevmesi beklenir; güzel haber alan birinin sevinmesi beklenir, ilişkideki taraflardan birinin diğerini belirli ölçüde kıskanması beklenir vb. Bireyler, toplumsal olarak çeşitli durumlarda belirli duyguları hisset-MELİ-dir. Bu durum kişilerin 'bir duygu işi' yapmalarını gerektirir. Hissetmek istedikleri ile hissetmeleri gereken duygu arasında bir düzenleme yaparak duygu kuralının gerektirdiği duyguyu hissetmeye çalışırlar. Başarılı olup olmamalarından bağımsız olarak bu bir duygu işidir (Hochschild, 1979, s. 561-563). Örneğin, yöneticisi kendisine yeni bir iş vermiş olan sekreterin, mutlu bir şekilde o işle ilgileneceğini belirtmesi beklenmektedir. Bir iş daha verilmesinden dolayı mutsuz hatta öfkeli olan sekreterin, bu duyguyu değiştirmeye çalışması duygusal bir iştir. Benzer bir şekilde sunum yapması gereken bir profesörün kendisine güvenli bir şekilde kürsüde durması beklenmektedir. Fakat kendisini güvensiz ve endişeli hissediyorsa bu duyguyu düzeltmeye çalışmalıdır. İnsanlar sürekli olarak yaşadıkları kültüre göre belirlenen duygu kurallarına göre ne hissetmeleri gerektiğini, duygu işi yaparak düzenlemeye çabalamaktadır. Bu durumda duygular kültürel olarak inşa edilmektedir. Hochschild (1979, s. 566), duygu kurallarının kültürden kültüre, sosyal gruptan diğer

gruba değişim gösterdiğini vurgulamakla birlikte, başkasını öldürmekten veya başkasının cinayetine tanık olmaktan keyif alınmaması gerektiği hakkında, neredeyse evrensel olan duygu kurallarının bulunduğunu da belirtmektedir.

Tartışmanın diğer kısmında yer alan duyguları evrim üzerinden, biyoloji temelli açıklayan yaklaşım, duygu sosyolojisi çalışanlar tarafından genellikle pek kabul görmemektedir. Duyguları evrim üzerinden inceleyen araştırmacılardan olan Turner (2009, s. 341), bazı sosyal süreçlerin biyoloji üzerinden açıklanmasını sosyologların çoğunlukla indirgemeci olarak nitelendirdiklerini belirtmektedir. Bu sebeple de “sosyo-biyologlar veya evrimci psikologlar davranışların (duygular dahil) biyolojisinin doğal seçim yoluyla nasıl evrimleştiğini açıklamaya” çalıştıklarında önyargı ile karşılaşmaktadırlar. Bu yaklaşımın iddiaları şu şekilde özetlenebilir: diğer hayvanlar gibi insanlar da seçim baskısı altında evrimleşmektedir ve bu seçim baskılarının çoğu, türün sosyal olarak organize edilmesi etrafında dönmektedir. Bu tür bir organizasyon için kilit mekanizmalardan biri duygulardır. Turner’ın (2009, s. 344) geliştirdiği evrimci duygu teorisine göre, insanlar evrimleşmiş maymunlardır ve büyük bir maymun olarak insanlar pek sosyal değildir. Gerçekten de, büyük maymunlar, grup dayanışması veya takım, sürü (*pack, pod, herding*) davranışları için güçlü biyoprogramlayıcılar olarak ortaya çıkarmazlar. Maymunlar ormanlarda yaşadığı sürece, bu gruplaşma eksikliği kritik değildi. Bununla birlikte, ormanların son 10 milyon yılda azalmasıyla, bazı maymunlar, yırtıcı hayvanların bol olduğu ve grup yapısının yokluğunun uyum başarısını olumsuz etkileyeceği, açık kır savanalarına yerleşmeye zorlandı. Sonuç olarak, büyük bir maymun yok oluşu meydana geldi; geriye kalan savanada yaşayabilen birkaç maymun türü arasından insanlar ortaya çıktı. Turner’a göre anahtar soru, insanların hominid atalarının açık arazide hayatta kalmak için yeterince organize olmayı nasıl başardıklarıdır.

Turner’ın cevabı, hominidlerin duygusal kapasitelerinin beynin alt-kortikal bölgelerinde genişlediği ve bu sürecin neo-korteksin [bilişsel işlevlerin olduğu bölüm] bugünkü maymunlarındakinden çok daha fazla büyümesinden çok *önce* gerçekleştiğidir. Turner, hominidler arasındaki ilk dilin, duygusal fonemler ve sözdizimi oluşturmak için beynin çağrışım kortekslerini kullanan, duyguların dili olduğunu iddia edecek kadar ileri gider. Gerçekten de, insanlar birbirlerinin duygularını okumaya çalışırken hala bu ilkel beden (ve yüz) dilini kullanıyorlar. Ancak çok sonraları, belki de ancak *Homo sapiens*’le birlikte işitsel (sözlü) bir dil ortaya çıktı, ama bu dil duyguların dilinin

üstüne inşa oldu. Yine de işitsel dil var olduktan sonra, duygular, dil ve gelişmiş biliş için davranışsal kapasiteler, insanın sosyal organizasyonu için kritik olan kültürel sistemleri oluşturmak için birbirinden beslendi.

Turner, özetle insanların duygularının, insansı (hominid) ataları zamanında, savanada hayatta kalmak için sosyal dayanışma yaratmak amacıyla, evrimsel seçilim ve adaptasyon süreçlerinin sonucunda, biyolojik olarak geliştiğini iddia etmektedir. Kültürü oluşturan sözlü dilden çok daha önce bir duygu dili oluştuğunu ve bunun bedensel ifadeler üzerine kurulduğu iddiasında bulunmaktadır. Bu iddia insanların yüz ifadeleri ile duyguları arasındaki ifadeleri çalışan ve bu ifadelerin evrenselliğine odaklanan çalışmaları (Ekman & Friesen, 1971) destekler niteliktedir.

Duyguların biyolojik kökeni veya sosyal olarak inşa edildiği tartışmasında bu araştırmada Kemper'in uzlaşmacı yaklaşımı benimsenmektedir. Kemper, (1990, s. 21) oldukça uzak iki analiz düzeyinin bütünleşmesini destekleyen bir dizi psikofizyolojik veriye dayanan bir bağlantı için çabalamak gerektiğini belirtmektedir. Eksiksiz bir duygu teorisinin nihai olarak, duyguların biyolojik olarak kök saldıgı gerçeğiyle ilgilenmesi gerektiğini ve sosyal dönüşüm, inşa veya duygu yönetiminin derecesi ne olursa olsun, ikisi arasındaki arayüzün aydınlatılması gerektiğini savunmaktadır. Özetle, duyguların biyolojik temelleri yadsımadan başka bir deyişle duyguların ortaya çıkmasındaki evrimsel, nörolojik, kimyasal, hormonal değişimlerin etkisini yok saymadan; sosyal etkileşimin, sosyal yapıların ve kültürün duyguların ortaya çıkmasında, duygu ifadelerinin oluşmasında ve duyguların yönetilmesindeki (duygu işi) etkisi incelenmelidir.

Evrimci ve sosyal inşacı yaklaşımlar arasındaki duyguların kaynağı tartışmasının bir başka veçhesi de duyguların sınıflandırılması konusunda gerçekleşmektedir. Bazı araştırmacılar duyguları birincil ve ikincil duygular olarak ayırmaktadır veya en azından birincil duyguların varlığından söz etmektedir. Birincil duygular, evrensel, fizyolojik, insanların evriminde önemi olan, biyolojik ve nörolojik olarak doğuştan gelen duygular olarak kabul edilirken; ikincil duyguların, sosyal ve kültürel şartlara bağlı olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Bericat, 2016, s. 492). Turner (2009, s. 342-343) birincil duyguların varlığının araştırmacılar tarafından daha az sorgulandığını belirtirken ikincil duyguların (suçluluk, utanç, hınç, nostalji vb.) bu

duyguları saptayan araştırmacılar tarafından bile tam olarak net olmadığını ve çok çeşitli belirsizlikler (evrensel, biyolojik temelli olup olmaması, hangi birincil duyguların birleşimi oldukları vb.) içerdiğini vurgulamaktadır. Solomon (2007, s. 105) ise birincil/temel duyguların ne olduğu konusunda duygu çalışmaları araştırmacılarının birbirinden farklı görüşler ortaya koyduğunu ve bu konuda bir ortaklaşma olmadığını belirtmektedir. Araştırmacılar farklı tanımlar ve metotlarla farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

Tablo 1.1 : Duygu Çalışmalarında Birincil Duygular

	Watson (1930)	Izard (1971)	Ekman (1982)	Panksepp (1982)	Kemper (1987)	Oatley (1987)	Frijda (1986)
<i>Öfke</i>		✓	✓		✓	✓	
<i>Korku</i>	✓	✓	✓	✓	✓		
<i>Hiddet</i>	✓			✓			
<i>Sevgi</i>	✓						
<i>Tiksinme</i>		✓	✓			✓	
<i>Aşağılama</i>		✓					
<i>Sıkıntı</i>		✓					
<i>Suçluluk</i>		✓					
<i>Keyif</i>		✓	✓				
<i>Utanç</i>		✓					
<i>Şaşkınlık</i>		✓	✓				✓
<i>İlgi</i>		✓					✓
<i>Üzüntü</i>			✓			✓	
<i>Panik</i>				✓			
<i>Umut</i>				✓			
<i>Depresyon</i>					✓		
<i>Tatmin</i>					✓		
<i>Mutluluk</i>						✓	✓
<i>Endişe</i>						✓	
<i>Arzu</i>							✓
<i>Merak</i>							✓
<i>Keder</i>							✓

Kaynak: (Solomon, 2007, s. 105)

Tabloda da görülebileceği gibi birincil duyguların ne olduğu ile ilgili bir uzlaşma olmasa bile sırasıyla korku, öfke, tiksinme ve şaşkınlık duyguları araştırmacılar

tarafından en sık temel duygu olarak kabul edilen duygulardır. Solomon (2007, s. 106), temel duygular kavramının ne eleştirmenlerin iddia ettiği gibi tamamıyla anlamsız ne de savunanların iddia ettiği gibi çok açık bir kavram olduğunu belirtir. Ona göre temel duygular ancak tarihsel ve kültürel olarak konumlandırıldığında ve farklı bağlamlarda farklı amaçlara hizmet ettiğinin farkında olunduğunda iyice anlaşılabilir. Solomon ardından evrimselci yaklaşıma ciddi eleştiriler getirir: “Nörobiyolojinin kanıtlarını ve yüz ifadesi çalışmalarını aşırı yorumlamak, bunların duyguların temel doğası hakkında bir şeyler yansıttığını iddia etmek bence ciddi bir hatadır. Temel duygular tartışması birkaç bin yıldır devam ediyor. Bu yüzyılda Watson, Izard, Ekman ve Panksepp ile başlamadı. Bu, zengin bir tarihe sahip bir konudur ve *Psychological Review*'daki teknik bir tartışmanın sınırları içinde kolayca anlaşılabilir bir konu değildir.” Bu sebeple Solomon (2007, s. 106-109) temel duyguları incelerken kültürel ve ahlaki bağlamları da dahil ederek tarihsel süreçte farklı düşünürlerin ve öğretilerin kendi toplumlarındaki hangi duyguları hangi saiklerle -ahlaki öğreti, dini öğreti, fizyolojik/doğal temel vb.- belirlediklerini saptamaktadır. Duygu çalışmalarındaki temel duygu yaklaşımı bu düşünürlerin temel duygularını da kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

Solomon'un temel duygular ile ilgili eleştirilerinin yerinde olduğu düşünülmekle birlikte birincil duyguların evrenselliği iddiasının kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar yapılması veya farklı kültürler arasındaki etkileşimin anlaşılması açısından önem arz ettiği de vurgulanmalıdır. Bu çalışmada birincil duyguların varlığı ve evrensellik, biyolojik temelli oluşu iddiası ve ikincil duyguların, birincil duygulardan ortaya çıktığı formülasyonu benimsenmektedir. Fakat ikincil duyguların da genetik kalıtımla belirlendiği iddialarına çekinceli olarak yaklaşılmaktadır. Bu çalışmanın analiz bölümünde Plutchik'in (1980) duygu çarkından yola çıkılarak birincil duygular ve onların kombinasyonları arasındaki ilişki kullanılmaktadır. Plutchik'e göre birincil duygular sırasıyla şu şekilde sıralanabilir: keyif, güven, korku, şaşkınlık, üzüntü, tiksime, öfke, beklentidir. Bu duyguların birbirleri bileşimi ile diğer duygular ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bu çalışmanın analiz bölümünde ulusalcılarda sıklıkla görülen aşağılama duygusu, Plutchik'in sınıflandırmasında öfke ve tiksime duygularının birleşimi iken endişe, beklenti ve korku duygularının birleşimidir. Analiz sırasında bu birleşimler, anlatılan konu bağlamında tekrar ele alınmaktadır.

Duygu çalışmaları, çok disiplinli çalışmalar olması ve duygunun nasıl ortaya çıktığı ve nasıl tanımlanması gerektiği konusunda farklı görüşlerin olması sebebiyle duygu teorileri de çeşitlilik göstermektedir. Bu durumun bir diğer sebebi de duygu çalışmalarının görece yakın zamanlı çalışmalar olmasından dolayı teorik yaklaşımlar birbirleriyle yeterince ilişki kuramamakta ve ana akım teorik yaklaşımlar henüz oluşmamaktadır. Siyaset bilimi henüz kendi teorilerini yeterince üretemediği için genellikle sosyolojiden ve bazen psikolojiden çeşitli teorik yaklaşımlar ödünç almaktadır.⁴⁰ Bu sebepten ötürü bu bölümde, duygu sosyolojisinde geliştirilen teoriler üzerinde kısaca durulmakta ve özetlenmektedir. Bu çalışmanın teorik yaklaşımları detaylı bir şekilde incelenmeden önce duygu teorilerinin kısa bir özetinin yapılması duygu çalışmaları alanını tanımak için yararlı olacaktır.

Duygu sosyolojisi alanında bir çeşit teori bolluğundan söz edilebilir. Bu alandaki çalışmalar farklı dönemlerde, farklı isimlerdeki teorilerin altında değerlendirilmiştir. Bahsi geçen durumun en iyi örneği Turner ve Sets'in 2006 derlediği ve 2014'te yeni edisyonunu yayınladığı *Handbook of Sociology of Emotions* isimli çalışmalarının duygu teorilerinin olduğu bölümde iki edisyon arasındaki farklılaşmadır. İlk edisyonda yer alan on üç duygu teorisinden⁴¹ dördüne⁴² ikinci edisyonda yer verilmemiş onların yerine sosyal tabakalaşma teorisi, duygulara retrospektif bakış başlığı altında Scheff'in geçmiş çalışmalarındaki etiketleme ve katarsis teorilerini değerlendirdiği bölüm ve nörososyoloji bölümü eklenmiştir (2014). Benzer bir durum Turner & Sets (2006) ve Turner'ın (2009) duygu teorilerini inceledikleri makaleleri için de geçerlidir.

Bericat (2016) duygu teorilerinin sistematik incelenmesinde daha sade davranmıştır. Ona göre beş teorik yaklaşım bulunmaktadır: kültür teorileri, sembolik etkileşim teorileri ve kendilik teorileri, ritüel teorileri, yapısal duygu teorileri, değişim teorileri. Bericat'ın bu sade ayrımı bu çalışmanın benimsediği teorik yaklaşımları (iktidar-statü teorisi ve kimlik teorisi) içermesi açısından kapsayıcıdır. Bu sebeple, bu

⁴⁰ Siyaset biliminde bu teori eksikliğinin tek istisnası Marcus vd.'nin (2000) oluşturduğu duygusal zekâ teorisidir. Fakat bu teori seçmen davranışı odaklı ve deneysel ve niceliksel metot ile çalışılabilirdiği için siyaset biliminin ilgilendiği diğer alanlarda kullanılması zordur.

⁴¹ İktidar-statü teorisi, kültürel teori, ritüel teorisi, sembolik etkileşim, duygu kontrol teorisi, kimlik teorisi, kendilik (self) teorisi, duygu-temelli kendilik teorisi, psikanalitik sosyolojik teoriler, sosyal değişim teorisi, adalet teorisi, beklenti durumu teorisi, evrim teorisi.

⁴² Sembolik etkileşim teorisi çıkartılıp kimlik teorisi içine yerleştirilmiştir. Çıkan diğer teoriler kendilik teorisi, duygu-temelli kendilik teorisi, psikanalitik sosyolojik teorilerdir.

bölümde kısaca Bericat'ın bahsettiği teoriler açıklanacak, sonraki bölümde bu çalışmada kullanılacak olan teorik yaklaşımlar detaylı bir şekilde incelenecektir.

Kültür Teorileri	Goffman (1959), Gordon (1981), Hocschild (1979), Clark (1997), Thoits (1990)	Bir toplumdaki kültür, sürekli sosyal etkileşimler ve sosyalizasyon süreci ile duyguları şartlandırmaktadır
Sembolik Etkileşim ve Kendilik Teorileri	Heise ve Smith-Lovin'in (1988) Duygu Kontrol Teorisi ve Stryker (1980) Burke ve Stets (2009) Kimlik Teorisi	Kişilerin duygularının ortaya çıkmasının arkasında yatan neden kişilerin kimlikleridir.
Ritüel Teorileri	Summers-Effler (2006) Radikal Mikrososyoloji, Collins (2004) Duygusal Enerji	Ritüeller sosyal etkileşimin temelidir ve grup duygularını oluştururlar.
Yapısal Duygu Teorileri	Kemper (1978), Thamm (2004), J. M. Barbalet (1992)	Kişiler sosyal etkileşim sırasında iki temel ilişki boyutu olan iktidar ve statüye göre belirli duyguları hissederler.
Değişim Teorileri	3.Lawler (1999, 2001)	3. İnsanlar fayda ve maliyet hesabına göre olumlu veya olumsuz duygular hissederler.

Şekil 1.1 : Duygu Sosyolojisi Teorileri

Kaynak: (Bericat, 2016)

Kültür teorileri, duyguların ortaya çıkışında temel olarak kültürün rol oynadığını iddia ederler. Dolayısıyla yukarıda gerçekleşen tartışmada sosyal inşacı pozisyona yerleşmektedirler. Bir toplumdaki kültür, sürekli sosyal etkileşimler ve sosyalizasyon süreci ile duyguları şartlandırmaktadır (Bericat, 2016, s. 499). Toplum, duygusal kültüre, duygusal kelimelere, duygu kurallarına ve bunları sergileme kurallarına sahiptir ve yaşamın her yanını bu kurallar işgal eder. Fakat bireyler duygularını ve bunları ifade etme şekillerini manipüle edebilmektedir (Bericat, 2016, s.499). Kemper (1990, s. 16,18), bu teorileri “duygusal yönetim” teorileri olarak nitelendirirken Turner ve Stets ise bu teorileri “dramacı teoriler” olarak adlandırmaktadır (2006, s. 26-28). Bu teorileri benimseyenlerin en önde gelenleri şu şekilde sıralanabilir: Goffman (1959), Gordon (1981), Hocschild (1979), Clark (1997), Thoits (1990).

Sembolik etkileşim ve kendilik teorilerine göre kişilerin duygularının ortaya çıkmasının arkasında yatan neden kişilerin kimlikleridir. Bireyler sürekli olarak kendileri ile ilgili kafalarında kurdukları imajların ve sosyal etkileşim sırasında sahip oldukları kimliklerin onaylanmasını istemektedirler. Bu teorik yaklaşımda iki farklı teorik yaklaşıma yer verilmektedir (Bericat, 2016, s. 499): Heise ve Smith-Lovin'in (1988) geliştirdikleri duygu kontrol teorisi ve kimlik teorisi (Stryker, 1980; Burke ve Stets, 2009). Duygu kontrol teorisine göre insanlar, durumlara verilen *geçici anlamlar* ile kendileri hakkında düşündükleri *temel anlamları* birbiri ile aynı doğrultuda tutmaya çalışırlar. Eğer bu iki anlam birbirine ters düşerse ortaya çıkan duygu geçici anlamın yönündedir. Özetle, eğer geçici duygu, temel duygudan daha olumlu ise kişiler daha olumlu ya da daha az olumsuz hissederler. Fakat kişiler temelde bu iki farklı anlamı sürekli olarak birbiri ile uyumlu hale getirmeye çalışırlar (Turner & Sets, 2006, s. 30; Turner, 2009, s. 345). Diğer yandan kimlik teorisine göre ise kişiler kendi kimliklerinin ötekiler tarafından doğrulanmasını isterler. Eğer bu doğrulanma olursa olumlu duygular hissederler. Fakat doğrulanma olmazsa endişe, öfke, utanç veya suçluluk gibi olumsuz duygular hissederler (Sets, 2006).

Ritüel teorileri, etkileşime odaklanmaktadır. Teori kapsamında etkileşim olarak ise sosyal dinamiklerin kalbi diye nitelendirdikleri ritüelleri kabul ederler. Ritüeller, grup duygularını oluştururlar ve bu duygular da sembollere bağlanarak inançları, düşünceyi, ahlakı ve kültürü şekillendirirler (Summers-Effler, 2006, p.135'ten akt. Bericat, 2016, s.500). Ritüel teorisindeki bu yaklaşım radikal mikrososyoloji olarak nitelendirilir. Sosyolojide daha geleneksel yaklaşım olan yapıların yansıması olarak inanç ve değerleri gören ve bunlardan ritüellerin oluştuğunu iddia eden perspektifin tam tersidir (Rossner & Meher, 2014, s. 201). Collins'in (2014), Durkheim ve Goffman'ın çalışmalarından yola çıkarak geliştirdiği ritüel teorisine göre ritüelin gerçekleşmesi için insanlar öncelikle fiziksel olarak bir arada bulunmalıdır, ardından ise kendi gruplarını belirleyerek dışarıda kalanlara karşı bariyer oluştururlar. Kendi yargılarını, düşüncelerini, değerlerini bir kenara bırakarak o anın içinde yer alarak ortak bir şekilde bütün dikkatlerini verirler. Bu birliktelik durumu ritüele katılan bütün grubun (büyük ya da küçük olabilir) aynı ruh halini paylaşmasına sebep olur. Ortaya çıkan dayanışma, duygu ve duygu ifadeleri çeşitli sembollerle ilişkilendirilir; böylece sembolik temsil kazanır. Collins, ortaya çıkan bu olumlu duyguların 'duygusal enerji' yarattığını söyler. Duygusal enerji kısa veya uzun dönemli olabilir. Grup dayanışması

duygusunun ani bir şekilde artırdığı kısa dönemli duygusal enerji sembollere bağlanarak ve gelecekte katılımcılara aynı olumlu duyguları hatırlatarak yeniden şarj olabilir ve uzun dönemli hale gelebilir (Rossner & Meher, 2014, s. 207-208). Erika Summers-Effler, Collins'in teorisine iki katkıda bulunmuştur: negatif duygusal enerji kavramını geliştirip kişilerin bu durumdaki stratejilerinden bahsetmiş ve kişiyi ön plana çıkartarak eğer kişinin ritüel içinde kendini doğrulaması gerçekleşirse olumlu duygusal enerji üreteceğini aksi halde olumsuz olacağını belirtmiştir (Turner, 2009, s. 347).

Yapısal duygu teorilerinin ilk formülasyonunu Kemper (1978) geliştirilmektedir. Kemper'a (2006) göre kişiler sosyal etkileşim sırasında iki temel ilişki boyutu olan iktidar ve statüye göre belirli duyguları hissederler. Aktörler iktidar sahibi olmaları, olmamaları veya iktidar kazanıp kaybetmelerine göre farklılaşan duygular deneyimlerler. Aynı durum statü sahipliği veya değişikliği için de geçerlidir. Thamm (2004) bu teoriyi, yapısal koşulları daha da detaylandırarak ve hissedilen duyguları daha da belirginleştirerek evrenselleştirmeye çalışmaktadır. Sosyal ilişki içinde kişinin veya ötekinin beklentileri karşılayıp karşılamamaları ve ödüllendirilip ödüllendirilmemeleri üzerinden iktidar ve statü durumlarını tanımlamış ve bu etkileşimde deneyimlenen duyguları belirlemiştir. J. M. Barbalet (1992) ise makrososyolojik bir bakış açısından sosyal yapılar (özellikle sınıf) ile duygular arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. Ona göre duygular eş zamanlı olarak bireylere ve sosyal yapılara bağlanırlar. Dolayısıyla makro analiz yaparken basitçe mikronun toplamını incelemek yerine sosyal yapılara odaklanmaktadır.

Değişim teorileri, duyguların karmaşık dünyasını açıklamak amacını taşımaktadır. Lawler'a (2001) göre sosyal etkileşimlerde, aktörlerin değerlerini ve kaynaklarını avantaj ya da yarar sağlamak amacıyla değiştirmelerine odaklanır. Bütün değişim teorileri, insanın ödül kazanmak ve fayda sağlamaktan motive olduğu; ceza ve zarardan kaçındığı temel varsayımını benimsemektedir. Değişim teorilerinde temel bir genelleştirme yapılır: insanlar kazançları, maliyetlerini ve yatırımlarını aştığı zaman olumlu duygular hissederler ve adalet standartlarının karşılandığına inanırlar. Tam tersi gerçekleştiğinde ise adil olan standartların altında olduğunu düşünüp olumsuz duygular geliştirirler. Hissedilen duyguların doğası ve yoğunluğu birçok koşula göre değişmektedir: değişimin şekli, yapıların şekli, sahip olunan iktidar,

aktörün kaynaklara ne kadar muhtaç olduğu, kaynak beklentisi, değişimde uygulanan adalet standartları, aktörün kazanç ve kayıp durumlarının sorumluluğunu kime/kimlere attettiği (Turner & Sets, 2006, s. 41; Bericat, 2016, s.500).

Bu çalışmada ulusalcılık ideolojisi incelenirken iktidar-statü teorisi (Kemper T. D., 1978; 1991; 2014) ve Kimlik teorisinden (Stryker, 1980; Burke ve Stets, 2009) yararlanılmaktadır. İktidar ve statü teorisi ile ulusalcıların 2000'lerden itibaren Batı ve AK Parti ile olan etkileşimlerinde değişen iktidar ve statü ilişkilerinin ortaya çıkardığı duygular belirlenmekte ve böylece bir yandan ulusalcıların duyguları saptanırken diğer taraftan iktidar-statü teorisinin duygu tahminleri test edilmektedir. Kimlik teorisi ile ise ulusalcıların Batı ile ilişkilerde kimlik doğrulanması veya doğrulanmaması durumlarında ortaya çıkan duyguları ve bu duygularla başa çıkmak için hangi stratejileri geliştirdikleri incelenmektedir. Her iki analizin ardından ise bu duyguların ve stratejilerin ulusalcılık ideolojisine etkileri saptanmaktadır.

1.4 Çalışmanın Teorik Yaklaşımı: İktidar-Statü Teorisi ve Kimlik Teorisi

Türkiye’de yeni milliyetçi ideoloji olarak ulusalcılığın incelendiği bu çalışmada, ulusalcılığın ideolojik şekillenmesinde duyguların rolü analiz edilmektedir. Yukarıda da değinildiği üzere duygu ve ideolojinin arasındaki ilişkinin incelenmesi önemli olmakla birlikte bu konuda genel bir teorik yaklaşım oluşturmayı amaçlayan çalışmalar henüz bulunmamaktadır. Bu durumun tek istisnası Hanna Samir Kassab’ın 2016’da yayınladığı *The power of emotion in politics, philosophy, and ideology* başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmasının ilk bölümünde Kassab, duyguların fikirlerin oluşumuna etki ettiğini psikoloji, rasyonel seçim ve nörobilim çalışmalarına dayanarak açıklamaktadır. Sonrasında bu ilişkiden yola çıkarak siyaseti, siyasal felsefeyi ve ideolojiyi tanımlamaktadır. İkinci bölümünde ise ideoloji olarak kabul ettiği demokrasi, komünizm, Nazizm, milliyetçiliği (Siyonizm, Arap milliyetçiliği, İslamcılık ve ABD’deki neo-muhafazakarlık) duygular bağlamında incelemektedir. Kassab, siyaseti artan duygu yoğunluğu ve aklın birleşimi olarak görmektedir. Örneğin korkunun artması kendini koruma isteğini (*self-preservation*) ortaya çıkartır. Sonrasında bu da siyasete dönüşür (2016, s. 65). Bu bağlamda siyaset toplumsal sorunlara verilen duygusal tepkilerden meydana gelir (2016, s. 79).

Kassab'ın (2016, s. 12) çalışmasında duygular ile ideoloji arasında ilişki şu şekilde formüle edilir: öncelikle insanlar içinde bulundukları sosyal yapılardan etkilenecek (özellikle belirsizlik ve hayal kırıklığı dönemlerinde) çeşitli duygular oluştururlar.⁴³ Bu duygular insanların fikirlerini şekillendirerek onların siyaset ve siyasal fikirler üretmelerini sağlar. Ortaya çıkan siyasal fikirler bilişsel süreçlerden geçerek bir kere yazıldığında felsefe oluşur. Felsefe, insanları belirli bir fikirler kümesine bağlamaktadır. Ne kadar çok insan bu kümenin gerçekliğine ikna olur ve katılırsa ideoloji ortaya çıkar. Felsefe, insanları eyleme geçiremez ama ideolojiler sosyal gerçekliği yani bilgi yapılarını dönüştürmeyi istemeleri sebebiyle bunu başarabilir. İdeoloji güç kazandıkça kendi gerçekliğine uygun bir dünyayı oluşturmaya çalışır ve daha çok kitleyi kendine bağlayabilir. Bu süreç sonrasında tekrarlanır (Kassab, 2016, p.2). Duygular ve ideoloji arasında kurulan bu ilişki milliyetçilik ve duygular arasındaki bağlantının anlaşılmasında yol gösterici olmakla birlikte, Kassab'ın (2016, s. 64) doğası itibariyle duygusal olduğunu iddia ettiği siyaset ve siyasal yapıları anti-pozitivist ve normatif inançlar olarak görmesi ve onların yalanlar ve mitler üzerine kurulduğunu iddia etmesi sebebiyle bir akıl-duygu ikililiğini yeniden ürettiği düşünülebilir. Duygunun temelini oluşturduğu ideolojiler için Kassab olumsuzlayıcı bir tavır sergilemektedir. Çalışmasının ikinci bölümünde değindiği ideolojilerin çoğunluğunun olumsuz özellikler gösteren ideolojiler olması da bunun bir kanıtı olarak görülebilir.⁴⁴ İkinci olarak Kassab'ın siyaseti şekillendiren temel duygu olarak korkuya odaklanması ve diğer duyguları yeterince incelememesi bir önceki eleştiri ile birlikte düşünüldüğünde duygular ile ideolojiler arasındaki ilişkide başka birçok alanın gözden kaçmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, tek bir duyguya odaklanmak yerine insan etkileşimlerinde ortaya çıkan farklı duyguları ve onların ideoloji oluşum süreçlerine etkilerini incelemek daha faydalı olacaktır.

Bu çalışmada ulusalcılığın ortaya çıkışında ve kendi milliyetçi anlatısını oluşturmasında etkili olan duyguları ve onların ideolojinin şekillenmesine olan katkılarını incelemek için duygu sosyolojisindeki yapısal teorilerden biri olan

⁴³ Kassab (2016, s. 12, 65) bu noktada özellikle korku üzerine odaklanmaktadır. Korku, hayatta kalma fikirleri oluşturduğu için siyaset üretim sürecinde önemli bir duygudur.

⁴⁴ Demokrasi bu ideolojilerin arasında normatif olarak iyi diye genel bir kanının olduğu tek ideolojidir. Fakat Kassab, demokrasinin Fransız ve Amerikan devrimleri ile oluşum sürecini incelediği çalışmasında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi nosyonunun ardından terörizm ve Jakoben diktatörlüğü yarattığına değinmeden edememiştir (Kassab, 2016, s. 123).

Kemper'in oluşturduğu iktidar-statü teorisi kullanılmaktadır. İktidar-statü teorisi duyguların sosyal ilişkilerin bir sonucu olduğunu iddia etmesi (Kemper T. D., 1978, s. 43) sebebiyle ulusalcılığın incelenmesinde yeni bir perspektif getirmektedir. Ulusalcılık ideolojisini sadece kendi grubunun iç dinamikleri ve geçmiş kaynakları üzerinden incelemek yerine bu ideolojinin oluşumunda en çok etkilendiği diğer iki grup olan Batı (AB ve ABD) ve AK Parti ile olan ilişkisi iktidar-statü bağlamında analiz edilmektedir. Kemper birçok iktidar-statü teorisini gibi araştırmalarında aktör düzeyinde mikrososyolojik bir yol izlese de (Turner & Sets, 2006, s. 39; Kemper T. D., 2006, s. 92) iktidar-statü teorisinin büyük, küçük her türlü grup için kullanılabileceğini belirtmektedir. Mikro düzeyde bireylerin yüz yüze etkileşimleriyle oluşan duygular üzerine analizden makro düzeyde yapılar, kurumlar üzerinden bir analize geçiş duygu çalışmalarının meşrulaştırma konusunda en çok problem yaşadığı konulardan bir tanesidir. Duygular bireyler tarafından hissedilirken kurumların veya devletlerin duygularından söz etmek ne kadar doğrudur? Bu sorunun çözümü konusunda sosyal psikologların geliştirdiği *gruplar arası duygu teorisinden* faydalanılmaktadır. Sasley'nin (2011) devletlerin duygularını çalışırken kullandığı bu teorik yaklaşım bir ideolojik grup olarak ulusalcılığın duygularını çalışmak için yol göstericidir. Duyguların oluşumlarının ve etkilerinin karmaşık süreçler olması sebebiyle duygu çalışmalarında genelde farklı teorik yaklaşımlar ilişkilerin farklı boyutlarının ele alınmasına katkı sağladıkları için bir arada kullanılmaktadır.⁴⁵ Ulusalcılık-Batı ilişkisi bağlamında kimlik teorisinin iktidar-statü teorisinin analizini derinleştireceği ve zenginleştireceği düşünülmektedir. Bu sebeple kimlik teorisinin sosyal ilişkilerde kişilerin/grupların kendilerine dair olan kimliklerinin ötekiler tarafından doğrulanıp doğrulanmamasına göre olumlu veya olumsuz duygular hissetmeleri argümanı, ulusalcıların Batı ile olan ilişkisinde ortaya çıkan duyguların bu ideolojinin oluşumuna yaptığı katkının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmanın ana teorilerini oluşturan iktidar-statü ve kimlik teorilerinin her ikisi de David Boyns'un (2006, s. 260) sınıflandırmasında pozitivist yaklaşım içinde değerlendirilmekte, duyguların biyoloji ve sosyal yapısal süreçlerin bir ürünü olduğu temel varsayımı üzerine bina edilmektedir. Ayrıca her iki teori de duyguların kişilerarası bir fenomen olduğunu öne sürerek sosyal etkileşimlerde belirli sosyal yapıların belirli duygusal ifadeleri, kişisel değerlendirmeleri ve duygu hallerini

⁴⁵ bkz. (Bonnot & Krauth-Gruber, 2018) (Srblijinovic & Bozic, 2017) (Heller, 2018)

oluşturduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla bu teorilerden yararlanılırken duygu konusundaki temel varsayımlarının birbiri ile uyumsuz olma riski bulunmamakta hatta birbirlerini tamamlayabilmektedirler. Ana olarak kullanılan bu üç teori aşağıda sadece bu çalışmada kullanılan yönlerine odaklanılarak açıklanmaktadır. Teorilerin bütünü bu çalışma kapsamında incelemek mümkün değildir.

İktidar-statü teorisi 1978 yılında yayınlanan *A Social Interactional Theory of Emotions* isimli kitabı ile Theodore D. Kemper tarafından geliştirilmiştir. Kemper’a göre duygular sosyal ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (1978, s. 43). Sosyal ilişkiler incelendiğinde ise bu ilişkilerin temelinde iktidar ve statü dinamiklerinin olduğunu belirtmektedir. Weber’in iktidar kavramından yola çıkarak Kemper iktidarı, ötekinin her türlü direnişe rağmen kişinin kendi istediğini gerçekleştirmesi olarak tanımlamaktadır. Statü ise failin herhangi bir baskı ve zorlamaya maruz kalmadan ötekine memnuniyetle boyun eğmesi, kabul etmesi, saygı duyması, onaylaması, takdir etmesi, desteklemesi ve son olarak âşık olması olarak tanımlanmaktadır (Kemper T. D., 2006, s. 89-90).⁴⁶ Başka bir ifadeyle iktidar gönülsüz bir itaat durumuyken statü gönüllü bir itaat durumuna tekabül etmektedir (Kemper T. D., 2016, s. 7). Bireyler bu iktidar ve statü dinamiklerinin değişimine bağlı olarak elde ettikleri kayıp ve kazanç durumlarına göre çeşitli duygular hissetmektedirler. Genel olarak ikili bir gösterge üzerinden düşünüldüğünde iktidar-statü kaybında negatif duygular ortaya çıkarken kazancında ise pozitif duygular oluşmaktadır. Kemper, iktidar ve statü pozisyonundaki değişimleri detaylandırarak ortaya çıkan negatif ve pozitif duyguların hangi duygulara karşılık geldiğini saptamaktadır. Teorisinde üç aktör üzerine odaklanmaktadır: birinci aktör yani “kişi” değişimlere göre duyguları hisseden aktördür. İktidar ve statü değişimlerinde sürekli olarak bu aktörün hangi

⁴⁶ Kemper’in Weber’den yola çıkarak gerçekleştirdiği iktidar tanımlaması Weber’in *Ekonomi ve Toplum* isimli çalışmasında iktidar ve egemenlik üzerinden yaptığı tanımlamalara ve detaylandırmalara alan açmamaktadır. Weber bu çalışmada iktidarı (*macht*) “sosyal bir ilişki içerisindeki aktörün, olasılığın dayandığı temele bakılmaksızın, direnişe karşı kendi iradesini uygulama olasılığı” olarak tanımlarken egemenlik (*herrschaft*) ise “belirli bir içeriği olan emre belli bir insan grubu tarafından itaat edilme olasılığıdır” (Weber M. , 2018, s. 163). Bu tanımlamalar dikkate alındığında Kemper’in teorisindeki iktidar kavramının egemenlik tanımlamasına daha yakın olduğu düşünülebilir. Fakat bu noktada tanımını bu şekilde yaptığı egemenliği çalışmasının farklı yerlerinde kullanırken Weber, egemenliğin meşru yönüne sıklıkla vurgu yapmaktadır. Özellikle aynı çalışmanın üçüncü bölümünde egemenliği meşru yönünü ve bunun temellerini uzun uzun inceler. Bu anlamda egemenlik kavramı ‘otorite’ ile ortaklaşmaktadır. “... her gerçek egemenlik formu gönüllü asgari bir boyun eğişi, yani itaate (gizli nedenlerle ya da gerçek kabullenişe dayanan) çıkarı işaret eder” (Weber M. , 2018, s. 331). Bu bağlamda ele alındığında egemenlik Kemper’ın statü tanımlamasına daha yakındır.

duyguyu hissettiği saptanmaktadır. “Öteki” olarak adlandırılan ikinci aktör ise kişinin iktidar-statü ilişkisi içinde olduğu diğer bireydir. Son olarak Kemper üçüncü aktör olarak direkt ilişki içinde olunmayan fakat kişi tarafından öteki ile gerçekleşen durum ile ilişkilendirilen bir aktör daha tanımlamaktadır. Bu aktör bir insan olmak zorunda değildir. Kemper (1991, s. 333) “*third party*” olarak adlandırdığı bu aktörün kader, koşullar, tanrı, yaşam da olabileceğini belirtmektedir.

Sonraki yıllarda yayımlanan çalışmasında, üçüncü aktörün üzerine odaklanarak “referans grup” olarak nitelendirdiği grubun insan, grup, kültür, beden olarak çeşitlenebildiğini belirterek özellikle statü ilişkilerine olan etkisini incelemektedir. Statü pozisyonu kişinin, ötekinin isteklerine, çıkarlarına ve dileklerini *gönüllü bir şekilde boyun eğmesi* olarak tanımlanmaktadır. Ebeveynlerin çocukları için, âşık olan kişilerin sevgilileri için gösterdikleri çabalar statü pozisyonuna örnek olarak verilebilir. İlişkilerdeki statü pozisyonu gönüllü gerçekleştirilen birçok eylemi kapsamaktadır: onaylamak, saygı duymak, özen göstermek, destek vermek, övmek, savunmak, endişelenmek gibi eylemler Kemper (2016, s. 6) tarafından statü pozisyonu içinde değerlendirilmektedir. Kişilerin (grupların) statü istekleri onların referans gruplarıyla kurdukları ilişkiye bağlıdır. Referans grubunun emirlerini yerine getirerek, planlarını uygulayarak ve onların amaçlarını takip ederek kişi referans grubundan saygı, övgü ve tanınma sağlar ve kendi statüsünü yükseltebilir (2016, s. 15). Bu noktada statü pozisyonunun belirleyici özelliği olarak “gönüllülük”, temel teşkil etmektedir. Özetle referans grup, içinde bulunduğumuz sosyal ilişkilerde bir eylemde bulunmamız gerektiği zaman görüşleri bizim için önemli olan gruptur (2016, s. 2). Referans grubunun birçok farklı özelliği bulunabilir: “ölü ya da diri olabileceği gibi gerçek veya hayali de olabilir. Tanıdık birileri olabildiği gibi hiç karşılaşılmamış birileri de olabilir.” Referans grubu katı bir şekilde vesayetçi olabilir, böylelikle isteklerini ve emirlerini net bir şekilde kişilere bildirebilir veya kendi davranışlarının model olarak alınmasını isteyebilir. Eğer model olarak alınması üzerinden ilerlerse kişiler onların davranışlarını taklit etmeye çalışacaklardır. Bu noktada kişilerin nihai arzusu onlardan biri olabilmektir. Kemper’a göre kişilerin referans grubunun isteklerini yerine getirmesinin veya onların davranışlarını taklit etmesinin temel sebebi bu eylemlerin ya anında statü kazandırmasından ya da uzun dönemde yüksek statü grubunun bir üyesi olma imkânı sağlamasından kaynaklanmaktadır (2016, s. 15-16).

Kemper'ın kişiler üzerinden geliştirdiği ve örneklendirdiği referans grubu yaklaşımı uluslararası ilişkiler alanında devletler ve örgütler bağlamında da düşünülebilir. Zira statü-iktidar teorisyenleri bu teorinin gruplara da uygulanabileceğini vurgulamaktadırlar (Kemper T. D., 1991). Statü ve iktidar ilişkileri uluslararası ilişkiler kuram ve yaklaşımlarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu ilişkilerin ortaya çıkaracağı duygular ve bu duyguların karar alım süreçlerine etkilerinin incelenmesi şimdiye kadar bu alanda yapılan yapısal ve kültürel analizleri derinleştirmektedir. Dünya siyasi tarihinde özellikle Endüstri Devrimi sonrasında siyasete, kültüre ve ekonomik kalkınmaya yön veren bu alanların kurallarını görece belirleyen bir grup olarak “Batı” karşımıza çıkmaktadır. Batı, çoklu alanlarda hegemonik bir öğeler bütünü olarak diğer toplumlara ve devletlere referans olmaktadır. Kültürel alanda Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri ile ortaya çıkan hümanizm, rasyonalizm, ilerlemecilik, evrenselcilik ve sekülerizm değerleri; siyasal alanda modern ulus devlet, rasyonel bürokrasi, siyasi ideolojiler ve siyasi kurumlar; ekonomik alanda sanayileşme, kapitalist ekonomik ilişkiler ve sınıflar, ekonomi teorileri (klasik, neoklasik ve Keynesyen iktisat) ile birlikte Batı bütün bu alanlarda ötekilerin eylemlerine yön verecek referans noktaları oluşturmaktadır. Bu süreçler de literatürde kimi zaman eş anlamlı olarak kimi zaman da farklılaştırılarak “modernleşme” veya “Batılılaşma” olarak nitelendirilmektedir. Sömürgecilik döneminde Batı'nın kurum, kural ve değerlerinin iktidar pozisyonundan ötekine dayatılmasının ve ötekinin cebir ile boyun eğdirilmesinin aksine modernleşme sürecinde ötekinin (Batılı olmayanın) gönüllü bir şekilde boyun eğme durumu söz konusudur. Bu sebeple statü ilişkisi bağlamında düşünülebilir. Ötekinin, Batı'nın kültürel, siyasal ve ekonomik eylemlerini kendine referans kabul ederek bunları taklit etmeye yönelmesinin altında statü kazanma isteği yatmaktadır. Yüksek statü sahibi olan Batı tarafından dikkate alınma, tanınma, desteklenme hatta uzun dönemde Batılı olma yüksek statüsünün bir üyesi olma isteği ile eylemlere yön verilir. Sadece Batı ile kurulan ilişkilerde değil ötekinin diğer Batılı olmayan gruplarla kurduğu ilişkilerde de Batı'nın referans grup olarak görüşleri dikkate alınmaktadır. Örnek vermek gerekirse Türkiye Devleti'nin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayan Batılılaşma süreci ve son dönemlerde Avrupa Birliği üyeliği için gerçekleştirdiği mücadele bir statü ilişkisi olarak kabul edilebilir. Daha yüksek statülü bir gruba, AB'ye üye olmak için Batı'nın kurum, kural ve değerlerine gönüllü bir şekilde boyun eğmektedir. Süreçte AB'den onay, destek ve tanınma istemekte ve nihai olarak da gruba dahil

olmayı arzulamaktadır. Öncesinde değinildiği üzere referans grup genellikle statü ilişkileri içinden değerlendirilmektedir. İlişkinin iktidar veya statü ilişkisi olmasına bağlı olarak kişilerin ve grupların hissedeceği duygular farklılaşmaktadır. Kemper, bireyler düzeyinde kişi ve öteki arasındaki iktidar ve statü pozisyonlarının varyasyonlarını inceleyerek ortaya çıkan duyguları analiz etmektedir.

İktidar ilişkilerindeki değişimlerin analizi sırasında Kemper dört tane pozisyondan söz etmektedir: kişinin iktidar kazanması veya kaybetmesi, ötekinin iktidar kazanması veya kaybetmesi (bkz. Şekil 2.2). Kişi, öteki ile kurduğu ilişkide iktidar kazandığında kendini *mutlu* hissederken iktidar kaybettiğinde ise *korku* hissetmektedir. İlişki içerisinde ötekinin iktidar kazanması durumunda kişi *endişe* hissederken ötekinin iktidarındaki kayıp ise kişide *güvenlik* duygusunu oluşturmaktadır. Kemper bu durumlara ek olarak kişinin aşırı bir iktidar kazanımı ve kullanımı durumunda *mutluluk* yerine *suçluluk* hissedeceğini saptamaktadır (Kemper T. D., 1991, s. 334).

	Kişi	Öteki
İktidar Kazanç	Mutluluk	Endişe
İktidar Kayıp	Korku	Güvenlik

Şekil 1.2 : İktidar Durumuna göre Duygular

Kaynak: (Kemper T. D., 1991)

Kemper, kişi ve öteki arasındaki statü ilişkisini detaylandırarak statü kazanç ve kayıp durumlarında, durumun gerçekleşmesinin sorumluluğunu kişinin hangi aktöre bağladığını (*attribution*) ve ötekinin statü kayıp durumunda kişinin ötekinden hoşlanıp hoşlanmadığını da analizine dahil etmiştir. Eğer kişinin statüsü artarsa ve bu statü artışının sebebini kişi kendisi olarak görürse bu durumda kişi kendisi ile *gurur* duyar. Eğer statü artışının sebebini kişi üçüncü aktöre yani kader, tanrı, yaşamın getirdikleri gibi nedenlerle ilişkilendirirse kişi *keyif* ve *mutluluk* hisseder. Kişi, statü kaybederse ve bu kaybın sorumlusu olarak kendisini görürse *utanç* hissederken kaybın sorumlusu olarak üçüncü aktörü görürse *üzüntü* ve *depresyon* hisseder. Kişi, statü kaybından

ilişkide olduğu ötekini sorumlu tutarsa bu sefer ötekine karşı *öfke* duyar (Kemper T. D., 1991).

	Kişi		
Sorumluluk	Kişi	Üçüncü aktör	Öteki
Statü kazanç	Gurur	Keyif -Mutluluk	--
Statü kayıp	Utanç	Üzüntü-depresyon	Öfke

Şekil 1.3 : Statü Durumuna Göre Duygular

Kaynak: (Kemper T. D., 1991)

Kişi ile öteki arasındaki ilişkide statü kayıp ve kazanç durumlarında kişinin ötekine karşı hissettiği pozitif veya negatif duygular da ortaya çıkan duygu sonuçlarını etkiler. Ötekinin statü kazanması durumunda kişi eğer ötekinden hoşlanıyorsa *mutluluk* duyarken eğer ötekinden hoşlanmıyorsa *mutsuz* olacaktır. Öteki statü kaybettiğinde kişi bu kaybın sorumlusu olarak kendisini görüyorsa ötekinden hoşlandığı durumda *suçluluk* ve *utanç* hissederken ötekinden hoşlanmadığı durumda *mutluluk* duyacaktır. Kişi eğer ötekinin statü kaybının nedenini üçüncü aktör ile ilişkilendiriyorsa ötekinden hoşlandığında kendisini *mutsuz* hissederken ötekinden hoşlanmadığında *mutluluk* hissedecektir. Bu noktada Kemper kişinin hissettiği mutluluğu Almanca bir terim kullanarak *schadenfreude* olarak niteler (Kemper T. D., 1991). *Schadenfreude* başkalarının kötü durumda olmalarından gelen tatmin olarak tanımlanabilir. Bu duygunun içinde “haset” de bulunmaktadır. Ötekinin statü kaybının sorumlusu olarak kişi üçüncü aktörü görmesi sebebiyle kendisini suçlu hissetmez ve rahatlıkla ötekinin kaybına dair kendini mutlu hisseder. Bu noktada Kemper, yazar Gore Vidal’dan yaptığı alıntıyla *schadenfreude*’nin karanlık yüzünü şu şekilde özetlemektedir: “Ne zaman bir arkadaşım başarılı olsa, içimde küçük bir şey ölür.” (2014, s. 164)

	Öteki-Statü kaybı	
Sorumluluk	Kişi	Üçüncü aktör
Hoşlanma	Suçluluk-Utanç	Mutsuzluk
Hoşlanmama	Mutluluk	Mutluluk (<i>Schadenfreude</i>)

Şekil 1.4 : Ötekinin Statü Kaybında Sorumluluk Atfına Göre Duygular

Kaynak: (Kemper T. D., 1991)

Bu duyguyu örneklendirmek için Regina Heller'ın Rusya'nın Ukrayna ile ilgili politikalarını incelediği makalesine bakılabilir. Bu makalede Heller, Rusya'nın uluslararası ilişkiler içinde özellikle Soğuk Savaş sonrasında sürekli olarak statüsünü yükseltmeye çalıştığını ve Rus elitlerin maliyetleri ne olursa olsun bu istek doğrultusunda politikalar ürettiğini iddia etmektedir. Kırım ve Ukrayna politikalarının ise Batı ile ilişkide ortaya çıkan statü yoksunluğu sebebiyle gerçekleşen bir başa çıkma stratejisi olduğunu söylemektedir. Heller'a göre Rus elitler tarihsel süreçten aldıkları mirasla birlikte sürekli olarak Batı ile aynı statüde olmaya çalışmaktadırlar. Soğuk Savaş sonrasında Batı sistemine entegre oldukları halde hala Batı tarafından statülerinin tanınmaması sebebiyle yayılmacı dış politika hamlelerinde bulunmaktadır. Heller içinde bulundukları bu durumda Batı'nın veya Ukrayna'nın herhangi bir şekilde siyasal veya ekonomik olarak bir gerileme yaşadıkları zaman bu elitlerin *schadenfreude* hissettiklerini belirtmektedir (Heller, 2018, s. 151).

Kaynak	Aktör	Diğer etkileşimler	İktidar-statü ilişkisi öncesi
Nedensel aktör	Kişi	Hoşlanma	Aşırı sahiplik
Sorumluluk	Öteki	Hoşlanmama	Yeterli
	Üçüncü aktör		Yetersiz

Şekil 1.5 : İktidar-Statü İlişkileri ve Zaman Boyutu

Kaynak: (DeCoster, 2002, s. 58)

DeCoster (2002, s. 58) iktidar-statü teorisi ile duygu kontrol teorisinin, duygu ortaya çıkışı hakkında ne kadar doğru tahminde bulunduklarını test ettiği makalesinde topladığı verilerin kodlamasını yaparken Kemper'in analizinin belirleyenlerini dört başlık altında özetlemektedir (bkz. Şekil-4). İlk üç başlık önceki sayfalarda özetlenen

analize hali hazırda dahil edilmiştir. Dördüncü başlık ise iktidar ve statü ilişkisine zaman boyutunu kazandırmaktadır. Kişi ve öteki arasındaki ilişkinin analiz edilen iktidar-statü ilişkisi öncesinde hangi durumda olduğunu da incelemeye dahil etmektedir. Kişi ve öteki önceki durumda iktidar-statüye aşırı sahip olabilir veya yeterli/yetersiz sahip olabilir. Bu boyutu eklemek ilişkinin incelendiği durumda gerçekleşen kaybı veya kazancı belirlemek ve ortaya çıkan etkiyi analiz etmek için önemlidir. Heller'ın verdiği Rus elitlerinin Batı'nın herhangi bir kaybı karşısında hissettikleri *schadenfreude* örneğinin gösterdiği üzere Rus elitlerinin Batı ile kurdukları ilişkide her daim kendilerini statü yoksunu olarak hissetmeleri 'yetersiz statü' başlangıç durumu, Batı'nın statü kaybı durumunda hissedilen duygunun ne olduğunu etkilemektedir.

Kemper (2006, s. 92-96) iktidar-statü teorisinin gruplara uygulanabileceğini belirtmesine karşın gruplara geçişte mekanizmaların nasıl işlediği hakkında yorum yapmamaktadır. Kemper'ın değinmediği birey düzeyinden grup düzeyine geçişte Sasley'nin (2011) devlet duygularının teorisi için kullandığı ve sosyal psikolojiden ödünç aldığı gruplar arası duygu teorisi yardımcı olacaktır. Bu teoriye göre bir grup tepki verdiği zaman bu tepki gruplar arasında algılanıp başka tepkilere neden olmaktadır. Başka bir deyişle, teori sadece grup içi duygulara odaklanmamakta, grup içinde oluşan duyguların gruplar arasındaki duyguları da etkilediğini iddia etmektedir (Sasley, 2011, s. 462). Dolayısıyla öncelikle bireyin duygularından grupların duygularına bir geçiş yapmak gerekmektedir. Mercer (2014, s. 516-517) bu geçişi yapmak için sosyal duygular tanımına başvurmaktadır: sosyal duygular failin bir grup ile ilişkisinde içsel olarak önem taşıyan duygulardır. Her duygunun sosyal özellikleri olmakla birlikte her duygu sosyal duygu değildir. Bireysel duyguları sosyal duygulardan ayırmanın yolu kimlikle olan ilişkisidir. Mercer'a göre bütün kimlikler sosyal duygular üzerine bina olmaktadır. Eğer kimlik konusunda insanlar duygusuz olsalardı o kimlikler anlamsız ve güçsüz olurdu (2014, s. 517, 522). Duygular kimlikleri önemli hale getirirken kimlik de grup seviyesindeki duyguları mümkün kılar (Sullivan G. B., 2018, s. 2).

Gruplar arası duygu teorisine göre kişinin kimliğini grup aidiyeti üzerinden belirlemesinde iki süreç birlikte işlemektedir. Birinci olarak benlik yitimi (*depersonalisation*) süreci gerçekleşir. Burada kişi kendisini nevi şahsına münhasır

olarak görmek yerine grubun bir üyesi olarak görmeye başlar. Bir grup üyesi olarak kişi diğer üyelerle eşittir ve değiştirilip gözden çıkarılabilir. Fakat bu süreç yeterli değildir; ikinci süreç sosyal kategorizasyondur. Kişi bu süreçte kendi grubunu kendisinden daha önemli sayar. Dolayısıyla önem hiyerarşisinde bir değişikliğe gider. Bu sürecin sonunda ise birey dünyayı o grubun gözünden görmeye başlar (Sasley, 2011, s. 458,461). Birey duygusundan grup duygusuna geçiş şu şekilde özetlenebilir: ilk olarak grup bireyin bir parçası haline gelir. Bu noktadan sonra birey sadece birey olarak hareket etmez; aynı zamanda grubun bir üyesi olarak da hareket eder. Grup üyelerinin duyguları birbirine yakınsar, böylelikle tek bir duygu protitipinden söz edilebilir (Sasley, 2011, s. 455,460; Sullivan G. B., 2015). Grup içindeki yüz yüze etkileşimlerde *duygusal bulaşma* (Hatfield, Cacioppo, & Rapson, 1993) olduğundan söz edilebilir ve bu yüzden üyelerin duygularının birbirine yakınsadığı iddia edilebilir. Fakat yapılan araştırmalarda grup üyelerinin ait oldukları grubun geçmişte yaşanan zafer ve kötülüklerine dair duygular hissettikleri ortaya konulmuştur (Baldwin, White, & Sullivan, 2018; Bonnot & Krauth-Gruber, 2018). Bu kişiler kendileri bizatihi deneyimlemeseler bile gruplarının deneyimlerinden etkilenmektedirler. Grup içinde yaşanan bu duygular grup aidiyetini de güçlendirmektedir. Gruptaki duygular Jasper'a (2011, s. 14.10) göre ikiye ayrılmaktadır: paylaşılan duygular ve karşılıklı duygular. Karşılıklı duygular grup üyelerinin birbirlerine karşı hissettikleri örneğin sevgi gibi duygulardır. Paylaşılan duygular ise grup üyelerince öteki gruba ya da nesneye karşı hissettiği öfke gibi duygulardır. Bu iki duygu birbiri ile de ilişki içindedir. Örneğin, paylaşılan olumsuz duygular, olumlu karşılıklı duyguları güçlendirebilir.

Duyguların ortaya çıkışında iktidar-statü teorisinden farklı bir yaklaşımı kimlik teorisi getirmektedir. Kimlik teorisinin özellikle aşağıda anlatılacak olan kimlik doğrulama ve yanlışlama durumları ve bu durumlarda ortaya çıkan duygularla başa çıkmak için geliştirilen stratejiler bağlamında ulusalcıların Batı ile kurduğu ilişkide 2000'ler boyunca geliştirdikleri stratejilerin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Ulusalcıların hissettiği duygular ve geliştirdikleri başa çıkma stratejileri ulusalcılık ideolojisinin içsel çelişkilerinin daha iyi kavranmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca yukarıda değinilen iktidar-statü ilişkilerinde algılamaların farklılaşması hakkındaki analizi derinleştirecektir.

Kimlik teorisi, yapısal sembolik etkileşim yaklaşımının içinden gelişmiştir. Kişi ve toplum arasındaki etkileşime odaklanarak kişilerin toplumsal yapıları yaratırken bir yandan da o toplumsal yapılardan aldıkları geri bildirimler sebebiyle davranışlarının etkilendiğini iddia etmektedirler (Sets, 2006, s. 203). Sembolik Etkileşim teorisini sistemli bir şekilde geliştiren ilk çalışma George Herbert Mead (1934)’e aittir. Mead Aydınlanmanın otonom birey fikrine karşı çıkarak birey ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki ve inşa sürecine odaklanmıştır. Mead’e göre “benlik ve toplum, insanların gündelik yaşamın gerekleriyle başa çıkarken bir andan diğerine oluşturdukları fikirler ve duyarlılıkların kaynaklık ettiği, süregiden inşalardır. Farklı toplumlar –farklı tavır kümeleri– tam da yalın olarak farklıdır: Her grup kendi üyelerinin fiziksel, zihinsel ve duygusal ihtiyaçlarını farklı şekilde karşılar. Bu nedenle tüm toplumlar özlerinde aynıdır; diğer bir deyişle motivasyonlar ve bunların oluşma ve var olmaya devam etme biçimleri aynıdır, ancak gerçekleşen pratikler ve anlamlar farklı olabilir.” (Alan, 2018, s. 55) Bütün toplumların aynı süreçlerle oluşum halinde olduğu iddiası toplumlara atfedilen özleri anlamsız kılmaktadır. Zira hem benlik hem de toplum karşılıklı etkileşimlerle bir durumdan diğerine inşa edilmektedir. Sembolik etkileşim yaklaşımı benliğin ve toplumun durağan, donuk olma algısını ekarte ederek her ikisinin de gündelik karşılaşmalarla nasıl bir oluşum içinde olduğuna odaklanmaktadır. Mead’in benlik konusundaki ünlü girdap benzetmesi bu oluşum sürecinin anlaşılmasını kolaylaştırıcı bir metaforik örnek sunar: “benlik önce var olan sonra da ötekilerle ilişkiye giren bir şey değildir, benlik bir bakıma hem toplumsal akıntının içindeki bir girdaptır hem de akıntının bir parçasıdır” (akt. Alan, 2018, s. 69-70). Bu anlamıyla benlik; homojen, statik ve kendinde var olan, bir yerden bir yere taşınabilir bir olgu olmaktan ziyade, nasıl akıntının içindeki girdaplar, akıntının farklı bir yoğunlaşma seviyesindeki devamı ise benlik de durağan olmayan etkileşimlerle yeniden kurulan toplumun farklı yoğunluk seviyesindeki bir bölümü olarak düşünülebilir. Benliğin oluşumu kadar benliğin sürdürülmesi de sürekli bir etkileşimi zorunlu kılar. Kişiler kendi benlik kavramlarını sürdürebilmek için karşısındakilerle iletişim girmek ve benliklerinin yanıtlanmasını sağlamak için çaba sarfederler. Benliğin yanıtlanıp yanıtlanmaması kişiler için hayati bir önem taşır ve bu süreçler iktidar ilişkilerinden azade değildir. Alan sembolik etkileşim teorisini incelediği bölümde David Snow ve Leon Anderson’ın (1993) Birleşik Devletler’deki evsizlerle ilgili yaptıkları çalışmadan çarpıcı bir örnek verir: araştırmanın sonucuna göre benlikleri sürekli olarak yanıtsız kalan evsizler toplumsal hiyerarşide statü olaran en

alt seviyede olmalarının devamlı onaylanmasının yanı sıra “özsaygı ve varoluşun anlamı hakkında iç kemirici şüphelerle karşı karşıya” kalmaktadırlar (Alan, 2018, s. 71). Sembolik etkileşimciliğin benlik yaklaşımı kimlik teorisinin temellerini oluşturmuştur.

Sembolik etkileşimciliğin yapısalcı bir versiyonunu geliştirdiği çalışmalarla Stryker (1980, 2001) kimlik teorisinin temellerini atmıştır. Kimlik teorisinin ilk gelişim aşamasında Stryker, benliği üç süreçten oluşan bir yapı olarak görmektedir: fiili (istiyorum), duygu yatırımı ile ilgili (hissediyorum), bilişsel (ben). Bu süreçler birbirine karşılıklı olarak bağımlı bir şekilde işlemektedir (1968). Duygulardan ve edimden bağımsız bir bilişsel ben vurgusunun mümkün olmadığı varsayımı devam etse de sonrasında kimlik teorisinde giderek dikkat bilişsel yöne doğru odaklandı. Benlik ‘kimlikler yapısı’ olarak kavramsallaştırıldı. Bu anlamda kimlik, kişilerin içine gömüldüğü konumların ve toplumsal yaşamda oynadıkları rollerin *bilişsel* temsilleri olarak kabul edilir. Kişiler yapısal konumlarının anlamlarını bir çeşit rol beklentisi olarak içselleştirirler (Stryker, 2004, s. 7). Örneğin bir kişinin benliği toplum içindeki doktor, anne, eş, arkadaş vb. olma durumlarına dair oluşan rol beklentilerini içselleştirmeleri ile oluşmaktadır. Burke’nin (2003, s. 1) örneği üzerinden gidilirse ““Ben bir öğrenciyim.” demek, benliği sınıflandırmaktır ama bu tek başına öğrenci olmanın ne demek olduğunu söylemez. Bu içselleştirilmiş anlamlar kişiden kişiye değişir, ancak bu tür varyasyonlar, ortak kültürün bir parçası olan, ortak olarak üzerinde anlaşmaya varılan temel anlamlar ve beklentiler kümesine odaklanır. Bununla birlikte, bu anlamlar her zaman benliğin, yani benim olduğum kişinin bir parçasıdır. Bana kendimden ne beklemem gerektiğini ve kendime nasıl cevap vermem gerektiğini söylüyorlar. Paylaşıldıkları için başkalarına da bana nasıl yanıt vereceklerini söylüyorlar.” Başkalarının yanıtları ise benliğin sürekliliği önem taşımaktadır. Yanıtlanmamış benliklerin kişilerin kendilerine olan saygılarını ve kendilik algılarını nasıl yıpratabileceği yukarıda örneklendirilmişti. Tam da bu noktada benliğin ortaya koyulması ve başkası ile kurulan etkileşimde beklenen yanıtın alınıp alınamaması çeşitli duyguların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu duygular ise benliğin önemli bileşenlerinden bir olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik teorisinde duygular ancak 1990’lardan itibaren önemli bir unsur olarak çalışılmaya başlanmaktadır (Sets & Trettevik, 2014, s. 34). Bu çalışmalar temellerini

sembolik etkileşim geleneğinin öncülerinden olan Charles Horton Cooley'nin (1902) "ayna benlik" kavramsallaştırmasından almaktadır. Cooley, Mead'den farklı olarak duygular üzerinde daha fazla yoğunlaşmaktadır.⁴⁷ Cooley, ayna benlik ile bireylerin utanç ve gurur duygusuna vurgu yapar. Kişiler başkalarının onları nasıl değerlendirecekleri üzerine düşündüklerinde nasıl hissedeceklerine odaklanırlar. Örneğin, bir kişi kendisinin başarılı bir matematikçi olduğunu iddia ediyorsa ve sınıfın karşısında bir matematik problemini çözemiyorsa başkalarının onun hakkında ne düşündüğünü üzerine kafa yorarak kendisinden utanabilir. Özetle, başkalarının bizi nasıl gördüğü ve bizim iddia ettiğimiz şekilde mi bizi algılayıp algılamadıkları kimlik teorisi ve duygular ilişkisinin önemli bir yönünü oluşturmaktadır (Sets & Trettevik, 2014, s. 33). Fakat uzun zaman boyunca bu konu üzerinde pek de durulmamıştır.

Duygu sosyolojisi teorilerinden biri olan kimlik teorisi içinde üç farklı vurgu bulunmaktadır: yapısal vurgu, etkileşim vurgusu ve algısal vurgu. Birincisi, sosyal yapıların nasıl kişinin kimliğini ve davranışlarını etkilediğine odaklanırken etkileşim üzerine çalışanlar kimliklerin, nasıl insanların birbirleriyle gerçekleştirdikleri müzakereler ile sürdürülebilir olduğuyla ilgilenmektedir. Algısal kontrol üzerine odaklananlar, kişinin içsel süreçlerinden olan kimlik doğrulama gibi süreçlerin kişilerin davranışlarına olan etkilerini incelerler. Fakat her üç farklılaşma da duyguların, kimliklere bağlı olan davranışsal beklentilerin karşılanıp karşılanmaması durumunda ortaya çıktığı saptamasında ortaklaşmaktadır (Sets & Trettevik, 2014, s. 34).

Kimlik teorisinin duygu çalışmalarına önemli katkılarından birisi kimlik doğrulanması ve duygu ile kurdukları ilişkidir. Kişiler kimliklerini herhangi bir durumda ortaya çıkarıp aktive etikleri zaman o durum içinde bulunan öteki aktörün veya aktörlerin kendilerini kendilerinin gördüğü gibi görmelerini beklerler. Eğer bu durum gerçekleşirse kişiler olumlu duygular hissederler. Fakat diğer ötekiler kişinin

⁴⁷ Stryker'a göre Mead'in çalışmalarında duyguların ciddi bir şekilde çalışılabilmesine olanak sağlayacak çok az alan vardır. Ölümünden sonra düzenlenen ve yayınlanan ders notlarında duygulara birkaç referans vermektedir. Bunun yanı sıra Mead'e göre duygusal ifadeler onları yayan kişilerde ve diğerlerinde aynı tepkiyi uyandırmadıkları için anlamlı semboller olarak kabul edilemezler. Stryker, duygular konusunda Mead'e bu eleştirileri yaparken sembolik etkileşimin öncüleri olarak gördüğü ahlak felsefecileri olan David Hume ve Adam Smith'i duyguları önemsemeleri bakımından övmektedir (Stryker, 2004, s. 4).

kimliğini kişinin kendisinin gördüğü gibi görmezse olumsuz duygular hissederler (Burke & Sets, 2009). İnsanların kimlikleri, ötekiler tarafından doğrulandığında ve olumlu duygular hissettiklerinde, benzer durumlarda aynı davranışları sergilemeye devam ederler. Bu şekilde gelecekte de kimliklerinin yine doğrulanacağını ve olumlu duygular hissedeceklerini beklerler. Fakat kimlikleri doğrulanmadığında ve olumsuz duygular hissettiklerinde insanlar bu duyguları azaltmayı veya ortadan kaldırmayı denerler. Bu olumsuz duygularla baş etmenin yollarından bir tanesi onaylanmayan kimliklerine dair olan öteki insanların bekledikleri davranışları sergilemektir.⁴⁸ Bu başa çıkma yöntemi ilişkilerde sıklıkla kullanılmaktadır. Sınıf içinde bir öğrenci yüksek sesle konuştuğunda veya ders sırasında espri yaptığında dersin öğretmeni tarafından uyarılır. Uyarı sebebi öğrencinin, öğrenci kimliğine uygun görülen davranışları sergilememesidir. Bütün sınıfın içinde uyarı alan öğrenci kendisinin kimliğinin doğrulanmaması sebebiyle utanç duyacaktır. Bu duyguyla baş edebilmek adına bir dahaki derste öğretmenin ve sınıftaki diğer öğrencilerin kendisinden beklediği davranışları sergileyecektir: sesinin tonunu ayarlayacak ve ders anlatılırken espri yapmayacaktır.

Kişiler, olumsuz duygular yüzünden davranışlarını değiştirebileceği gibi kendilerini iyi hissetmek için olayı nasıl gördükleri hakkındaki düşüncelerini de değiştirebilirler. Kimliklerini doğrulamayan geri bildirim aldıklarında bunu yok sayıp böylece olumsuz duygu hissetmeyi atlatmaya çalışabilirler. Yine aynı örnekten yola çıkarsak uyarı aldığı için utanan öğrenci bu uyarıyı dikkate almamayı tercih edebilir. Sanki hiçbir uyarı yapılmamışçasına aynı derste tekrar tekrar espri yapmaya devam edebilir. Uyarının ciddiye alınmaması veya yok sayılması kişinin duyduğu utanç duygusundan kurtulmasına yardımcı olabilir.

Olumsuz duygularla başa çıkmadaki diğer bir strateji ise kişilerin onaylanmamanın tek seferlik, istisnai bir durum olduğunu düşünmesidir. Böylelikle olumsuz duyguların ağırlığını kaldırabilirler (Sets & Trettevik, 2014, s. 36-37). İlk verdiğimiz kendisinin başarılı bir matematikçi olduğunu iddia eden ama sınıfta bir matematik problemini çözemeyen kişiyi hatırlarsak; bu kimliğinin doğrulanmaması durumunda sınıftaki herkesi bu durumun tek seferlik bir durum olduğuna ikna etmeye çalışabilir. Böylelikle bir yandan başarılı matematikçi kimliğini korurken diğer yandan

⁴⁸ Bu yöntem Kemper'ın statü eksikliğinde önerdiği örnek davranış sergileme stratejisi ile benzetilmektedir.

ise problemi çözememesinin yarattığı olumsuz duygunun yükünden kurtulabilir. Bu strateji de gündelik yaşamda sıklıkla karşılaşılan bir stratejidir. Sınav başarısızlıkları, iş yerinde kötü geçen sunumlar, başarılı futbolcuların penaltı kaçırmaları, seçim kampanyasındaki başarılı siyasetçilerin televizyon tartışmasında kötü performans göstermeleri vb. durumlarda bu strateji çoğunlukla kullanılır.

Kimlik doğrulanmadığında başvurulabilecek diğer strateji ise seçici algılamadır. Burada kişi kimliğini doğrulamayanlara değil doğrulayanlara dikkat eder Tekrar sınıfta uyarı alan öğrenciye dönülecek olursa, öğrenci bu sefer esprisine kızan öğretmenin kimliğini doğrulamamasına odaklanmak yerine arka sıradan esprisine gülen sınıf arkadaşına odaklanarak kendisinin öğrenci kimliğinin doğrulandığını düşünür. Böylelikle uyarıdan kaynaklı olumsuz duyguyla başa çıkabilir. Uluslararası ilişkilerde devletler dış işleri bürokratları bu stratejiye sıklıkla başvurumaktadırlar. Özellikle insan hakları ve özgürlükler konusunda Batılı devletlerden eleştirilere maruz kalan ülkeler yönlerini daha otoriter rejimlere sahip devletlere dönerek onların kendilerinin güçlü devlet kimliğini onaylamalarına odaklanabilmektedir. Benzer bir diğer strateji ise seçici yorumlamadır. Bu stratejide kişi geri bildirimler arasında olumlu bildirimini seçmek yerine olumsuz olan bir geri bildirimini olumlu olarak yorumlamayı tercih etmektedir. Yine başarılı matematikçiye dönülecek olursa, problemi çözememesinin ardından karşılaştığı sınıftaki birinin “Siz bu problemi nasıl çözediniz?” ifadesini başarılı matematikçi kimliğinin doğrulanmaması olarak kabul etmek yerine tam aksine bir doğrulanma ifadesi olarak görebilir. Düşünce silsilesinde “kendisi o kadar başarılı bir matematikçidir ki karşısındaki kişi hayretler içinde bu soruyu nasıl çözemediğine şaşırılmaktadır. Dolayısıyla aslında karşısındaki kişi bu hayret etme haliyle onun başarılı matematikçi olduğu kimliğini doğrulamaktadır.

Kimliğin doğrulanması durumunda ortaya çıkan olumsuz duygularla baş etmede kişiler sıklıkla kendilerini ilgilendiren stratejiler başvurmak yerine doğrulamayı yapmayan ötekine yönelen stratejilere de başvururlar. Eleştirme, olumsuz yaptırımda bulunma ve ötekini suçlama bu stratejilerin başlıcalarıdır. Başarısız bir sunum geçiren bir çalışan bu sunum sırasında karşısındakileri onu dikkatli dinlemekle eleştirebilir, elindeki sunum kağıtlarını masaya savurarak sunum odasını terk edebilir veya sunumun kötü geçmesinin sebebi olarak karşısındaki firmanın sunum için gerekli olan verileri zamanın vermemesi olduğunu belirtebilir. Her şekilde başarılı bir çalışan

olarak kötü geçen bir performansın ardından bu performansın kötü olmasını kendi “başarılı çalışan” kimliğinin doğrulanmaması olarak değil ötekilerin hataları ile ilişkilendirerek olumsuz duygularından kurtulmayı deneyebilir.

Kişinin kimliğinin doğrulanmaması durumlarında diğer bazı stratejiler topyekun bir reddedişe de sebep olabilirler. Kişi kimliğini doğrulamayan bir performans sergilediğinde bu performansı topyekun ret edebilir ve bunun bir kaza eseri istemsizce gerçekleşen bir durum olduğunu iddia edebilir. Birçok siyasetçi yanlış beyanları konusunda bu yöneme başvurmaktadırlar. Hatta çoğu zaman siyasetçiler yerine onların takipçileri bu söylemlerin kaza eseri olduğunu bile kolaylıkla iddia edebilmektedir. Diğer bir topyekun değişim ise kişinin doğrulanmayan kimliğini bırakıp başka bir kimliğe geçmesi stratejisidir. Başarılı matematikçimiz herkesin içinde o problemi çözemediği için kendi kimliği hakkında öyle bir hayal kırıklığı yaşayabilir ki kendi benliğinin önemli bir temsili olarak içselleştirdiği matematikçi rolünü gerçekleştirmekten vazgeçerek yeni bir kimliği benimseyebilir. Son olarak ise kimliği doğrulanmayan kişi kimliğini doğrulanmadığı etkileşimden uzaklaşabilir. Sınıftaki öğrenci bir daha öğretmen ile iletişime girmeyi reddederek sessizliğe gömülebilir (Sets & Trettevik, 2014, s. 37).

Başa çıkma stratejileri özellikle grup duygularının incelenmesinde önemli öğelerden birisidir. Bireylerden farklı olarak gruplar kendi içinde bulundukları duyguların genellikle farkındadırlar ve bu duyguyu daha kolaylıkla isimlendirebilmektedirler. Bu sebeple Kemper (1991, s. 53) grup duyguları üzerine yapılacak çalışmalarda, duyguların bir ara değişken olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Çalışmalarda özellikle ortaya çıkan başa çıkma stratejilerine odaklanmak ve hangi duygunun hangi sosyolojik koşullarda belirli başa çıkma stratejilerine grupları yöneltebileceğinin araştırılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda kimlik teorisi üzerinden ulusalcıların kimliklerinin doğrulanmadığı durumlarda ortaya çıkan olumsuz duygularla başa çıkmak için hangi stratejileri geliştirdikleri ve bu stratejilerin ulusalcılık ideolojine olası etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

2. YENİ MİLLİYETÇİLİK VE DUYGULAR

2.1 Yeni Milliyetçilik Kavramı ve Literatürdeki Konumlanışı

Soğuk Savaş sonrasında dünyada yükselen bir milliyetçilik dalgasından söz edilmektedir. Özellikle Avrupa’da 1990’lar boyunca ve sonrasında seçim başarıları kazanan veya siyasal gündemi etkileme gücüne kavuşan milliyetçi partiler⁴⁹ araştırmacılar tarafından çalışılmakta ve farklı şekillerde isimlendirilmektedir: sağ-popülizm, milliyetçi-popülizm, *nativist*-popülizm, aşırı-sağ, radikal-sağ vb. Bu çalışmada bahsi geçen partileri ve hareketleri nitelendirmek için “yeni milliyetçilik” kavramı tercih edilmektedir.

Sağ ve sol kavramları üzerinden nitelendirmeler yeni milliyetçi partiler ve hareketler için sıklıkla kullanılmaktadır (Harrison & Bruter, 2011; Mudde, 1999; Golder, 2003). Bu kullanımların belirli bir açıklama gücüne sahip olduğu düşünülmekle birlikte çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Özellikle sağ-sol ideolojik ekseninin önemli belirleyenlerinden biri olan ekonomi politikalarındaki sermaye hareketliliğini temel alan liberal ekonomi politikaları ve yeniden bölüşüme dayalı refah devleti politikaları ayrımı, son birkaç on yıldır giderek bulanıklaşmaktadır. Günümüz Avrupa devletlerindeki ve ABD’deki partilerin ve liderlerin ekonomi politikalarının geleneksel sağ ve sol politikalar olduğunu söylemek giderek zorlaşmaktadır (Eger & Valdez, 2019). Örneklemek gerekirse liberal ekonomik

⁴⁹ Avrupa’daki bu partilerin başlıcaları ve kuruluş yılları şu şekilde sıralanabilir: Avusturya Özgürlük Partisi (Avusturya-1956), Milli Demokratik Parti (Almanya-1964), Milli Cephe (Milli Birlik) (Fransa-1967), İsviçre Halk Partisi (İsviçre-1971), Terakki Partisi (Norveç-1973), Britanya Milli Partisi (Birleşik Krallık-1982), Cumhuriyetçiler (Almanya-1983), Altın Şafak (Yunanistan-1985), İsveç Demokratları (İsveç-1988), Fidesz (Macaristan-1990), Kuzey Ligi (İtalya-1991), Macaristan Adalet ve Yaşam Partisi (Macaristan-1993), Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (Birleşik Krallık-1993), Danimarka Halk Partisi (Danimarka-1995), Gerçek Finler (Finlandiya-1995), Ortodoks Halk Uyanışı (Yunanistan-2000), Milli Yenilenme Partisi (Portekiz-2000), Flaman Önemi (Belçika-2004), Avusturya’nın Geleceği için Birlik (Avusturya-2005), Özgürlük Partisi (Hollanda-2006) vb. Mounk ve Kyle’ın (2018) 1990’lardan itibaren otuz üç demokratik ülkede kırk altı popülist liderin iktidara geldiğini saptamaktadır. Bazıları yukarıda adı geçen partilerin liderleridir.

politikaların en büyük destekçisi olan ABD'nin, ideolojik olarak sağda yer alan Cumhuriyetçi Partili başkanı Donald Trump, ABD-Çin arasındaki ticarete sınırlandırmalar getirmektedir. Sadece bununla da kalmayıp ABD'de üretilen bazı malların ithalatını engellemek ve böylece iç piyasayı korumak amacıyla gümrük vergilerini de yükseltmiştir (BBC, 2019). Bütün bu gelişmeler Soğuk Savaş ikliminde “komünist politikalar” olarak nitelendirilebilecekken günümüz ABD sağını rahatsız etmemektedir. Trump, söylemlerinde ekonomik küreselleşmeden olumsuz olarak bahsetmekte ve *globalizm* olarak nitelendirmektedir. 1990'lar boyunca genişleyen ve derinleşen ekonomik küreselleşmenin ulusal egemenliği önemsizleştirmesi, ulus devletlerin kalkınma politikaları uygulamasını ve bağımsız makroekonomik politikalar geliştirmesini engellediği iddiası (Haynes, 2021, s. 12) üzerine bina ettiği korumacı ekonomik politikalarla Trump, sağ parti liderinden daha çok yeni milliyetçi lider özellikleri göstermektedir.

Avrupa'daki “sağ” partilerde de durum çok farklı değildir. Avrupa radikal sağının temel politikaları haline gelmiş olan refah devleti uygulamaları karşıtlığı değişim geçirmektedir. Eger ve Valdez, 1996-2010 arasında Batı Avrupa'daki radikal sağın, ekonomi konusunda sağ politikalardan milliyetçi sol pozisyona kaydıklarını belirtir (2014, s. 11). *Refah şovenizmi* olarak adlandırılan bu durum sol kanat partilerin içerici refah politikalarından belli açılardan ayrılmaktadır. Refah devleti uygulamalarından en çok yararlandıklarını düşündükleri göçmenler yerine kendi etnik-milliyetlerine mensup olanların sosyal güvenlik harcamalarından yararlanması gerektiği iddiasında bulunmaktadırlar (Eger & Valdez, 2014, s. 13). Devlet Avrupalılardan vergi alıyorsa bu vergileri yine Avrupalılara kullanmalıdır. Çünkü Avrupalı orta sınıf ve mavi yakalı işçi de küreselleşmenin ve neoliberalizmin olumsuz etkilerine maruz kalmaktadır. Ekonomi politikalarındaki bu gibi değişiklikler sebebiyle bir grup akademisyen bu siyasal partileri ve ideolojilerini sağ veya aşırı sağ olarak nitelendirmenin doğru olmayacağını belirtmekte (McGann & Kitschelt, 2005; De Lange, 2016); Hervik gibi kimi araştırmacılar ise yeni milliyetçiliğin daha uygun bir adlandırma olduğunu iddia etmektedirler (Hervik, 2020; Eger & Valdez, 2019; Bergmann, 2020).

Yeni milliyetçilik teriminin kullanılması 1990'lardan sonra ortaya çıkan bu partilerin ve hareketlerin milliyetçi ideolojilerini görünür kılmaktadır. Özellikle

yabancı düşmanı ve göçmen karşıtı söylemlerinin altında yatan nedenlerin anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Eger & Valdez, 2014, s. 13). Yeni milliyetçilik, sonraki bölümlerde daha detaylı anlatılacağı üzere milliyetçiliğin zayıf-merkezli bir ideoloji olarak diğer ideolojilerle eklemelenmesi sebebiyle liberal-milliyetçilik, milliyetçi-popülizm, muhafazakâr-milliyetçilik vb. çeşitlenmelere kapı aralamaktadır. Ayrıca milliyetçi ideolojinin nevi şahsına münhasır millet tahayyülü sebebiyle ülkelerdeki kültürel, tarihsel ve siyasal farklılaşmaların analizine katkı sağlamaktadır.

Milliyetçiliğin ‘yeni’ ve ‘eski’ olarak nitelendirilmesi milliyetçilik literatüründeki tarihsel yaklaşımın bir örneğidir. Bu yaklaşıma geçmeden önce literatürde en yaygın olarak kullanılan tanımsal/tipolojik yaklaşıma değinmek bu çalışmada tarihsel yaklaşımın nasıl ele alındığı konusunda yol gösterici olacaktır.⁵⁰ Tanımsal/tipolojik yaklaşıma göre milliyetçilik tarihsel süreçlerdeki farklılaşmalar üzerinden analiz edilemez. Milliyetçiliği kendi içsel özelliklerine göre (*Civic*⁵¹/etnik; Batı/Doğu; Fransız/Alman vs.) ayırmak gerekmektedir. Milliyetçilik türleriyle ilk sınıflandırmayı yapan araştırmacı Carleton Hayes’tir. Fakat bu konu hakkındaki çalışmaları en çok etkileyen ve tipoloji çalışmalarında ikiliği ilk kez ortaya koyan Hans Kohn’dur. Kohn (1955, s. 81) milliyetçiliğin ‘Batılı’ (rasyonel ve kuramsal) türü ile ‘Doğulu’ (organik ve mistik) türü arasında bir ayrıma gitmektedir. Batılı milliyetçiliği; politik, vatandaşlık esasına dayalı, liberal, bireyci, gönüllü/iradi, rasyonel, evrensel vb. olarak nitelendirirken Doğulu milliyetçilik; kültürel, etnik, liberal olmayan, organik millet tanımını temel alan, mistik/duygusal, tikelci vb. olarak nitelendirilmektedir. Bu özelliklerin hepsi Batı ve Doğu’ya yüklediğimiz değerler ile ilgilidir. Dolayısıyla normatiftir ve iyi-kötü ilişkisini bünyesinde barındırır (Croucher, 2003, s. 4-5; Spencer & Wollman, 2005, s. 200-201; Calhoun, 2007, s. 121).

⁵⁰ DeCoste (1995, s. 298-303) milliyetçiliğin dört farklı şekilde araştırıldığını belirtmektedir: tanımsal/tipolojik yaklaşım; politik/analitik yaklaşım; açıklayıcı/işlevselci yaklaşım ve tarihselci yaklaşım. Yaygın kullanılması ve bu çalışmada benimsenen tarihselci yaklaşımla ilgili karşılaştırılmasının faydalı olacağı düşünüldüğü için sadece tanımsal/tipolojik yaklaşım açıklanmaktadır. Politik/analitik yaklaşım ve açıklayıcı/işlevselci yaklaşım için sırasıyla Breuilly’nin çalışmalarına (1996; 2005) ve Marksist literatürdeki milliyetçilik tartışmalarına bakılabilir.

⁵¹ *Civic* yerine Türkçe olduğu için ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla ‘yurttaşlığa dayalı’ kavramsallaştırması kullanılmayı düşünülmüş fakat hem metnin akıcılığını bozabileceği hem de Türkçe metinlerde de sıklıkla *civic* kavramının kullanılması sebebiyle Türkçe okuyucuların da aşına olduğu düşünüldüğü bu sözcük olduğu gibi bırakılmıştır.

Birbirine zıt ikilikler üzerinden milliyetçiliği analiz etmek çeşitli problemler ortaya çıkarmaktadır. Milliyetçiliği analiz etmek için kullanılan ikili modeller gerçekliğin karmaşıklığının göz ardı edilmesine neden olabilmektedirler. “Civic” ve etnik milliyetçilik ayrımında sıklıkla karşılaşılan Fransız ve Alman milliyetçiliği ayrımı bu iki milliyetçiliğin ortaya çıkış koşullarını ve tarihsel bağlamlarını “civic”/etnik veya politik/kültürel kavramlarına sıkıştırılmaktadır. Fransız ve Alman milliyetçiliği ikililiğinde sıklıkla modelin kendisinin gerçekmiş gibi görünmesi durumuyla karşılaşılmaktadır (Spencer & Wollman, 2002, s. 95).⁵² Halbuki gerçekte bu ayrıma dayalı bir milliyetçilik bulunmadığı gibi bütün milliyetçilikler bu iki türün belli oranlarda karışımından meydana gelmektedir. “Civic” milliyetçiliğin en önemli temsili olarak görülen ABD milliyetçiliğinde etnik unsurlar da bir o kadar baskındır: Bağımsızlık Bildirgesi’nden başlayarak kurucu anlatı Avrupa kökenli beyaz Amerikalının hikâyesidir. Afrikalı Amerikalılar bu hikâyeden dışlanmışlardır (Smith R. M., 2001, s. 95-96).⁵³ Bu ayrımlar üzerinden düşünüldüğünde genellikle Batı toplumunun gücünden ve onun olumlu özelliklerinden bahsedilmektedir. Doğu ise hep aşağı ve kaybeden pozisyonundadır. Halbuki tam bu düşünüş biçimi Fransız asimilasyon politikalarının zeminini oluşturmaktadır (Spencer & Wollman, 2005, s. 202).

Bu çalışmada da kullanılan tarihsel yaklaşımda eski ve yeni milliyetçilik olmak üzere ikili bir ayrıma gidilir. Genellikle eski milliyetçilik *ancien regime*’i yıkan ve modern liberal devletin kurulmasını sağlayan milliyetçilik olarak kabul edilir. Daha sonrasında bu milliyetçilik bozularak kültürel kimliklerin ön planda olduğu siyasal öznellikte eşitlenerek yeni milliyetçilik şeklini alır. Yeni milliyetçiliğin entelektüel kökenleri Alman Romantizmi ile ilişkilendirilir (DeCoste, 1995, s. 298-300). Bu yaklaşımın örneklerinden biri Seton-Watson, 1977’de yayınladığı *Nations and States* isimli çalışmasıdır. Seton-Watson, eski milliyetçiliğin bozulmuş bir formu olarak yeni

⁵² Bu şekilde çalışıldığında Koselleck’in (2009, s. 507) Alman tarihindeki federal yapı olan “*Bund*” konusundaki analizi etnik milliyetçilik tarafından görünmez kılınmaktadır.

⁵³ Sadece pratikteki çeşitlenmeler ve karmaşıklıklar bu ikili ayrımları sorunlu hale getirmemektedir. Teoride de kapsayıcı ve rasyonel olarak düşünülen politik milliyetçilik çeşitli sorunlar barındırabilmektedir. Politik milliyetçiliğin en önemli temsilcisi olarak görülen Renan’ın (1992) yorumunda kişinin kendisini Fransız hissetmesi ve “Ben Fransız’ım” demesi yeterli görülmektedir. Fakat bu yeterlilik algısında şöyle bir sorun bulunmaktadır: Fransız’ın ne olduğuna dair bir grubun fikir birliğinde olması gerekmektedir (Breuilly, 2005, s. 6). Dolayısıyla da bu iradi milliyetçilik belirli bir grubun tanımladığı sınırlar içerisinde geçerli olabilmektedir. Bu sınırlar da çeşitli kültürel öğeler içermekten azade değildir.

milliyetçiliği tanımlamaktadır. Bu yeni milletler Fransız Devrimi sonrasında, 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda şekillenen milletlerdir (1977, s. 8-9).⁵⁴ Tarihsel yaklaşım, bu şekilde sınırlı bir tarihsel dönemle ve perspektiften ele alındığında tipolojik yaklaşımın civic/etnik ayrımıyla örtüşmektedir. Dolayısıyla, tipolojik yaklaşıma yöneltilen eleştiriler tarihsel yaklaşım için de geçerli olmaktadır.

Bu çalışmada benimsenen tarihsel yaklaşımda öncelikle eski ve yeni milliyetçilik ayrımı yapılırken herhangi bir özcü nitelendirmeden kaçınılmaktadır. Eski veya yeni milliyetçilik ayrımı rasyonel/duygusal, civic/etnik, bireyci/kolektivist vb. içsel özellikler atfedilerek iyi ve kötü değer yargıları üzerinden gerçekleştirilmemektedir. Bunların yanı sıra her iki milliyetçilik de belirli coğrafi ve kültürel merkez üzerinden de tanımlanmaz; yani Batı bir başlangıç noktası değildir, dolayısıyla ondan uzaklaştıkça bir bozulmadan da söz edilemez. Bu çalışmada eski milliyetçilikler genel itibarıyla ulus devlet kuran milliyetçilikler olarak tanımlanmaktadır. Bu milliyetçiliklere Alman, Fransız milliyetçilikleri dahil olduğu gibi kolonyal yönetimlere karşı mücadele ederek kendi ulus devletlerini kuran milliyetçilikler de dahildir. Başka bir ifade ile yakın dönem milliyetçiliğini inceleyen çalışmalarda (Callahan, 2003; Alden & Schurmann, 1992; Gingrich, 2006b) ve bu çalışmada yeni milliyetçilik, imparatorluklara ve kolonyal devletlere karşı mücadele eden ulus devlet kurma çabalarını dışarıda bırakmaktadır. Konsolide olmuş ulus devletler içinde ortaya çıkan milliyetçiliğe odaklanılmaktadır. Özellikle 1980’ler sonrasında yaşanan ekonomik, teknolojik, siyasal ve kültürel değişimler bağlamında ortaya çıkan milliyetçilikleri konu almaktadır.

2.2 Yeni Milliyetçilikte “Yeni” Olan Nedir?

Yeni milliyetçilik kavramı ile 2000’lerden bu yana literatürde sıklıkla karşılaşmaktayız. 2006 yılında yayınladıkları “*Neo-nationalism in Europe & Beyond: Perspectives from Social Anthropology*” isimli derleme kitaplarında Gingrich ve Banks yeni milliyetçilik kavramını tanımlamışlar ve o dönemde dünya siyasetinde ortaya çıkan yeni milliyetçi siyasal oluşumları antropolojik bakış açısıyla

⁵⁴ Seton-Watson, eski milletleri şu şekilde sıralamaktadır: Avrupa’nın batısında İngiliz, İskoç, Fransız, Hollanda, Kastilya ve Portekiz; kuzeyinde Danimarka ve İsveç, doğusunda Macar, Polonya ve Rus milletleridir. Bunlar dışında kalanlar yeni milletlerdir (1977, s. 7).

incelemişlerdir. Hali hazırdaki birçok çalışma da Gingrich ve Baks'ın tanımlamasını kullanmaktadır (Wang, 2021; Sedgwick, 2013; Bithymitris, 2017; Scheiring, 2020). Bu minimalist tanıma göre yeni milliyetçilik, milliyetçiliğin farklı küresel ve transnasyonal gelişmeler altında yeniden ortaya çıkmasıdır. Özellikle Avrupa'daki yeni milliyetçiliğin en belirgin "yeni" özelliği bu koşullara verdiği tepki ve onunla etkileşimidir (Gingrich & Banks, 2006, s. 2). Bu noktada belirtilmelidir ki yeni milliyetçilik Avrupa ile sınırlı bir kavram değildir; dünya genelinde birçok farklı ülkede yeni milliyetçi hareketler ve söylemler ile karşılaşmaktadır. Örneklendirmek gerekirse Japonya'da 1990'larda ortaya çıkan yeni tarih yazımı ile birlikte gelişen yeni milliyetçilik (Kersten, 1999); Junichiro Koizumi (2001-2006) ve Shinzō Abe'nin (2006-2007 ve 2012-2020) yönetimleri ile birlikte politika üretiminde de kendini göstermektedir (Killmeier & Chiba, 2010; Sung, 2005; Pugliese, 2015). Çin'in 1990'lardaki ekonomik büyümesi ile 'yeni sol' hareket olarak başlayan ve eski milliyetçiliğin yenilgi ve kayıp hikayesinden farklılaşarak ekonomik başarı ve dünyaya (küresel pazara) açılma üzerinden ilerleyen bir yeni milliyetçilik söz konusudur (Wu, 2008; Callahan, 2003; Gao, 2012). Tayland'da ise daha öncesinde milliyetçiliği reddeden gruplar 1997 ekonomik krizi sonrasında yeni milliyetçi söylemle 'Thai' kimliğinin kapsayıcılığını arttırmayı amaçlarken "öteki" olarak Batı'yı/emperyalist devletleri niteleyen bir tutum içindedirler (Winichakul, 2008; Callahan, 2003).⁵⁵ Yeni milliyetçiliğin bu minimalist tanımı ideolojinin heterojenliğinin anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Yeni milliyetçilik küresel ve transnasyonal gelişmelere tepki olarak ortaya çıkması bağlamında dünya siyasetine dair kapsayıcılık iddiası taşıırken içinde bulunduğu ülkenin/yerelin eski milliyetçiliğinden ve tarihsel koşullarından etkilenmesi sebebiyle o ülkeye özgül bir yapıya da sahiptir. Örneğin, Batı Avrupa'daki yeni milliyetçilik bu ülkelerin kolonyal geçmişlerinden azade düşünölemeyeceği gibi Türkiye'deki yeni milliyetçilik ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş travmasının kolektif hafızada bıraktığı izlerden mustarıptır.

Yeni milliyetçiliğin ortaya çıkışının ne zamana denk geldiği ile ilgili farklı tarihlendirmeler yapılmaktadır. Yeni milliyetçiliği görece daha eski tarihlere kadar götüren Wang (2021, s.23-24), Bergman'ın (2020, s. 26-27) 1950'ler sonrasında

⁵⁵ Örnekler çoğaltılabilir: Hindistan (Banerjee, 2005), Meksika (O'Toole, 2003), Avustralya (Kapferer & Morris, 2006), Rusya (Zuev, 2010; Clowes, 2020).

milliyetçi duyguların ve hareketlerin üç dalga halinde gerçekleştiği yorumuna katılır. Bu yaklaşıma göre ilk yeni milliyetçi dalga 1970 Petrol krizinin hemen öncesinde büyük vergi yükleri ve çokkültürlülük karşıtı milliyetçi hareketin ve aşırı-sağ partilerin Fransa, Danimarka ve Norveç'i de içeren Avrupa devletlerinde ortaya çıkması olarak kendini gösterir. İkinci dalga yeni milliyetçilik ise 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra Doğu Avrupalı göçmen işçilerin Batı Avrupa'ya gelmeleriyle tetiklenmiştir. Son dalga ise 2008 finansal krizi sonrasında başlamış ve son yıllarda zirve yaparak Avrupa siyasetini etkilemektedir. Wang (2021, s. 20) çalışmasında krizler ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi analiz ederken bu ilişkinin lineer ve tek yönlü bir ilişki olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Birçok diğer düşünür ise yeni milliyetçiliği 1990'lar sonrasına yerleştirir (Gingrich & Banks, 2006; Duroy, 2020; Winichakul, 2008; Kersten, 1999; Van der Wende, 2020). Fakat 2008 sonrasında yapılan bütün çalışmalar yaşanan ekonomik krizin yeni milliyetçiliğin yükselişi için uygun zemin hazırladığı konusunda ortaklaşmaktadırlar.

Yeni milliyetçilik kavramı, eski milliyetçiliğin varlığını varsayar ve milliyetçilik olarak nitelendirilmesi sebebiyle belli bir sürekliliğe göndermede bulunur. Hem klasik milliyetçilik hem de yeni milliyetçilik kapitalist piyasa ekonomisi ve devlet şekli ile bağlantılıdır. Kapitalizmin gelişim sürecinde ortaya çıkan eski milliyetçilik de, geç kapitalizm sürecinde oluşan yeni milliyetçilik de bu kapitalist ilişkiler içinde gelişmektedir (Gingrich, 2006, s. 198-199). Yeni milliyetçilikler geç kapitalizmde neoliberal politika uygulamalarının oluşturduğu belirsizlikler zemininde yeşermektedir ve bu politikalara tepki duyan kitleleri '*Refah Şovenizmi*' olarak da nitelendirilen dışlayıcı refah devleti söylemleri ile kendi ideolojilerine katmaktadırlar. Özellikle Avrupa'daki yeni milliyetçi partiler sosyal güvenlik harcamalarını kendi etnik milliyetleri için isterken diğer gruplar (göçmenler, azınlıklar vd.) için yapılan harcamaların kesilmesini talep etmektedirler (Eger & Valdez, 2014, s. 13). Avrupa'daki yeni milliyetçilik dünyadaki örneklerinden Avrupa Birliği'nin (AB) bu milliyetçilikleri güçlendirici etkisi bağlamında ayrılmaktadır. AB projesinin getirdiği post-milliyetçi, çok kültürlü bir dayanışma ile neoliberal politikaların ve küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki baskısı arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Appadurai'ye göre milliyetçiliğin birlikte var olan ve birbirine rakip olan iki tarafı (dayanışma ve ötekicilik) bir tamamlanmamışlık endişesi yaratmaktadır (akt. Duroy, 2020 s.994). Avrupa'daki yeni milliyetçi partiler de bu durumu kendi lehlerine

kullanılmaktadırlar. Yeni milliyetçiliğin amacı milliyet ile vatandaşlık arasındaki yapısal uyumsuzluğun sebep olduğu bu boşluğu azaltmak için devletin ve ulusun "orijinal" etosuna ait olmayan bireyleri dışlamaktır (Duroy, 2020, s. 997-998). Yeni milliyetçiliğin klasik milliyetçilik ile diğer bir sürekliliği ise 'biz' ve 'öteki' üzerinden kurdukları millet anlayışlarıdır. Milliyetçi ideolojiler her zaman ebedi ve emsalsiz değerlerin peşinde olduklarını iddia ederler. Kendi milletlerinin sahip olduğu değerler öteki devletlerin hiçbirinde bulunmamaktadır ve bu değerler gelecek kuşaklara aktarılacak sonsuza kadar devam edecektir. Milliyetçiliğin birçok çeşidi agresif bir şekilde inşa edilmiştir. Duygusal bir "biz" için kitleler mobilize edilir. "Biz" içindeki bütün çelişkiler azalır ve "biz" dar, katı bir kültürel çizgide tanımlanır. "Onlar" olarak nitelendirilen ötekiler belli bir stereotipe oturtulur ve damgalanır. Böylece "biz" ile "onlar" arasındaki ortaklaşan, paylaşılan her şey önemsizleştirilir (Gingrich, 2006, s. 198-199).

Bu ortak noktalara, devamlılığa rağmen yeni milliyetçilik birçok yönden klasik milliyetçilikten farklılaşmaktadır. Yeni milliyetçi hareketler genelde parlamenter kanallardan işlemekte ve yerel kültürleri temel olarak kullanıp onları tehlikelere karşı mobilize etmektedirler. Eski milliyetçilikler genellikle ırk konusu üzerinden örgütlenirken yeni milliyetçiliğin söylemi kültürel köktencilik üzerine odaklanmaktadır (Duroy, 2020, s. 13; Gingrich & Banks, 2006, s. 15; Horáková, 2019, s. 128). Milliyetçiliğin yeni şekli üç bölümden oluşan hiyerarşik ideolojik bir paterne sahiptir: tutarlı, kültürel olarak özcü bir "biz" merkezde yer alır ve iki gruba karşı konumlanır. Birinci grup "onlar" güç olarak bizim üstümüzde yer alır. AB otoritesi ve onun gizemli işbirlikçileri buna örnek verilebilir. İkinci "onlar" ise güç olarak "biz"im altımızda yer alır. Bunlar yerel göçmenler ve diğer kültürel ve dilsel azınlıklar ile bunların Asya ve Afrika'da yaşayan tehlikeli işbirlikçileridir (Gingrich, 2006, s. 199). Scheiring (2020, s. 1172-1173), Macaristan'daki işçi sınıfı üzerine yaptığı araştırmasında özellikle üstteki "onlar" konusunda daha çok nüansın bulunduğunu belirtmektedir. Yaptığı görüşmelerde işçiler "üstteki onlar"a farklı tipte elitleri de katmaktadır: transnasyonal kapital, liberal elitler ve yozlaşmış politikacılar. Yunanistan'daki işçiler hakkında yaptığı araştırmasında Bithymitris (2017) de benzer bir sonuç bularak 'onlar'ın daha fazla nüansı içinde barındırdığını saptamıştır. Özellikle eleştirel söylem analizi ile yeni milliyetçiliğin işçiler tarafından

benimsenmesinde hem sosyo-kültürel öğelerin hem duygusal öğelerin bulunduğunu belirtmektedir.

Yeni milliyetçiliğin bir diğer özelliği de popülist öğeleri barındırmasıdır. Yukarıda da değinildiği gibi bir grup araştırmacı bu çalışmada yeni milliyetçi olarak nitelendirilen siyasi oluşumları milli/sağ-popülizm olarak adlandırmaktadır (Mudde, 1999; Brubaker, 2017b; Rodrik, 2021). Popülizm çalışmaları alanında da Gringrich ve Banks'ın (2006) değindiği üçlü hiyerarşi anlayışı, yeni milliyetçi siyasal oluşumların yayımları, siyasi liderlerin ve seçmen kitlesinin söylemleri üzerinden sıklıkla incelenmektedir. Popülizm ideolojik olarak “halk” ve “elitler” ayrımı üzerinden siyaseti oluşturmakta ve söylemlerini belirlemektedir. Halk olarak nitelendirdiği grup ekonomik, siyasal ve kültürel bir elit grubun karşısında konumlandırılır (Mudde, 2004). Bu bağlamda halk, ahlaklı, ekonomik zorluklar yaşayan, çalışkan, ailesine bağlı, açık sözlü, samimi ve sağduyu sahibi iken elitler, zengin, güçlü, iyi bağlantılara sahip, (fazla) eğitilmiş, kurumlarda hakimiyeti olan bir grup olarak görülür. Elitlerin başka bir dünyada yaşadıkları, başka kurallara tabii oldukları, ekonomik zorluklardan azade oldukları düşünülür. Elitler sadece kendi çıkarlarını düşünmekte ve sıklıkla yolsuzluk yapmaktadırlar. Bu sebeple de halkın dertlerini ve tasalarını anlamaları mümkün değildir. Sıradan insanların değerlerini, alışkanlıklarını ve yaşam şekillerini sürekli olarak aşağı görmektedirler (Brubaker, 2017a, s. 363). Popülizm çalışmaları genelde dikey alandaki bu hiyerarşiye sıklıkla odaklanmakla birlikte yatayda yer alan ayrıma çok değinmemektedir. Özellikle yeni milliyetçi ideolojilerin ortaya çıkması ile birlikte bu yatayda yer alan başka bir deyişle halk içinde yer alan ayrım yeni milliyetçi ideolojinin önemli bir bileşenidir. Halk, sınırları çizilmiş bir kolektivite olarak düşünüldüğü için yatayda ortaya çıkan ayrım ‘içerideki’ ve ‘dışarıdaki’ arasındadır. Sol-popülizm kolektivitinin sınırlarını ekonomik ve siyasal olarak belirlemekte ve düzenlenmemiş küreselleşmeyi, serbest ticareti, AB’yi veya Amerikan emperyalizmini dışarıdaki olarak görmektedir. Sağ-popülizm ise kolektivitinin sınırlarını etnik veya kültürel olarak belirlemekte ve ortaklaşan ve kendine has yaşam tarzını tehdit ettiğini düşündüğü grupları veya güçleri dışarıdakiler olarak nitelendirmektedir. Dışarıdakiler zaman zaman ‘içimizdeki dışarıdakiler’ de olabilmektedir: Aynı devletin vatandaşı olmakla birlikte ‘*halk*’a ait görülmemektedirler (Brubaker, 2017a, s. 363). Bu noktada her ülkede popülist söylem, o ülkenin tarihsel koşulları, siyasette kullandıkları semboller, ülkedeki gruplar ile ilgili

temsiller ve anlatılar üzerinden farklılaşabilmektedir (Jansen, 2011, s. 84). Kimi ülkelerde göçmenler (vatandaşlık elde etmiş olsalar bile) halktan sınırlarının dışında kalırken kimi ülkelerde elitlerle iş birliği içinde olduğu düşünülen etnik azınlıklar veya ten renkleri farklı olan gruplar dışarıda bırakılmaktadır.

Yeni milliyetçiliği eski milliyetçilikten ayıran bir diğer özellik bu hareketin sosyal tabanıdır. Bu taban sadece işsizlerden, tehlike altındaki çiftçilerden oluşmamaktadır. İş sahibi olan şehirliler de yoğun bir şekilde bu partilere oy vermektedir. Bu kişiler küreselleşmenin ezdikleri değil küreselleşme ile kaybedecek şeyleri olanlardır. Aşağı doğru bir sosyal mobilizasyondan korkanlardır (Gingrich, 2006, s. 199). Gelecekte statü kaybı yaşayacaklarını düşünen kişiler ve gruplar geleceğe dair daha karamsar bakmakta ve umutlarını yitirmektedirler. Nihayetinde bu statü kaybı gerçekleştiğinde ve bu kaybın sebebi olarak da “öteki” görüldüğünde hissettikleri duygular öfke ve hınca dönüşmektedir (Kemper T. , 2001, s. 66; Mann & Fenton, 2017, s. 7-8). Bu duygu durumu bahsi geçen grupların yeni milliyetçi ideolojilere sempatik bakmalarına sebep olmaktadır. Bu sebeple iddia edilenin aksine yeni milliyetçi ideolojileri benimseyen kişiler belirli bir statü sahibi olan kişilerdir. Fakat bu statüyü kaybedeceklerini veya kaybettiklerini düşünmektedirler.

Milliyetçiliğin yükselişte olup olmadığını sorusunu sorduğu çalışmasında Bieber (2018, s. 537), bu konuda genel geçer ve tek bir trendden söz edilemeyeceğini bunun yerine bazı ülkelerde milliyetçi politikaların, partilerin ve söylemlerin yükselmekte olduğundan bahsedilebileceğini iddia ettikten sonra bu yükselişin sebeplerini incelerken Gingrich ve Banks’ın değindiği aşağı doğru sosyal mobilizasyon korkusuna benzer bir saptamada bulunmaktadır: “Milliyetçiliğin yapısal nedenleri derinlere işlenmiştir ve kolayca değiştirilemez. Küresel ekonomik kriz, belirli grupların kendilerini dezavantajlı hissettikleri ve statü kaybından korktukları veya bu kaybı deneyimledikleri ülkelerde milliyetçiliğin yükselişine katkıda bulunan faktörlerden biri olmuştur.” Küreselleşmenin ortaya çıkardığı “güvensizlik” duygusu, özellikle ekonomik küreselleşmenin yerelde kişiler arasındaki bilinmezlikleri arttırması güvensizliği pekiştirip statü endişesini beraberinde getirirken bir yandan da kültürel alanda yaşanan başka korkularla birleşmektedir. Göçmen krizinin ve çokkültürlülük politikaların etkisiyle birlikte kişiler kültürel kimliklerini kaybedeceklerine dair de korku içindedirler. Bütün bu güvensizlik, endişe ve korkular yeni milliyetçi

hareketlerin ihtiyaç duyduğu ortamı temin etmektedir (Gingrich & Banks, 2006, s. 14-16).

Son olarak ise eski milliyetçilik bir şekilde sömürgecilik ile ilişkiliyken yeni milliyetçilik post-kolonyal dönemde yayılmacılıktan çok bir izolasyon ve kapanma stratejisi üzerine bina olmaktadır. Özellikle Avrupa’da “*Avrupa Kalesi*” inşa etme isteği bunun bir örneğidir. Avrupa Kalesi ile istenilen dışarıdan gelecek göçmenleri, tehditleri içeri alınmasını engellemek olduğu kadar Afrika ve Asya’dan gelecek tarım ürünlerini de dışarıda tutmayı hedeflemektedir. Böylelikle küresel ekonomik rakipleri olan Amerika ve Japonya’ya karşı da rekabet aracı olarak kullanmak istemektedirler (Gingrich, 2006, s. 199). Bu bağlamıyla yeni milliyetçilik birçok Avrupa ülkesinde neoliberal küreselleşmeye ve onun güçlü açılma politikalarına karşı önemli bir muhalif ideoloji haline gelmektedir (Joppke, 2021, s. 87). Bütün bu tartışmalar bir tarafı ile ulus devlet ve sınır tartışmalarına bağlanmaktadır. Yeni milliyetçi hareketler eski hareketlerin aksine konsolide olmuş ulus devletlerin sınırları içinde yer almaktadırlar. Eski milliyetçilik ulusun sınırları ile yönetim biriminin sınırlarını birbiri ile uyumlulaştırmaya çabalarken yeni milliyetçilikler genelde hem ulusal (içsel) hem de uluslararası (dışsal) olarak kabul edilmiş sınırlar içinde meydana gelmektedirler. Fakat yine de kendilerini tehdit altında hissetmektedirler. Bu tehdit ise artan etnik heterojenliğin ve ulusüstü otoritelerin etkisinin halihazırda kurulmuş olan ulus devletin egemenliğini sorgulamasından kaynaklanmaktadır (Eger & Valdez, 2014, s. 13; Sedgwick, 2013, s. 211). Yeni milliyetçiliklerin amacı devlet kurmak veya ulus oluşturmaktan ziyade konsolide olmuş ulusal sınırlar içinde bu sınırların korunması ile ilgilidir. Eger ve Valdez’in (2014) deyimiyle yeni milliyetçilikler bir çeşit sınır düzenlemesi/korunması/belirlenmesi ile ilgilidir. Millet kavramı içine dahil olacaklar veya olmayacaklar arasındaki sınırın belirlenmesi de denilebilir.

Gingrich ve Banks’a (2006, s. 17) göre günümüzdeki yeni milliyetçilik Hitler, Franco ve Mussolini’nin yeniden ortaya çıkması olarak düşünülemez. Günümüz yeni milliyetçilikleri bu öğeleri, sembolleri bir araç olarak kullanmaktadırlar ama amaçları tamamıyla şimdide günümüzde yer almaktadır. Yeni milliyetçiliğin daha iyi anlaşılması için genellikle küreselleşme karşısındaki konumuna vurgu yapılmaktadır. Fakat doğrudan tamamıyla küreselleşmenin neden olduğu bir durum olarak düşünülmemelidir. Bu haliyle yeni milliyetçilik küreselleşmenin içinde

bulduğumuz aşamasına karşı bir hareket olarak görülebilir ve diğer anti-küreselleşme ve alternatif küreselleşme hareketleri ile rekabet içindedir. Bu rekabet içinde yeni milliyetçilikler o kadar etkili bir hale gelmişlerdir ki merkezdeki siyasi partiler seçmenlerini kaybetmemek için yeni milliyetçi partilerin ve hareketlerin politikalarını ve söylemlerini gündemlerine almaktadırlar (Van der Wende, 2020, s. 3; Scheiring, 2020, s. 1160). Küreselleşme ile kurulan bu karşıt ilişkinin yanı sıra yeni milliyetçi ideolojiler aynı zamanda liberal demokrasi, çokkültürlülük, ulus aşırı örgütlenmeler, uluslararası ekonomik ve siyasi iş birlikleri, göçmenler gibi fikirlere, gruplara ve kurumlara karşı da pozisyonlanmaktadır. Dolayısıyla yeni milliyetçilik üzerine düşünürken tek bir odaktan hareket etmek yerine bütün bu süreçleri ve ilişkileri bir arada düşünmek gereklidir.

2.3 Milliyetçilik ve Duygu İlişkisi

Duyguların sosyal bilimlerde alanında “akılın ötekisi” ve “bilimin düşmanı” olarak görülmesi durumu ile siyasal ideolojiler çalışmalarında, özellikle de milliyetçilik çalışmalarında sıklıkla karşılaşılmaktadır. Duygular, irrasyonel şiddetin itici gücü, etnik nefretin kaynağı olarak kabul edilip kötü veya “*sıcak milliyetçilik*”⁵⁶ ile eşleştirilmektedir (Heaney, 2013, s. 243). Milliyetçiliğe tipolojik olarak yaklaşan çalışmalarda ortaya konulan etnik-civic, Doğu-Batı, demokratik-otoriter gibi ikiliklerle iyi milliyetçilik ve kötü milliyetçilik normatif yargısında bulunmaktadır. Duygular ise bu normatif yargıların kötü milliyetçilik tarafına yerleştirilerek etnik (hatta kimi zaman ırkçı), Doğulu ve otoriter milliyetçiliğin bir özelliği olarak sunulmaktadır. Tamir’e göre bu ayrımlarda bir tarafta evrensel değerlerle eşitlenen akıl, diğer tarafta düzensiz duygularla eşitlenen tutkular yer almaktadır (Tamir, 1999, s.70’ten aktaran Heaney, 2013, s.247).

Milliyetçilik literatürünün önde gelen isimleri arasında duyguların analize katılması konusunda çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Anderson (1996, s. 10) Gellner’i milliyetçiliği küresel, sosyolojik ve yukarıdan incelemekle ve halka karışık ‘milli kültür’deki “**hisli**liğe” zaman ayırmamakla eleştirmektedir. Fakat Gellner, aslında

⁵⁶ *Sıcak milliyetçilik* açık bir şekilde farklılıklara vurgu yapan ve kimlikler ile ilgili duygusal kaygıları harekete geçiren bir tür milliyetçilik iken *soğuk milliyetçilik* duygusallıkların yıkıcı (hatta ilkel) görüldüğü güvenli ve yerleşik ulus devlerin milliyetçiliğidir (Billig, 2005).

duyguları tamamen yok saymamıştır. Nazi Dönemi Alman milliyetçiliğini incelediği bölümde duygular önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölümde Aydınlanma ve Romantikler, akıl ve duygu arasında bir ikililik yaratır (Gellner, 1996, s. 120). Nazi Almanyası'ndaki milliyetçiliği duygularla dolu ve aklın hiçe sayıldığı bir dönem olarak nitelendirir:

“Ancak Darwinci acımasızlık kültü, Nietzsche'nin akla karşı derin duyguları onaylaması ve yaygın sosyal altüst olmanın ortaya çıkardığı öfke ve hiddet, Avrupa'da her şeyden önce 1940'larda tanık olunan, ancak diğer zamanlarda bilinmeyen türden ölümcül aşırılığa yol açıyor” (Gellner, 1996, s. 127)

Gellner (1996, s. 127) bu dönemin geride kaldığını iddia eder. Bu geçişteki en önemli etken milli duyguların azalmasıdır: “Sonuç olarak, geç endüstrileşme, evrensel piyasa ve standardize olmuş yaşam tarzları sebebiyle refahın yaygınlaşması ve kültürel mesafelerin azalması söz konusudur; bu da kesin bir şekilde milli duyguların yoğunluğunu azaltmaktadır.” Milliyetçilik çalışmalarında, Gellner'in yaptığına benzer bir şekilde duyguların milliyetçiliğin patolojik ve aşırı versiyonlarını açıklarken kullanılması milliyetçilik ve duygular arasındaki ilişkinin birçok farklı boyutunun göz ardı edilmesine sebep olmaktadır.

Heaney (2013, s. 248), milliyetçilik literatüründeki başlıca çalışmaları inceledikten sonra bu literatürde duyguların üç farklı şekilde ele alındığını belirtir: birinci olarak milliyetçilik duygulara indirgenir. Bu tür çalışmalarda olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür yaklaşım benimsenir. Daha sık karşılaşılan olumsuz yaklaşımda, Nazi Almanyası örneğinden de hatırlanacağı üzere duygular gözden düşmüş “aşırı duyarlılıklar” olarak görülür. Kimi zaman etnik milliyetçilikle veya ırkçılıkla ilişkilendirilir. Milliyetçiliğin duygulara indirgendiği ikinci yaklaşımda ise “kolektif duyarlılıklar” olarak insanları birleştiren ve onların bir topluluğa ait hissetmesini sağlayan başlıca etmen olarak övülür ve alkışlanır.

Milliyetçilik literatüründe duyguların ikinci ele alınış şekli daha önce değinilen tipolojik yaklaşımda ortaya konan ikiliklerdeki normatif kötünün duygulara yüklenmesiyle gerçekleşir. Bu noktada akıl/duygu ikililiği yeniden üretilir. Özellikle etnik/civic milliyetçilik ayrımında, eş zamanlı olarak kelimelere duygusal içerikler

yüklenerek duygular önemsizleştirilir ve küçümsenir. Üçüncü incelenme şekli ise duyguları ya tamamıyla yok sayar ya da şifrelenmiş bir şekilde sunar. Bu tür çalışmalarda duygulardan, hem genel anlamda bir milli duygu olarak hem de öfke, hınç, korku gibi tek tek duygular özelinde analizde bahsedilmez.

Heaney'nin sınıflandırdığı duyguları analize dahil eden ilk iki kategorideki çalışmalar düşünüldüğünde önemli bir saptamada bulunmak yerinde olacaktır: bu çalışmalar duyguları değer yargılarından arınmış bir analiz aracı olarak kullanmamakta ve duygular ile diğer toplumsal, ekonomik ve siyasal faktörler arasındaki ilişkileri analizde zayıf kalmaktadırlar. Duygulara milliyetçilik literatüründe, analizinin merkezine koyan ve diğer faktörlerle ilişkilerini açıklamaya çalışan araştırmacı Liah Greenfeld'ir. Bu sebeple bu noktada kendisinin analizine değinmek bu öncü denebilecek çalışmanın ilerleyebildiği noktayı görmek açısından önemlidir.

Greenfeld, milliyetçiliği modernizme giden bir yol olarak görmekte ve İngiltere dışında kalan ülkelerin hepsinin 18. yüzyılda bu yola çıktıklarını iddia etmektedir. Çalışmasında beş ülkedeki (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri) milliyetçiliğin nasıl ortaya çıktığını inceler ve bu beş ülkenin dünyadaki milliyetçiliğin şeklini belirlediklerini iddia eder (1994, s. 23). Bu çalışmayı ilginç kılan özellik Greenfeld'in siyasi aktörlerin davranış ve duygularına odaklanarak siyasal alandaki iktidar ilişkilerine göre nasıl pozisyonlandıklarını analiz etmesidir.

Greenfeld, Fredrich W. Nietzsche ve Max Scheler'dan ödünç aldığı *hınç* kavramının milliyetçiliğin biçimlenmesinde önemli rol oynadığını düşünmektedir. Öncelikle, çalışmasında incelediği beş ülkedeki milliyetçiliğin birbiri ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Her toplum, yabancı bir toplumdaki millet fikrini ithal eder. Daha sonrasında taklit etmeye çalıştığı toplumun yapısı ile kendi toplumunun yapısını uyuşmadığını anladığı noktada karşı duruş sergiler. Önceden hayran olduğu ve taklit etmeye çalıştığı topluma karşı kendini daha aşağıda hisseder. Bu duygu haset (*envy*) ve düşmanlığın (*hatred* veya *existential envy*) birleşimi olan *hınçtır* (*ressentiment*) (Greenfeld, 1994, s. 15).

Örneğin, Rusya’da 18. yüzyılda Büyük Petro döneminde Avrupa modernleşmesine hayranlık beslenmekte ve taklit edilmeye çalışılmaktadır. Bu dönemde bir dizi reform otoriter bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılır. Özellikle, merkezileşme reformu ile birlikte aristokrasinin hiyerarşik pozisyonu Çar’a sunduğu hizmete bağlı kılınır. Bu durum statü tutarsızlığına neden olmaktadır. Tutarsızlığı aşmak için aristokratlar hizmetlerini Çar’a değil Rus milletine sunduklarını iddia ederler (Greenfeld, 1994, s. 216-222). Fakat Rus milleti gururla hizmet edilecek durumda değildir. Batı ile kıyaslandığında her açıdan geri kalmıştır. Büyük Petro döneminde Batı ile kendilerini eşit gören ama onu aşmayı isteyenler, Rus milletinin durumunun farkına vararak aşama aşama geri kalmışlıklarının ve aşağı durumda olmalarının farkına varırlar (Greenfeld, 1994, s. 227-228). Karşılaştıkları olumsuz gerçeklik sonrasında Batı’ya *hınç* beslemeye başlarlar. Batı artık bir model değil anti-modeldir. Aydınlanmanın aklı öven anlayışını reddederek ruh ve kalbi överler. Slav ruhu, en değerli şey olarak görülürken, köylüler en iyi Rus olarak kabul edilir. Fransızca konuşmayan, kendiliğinden ve limit tanımayan köylüler ideal Rus’u temsil etmektedir artık (Greenfeld, 1994, s. 256-259).

Greenfeld, her ne kadar duyguları araştırmasının merkezine koymak konusunda öncü bir çalışma gerçekleştirse ve duygular ile siyasi ve sosyal yapılar arasındaki ilişkileri detaylı bir şekilde incelese de bazı noktalarda Hans Kohn’un (1955) ortaya koyduğu ikililikten kaçmayı başaramamıştır.⁵⁷ Örneğin Greenfeld (1994) beş farklı ülkede incelediği milliyetçiliği hem etnik-civic ayrımı üzerinden ele almakta hem de bireyselci-liberter/kollektivist-otoriter ayrımı üzerinden değerlendirmektedir. İncelediği bütün milliyetçiliklerde *hıncın* (*ressentiment*) önemli bir kurucu duygu olduğunu belirtse ve çalışması boyunca duygulara kendinde bir olumsuz öz atfetmemeye özen gösterse de bir noktada *hınç* ile kolektivist milliyetçilik arasında “kötü” milliyetçiliğe doğru evrilen bir ilişki kurmaktadır:

⁵⁷ Milliyetçilik çalışmalarında Hans Kohn’un Batılı-gönüllü ve Doğulu-organik milliyetçilik anlayışı sonraki birçok milliyetçilik çalışmasını etkilemiştir. Kohn’a göre İngiltere, Fransa ve Amerika’daki milliyetçilik rasyonel, iyimser ve çoğulcuyken Ren nehrini geçip doğuya, Asya’ya yönelindiğinde karşımıza çıkan milliyetçilik ise sosyal geri kalmışlık ve orta sınıfların güçsüzlüğü üzerine bina olan **duygusal** ve otoriter bir milliyetçiliktir (Smith A. D., 1996, s. 182). Kohn’un bu ayrımı daha sonraki çalışmalarda farklı şekillerde adlandırılan ikiliklere temel teşkil etmekte dir.

“Milletin kolektivist milliyetçilik çerçevesinde somutlaşması bir milletin *hınç* [ressentiment] hassasiyetini arttırır. *Hınç* bir milleti daha saldırgan yapmakla kalmaz aynı zamanda kendisi de olağanüstü güçlü milli duygu ve kolektivist eylem ateşleyicisidir; bu ateşleyicinin varlığında, kolektivist milletlerin saldırganca savaşa sürüklenmesi, milli taahhüdün normalde rasyonel hesaplara dayandığı bireyselci milletlerin savaşa sürüklenmesine kıyasla çok daha kolaydır.” (Greenfeld, 2017, s. 731)

Milliyetçilik konusunda tipolojik ayırmadan kaçınan düşünürler bile milliyetçilik-duygu ilişkisinde kötücül normatif değerlendirmelerde bulunmaktan kaçamayabilirler. Bu sebeple duygular üzerinden milliyetçilik çalışılırken duyguların ikili ayrımları yatayda kesmesi sebebiyle bu ayrımlardan azade olduğu düşünülmemelidir. Greenfeld örneğinde de görüldüğü üzere bu ayrımları yeniden üretecek bir analize sebebiyet vermemek adına tetikte olunmalıdır.

2.3.1 Milleti Oluşturan Kriterler ve Duyguların Rolü

Yeni milliyetçilik ve duygular arasındaki ilişkiyi incelemeden önce milliyetçilik literatürne odaklanıp millet tanımı hakkındaki tartışmalara değinmek ve milleti belirleyen kriterleri incelemek yerinde olacaktır. Sonrasında bu çalışmada kullanılan millet tanımı verilecektir. Millet sözcüğünün İngilizce’deki karşılığı olan “nation” sözcüğü ilk olarak 13. yüzyılda kullanılmakta ve Latince’deki “nasci” sözcüğünden türetilmektedir. “Nasci” doğmak anlamına gelir. Yine bu sözcükten türeyen “natio” aynı yerde doğan insan grubunu belirtmek için kullanılmaktadır (Heywood, 2012, s. 168). “Nation” sözcüğünün ne zaman günümüzdeki “millet” anlamını kazandığı konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Modernist kuramın temsilcisi olan Eric Hobsbawm, “nation”ın moderniteye kadar herhangi bir politik anlam taşımadığını belirtir. Sözcüğün günümüzde kullanıldığı anlama ulaşması için 18. yüzyılın sonunu hatta 19. yüzyılı beklemek gerekecektir. 19. yüzyıldan önce modern anlamıyla devlet, millet ve dil sözcükleri kullanılmamakta “nación” sözcüğü bir yandan “eyalet, ülke ya da krallıkta oturanların toplamı” bir yandan da başka bir yerde doğması sebebiyle “yabancı” anlama gelmektedir.⁵⁸ 19. yüzyıl sonrasında ise “nación” sözcüğü “her

⁵⁸ Ortaçağ Almancası ve Fransızcası’nda natie/nation doğum ve soy grubunu anlatmaktadır (Hobsbawm E. J., 2006, s. 31-32).

şeyden üstün bir ortak yönetim merkezini tanıyan bir devlet ya da politik birim”, bunun yanında “bir bütün sayılan bu devletin oluşturduğu topraklar ve bu topraklarda yaşayan insanlar” anlamlarını yüklenmeye başlamaktadır (Hobsbawm E. J., 2006, s. 29-30).

İkinci görüşte yer alan Adrian Hastings ise Orta Çağ’daki çeşitli metinlere ve kutsal kitaplara referansla “nation” sözcüğünün günümüzdekine benzer anlamlar taşıdığını iddia eder. Hastings 18. yüzyıldaki “nation”ın bu anlamının 17. ve 16. yüzyıl İngiltere’sinde de geçerli olduğunu iddia eder ve bu dönemin düşünürlerinden, şairlerinden ve siyasetçilerinden örnekler verir. 1640’larda John Milton parlamento’ya şu şekilde seslenirken “Lords and Commons of England, consider what nation it is whereoff ye are ...” (“İngiltere’nin Lordlar ve Avam Kamarasının vekilleri bulunduğunuz ve içerisinden geldiğiniz millet...” *Çeviren: Gözde Arasıl*); başka bir konuşmasında “Methinks I see in my mind a noble and puissant nation raising herself like a strong man after sleep.” (“Asil ve kudretli bir milletin, uykudan uyanmış güçlü bir adam gibi büyüdüğünü düşünüyorum.” *Çeviren: Gözde Arasıl*) der. 16. yüzyılda Kraliçe Elizabeth döneminin sonlarında tarihçi ve şair olan Samuel Daniel şu dizeleri yazıyor:

“And who, in time, knowes whither we may vent
The treasure of our tongue, to what strange shores
This gaine of our best glory shall be sent
T’enrich unknowing Nations with our stores?”

(“Ve kim, zamanla, dil hazinemizi tepelere taşıyacak; Bu en yüce şanımızı yabancı kıyılara ulaştıracak; Adsız Milletleri bizim varlığımızla yüceltecek?” *Çeviren: Betül Ayanoğlu*). Hastings bu örneklerle de yetinmeyip 15. yüzyılda Fabyan’dan “a great hoost of Danes, and other strange nacyons” (“Büyük bir Danimarkalılar topluluğu ve diğer yabancı milletler” *Çeviren: Gözde Arasıl*) ve 14. yüzyılda Wyclif’ten “The gospels of Crist written in Englische, to moost lernyng of our nacioun” (“İsa’nın öğretileri milletimizin öğrenmesine yardım etmek için İngilizce yazılmıştır.” *Çeviren: Gözde Arasıl*) örneklerini verir (Hastings, 2007, s. 14-15).⁵⁹

⁵⁹ Hastings, “nation” ile ilgili çalışmasının önemli bir bölümünde dini metinlerde “nation”ın varlığını araştırıyor. Hastings’e göre Reform önemli bir kırılma noktası yaratmakla birlikte İngiltere’de İncil’in çevirisini 1350’lere *Book of Revelation*’a kadar götürmek ve burada “nacioun” sözcüğüne rastlamak mümkündür. Orta Çağ boyunca binlerce keşiş ve rahip her hafta ilahi okumakta ve her seferinde “natio”ı kullanmaktadır. Bu anlamıyla “natio” ‘dil, kanunlar, alışkanlıklar, yargı ve görenekler ile birbirinden ayrılan insanları nitelendirmektedir. 1140 tarihinde St. David’in ilk Norman Piskoposu Gallileri Papa’ya tanıtırken “natio” sözcüğünü kullanmaktadır. Benzer bir şekilde İncil incelendiğinde

Hobsbawm ve Hastings “nation” kavramının tarihsel süreçteki anlamlarına odaklanmakla birlikte bu anlamların nasıl değiştiği ile ilgili bir bilgi vermemektedirler. Liah Greenfeld’in millet kavramının semantik değişiminin ‘zızzak modeli’ yaklaşımı, var olan bu boşluğu doldurmaktadır (1994, s. 9). Greenfeld, millet kavramının semantik değişiminin zızzak modeli ile orijinal kavramın anlamının zamanla belirsizleştiğini ve yeni anlamın genel geçer kabul görerek ortaya çıktığını iddia ediyor (Greenfeld, 1994, s. 5). “Natio” sözcüğü ilk başta bir grup yabancıyı tanımlamak için kullanılmaktadır. 13. yüzyılda üniversitelerde öğrencileri geldikleri yere göre gruplandırmak için kullanılmaya başlanıyor. Daha sonrasında öğrenciler bir topluluğa ait hissedip ortak etkinlikler gerçekleştiriyorlar. Bunun sonucunda da millet sadece coğrafi bir anlam taşıyor; ortak fikirler taşıyan bir topluluk anlamı kazanıyor. Üniversitedeki coğrafi ve kolektif anlamı sonrasında kilisede kullanılmaya başlıyor. Bu kullanımla birlikte millet politik bir anlam da kazanıyor. Kültürel ve politik bir otoritenin temsilcilerini niteliyor veya kültürel, politik ve sonrasında da sosyal eliti belirtiyor. Erken 16. yüzyıl İngiltere’inde millet kavramı bir değişiklik daha geçiriyor. Milletin ‘elit’ anlamı bütün nüfusa uygulanıyor ve millet ‘halk’ ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanıyor.⁶⁰ Halk sözcüğü o dönemde alt sınıflar için, genellikle de ayak takımı anlamında kullanılmaktaydı. Milletle halkın eş anlamlı kullanımı halkın aşağılayıcı anlamını kaybetmesine neden oldu. Bu pozitif anlamıyla millet kavramı ile egemenliğin taşıyıcısı, siyasal dayanışmanın temeli ve bağlılığın yüce nesnesi belirtilmekteydi. Milletin bu anlamı diğer ülkelerdeki halklara uygulanmaya başladıkça jeopolitik ve etnik bir bagaj taşımaya başladı. Bu bagaj yeni bir anlamın ortaya çıkmasına neden oldu: “emsalsiz egemen halk”. Bu anlamıyla millet, halkın biricikliğini hatta zaman zaman diğer halklara üstünlüğünü niteler özellikler taşımaktadır. Greenfeld’e göre bahsedilen son iki anlam günümüzde birlikte var olmaktadır. Aynı kavramın bu ikili anlamı birbirinden kökten farklı formlarda milletleri ve milli kimlikleri belirtir durumdadır (Greenfeld, 1994, s. 4-9).

‘İsrail’ bir millet olarak gösterilmekte bununla da dili, dini, alanı ve hükümeti olan bir grup kastedilmektedir (Hastings, 2007, s. 17-18).

⁶⁰ Greenfeld’e göre bu anlam değişimi ile millet, bugün anlaşıldığı anlamıyla dünyanın ilk milletinin oluşumuna işaret etmektedir (1994, s. 6). Hastings gibi Greenfeld de ilk milleti İngiliz olarak saptamaktadır. Hangi millet olduğu konusunda anlaşmalar bile ne zaman oluştuğu konusunda farklı düşünceleri vardır.

Milletin tanımlanması ile ilgili kriterler literatürde ikiye ayrılır: objektif ve sübjektif kriterler (Hobsbawm E. J., 2006, s. 19-22; Croucher, 2003, s. 3). Dil, din, etnisite, tarih ve gelenek gibi objektif kriterleri öne sürenler genellikle kültüre vurgu yapmaktadırlar. Objektif kriterlere dayanan en ünlü tanım Stalin’e aittir: “Millet, tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışa vuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluktur” (aktaran Hobsbawm, 2006, s. 19). Hobsbawm’a göre bu kriterlerle ilgili en önemli sorunlardan biri “bulanık, değişken ve birden çok anlamlı” olmalarıdır (2006, s. 20). Kriterlerden herhangi birinin genelleştirilmesi mümkün değildir. Dil kriteri öne sürüldüğünde aynı dili konuşan Amerikalılar, Avusturalyalılar ve Yeni Zelandalıların bir millet oluşturduğunu iddia etmek günümüzde mümkün değildir. Din kriteri, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’daki milletler için bir kritermiş gibi görünse de ‘Katolik Milleti’nden söz etmek mümkün değildir. Etnik kriter ise ABD’de yaşayan siyahilerin milletin bir parçası olarak görülmesini açıklayabilmekten uzaktır (Heywood, 2012, s. 173-174; Eriksen, 2005, s. 147). Sonuçta milleti tanımlamak için her ne kadar objektif, evrensel kriterler konmak istense de bir grubun millet olup olmaması her daim politik bir durumdur (Birch, 1989, s. 6-7; Spencer & Wollman, 2002, s. 144; Calhoun, 2007, s. 138). Bu durumun örneklerinden biri; Birinci Dünya Savaşı sonrasında tartışılan milletlerin “kendi kaderini tayin hakkı”dır. Bu tartışmalarda, hangi topluluğun millet olmayı hak ettiği sorusuna yanıt objektif kriterlerden çok politik çıkarlar ekseninde verilmektedir (Moore, 2005, s. 221-223; Vincent, 2005, s. 78-79; Cocks, 1996, s. 532). Ayrıca bu kriterler üzerinden milleti tanımlamak bir milletin fertlerinin o millete olan bağlılığını, aidiyet hissini ve milletleri ile gururlanmalarını anlamamızı sağlamamaktadır.

Objektif kriterler üzerinden bir millet tanımlamasındaki zorluklar göz önüne alındığında bazı düşünürlerin milletleri tanımlamak için sübjektif kriterlere başvurusu şaşırtıcı değildir. Bir topluluğun üyeleri kendini o topluluğa ait hissediyorsa ve kendilerini millet olarak nitelendirmek istiyorsa sübjektif kriterler bağlamında bunu yapabilirler. Bu tanımlamaya göre söz konusu topluluğun üyelerinin kolektif isteği/iradesi dışında, dışarıdan hiçbir kriter yoktur. Renan’ın deyimiyle, “millet, bir ruhtur, ruhani bir prensiptir.” Hem geçmişin mirasının, insanların kolektif hafızasında birikmesiyle hem de bugün birlikte yaşamaya dair insanların rıza göstermesiyle oluşur (Renan, 1992, s. 10). Dolayısıyla, politik cemaatin toprağının

boyutlarının, aynı dil, din, etnisite gibi özelliklerinin hiçbirinin bir önemi yoktur (Hobsbawm E. J., 2006, s. 21-23; Croucher, 2003, s. 3). Subjektif kriterlere göre tanımlama Gellner'in *iradi millet* tanımında da bulunabilir: "İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak *kabul ediyorlarsa* aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, *ulusları insanlar yaratır*; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. [...] Onları ulus yapan birbirlerini bu şekilde aynı grubun üyeleri olarak kabul etmiş olmalarıdır, yoksa kendilerini grubun dışında kalanlardan ayıran bazı ortak özellikler değil" (Gellner, 2008, s. 78)⁶¹. Anderson'ın millet tanımı da subjektif kriterlere indirgenemese de subjektif tarafı daha ağır basan bir tanım olduğu söylenebilir: "O halde, antropolojik bir ruhla, ulus hakkında şu tanımı öneriyorum: Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur [...] *Hayal edilmiştir*, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımlayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam eder." (Anderson, 2007, s. 20).⁶²

Sübjektif kriterler "bir milletin kendi fertlerinin ona ait olma bilinciyle tanımlamanın bir totolijiden" ibaret olmasının yanı sıra grup üyelerini diğer kimliklerini görmezden gelerek onları milli kimliğe zorunlu bırakmak gibi bir sorunla karşı karşıyadır (Hobsbawm E. J., 2006, s. 22). Bu sebeple çoğu düşünür objektif ve sübjektif kriterleri birleştirerek bir tanımlama yapma yoluna giderler. Örnek vermek gerekirse Anthony Smith millet tanımını şu şekilde yapar: "bir millet, tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanabilir." (Smith A. D., 2004, s. 32; 2005b, s. 181) Millet olan grup özellikle hafızası, gelenekleri ve umudu ile ortaklaşmaktadır (Smith A. D., 2005a, s. 23).⁶³

⁶¹ İtalikler Gellner'e aittir.

⁶² İtalikler Anderson'a aittir.

⁶³ Millet konusundaki diğer önemli yaklaşım ise Brubaker'ındır. Ona göre "millet nedir?" sorusunu sormaktan kaçınılmalıdır. Millet "bir gerçeklik değil, kurumsallaşmış bir formdur; bir topluluk değil, pratik bir kategoridir; bir varlık değil, olumsal bir olaydır." Ancak millete bu şekilde yaklaşılarak 'siyasi bir kurmacadan' yardım almadan milliyetçiliğin gerçek gücü kavranabilir (Brubaker, 1996, s. 16). Brubaker, millet konusunda Bourdieu'yu izleyerek pratik kategoriler ile analiz kategorileri arasında ayrım olması gerektiğini söyler. İnsanlar sürekli millettten bahsettiği için sosyal bilimciler bunu açıklayıcı bir şey olarak göremez (Malešević, 2006, s. 20). Bu anlamıyla millet pratik bir kategoridir, analiz kategorisi değildir.

Bu çalışmada millet, sadece Anderson'ın deyimiyle "hayal edilmiş bir cemaat" olarak değerlendirilmemektedir. Rosenwein (2010, s. 12)'de belirttiği gibi millet aynı zamanda "**duygusal cemaat**"tır. Bu sebeple çalışmada Katherein Verdery'nin millet tanımı benimsenmektedir:

"Sonuç olarak ulus, politik ve sembolik / ideolojik düzenin ve ayrıca sosyal etkileşim ve duygu dünyasının bir veçhesidir. Yüzyıllar boyunca sosyal sınıflandırma sistemlerinin önemli bir unsuru olmuştur. Asıl anlamı "doğmak" olduğu göz önüne alındığında bunun gibi bir kategori sisteminin doğal görünmesi şaşırtıcı değildir." (Verdery, 1996, s. 226)

Millet bir sembol olarak düşünüldüğü zaman, bütün semboller gibi anlamı belirsizleşir. Bu yüzden milleti farklı şekilde kullanan kişiler, birbirleriyle hiç benzeşmeyen dinleyicileri (hem içeride hem uluslararası) harekete geçirebilirler. Bu seyirciler de sembolden aynı şeyi anladıklarını düşünebilirler. İkinci olarak ise millet bir sembol olarak düşünüldüğünde duyguları ve eğilimleri uyandırabilirler. Kaldı ki bu duygular ve eğilimler ulus-devlet inşası boyunca onlarca yılda şekillenmişlerdir (Verdery, 1996, s. 227). Milletin bu şekilde tanımlanması insanların neden kendi milletlerine karşı olumlu duygular hissederken öteki milletlere karşı nefret duyabildikleri, neden kendi milletleri için ölmeyi göze alabildikleri gibi soruların yanıtlanmasına imkân sağlamaktadır.

2.3.2 Milliyetçilik: Zayıf-Merkezli İdeoloji

Gündelik yaşantımızdan araştırmalarımıza kadar; filmlerden hikâyelere, şarkılara; haber programlarından çeşitli törenlere kadar milliyetçiliğin tezahürlerine birçok yerde rastlamak mümkündür. Çeşitlilik arz eden milliyetçi durumların, anların ve anlatıların açıklanması için milliyetçiliğin tanımlanması elzemdir. Araştırmacılar, olguların açıklanması ve anlaşılması amacıyla teorisyenler ise kuramsal bakışlarının tutarlığı kaygısıyla milliyetçiliği farklı şekillerde tanımlama yoluna gitmektedirler. Milliyetçilik literatürde söylem, proje ve değerlendirme biçimi (Calhoun, 2007, s. 7-8) olarak tanımlandığı gibi doktrin, duygu ve siyaset (Breuilly, 1996, s. 146) olarak da incelenmektedir.

Son yıllarda artan interdisipliner çalışmalar milliyetçiliğin yeni tanımlarına gebedir. Örneklemek gerekirse psikoloji alanından milliyetçilik çalışan Dekker vd. milliyetçilik literatüründe ampirik veriye dayanarak açıklama yapılmamasını eleştirmekte ve kendi çalışmalarında milliyetçiliğin evrensel ve test edilebilir bir tanımını yaptıklarını iddia etmektedir. Onlara göre milliyetçilik bireysel bir tutumdur/davranıştır (Dekker, Malova, & Hoogrendoorn, 2003, s. 346). Bu tanımdan yola çıkarak milliyetçi tutumları beş gruba ayırmaktadırlar: milli duygular, mensup olduğu millettten hoşlanma, milli gurur, milli tercihler, milli üstünlük ve milliyetçilik (Dekker, Malova, & Hoogrendoorn, 2003, s. 347). Bu tanımlamadaki milliyetçilik duygu olarak milliyetçilik ile benzerlikler göstermektedir. Fakat duyguları dikkate almakla birlikte milliyetçiliği bireylerin tutumları olarak tanımladıkları ve bireysel duygulara odaklandıkları için kolektif duygular konusunda analiz yapmayı güçleştirmektedir.

Milliyetçilik ne sadece siyasal kurumlar bağlamında işleyen ve etkili olan bir durumdur, ne milliyetçi entelektüellerin ortaya attığı bir fikirler bütünüdür, ne de sadece toplulukları harekete geçiren duygular ve söylemlerdir. Milliyetçilik bir yandan mitleri, zaferleri çağırarak kurucu bir anlatı, bir düşünce ortaya koyarken bir yandan bu düşünceye insanları bağlamakta, onları mobilize etmekte hatta gündelik yaşamlarındaki sıradan eylemlerine kadar nüfuz etmektedir. Milliyetçilik, bu kurucu anlatıyla ve kolektif hafıza ile kitlelerin kendilerini ait hissetmeleri ve bu hisle harekete geçmeleri arasındaki ilişkide de bir takım siyasal mekanizmaları işletmektedir. Milliyetçilik konusunda yukarıda değinilen bütünü görebilmek ve kavrayabilmek için duygu-düşünce-eylem üçlüsünü içeren böylelikle de hepsi arasındaki ilişkiyi de analiz edebilmemize olanak tanıyan bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. İdeoloji kavramı bu üçlü ilişki üzerinden milliyetçiliğin daha iyi anlaşılması için gerekli olanakları sunmaktadır. Bu çalışmada milliyetçilik ideoloji olarak ele alınmaktadır.⁶⁴ Milliyetçilik, ideoloji olarak nitelendirildikten sonra yapılması gereken milliyetçiliğe eklenen “ideoloji” kavramı hakkında düşündürmektir. Siyaset bilimi kavramlar açısından genellikle “ödünc alan” olarak nitelendirilmektedir. Sınıf, kapital hatta iktidar kavramları diğer disiplinlerden ödünc alınmıştır. İdeoloji ise siyaset biliminin sınırlı sayıda ürettiği

⁶⁴ Milliyetçiliği ideoloji olarak tanımlayan diğer çalışmalar: (Kedourie, 2017), (Kohn, 1955), (Greenfeld, 1994), (Hobsbawm E. J., 2006), (Spencer & Wollman, 2002), (Vincent, 2005), (Nairn, 1975).

kavramlardan birisidir (Knight, 2006, s. 619). Siyaset biliminin çocuğu olan bu kavram sosyoloji, psikoloji, ekonomi, antropoloji gibi diğer sosyal bilimler disiplinlerince ithal edilmiş ve üzerine çalışılmıştır.

Milliyetçiliğin bir ideoloji olarak kabul edilip edilmeyeceği üzerine literatürde tartışmalar bulunmaktadır. Michael Freeden, milliyetçiliğin bir ideoloji olduğunu savunur fakat liberalizm ve sosyalizm gibi bir ideoloji değildir. Bu analizini yaparken Freeden, morfolojik yaklaşımını kavramsal temeller üzerine oturtmaktadır.⁶⁵ Kolektif şekilde üretilen ideolojinin temel/merkezi kavramları olduğunu iddia eder (2006, s. 10). İdeolojiler, siyasi kavramların gruplaşmasıdır. Gallie'ye göre siyasi kavramlar değer yargıları taşıdığı için her zaman tartışmalıdır. Fakat ideolojiler, kavramların bu tartışmalı tarafını ortadan kaldırmaktadır. Kavramlara belirli anlamlar yüklerler. Bu anlamlar mantıksal olarak keyfi olmakla birlikte, kültürel olarak önemlidirler (Freeden, 1998, s. 749). Örneğin, özgürlük, adalet, bölüşüm gibi kavramların anlamları, sosyal bilimlerde tartışma konusuyken liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizmin her bir kavram için bir tanımı ve anlamı bulunmaktadır. Bu ideolojiler kendilerinin yükledikleri anlamlar dışında kalan anlamları yanlış ve kötü olarak nitelendirirler. Dolayısıyla, ideolojik olarak yaklaşıldığında artık bu kavramların tanımları nettir. Klasik liberal ideolojik perspektiften bakıldığında özgürlük, birey üzerinde devletin müdahalesinin bulunmaması demektir; bunun dışında kalan bütün özgürlük tanımları reddedilir. Bu sebeple, kavram tanımı bakımından netlik kazanır. İdeolojiler arasında kavramların nasıl anlamlandırılacağı konusunda bir rekabet söz konusudur. Freeden'a göre bir ideolojinin dört başı mamur/tam bir ideoloji olabilmesi için ana kavramlar geliştirmesi ve mantıksal olarak geniş olması gereklidir. Toplumun yarattığı siyasi sorulara yanıt vermelidir (Freeden, 1998, s. 750).

Freeden, morfolojik analizi milliyetçiliğe uyguladığında, milliyetçiliğin tam (*full-fledged*) bir ideoloji olarak ele alınamayacağını iddia etmektedir. Bunun sebebi

⁶⁵ Jonathan Leader Maynard, 2013'te kaleme aldığı *A Map of the Field of Ideological Analysis* isimli makalesinde, o zamana kadar yapılmayan ideoloji çalışmalarının metodolojik bir sınıflandırmasını yapmaktadır. Bu çalışmada ideoloji analizini üç ana alana ayırmaktadır: kavramsal, söylemsel ve niceliksel. Bu demek değildir ki bu alanlar birbirinden bağımsız ve kesişmeden ilerliyor. Kimi çalışmalar bu alanların sınırlarında yer alırken, kimi çalışmalar da bu alanları birleştirmektedir (Maynard, 2013, s. 301). Bu bölümde yapılmak istenen tartışma, Maynard'ın kavramsal alanında vuku bulmaktadır.

milliyetçiliğin merkezi kavramlarının bulunmamasıdır. Kavramsal yapısı diğer ana akım ideolojilerin yöneldiği sosyal adalet, kaynakların dağıtımı ve çatışma yönetimi gibi toplumsal sorunlara çözüm üretememektedir (Freeden, 1998, s. 751). Bu sebeple, milliyetçiliğin zayıf-merkezli (*thin-centered*) bir ideoloji olduğu kabul edilebilir. Milliyetçilik temel kavramlara ait bir anlama sahip olmadığı için bu konuda bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğu diğer ideolojilerle doldurmaktadır. Dolayısıyla, milliyetçilik zayıf-merkezli ideoloji olmakla, diğer ideolojilerin bir bileşeni olmak arasında salınmaktadır (Freeden, 1998, s. 750-751).

Freeden milliyetçiliğin temel özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (1998, s. 751-752):

- Belirli bir grubun, “millet”in öncelikli olmasıdır.
- Kendi milletine olumlu bir değer katar. Milletin üyeleri hakkında belirli iddialarda bulunur.
- İlk iki kavrama siyasi-kurumsal anlam vermeyi yani devlet kurmayı ister.
- Zaman ve mekân toplumsal kimliğin önemli belirleyicileri olarak düşünülür.
- Aidiyet ve üyelikte duygular ve hisler etkilidir.

Bu temel özellikler bütün milliyetçi söylemlerde bulunmaktadır. Fakat anlamları ve işleyişleri her zaman aynı değildir. Milliyetçilik eklemlendiği diğer “tam ideolojiye” göre özellikler, değişiklikler gösterir. Örneğin, milliyetçilik, liberalizm ile eklemlendiğinde “millet” çoğul olarak düşünülebilirken muhafazakârlıkla eklemlendiğinde homojen bir “millet” anlayışı ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, milliyetçilik bir ideolojinin kurucu şartı olan “siyasal kavramların tartışılabilirliğini ortadan kaldırma” görevini başaramamaktadır. Milliyetçilikten söz ederken çoklu milliyetçiliklerden söz edilmesinin en önemli sebebi kendi başına var olmak yerine diğer “tam ideolojilerle” eklemlenmesidir (Sargent, 2008, s. 24). Milliyetçilikle ilgili Freeden’in zayıf ideoloji saptaması diğer yazarlarca da benimsenmekte ve kullanılmaktadır.⁶⁶

⁶⁶ Bkz. (Sargent, 2008). Garner da milliyetçiliği zayıf-ideoloji olarak nitelendirmemekle birlikte milliyetçilik ideolojisinin bir toplumsal düzen anlayışının bulunmadığını vurgulamaktadır. Garner’a göre milliyetçilik, devlet formundayken bazen kapitalist demokrasiler oluşturur; bazen ise sosyalist öğeleri barındırarak kapitalizmden uzaklaşabilir. Dolayısıyla, eklemlendiği diğer ideolojilere göre toplumsal ve ekonomik düzenin nasıl olması gerektiği konusunda farklı yorumlar getirir (Garner, 1996, s. 268).

Zayıf merkezli olması milliyetçiliği diğer ideolojilerle karşılaştırıldığında daha az etkili bir ideoloji kılmaz. Hatta daha güçlü bir etkisi olduğu bile söylenebilir. Örneğin; Freeden'ın milliyetçiliğin zayıf-merkezli olup diğer ideolojilerce taşındığı iddiasına ek olarak Schwarzmantel, eğer bu önerme doğruysa tam da bu sebepten diğer ideolojilerin başarısız olduğu yerde milliyetçiliğin başarılı olduğunu iddia etmektedir. Bunun sebebi ise milliyetçiliğin daha az bütüncül ve daha çok tikel özelliği sebebiyle, teorik olarak katı olmaması, değişimlere daha iyi uyum sağlaması ve fazladan kavramsal bagajlar taşımamasıdır (Schwarzmantel, 2008, s. 91). Benzer bir şekilde Malešević de milliyetçiliğin çok farklı alanların anlatılarını birbirine eklemleyebilmesi sebebiyle etkili bir ideoloji olduğunu söylemektedir (2006, s. 91). Milliyetçilik bu rahat hareketi ve eklemelenmesi sayesinde günümüzde bütün globalizm⁶⁷ taraftarlarının yorumlarına ve post-milliyetçi iddialara rağmen önemini korumaktadır. Bunun nedeni Schwarzmantel'e göre milliyetçiliğin tarihsel süreçte demokrasi, kendi kaderini tayin hakkı ve vatandaşlık ile kurduğu ilişkide yatmaktadır (2008, s. 90-91).

Milliyetçiliğin zayıf ideoloji olarak daha etkili olduğunu gösteren üç önemli saptamada bulunulabilir. Birinci olarak, milliyetçilik, diğer ideolojilerin başaramadığını ya da kısıtlı bir şekilde başardığını çok başarılı bir şekilde gerçekleştiriyor. Yaşantımızda milletler, milli eğitim kurumları, milli takımlar, milli paralar, devletler, milli marşlar, milli bayramlar birer gerçeklik olarak her gün karşımıza çıkmaktadır. Bu karşılaşmalar sadece dışarıdaki bir durum değil aynı zamanda kişinin kendisini tanımlamasının bir unsurudur da. Breuilly'e (2005, s. 62) göre kişinin kendisini tanımlamasının bir unsuru değil en önemli unsurudur. Çünkü onun deyimiyle “devletsiz kişi; kişi olmayandır.”⁶⁸

Milliyetçiliğin etkili bir ideoloji olduğunu gösteren ikinci tespit ise milliyetçiliğin iktidarı meşrulaştırma konusunda birçok farklı stratejiye olanak sağlamasıdır. Eagleton, iktidarı meşrulaştırmanın altı stratejisi olduğunu söyler:

⁶⁷ Steger'ın iddiası küreselleşmenin bir ideoloji olduğu ve *globalizm* diye adlandırılması gerektiğidir. Sargent, bu iddiayı haklı bularak küreselleşmeyi zayıf-merkezli ideoloji olarak kabul etmektedir (2008, s. 56). Küreselleşme ve ideoloji konusundaki bir diğer iddia da post-modernizmin küreselleşmenin ideolojisi olduğudur (Hawkes, 1996, s. 10).

⁶⁸ Gellner de Chassimo ismindeki bir romancının gölgesi olmayan bir adamla ilgili yazdığı romana değinir ve bu roman kahramanının milleti olmayan bir insan olarak düşünülebileceğini söyler. Romanda kahraman birçok yeteneğe sahip olsa da çevresindeki insanlar onun gölgesi olmadığını fark ettiklerinde ondan uzaklaşmakta ve iletişim kurmamaktadırlar (2008, s. 77).

“egemen iktidar kendisini, kendisine yakın inançların ve değerlerin *tutunmasını sağlayarak*, bu inançları, kendinden menkul ve görünüşte kaçınılmaz kılacak şekilde *doğallaştırarak* ve *evrenselleştirerek*, kendisine meydan okumaya kalkışan fikirlere *çamur atarak*, rakip düşünce biçimlerini, muhtemelen, açığa vurulmayan, ama sistemli bir mantıkla, *dışlayarak* ve toplumsal gerçekliği kendine uygun yollarla *çapraşıklılaştırarak* meşrulaştırabilir.” (Eagleton, 1996, s. 23) Bu noktada milliyetçilik, sayılan stratejilerin birçoğunu kullanmakla birlikte en temel ve en önemli olarak “doğallaştırma” stratejisini kullanmaktadır. Kendi ideolojik pozisyonundaki öznenin, bu pozisyonu kendi doğal özelliği olarak görmesini sağlamaktadır. Kişiler, değinildiği üzere kendilerini ait oldukları milletler üzerinden tanımlamaktadırlar. Bu durum ideolojik bir şey olarak değil doğal bir gerçek; adeta doğuştan gelen bir parça olarak düşünülür.

Son olarak, kişilerin eylemlerini yönlendirmek konusunda milliyetçilik, ulus devlet kurma sürecinden iç savaşa gidebilen etnik çatışmalara, milli törenlerden spor müsabakalarına, millet uğruna şehit olmaktan toplama kampı yöneticisi olmaya kadar çok geniş bir alanda insanların eylemlerini yönlendirmede etkili olmaktadır. Kişiler kendileriyle bizihi ilgili olmayan hatta ölüme gitmek gibi kendi çıkarlarına tamamen zıt olan durumlarda bile ait oldukları bütünü bir parçası olarak o bütünü yani milletin bekâsı için eylemlerini yönlendirmektedirler.⁶⁹

Milliyetçiliğin yukarıda değinilen başarılarının sebebi sadece onun zayıf-merkezli ideoloji olması ile açıklanabilir mi? Milliyetçiliğin, kişinin kendisini tanımladığı bir kimlik olması, bunun doğal/doğuştan gelen bir özellik olarak görülmesi ve kişilerin bu ideoloji sebebiyle kendisinin çıkarlarına ters olan eylemlere bile girişebilmesi özellikleri milliyetçiliğin başka bir boyutunun daha incelenmesini zorunlu kılmaktadır. İdeoloji çalışmalarındaki Freeden tarafından temsil edilen kavramsal yaklaşıma bu ihtiyacı karşılamak için yeni bir çalışma eklenmiştir. Paul Thagard tarafından kullanılan Cognitive-Affective Mapping (CAM) kavramsal

⁶⁹ Bawn, ideolojinin temel özelliği şu şekilde saptar: ideoloji, insanlara birebir deneyimlerinin olmadığı konularda fikir verir ve doğrudan kişilerin çıkarlarının olmadığı konularda (erkekler ve kürtaj gibi) politik görüşe sahip olmalarını sağlar. Bu görüşler de önemli siyasi sonuçlar doğururlar. İdeolojiler koalisyonlar yaratır. İnsanların tarafsız oldukları konularda onları bir tarafa yerleştirir. Kendi çıkarlarımız olmadan tercih örüntülerimiz olur (Bawn, 1999, s. 303-304). Bu bağlamda milliyetçilik Bawn’ın iddia ettiği temel özelliği de karşılamaktadır.

yaklaşımın diğer temsillerinden iki konuda farklılaşmaktadır. Birinci olarak, bu yöntemi kullananlar, temel kavramların anlamı ve tartışmasından çok, onlara yönelik duygular üzerinde durmaktadırlar. İkinci olarak, CAM siyasal aktörlerin kendi açıklamaları ve görüşlerine yoğunlaşmakta ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşmelere yer vermektedirler. Niceliksel çalışanlar gibi geniş datalar kullanmamaktadırlar (Maynard, 2013, s. 304). Milliyetçiliği bir duygu olarak tanımlayan çalışmalardan farklı olarak milliyetçi ideolojide duyguların etkisini çalışmak konu olarak sadece ekonomik, siyasal, coğrafi ve sosyal değişimlere milli duygular aracılığı ile gerçekleştirilen karşı duruşları çalışmak değildir. Bahsi geçen konuların yanı sıra kişilerde milliyetçi ideolojilerin oluşturduğu duygular ve kişisel deneyimlerle oluşan duyguların milliyetçi ideolojinin oluşumuna etkisine de odaklanılmaktadır. Milliyetçi ideolojideki söylemlerin duygusal anlamlarının incelenmesi, ideolojilerin duygusal boyutlarının incelenmesi Richards'ın ifadesiyle bir şekilde “duygusal kamusal alanın” incelenmesine tekabül etmektedir (Richards, 2010; Richards, 2013, s. 125).

Örneğin, Llona'ya göre milliyetçi anlatıların insanlarda oluşturduğu duygusal etkinin, kişilerce sürekli olarak deneyimlenmesi, içselleştirilmesi ve pratikte kendine yer etmesi milliyetçiliğin ideolojik söylemini de etkilemektedir. Özellikle bu söylemde yer alan üye tanımı (vatandaşlık, milli kimlikler gibi) yeni bir biçim kazanabilmektedir. Milliyetçilikteki bu tür sosyal kimlikler ortaya çıkan duygusal deneyimlerle birlikte doğal bir öze sahip olabilirler (Llona, 2016, s. 87). Başka bir ifadeyle, kişilerin sahip olduğu Türk, Alman, İngiliz gibi milli kimlikler kişiler tarafından milliyetçi ideolojinin kurguları, milliyetçi entelektüellerin fikri üretimleri olarak algılanmaz. Bu kimlikler kişilerin doğal bir parçası, hatta kimi zaman sadece kültürel bir parça değil de biyolojilerinin bir parçası olarak da görülebilir. Kendini Türk olarak nitelendiren bir kişi Orta Asya'dan gelen ataları ile kendini ilişkilendirir, bütün soy ağacının kökenini bu milliyetçi anlatıyla özdeşleştirebilir. Milliyetçilik ideolojisinin oluşturduğu bu kimliklenme süreçlerinde duygular doğallaştırmanın sağlanmasına katkı sunarlar. Milliyetçi anlatının oluşturduğu hangi deneyimlenen duyguların bu tür doğallaştırmalara neden olduğunun araştırılması, bu alandaki çalışmaları *civic*/etnik milliyetçilik yaklaşımının sınırlılığından çıkarmaya katkı sağlamaktadır.

Duyguların etki ettiği bu doğallaştırma süreci kişinin kendi ile öteki arasına ayırım koyması ile başlar. Milliyetçi ideolojinin temelini oluşturan biz ve öteki ayrımında duygular etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Gruplar arası etkileşim üzerine yoğunlaşan sosyal psikologlar, milliyetçilik çalışmalarında biz ve ötekinin ilişkisindeki duygulara odaklanmaktadırlar. Bu noktada iki duygu birlikte hareket etmektedir: Birincisi kişinin kendi grubuna hissettiği duygu, ikincisi ise kişinin öteki gruba hissettiği duygu. Bu duygular ayrımcılık ve ırkçılık gibi durumları araştıranlar tarafından önemli bir faktör olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalarda birçok ayrımcılığın öteki gruba karşı nefretten kaynaklanmadığı saptanmıştır. Bu ayrımcılığın temelinde kişinin kendi grubuna karşı hissettiği olumlu duygular etkili olmaktadır. Benzer bir şekilde kendi grubunun iyiliği ve onu koruma isteği ırkçılığın temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu motivasyon öteki gruba duyulan nefretten daha belirleyicidir. Leyens vd. bu durumun altında yatan sebebin birincil ve ikincil duygular ayrımında, insana dair duygular olarak kabul edilen ikincil duyguları kişilerin daha çok kendi gruplarına karşı hissetmesinden kaynaklandığını iddia etmektedirler. Kişi kendi grubuna karşı daha çok insana ait duyguları (aşk, umut, vb.) hissederken öteki gruba karşı daha az ikincil duygu hissetmektedir. Bu bir çeşit alt-insanlaştırma (infra-humanization) sürecine etki etmektedir (Leyens, ve diğerleri, 2003, s. 704-707).

Son olarak, milliyetçilik bağlamında duygu ve ideoloji arasındaki ilişkide bir noktanın daha netleştirilmesi gerekmektedir. Literatürde örtük veya açık bir şekilde ideoloji olarak milliyetçilik ve duygu olarak milliyetçilik ikiliği bulunmaktadır. En açık örneği olması sebebiyle Tetsunori'nin çalışması incelendiğinde bu ayrımın tipoloji yaklaşımındaki akıl-duygu ayrımı ile örtüştüğü görülebilmektedir. Tetsunori'ye göre kökenleri Romantik düşünürlerde bulunabilecek olan duygu olarak milliyetçilik, milletin üyeleri olan bireylerin bu gruba psikolojik bir aidiyet hissine sahip olması özelliği ile ideoloji olarak milliyetçilikten ayrışır. Bu aidiyet hissi ortak tarihe sahip olunduğu için veya ortak ırk, kader, coğrafya veya dile sahip olunmasından da kaynaklanmaktadır. İdeoloji olarak milliyetçilik ise milliyeti vatandaşlık terimi üzerinden tanımlamaktadır (Tetsunori, 1994, s. 749-750). Bu farklılaşma tipolojik yaklaşımın etnik-civic milliyetçilik ayrımını hatırlatmaktadır. Tetsunori (1994, s. 747), küresel bağımlılık ortamında duygu ve ideoloji olarak milliyetçiliğin karşılıklı etkileşim içinde milli gelişmeyi şekillendirdiğini iddia eder. Bu çalışmada duygu ve ideoloji olarak milliyetçilik ayrımı akıl-duygu ikililiğinin

yeniden üretimine sebep olduğu için kullanılmamaktadır. Böyle bir ikililik üzerinden yapılacak analizin, etnik-civic milliyetçilik analizlerinde olduğu gibi olguların tam olarak anlaşılmasını engelleyeceği düşünülmektedir. Ayrıca, duygu literatürünün incelendiği bölümde Kassab'ın (2016) belirttiği gibi ideoloji içinde duygu barındırmayan saf fikirler olarak düşünülemez. Her ideolojiye yoğunlukları farklı şekilde eklemlenen duygular bulunmaktadır.

2.4 Duygu Sosyolojisi Bağlamında Milliyetçilik

Siyasal ideolojiler ve çeşitli olgular son dönemlere kadar geleneksel analizlere tabii tutularak birçok farklı açıdan incelenmiştir. Kapitalist ekonomik düzenin, sınıfsal pozisyonlar ve değişimlerin, siyasal elitlerin statü pozisyonlarının ve mobilizasyonlarının, seçim sistemlerinin, siyasi partilerin, kültür ve değerler sistemlerinin etkileri gibi analizlere sıklıkla başvurulmuştur. Sosyal ve siyasal olguların incelenmesinde duyguların bir analiz aracı olarak kullanılması ise yeni yeni gelişmektedir. Barry Richards (2013, s. 127) duygular bağlamında analizle ilgili zihin açıcı bir benzetme yapmaktadır: siyasetin geleneksel analizleri ışığa duyarlı kamera ile görüntü almak gibiyken duygular üzerinden analiz etmek termal kamera kullanmaya benzemektedir. Her iki durumda da aynı siyaset bütünü, aynı şekiller ve hareketler incelenmekte ve bizim onlara nasıl baktığımız bu bütünü etkilememektedir. Geleneksel kamera gözle algılanan yüzeyin keskin ve detaylı bilgisini bizlere sunmaktadır. Isıya duyarlı termal kamera ile elde edilen görüntü ise bulanıktır ve keskinlikten uzaktır. Fakat termal kamera, sıradan kameranın veremediği yüzeyin altındaki enerji dağılımını ve yoğunluk bölgelerini bize göstermektedir. Termal ve geleneksel kameranın çekimleri zaman zaman birbirine benzemektedir, fakat bu durum her zaman için geçerli değildir. Termal kamera ile dinamik olan duygusal kamusal alanı çalışmak; gizli enerji bölgelerinin, zayıflıkların veya kaynakların, başka şekilde saptayamayacağımız bazı şeylerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Böylece belirli bir siyasal fenomenin duygusal etmenlerini tanımlamamızı sağlayarak neden ortaya çıktığını anlamamıza yardımcı olabilmektedir. Bu literatür her geçen gün genişleyerek yeni siyasal fenomenler üzerine odaklanmaktadır.

Duyguları çalışan akademisyenler milliyetçiliği nasıl ele alıyor diye bakıldığında Heaney'e göre bu konuda literatürün dar ve zayıf olduğu ortaya çıkmaktadır. İngilizce

literatürde bu konuda yapılan az sayıda çalışma bulunmaktadır (2013, s. 248). Duygular üzerinden milliyetçiliği analiz eden önemli çalışmalardan biri Mabel Berezin'e aittir. Berezin siyaset ile duyguları birleştirmek için ikili bir kavramsallaştırmada bulunmaktadır: "güvenli devlet" ve "duygu topluluğu". Güvenli devlet kavramının kökenleri 1648 Vestfalya Antlaşması'na dayanmaktadır. Bu antlaşma ile birlikte uluslararası ilişkilere güvenlik kavramı dâhil olmuş ve modern egemen devletlerin temeli atılmıştır. Berezin'e göre güvenlik sadece bir siyaset bilimi kavramı değildir. Güven ve rahatlık duygular üzerine bina olması sebebiyle bir duygu şablonudur. Modern devlet şekillenirken üzerindeki toprakta yaşayanlara güvenlerinin ve bağlılıklarının karşılığında hem ülke içinde (polis gücüyle) hem de ülke dışında (ordu ile) güvenli bir ortam vaat etmektedir. Vatandaşlarının duygusal bağının yanı sıra güvenliği sağlamak için hepsinden vergi de istemektedir. Berezin'e göre güvenli devlet, sosyal şefkat duygusu üreterek toplumsal empatiye ve cömertliğe uygun ortamı sağlamaktadır. Vatanseverlik ve *civic* milliyetçilik bu bağlanma durumlarının olumlu göstergeleridir. Güvenli devletin tersi olarak "güvensiz devlet" birçok formda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yeni kurulan devletler ve çözülmekte olan devletler güvensiz devlete örnek gösterilebilir. Siyasal güvensizliğin göstergeleri güven eksikliği ve korkudur. Bu duygular içerideki tehdit olarak kabul edilen vatandaşlardan da, göçmenlerden de veya gerçek bir dış tehditten de kaynaklanabilmektedir. Savaştan etnik temizliğe kadar saldırganlık dış tehdit korkusundan kaynaklanırken zenofobi, hınç (resentment) ve ayrımcılık iç güvenlik tehditlerinden kaynaklanabilmektedir (Berezin, 2002, s. 38-39).

Berezin'in ikinci kavramı olan duygu topluluğu ise kurumsal ya da yapısal bir duruma tekabül etmemektedir. Toplumda oluşan duygusal enerjinin kaynağını temsil etmektedir. Duygu topluluğu, güvenli devletin uyguladığı politikaları destekleyici veya onlara muhalif duygusal enerjiler üretebilmektedir. Siyasal elitler ve modern devletler sürekli olarak duygu topluluğu yaratmak istemektedirler. Fakat bunun sonuçlarının olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağı belli değildir. Bu duruma örnek olarak Berezin, Prenses Diana'nın ölümü sonrasında ortaya çıkan duygusal enerjiyi Tony Blair'in kendine ve partisine mal etmesini veriyor. Benzer bir şekilde Fransa'nın 1998'de Dünya Kupasını kazanmasını Sosyalist ve Muhafazakâr partiler kendilerine mal etmek istemişlerdir (Berezin, 2002, s. 39-40). Berezin'e göre modern ulus-devlet siyasal duyguların taşıyıcısıdır. Vatandaşlık ise yasal bir ilişkiden daha fazlasıdır;

siyasal olarak bağlanılan coğrafyada ortaya çıkan milli sadakat ve aidiyetin yükselmesiyle oluşan duygusal bağdır (2002, s. 41).

Duygular ve milliyetçilik konusunda diğer önemli katkı Thomas Scheff'e aittir. Scheff hem metodolojik olarak mikro ve makro analizi birleştirerek kendi deyişiyle parça/bütün analizine yoğunlaşmakta (Kemper T. D., 1990, s. 7-8) hem de milliyetçilik çalışmalarında özellikle semboller, mitlerin inşasında ve milli kimliğin oluşmasında duyguların önemine vurgu yapmaktadır (Kassab, 2016, s. 8). Scheff, Simmel'in sosyolojik görüşü olan "sınırsız yıkımın, kopan bağların sonucu olduğu" fikri üzerine çalışmasını temellendirmiştir (McLaughlin, 1996, s. 254). Güvenli bağlar diye adlandırdığı durumda kişiler ve gruplar birbirlerini hem bilişsel olarak hem de duygusal olarak anlamakta, birbirlerine güvenmekte ve iş birliği yapmaktadırlar (Scheff, 1994, s. 1). Scheff'e göre kişiler ve gruplar arasındaki bağın en önemli bileşeni gurur ve utanç duygularıdır. Gurur güvenli bağ oluştururken utanç tehdit altında bağlar oluşturmakta ve bunlara işaret etmektedir. Bu iki duygu Scheff'e göre bir paranın iki yüzü gibidir ve sosyal ilişkilerin anlaşılmasında önem arz eder. Utanç duygusunun psikolojik ve sosyal yönetimi kişilerin ve grupların çatışma veya iş birliği, savaş veya barış kararı almalarında etkili olur. Utanç, çatışmaların tırmanmasının temel sebebidir. Özellikle kabullenilmemiş utanç duygusu öfke, aşağılama ve saldırganlığa sebep olmaktadır (Scheff, 1994, s. 3-4). Scheff, çalışmada bu iki duygu üzerinden hem evlilik gibi kişisel, mikro düzeyde bir analiz gerçekleştirirken hem de makro düzeyde Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının ortaya çıkış sürecini analiz etmektedir. Bu iki farklı düzeydeki bağların ve onların zedelenme durumlarındaki iletişim taktiklerinin ve duygularının birbiriyle paralellik gösterdiğini belirtmektedir (Scheff, 1994, s. 75).

Gurur ve utanç duyguları toplumsal bağın durumu hakkında bilgi vermekte ve özellikle utanç duygusunun hâkim olduğu durumlarda tehlike altındaki bağlar savaşlara neden olabilmektedir. Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki Scheff, dünya savaşlarının nedenlerini sadece bu iki duyguya indirgememekte o zamana kadar yapılan aktör temelli ya da yapısal saptamaları da eleştirel bir şekilde analizine dâhil etmektedir. Scheff'e göre Fransa ve Almanya arasındaki iki dünya savaşına yol açan yabancılaşma, kabullenilmeyen utanç açısından dinamik olarak temsil edilebilir. Yabancılaşma ve tehdit edilen bağlar hem utanca sebep olur hem de utanç duygusu bu

durumların sebebidir. 1871’de Fransızların Almanlar tarafından yenilgiye uğratılmaları sonucunda hissettikleri aşağılanmış hiddet, Birinci Dünya Savaşı’nın çıkmasında Fransa’nın oynadığı roldeki ana itici gücü oluşturmaktadır. 1918’de Almanların itilaf devletleri tarafından yenilmeleri sonucu Fransızlara karşı hissettikleri aşağılanmış hiddet ise Hitler’in Almanlara çekici gelmesine sebep olmuş ve İkinci Dünya Savaşı’nın yolunu açmıştır (Scheff, 1994, s. 77).

Duygu çalışmaları alanında milliyetçiliği işleyen diğer iki araştırmacı Heaney (2013) ve Mercer’dır (2010). Heaney, duyguların sadece milliyetçiliğin patolojik ve aşırı versiyonlarını açıklarken kullanılmasını eleştirmektedir. Ona göre duygular arasında negatif ve pozitif olmak üzere birbirine zıt bir kategorileştirme yapılmakta ve kendinde normatif bir değer atfedilmektedir. Hâlbuki öfke ve korkunun her zaman kötü birer duygu olmadığını vurgular. İlişkisel bağlam önemlidir ve buna bakarak bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Heaney bu ikiliklerden kaçınmak için milli kimlik yerine ‘milli habitus’ kavramının kullanılmasını önermektedir. İlişkisel analizde bir şeylerin özü yoktur. Şeylerin ne olduğu içinde bulundukları sistem veya *networkte* nasıl pozisyonlandıkları veya nasıl hareket ettikleri üzerinden belirlenir (Heaney, 2013, s. 250-252). Ardından Heaney, milliyetçilik literatüründe milli habitus kavramında billurlaşan ilişkisel analize örnek olarak gördüğü üç araştırmacının (Bruebaker, Malešević ve Elias) çalışmalarını incelemektedir.

Mercer ise milliyetçiliğin “duygusal inanç” olduğunu iddia etmektedir. Duygusal inanç, ‘bazı içsel olarak üretilen çıkarımlar’dır. Bu çıkarımlar kanıtların ötesine geçmekte ve onların yanlış olma riski taşıdığı varsayılmaktadır (Mercer, 2010, s. 3). “Duygular kişilerin nasıl ve neye inandığını etkiler, gerçeklere değer katar ve durumları ayırt etmenin farklı bir yolunu sağlar. Duygusal bir inanç, tipik olarak, birinin sahip olduğu bakış açısına duyduğu inancı ifade eder. Kişi kanıtın ötesine geçen bir inancı desteklemek için kanıtları düzenlemek zorundadır. Analistler milliyetçiliği kısmen duygusal, kısmen araçsal olarak görürler. Bu durum milliyetçiliğin öncelikli olarak dış gruplardan nefretten veya kendi grubunun sevgisinden sorumlu olup olmadığına göre değişir. Gurur hissinin, inancı önceleme, takip etmesi veya belirlemesi durumları kişiden kişiye büyük olasılıkla değişir. Milliyetçiliğin duygusal yönlerinden, bilişsel olanı ayırt etmek zor olabilir; milliyetçiliği duygusuz hayal etmek bu inancı tanınmaz hale getirir” (Mercer, 2010, s. 6).

2.5 Duygu Çalışmalarının Milliyetçilik Kuramlarındaki Konumlanışı

Milliyetçilik kuramları literatürde farklı sınıflandırılırlar bile bu farklılık sınırlıdır. Örneğin, Breuilly kuramları ilkçi, işlevselci, anlatsal ve modern olarak dörde ayırırken (1996, s. 149), Özkırımlı, ilkçi, modernist ve etno-sembolist olarak üçe ayırmaktadır (2013, s. 74-75). Genellikle isimleri değişse bile temel iki kategori üzerinden değerlendirilmekte ve tartışmalar bu ekseninde devam etmektedir: ilkçiler (*primordialistler*) ve modernistler.⁷⁰ İlkçi ve modernist yaklaşımlar arasındaki farklılık, ‘Milletler ne zaman ortaya çıkmıştır?’ sorusuna verilen yanıtlara göre belirlenmektedir.

Modernistler, milliyetçiliğin tarihsel süreçte belli bir dönemde ortaya çıktığını düşünmektedirler. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere milliyetçilik, modernitenin çocuğudur. Endüstri devrimi (Gellner, 2005; Gellner, 2008), modern devletin oluşumu (Breuilly, 2005; Breuilly, 1996), kapitalist yayıncılık (Anderson, 2007), eşitsiz kalkınma (Nairn, 1975), feodalizmin çöküşü ve kapitalizmin zaferi sırasında toplumsal tabakalar arasındaki ilişkiler (Hroch, 1985), merkantalizmden *laissez faire* ekonomiye geçiş süreci ve uluslararası alanda siyasi ve ekonomik dönüşümler (Carr, 1945), modernleşmek isteyen toplumların siyasi elitlerinin kendi toplumları ve yabancı toplumlarla yaşadıkları çatışmalar (Greenfeld, 1994) vb. nedenlerle milliyetçilik ortaya çıkmaktadır.⁷¹ Modernist kuramcılar hem milliyetçiliğin ortaya çıkışında etkili olan faktörün belirlenmesi konusunda hem de milliyetçiliğin ne olduğu konusunda (ideoloji, doktrin, söylem, duygu, vb.) farklı fikirler üretmekle birlikte; modernite öncesinde bugün anladığımız anlamda “millet”in var olmadığı konusunda hemfikirdirler.

⁷⁰ İlkci yerine bazı düşünürler özcüyü kullanmakta; modernist yerine de araçsalci veya inşacı kullanılmaktadır.

⁷¹ Modernist yaklaşımı benimseyen kuramcılar modern dönemde hangi etkene önem verdikleri üzerinden farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Örneğin; Breuilly (1996) modernist yaklaşımı fikirlerin dönüşümü (Anderson), sosyal dönüşüm (Gellner) ve siyasal modernizasyon (Breuilly) olmak üzere üçe ayırmaktadır. Spencer ve Wollman (2002) ise Marxizmin etkiledikleri (Anderson, Nairn, Hobsbawm), siyasal bakış (Mann, Giddens, Breuilly) ve Gellner olmak üzere üçe ayırarak incelerler. Özkırımlı (2013) ise Breuilly’den etkilenecek fakat farklı bir şekilde ekonomik dönüşüm (Nairn, Hechter), siyasal dönüşüm (Breuilly, Brass, Hobsbawm), kültürel dönüşüm (Gellner, Anderson, Hroch) olmak üzere üçe ayırır.

İlkçi yaklaşımı⁷² benimseyen kuramcılar, “millet”lerin modern dönemle sınırlı olarak düşünülemeyeceğini iddia etmektedirler. Modernite öncesinde de milletlerden söz edilebilmektedir. ‘Milletler ne zaman ortaya çıkmıştır?’ sorusuna ilkçi kuramcılar arasında farklı yanıtlar verilse de milletlerin modern öncesi dönemde var oldukları konusunda ortaklaşmaktadırlar (Spencer & Wollman, 2002, s. 27-28; Özkırımlı, 2013, s. 82-87, 204). İlkçi yaklaşımda yer alan düşünürlerin bir kısmı milletlerin dil, cinsiyet gibi doğal bir durum olduğunu, bu sebeple tarihin başından beri var olduğunu iddia ederler (Walker, 1972). Perennializm (*eskilcilik*)⁷³ milletlerin doğal olma anlayışına karşı çıkarak milletlerin tarihsel ve kültürel olduğunu iddia eder (Hastings, 2005; Hastings, 2007). Etno-sembolcülerse milletlerin inşa edilebileceğini daha doğru bir ifade ile ‘yeniden’ inşa edilebileceğini söyleyerek perennialistlerin verili kabul ettikleri millet anlayışından bir parça daha uzaklaşırlar (Smith A. D., 2002; Smith A. D., 2005a). Bu farklılıklara rağmen ilkçi kuramcılar milletlerin tarihsel süreçte süreklilik gösterdiklerini düşünürler.

Modernist ve ilkçi kuramsal ayrımı üzerinden düşünüldüğünde milliyetçilik ve duygular arasındaki ilişkiye odaklanan duygu çalışmalarının ortak noktası milletleri doğal bir durum olarak görmemeleridir. Doğal olmamasına karşın milliyetçi anlatılarla ortaya çıkan duygular milletin doğal bir durummuş gibi algılanmasına neden olmaktadır (Llona, 2016; Leyens, ve diğerleri, 2003). Bu ortaklaşma dışında duygu çalışmaları modernist ve ilkçi kuramlar içinde yer alabilirler. Genellikle interdisipliner çalışmalar olmaları sebebiyle açık bir şekilde kuramsal pozisyon belirtmemektedirler. Fakat milliyetçiliğe yaklaşımı düşünüldüğünde Berezin (2002) modern ulus-devlet ve milliyetçilik arasında kurduğu ilişki sebebiyle modernist kuram içinde kabul edilebilir. Scheff’in (1994) ise, toplumsal bağlar üzerinden gerçekleştirdiği analiz düşünüldüğünde, belli ölçüde etno-sembolist kurama daha yakın olduğu söylenebilir. Fakat bu saptama netlik içermemektedir. Etno-sembolist yaklaşım, duygu çalışanlar tarafından millet ve milletin oluşumu sürecinde duyguların etkisine diğer

⁷² Başlık ilkçi yaklaşım olarak belirlense de bu başlık altında perennializm (eskilcilik) ve etno-sembolizm de incelenmektedir. Bunun sebebi aralarındaki farklara karşın, bu farkların yeni bir kuramsal yaklaşım olarak değerlendirilmesini gerektirecek kadar birbirinden uzağa düşmemeleri ve temelde milletin çok uzun zamandır var olduğu ortak iddiasıdır (Breuilly, 1996, s. 149).

⁷³ Özkırımlı, perennializmi ‘eskilcilik’ olarak çevirmektedir (2013, s. 85). Bu çalışmada perennializm olarak kullanılmaktadır.

yaklaşımlardan daha çok yer verdiği için Kassab (2016, s. 8) gibi duygu çalışanlar tarafından takdir edilmektedir.

Modernistler ve ilkçiler arasındaki ayrım, milliyetçilik kuramlarının sadece bir yönünü açıklamaktadır. Yapılan sınıflandırmanın bize anlattığı, kuramcılar arasında “millet”lerin ne zaman ortaya çıktığına dair temelde iki farklı yorum olduğudur. Bunun dışında böyle bir sınıflandırmadan kuramcılarının metodolojik yaklaşımları, milliyetçiliğin toplumda nasıl bir işlev gördüğü, kuramcılarının milliyetçiliği analiz ederken tek bir etkeni mi yoksa daha fazla etkeni mi analizlerine dâhil ettiği gibi konularda herhangi bir şey söylememektedir. Milliyetçilik kuramlarının sınıflandırması yapılırken kuramcılar arasındaki tek bir farklılaşmaya odaklanmaktansa farklı boyutları da içine alabilecek bir sınıflandırmanın yapılması gerekmektedir. Böyle bir sınıflandırma, Roger’ın milliyetçilik kuramlarını konu alan kitabında bulunmaktadır (Roger, 2008).

Roger, milliyetçilik kuramlarını ikili bir eksen üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır. Yatay ekseninde metodolojik bir ilişki belirleyicidir: yapısal evrimler ve aktör stratejileri. Bu “ilk eksen, milliyetçiliği söz konusu topluluğun ekonomik ve toplumsal yapılarının karşı konulmaz dönüşümünün (teknolojik ilerleme, toplumsal hiyerarşinin değişime uğraması...) sonucu olarak gören kuramlar ile milliyetçiliği egemen aktörlerin formüle ettiği seçimlerin sonucu olarak betimleyen kuramları karşı karşıya koyar.” (Roger, 2008, s. 3). Dikey ekseninde ise iç bağ ilkesi ve tahakküm ilkesi yer almaktadır. Bu ekseninde milliyetçilik kuramları dağılırken milliyetçiliğin toplumda bir ortaklık ve dayanışma yaratması ile tahakküm ve çatışma yaratması iddiaları temel alınır. İç bağ ilkesine yakın olan kuramlar, milliyetçiliği toplumdaki birleştirici güç olarak görürlerken tahakküm ilkesi etrafına yerleşen kuramlar, milliyetçiliği ya bir grup elitin toplumsal ve siyasal tahakküm aracı olarak ya da bu tahakkümden kurtulmak için kullanılan bir mücadele aracı olarak görürler (Roger, 2008, s. 3-4).

Roger, iki eksenin dışında iki çerçeve belirler. Birinci çerçevede yer alan kuramcılar milliyetçileri yekpare bir grup olarak görür ve herhangi bir iç çatışmanın olmadığını düşünürler. Milliyetçilerin tek bir topluluğun içinde birbirleriyle farklı ittifaklar oluşturabileceklerini kabul etmezler. İkinci çerçeve dinamiktir. “Tek bir dönem ve tek bir topluluk içinde birçok opsiyonun birlikte var olduğunu –ya da kimi

zaman birbiriyle çatıştığını- göz önüne almaya olanak verir.” Milliyetçiler yekpare bir blok değildir; çok parçalı ve hareketli bir karışımdır. İkinci çerçeve içinde yer alan kuramlar milliyetçilikteki farklı güzergâhların kesişebilmesini anlayabilmek için kullanılabilir (Roger, 2008, s. 4-5). Roger’ın oluşturduğu şema incelendiğinde önceden değinildiği üzere milliyetçilik kuramcıları arasında milliyetçiliğin oluşumu sırasında duyguları da analizin bir parçası olarak kullanan bir tane kuramcı olduğu görülür: Liah Greenfeld.–Greenfeld (1994) tahakküm ilkesi ve aktör stratejilerinin kesişimde milliyetçilik çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Yaptığı çalışmada milliyetçileri tek bir grup olarak görmemekte ve birbiriyle çatışan ve zaman içinde değişim geçiren gruplar olarak kabul etmektedir.

Milliyetçilik kuramcıları arasında duyguları bir analiz aracı olarak kullanan tek kuramcı olan Greenfeld’in Roger’ın ikili eksenli üzerindeki pozisyonlanması duygu çalışmalarının bu eksenlerde nerede yer alabileceği konusunda bir fikir vermektedir. Duyguların taşıyıcısının bireyler olması sebebiyle genellikle bu çalışmalar metodolojik ayırmda aktör-stratejileri kısmında yer almaktadırlar. Fakat iç bağ ilkesi ve tahakküm ilkesi ekseninde duygu çalışmaları farklı pozisyonlar alabilmektedirler. Scheff (1994), Nussbaum (2003) ve Berezin’in (2002) çalışmaları iç bağ ilkesine daha yakinken Dekker vd. (2003) ve Salmela & von Scheve (2017) çalışmaları tahakküm ilkesi kısmında yer almaktadır.

2.6 Yeni Milliyetçilik Türleri

Yeni milliyetçilik ile ilgili genellemeler yapmak zor olsa da farklılıkları saklı tutmak kaydıyla, bu çalışmada benimsenen kuramsal yaklaşım çerçevesinde bir sınıflandırma yapılabilir. Yeni milliyetçilik, ulus devletlerin egemen olduğu bir ortamda ortaya çıkmaktadır. Daha önce değinildiği üzere milliyetçilik daima ulus devletle ilişkilidir (Breuilly, 2005). Dolayısıyla, yeni milliyetçiliği sınıflandırırken ulus devletle kurduğu ilişkiye göre bir sınıflandırma yapılabilir. Birincisi ulus devletle mücadele eden ve ondan ayrılmayı/özerkleşmeyi talep eden yeni milliyetçi ideoloji yani *ayrılıkçı yeni milliyetçiliktir*. İkincisi, içinde bulunduğu ulus devletin güçlenmesini ve tehdit olarak algıladığı etkenlere karşı korunmasını isteyen *korumacı yeni milliyetçiliktir*. Bu açıdan ele alındığında Berezin’in (2002) güvenli devlet karamsallaştırmasıyla da uyumlu bir ayırım ortaya çıkmaktadır. Yeni milliyetçiliğin iki

türünden biri olan ayrılıkçı yeni milliyetçilik, içinde bulunduğu ulus devletin kendi grubuna güven sağlayamaması durumunda ortaya çıkan milliyetçiliktir. Korumacı yeni milliyetçilik ise bir grubun içinde yaşadığı devletin nostaljik formunu ve eski değerler sistemini güvenli devlet olarak kabul ederken bugünkü formu ile ilgili sürekli tehdit algısı üzerine kurulan milliyetçiliktir.

Bu sınıflandırma, eski milliyetçiliğin sınıflandırmasını hatırlatmaktadır. Fakat temel farklılıklar söz konusudur. Örneğin, 19. yüzyılın milliyetçileri, ulus devletlerini kurmak isterken içinde bulundukları imparatorluklarla ve onların kurum ve elitleri ile mücadele ederek onlardan ayrılmaya çalışmışlardır. Günümüzde imparatorluklar siyasal birim olarak ortadan kalkmışlardır. Ayrılıkçı yeni milliyetçiliğin mücadelesi artık ulus devletlerdir. Dolayısıyla hem siyasal kurumlar farklılaşmaktadır hem de ekonomik yapı tamamıyla farklıdır. Eski milliyetçilik, merkantalizmle mücadele edip kapitalist piyasa ekonomisini kendi ulus devletlerinde kurmayı amaçlarken (Carr, 1945, s. 3-6) yeni milliyetçilik, kapitalizmin, tek üretim biçimi olarak zafer kazanıp ardından da küresel değişimlerle yeni bir biçim aldığı dönemde gerçekleşmektedir. Benzer bir şekilde 19. yüzyıldaki ayrılıkçı olmayan milliyetçilikler için “kurucu milliyetçilik” demek doğru olacaktır. Kurucu milliyetçilik, mutlakiyetçi imparatorlukları dönüştürerek onlardan ulus devlet oluşturmak istemiştir. Korumacı yeni milliyetçilik, içinde olduğu ulus devleti dönüştürmek istememektedir. Tam tersine onu küreselleşmenin, göçün, çokkültürlüğün neden olduğu dönüşümlere karşı korumayı amaçlamaktadır.

2.6.1 Ayrılıkçı Yeni Milliyetçilik

Ayrılıkçı milliyetçilikler, genel olarak milliyetçilik literatürün önemli isimleri tarafından şüpheyile karşılanmaktadır. Gelişmiş Batı dünyasında ortaya çıkan⁷⁴ bu milliyetçiliğe farklı açılardan yaklaşmakla birlikte hepsi bu formu milliyetçiliğin içinde ele alır. Gellner, bu milliyetçilikler üzerine pek bir şey söylemez. Sadece İskoç milliyetçiliğini kendi deyimiyle zayıf (feeble) olarak nitelendirir; olumsal ve araçsal olduğunu vurgular. Kuzey Denizi’ndeki petrol rezervlerinin keşfedilmesi ile birlikte

⁷⁴ Bu dönemde incelenen yeni milliyetçilikler: Birleşik Krallıkta İskoç ve Galler; İspanya’da Katalunya ve Euskadi; Belçika’da Flander; Fransa’da Brittany ve Occitanie; Kanada’da Quebec yeni milliyetçiliğidir (McCrone, 2002, s. 125).

İskoçlar tarihsel ve kültürel kimliklerinin farklılığını ifade ederek 1707’de Birleşik Krallık ile gerçekleştirdikleri *Union Act*’ı yeniden tartışmak istemektedirler (McCrone, 2002, s. 125). Anderson ise konuyu farklı bir şekilde ele alarak 19. yüzyılda İskoç milliyetçiliğinin neden başarısız olduğunu tartışmayı seçmektedir (McCrone, 2002, s. 125-126). Smith ayrılıkçı milliyetçiliklere kitabında ayrı bir bölüm ayırır. Sanayileşmiş ülkelerde gerçekleşen ayrılıkçı milliyetçilikleri “üçüncü dalga demotik etnik milliyetçilikler” olarak nitelendirir. Amaçlarının genellikle bağımsızlık değil özerklik olduğunu vurgular. Teritoryal bir devlet kimliği altında bir milli kimliği istediklerini belirtir: Örneğin; Fransa’da Bröton milleti, İspanya’da Katalan milleti vb. Fakat nihayetinde Smith, sanayi toplumlarında milliyetçiliğin bu canlanışının “yeni” bir şeymiş gibi düşünülmemesi gerektiğini belirtir. Ona göre 17. ve 18. yüzyıldan beridir süregelen “demotik yerliliğin seferberliği sürecinde yeni bir evre” olarak değerlendirilmelidir (Smith A. D., 2004, s. 213-218). Hobsbawm ise ayrılıkçı milliyetçilikler hakkında en olumsuz düşünen kişidir. Bu hareketleri olumsuz ve bölücü olarak nitelendirir. Kendi deyişiyle “ancak bir avuç fanatik bu milli/komünal kendi kaderini tayin etme başarısını [bağımsızlığı elde etmeyi] hiç tatmin edici olmayan bir statükodan biraz daha iyi bulacaktır” (Hobsbawm E. J., 2006, s. 222-223). 20. yüzyılda karşılaşılan bu hareketler, 19. yüzyıldaki devrimci-demokratik ve liberal milliyetçiliklerden farklıdır. Avrupa’daki ayrılıkçı hareketlerin, etnik-dilsel terimlerle kendilerini var ettiklerini iddia eder. Bu varoluş ne 19. yüzyıl milliyetçiliğinde ne de anti-kolonyal milliyetçilikte mevcuttur (Hobsbawm E. J., 1999, s. 257; Hobsbawm & Kertzer, 1992).

Ayrılıkçı milliyetçiliklerin kendisi milliyetçilik literatüründe hali hazırda tartışma yaratırken hatta zaman zaman geleneksel milliyetçilikten farklı olarak “yeni” diye nitelendirilirken⁷⁵ ayrılıkçı yeni milliyetçilikte yeni olanın ne olduğu tartışma konusudur. Son yıllarda gelişen yeni milliyetçilik literatürü yönünü ayrılıkçı yeni milliyetçiliklerden daha çok korumacı yeni milliyetçiliklere çevirmiş ve bu konu üzerine odaklanmıştır (Bithymitris, 2017; Bergmann, 2020; Bangstad, 2015; Horáková, 2019). Fakat yine de yeni milliyetçilik çalışmaları içerisinde ayrılıkçı yeni milliyetçilik de belirli ölçüde yer almaktadır. Örneğin, Zhou (2022), 21. yüzyıldaki

⁷⁵ Tom Nairn, ayrılıkçı milliyetçiliklerin yeni siyasal hareketler olduğunu iddia eder. Eskisiyle birçok paralellikleri bulunmakla birlikte dikkatli incelendiklerinde farklı özelliklerle, potansiyellere sahip olduklarının görülebileceğini belirtir (akt. McCrone, 2002, s. 128).

yeni milliyetçiliğin özelliklerini ve trendlerini anlattığı çalışmasında yeni milliyetçilik türlerinden birisi olarak ayrılıkçı yeni milliyetçilikten söz etmektedir.⁷⁶ Diğer yazarlar gibi bu milliyetçiliği araştırırken gelişmiş ülkelerdeki milliyetçilikleri incelemektedir. Bu ülkelerdeki ayrılıkçı milliyetçilikler demokratik yönetimler sebebiyle siyasal ve kültürel özerkliklerini koruyabildiklerinden dolayı daha çok ekonomik saiklerle hareket etmektedirler. Zhou, bu milliyetçilikleri geleneksel ayrılıkçı milliyetçiliklerden ayıran özelliğin ekonomik egoizm ve şovenizm belirtmektedir. Örnek olarak ise İngiltere'deki İskoç milliyetçiliğini, İspanya'daki Katalan milliyetçiliğini, Belçika'daki Flaman milliyetçiliğini göstermektedir (Zhou, 2022, s. 6-7).⁷⁷ Bu milliyetçiliklere Kanada'daki Quebec milliyetçiliği de eklenebilir. DeCosta (1995, s. 295-6) Quebec'teki eski ayrılıkçı milliyetçiliğin anti-kolonyalizm söylemi üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. Yeni milliyetçilik ise ekonomik ve sosyal konuları gündeme getirmekte, Quebec toplumunun farklılıklarına vurgu yapmaktadır.

McCrone'a (2002) göre de ayrılıkçı yeni milliyetçilik gelişmiş ülkelerin zenginleşen bölümlerinde ortaya çıkmaktadır. Üç örnek üzerinden bu milliyetçilik ile ekonomik çıkarları incelemektedir: İskoçya, Katalunya, Quebec. Ayrılıkçı yeni milliyetçilik Quebec'te neoliberal ekonomik anlayışın gelişmesi ve Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması'nın (The North American Free Trade Agreement-NAFTA) imzalanması sonrasında yeni bir pazarın ortaya çıkmasıyla gerçekleşmektedir. Katalanlar ise hali hazırda İspanya'nın zengin bir bölgesidir. Ticaret ilişkileri dönem dönem sekteye uğrasa da Franco sonrasında tekrar yükselişe geçmiştir. İskoçya'da ise kuzeyde bulunan petrol rezervleri ekonomik taleplerle milliyetçi talepleri birleştirmektedir. Katalan ayrılıkçı hareketi üzerine yapılan araştırmalarda, kültürel sebeplerden daha çok vergilendirme politikaları ve diğer mali politikaların ayrılıkçılık fikrini etkilediği gözlemlenmektedir (Boylan, 2015).

Küreselleşme, ekonomik koşullardaki değişimler, ulus-üstü ve bölgesel iş birliklerinin oluşması genellikle ayrılıkçı yeni milliyetçiliğin ortaya çıkışı için uygun

⁷⁶ Zhou'ya (2022) göre dört tür yeni milliyetçilikten söz edilebilir: aşırı-sağ milliyetçilik, evanjelik milliyetçilik, ayrılıkçı milliyetçilik ve (Üçüncü Dünya) dini milliyetçilik.

⁷⁷ Zhou, gelişmekte olan ülkelerdeki ayrılıkçı yeni milliyetçiliklere sadece kısaca değinir ve bu milliyetçiliklerin kültürel, politik ve ekonomik taleplerinin tam anlamıyla özerklik statüsü ile karşılanmaması sebebiyle içinde bulundukları ulus devletleri daha yoğun ve zorlu bir sürecin beklediğini belirtir (Zhou, 2022, s. 15).

bir ortam oluşturmaktadır. Beaudet’ye göre küreselleşme ile birlikte ulus devletin krize girmesi, ayrılıkçı milliyetçi ideolojinin başlıca nedenidir. Küresel krizin etkisiyle kendi cemaatlerini oluşturan gruplar (dil, din, etnik), ulus devletten ayrılma taleplerini gündeme getirmektedirler. Bu noktada da yeni milliyetçi ideoloji, grubu birleştiren yapıştırıcı işlevini görmektedir (Beaudet, 1993, s. 2648). Dünya Savaşları sonrasında uygulamaya başlanan Keynesyen politikalar belli ölçüde geniş bir tabanı, ulus devlete entegre etmeyi sağlamıştır. Azınlıkların durumu bu süreçte de sorunludur fakat yine de ulus devletin kendisi sorunsallaştırılmamaktadır. 1970’lerdeki ekonomik krizle birlikte Keynesyen politikalar çöker ve neoliberal politikalar uygulanmaya başlar. Bunun sonucunda gruplar politik tepki olarak kendi kimliklerine tutunmaya başlarlar (Beaudet, 1993, s. 2649). Ayrılıkçı yeni milliyetçiliklerin ortaya çıkışı Bergmann’ın dönemselleştirmesinde 1970 Petrol Krizi sonrasında oluşan birinci dalga yeni milliyetçilikler içinde yer almaktadır (Bergmann, 2020). Hearn bu durumu açıklamak için İskoçya’daki sınıfsal pozisyonlardaki ve sınıflar arasındaki ittifaklardaki değişimleri, Weberyan statü grubu ve sivil toplum ilişkisi üzerinden incelemektedir. Bu incelemeye göre Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen refah devleti uygulamaları kentli profesyonellerden oluşan sınıfı daha da güçlendirmekte ve yönetici pozisyonlara taşımaktadır. Muhafazakâr Parti bu sınıfları kendi ideolojisiyle eklemlenmeyi başaramazken İşçi Partisi ve İskoç Milli Partisi (SNP) bunu başarır (Hearn, 2002, s. 19). Bu “yeni sınıf”⁷⁸ yirminci yüzyılın ortalarında Keynesyen projeyi ve Batı ve Doğu’daki sosyalist devletleri desteklemektedir. Fakat 1970’lerde refah devletinin krize girmesiyle birlikte yeni sınıfın son kuşağı kendi toplumsal rollerini yeniden gözden geçirir. İskoçların özerklik ve/veya bağımsızlık talepleri bu sürecin sonucunu yansıtmaktadır (Hearn, 2002, s. 22). Hearn’nin yaptığı ayrılıkçı yeni milliyetçilik açıklaması, milliyetçi “yeni sınıf” üzerinden temellenmektedir. Böyle bir temelden başlamak küreselleşmenin etkisini ve aktörlerin ekonomik çıkarlarını da incelemeye dâhil etmek için uygun bir zemindir

Küreselleşme sadece ekonomi politikalarında değişmeye sebep olmamakta aynı zamanda ulusüstü ve ulusaşırı yeni kurumların ve örgütlenmelerin oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel bir örgütlenme temelde kendi bölgelerinin entegrasyonuna odaklanmaktadır. Fakat bu entegrasyon girişimi

⁷⁸ “Yeni sınıf” kavramı Milovan Djilas tarafından geliştirilmiş; teknokratlardan, uzmanlardan ve yöneticilerden oluşmaktadır (Hearn, 2002, s. 22).

uluslararası arenada belli ölçüde işlemekle birlikte ulus devletler içindeki ayrılıkçı hareketlenmelere neden olabilmektedir. İskoçya'daki ayrılıkçı yeni milliyetçiliği inceleyen Stephane Paquin küreselleşmenin ve Avrupa entegrasyonunun ulus devletin gücünü zayıflatarak ulus devlet içi çözölmeyi desteklediğini iddia etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etkenin 'paradiplomasi' olduğunu ifade etmektedir. Paradiplomasi, küreselleşmenin sonucunda ulus devletin olmazsa olmazlarından sayılan uluslararası arenada temsil tekelinin kaybetmesiyle ortaya çıkar. Böylece, ulusaltı milliyetçi hareketlerin uluslararası arenada diplomatik faaliyetler yürütebilir duruma gelirler (Paquin, 2007, s. 55-56). Paradiplomasi sayesinde İskoç siyasal elitler Birleşik Krallık diplomasininin etrafından dolanarak AB kurumları ve diplomatları ile direkt iletişime geçebilmekte ve kendi gündemlerini oluşturabilmektedir.⁷⁹

AB'nin bölgesel ayrılıkçı gruplara ve onların ayrılıkçı yeni milliyetçiliğine etkisi konusunda tek bir hat belirlemek doğru olmayacaktır. 1990'lar ve 2000'lerin başında yukarıda da değinildiği gibi AB'nin gelişimi gerek ulus devletlerin yetki devirleri ile birlikte güçlerinin azalması gerekse de paradiplomasi gibi yöntemlerle özerk bölgesel yönetimlerin uluslararası arenada temsil ve görünürlük kazanmaları ile ayrılıkçı yeni milliyetçiliklerin güçlendiği gözlemlenmektedir. Diğer taraftan ise AB politikalarının etkileri sonucunda ayrılıkçı yeni milliyetçiliklerin giderek daha fazla kültürel ve ekonomik özerklik elde etmeleri, siyasal karar alma süreçlerinde kendi ulusal çıkarlarını daha fazla temsil etmeleri sebebiyle bağımsızlık taleplerinde düşüş olması söz konusudur (Saylan, 2011). Benzer bir süreç Quebec milliyetçiliği için de

⁷⁹ AB entegrasyonunun ayrılıkçı yeni milliyetçilikleri güçlendirdiği ile ilgili saptamada eksik bir yön vardır. Bu süreç aynı zamanda kendi sınırları dışındaki nüfusu da içermek isteyen sağ yeni milliyetçiliklerin de pozisyonunu güçlendirmektedir. Örnek vermek gerekirse AB'ye giriş sürecinde ve sonrasında Macaristan'daki aşırı sağ partiler, sınırları dışında kalan Macarların yaşadığı toprakları da Macaristan'a katma iddiasını gündeme getirdiler. Sınırları değiştirip Macaristan'ı genişletmeseler de komşularının da AB'ye üye olması sonucunda kendi etnik etki alanında daha rahat hareket etmeye başladılar. Komşu ülkelerde yaşayan Macarlara özel uygulamalar geliştirdiler. Bu uygulamalar AB'nin adem-i merkezileşme projesi ile de uyumluydu. Dolayısıyla sağ yeni milliyetçi iktidar partisinin hayalini kurduğu *reunification*'ı (tekrar birleşmeyi) belli ölçüde sağladığı söylenebilir (Fox & Vermeersch, 2010, s. 331; Minkenberg & Perrineau, 2007, s. 43-44). AB entegrasyonu Avrupa'da milliyetçiliğe üç noktada kapı aralamaktadır: 1. Sağ/sol ideolojik ayrımının yerine ulusal/ulusal olmayan ayrımı parti politikalarını etkiliyor. 2. Avrupa söylemini ve kurumlarını milliyetçi amaçları için araçsallaştırarak kullanıyorlar. AB entegrasyonu bölgedeki milliyetçilere, diğer ulus devletlerde yaşayan etnik-kardeşleri ile yeniden birleşmeyi, post-modern dünyada canlandırmak için olanak sağlıyor. 3. İlk iki madde milliyetçiliği evcilleştiriyorsa da bu madde onu radikalleştiriyor. Ana akım milliyetçiliğin evcilleştirilmesi ile birlikte marjinal milliyetçilik için alan açılıyor (Fox & Vermeersch, 2010, s. 326).

geçerlidir. NAFTA sonrasında ekonomik olarak gelişen Quebec hükümeti ve federal yönetim arasında 2000'lerin ortalarından beri daha stabil bir iş birliği söz konusu olup bağımsızlık talepleri azalmıştır (Changfoot & Cullen, 2011).

Ayrılkçı yeni milliyetçilik, yeni milliyetçilik çalışmalarında korumacı yeni milliyetçiliğe göre çok daha az araştırılmaktadır. Bu milliyetçilikler ya doğrudan milliyetçilik başlığı altında ya da ayrılkçılık, bölgecilik başlığı altında çalışılmaktadır. Literatürün büyük bir bölümü korumacı yeni milliyetçilik çalışmalarına ayrılmaktadır. Fakat gelecek dönemde özellikle korumacı yeni milliyetçiliklerin güç kazanmasıyla birlikte ayrılkçı yeni milliyetçilikler güç kazanması ve daha görünür olması söz konusu olacaktır. Bu durumun örneği İngiltere'deki Brexit sonrası İskoçya'da yükselen bağımsızlıkçı taleplerin artmasında gözlemlenebilir (BBC, İskoçya'nın bağımsızlık referandumu başvurusu İngiltere Yüksek Mahkemesi'nde reddedildi, 2022). İngiltere'de yükselen korumacı yeni milliyetçilik ve onun AB karşıtı popülist söylemi, İngiltere'nin AB'den ayrılması ile sonuçlanmıştır. Bu sürece şiddetle karşı çıkan İskoçlar ise Brexit sonrasında giderek artan bir şekilde bağımsızlıkçı bir pozisyon almıştır (McEwen, 2018). Dolayısıyla bu iki milliyetçilik türünün sürekli olarak birbiri ile etkileşimde olduğu unutulmamalıdır.

2.6.2 Korumacı Yeni Milliyetçilik

Korumacı yeni milliyetçilik içinde yaşadığı ulus devletten ayrılmak ve/veya özerkleşmek talebinde bulunmamaktadır. Bu milliyetçi ideolojiyi benimseyenler kendilerini yaşadıkları ulus devletin kurucu unsuru ve koruyucusu olarak görmektedirler. Bu bağlamda korumacı milliyetçilik ulus devletin inşası sürecinde ortaya çıkan ve devleti reforme etmek isteyen milliyetçi ideoloji ile benzerlik göstermektedir. İdeolojinin kurucusu olan aktörler de sıklıkla içinde bulundukları ulusların kuruluş süreçlerine referans vermekte ve kendilerini zaman zaman bu projenin devamı olarak göstermektedirler (Laruelle, 2009, s. 155; Kenez, 1992, s. 2; Hellström & Nilsson, 2008, s. 9). Nihayetinde başarılı bir ulus devlet projesine gönderme yapmaktadırlar. Korumacı yeni milliyetçiliklerin birçoğu hegemonik

ideolojiler değildir. Ayrıca geçmiş dönemde eski milliyetçilikle karşılaştırıldığında ciddi ideolojik farklılıklar olduğu saptanabilmektedir.⁸⁰

Korumacı yeni milliyetçiliğin amacı ulus devleti, tehdit olarak gördükleri “öteki”ne karşı korumak ve onu daha güçlü kılmaktır. Milliyetçi ideoloji üzerine yapılan çalışmaların birçoğu milli kimliğin oluşumunda biz ve öteki ayrımının önemini vurgulamaktadır (Chatterjee, 2005; Walker, 1972; Greenfeld, 1994; Anderson, 2007).⁸¹ Milliyetçilik ‘Ben’i ‘Biz’ olarak kurgular. Her birey bir cemaatin parçasıdır. ‘Biz’im milli kimliğimiz öteki ile olan ilişkimiz üzerinden belirlenir. Dolayısıyla milliyetçilik bir taraftan ‘Biz’i inşa ederken diğer taraftan da öteki ile ilgili iddiaları da inşa eder. Milliyetçiliğin kurgusuna ötekini dâhil etmesi inşa ettiği milli kimliğin farkını ortaya koymasını sağlamaktadır. Böylelikle bu kimliğin sınırları belirlenmiş olur (DeCoste, 1995, s. 309-310). Bazı düşünürler milliyetçi inşa sürecinin bir düşman olarak ötekiye ihtiyacı olduğunu savunurlar.⁸² Korumacı yeni milliyetçilik, ulusa dâhil olması mümkün olmayan bir öteki olduğunu varsayar. Bu öteki düşmandır ve tehdit oluşturmaktadır. Düşmana karşı yapılması gereken ulusu ve ulus devleti korumak ve güçlendirmektir.

⁸⁰ Örneğin, Çin’deki eski ve yeni milliyetçiliği karşılaştıran Wu, 1910’lardaki milliyetçiliğin özelliklerini şu şekilde sıralıyor: Eski milliyetçiliğin en önemli belirleyicisi yoksulluk ve az gelişmişliktir. Çinliler kendilerini Batı karşısında aşağılanmış hissetmekte ve “Çin’i kurtarmak” gerektiğini düşünmektedirler. Sorunlar olarak politik yozlaşma ve yolsuzluk, Konfüçyanizmin eksiklikleri görülmektedir. Eski milliyetçiliğin ana meselesi “milli öz” değildir. Ötekenden ne alırlarsa bunun Çin milletini zengin ve güçlü yapacağını düşünmektedirler. Bu rasyonel, ilerici ve gelişmeci bir milliyetçiliktir. 1990’lardaki yeni milliyetçilik ise eskisinin tam tersine Çin’in ekonomik başarısından kaynaklanmaktadır. Şu anki temel soru Çin’i nasıl kurtarıyoruz değil, “(eğer hâlâ değilse) Çin’i nasıl dünya lideri yaparız”dır. Bu ekonomik başarı resmi Çin milliyetçiliğini politik ve kültürel arenada kendine döndürüp kendi meşruiyetinin kaynağını Çin’in kültürel kaynaklarında aramasına neden olmaktadır. Bu kültürel, muhafazakâr ve kimlik-merkezli bir milliyetçiliktir ve devletçi bir yaklaşımı benimsemektedir. Çin’in otoriter komünist rejimini destekler. Yeni milliyetçiler Konfüçyüs öğretisini benimsemekte ve Çin’in diğer geleneklerini de olumlamaktadırlar. Kültürel şovenizm söz konusudur (Wu, 2008, s. 478-479). Kersten’e göre Japonya’da da eski milliyetçilik olarak, savaş öncesi ve sırasında tanık olunan, yukardan aşağıya doğru ilerleyen ve İmparator’a bağlı, devleti “aile devleti” olarak gören milliyetçilik kastedilmektedir. Yeni milliyetçilik ise ulusu, devletten özerk kılmak isteyen, savaş sonrası demokrasinin yavaşlattığı milliyetçiliği rehabilite etmeyi amaç edinen bir milliyetçiliktir (Kersten, 1999, s. 193).

⁸¹ Bu durum sadece milliyetçilik ile ilgili değildir. İdeolojiler de biz ve öteki ayrımına dayanabilmektedir. Adorno, ideolojik düşüncenin kapalı bir sisteme sahip olduğunu söyler. Ötekilik, bu kapalı sistemden kaçma tehdidinde bulunan şeydir; dolayısıyla, ideolojinin onu kendi benzerine indirgemesi gerektiğini belirtir (Eagleton, 2011, s. 302). Therborn ise benlik ve başkalık ideolojilerinde bu ayrıma farklı bir boyut kazandırır. “Konumsal ideolojiler doğası gereği ikili karaktere sahiptir. Bir kimse belirli bir konuma tabi kılınır ve o konum için gerekli nitelikleri taşıırken kendisi ve başkaları arasındaki farklılığın bilincine varır.” Therborn, ırk ve etnik ilişkiler alanlarında çalışanların ideolojilerdeki bu ikiliği fark ettiklerini belirtmektedir (Therborn, 2008, s. 41-2).

⁸² Schmitt, Verdery, Edelman, Gilroy, Baumann bu fikirdedir (Akt DeCoste, 1995, s. 309).

2.6.2.1 İç Tehdide Karşı Korumacı Yeni Milliyetçilik

Ulus devlet içindeki ötekine karşı pozisyonlanan korumacı yeni milliyetçiliklerle, genellikle gelişmiş Batı ülkelerinde karşılaşmaktadır. Bu korumacı yeni milliyetçilik akademik literatürde çeşitli isimler almaktadır: “aşırı sağ”, “sağ-kanat popülizm”, “yeni milliyetçilik” vb. Bu tanımlamalardan sağ ile ilişkili olan tanımlar içerideki tehdide karşı korumacı yeni milliyetçiliği karşılamakla birlikte diğer yeni milliyetçilikleri karşılamaktan uzaktır. Yeni milliyetçi ideoloji her zaman aşırı sağa yerleşmeyebilir. Daha önce değinildiği üzere ülkelerin özgül tarihsel koşullarında kendinden önceki milliyetçiliğin nasıl pozisyonlandığına göre merkeze de yerleşebilmektedir.⁸³ Ayrıca aşırı sağda filizlenen yeni milliyetçi ideoloji daha sonrasında merkez sağda yer alan partilerin seçmenlerini aşırı sağ partilere kaybetmek istememesi sebebiyle bu partilerce dönüştürülerek benimsenebilmektedir. Bu durumun örneği, Macaristan’daki aşırı-sağ parti olan Macaristan Adalet ve Yaşam Partisi’nin (*Magyar Igazság és Élet Pártja- MIÉP*) bazı konularını merkez-sağ parti olan Macar Yurttaş Birliği Partisi’nin (*Magyar Polgári Szövetség-FIDESZ*) kendi söylemine dâhil ederek 2002 seçimlerinde MIÉP’nin oylarının düşmesine sebep olmasında görülebilir (Minkenberg & Perrineau, 2007, s. 43-44). Hatta bazı durumlarda aşırı sağ partiler seçim başarısı elde etmek için potansiyel seçmenlerinin ideolojilerini taklit de edebilmektedirler (Harrison & Bruter, 2011, s. 22-23). Bu sebeple kendilerini merkeze doğru kayarken bulabilirler. Bundan ötürü, bir grup araştırmacı aşırı-sağ yerine yeni milliyetçi ideoloji kavramsallaştırmasını kullanmayı tercih etmektedir (Hervik, 2011; Hellström & Nilsson, 2008; Eger & Valdez, 2014; Duroy; Bangstad, 2015).⁸⁴

⁸³ Betz, korumacı yeni milliyetçiliğin solda da görülebileceğini iddia ediyor. Onun “yeni” demesinin nedeni Nazi dönemi milliyetçiliğinden farklılaştığını belirtmek içindir (Betz, 1988, s. 129). Sıklıkla olmasa bile özellikle ayrılıkçı yeni milliyetçilikler zaman zaman sol ile işbirliği yapabilmekte ve söylemlerini soldan oluşturabilmektedirler. Örnek olarak İskoç ayrılıkçı yeni milliyetçiliği verilebilir. Fakat bu noktada Dunn’un milliyetçilikle ilgili saptamasını hatırlatmakta fayda vardır: “Milliyetçilik basitçe etik göreceliğin kendini üstün gören politikasının bir versiyonudur.” Bu durumda kültürel şovenizm ile kol kola ilerler (Dunn, 1999, s. 32,36).

⁸⁴ Eger ve Valdez neden yeni milliyetçilik terimini kullandıklarını dört noktada toparlamaktadır: Birinci olarak, partilerin milliyetçi ideolojilerini daha iyi gösteriyor. Bu partiler sıklıkla yabancı düşmanı göçmen karşıtı açıklamalarda bulunuyorlar. İkincisi, bu partileri "sağ" kavramı ile nitelendirmemek onları neoliberal politikaları benimseyen partilerden ayırmamızı sağlıyor. Reagan ve

İç tehdide karşı korumacı yeni milliyetçiliğin Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkmasının temel nedeni ekonomik kalkınmışlık ve yaşam koşullarının daha iyi olması yüzünden bu ülkelerin hızlı bir şekilde göç almasıdır. Bu göçün iki önemli sonucu vardır: birincisi o kadar hızlı ve yoğundur ki yeni gelen göçmenleri toplum içinde eritmek mümkün değildir. İkinci olarak da yeni göçmenlerin gelmesiyle alt sınıfların yararlandığı sosyal pasta giderek daralmaktadır. Dolayısıyla bu sınıflar göçmenleri tehdit olarak algılamaktadır (Castels, 2005, s. 305).⁸⁵ Korumacı yeni milliyetçilik ulus devlet içindeki “öteki”yi göçmenler olarak görmektedir ve siyasetlerini bunun üzerinden biçimlendirmektedir. Bu noktada Avrupa’daki aşırı-sağ partilere dair niceliksel çalışmalar birbirlerinden farklı sonuçlara varmaktadır. Genellikle partilerin oyları ile göç, işsizlik ve ekonomik koşulları inceleyen bu çalışmalar birbirlerinden farklı sonuçlar bulmaktadır (Golder, 2003, s. 433; Harrison & Bruter, 2011, s. 13). Golder (2003, s. 460), çalışmasında işsizliğin aşırı-sağ popülist partilerin oyuna etkisinin koşullu olduğunu söylüyor. Eğer ülkede geniş bir göçmen kitlesi varsa oyu etkiliyor. Yüksek göç oranı ise her zaman aşırı sağ popülist partilerin oylarını yükseltmesine yardım ediyor. Bunda işsizlik oranlarının hiçbir önemi olmuyor.⁸⁶ Benzer bir durumu 2002 seçimleriyle ilgili yaptığı araştırmada Ivarsflaten de bulmaktadır. Bu seçimlerde göç konusunu işlemeyen partilerin hiçbiri seçim başarısı elde edememişken ekonomik konularla, siyasetteki elitizm sorunu ve yolsuzluk konularını ele almasalar da sadece göçü sorun eden sağ –partiler seçim başarısı kazanmaktadır (Ivarsflaten, 2008, s. 15-17).

Thatcher döneminde büyüyen neoliberal politikaları ve serbest piyasayı benimseyen radikal sağ partilerle aynı politikaları bulunmamaktadır. Bu sebepten radikal sağ ve yeni milliyetçi partileri aynı grubun içine koymak aşırı basitleştirici bir yaklaşım oluyor. Üçüncü olarak, milliyetçilik refah şovenizmine gönderme yaptığı için kavram sol-kanat partilerinin içerici refah politikaları ile bu partilerin dışlayıcı refah politikalarını da ayırabilmemizi sağlamaktadır. Yeni milliyetçi partiler sosyal güvenlik harcamalarını kendi etnik-milliyetleri için isterken diğer gruplar için yapılan harcamaları kesmeyi istemektedir. Son olarak ise, yeni milliyetçilik bir yandan milliyetçi ideolojiye sahip partileri nitelirken diğer taraftan da milliyetçiliğin devlet-inşacı şeklinden farklılaşıyor (2014, s. 13).

⁸⁵ Avrupa’ya göç her zaman aynı yoğunlukta devam etmemektedir. Örneğin, 1987-1992 tarihleri arasında Avrupa’ya göç çok hızlı bir şekilde artarak 1992’de 700.000’lere ulaşmaktadır. Fakat sonrasında hızlı bir düşüşe geçmektedir. 1998-2002 arasında ufak bir artış gösterse de sonrasında yine azalmaktadır. Bu düşüşte AB’nin göç karşıtı politikalarının etkili olduğu söylenebilir. Fakat 2006’dan beri tedricen yükselmeye başlamaktadır. Suriye iç savaşının başladığı 2011 tarihinden sonra da hızla yükselerek 2014’te 600.000’lere yaklaşmaktadır (OECD, 2015). Dolayısıyla, Gingrich’in Avrupa Kalesi oluşturmak olarak nitelendirdiği ve göçmenleri Avrupa’dan uzak tutmayı amaçlayan politikaların çok da etkili olmadığı söylenebilir (2006, s. 199).

⁸⁶ Bu noktada Golder, aşırı sağda yer alan partiler arasında neofaşist ve popülist sağ parti ayrımı yapmaktadır.

Fakat bu noktada Mudde'nin itirazı dikkate alınmalıdır. Aşırı sağ partiler tek konu üzerine odaklanan partiler⁸⁷ değildir. Göç olgusu ne tek konudur ne de en önemli konudur. Göçmen konusu seçim başarısı için işlevsel bir görev görmektedir. Aşırı sağ partilerin ideolojik merkezi olan yabancı düşmanı milliyetçiliklerinin artan huzursuzluğunu hatta seçmenleri arasındaki hınç duygusunu bağlayan bir konudur göç sorunu (Mudde, 1999, s. 192). Aşırı sağ partilerin temel meseleleri anti-politika, refah devleti, kanun ve düzen konuları olmaktadır. İdeolojilerinde milliyetçilik önemli bir rol oynamaktadır (Mudde, 1999, s. 193). Göç sorunu konusunda diğer bir karşı çıkış da Swank ve Betz'in çalışmalarından gelmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre göç oranları sağ-kanat popülist partilerin oylarını arttırmaktadır fakat bu noktada ülkedeki refah devleti uygulamaları bu oy artışını etkilemektedir. Eğer refah devleti uygulamaları güçlüyse bu artış azalmaktadır (Swank & Betz, 2003, s. 239). Mudde'nin saptamalarına katılan Gingrich, Avrupa'da 1980-90 arasında ortaya çıkan yeni milliyetçi partilerin politikalarının -son dönemde yapılan birçok antropolojik araştırmaya gönderme yaparak- sadece göçmenler ve çok kültürlülük karşıtı politikalarla ile sınırlı olmadığına altını çizmektedir. Bu partiler genellikle çoğunlukta olan etnik gruba seslenmekte ve ulus devleti gündemleri haline getirmektedirler (Gingrich, 2006, s. 197-8; Hervik, 2011, s. 31-32).

İç tehdide karşı gelişen korumacı milliyetçiliğin iki temel özelliği bulunmaktadır. İlk olarak milliyetçilik milli kimliğin krizinden ortaya çıkmaktadır. Küreselleşmenin neden olduğu uluslaşırılık sebebi ile Avrupa'daki ulusal kimlikler belirsizleşmektedir (Manuel Castells'ten aktaran Hellström & Nilsson, 2008, s. 2). Özellikle 1990'larda gerçekleşen göç dalgası bu krizin bir diğer sebebidir. Milliyetçilik en temelde kültürel birim olan millet ile politik birim olan devlet arasında bir bağ oluşturmaktadır. Modern dönemdeki başarısı bununla ilişkilidir (Schwarzmantel, 2008, s. 92). Milliyetçiliğin birbiriyle birlikte var olan ve birbirine rakip olan iki özelliği bulunmaktadır: dayanışma ve ötekicilik. Milli kimliğin kurulmasıyla birlikte milleti oluşturan vatandaşlar arasında bir dayanışma ortaya çıkarken milletin dışında kalanlar "ötekiler" olarak nitelendirilir ve yataydaki bu eşitlik ve dayanışma durumundan dışlanırlar. Biz ile onları neyin ayırdığının bilinmesi

⁸⁷ Tek konu üzerine odaklanan partilerin (*single-issue party*) özelliklerini Mudde şu şekilde sıralıyor: Seçmenlerinin belli bir yapısı yoktur; tek konu üzerinden seçmenlerden destek alır, ideolojik bir programı yoktur; sadece her şeyi içine alan tek bir konuya göndermede bulunur (1999, s. 184).

önemlidir. Göçün etkisi ile birlikte bu ikili eksen tamamlanamamaktadır. Yeni milliyetçi ideolojide bu soruna çözüm olarak milli kimliğin daha özcu bir şekilde yeniden tanımlanmasını yapmaktadır. Yeni milliyetçiliğin amacı milliyet ile vatandaşlık arasındaki yapısal uyumsuzluğun sebep olduğu boşluğu azaltmak için devletin ve ulusun "orijinal" etosuna ait olmayan bireyleri dışlamaktır (Duroy, s. 14-15; Schwarzmantel, 2008, s. 99). Dışlayacağı bu bireyler de içerideki tehdidi yaratan göçmenlerden başkası değildir. Böylelikle, yeni milliyetçi ideoloji sınırların yeniden belirlenmesini ve milletin dış dünyadan ayrılmasını temsil edip tamamlanamamışlık korkusunu azaltmaktadır (Hellström & Nilsson, 2008, s. 2). Bunu yaparken bütün aktörler eski milliyetçiliğe ve faşizme ait olan ırk söyleminden kaçınmaktadırlar. ırk söyleminin yerine artık kültür üzerinden konuşmaya başlamaktadırlar. Böylelikle söyledikleri homojen tek kültürü övücü konuşmalardan dolayı ırkçılık ile suçlanmayacaklarını garanti etmektedirler (Hellström & Nilsson, 2008, s. 21; Bangstad, 2015, s. 51; Hervik, 2011, s. 33-36).

Brubaker (2017b), iç tehdide karşı korumacı yeni milliyetçiliğin (kendi deyimiyle 'milli popülizmin') Kuzey ve Batı Avrupa'da farklılaşan özelliklerle yeni bir küme oluşturduğunu iddia etmektedir. ABD ve Avrupa'nın genelinde karşılaşılan yeni milliyetçi ideolojilere göre bu yeni küme 'biz' ve 'öteki' ayrımını dar anlamda etnik, özcu bir milli kimlik üzerinden tanımlamak yerine medeniyetçilik (*civilizationism*) açısından yorumlamaktadır. Bu milliyetçilikler, İslam'ı medeniyete karşı ana tehdit kaynağı olarak görmeleri sebebiyle Hristiyanlık, sekülerizm ve liberalizm temaları üzerinden bir karşı duruş geliştirmektedirler. İslam'ın medeniyet tehdidini vurgularken aynı zamanda Hristiyanlığı da kültürel ve medeni bir kimlik olarak başvurmaktadırlar. Müslüman sembol ve uygulamalarının kamusal görünürlüğü konusunda daha fazla endişe duymaya başladıkça, seküler özelliklerini ön plana çıkartmaktadırlar. "İslamlaşmanın" Yahudilere, kadınlara, eşcinsellere ve ifade özgürlüğüne yönelik oluşturduğu tehdidine karşı dururken, liberal söylem üzerinden cinsiyet eşitliğine, eşcinsel haklarına ve ifade özgürlüğüne olan bağlılıklarını dile getirmektedirler (Brubaker, 2017b, s. 1197-1198). Bu milliyetçiliklerde, milli kültürün ve milli kimliğin içeriği medeniyet dilinde (*civilizational language*) belirlendiği sürece medeniyetçilik, milliyetçiliğin bir biçimi, "millet"ten bahsetmenin bir yolu olarak anlaşılabilir (Brubaker, 2017b, s. 1211).

İkinci olarak güvensizlik hissi korumacı yeni milliyetçiliğin en temel duygularından birisidir. Bu duygu bir yandan yukarıda bahsedilen milli kimlikteki tamamlanmamışlık korkusundan kaynaklanırken diğer taraftan da küreselleşmenin getirdiği yeni risklerden kaynaklanmaktadır. Özellikle neoliberal ekonomik politikaların aşındırdığı refah devleti uygulamaları sebebiyle güvenceli bir yaşam ve geleceği tahmin edebilmek giderek sorunlu bir hal almaktadır. Ekonomik yaşamda refah devletinin çöküşü ile ortaya çıkan belirsizlik toplumsal yaşamda farklı kültürlerden gelen göçmenlerle karşılaşmalarda ortaya çıkmaktadır. Göçün ekonomik olarak hezimete uğratici tarafı ve entegrasyon politikalarındaki sorunlar görmezden gelinerek göçmenlerin suç ile ilişkisi sebebiyle sürekli kriminalize edilmeleri söz konusudur. Örneğin İsveç'teki korumacı yeni milliyetçi parti olan İsveç Demokratları (*Sverigedemokraterna-SD*) küreselleşmeye, neoliberalizme ve uluslararasılaşmaya karşı olarak konumlanmaktadır. Ekonomik olarak kendilerini gerçek sosyal demokrat olarak görmekte refah devleti uygulamalarını desteklemektedirler. Göçün İsveç'in yaşadığı en önemli tarihi olay olduğunu düşünmektedirler ve kendilerini İsveç'i İsveçlilerin evi kılmaya adanmışlardır (Hellström & Nilsson, 2008, s. 9-11). Bütün bu politikalar, yukarıdaki güvensizlik hissinin giderilmesine hizmet etmektedir. Güvensizlik sıklıkla içe kapanmayı ve korumayı beraberinde getirir. Alden ve Schurmann ABD'deki erken dönem yeni milliyetçilikte de korumacı politikaların varlığını saptamaktadır. Buradaki yeni milliyetçilik izolasyonist politikaları benimsemekte, ekonomiye destek ve düzenleme yapılmasını istemekte ve altyapının güçlendirilmesini talep etmektedir (Alden & Schurmann, 1992, s. 106-108). ABD'deki bu izolasyoncu politikalar Trump döneminde giderek artmış sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda uluslararası iş birliklerine ve örgütlenmelere karşı da belirli bir mesafe alınmasına sebep olmuştur (Haynes, 2021).

2.6.2.2 Dışarıdaki Tehdide Karşı Korumacı Milliyetçilik

İkinci olarak korumacı yeni milliyetçiliğin tehdit algısının dışarıdaki ötekine yöneldiği durumlara genellikle eski sömürge ülkelerindeki veya gelişmekte olan ülkelerdeki yeni milliyetçiliklerde karşılaşılmaktadır. Bu milliyetçi ideolojinin özellikleri içerideki tehdide karşı korumacı milliyetçilikle aynı başlıklar altında toplanabilir. Fakat tehdit dışarıda yer aldığı ve modernleşme sürecinde geride kalan ülkelerden oluştuğu için başlıkların altı farklılaşmaktadır.

Korumacı yeni milliyetçiliğin bu formu da küreselleşmeye ve neoliberal politikalarla karşı konumlanmaktadır. Fakat bu karşı konumlanış sadece bu politikaların olumsuz etkilerinden kaynaklanmamakta aynı zamanda biz ve öteki ayrımının temelini oluşturmaktadır. Özellikle eski sömürge ülkelerinde küreselleşme ve neoliberal politikalar neokolonyal politikalar olarak görülmektedir (Banerjee, 2005, s. 3629; Winichakul, 2008, s. 586). Bu noktada, bu politikalar ülkedeki milliyetçiliği şekillendirmektedir. Öteki olarak görülenler ülkedeki göçmenler değil emperyal Batı'dır. Winichakul'un Tayland milliyetçiliği üzerine yaptığı çalışmada eski solcuların ve entelektüellerin kurguladığı yeni milliyetçiliğin, 1997 ekonomik krizinin ve küreselleşmenin sonucunda yükselişe geçtiğini saptar. Temel söylemi Batı-karşıtlığı etrafında şekillenmektedir.⁸⁸ Tayland milliyetçiliği için Batı hep öteki olmaktadır, fakat çelişkili bir anlamı vardır: bir yandan arzulanmaktadır diğer yandan da tehdit olarak görülmektedir (Winichakul, 2008, s. 585-586). Modernleşme sürecine sonradan giren ülkelerde Batı modernleşmesi genellikle arzu ve tehdit ikiliğini izlemektedir. Bu durum genellikle hınçla sonuçlanmaktadır (Greenfeld, 1994). Tayland'daki yeni milliyetçiliğin toplumun Batılılaşmış, tüketimci, materyalist ve hatta kapitalist kısımlarında popüler olması (Winichakul, 2008, s. 586) bu açıdan bakınca şaşırtıcı değildir. Çünkü bu kesimler Batı'ya dair arzuyu en çok hisseden, onu taklit etmeye çalışan fakat kendi ülkelerindeki yapısal durumlar sebebiyle bu taklitte başarı sağlayamayacaklarını anlayarak en çok hayal kırıklığına uğrayan kesimdir. Sonrasında bu gruplar toplumdaki tarihsel ve kültürel bir miras üzerinden kendi otantik yanlarına vurgu yapmaya başlarlar. Nitekim Winichakul, Tayland'daki yeni milliyetçiliğin altyapısını oluşturan kişi olarak gösterdiği Chatthip'in çalışmalarının temel amacının otantik Tai insanını aramak ve onu dil, kültür ortaklığı üzerinden tanımlamak olduğunu belirtir (2008, s. 582). Greenfeld'in kuramsal yaklaşımı bu açıdan Tayland'daki korumacı yeni milliyetçiliği anlayabilmek için analitik araç sağlar.

Dışarıdaki tehdide karşı konumlanan korumacı yeni milliyetçiliğin çözüm üretmeye çalıştığı kimlik krizi sürekli olarak öteki olan Batı karşısında bir ezilme, aşağılanma durumuyla ortaya çıkmaktadır. Eski sömürge ulus devletlerinde kimlik

⁸⁸ Tayland'daki 2001 genel seçimlerinde bu milliyetçi söylem çokça kullanılıyor (Callahan, 2003, s. 496).

krizi ekonomik kalkınma için küresel ekonomiyle bütünleşmeye çabaladıkları fakat bu noktada Batılı devletlerin ham madde sağlayıcıları ve ucuz emek depoları olmak dışında bir şanslarının olmadığını anladıklarında ortaya çıkmaktadır. Neoliberal politikalarla köşeye sıkışmış halde olan bu devletlerin elitleri küresel ekonomide daha iyi bir pozisyona sahip olmak veya ekonomik aşağı pozisyonlarına karşılık güçlü milli kimlikleriyle, özleriyle gururlanmak için milliyetçi politikalarla yönelebilmektedirler. Örneğin, Zambiya’da neoliberal politikalar tarafından desteklenen özelleştirmeler yolsuz, kuralsız, geleceği ve insanı düşünmeden yapılmaktadır. Uluslararası finansal kurumlar da bu duruma ses çıkarmamaktadır. Zambiya’da neoliberal politikalarla ve özelleştirmelere karşı otoriter milliyetçilik güç kazanmaktadır. Bu milliyetçilik toplumda neoliberal politikalarla karşı geliştirilen hınçtan beslenmektedir (Lamer, 2005, s. 41-42).

Aşağılanma mutlaka ekonomik yetersizlikten kaynaklanmak zorunda değildir. Japonya gibi savaş kaybetmiş ülkelerde ekonomik olarak ne kadar gelişip küresel kapitalist düzende güç kazansa da mağlup olmakla kalmayıp savaşın bütün suçlarını da üslenmesi beklendiğinde milli kimlik krizi oluşabilmektedir (Sung, 2005, s. 614). Milliyetçilik, ulusu geçmişten geleceğe doğru kurma eğilimdedir. Geçmişin özgüllüğü ve görkemi gelecekteki hak edilmiş iyi günlerin habercisidir. Kültürel şovenizm tarihte önemli ve ortak bir motiftir fakat modern dönem öncesinde bu elitlerin ayrıcalığıdır. Milliyetçilik savaşlarla yayılırken kültürel şovenizmi de toplumun geneline yaymaktadır (Dunn, 1999, s. 35-36; Hervik, 2011, s. 31). Japonya her ne kadar küresel kapitalizm ile başarılı bir şekilde eklemlense de II. Dünya Savaşı’nın yükünü taşımakta savaş suçları kendi ulusal tarihinde yer almaktadır. Böyle bir aşağılanma ve ezilmiş hissetme sebebiyle Japonya’daki yeni milliyetçilik tarihi yeniden yazmaya girişmiştir (Kersten, 1999; Penney & Wakefield, 2009, s. 548-549; Killmeier & Chiba, 2010, s. 337).

Güvensizlik hissi dışarıdaki tehdide karşı gelişen korumacı yeni milliyetçilikte, ulus devlet kurma süreçlerindeki eski milliyetçiliğin temel duygusu olan hınç ile birleşmektedir. Bu güvensizlik ötekine güvenmemek değil de öteki karşısında kendisine güvenmemek ve kendini eksik hissetmek olarak biçimlenir. Callahan, Çin ve Tayland’daki yeni-milliyetçiliği ele aldığı çalışmasında yeni milliyetçiliği anlayabilmek için ülkelerin güvensizliklerini anlamak gerektiğini vurgular (2003, s.

490). Örneğin, Çinlilerin kolektif hafızalarında yer eden “milli aşağılanma” olarak adlandırılan bir dönem bulunmaktadır. Bu dönemde Batılı emperyalistlerin Çin’i yok etmek istedikleri düşünülmektedir. Bu düşünce bugünkü Çinli kimliğinin oluşmasında çok etkilidir. Yine aynı şeyin olmasının önüne geçmek için güçlü devlete ihtiyaçları olduğunu düşünmektedirler (Callahan, 2003, s. 491).⁸⁹

Benzer bir güvensizlik ve hınç duygularının yönlendirdiği korumacı milliyetçilik Rusya’da da görülebilir. Kendini aşağı görme durumu Sovyetlerin çöküşü sonrasında gündeme gelmektedir. Ruslar, Sovyetlerin çöküşünün ardından Yeltsin’in ilk dönemlerinde kendileri hakkında olumsuz düşüncelere sahipler. 1991 yılındaki araştırmada "biz herkesten daha kötüyüz." "dünyaya sadece olumsuz şeyler getirdik" diyenlerin oranı %7'den %57'ye çıkmaktadır. 1995-1996 arasında Ruslar o anki devletlerinden utanmaktadır ve Muhteşem Petro dönemini en iyi dönem olarak görmektedirler. 2000'lerde kendilerinden ve Rusya'dan gurur duymak önemli bir fikir olarak ortaya çıkmaktadır. Vatanseverlik artan oranlarda insanların kendilerini tanımladıkları bir kavram olmaya başlar. Bunda yönetimin bu kavramı kullanmaya başlaması etkilidir (Laruelle, 2009, s. 154-155).

Korumacı yeni milliyetçilik türleri birbirlerini dışlamamakta ve birbirleriyle etkileşimli bir şekilde var olabilmektedir. Özellikle dış tehdide karşı olan korumacı yeni milliyetçilikte dışarıdaki emperyalist güçlerin içerideki iş birlikçileri olarak görülen gruplar içerideki tehdit olarak algılanabilmektedir. Bu gruplar kimi zaman belirli bir etnik, dini grup olabileceği gibi eğitimli elitler, zengin iş adamları da olabilmektedir. Benzer bir şekilde iç tehdide göre pozisyonlanan korumacı yeni milliyetçilikte içerideki göçmenlerin dışarıdaki ulus-aşırı örgütlenmeler (özellikle AB) tarafından korunduğu iddiaları ortaya çıkabilmektedir. Veya kendi ülkelerindeki göçmen politikasına AB’nin müdahale etmesi bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Dolayısıyla ayrılıkçı yeni milliyetçilik ile korumacı yeni milliyetçilik arasında bahsi geçen etkileşimin korumacı yeni milliyetçiliğin çeşitleri arasında da olduğu akılda tutulmalıdır. Bu çalışmada ulusalcılık literatüründen yola çıkarak ulusalcı ideolojinin önemli bir özelliği olarak görülen anti-Batı söylemi sebebiyle ulusalcılığın yukarıdaki sınıflandırmada yerleştiği dış tehdide karşı korumacı yeni milliyetçilik pozisyonu

⁸⁹ Wu’nun eski ve yeni milliyetçilik ayrımı ile birlikte düşünülebilir (Wu, 2008).

sorunsallaştırılmaktadır. Ulusalcılığın geniş grubunu oluşturan kesimler üzerinden gerçekleşen ulusalcılığın duygularının anlaşılması ve bu duyguların ulusalcı ideolojiye etkilerinin belirlenmesi sonucunda anti-Batı sylenimin kökenleri incelenmekte ve ulusalcılık ideolojisinin yeni milliyetçilik sınıflandırmasındaki pozisyonu saptanmaya çalışılmaktadır.

3. ULUSALCILARIN DUYGULARI, ANTİ-BATI SÖYLEMİ VE BAŞA ÇIKMA MEKANİZMALARI

Duygu sosyolojisindeki iktidar-statü ve kimlik teorileri temel alınarak ulusalcılar ile AK Parti ve Batı ilişkisinde iktidar ve statü değişimleri ve kimlik doğrulanma/doğrulanmama durumlarında ortaya çıkan duygular incelenmektedir. Özellikle kimlik doğrulanmama durumunda ulusalcıların hissettikleri olumsuz duygular ile başa çıkmak için hangi stratejileri geliştirdikleri ve bu stratejilerin ulusalcılık ideolojisinin bir birleşeni olarak kabul edilen anti-Batı söylemine etkisi analiz edilmektedir. Bu analizin yanı sıra ulusalcıların yirmi yıllık AK Parti iktidarı sırasında hangi duyguları yoğun olarak hissettikleri ve bu duyguların onların ideolojilerinin oluşumuna nasıl etkilerde bulunduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu bölümde öncelikle görüşmecilerin kimler olduğu ve neden bu grup ile mülakatlar gerçekleştirildiği anlatılmakta ve ulusalcıların kendi yaklaşımları ile ulusalcılığı nasıl algıladıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Sonrasında gerçekleşen analizler iki alt grupta toplanabilir. İlk olarak ulusalcıların AK Parti iktidarı yönetiminde geçirdikleri 20 yıllık dönemdeki deneyimleri üzerinden hangi duyguları hissettikleri ortaya çıkarılmaktadır. Bu duyguların kendi gruplarının toplumsal ve siyasal yaşantıdaki iktidar-statü pozisyonlarındaki değişimler üzerinden de analizi gerçekleştirilmektedir. İkinci olarak ise ulusalcılık literatüründe ulusalcı ideolojinin temel belirleyenlerinden olarak kabul edilen anti-Batı söyleminin görüşülen ulusalcı grup üzerinden bu ideolojideki yeri sorunsallaştırılmakta ve ulusalcılar-Batı-AK Parti ilişkisinin anti-Batı söylemine etkisi araştırılmaktadır. Bu bölümde kimlik teorisinden yararlanılarak ulusalcıların kendilerine atfettikleri kimliklerin bahsi geçen üçlü ilişkide doğrulanmaması sonucunda hissedilen olumsuz duygularla başa çıkmak için hangi stratejileri kullandıkları belirlenmektedir.

3.1 Görüşmecilerin Belirlenmesi Süreci ve Genel Bir Değerlendirilmesi

Samsun doğumlu, İzmir’de büyüyen ve ‘Cumhuriyet’in kurduğu’ yatılı öğretmen okulları sayesinde sınıfsal olarak yükselebilmış Atatürkçü öğretmen annenin kızı olarak İzmir’de büyürken ulusalcılık ve Atatürkçülük hakkında sıkça düşündüğüm söylenemez. Çevredeki herkesin birbirine benzediği ve farklı dozlarda da olsa ‘Atatürk sevdalısı’ olduğu bir ortamda siz de onlara benziyorsanız çok fazla sorgulamanız gerekmemektedir. Annem çocukluğumda “Atatürk’ü okuyacaksın Türk yazarlardan değil yabancı yazarlardan okumalısın. Onlar daha objektif oluyorlar.” diyerek önüme Lord Kinross’un *Atatürk* kitabını koyduğunda 13 yaşındaydım. Atatürk’e karşı objektif olmayabiliriz fikri zihnimin bir köşesine yerleşmişti. 2003 yılında üniversite okumak için İstanbul’a geldiğimde İzmir’de alışık olduğumdan çok farklı bir ortamla karşılaştım. AK Parti iktidarı ile birlikte yaşanan değişim sürecine, dönemin II. Cumhuriyetçileri veya liberalleri olarak kabul edilen Mehmet Altan, Eser Karakaş ve Şahin Alpay’dan ekonomi ve siyaset bilimi alanında aldığım dersler eklenince bu sefer yoğun bir Kemalizm eleştirisi hayatıma girdi. Yıl 2008 olduğunda masama bu sefer okumam için Şahin Alpay, Oramiral Özden Örnek’in olduğu iddia edilen ‘darbe günlüklerini’ bırakmıştı. Bu dönemde annem Atatürkçü Düşünce Derneği’ne üye oluyor ve İzmir’deki Cumhuriyet mitinglerinin organize edilmesine destek veriyordu. Türban karşıtı söylemleri ile birlikte okulunda türbanlı öğrenci olup olmadığını soruyor, bir taraftan da “kızlar da okusun tabii” demeyi ihmal etmiyordu. Yüksek lisans sırasındaki Kürt hareketi ile ilgili okumalar yaptığımız ve çok yakın Kürt arkadaşlarımla çeşitli tartışmalara girdiğimiz dönemde annem İzmir’deki arkadaşlarının artık Kürt pazarcılardan alışveriş etmemeye başladığını belirtiyordu. 1970’lerde TÖB-DER’li (Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği) olan ve 1980 darbesinde arkadaşları askeri yönetim tarafından sorgularda, hapislerde işkenceye uğrayan, 1990’ların başlarında PKK’ya yapılan operasyonlar sırasında Kürtlerin de çok zorluklar çektiğini söyleyerek çözümün savaşla olmayacağını belirten annem, hocalarım ve arkadaşlarım için artık bir ulusalcıdır. Dolayısıyla bu tez konusunu seçme sebebim biraz da yakinen tanık olduğum bir dönüşümü daha iyi anlama çabasıdır.

Bu çalışmada yer alan grupla görüşmeye karar verme ve soruları belirlenme aşamasında on sekiz kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim. Bu ön

görüşmeler geniş bir zaman dilimine yayılmakta olup bir yandan ulusalcılık üzerine yapılacak bir çalışmada hangi gruplarla görüşmenin daha doğru olacağını belirlemeyi hedefledim, bir yandan da araştırma sorusu ve alt soruları oluşturmaya çalıştım. Ön görüşmelerin bir kısmı 2016-2017 tarihleri arasında diğer bir kısmı ise 2021’de gerçekleştirilmiştir. 2016-2017’de gerçekleştirilen görüşmeler öncesinde ulusalcılık ile ilgili literatür inceledim ve literatürün de yönlendirmesi ile ulusalcılığın milliyetçilik anlayışı, sol ile devamlılık gösteren ilişkisi ve komplocu anti-Batı söylemi üzerinde durmaya karar verdim. Literatürde ulusalcılığın belirli bir örgütlenmesinin olmadığı ve ulusalcıların farklı partilerde, sivil toplum örgütlerinde (STÖ) ve askeri-sivil bürokraside yer alabildiği üzerinde önemle durulmaktadır. Bu sebeple ulusalcılık çalışmasının hangi grubu temel alarak yapılacağı ile ilgili zihnimde beliren soru üzerine, literatürde yer alan ulusalcılığın temel argümanları ile adı geçen partiler ve STÖ’lerin argümanlarını karşılaştırdım. Hem örgütlülük düzeyi, görüşme için erişimin kolay olması hem de literatürde ulusalcılık ile ilgili değinilen sol köken, komplocu yoğun anti-Batı söylemi, Avrasyacılık, tepkisel milliyetçilik gibi konuların sürekli olarak yoğun bir şekilde dile getirildiği bir grup olan Vatan Partililer ile görüşmeye karar verdim. 2016 yılında VP Beşiktaş İlçe örgütünden üç kişi, İstanbul TGB örgütünden iki kişi, VP Samsun il örgütünden iki kişi, İzmir ilçe ADD’nin VP’li Başkanı olmak üzere toplam sekiz kişi ile görüştim. Görüşmeler sırasında ve sonrasında VP’nin kurucusu ve başkanı olan Doğu Perinçek’in kitaplarını, Aydınlık gazetesinin yazılarını okuyup ve Ulusal Kanal’ın televizyon programları izledim. Bir taraftan da Aydınlık Hareketi üzerinde literatürde bulunan çalışmaları inceledim. Yapılan değerlendirmeler sonrasında birkaç ön saptamada bulundum. Öncelikli olarak az sayıda ve farklı şehirlerde görüşme yapılmasına rağmen hemen hemen bütün görüşmeciler birçok konuda birbirlerini ve Doğu Perinçek’i tekrar ettiler. Dolayısıyla görüşmecilerin kişisel arka planları ve hangi yollardan geçerek, hangi amaçlarla VP’ye üye oldukları hakkındaki yorumları dışında ulusalcılık ile ilgili çok da fazla farklı bilgi sunmadılar. Bu noktada, VP’nin elitleri tarafından üretilen kitap, yayın, demeç ve makalelere odaklanabilirdim. Fakat bu süre zarfında literatürü tekrar inceleyip VP’nin seçim sonuçlarını değerlendirdim. Aynı dönemde bir yandan da İzmir’deki ulusalcı sosyal ortamı, burada ulusalcılığın başka veçhelerinin ve çeşitliliğinin de bulunduğunu düşünmeye başladım. Bu zihinsel süreç sonunda ulusalcılık çalışmaları ve VP ile ilgili bir saptamada bulunabildim: VP’nin örgütlü yapısı, farklı yayın organlarına sahip olması, uluslararası bağlantıları ve ideolojik propaganda deneyimi sebebiyle

ulusalcılık gibi hem ideolojik hem sosyal tabanı belirsizliklerle dolu bir siyasal olguyu birçok alanda domine edebilmesi söz konusudur. Hatta bir adım daha ileri gidilerek VP'nin kitleselleşememiş olmasına rağmen ideolojik olarak bir yoğunlaşma noktası haline gelmesi, ulusalcılık ideolojisinin daha geniş kitlelere yayılan ve sınırları daha belirsiz olan ama bir taraftan da ulusalcılık ideolojisinin itici gücünü oluşturan geniş kitlelerin sesini, duygularını ve fikirlerini perdelemektedir.

Bu saptamanın ardından ulusalcılık üzerine çalışmak için VP dışındaki gruplara odaklanmaya karar verdim. Öncelikle hem karşılaştırma yapmak amacıyla hem de ulusalcılığın seküler milliyetçilik (Şevkli, 2011) olarak nitelendirilmesi ve Kızıl Elma koalisyonu (Atalay, 2006) düşünüldüğünde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) içinde de ulusalcılığın bir inceleme noktası olup olamayacağı sorusu değerlendirilmek istedim. Bunun için seküler ama MHP aidiyeti yüksek bir il olan aynı zamanda erişim imkânımın da olduğu Balıkesir'de MHP il teşkilatı üyesi üç kişi ile görüştüm. Görüşmecilerden birisi özellikle Balıkesir'deki MHP'lilerin çok saygı duyduğu, ilde çıkan yayınlarda yazıları bulunan o bölgenin kanaat önderlerindendi.⁹⁰ Bu görüşmeler sonrasındaki değerlendirmede görüşmecilerin milliyetçilik anlayışlarının MHP'nin doktriner yapısına daha yakın olması sebebiyle 2000'lerde ortaya çıkan ulusalcılığın tepkisel milliyetçiliğinden uzak olduğunu söyleyebilirim. Ayrıca görüşmecilerin muhafazakâr yönlerinin laik yönlerine kıyasla daha ağır basması ve literatürde yer alan ulusalcılığın statü kayıplarından kaynaklı kaygılarını pek paylaşmamaları sebebiyle MHP içindeki ulusalcılığa yönelmekten vazgeçtim.⁹¹

Bu ön görüşmeler sonrasında odağımı STÖ'lere ve diğer gruplaşmalara çevirdim. Bu noktada İzmir'in ulusalcılık çalışmalarını yürütmek için iyi bir alan olduğuna karar verdim. İzmir'i bu bağlamda diğer şehirlerden ön plana çıkaran birçok etmen bulunmaktadır. Öncelikle 1990'larda başlayan ve 2000'lerde doruğa çıkan laik-İslamcı ayrışmasının laik tarafının sembol şehri haline gelmektedir. Bir yandan

⁹⁰ 2017 baharında gerçekleştirilen bu görüşmelerden sonra Ekim 2017'de kurulan İYİ Parti'ye MHP Balıkesir il teşkilatından önemli ölçüde katılım olduğu haberi, Balıkesir MHP teşkilatı ile araştırmacının bağlantısını sağlayan kişi tarafından iletildi.

⁹¹ Bu noktada görüşmelerin yapıldığı sırada İYİ Parti'nin henüz kurulmamış olduğu, MHP'nin AK Parti iktidarı ile iş birliği içinde olduğu da akılda tutulmalıdır. MHP-İYİ Parti ayrışması sonrasında ideolojik farkların daha belirginleşmesi ve İYİ parti içindeki milliyetçilerin MHP söylemi ile arasına belirli bir ayırım koyması kaçınılmazdır. Bu haliyle ulusalcılık çalışmaları için İYİ Parti'ye odaklanmak gelecek çalışmalar için bir seçenek olarak varlığını korumaktadır.

‘modern, laik’ yaşam tarzının örnek şehirlerinden biri olması⁹² diğer taraftan laik-İslamcı ayrımının siyasal tezahürü (2000’lerin başındaki tartışmalar bağlamında) olan CHP-AK Parti kamplaşmasında üç büyükşehir içinde CHP’nin kalesi olarak nitelendirilen bir şehir olması sebebiyle de sürekli olarak siyasal gündemde yer almaktadır. İzmir’in bu modernlik vurgusu Kurtuluş Savaşı’nın son çarpışmalarının geçtiği ve mutlak bir zaferle sonlandığı başka bir ifade ile ‘Yunanlıların denize döküldüğü’ tarih anlatısı ile birlikte milliyetçi bir ton kazanmaktadır (Reşat Kasaba, 2002, 207-208’den akt. Saraçoğlu, 2012, 21-22). Saraçoğlu’na (2012, s. 22) göre İzmir’i özel kılan “hem Türkleşmenin hem de modernleşmenin eş zamanlı ve birbirine uyumlu yürüyebileceğinin kanıtı ve başarılı bir örneğidir. Bu söylem uyarınca, İzmir’i ayıksı kılan ve modernleşmeyi İzmir kadar özümseyemeyeceği düşünülen diğer şehirler için “örnek” haline getiren budur.” Bu modern ve milliyetçi birleşimi İzmir’i ulusalcılığın yeşerebileceği ve gelişebileceği bir alan haline getirmektedir.

İlk olarak İzmir’de ADD’li, ÇYDD’li veya diğer STÖ’lere üye olan, farklı mesleklere sahip (asker, öğretmen, ev hanımı vs.) kişilerden oluşan ayda bir kere buluşup Türkiye’nin sorunlarını tartışan bir grubun iki üyesi ile görüşmeler gerçekleştirdim. Bu görüşmecilerden birisi üst düzey asker emeklisi iken diğeri CHP üyesi bir öğretmendi. Bu iki kişi ile yapılan görüşmeler ulusalcılığın çeşitliliği, değişkenliği hakkında öngörude bulunmama yardımcı oldu. Ayrıca bu grubun bir toplantısına katılarak katılımcı gözlem yapma fırsatı da buldum. Toplantı sonrasında görüşmecilerin birbirine çok gevşek bağlarla bağlanması, gruba aidiyet duygularının olmaması, bir grup bilincine sahip olmamaları, ortak hedef ve amaçlarının bulunmaması, kurumsal bir yapı içinde yer almamaları ve sohbetlerinin tutarlı bir şekilde devam etmemesi çok hızlı sekteye uğrayıp değişmesi sebebiyle bu grup üzerine çalışmaktan vazgeçtim. Fakat bu grup hakkındaki gözlemlerim sonucunda burada gördüğüm bahsi geçen eksiklikleri fark ederek yöneleceğim grubu belirleyebildim.

Bu çalışmada gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler İzmir’in Ulusalçı/Kemalist/CHP’li olarak nitelendirilen ilçelerinden birinde yer alan Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) üyesi ve dernek yönetiminde yer alan kişilerden

⁹² Ulusalcılar tarafından sıklıkla okunan Yılmaz Özdil gibi yazarlar modern, laik, aydınlık İzmir tahayyülünü pekiştirmektedirler. bkz. (Özdil, Türkiye’den sıkıldığım zaman İzmir’e giderim ben, 2009) Yazının benzer bir versiyonunu 2017’de tekrar kaleme almıştır. Bkz. (Özdil, İzmir Marşı, 2017)

oluşmaktadır. Grubun küçüklüğü (20) sebebiyle kimliklerinin kolayca anlaşılabilceği için ilçe ve grup ismi kullanmamaya karar verdim. Görüşmeler 4 Mayıs 2022-4 Temmuz 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. İzmir'in ilçe ADD'lerinde VP'liler ile CHP'liler arasında ciddi bir rekabet bulunmaktadır. ADD'lerin kontrolünü hangi grubun alacağı, yönetimde hangi grubun yer alacağına bağlı olarak değişmektedir. Bahsi geçen ilçe ADD'sinde yönetimde iki dönem üst üste VP'liler yer almıştır. Bu süreçte bir grup CHP'li ve VP karşıtı kişiler bir araya gelerek kendi gruplarını oluşturmuştur. Bu yaklaşık kırk-elli kişilik grup, seçimleri kaybetmiş ve yönetim üçüncü dönem yine VP'lilerde kalmıştır. Görüşmelerin yapıldığı sırada ilçe ADD'sinde bir yıl kadar önce gerçekleşen dördüncü seçimde VP'liler başka bir CHP'li grupla birleşmiş ve CHP'li bir yönetim gelmiştir. Yönetimde VP'li sadece bir kişi bulunmaktadır. Dolayısıyla görüşme yapılan grup dört kez ilçe ADD seçimlerini kaybetmiştir. Seçim kaybindan sonra grup içinde aktif olanlar arasında bir tartışma ortaya çıkmış ve sonraki seçimlere hazırlanmak için daha aktif ve daha küçük bir grup oluşturma kararı alınmıştır. Sonuç olarak yirmi kişilik bir çekirdek kadro oluşmuş ve yeni bir grup ismi almıştır. Görüşmelerin bu çekirdek kadrodaki kişilerle yapılmasına karar verilmiştir. Bu grubu seçerken görüşme yapılan ilk grup ile ilgili sıralanan eksikliklerin bulunmamasının yanı sıra VP tarafından perdelendiği iddia edilen ulusalcı söylemin ortaya çıkarılması için de bir avantaj sağlayacağını düşündüm. Grubun kuruluş amacı VP'lilerle rekabet etmek olması sebebiyle bu grup hem siyasal hem de ideolojik olarak VP ile arasına mesafe koymaktadır. Dolayısıyla kendilerini ulusalcı olarak tanımlayan bu kişilerin VP'nin ulusalcılık anlayışı ile nasıl bir ayrışmaya gittiklerinin incelenmesi ulusalcılığın geniş kitleleri etkileyen ideolojik ve duygusal öğelerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca görüşmecilerin hemen hemen hepsi CHP'li olmakla beraber birçoğu CHP'nin içinde bulunduğu çizgiyi pek onaylamamakta ve daha Atatürkçü bir çizgiye geçmesini savunmaktadır. Görüşmecilerden biri ADD'lerde güçlenerek CHP'yi doğru yola sokmaya çalıştıklarını da belirtmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin ikinci büyük partisine yön vermeyi amaçlayan bu grubun ulusalcılığının anlaşılması, ulusalcılık çalışmaları açısından da önem teşkil etmektedir.

Bu bölümde kullanılan görüşmeler yapılmadan önce hem yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme sorularını değerlendirmek hem de grubun dinamikleri konusunda daha çok fikir sahibi olmak için grup üyesi (içinde grubun kurucusunun da

bulunduğu) üç kişi ile mülakat gerçekleştirdim. Sonrasında 2022 yılında grubun on beş üyesi ve bu görüşmecilerden birisinin yönlendirmesi ile grupta ilişkili başka bir STÖ'de yer alan bir kişi ve ADD merkezde görev almış ve gruptaki birçok kişi ile bağlantıları olan bir kişi ile öncelikli olarak görüştüm. Bu görüşmeler sonrasında o sırada VP'lilerin desteği ile ilçe ADD başkanı olan kişiyle ve yönetimde yer alan başka iki kişiyle de görüşerek karşı grubun fikirleri de öğrenmeye çalıştım. Bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki siyasal pozisyon ve ulusalcılık anlayışları bakımında bu gruplar arasında fazla bir fark bulunmamaktadır. Yönetime VP'lilerin desteği ile gelmelerine rağmen görüşülen kişiler VP'ye fazlasıyla mesafelidirler. Bu sebeple, ayrışma ideolojik olmaktan daha çok dernekteki iktidar mücadeleleri ve CHP içindeki ayrışmalardan kaynaklanmaktadır. Görüşmeciler hakkındaki genel bilgi aşağıdaki Tablo 4.1.'de bulunabilir.

Görüşmecilerin biri hariç hepsi kendi partileri olarak CHP'yi kabul etmektedirler. Görüşmecilerden ikisi 2023'te yapılacak genel seçimlerde Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) de sempati duymaları sebebiyle kararsızlık yaşadıklarını belirtmişlerdir. Sadece bir görüşmeci parti olarak sosyalist solda yer alan bir partiye üye olduğunu belirtmiştir. Görüşmecinin kimliğinin anlaşılmaması için parti ismini kullanmamaya karar verdim. Bu görüşmeci ADD'ye üye olmasının sebebi olarak VP'nin ADD'de güçlenmesini engellemek ve kendi partisinin ADD'yi bir mücadele alanı olarak gördüğünü ve bu alanda etkisini arttırmak istemesi olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3.1: Derinlemesine Görüşmeci Listesi

Ad	Doğum Yılı	Doğum yeri	Anne meslek	Baba meslek	Anne Parti	Baba parti	Kişi Parti	Meslek
Mehmet	1955	Konya	Çiftçi	Çiftçi	DP- AP	DP- AP	MHP- MSP- CHP	Öğretmen
Hüseyin	1957	Sivas	Çiftçi	Çiftçi	CHP	CHP	CHP	Esnaf
Çetin	1953	Aydın	Ev kadını	Çiftçi	CHP	CHP	CHP	Öğretmen
Yasemin	1953	Kars	Ev kadını	Terzi	CHP	CHP	CHP	Memur
Mustafa	1958	Çanakkale	Ev kadını	Öğretmen	CHP	CHP	CHP	Öğretmen
Ali	1947	Tunceli	Ev kadını	İşçi	CHP	CHP	CHP	Öğretmen
Seçil	1960	İzmir	Ev kadını	Memur (Üst düzey)	DP- AP	DP- AP	CHP	İşçi
Neriman	1952	Afyon	Ev kadını	Öğretmen	CHP	CHP	CHP	Öğretmen
Macit	1952	Yozgat	Ev kadını	Memur (Üst düzey)	CHP	CHP	CHP	Hakim
Sibel	1956	Malatya	Ev kadını	İşçi	TİP	TİP	TİP- CHP	Memur
Şadan	1956	İzmir	Ev kadını	Asker	AP	CHP	CHP	Ev kadını
Didem	1965	Erzurum	Ev kadını	Öğretmen	Ecevitçi	Ecevitçi	CHP	Öğretmen
Burçak	1961	İzmir	Öğretmen	Terzi	TİP- CHP	DP ve AP	CHP - TİP	Eğitmen
Gözde	1974	Edremit	Ev kadını	Memur	Ecevit - DYP - CHP	DYP - CHP	CHP	Memur
Nur	1974	İzmir	Ev kadını		AP- ANAP- AKP		Solda bir parti	Öğretmen
Şükrü	1955	Manisa	Ev kadını	Aşçı	DP- AP	DP- AP	ANAP- CHP	İşçi
Elif	1948	İzmir	Ev kadını	Çiftçi	DP- AP	DP- AP	CHP	Öğretmen
Seval	1962	Manisa	Memur (Üst düzey)		CHP		CHP	İşçi
Meral	1971	Ankara	Hemşire	Memur (Üst düzey)	Ecevitçi	CHP	CHP	Memur
Orçun	1960	İzmir	Ev kadını	İşçi	CHP	CHP	CHP	Diş hekimi

Görüşmecilerin dördü hariç geri kalanı 60 yaşının üstündedir ve çoğunluğu kadındır. Görüşmeler sırasında sıklıkla değinildiği üzere ADD'ye gençlerin katılımı

sınırlı sayıda olmaktadır. Gençler ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere çeşitli sebeplerle ADD'ye katılmaya çekinmektedirler. Fakat ADD'ye gençlerin katılımının az olması sadece gençlerin çekinceleri ile açıklanamaz. ADD Genel Merkezi'nde de görev almış olan Burçak Hanım, ADD'nin gençlere yeterince alan açmaması ve gençleri çekebilecek iletişim teknolojilerini yeterince kullanmaması sebebiyle de bu katılımın az olduğunu belirtmektedir. Görüşmecilerin yaş ortalamasının 64.5 olması ulusalcılıkla ilgili bir soruyu da gündeme getirmektedir: ulusalcılık belirli bir kuşağa özgü bir ideoloji mi? Bu soruya kesin bir yanıt vermek bu çalışma kapsamında mümkün değildir. Fakat toplumdaki ulusalcı imgesinin karikatürize olmuş halinin "Cumhuriyetçi teyzeler" imajına sıkışmış olması bu soruyu daha da anlamlı kılmaktadır.

Görüşmecilerin belirli bir kuşağa dahil olmalarının yanı sıra çoğunluğunun emekli öğretmen olması ve sınıfsal olarak orta/orta-alt sınıf içinde yer almaları bu çalışmanın sınırlılıklarındandır. Farklı ekonomik düzeyde yer alan ulusalcıların nasıl bir ideolojik pozisyonlanma içinde yer aldıkları bu çalışmada gözlemlenmemektedir. Ayrıca çoğunluğunun kamuda çalışması ve benzer mesleki geçmişe sahip olması sebebiyle de görece homojen bir grup olduklarından söz edilebilir. Fakat özellikle doğum yerleri ve ailelerinin meslekleri ve oy verdikleri siyasal partiler farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma görüşmecilerin mesleki ve ekonomik homojenliğinin sebep olabileceği sınırlılıkları azaltmaktadır.

3.2 Ulusalcıların Tanımlamaları ve Milliyetçilik ile Farkları

Ulusalcılık ideolojisinin tanımlanması ve gündelik yaşamdaki yaygın kullanımı genellikle ulusalcılık karşısında konumlanan kişiler tarafından ve eleştirel bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Gündelik yaşamda özellikle Muhafazakârlar, Kürtler, liberaller ve liberal sol tarafından 'ulusalcı' diye nitelenen kişiler, gazeteler, yorumlar ve kurumlar belirli ölçüde ırkçı, koyu milliyetçi olarak nitelendirilmektedir. Hatta karikatürize edilircesine bazen alaycı-aşağılayıcı bir komiklik atfedilmektedir. Bu durumun temel sebebi kendini ulusalcı olarak nitelendiren geniş kitlelerin gündelik yaşamda ulusalcı kimliklerini ön plana çıkarıp bu kavramı genellikle kullanmamalarından kaynaklanmaktadır. Ulusalcı olduklarını beyan eden görüşmeciler gündelik yaşamalarında genellikle Atatürkçü, CHP'li veya ADD'li kimliklerini ön

plana çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla ulusalcılık kimliği daha çok ulusalcılığın daha dar bir kitlesini oluşturan Vatan Partisi (VP), Türk Solu çevresi, Türkiye Gençlik Birliği (TGB) gibi gruplar tarafından medyada ve gündelik yaşamda temsil edilmektedir. Örgütlülük bu temsilin en önemli sebebidir.

Bu araştırmada görüşülen yirmi kişi içinden bir kişi hariç⁹³ hepsi kendini ulusalcı olarak tanımlamaktadır ve ulusalcılığın Türkiye siyaseti ve kendi yaşamları açısından önemini ısrarla vurgulamaktadırlar. Fakat hemen hemen bütün görüşmeciler aynı zamanda gündelik yaşantılarında siyasi partilerini, sol/sosyal demokrat ideolojik pozisyonlarını ve ADD üyesi olmalarını ön plana çıkararak söylem geliştirmektedirler. Bu durum onlar gibi ulusalcılığın geniş kitlesini oluşturan kişilerin ideolojik pozisyonlarının dolayısıyla da ulusalcılığın tam olarak anlaşılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu bölümde görüşmecilerin anlatılarından yola çıkarak ulusalcılığın milliyetçilik ile arasındaki farklar ortaya konulmakta (özellikle MHP ve İyi Parti milliyetçiliği ile farkları) ve buradan hareketle ulusalcılığı nasıl anladıkları ve anlamlandırdıkları araştırılmaktadır.

Görüşmecilerin hemen hemen hepsi ulusalcılığı tanımlarken Atatürk milliyetçiliği referansı kullanmakta ve bu milliyetçiliğin Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) milliyetçiliği ile kesinlikle farklı olduğunu belirtmektedirler. Hatta milliyetçilik yerine ulusalcılık sözcüğünün kullanılmasının sebebi olarak da ADD Genel Merkezi'nde görev yapmış olan Burçak Hanım (62), MHP'nin uzun yıllar boyunca milliyetçiliği etnik kimliğe sıkıştırması sebebiyle bu kelimeyi kullanamamalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Dolayısıyla ulusalcılıktan söz ederken öncelikle görüşmeciler MHP milliyetçiliği ile aralarına sınır koyma ihtiyacı duymaktadırlar. Ulusalcılara göre MHP milliyetçiliği ile ulusalcılık, ilkinin dini yönünün baskınlığı ve ırk-etnisite temelli olması sebebiyle birbirinden ayrılmaktadır.

⁹³ Diş Hekimi olan Orçun Bey (63) “ben ulusalcı ya da milliyetçi değilim, ben Atatürkçüyüm” diyerek kendisini ulusalcı olarak görmediğini belirtmektedir. Fakat Atatürkçülüğünü ön plana çıkarmak istemesine rağmen Orçun Bey görüşmenin ilerleyen bölümlerinde Atatürk'ün 6 oku olduğunu ve bunlara gönülden bağlı olduğunu, ulusalcılığın da bu 6 oktan bir tanesi olan milliyetçiliğin Türkçesi olduğunu belirtmektedir. Sonrasında da kendi zihnindeki ulusalcılığı anlatmaktadır.

Ulusalcılar MHP milliyetçiliğini daha dini temelli ve MHP'lileri de daha muhafazakâr bulmaktadırlar. Bu sebeple de ulusalcılığın bu milliyetçilikten farklı olduğunu belirtmektedirler. ADD'nin yeni yönetiminde görev alan Seval Hanım (61), MHP milliyetçiliği ile ulusalcılığı zihninde bağdaştıramamaktadır:

“Vallahi milliyetçiliğin ulusallıkla alakası var mı bilmiyorum. Ben çok bağdaştıramıyorum. Milliyetçi deyince gene din giriyor işin içine. MHP'yi kastediyorsanız onlar da padişahlıktan esinleniyorlar. Öyle düşünüyorum.”

MHP hakkındaki fikirler özellikle AK Parti ile iş birliği yaptığı dönem itibarıyla çok olumsuz bir hal almaktadır. Görüşmecilerin bir kısmı eskiden sol örgütler, sendikalar içinde yer aldıkları için eskiden beri MHP'ye karşı tepkili olmakla birlikte son dönemde bu tepkileri daha da artmaktadır. Emekli işçi olan ve ADD'nin yeni yönetimi ile birlikte çalışan Gözde Hanım (49), MHP milliyetçiliğinin dini içerikli olması ve MHP'lilerin muhafazakâr olması sebebiyle ulusalcılıkla aynı olmadığını iddia etmektedir. Gözde Hanım'ın anlatısında MHP ile AK Parti'nin ittifakı nedeniyle MHP diye bir partinin artık kalmadığı iması da bulunmaktadır.

“MHP milliyetçiliği zaten artık MHP diye bir şey kalmadı bana göre. Eskiden de yoktu. Onlar biraz daha farklı bence. Onlar din içerikliler. Biraz daha muhafazakar yapıya sahipler. Daha bir faşist düşüncedeler. Aynı olduğunu düşünmüyorum. [...] ulusalcılık, MHP ile şu anda ilişkili zaten değil. Eskiden de değildi.”

Görüşmeciler milliyetçilik ile ulusalcılık ayrımında MHP milliyetçiliği ile sınırı çok rahat çizerken İyi Parti milliyetçiliği ile sınırı çizmekte zaman zaman zorlanmaktadırlar. 2023 genel seçimleri için CHP ve İyi Parti arasındaki ortaklık sebebiyle İyi Parti hakkında özellikle de Meral Akşener hakkında genellikle olumlu görüşlerini belirtmektedirler. Fakat bu ittifaka rağmen MHP kökenleri sebebiyle İyi Parti'ye karşı temkinli yaklaşmaktadırlar. Bu temkinin başlıca sebepleri de İyi Parti'nin milliyetçilik anlayışının ve tabanının MHP gibi dini yönünün güçlü olması ile ilgilidir. İşçi emeklisi olan Seçil Hanım (63), 2019 yerel seçimlerinde İlçe Belediye seçimlerinde İyi Parti'nin Belediye Başkan adayını desteklemiş, bu sebeple kendi rızası dışında İyi Parti'ye üye yapılmıştır. CHP'ye üye olmak istediğinde bu durumun farkına varan Seçil Hanım, İyi Parti üyeliğini silmiştir. Kendisinin deyimiyle ‘İyi

Partiyle ortak hareket edebilir ama İyi Parti'ye üye falan' olamazdır. Bu durumun sebebini açıklarken de İyi Parti'nin muhafazakâr yönüne vurgu yapmaktadır:

“MHP'den geçenlerden mi ya da eskilerden mi diyeyim, Türkeş'ten dolayı mı Bahçeli'den dolayı mı... Onların söylemleri bize uymuyor. Yani tamam, onlar da ulusalcı olabilir ama biraz böyle MHP'nin dinci bir tarafı var ya, o devam ediyor. Namaz kılmıyorlar. Bizim gibi yaşıyorlar ama söylemlere gelince ‘ya Allah ya Bismillah...’ Ben öyle şeylere gelemiyorum. [...] Ben namaz kılmam, oruç tutmam sadece Allah'a inanırım. Yani ahlak kurallarına inanırım, İnsan haklarına, canlı haklarına inanırım. [...] MHP'nin birazcık daha böyle bir katı şeyi var. Hani [Meral Akşener] onu yıkmaya çalışıyor ama o kadar da yıkılmıyor. CHP'nin yelpazesi daha geniş.”

Emekli hâkim olan Macit Bey (71) de İyi Parti milliyetçiliği hakkında daha olumlu düşünmekle, hatta Meral Akşener'in ulusalcılık konusundaki tepkilerini beğenmekle birlikte İyi Parti'yi muhafazakâr bulmaktadır. CHP gibi devrimci bir yönü olmadığını belirtmektedir. Görüşmecilerin İzmir'de karşılaştıkları İyi Partililerin görece daha seküler kişiler olduğu düşünülebilir. İzmir'deki İyi Partililer Türkiye'nin diğer muhafazakâr illerindeki İyi Partililere kıyasla muhafazakârlık konusunda farklılaşabilmektedirler. Buna rağmen görüşmeciler İyi Partilileri kendilerine kıyasla daha muhafazakâr bulmakta ve onun milliyetçilik anlayışı ile kendi ulusalcılık anlayışlarını eşitlemekten imtina etmektedirler.⁹⁴

Ulusalcılık ile milliyetçilik arasına yerleştirilen bir diğer sınır da milliyetçiliğin/MHP milliyetçiliğinin ırkçı-etnisite odaklı olduğu iddiasıdır. Görüşmeciler milliyetçiliğin dini özelliklerinden daha çok bu yönüne vurgu yapmaktadırlar ve bu sebeple milliyetçilik ile ulusalcılığın çok farklı olduğunu iddia etmektedirler. Görüşmecilerin bir kısmı doğrudan milliyetçilik ile ulusalcılığı karşılaştırırken bir kısmı da MHP milliyetçiliği ile ulusalcılığı karşılaştırmıştır. Her iki karşılaştırmada da ilkinin ‘ırkçı’ ve ‘kafatasçı’ olması sebebiyle ulusalcılıktan farklı bir şey olduğunu iddia etmektedirler. Emekli öğretmen olan Çetin Bey (70) ve Mehmet

⁹⁴ Tez araştırması için hangi gruplarla görüşeceğime karar vermeden önce Balıkesir MHP il teşkilatında çeşitli mülakatlar gerçekleştirmiştim. Bu mülakatlar MHP içinde tartışmaların olduğu ve Meral Akşener'in MHP genel başkanlığı için rekabete girmeye karar verdiği dönemde gerçekleşmişti. Görüştüğüm çoğu kişi Devlet Bahçeli'ye saygı duymakla birlikte Meral Hanım'ın tutumunu daha doğru bulmaktaydı. Sonrasında bu görüşmecilerin İyi Parti'ye geçip geçmediklerini bilemiyorum. Fakat görüşmecilerin çoğunluğu görece seküler yaşam tarzını benimsemekle birlikte milliyetçilik hakkında konuştuğumuz zaman çokça İslami referanslar vermişlerdi. Dolayısıyla MHP tabanından İyi Parti'ye geçen kişilerin bu milliyetçilik anlayışlarını muhafaza ettikleri düşünülebilir.

Bey (68), milliyetçilik ve ulusalcılık arasındaki farkları anlatırken ulusalcılığın belirli sınırlar içinde bir bütünlüğü temsil ettiğine ve bu bütünlük içerisinde de farklı etnik grupların birlikte var olabileceğine vurgu yapmaktadırlar:

“Bakın şöyle bunlar hep sınıflandırma... Yani milliyetçilik dediğiniz zaman iş kafatasçılığa gidiyor. Bugün ulusalcılıkta böyle bir şey yoktur. O bir toplumu, bir halkı, ekonomik ve sınır birliği olan bir grubu temsil eder.”

“Ulusalcılığı ben yurtseverlik olarak görüyorum. Bu milliyetçilikten biraz daha farklı. Milliyetçiliği biraz etnik kökene dayandırıyorum. [...] Ulusalcılığı etnik kökene bakmadan bu sınırlar içerisinde işte hani kaderde, tasada birlikte olan insanlar olarak görüyoruz. Etnik kökeni ne olursa olsun, dini inancı ne olursa olsun bu sınırlar içerisinde insanlar mutluya, burası benim devletim diyorsa bir sorun yok.”

Ulusalcılık ve milliyetçilik konusunda bütün görüşmecilerden farklılaşarak Mustafa Kemal'in altı ilkesindeki milliyetçiliğe de eleştirel olarak yaklaşan sosyalist solda yer alan bir partinin üyesi olan Nur Hanım (49), milliyetçiliğin ırkçılığa kayma eğilimi gösterdiğini bu sebeple temkinli yaklaştığını belirtmektedir.

“[Ulusalcılık ile milliyetçilik arasında bir ayrım] Var tabii ki. Milliyetçilik, sanki birazcık daha ırkçılığı ön plana çıkartan bir yapı. O yüzden ben hani dikkat ederseniz Mustafa Kemal'in altı ilkesinden, -evet hepsini savunuyorum ama- halkçılığı hep ön plana çıkarttım. Devrimcilik mesela ön plana çıkartılabilecek noktalar. Milliyetçilik, tek bir ırkın değil yani ırklar üzerinden insanlar üzerinden yapılacak bir yapı olması lazım. Orada dar bir tanım var. Biz onu daha bir üst noktada yorumluyoruz ama karşı çıkmıyoruz. Onun üzerine eklenmesi gerekiyor diyorum.”

Sosyalist ideolojik pozisyonundan hareket eden Nur Hanım, özellikle Atatürk'ün milliyetçilik ilkesinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nur Hanım hariç görüşülen kişilerin hepsi ulusalcılık ile Atatürk milliyetçiliğini eşitlerken, ulusalcılığı Atatürk'ün millet tanımı üzerinden açıklamaya çalışırken Nur Hanım'ın bu pozisyonu genel kanının dışında kalmaktadır. Fakat milliyetçiliğin ırkçılığa kayabileceği ve bunun ulusalcılıkta yeri olmadığı konusunda ortaklaşmaktadırlar.

Milliyetçilik ile ulusalcılık arasındaki farkları anlatırken milliyetçilik olarak MHP milliyetçiliğini referans alan görüşmeciler yukarıda değinilen ayrımlarla bire bir benzer yorumlar yapmakta ve aynı ifadeleri kullanarak bu milliyetçiliği “kafatasçı”

olarak değerlendirmektedirler. Bu noktada diğer yorumlardan farklı olarak MHP ile AK Parti arasındaki ittifak gündeme gelmekte ve MHP'nin milliyetçiliği bu yönden de eleştirilmektedir. Emekli öğretmen olan Didem Hanım'a (58) göre ülkenin çıkarlarındansa kendi parti çıkarlarını düşünerek hareket eden MHP'nin milliyetçiliğinden şüphelenmek gerekir:

“Kesinlikle MHP'ninki milliyetçilik falan değil, kafatasçılık! Milliyetçi olan insan bu iktidara destek vermez bir defa. Belli çıkarlar doğrultusunda birliktelikler sağlayan herkesten şüphelenmek gerekir. Eğer amaç vatan, millet, özgürlük, hürriyet, cumhuriyetin sürekliliği değilse, çıkar birlikteliğidir.”

MHP milliyetçiliği üzerinden karşılaştırma yapan görüşmecilerin bir diğer farklılaştıkları nokta ise Halkların Demokratik Partisi'ni (HDP) de milliyetçilik ve ulusalcılık karşılaştırmasına dahil etmeleridir. MHP milliyetçiliğini eleştirirken ırkçı bir şekilde Türkçülük yaptığını iddia eden ADD genel merkezde yönetimde görev yapmış olan Burçak Hanım (62) ve emekli öğretmen Mustafa Bey (65) HDP'nin de benzer şekilde Kürtçülük yaptığını düşünmektedir.

“Ben bir kere Kürt halkını PKK'dan ayrı tutmak istiyorum. Bana göre Kürtçülükle Türkçülük hiç birbirinden farklı değil. Etnisiteye dayalı hangi politika olursa olsun ben ikisini de doğru bulunuyorum. Hangi etnisiteye dayanırsa dayansın. Dolayısıyla HDP ile MHP'nin arasında bence hiç fark yok [...] Türkçülük üstünden MHP gibi ırkçılığa giden her yol çok tehlikeli bence. Eğer o ırkçılığa giden yolları tercih ediyorsa benim için HDP de MHP de hiçbir fark yok aralarında. Ulusalci bakış açısıyla Atatürk milliyetçiliği ile o bağı vatandaşlık bağıyla oluşturlarsa ancak toplumun partisi olabilir HDP.”

“Ama Türkiye'de milliyetçilik o kadar çeşitli ki yani bir bakıyorsunuz AKP'ye oy veren seçmen de milliyetçi olduğunu söylüyor. Atatürkçü olduğunu söylüyor. Fakat bunun ne anlama geldiğini bilmiyor. Özellikle MHP de milliyetçi olduğunu söylüyor ama MHP'nin milliyetçiliğinin ulusalcılıkla hiç ilgisi yok. MHP'nin milliyetçiliği aynen HADEP'in⁹⁵ milliyetçiliği gibi ırkçı temele dayanıyor. Birisi Türkçü, birisi Kürtçü.”

Kürtler konusunda iki görüşmeci de görüşmeler sırasında diğer bir grup görüşmeciye kıyasla ırkçı söylemlerden kaçınmaya çalışmışlardır. Fakat

⁹⁵ HDP'den önce 1994-2003 yılları arasında faaliyet yürütmüş olan çoğunluklu olarak Kürt seçmenlerin desteklediği siyasal parti.

milliyetçilik/ulusalcılık karşılaştırmaları sırasında Kürt Partilerinin talepleri ve onların etnik kimlik odaklı siyasetini eleştirip ırkçılıkla itham etmektedirler. Bu durumun sebebi ulusalcılık anlayışlarının temelinde etnik kimliklerin ön plana çıkmasına karşı bir direnç bulunmasından kaynaklanmaktadır. Görüşmeler sırasında Kürtler ve onların hak talepleri ile ilgili en olumlu yaklaşımı sergileyen anadilde eğitimin bir hak olduğunu iddia eden, CHP ile HDP'nin mutlaka ittifak içinde olması gerektiğini söyleyen geçmişte TİP üyesi olan Sibel Hanım (67) bile ulusalcılık ile milliyetçilik karşılaştırması yaparken HDP'nin milliyetçilik ve ırkçılık yaptığından yakınmaktadır:

“İbrahim Kaypakkaya'nın şöyle bir lafı vardır: [...] önce hak eşitliği, sonra halkların kardeşliği. Kesinlikle bu Amerikan emperyalizminin ortaya çıkardığı bir kelime. Halkların kardeşliği yok! Var da önce bir hak eşitliği. Ben hep şunu söylerim derim ki ben bir Türk olarak Türkiye'de yaşayan bir vatandaş olarak, bütün şeylerimi elde etmiş miyim? Özgürlüğümü istediğim her şeyi... Etmemişim. Tamam sana destek vereyim ama hep birlikte yapalım bunları. Şimdi bak, HDP aslında bir yerde milliyetçilik yapıyor, kesinlikle yapıyor. Bir sürü arkadaşım da var ama onlar bize milliyetçi diyorlar, ırkçısınız diyorlar ama çoğu zaman da ırkçılığı [kendileri] çok yapıyorlar. Yani ulusalcılık hep birlikte yapılan bir şeydir: Kürdüyle Türküyle her kesimiyle...”

Kürt karşıtlığı literatürde ulusalcılık ideolojisinin önemli öğelerinden biri olarak ifade edilmektedir. Kürtlerin yeni düşmanlar olarak görülmesi ise Batı'nın Türkiye'yi bölmek ve Sèvres Antlaşmasını tekrar hayata geçirmek için Kürtleri bir 'maşa' olarak kullandığı iddiaları üzerinden ilerlemektedir (Grigoriadis, 2006, s. 14; Bora, 2016, s. 182; Alaranta, 2014, s. 70-71). Özellikle Vatan Partisi, Türk Solu dergisi çevresi gibi gruplarda bu ve benzeri söylemlere sıklıkla yer verilmektedir. Literatürdeki ulusalcıların Batı ve Kürt karşıtlığı da bu söylemler üzerinden değerlendirilmektedir. Görüşmecilerin bir kısmının zaman zaman Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) gibi komplocu yaklaşımlarla benzer yorumlar yapmaları söz konusudur.⁹⁶ Fakat HDP'nin Kürtçülük ile itham edilmesi sadece komplocu yaklaşımla ilgili bir konu değildir. Ulusalcılığı nasıl tanımladıkları ve algıladıkları ile de ilişkilidir.

Ulusalcılığın milliyetçilik ile farkında milliyetçiliğin etnik kökenlere vurgu yaptığı ve ırkçılığa yol açabilme potansiyeli bulunduğu belirtilmektedir. Ulusalcılığın ise buna karşılık etnik kimliklerin çoğulluğu ile bir sorunun olmadığı sürekli olarak

⁹⁶ İlerleyen bölümlerde özellikle ulusalcıların anti-Batı söyleminin incelendiği bölümlerde bu konu üzerinde durulmaktadır.

vurgulanmaktadır. Ulus devlet ve üniter yapı korunduğu sürece diğer kimliklerden üstün ve tek başına bir Türk kimliği ön kabulünden uzak durulması söz konusudur. Bu noktada dış hekimi olan Orçun Bey için Atatürk'ün Türk milleti tanımı ulusalcılar açısından bir referans kaynağıdır:

“Atatürk ne diyor? ‘Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran halka Türk milleti denir’ diyor. Bu kadar basit! [...] Millet tarifini yapmış işte. Bu milleti seviyorsan milliyetçisin. Burada ırk yok, dil yok, din yok hiçbir şey yok ki. Ama Türkçe konuşmak önemli bak. Türkçe konuşmak güzel bir şey çünkü dil birleştiricidir, din ayrıştırıcıdır. Dolayısıyla Atatürk orada [...] herhangi bir etnik kökene ya da dine falan dayalı olmadığını izah etmek için bu basit tanımlamayı yapmış bunun üzerine tartışılacak fazla bir şey yok ki. Ben milletimi seviyorum. Çünkü onlar Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran halktır.”

Sürekli olarak ortaklaşmalara, birlikteliklere vurgu yapan tanımlamalar üzerinden ulusalcılığı çerçevelemeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken 1990’lardan sonra giderek daha fazla görünür olan ve meşruiyet kazanan etnik kimlikleri ifade etmektedirler. Belirli ölçüde farklılıkları kabul etmek ama bu farklılıklara rağmen bir ortaklık oluşturmayı dilemektedirler. Sosyalist solda yer alan bir partinin üyesi olan Nur Hanım (49) ulusalcılığı tanımlarken Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan daha da geriye gitmekte ve Anadolu’ya Türklerin ve Kürtlerin birlikte geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla buradan bir ortaklık kurmaya çalışmaktadır:

“Benim [ulusalcılık] tanımım bir toprak bütünlüğü üzerinde yaşayan insanların, bir arada yaşadığı süreçlerdeki ortak birlikteliğidir. Ama kitaplarda hep şöyle anlatılır: Dil, din, ırk birliği diye. Artık onlar geçti ya yok böyle bir şey! Kendi topraklarımızı söyledik, 1071’de biz bu topraklara geldik. Kürtler ve Türkler birlikte... O zaman ırk birliği olamaz. Yani onu değil ama bu topraklar içerisinde ortak değerlere sahip [olmaya odaklanmalıyız]. Mesela bir eğitimci olarak ulusal eğitimi savunuyorum. Ama bizim ADD grubunda bazı tartışmalar oluyor: ‘Kürtçe eğitime karşıyız’ diyorlar. Sen emperyalistin İngilizce dersini okutmasına izin veriyorsun. Onun ki iyi de bu mu kötü yani! Anadilde eğitim olacak. Çünkü insanlar zihinlerinde imgeler, simgelerle anadillerindeki eğitimle hayal kurarlar ve yaşarlar. Ama bir ortak şey, bütünlük kurabilirsin, ulusal dilin olabilir. Ama onun altında bir sürü şeyler olabilir, alanlar olabilir, dallar olabilir.”

Nur Hanım da Sibel Hanım gibi Kürtçe anadilde eğitime olumlu yaklaşmaktadır. Fakat bu görüşmecilerin genelinde gözlemlenebilen bir durum değildir. Görüşmeciler Türkçenin ortak dil olarak kabul edilmesi konusunda kırmızı çizgilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Fakat hemen hemen hepsi de Kürtlerin kendi dillerini özgürce

konuşması gerektiğini buna bir kısıtlama getirilmesinin doğru olmadığını da eklemişlerdir.

Görüşmecilerin açıklamalarından yola çıkılarak ulusalcılık anlayışları düşünüldüğünde ortak değerler, kültür ve tarih bağı ile birlikte etnik kimlik farklılıklarının varlığını kabul eden bir yaklaşım söz konusudur. Fakat tam da bu noktada ulusalcılığın aşırı milliyetçilik ve Kürt düşmanlığı ile itham edilmesine sebep olan bir tarafı ortaya çıkmaktadır: Bütün bu farklılıklar ortaklık mevzu bahis olduğunda sessiz kalmalıdır ve ortaklığı bozacak veya etkileyecek eylem, söylem içine girmemelidir. Ulusalcıların farklılıklara bu yaklaşımı ABD ordusundaki “*Don’t ask, Don’t tell*” (sorma, söyleme) yasasına benzemektedir. ABD ordusunda heteroseksüel olmayan kişilerin görev alması 1993 yılına kadar yasaktı. 1993’te Bill Clinton başkanlığındaki ABD yönetimi “*Don’t ask, Don’t tell*” olarak bilinen yasayı çıkararak ABD ordusunda heteroseksüel olmayan bireylerin de görev almasının önünü açmaktadır. Bu görece özgürleştirici olan yasaya göre askeri personelin, artık eşcinsel veya biseksüel olan hizmet üyelerine veya başvuru sahiplerine karşı ayrımcılık yapması veya taciz etmesi yasaklanmıştır. Fakat bununla birlikte önemli bir şart söz konusudur: heteroseksüel olmayan bireyler cinsel yönelimlerini asla açık bir şekilde ifade etmeyecekler veya yaşamayacaklardır. Eğer gizli tutmazlarsa askerlik hizmetinden menedileceklerdir (Prakash, 2009).⁹⁷ Dolayısıyla, ABD ordusu hiçbir zaman personeline kim olduğunu sormayacak, böylelikle onlar da ifade etmeyeceklerdir. Sessizce, kuralları bozmadan ve bütünlük içinde hareket etmeleri beklenmektedir. Ulusalcıların da Türkiye’deki farklı gruplardan beklentileri bu yöndedir. Onların Türkiye toplumu içinde var oldukları bilinmekte ve kabul edilmektedir. Kimlikleri sebebiyle aşağılanmadıkları veya dışlanmadıkları iddiasındadırlar. Tabii ki bu kimlikleri yüksek sesle dillendirmediklerinde veya başka bir deyişle hak talebinde bulunmadıklarında. Görüşmecilerin ulusalcılıktan bahsederken konuyu sürekli olarak Kürtlere getirmelerinin temel sebeplerinden bir tanesi de 1990’larda güç kazanan Kürt Hareketinin sessinin giderek fazla çıkması ve görünür olmalarıdır. Bahsi geçen ulusalcılık algısının bir örneğini ADD’nin yeni başkanı olan Meral Hanım (52) şu şekilde ifade etmektedir:

⁹⁷ Bu yasa Barack Obama yönetiminde kaldırılmış ve askeri personelin kendini açıkça ifade etmesinin önü açılmıştır.

“Yani hepimiz bir mozağiz. Hangi ailede yok! Benim eşim Konyalı, annesi Giritli, babası Konya kökenli. Böyle karmaşanın içinde sen ben demeden [birlikte hareket etmeliyiz.] Bu iktidar şunu çıkarttı ortaya: Senin memleket neresi? Alevi misin? Ben hiç hayatımda sormadım kimseye Alevi misin diye. Sormak da aklıma gelmedi. Bana ne! Ne yapayım Alevisen... İnsan mısın? Dost olacak mısın? [...] Ben insanım diyorum. Elimden geldiğince bütün bu karmaşanın içinde bir yerden çıkarı olmadan topraklarda yaşayan insanlık, bir birliktelik diyorum. [...] MHP milliyetçiliğinin bir kısmı aslında hoşuma gidiyor ama kafatasçı değil. Çünkü hangimiz hangimizi ekarte edeceğiz. Ben [Kürt, Alevi] değilim, ben de yok ama benim görümcemin eşi Kürt, Alevi. Çocuğunu ekarte mi edeceğiz, ne yapalım. Ama siz bana Kürt Alevi diye kalkarsanız ben de o zaman kalkarım ayağa.”

Meral Hanım’ın da değindiği üzere kişiler ve gruplar kendi kimliklerini ön plana çıkarmadıkları ve bütünlüğe uydukları sürece onlarla yaşamak konusunda bir sorun taşımamaktadırlar. Eski dönemlerde sıkça gerçekleştirilen kimliklerin reddinden veya aşağılanmasından sessiz olan kimliklerin kabulüne doğru bir geçiş söz konusudur. Ulusalçılar aynı düşüncüyü sadece başkalarının kimlikleri konusunda değil kendi kimlikleri söz konusu olduğunda da benimsemektedirler. Yukarıda millet tanımına değinilen ve kendisini Atatürkçü olarak nitelendiren dış hekim Orçun Bey (63) kendi kimliği ile ideolojisi arasında ikircikli bir durum içinde hissetmektedir:

“Konuşmamızın en başında dedim ya dil birleştiricidir, din ayrıştırıcıdır, etnik köken de ayrıştırıcı bana göre. Yani niye ayrışıyoruz? Benim gözlerim mavi. Neden? Babaannem Selanikli, annemin de gözleri mavi, o Çerkeslikten gelen bir şey. Şimdi annem bana bazen oğlum diyor, onun akrabaları var. Bazıları birtakım Çerkes dernekleri kurmuşlar. ‘Sen de gitsene’ diyor. ‘Annen, deden, anneannen Çerkes. Hem bak yeni insanlarla tanışırsın.’ İnanır mısın çekiniyorum gitmeye. Çünkü o zaman başka bir şey... İşte o zaman sanki Atatürk’e ihanet ediyordum gibi geliyor. Gideceğim orada onlar şimdi Çerkesce diyecekler, ben biliyorum, Çerkes oyunları diyecekler, Çerkes yemekleri diyecekler hepsini biliyorum. Arkasından bir şeye dönüşecek, güçlenecekler. Belki çoğalacaklar, belki seslerini duyurmak isteyecekler. Şimdilik işte Soçi katliamına falan şey yapıyorlar, telin ediyorlar ama günün birinde belki partisini falan kurmak isteyecekler. Gidişat o olacak yani öbürü [Kürtler] öyle olmadı mı? Dolayısıyla bu birleştirici bir şey gibi gelmiyor bana. Yine sanki ayrışacağız gibi geliyor. O yüzden uzak duruyorum ama herkes istediğini yapar tabii.”

Orçun Bey kendi kimliğinin farkında olmakla birlikte bu kimlik üzerinden bir grup olarak ‘seslerini’ duyurmak istediklerinde ayrıştırıcı bir hal alacağından korkmaktadır. Bu durum zihnindeki Atatürk milliyetçiliği ile bağdaşmamaktadır. Ulusalçılar için geçmişten gelen ortaklıkları korumak büyük bir önem taşımaktadır.

Özellikle Atatürk'ün devrimleri ile elde edilen kazanımlarla bir ulus olduklarını düşünen ulusalcılar için bu kazanımların korunması için çaba sarf etmek ulusalcılığın önemli tanımlarından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu ortaklığı bozacak bütün eylemler de düşmanca olarak görülmektedir.

Görüşmeciler genellikle ulusalcılığın kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğunu belirtmekle birlikte görüşmecilerden üçü Kürtlerle ilgili söylemlerinde bu anlayışın zıttı bir duruş sergilemektedirler. Bu görüşmecilerin ikisi kendilerinin ya da çevrelerinin Kürtlerle yaşadıkları karşılaşmalardan yola çıkarak pozisyon alırken Elif Hanım (75) aşağıdaki bölümlerde ele alınan vatandaşlığın gayrimenkul satımı üzerinden verilmesini eleştirirken Kürtlerin aslında Selçuklulardan geldiğini belirtip Kürt kimliğini yadsımaktadır.

Kürtler hakkında sürekli olarak nefret, tiksinti ve aşağılama duyguları ile söylem geliştiren ADD'nin yeni yönetimi ile beraber çalışan Gözde Hanım (49) Kürtler hakkındaki olumsuz fikirlerinin sebebini onlarla ilgili anılarını anlatarak açıklamaktadır. İlk olarak gençliğinde çok sevdiği komşusunun Kürt bahçe belleycisi ile olan diyalogundan bahsetmektedir:

“Akçay'da bir komşumuz vardı. Allah rahmet eylesin, Müşerref Teyze. Bu 1991'li yıllarda PKK çok felaket, hat safhada azmıştı. Her gün onlarca şehit verdiğimiz dönemlerde Diyarbakırlı bir bahçe belleycisi vardı. Müşerref teyze de Malatyalıydı zaten. Yıllardır bu Diyarbakırlı o bahçe belleycisi adama, çocuklarına bakmışlar. İşte ailesini kalkındırsın diye ona hep iş verilmişti. İşte para verirdi. Kıyafet gerektiği zaman... Yani mümkün mertebe onu ayakta tutabilmek adına her türlü desteği sağladı, diyebilirim. [...] Bir gün [Müşerref teyze] sormuş ona demiş ki: “İşte Şerafettin Efendi şimdi bu PKK olayları var. Bir Kürt-Türk savaşı çıkarsa ne yaparsın?” “Ne diyorsun öyle Müşerref Hanım” demiş. “Seni bile keserek, keserim” demiş. (Şive yaparak dillendiriyor) “Sen beni de kesersin ha. Ben seni yıllardır besleyeyim, çoluğunu çocuğunu büyüteyim sana bakayım, sana ortam sağlayayım, sen beni de kesersin! Bir daha demiş sakın benim sınırlarımdan dahi geçme. Her şeyimi ilişkimi kesiyorum senden.” 13-14 yaşındaydım bunu duyduğumda. O beni çok etkilemişti.”

Gözde Hanım'ın Kürtlerle ilgili olumsuz fikirleri 1990'ların çatışmalı ortamında Kürt milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat gerek anıda değinilen kişilerin sınıfsal pozisyonu itibarıyla gerekse de Müşerref Hanım'ın kendine yüklediği hamilik durumu üzerinden güç devşirmesi sebebiyle Şerafettin Efendi daha milliyetçi

söylemini gerçekleştirmeden önce bile Kürtlere yönelik stereotipleştirme ve aşağılama söz konusudur. Gözde Hanım'ın diğer anısı da Kürtlerin milliyetçi ve dışlayıcı tutumlarını içermektedir.

“Bir arkadaşımın en küçük kız kardeşi matematik öğretmeni oldu, Van'a tayin oldu. [...] Kızı o götürmek zorunda kaldı. Ev tutacaklar. Van merkezde üstelik de. Ondan gitmiş bunlar. Ev kiralık ev yazıyor. İşte arıyorlar, telefon açılıyor: “Nerelisiniz?” Sordukları ilk soru! Tabi bunlar anlıyorlar. Yani bizim konuşma şivelerden vesairenden anlıyorlar hani Doğulu insan batılıyı. “Nerelisiniz?” diye sormuşlar. “Denizliliyiz.” “Yohtır.” Başka birine soruyorlarmış: “Nerelisiniz?” “İzmirliyiz.” “Yohtır.” “Denizliliyiz.” “Yohtır.” “Bilmem ne yohtır.” Ha bire “yohtır” bunlara. Kiralık halbuki... Bunlar bakmışlar görmüşler olacak gibi değil, “bir tane Doğu kökenli olan birisini bulalım da bari” demişler. [...] Bulmuşlar, Allahtan şansları yaver gitmiş, bir kız bulmuşlar. Kız arıyor, bu “yohtır” dedikleri yerleri. “Vardır” ona. “Nerelisiniz?” deyince işte “ben Mardinliyim vesaireliyim” deyip, işte onların bölgelerinden birini söylüyormuş. Oralıymış zaten kız. “Tamam gel bacım” demiş. Bulmuşlar. Onlara yoktur, onlara vardır. Ben bunları duyunca böyle bir de son dönemlerde de bu tabii olaylar iyice artık ayyuktayken, “Kürt'ten evliya, sokma avluya” muhabbeti de çok yoğun hani halk arasında... En azından benim bölgelerimde çok bilinen bir sözdür.”

Gözde Hanım, arkadaşının Kürtlerden ayrımcılık görmesi ve dışlanması sonrasında kendisi de Kürtleri dışlayan bir söyleme geçmektedir. En iyi Kürt'ün bile kötü olduğu, zarar verebileceği üstüne kurulan bir sözün “kendi bölgelerinde” yaygın olduğunu belirtmekten geri durmamaktadır. Bu yaygınlık aynı zamanda Kürtlere karşı ayrımcı uygulamaların olabileceği hakkındaki ihtimali göz önüne sermektedir. Görüşmenin devamında Gözde Hanım tekrar Kürtlerden bahsettiğinde öncelikle Kürtlerin sürekli kendi gruplarını tuttuğunu, çünkü onların bu şekilde yetiştirildiğini belirtip Şerafettin Efendi'nin de kendisini bu minvalde açıkladığından belirtmektedir. Bu anlatılardan sonrasında rahatsız olup eskiden Kürtlerle ilgili çok olumsuz düşünmediğini ama yaşadığı olayların (yukarıda alıntılananlar) “maalesef ki” kendisini bu şekilde düşünmeye ve davranmaya ittiğini söyleyip artık Kürtlerden alışveriş yapmadığını belirtmektedir.

Benzer bir karşılaşma ve Kürtleri kötüleme anlatısı emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58) tarafından da dile getirilmektedir. Didem Hanım'ın 1990'larda öğretmen olarak ilk ataması Siirt'e yapılmıştır. Bekar olması sebebiyle Siirt'e annesi ile birlikte giden Didem orada bir yıl boyunca annesine “ilkel bir hayata dönüşü”

yaşattığından duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Siirt'te öğretmenliği sırasında kimsenin Türkçe konuşmamasından, Arap ev sahibinin Kürt esnafı kötülemesinden, Kürtlerin de Arapları kötülemesinden yakınmakta; Kürt esnafların öğretmen olması sebebiyle her şeye taksit yapabileceklerini söylemeleri ile alay edip reddettiğini belirtmektedir. Didem Hanım'ın Kürtlerle ilgili aşağılayıcı yaklaşımı sonrasında da devam etmektedir. İzmir'de hastanede karşılaştığı ve kavga ettiği görevli ona küftettikten sonra hastanedeki polise bu görevliyi şikâyet ederken ırkçı, ayrımcı bir dil kullanmaktadır:

“Devlet hastanesi di mi burası? Nerenin devlet hastanesi Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet hastanesi. Bu adamın burada ne işi var bir defa! Kürtçe konuşuyor adam! Ama deli bir Kürtçe ile konuşuyor. Hgluk gluk (kabaca taklidini yapıyor.) Allahım ya delireceğim... (iç çekiyor) Ondan sonra dinlediler minlediler. Sonra birkaç defa daha gittik falan o adamı görmedim...”

Didem Hanım'a göre Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir kurumda görevli bir kişi Kürtçe konuşmamalıdır. Bu yorumu ile diğer görüşmecilerden tamamıyla ayrılmakta etnik temelli bir millet ve devlet tanımına yaklaşmaktadır. Her iki görüşmecinin yorumlarına benzer veya yakın yorumlarla başka görüşmecilerde karşılaşılmamaktadır. Lakin Kürt milliyetçiliğine karşı temkinli ve tepkili yaklaşma görüşmecilerin birçoğunda gözlemlenmiştir.

3.3 Yenilginin Kıskaçındaki Ulusalçılar ve Yinelenen Olumsuz Duyguları

Türkiye'de ulusalcılık, korumacı bir yeni milliyetçi ideoloji olarak ortaya çıktığında ulusalcıları oluşturan gruplar kendilerini yoğun duyguların kıskaçında bulmuşlardı. Zaman zaman adlandırmakta, anlatmakta ve açıklamakta zorlandıkları bu duygular ulusalcılık literatürünün araştırmacılarının gözünden kaçmamıştı. Araştırmacılar literatürde duyguları ana araştırma konusu haline getirme gereği duymasalar da duyguların önemini vurgulamaktan ya da onlara göndermelerde bulunmaktan kendilerini sakınamamışlardır. Ulusalcılık hakkındaki en kapsamlı çalışmayı gerçekleştiren Doğan Gürpınar (2011, s. 219) ulusalcılığı duygu ortaklığı olarak nitelendirmektedir: "Bir fikri/ideolojik yapılanmadan çok bir duygu paylaşımı/ortaklığı olan ulusalcılık için söz konusu olan "siyaset" değil "iyilerle kötülerin savaşı"dır." Yesevi (2012, s. 96) ise 'savunmacı milliyetçilik' olarak

nitelendirdiği ulusalcılığın oluşturduğu politikaların temelini dışarıdaki belirli bir grup veya toplumdan gelen tehdit ve korku algısı olduğunu iddia etmektedir. Grigoriadis (2006, s. 5) ulusalcıların milliyetçilik dozunun artmasının sebeplerinden birinin yükselen ‘güvensizlik hissi’ olduğunu belirtir. Ulusalcıların anti-Batı söyleminin nedenlerine değinirken bir diğer araştırmacı ise 2000’lerde Kemalist grupların sadece ‘gericiler’ tarafından değil, Batı elitleri tarafından da sert bir şekilde eleştirilmelerinin önemini vurgulamaktadır. Batılı elitlerin, dönemin Kemalist ideolojisini ‘eski moda’ olarak nitelendirip takipçileri ile de ‘dinozor’ diye alay etmeleri sonucunda bu Kemalist grupların ‘küçük düşürülmüş’ olabileceğini iddia etmektedir. Başka bir ifade ile ulusalcıların anti-Batı söyleminin temelinde Batılı elitler tarafından aşağılanmaları etkili olmuştur (Riexinger, 2010, s. 387). Bu örnekler arttırılabilir. Öyle ya da böyle ana konu olmasa bile ulusalcılık çalışmalarında az veya çok olmak üzere bir şekilde araştırmacılar duygulara vurgu yapma gereği duymaktadırlar.

Literatürde ulusalcıların anlaşılması için duyguların önemini en iyi kavrayan araştırmacının Tanıl Bora olduğu söylenebilir. Kendisi ulusalcılık özelinde bir araştırma yürütmemiş olsa bile *Cereyanlar* isimli eserinde ulusalcılığı anlatırken ulusalcı grupların duygularının ne derece belirleyici olduğunu defaatle vurgulamaktadır (2016, s. 262):

“Bu Batı husumetinin rezonans bulabilmesinde, belki 2001 büyük ekonomik krizinden darbe yiyen orta sınıfların, global kapitalizm karşısındaki aczden doğan *hınçlarını*, "global düzen" veya "emperyalizmin" kültürel adı olarak "Batı"ya yöneltmelerinin payı vardı. Sosyo-ekonomik düzlemde hissedilen acz ve *onur kırıklıkları* da, Batı karşısındaki *milli onur kırıklığına* tahvil ediliyordu. Belki laik orta sınıfın kendini özdeşleştirdiği (dilini konuştuğu, "bildiğini" düşündüğü) Batı'nın, ekonomi-politik düzlemde İslamcı-muhafazakâr parti ve elite ittifak halinde görülmesi, *hayal kırıklığına* yol açmıştı. Belki bu, Batı nezdinde *değersiz görülme duygusuyla*, Garbiyatçı fanteziyi örselemişti. Bürokratik elitin ise -özellikle askeri bürokrasi-, ayrıcalıklı konumunu sarsacağı *kaygısıyla*, AB'ye uyumla ilgili yapısal reformlara kaş çattığını belkisiz söyleyebiliriz.”⁹⁸

Ulusalcı yeni milliyetçilik ideolojisinin önemli birleşenlerinden biri olarak görülen anti-Batı söyleminin kökenlerini araştırırken yukarıda değinildiği üzere hem

⁹⁸ Vurgular bana aittir.

Bora hem de Riexinger, Batı ile AK PARTİ arasında kurulan iyi ilişkiye kıyasla Batı'nın ulusalcı gruplara karşı geliştirdiği hor görünün önemine vurgu yapmaktadırlar. Bu yorumlar aynı zamanda bu çalışmanın araştırma sorularının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Ulusalcı ideolojinin anti-Batı söyleminin kökenlerini ortaya koymaya çalışan araştırmacılar kendilerini ulusalcıların duygularını anlamaya çalışırken bulmaktadırlar. Her ne kadar çeşitli ekonomik ve ideolojik referanslarda bulunsalar bile nihayetinde tüm bu dönüşümlerin ulusalcı gruplar üzerindeki etkisinin yoğun duygular ortaya çıkardığı konusunda hem fikirdirler. Hatta bir adım daha ileri giderek bu ortaya çıkan yoğun duyguların ulusalcı ideolojinin temel birleşenlerinin oluşumuna etki ettiğini de iddia etmektedirler. Sonuç olarak, bu değinmeler ve yorumlar ulusalcıların duygularının önemini ortaya koymakla birlikte ulusalcı ideolojinin daha iyi anlaşılabilmesi için ulusalcıların duygularının bir araştırma konusu olarak belirli bir metot çerçevesinde sistemli bir şekilde çalışılması gerektiğini de ortaya çıkarmaktadır.

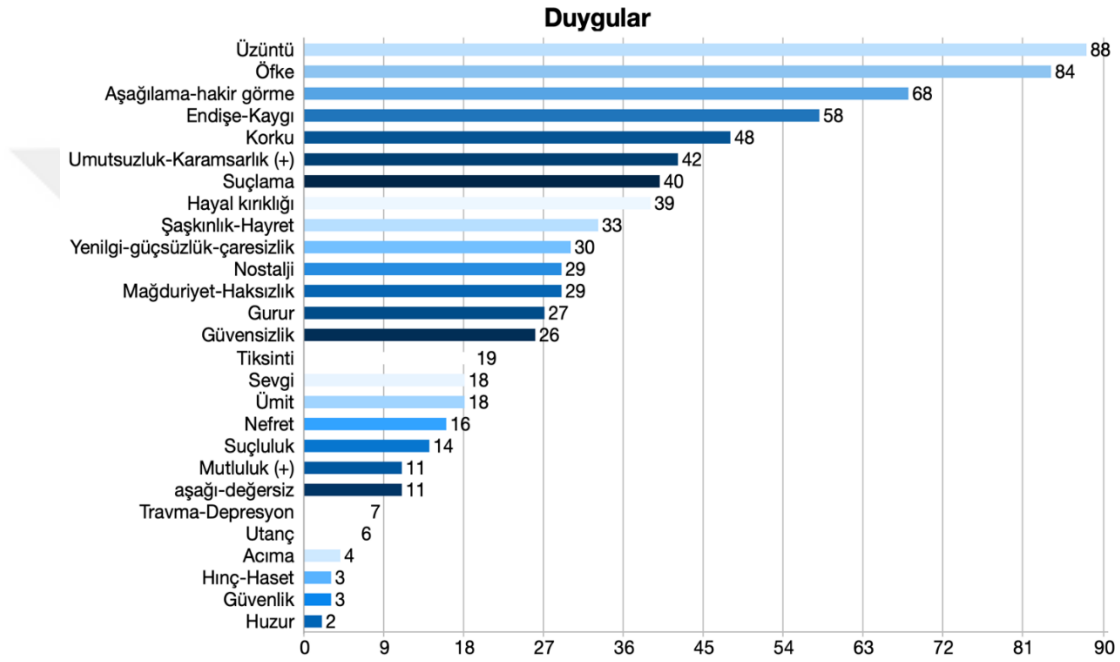
Bu bölümde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerden yola çıkılarak ulusalcıların ana duyguları belirlenmeye ve bu duyguların bağlamları anlaşılmasına çalışılmaktadır. Görüşmeler boyunca görüşmecilerin kendi kişisel yaşamlarına dair anlatımlarında ortaya çıkan duygular belirli bir siyasal bağlamda ise kodlanıp çalışmada kullanılırken sadece özel hayatları ile ilgili olduğu düşünülen duygular kapsam dışında bırakılmıştır. Çalışmanın başlangıcında hali hazırda belirli bir duygu listesiyle hareket edilmemesinin en önemli gerekçesi literatürde sıklıkla kullanılan duygularla sınırlı kalınmasının istenmemesidir. Duygu siyaseti veya sosyolojisi literatüründe her ne kadar siyasal yaşamda etkili olan öfke, utanç, korku, hınç vb. belli başlı duyguların sıklıkla araştırılması söz konusu olsa bile sadece bu duyguların “siyasal duygular” olarak nitelendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Bu duygular dışında kalan her duygu da siyasal karakter kazanabilir. Bunun için duyguların farklı bir şekilde deneyimlenmesi de gerekmemektedir. Sadece siyasal gerçekliğe etki etmeleri ve siyasal bir önem kazanmaları duyguların “siyasal duygular” olarak ortaya çıkmaları için yeterlidir (Demertzis, 2020, s. 14). Örneğin, Demertzis (2020, s. 17), *Duyguların Siyasal Sosyolojisi* isimli kitabında günümüz dünyasında kendine yer edinen *sinizmin* bütün siyasal ideolojik tartışmalara aracılık eden bir duygusal iklim oluşturduğunu iddia etmektedir. Bu oluşan duygusal iklim hem uzun vadeli hem de karmaşıktır. Öyle ki Demertzis, siyasal *sinizmi* tanımlamak için bir dizi iç içe geçtiğini

iddia ettiği olumsuz duygu ve tutuma başvurur: “melankoli, kötümserlik, gizli umutsuzluk, ironi, özsaygısızlık, umutsuzluk, şüphecilik, alay etme, tezahürat etme, uzak durma, güvensizlik, güven eksikliği, hesaplı davranış, insan düşmanlığı, blasé ilişkicilik (kayıtsızlık), kötü niyet, kadercilik, nihilizm, memnuniyetsizlik, öfke, kin, boyun eğme ve güçsüzlük”. Görüldüğü üzere birçok duygu ve tutum politik bir ihtiva kazanarak siyasal hale gelebilmekte ve literatürde yerini alabilmektedir. Alanda da giderek öfke, korku, utanç gibi temel duyguların yanı sıra güçsüzlük (TenHouten, 2016), nostalji (Campanella & Dassù, 2019), melankoli (Lash, 1998; Kitzes, 2017), güvensizlik (Bonansinga, 2022) gibi diğerk duygular da siyasal duygu olarak çalışılmaktadır.

Bu çalışmada da birincil ve ikincil duygular veya temel duygular ayrımı yapılmaksızın öncelikli olarak görüşmecilerin duygularına odaklanılmaktadır. Onların hangi duyguyu ifade ettikleri anlaşılmaya çalışılıp herhangi bir sınırlama olmadan kodlamaya dahil edilmiştir. Fakat sonrasında, özellikle az sayıda kodlanan ‘sevinç’ ve ‘coşku’ gibi olumlu duygular ‘mutluluk’ duygusu altında birlikte kodlanmıştır. Bu birleştirme işlemi mutluluk duygusunun diğerk iki duyguyu kavramsal olarak içermesi sebebiyle bir anlam farklılaşmasına sebep olmamaktadır ama ince farklılıkların gözden kaçırılması söz konusudur. Bu noktada karar verirken özellikle bu nüansların çalışmaya katkısının olup olmadığı üzerinde durulmuştur. Katkısı olduğu düşünülen duyguları birleştirmekten kaçınılmıştır.

Kodlamalar neticesinde ulusalcıların duyguları hakkında en net söylenebilecek durum yoğun olarak olumsuz duygular taşıdıklarıdır. Duygu sınıflandırmasında tekil duygulara odaklanılabildiğı gibi aynı zamanda olumlu ve olumsuz duygular ayrımı da sıklıkla yapılmaktadır. Bu çalışmada yararlanılan duygu sosyolojisi teorilerinden biri olan kimlik teorisi, korku, öfke, mutluluk gibi tekil duygulara odaklanmak yerine kimlik doğrulanmasının gerçekleşmediğı durumlarda insanların olumsuz duygular hissederken doğrulanmanın gerçekleştiğı zamanlarda ise olumlu duygular hissettiklerini belirtmektedirler (Sets & Trettevik, 2014; Burke & Sets, 2009). Bu olumsuz duyguların neler olduğu durumlara, koşullara ve kişilere bağılı olarak değişmektedir. Ama teori genellikle bunlara odaklanmamaktadır. Olumlu-olumsuz duygular sınıflandırması üzerinden bakıldığında görüşülen ulusalcıların hem çoğunlukla hem de yoğun olarak olumsuz duygular taşıdıkları söylenebilir. Duygu

kodlaması tamamlandığında görüşmecilerin 19 farklı olumsuz duygu hissetmesi söz konusu iken sadece 6 olumlu duyguyu hissettikleri ortaya çıkmaktadır. Bu iki ucun arasında nostalji ve şaşkınlık gibi nötr olarak nitelendirilebilecek hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşıyan iki duyguyu hissettikleri de görülmektedir. Bu ikili ayırımdan yararlanılarak yapılan sınıflandırmada diğer bir ilgi çekici nokta ise görüşmecilerin olumsuz duygulardan bahsetme ve onları dile getirme sıklıkları olumlu duygulara göre çok daha fazladır. Duygulara değinme sıklıkları incelendiğinde tabloda da görüleceği üzere olumlu duygular çok aşağılarda yer almaktadırlar.

Şekil 3.1: Ulusalıcıların Duygularının Frekansı

Kaynak: Kendime aittir

Görüşmeciler olumlu duygulardan daha az bahsederken bu duyguları dile getirdikleri durumlar da çeşitlilik göstermemektedir. Huzur, mutluluk ve güvenlik duyguları iki konu bağlamında gündeme gelmektedir. Bu konulardan ilki Atatürk ile ilgili konularda, özellikle Atatürk simgelerinin toplum içinde kullanılmasına karşı verdikleri tepkilerde ortaya çıkmaktadır. Diğer konu ise görüşmecilerin katıldıkları Cumhuriyet Mitingleridir. Görüşmeciler bu mitinglerden söz ederken birden görüşme sırasında üzerlerine genel olarak yerleşen kederli hava dağılmakta ve enerjik bir şekilde Cumhuriyet Mitinglerinin nasıl olduğunu, hangi mitinglere katıldıklarını ve oradaki ortamın ne kadar güzel olduğunu coşku ile anlatmaktadırlar.

Olumlu duygular arasında en çok hissedilen duygu gurur duygusudur. Görüşmeciler farklı sebeplerle kimi zaman kişisel hikayelerinden kaynaklanarak kendilerinden gurur duyarken kimi zaman CHP’li olmaktan, İzmir’deki kent yaşamından kimi zaman da kendi fikirlerini savunmaktan kaynaklı olarak gurur duyduklarını belirtmektedirler. Görüşmecileri gururlandıran durumlar ve durumların siyasal anlamları ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak incelenmektedir. Gurur duyguları kimi zaman nostaljik öykünmelerle birlikte hareket ederken kimi zaman da iktidara karşı öfkeyle birlikte kendi siyasal pozisyonlarının bir güzellemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla diğer duygularla ilişkili bir şekilde deneyimlenmektedir.

Olumlu duyguların ifadesinin sınırlı sayıda kalmasına karşın ulusalcıların olumsuz duygularına genel bir bakışta bulunulduğunda üzüntü, öfke, korku gibi birincil duygulara yenilgi, güçsüzlük, endişe, mağduriyet, aşağılama, umutsuzluk, karamsarlık gibi duyguların eşlik ettiği görülmektedir. Olumsuz duygulardaki bu çeşitlilik ulusalcıların duygularının siyasal katılıma nasıl etki ettiği, ulusalcıların yeni milliyetçi hareketlere katılma konusundaki istekleri gibi konuların anlaşılmasında zorluk çıkarabilmektedir. Örneklendirmek gerekirse öfke duygusunun siyasal muhalefeti ve toplumsal hareketlere katılımı arttırması araştırmaların sonuçlarında sıklıkla ortaya çıkmaktadır (Webster, 2018; Magni, 2017; Valentino, Brader, Groenendyk, Gregorowicz, & Hutchings, 2011). Zıttı şekilde de korkunun siyasal iktidarı pekiştiren davranışlara sebep olması ve toplumsal hareketlere katılımı engellemesi söz konusudur (Salamon & Van Evera, 1973; Jasper J. M., 2011). Bu iki duygunun başka bir zıt yönlü çalışması yeni milliyetçi ve aşırı sağ partilere olan ilgi konusunda da benzerdir. Öfke hisseden bireyler yeni milliyetçi partilere yönelirken korku hisseden bireylerin bu partilere ilgisi azalmaktadır (Best & Krueger, 2011). Üzüntü de korkuyla benzer bir şekilde toplumun yaşadığı genel travmalar sonrasında siyasal iktidar etrafında kenetlenmeye (Porat, Halperin, Mannheim, & Tamir, 2016) ve muhalif hareketlere hatta genel anlamda siyasete olan ilgide azalmaya sebep olmaktadır (Weber C. , 2013, s. 426). Kişisel hayatta statü kaybı sebebiyle deneyimlenen üzüntü de kişinin siyasal ve sosyal alana olan katılımını azaltabilmektedir (Kemper T. D., 1991, s. 334).

Ulusalıcılar söz konusu olduğunda bu kadar farklı etkilere sebep olan olumsuz duygunun ulusalıcıları ve onların ideolojilerini nasıl etkileyeceği hakkında hızlı bir çıkarım yapmak pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla ulusalıcıların olumsuz duygularının ortaya çıkış koşullarının ve nedenlerinin dikkatlice incelenmesi gerekmektedir. Bu araştırma kapsamında ulusalıcıların olumsuz duyguları hangi durumlarda hissettikleri ve bu durumların Türkiye siyasetinde ve sosyo-kültürel yaşantısında hangi bağlamlarda ortaya çıktıkları incelenmektedir. Görüşmecilerin deneyimlerinden yola çıkarak ulusalıcı yeni milliyetçi ideolojinin oluşumunda etkili olan duygular saptanmaya çalışılmaktadır.

3.3.1 AK Parti'nin İktidara Gelişinin Şaşkınlığı: Öfke, Üzüntü ve Endişe Dolu Yılların Başlangıcı

AK Parti'nin Kasım 2002 seçimlerini kazanması ülkedeki birçok kişi için şaşırtıcı bir sonuç olarak görülmüştür. Gazeteler 4 Kasım 2002 günü manşetlerini verirken bu şaşırtıcı sonucu açıklama gayesine girişmişlerdir. Milliyet gazetesi seçim zaferinden çok seçimlerde yenilgi alan diğer partileri gündemine alarak futboldan ödünç aldığı ifade ile kaybeden partilere gösterilen 'Kırmızı Kart' ı manşetine taşımıştır. Hürriyet ise şaşırtıcı sonuçları ifade ederken açıklama gayesiyle ekonomik krizin faturasının kesildiğini ifade etmekte ama yaşanan şoku gözler önüne sermesine 'Sosyal Patlama Sandıkta Oldu' manşeti ile basıma girmiştir. Cumhuriyet gazetesi ise seçmenlerin oy tercihlerinin Meclis'e yansımamasını sorunsallaştırarak 'Demokrasiye Baraj' başlığını tercih etmiştir (Yeni Şafak, 2014). Köşe yazarları arasından Oktay Ekşi Hürriyet'teki köşesinde seçim sonuçlarını değerlendiren yazısında bu sonuçları 'deprem'e benzetmektedir. Deprem gibi tahmin edilemez, öngörülemez olduğunu ve sonucunda da birçok siyasi liderin kariyerlerini sona erdiğini vurgulamaktadır (Ekşi, 2002). Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısında Mustafa Balbay 4 Kasım günü laikliğin Cumhuriyet'in vazgeçilmez ilkesi olduğunu belirtip 'Bundan kuşku duymak cesaretimizi yitirmek olur' diyerek aslında ülkedeki AK Parti taraftarı olmayan kesimlerin içinde bulundukları yenilgi hissine cesaret argümanı ile panzehir olmaya çabalamaktadır. Cüneyt Arcayürek ise Cumhuriyet'teki aynı günkü yazısında bu şaşkınlık verici olayı anlamlandırma çabasıyla AK Parti'nin seçim başarısını ABD'nin Ilımlı İslam projesinin kazanımı olarak ilan etmektedir (Bianet, 2002). Seçimin

ardından verilen bu ilk tepkiler sonraki yıllarda da benzer şekilde çoğalarak ulusalcıların zihin ve duygu dünyasını şekillendirecektir.

AK Parti'nin 2002'deki seçim başarısı tek parti iktidarını da beraberinde getirdiği için AK Partililer dışında kalan gruplar için hazmetmesi zor olan bir duruma tekabül etmektedir. Bu gruplardan biri o zaman tam anlamıyla ideoloji olarak ortaya çıkmamış fakat yavaş yavaş nüveleri görünmekte olan ulusalcılardır. Kitlesele bir şekilde şok içinde olan ulusalcılar için seçim gününün anıları ve duyguları hala canlı bir şekilde akıldadır. Görüşmeler sırasında görüşmecilere AK Parti'nin 2002'de seçimi kazandıkları o güne geri dönmeleri istenmiş ve onlara neler hissettikleri, neler yaptıkları sorulmuştur. O günden bahsederken görüşmecilerin belleklerinde 2002 seçim yenilgisinin çok canlı bir şekilde yer aldığı gözlemlenmektedir. Haberi aldıkları sırada ne yaptıklarını ne hissettiklerini ve nasıl tepkiler verdiklerini sanki tekrar deneyimliyorlarmış gibi canlandırarak anlatmaktadırlar. Görüşmecilerin birçoğu için 3 Kasım 2002 seçimleri büyük bir şok etkisi yaratmaktadır. AK Parti'nin bu denli güçlü bir şekilde iktidara geleceğini beklemedikleri için ilk şaşırma hissinin ardından üzüntü, öfke, korku, endişe gibi duyguları deneyimlemektedirler.

Görüşmeciler arasında küçük bir grup AK Parti'nin seçim zaferini tahmin ettiklerini dile getirmektedirler. Bu grubun hali hazırda tahmin ettikleri iddialarına şüpheyile bakmak belirli ölçüde doğru olacaktır. Sonuçta bugünden yola çıkarak geçmişini değerlendirmektedirler. Ayrıca bu noktada şüpheleri arttıran bir diğer özellik ise seçim başarısını beklediklerini ifade eden bu görüşmeciler 3 Kasım 2002 gününü anlatırken genellikle kendi anılarına başvurmak yerine siyasal çıkarımlara odaklanmaktadırlar. Örnek vermek gerekirse bu görüşmecilerin anlatılarında 'televizyon yayını izlerken haberi alınca hiç şaşırmadım' veya 'haberi aldığımızda ailemle yemek yiyordum' gibi o günkü deneyime ait anlatılar bulunmamaktadır. Daha çok genelleyici/tutarlı bir siyasal anlatı oluşturmakta ve o günü bu anlatı içine yerleştirmektedirler. Bu durum da seçim sonuçlarını öğrendiklerinde verdikleri ilk tepkilerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin, emekli ilkokul öğretmeni olan Mustafa Bey (65) AK Parti'nin iktidara geldiği günkü anılarını anlatmak yerine 12 Eylül askeri müdahalesinden başlayan bütüncül bir anlatı kurmaktadır: "Beklemediğim bir şey değildi. Çünkü 12 Eylül'den beri örülen politikaların sonucuydu. Yani 12 Eylül'de Kenan Evren ile başlayan gericilik, tarikatçılık bu

ülkenin bugünlere gelmesine neden oldu. Hiç şaşırmadım, belliydi.” Mustafa Bey’in şaşırmamasının sebebi kendisine göre Türkiye siyasetindeki gelişmeleri iyi okuyabilme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Görüşmeler sırasında özellikle bir grup görüşmeci analiz yapma yeteneklerini ön plana çıkarmak adına duygu ifadeleri kullanmaktan kaçınmaktadır. Fakat analizlerini anlatırken vücut dilleri ve tonlamalarına dikkat edildiğinde haklı olmaktan ötürü kendileri ile gurur duydukları hatta kimi zaman böbürlendikleri fark edilmektedir. Bu görüşmeciler genellikle şaşırmak gibi beklenmedik duyguları ifade etmemektedirler.

AK Parti’nin gelişine şaşırmayanlar arasında genel siyasal anlatıya girmeyen görüşmeciler genellikle kendi kişisel deneyimlerinden yola çıkmaktadır. Sosyalist solda yer alan bir partinin üyesi olan Nur Hanım (49) 2002 seçimleri hakkındaki yorumunda kendisinin ve ablasının yaşadığı deneyim üzerinden çıkarımda bulunmaktadır:

“O süreçte yeğenim Celal Bayar Üniversitesi’nde Tarih bölümünde okuyordu. Onu ziyarete gitmiştik ve Manisa’da bir miting yapmışlardı (AKP’liler). Bir kalabalıktı anlatamam size! Yani öyle böyle değil! Ablam aynen şu yorumu yapmıştı. Hiç unutmuyorum. O yıl 2002. Bülent Arınç var tam Manisa’da, işte kendi bölgesi... Ablam dedi ki ‘adam alacak’ dedi. ‘Bu adamlar bu işi götürecekler’ dedi. Aldılar gerçekten... Ben iğneyi kendimize batırmaktan yanayım.”

Nur Hanım AK Parti’nin iktidara gelmesine şaşırmamış olsa bile Manisa’daki AK Parti mitingindeki kalabalığı gördüklerinde ablası ile birlikte şok yaşadıklarını belirtmektedir. AK Parti’nin bu kadar geniş kitlelerce bu kadar kısa sürede benimsenmiş olması onun için hem şaşırtıcı hem de kendi ideolojik grubu için bir yenilgiyi temsil etmektedir. Bu noktada da Nur Hanım, kendilerinin nerede yanlış yaptığını sorgulamaktadır.

Kasım 2002 seçim sonuçlarının ulusalcılar üstünde nasıl yıkıcı bir etki yarattığını ve nasıl bir yenilgi hissi oluşturduğunu en iyi özetleyen görüşmecilerden birisi de ADD genel merkezinde de çalışmış olan Burçak Hanım’dır (62). Burçak Hanım da AK Parti’nin iktidara geleceğini bildiğini söyleyen görüşmecilerden birisidir. AK Parti’nin güçlenmesini 1990’larda ‘İslamcılığın’ Türkiye’de güçlenmesi ve tehdit oluşturması üzerinden aktarmaktadır. Dolayısıyla ADD’nin kurum olarak

1990’lardan beri yürüttüğü mücadele aslında AK Parti’nin iktidara gelmesini engellemek için yürütülen bir mücadeledir Burçak Hanım’a göre. Fakat ‘maalesef ki başarılı olamamışlardır!’ Hatta giderek yenilgileri perçinleşmiş, küçülmüş ve güçsüzleşmişlerdir.

“Hatırlıyorum. Hatırlıyorum. Hatta dernekte olağanüstü toplantı yapmıştık. Yani olağanüstü toplantı derken o kadar öfkelenmiştik ki seçim sonucuna! Arkadaşlarımızla bir araya geldik. Hissettiğim şey hem hayal kırıklığıydı hem öfkeydi. Çünkü AKP'nin gelebileceğini biz yıllarca yazılarımızda şubenin çıkardığı dergide yaptığımız söyleşilerde, yazdığımız köşe yazılarında, makalelerde her şeyde dile getirmiştik. Yani bağıra çağıra gelen bir iktidardı aslında. Öyle gökten zembille falan inmedi. Bizim bu kadar çok bunu dile getirmemize rağmen bugünlerin geleceğini uyarın insanların katledildiği bir ülkede buna rağmen bu adamların böyle iktidara gelmesi inanılmaz derecede kızdırdı, öfkелendirdi ve hayal kırıklığına uğrattı. *O anda bunca çabanın boşa gittiğini, boşa mı kürek çektiğimizi düşündüm açıkçası. O gün bugündür de iktidardalar. O küreği çekmekten hala vazgeçemedik ama yaşadığımız sıkıntı çok büyüktü.* O gün toplantıda da arkadaşlarla aynı şeyleri dile getirdik. Önümüzdeki sürecin bizim için çok daha zor olacağından bahsettik hepimiz. Daha çok çalışmamız gerektiğinden daha çoğalmamız gerektiğinden söz ettik.”

Burçak Hanım duygularını bütün açıklığı ile ortaya koymaktan çekinmemektedir. Görüşme sırasında bu anlatıyı gerçekleştirirken de sesi öfkesini dile getirmek için zaman zaman yükselmiş; zaman zaman da omuzlarını düşürerek yenilgileri üzüntüyle karşılamıştır. Burçak Hanım 1990’lardan beri İslami hareketlere karşı dernek olarak mücadele ettiklerini vurgulamaktadır. Bu mücadele sırasında kaybettikleri ADD’nin kurucuları arasında yer alan Prof. Dr. Muammer Aksoy, Prof. Dr. Bahriye Üçok, Prof. Ahmet Taner Kışlalı’yı ve tabii ki ADD’lilerin ‘kalpaksız kuvvacı’ olarak nitelendirdikleri Uğur Mumcu’yu anmaktadır. ADD olarak toplumu AK Parti’nin iktidara gelmesine karşı uyardıklarını ama bunun önüne geçemediklerini dile getirmektedir. 2002 öncesinde de İslami hareketlere karşı mücadele ediyor olması Burçak Hanım’ın deneyimlediği yenilgiyi daha büyük bir boyuta getirmektedir ve ciddi bir hayal kırıklığına sebep olmaktadır. Hele de bu uğurda saygı duyduğu ve statü atfettiği kişiler canlarını kaybettiği için hayal kırıklığı büyümektedir. Kişiler toplumsal ilişkileri içinde statülerini kaybettiklerinde üzüntü hissederler (Kemper T. D., 1978, s. 59). Fakat bu statü kaybının sebebi olarak ilişkide bulundukları ötekini suçluyorlar ise öfke yoğun bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kemper T. D., 1991, s. 334). Burçak Hanım, kendisinin ve grubunun bütün çabalarına rağmen kaybettiklerini ve

yenildiklerini hissetmektedir. Bir taraftan toplum içindeki statülerini kaybetmişler ve toplumdan destek ve onay görememişler diğer taraftan da öteki olarak gördükleri AK Parti'nin statü kazanması endişe duymalarına sebep olmaktadır (Kemper T. D., 1991, s. 334).

Görüşmeciler arasında şaşkınlığını en açık şekilde dile getiren hatta 2002 seçimlerine dair temel duygusu şaşkınlık olan öğretmen emeklisi Ali Bey (76), AK Parti'nin kurulduktan bu kadar kısa süre sonra böyle bir başarı sağlamış olmasını bir türlü anlamlandıramamaktadır.

“Çok iyi hatırlıyorum zaten o zaman ben yeni emekli olmuştum. Şirketi de yeni kurmuştum. 2001'de kurmuştum. Zaten onlar da o dönem geldiler. O dönem seçim oldu. Seçim sonuçları belli olunca AKP kazandı. Ben inanmadım. Olamaz dedim. Bunlar daha yeni parti oldu. Yeni parti olmasına rağmen seçim kazanması imkansız. Çok tepki göstermişim ve o tepkim hala devam ediyor. Yani her genel seçim olduğunda dua ettim bu AKP'den kurtulalım diye. Maalesef 20 yıldır kurtulamadık.”

Ali Bey'in şaşkınlığı ve AK Parti'nin seçimleri kazanmasını anlamlandıramaması 20 yıl boyunca süren seçim zaferleri ile pekişmektedir. Ali Bey son 20 yılda yapılan her seçimde dua ettiğini ama buna rağmen AK Parti'nin zaferlerine devam ettiğini esefle dile getirmektedir. Dua etmek kimlik teorisine göre olumsuz duygularla başa çıkmak için sıklıkla gerçekleştirilen bir stratejidir. Özellikle grup temelli bir kimliğin doğrulanmaması durumunda ortaya çıkan olumsuz duygularla kişiler başa çıkarken duygu-odaklı bilişsel stratejilere daha sıklıkla başvurmaktadırlar (Stets & Tsushima, 2001, s. 292).⁹⁹ Kimlikleri grup temelli ve rol temelli olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kişilerin toplumsal düzende sahiplendikleri meslekler, görevler rol temelli kimliklerken kişilerin aile, ideoloji, etnisite gibi bir grubun parçası olduklarını ifade eden kimlikleri grup temelli kimliklerdir (Stets & Tsushima, 2001, s. 284). Grup temelli kimliklerin doğrulanması süreci rol temelli kimliklerin doğrulanması sürecine kıyasla kişilerde daha yoğun olumsuz duyguların oluşumuna sebep vermektedir (Stets & Tsushima, 2001, s. 290). Ali Bey, görüşme boyunca farklı konularda yaptığı yorumlarda sırasıyla üç duyguyu yoğun olarak

⁹⁹ Bir diğer duygu-odaklı bilişsel başa çıkma stratejisi 'fantezi ifadesi'dir. Bu strateji sorunlarına sihirli çözümler bulma fantezileri gibi önerileri içermektedir. Olumsuz duygulara odaklanır ve onları rahatlatmayı hedefler (Stets & Tsushima, 2001, s. 289-290).

hissetmektedir: umutsuzluk/karamsarlık, endişe ve şaşkınlık. Bu olumsuz duygularla başa çıkmak için kullandığı stratejilerden biri duygu-odaklı bilişsel başa çıkma stratejisidir.

Çoğu görüşmeci için farklı nedenlerden dolayı AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi beklenmedik bir duruma tekabül etmektedir. ADD yeni yönetiminin başkanı olan Meral Hanım (52), böyle bir şeyin olabileceğine ihtimal vermediklerini belirtmektedir. Ulusalcılık literatüründe sıklıkla değinilen ulusalcılar ile askeri bürokratik elitin yakın teması ve ulusalcıların ordunun müdahalelerine olan olumlu bakışları görüşmeciler arasında net ve doğrudan bir tek Meral Hanım tarafından dile getirilmektedir. Meral Hanım'ın orduya dair olumlayıcı yaklaşımında eşinin asker olmasının önemli bir etken olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira 2002 seçimleri sırasında hali hazırda askeri lojmanda ikamet etmektedirler. Dolayısıyla bir asker eşi hüviyeti ile de değerlendirmede bulunmaktadır.

“İstanbul'daydık. Kızım iki yaşındaydı. Tehlikenin bu kadar derin geleceğini düşünmüyorduk. Küçükyaşı'da askeri lojmanlarda oturuyorduk. Askere güvenimiz sonsuzdu. Yanlış bir şey olduğunda bunu engelleyeceğine inanıyorduk. *Yani Türk toplumun tamamının da yaptığı gibi sorumluluğu başkasına atmıştık zaten.* Asker çözerdi bir yanlış olursa ama toplum çürüdüğünde askerin de içinin çürüyeceğini algılayamadık. O yüzden çok oralı olmadık diyeyim. Ben kendi adıma söyleyeyim. Güvenim çok fazlaydı askere.”

Meral Hanım, orduya yüklediği anlamın hayal kırıklığı olmasının yanı sıra cümle arasında kendisinin bu tavrını da eleştirmektedir. Askeri müdahaleye bu denli bel bağlamanın aslında bir çeşit sorumluluğu başkasına atmak ve yeterince çabalamamak olduğunu fark ederek kendisini eleştirmektedir. Tabii ki bu eleştiri askeri ve bürokratik elitin AK Parti iktidarına karşı gerçekleştirdiği müdahalelerin başarısızlıkla sonuçlandığının bilindiği bir dönemde, yani günümüzde yapılmaktadır. Yine de görüşmeciler arasında en azından günümüzde orduya dair pek bir söyleme rastlanmamış olması ulusalcı ideolojinin askerle olan ilişkisinde belirli bir kopuşun olduğu gerçekliğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Artık günümüz ulusalcılığı klasik askeri-bürokratik elit ve halk/sivil toplum ayrımları üzerinden şablonlaştırılamayacak kadar çeşitlilik gösterebilmektedir. Bu demek değildir ki bu ilişki tamamen kopmuştur veya gelecekte tekrar güçlenmesi imkansızdır. Fakat AK Parti'nin 20 yıllık iktidarı ile birlikte Türkiye'nin geçirdiği değişimlerden

ve özellikle 15 Temmuz deneyimi sonrasında ordunun sembolik anlamdaki değişimlerinden ulusalcılar ve ulusalcılık ideolojisi de etkilenmektedir.

Kendini ve grubunu suçlama AK Parti'nin 2002 seçimleri sonrasında ulusalcıların sıklıkla deneyimlediği bir durumdur. Geçmişte TİP üyesi olan Sibel Hanım (67), kendisini ve arkadaşları ile verdiği mücadeleyi sorgulamaktadır. AK Parti'nin iktidara gelişi onun için ikili bir şok olmuştur. Bir yandan AK Parti'nin bu kadar güçlenmiş olmasının şokunu yaşarken diğer taraftan da yıllar boyunca sol gelenek içinde sürekli olarak 'faşistlerle' mücadele etmiş ve en büyük tehlike olarak onları görmüşlerdir. Fakat asıl tehlikeyi yani 'dincileri' gözden kaçırmışlardır. Sibel Hanım'ın şaşkınlığı ve yenilgi hissi bu ikinci sebep yüzünden kendini suçlamayı ve utancı da beraberinde getirmektedir.

“Çok kötü bir duygu tabii ki de. Geçmiş dönemde biz aşırı soldaydık. Yani ben sosyal demokrat falan değilim, komünisttim sonuçta. Hala da öyleyim! Çok kötü olmuştum tabii. Yani biz 50 senedir, 40 senedir bunun mücadelesini veriyorduk. Mesela bizim arkadaşlarla hiç aklımızda din olayı ile ilgili bir yapı olacağı [düşüncesi yoktu]. Biz hep sağcılar faşistler gelir [diye düşünüyorduk]. Onun mücadelesini veriyorduk. Ama biz nerede yanlış yaptık? Tabii bizde de kesinlikle bir yanlış var. Biz nerede yanlış yaptık sorusunu sormaya başladık AKP gelince. Ama tabii CHP'nin de çok yanlışları oldu orada. Özellikle Deniz Baykal'ın çok yanlışları vardı. Bizim için çok çok kötü oldu. Zaten biz kaç tane darbe yaşadık, zaten bir sürü arkadaşımız yok oldu. En çok travma yaşayan bir kesimdik gerçekten. AKP gelince biz gerçekten bir şoka uğradık. Yani dincilerin gelmesi hiç aklımıza gelmeyen bir şeydi. Nerede acaba hata yaptık diye düşündük ama hala da bulmuş değilim nerede hata yaptığımızı! Hala da soruyoruz. Kesin biz bir yerde hata yaptık diyoruz.”

Sibel Hanım'ın şaşkınlığı sadece AK Parti'nin iktidara gelişine dair değildir aynı zamanda kendi grubunun bunu hiç aklına getirmeyişine dairdir. Tehdit olarak algıladıkları sağcılar, faşistlerken bir anda İslami bir grubun iktidara gelmesi Sibel Hanım'ı şaşırtmaktadır ve kendilerini suçlamasına neden olmaktadır. AK Parti'nin başarısında AK Partililerin başarılı eylemlerini görmek yerine kendi grubunun hatalarına odaklanmaktadır. Bir yerde hata yapmış olmalı ki böylesine bir sonuç ortaya çıksın. Sibel Hanım'ın 1990'larda yükselen İslami Hareketi ve onun uyguladığı politikaları, siyasi alandaki eylemlerini görmezden gelebilmesi adeta öteki gruba aktör hüviyeti vermekten kaçınması ulusalcılar arasında gerek halka karşı gerekse de AK Partililere karşı gerçekleştirdikleri aşağı görme duygusunun nüvelerini taşımaktadır. Ayrıca Sibel Hanım'ın zihninde Türkiye siyasal hayatında 12 Eylül sonrası sanki bir

boşluk bulunmaktadır. Bu boşluk hem değişen dünyayı hem de Türkiye'yi anlamlandırmakta zorluk çekilmesine neden olmaktadır. Yeni milliyetçiliklerin ortaya çıktığı Soğuk Savaş sonrasındaki dünyayı yeterince anlayamamak belki de Sibel Hanım'ın sorduğu soruya bir yanıt niteliğindedir.

2002 Kasımındaki seçim sonrasında ulusalcı grupların en yoğun olarak hissettiği duygulardan birisi üzüntüdür. Daha önce değinildiği üzere üzüntü statü kaybı ile ilgili bir duygudur. Kişiler veya gruplar statülerini kaybettiklerinde üzüntü duymaktadırlar. Fakat bu noktada belirtilmelidir ki ulusalcıların bir kısmı sadece kendi statü kayıpları için değil aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı veya yaşayacağını öngördüğü statü kaybı için de üzüntü duymaktadırlar. Kazanımların kaybedileceğine dair üzüntü zaman zaman ilkinden daha yoğun bile yaşanmaktadır. Emekli memur olan Yasemin Hanım (70) AK Parti'nin iktidara gelişini göz yaşları ile karşılayanlardandır. Görüşme sırasında bu konuyu anlatırken de yine üzüntüsünü belli eden bir şekilde birkaç kez iç çekmiş cümlelerine ara vermek durumunda kalmıştır. Yasemin Hanım'ı en çok etkileyen konulardan biri de AK Parti'ye kadınların verdiği destektir. Bir kadın olarak kendisinin Cumhuriyet sayesinde bir sürü kazanım elde ettiğini düşünen Yasemin Hanım'a göre Cumhuriyet'in ilkelerini yıkmak isteyen AK Parti'ye kadınların verdiği desteği anlamak neredeyse mümkün değildir. Bu durumu kazanılan hakların gönüllü kaybedilmesi olarak görmektedir. Bu sebeple üzüntüsü derinleşmektedir.

“Bunların ilk seçildiğinde çok üzuldüm gerçekten çok çok ağladım, çok gözyaşı döktüm. Aile çevremde olsun dışarıda olsun bazı yerlerde belli etmemeye çalıştım. Çok çok fena oldum. [...] Cumhuriyeti kadınlar kurdu ama bu durumda kadınlar yıkıyor. Kelime olarak cumhuriyet kalabilir ama içerik olarak Cumhuriyet bitirildi. Çok üzgünüm o konuda... Kipa'ya (İzmir'de alışveriş merkezi) sinemaya gidiyordum. İlk seçildikleri zaman Kipa arabasına bindiğimde yüksek sesle ‘Atatürk bize seçme ve seçilme hakkını verdi. Kadın haklarını verdi. Bize altın tepside sunulan haklarımızı biz kendimiz yok ediyoruz’ diye söylüyordum yani yüksek sesle. İnsanların oradaki bayanların duymasını istemiştim. Gençler de vardı arabaya binerken dönüp bana bir baktılar. Acaba o söylediğim cümleden bir şey anladılar mı? Ters mi tepki çektim? Bilemiyorum, kimse bir şey söylemedi ama bana bakışları oldu. Ben bu bakışlardan tabii ki rahatsız oldum ama söyleyimde hiçbir [değişiklik yapmadım.]”

Üzülmek ve seçimle birlikte yaşanan ve ileride yaşanabilecek kayıplar için kederlenmek yaygın bir duygusal tepkiyken diğer bir yaygın tepki de Burçak Hanım'ın

duygularını anlattığı bölümde de görüldüğü üzere öfkelenmektir. Statü kaybının nedeni olarak öteki görüldüğünde öfke AK Partililere yönelmektedir. Bu öfkeyle birlikte ikincil duygu olan aşağılama, hakir görme birlikte hareket etmektedir. Bu noktada Sibel ve Nur Hanımlardan farklı olarak¹⁰⁰ emekli işçi olan Seval Hanım (61) suçlu olarak AK Partilileri görmektedir. Seval Hanım, 2002 seçimlerinin ardından hem Türkiye için çok endişelenmiş hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kayıplarının sebebi olarak gördüğü AK Partililere yoğun bir öfke beslemiştir:

“Şeriat geleceğini o zaman anlamıştım. Onlara nasıl oldu da oy verdi insanlar? Tabii çıkarları için verdiler. Çünkü artık Türkiyemizde çıkarlar ön plana çıktı. [...] Gidip de zır cahil insanı alıp da tepeye koymak hoş bir şey değil. Ne verebilir ki Türkiye'ye? Ne verebilir? Donanımlı insanlar olması lazım. 'Eyvah! Türkiye gidiyor elden!' dedim. Yani ben karşıydım, hala da karşıyım. Çok sinirleniyorum bu konuda. Çok acayip sinirliyim, kendimi bazen tutamıyorum.”

Ötekini suçlama eğilimi gösteren bir diğer görüşmeci de emekli hakim olan Macit Bey'dir (71). Fakat Macit Bey'in öfkesi AK Partililere değil onlara destek veren “İkinci Cumhuriyetçiler ve liberallere” yönelmektedir. Kendisi gibi gördüğü bu insanların AK Partiye destek vermelerini anlamlandıramamaktadır:

“Türkiye elden gitti dedim. Yani %15 en fazla oyları olabilir bunların diyorduk; hep öyle planlıyorduk ama işte sağılsunlar demeyeceğim, o tuzu kuru İkinci Cumhuriyetçi dediğimiz tiplerin, liberal tiplerin bunda çok büyük katkısı oldu. Şu anda ne kadar pişman olsalar da açıkça olmayıp örtülü af dahi dileseler pişmanlık da dileseler onların bana göre affedilecek hiçbir yanı yok.”

Kasım 2002 seçimleri ulusalcıların zihinlerinde derin yaralara sebep olmuştur. Bu seçimlere verilen tepkileri tek bir duyguyla açıklamak zordur. Bir yandan üzülmürken, öfkelenirken diğer yandan korku, karamsarlık, yenilgi hatta zaman zaman panik içindedirler. Bütün bu duygular özellikle çocuklarının geleceği için kaygılanan ebeveynler için perçinlenmiş durumdadır. Sevil Hanım (63) bu olumsuz duygu yoğunluğunu kendi deneyimini aktarırken çok içten bir şekilde özetlemektedir:

“Hatırlıyorum. Çünkü herkesi parçalayasım geldi. Balkona çıktım, kızıma dedim ki ‘Bak bu mahallede Ak Partiye oy veren bir sürü kişi var. Ve bunlar gizli. Herkes kendine CHP’li diyor ama gitmiş [AKP’ye oy vermiş]’ Tepki

¹⁰⁰ Her ikisi de statü kaybı sebebiyle ötekini değil kendilerini ve kendi gruplarını suçlamaktadırlar. Bu sebeple temel duyguları utançtır (Kemper T. D., 1991, s. 334).

oyları dendi. İki kişiden biri AK Partiliymiş, AK Partiye atmış, şaşırdık biz. Ben çok çaresiz hissettim. Yani hayat bitiyormuş gibi hissettim. ‘Kızımın hayatı bitiyor’ dedim. ‘Tamam şeriat gelecek bitti hayatı!’ Yani o dönemde miydi? İran’da *Kızım Olmadan Asla* filmi. Yani resmen o kadın gibi hissettim. Benim de tek kızım var. Eşimden boşandığım için çok büyük travmalar yaşadım. O seçimde çok büyük çaresizlik yaşadık. Ben çok kötüydüm. [...] 2002 yılından sonra her an artık bir gün kapımızı çalabilirler, feraceyi önümüze atabilirler, giymezen kafanı keseceğiz diyebilirler duygusu içimde bir travmadır hala...”

Korku elindeki iktidarı kaybettiğini düşünen kişilerin temel duygusudur. Özellikle ötekinin tehdit oluşturacağı düşünüüyorsa güçlü bir korku duygusu ortaya çıkabilmektedir (Kemper T. D., 1991, s. 334). Özellikle, toplumdaki dezavantajlı gruplar diğer gruplara göre daha yoğun bir şekilde korkuyu hissedebilmektedir (Goltz, 2016, s. 205-206). Hem Türkiye’de kadın olmak hem de bekar ebeveyn olmak Seçil Hanım’ı dezavantajlı gruplar içine yerleştirmektedir. Ulusalcılarda görülen laiklik hassasiyeti ve şeriat korkusu Seçil Hanım özelinde kadın ve anne kimliği üzerinden başka bir boyut daha kazanmaktadır.¹⁰¹ AK Parti’nin şeriat getireceği korkusu ile birlikte kızının arzu ettiği hayatı yaşayamayacağı, haklarından mahrum kalacağı, kişisel özgürlüklerini tamamen kaybedeceği korkusu ile birleşmektedir. Korku, üzüntü, endişe, karamsarlık, çaresizlik gibi duygular güçsüzlüğün temel duygu birleşenlerindendir (TenHouten, 2016, s. 83).

Görüşmecilerin yorumları değerlendirildiğinde AK Parti’nin 2002’de iktidara gelmesi ulusalcılar için son derece kritik bir eşiği temsil etmektedir. Bu çalışmada daha önce iddia edildiği gibi ulusalcılığın bir ideoloji olarak ortaya çıkmasının 2002 sonrasında gerçekleştiğinin de bir göstergesidir. Böylesi bir mağlubiyetin sebep olduğu kayıplarla birlikte derinleşen üzüntü, öfke, karamsarlık, korku, güçsüzlük, çaresizlik, aşağılama ve endişe gibi duygular ulusalcıların 20 yıllık AK Parti iktidarında deneyimledikleri duyguların temellerini oluşturmaktadırlar. 2002’de başlayan iktidar ve statü kayıpları derinleşerek devam etmekte ve ortaya çıkardığı duygularla birlikte ulusalcı yeni milliyetçilik ideolojisine şekil vermektedir.

¹⁰¹Bu çalışmada da korku duygusu konusunda Goltz’un (2016) çalışmasını destekler bir sonuç çıkmıştır. Kadınların dezavantajlı gruplar içine dahil olduğu düşünüldüğünde bu çalışmada 48 korku duygusu kodlaması içinde kadınlarda bu duygu 38 kere kodlanmışken erkeklerde sadece 10 kere kodlanmıştır. Kadın görüşmecilerin erkelerden sayı olarak daha fazla olması yenilgi/çaresizlik ve gurur duyguları dışında kalan bütün duygu kodlamalarında kadınların erkeklere göre daha fazla sayıda duygularını ifade etmesi söz konusudur. Dolayısıyla bu noktada yukarıda değinilen argüman konusunda temkinli bir şekilde tutarlılığa değinildiği akıld tutulmalıdır.

3.3.2 AK Parti'nin Yirmi Yıllık İktidarının Getirdiği Güçsüzlük: Kayıplar Ülkesi ve Kayıplar Kitleleri

Ulusalcılar 2002 seçimlerindeki yenilgiden çok etkilendiklerini belirtmekle birlikte sonrasındaki seçimlerde gerçekleşen yenilgileri dolaylı bir şekilde aktarmış ve üzerinde çok fazla durmamışlardır. AK Parti'nin 20 yıllık iktidarından söz ederken yenilgilerini ve kayıplarını daha çok Türkiye'nin kayıpları üzerinden dile getirmektedirler. AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılından günümüze kadar geçen sürede ulusalcılar bu iktidar ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin daha önce sahip olduğu birçok olumlu özelliği kaybettiğini ve toplumsal düzenin hızla bozulduğunu düşünmektedirler. Görüşmeler sırasında AK Parti ile ilgili yorumlarda bulunurken kendi kişisel deneyimlerinden ve medyadan edindikleri bilgilerle çeşitli eleştirilerde bulunmaktadır. Bu eleştiriler belirli mesafeden gerçekleştirilen saptamalar değildir. Genellikle içinde öfke ve üzüntü barındıran kayıp hikayeleri şeklinde dile getirilmektedir. Laikliğin aşınması ulusalcılar için literatürde değinildiği gibi önemli bir kayıp olmakla birlikte tek etmen olarak karşımıza çıkmamaktadır. Özelleştirmeler, doğal kaynakların yok edilmesi, yabancılara toprak satışı, liyakatsiz uygulamalar ve eğitimin kötüleşmesi ulusalcılar tarafından ülkenin en önemli kayıpları arasında görülmektedir ve bu kayıplar için derin üzüntüler yaşamaktadırlar.

Ulusalcıların zihinlerinde yer alan 'altın çağ' veya 'asrı saadet' olarak nitelendirilebilecek 1930'ların ideal düzeninin ve ekonomik yapısının, AK Parti tarafından nasıl ortadan kaldırıldığı üzerine odaklanmaktadır. 1930'larda Atatürk'ün öncülük ettiği kalkınmacı anlayış ile birlikte devletin destek verdiği birçok kurum kurulmuştur. Görüşmecilerin en çok üstünde durdukları Sümerbank bu kurumlardan bir tanesidir. 11 Temmuz 1933'te kurulan ve isim babası Atatürk olan Sümerbank'ın üstlenmesi istenen görevler şu şekilde sıralanabilir (Toprak, 1990, s.31'den akt. Göncü Berk, 2016, s. 114): "1) Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek, özel sanayi alanındaki devlet katılımlarını yönetmek; 2) Devlet sermayesi ile kurulacak bütün sanayi kuruluşlarının etüt ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek; 3) Kurulmaları ve gelişmeleri gerekli sanayi kuruluşlarına ortak olmak veya yardım etmek; 4) Gerek kendi fabrikaları, gerekse ülkedeki diğer fabrikalar için gerekli usta ve işçileri yetiştirmek; bu amaçla okullar

açmak, yurt içinde ve yurt dışında öğrenci okutmak; 5) Sanayi kuruluşlarına kredi açmak ve bankacılık alanında faaliyette bulunmak; 6) Ulusal sanayinin gelişimi için gerekli önlemleri belirlemek.”

Sümerbank ilk beş yılda Türkiye genelinde çok sayıda fabrikanın kurulmasına öncülük etmiştir. Görüşmeciler, özellikle Sümerbank’ın yerli üretiminden duydukları gururu ifade etmektedir. Türkiye’nin kaliteli ürün üretmesi ve bunu savaştan yeni çıkmış yoksul bir ülke halindeyken başarmış olması görüşmecilerinin önemli bir övünç kaynağıdır. Sümerbank bu özellikleri ile neredeyse ulusalcılar arasında bir tür başarı sembolüne dönüşmektedir. Örneğin şimdiki ADD yönetimi ile çalışan Gözde Hanım (49), Sümerbank’tan aldıkları ürünlerin kalitesinden övgüyle söz etmektedir:

“Şu anda insanlar elindekilerini bile satar hale geldiler ayakta kalabilmek için. Çok acı bir durum! Hani mesela eskiden biz üretirdik; Sümerbankımız vardı. O güzel kumaşlar vardı. Ne kadar güzel, pazen kumaşlar vardı. Ben hatırlıyorum pazenden annem bana pijama dikmişti. Çok severdim mesela ben o pijamamı. Şimdi yok öyle kumaşlar. Hepsi böyle yakan tarzda şeyler. Bir defa pamuk yetiştirme alanlarını yok etti. Pamuk da artık yok.”

Gözde Hanım için Sümerbank’ın üretimi, özellikle kaliteli üretim anlamı taşımaktadır. Şu an o kaliteli kumaş üretimini, pamuk yetiştirilen alanların yok edilmesi sebebiyle artık Türkiye gerçekleştirememektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet’in bir değeri daha Gözde Hanım için kaybedilmiştir. Bugünün dünden daha kötü olduğu düşüncesi geçmişe dair özlemin temel bileşenidir (Campanella & Dassù, 2019, s. 1). Gözde Hanım ile benzer yorumları emekli öğretmen olan Elif Hanım (75) da dile getirmektedir.

“Bizim çok güzel fabrikalarımız vardı. Sümerbank’ın basma fabrikaları vardı. Biz Sümerbank’tan alışveriş yapardık. Memurlara taksitle alışveriş hakkı verilirdi. Çok güzel şahane battaniyeler aldım ben oradan. Hala saklıyorum, kullanmaya kıyamıyorum. Şimdi artık evler kaloriferli battaniye kullanılmıyor ama kimseye veremem, veremiyorum. Yani o kadar güzeller ki %100 yün. Ondan sonra hala kullandığım Sümerbank çarşaflarım var benim. 40 yıldır kullanıyorum eskimediler. O kadar güzel dokunmuşlar ki! Yani o fabrikaları ilk geldikleri zaman bu iktidar kapatmadı mı? İlk 2002’den sonra bunlar kapatılmaya başlandı. ‘Babalar gibi satacağız’ dediler. Bunlara çok üzüldüm.

Hepsi kapatıldı o fabrikaların. Sosyal tesisleri vardı, onlar yok edildi. Oralar köreldi.”¹⁰²

Her iki görüşmeci de Sümerbank’ın güzel kaliteli ürünler ürettiğini ve Türkiye’nin bu üretimi artık kaybettiğini dile getirmektedir. Fakat onlar için Sümerbank aynı zamanda hayatlarının bir döneminde kullandıkları eşyalara dair anılarının da bir parçasıdır. Pijama, battaniye veya çarşaf gibi gündelik eşyalar ve bu eşyalarla kurulan ilişkiler genellikle önemsiz ve görmezden gelinen hele de tarih veya siyaset bilimi alanlarında yapılan çalışmalar için belki de değinilmesi bile ‘kınanacak’ konular olarak algılanabilirdi. Fakat duygu literatürünün ortaya çıkması ile aşağı görünenin, önce görünür olması sonrasında tekrar gün yüzüne çıkması söz konusu olabildi. ‘Şeyleri hissetmek’ olarak başlığa çekilebilecek bir araştırma konusu özellikle duygu tarihi çalışmalarında yerini almaktadır. Materyal nesnelerin/şeylerin insanların duygularının kaynağı ve ifadesi olabileceği ve duygusal durumlar arasında bir aracı görevi de görebileceği argümanından hareketle tarihsel süreçte farklı dönemlerdeki objeler, insanlar ve duygular arasındaki ilişkiler incelenmektedir (Downes, Holloway, & Randles, 2018).

Duygu tarihi çalışmaları sadece kutsal atfedilen nesneler üzerinden ilerlememektedir. Son dönemlerde gündelik yaşamda kullanılan ‘duygu nesneleri’nin de tarihsel süreçlere olan etkisine bakılmaktadır. Örneğin, Hadley (2018) 1700’lerdeki keten ve nakışlı yatak çarşafının (‘duygu nesnesi’ olarak) tarihi üzerinden Britanya siyasi tarihindeki Jacobitism hareketinin geçirdiği dönüşümleri aktarmaktadır. Görüşmecilerin, Cumhuriyet’in ilk dönemlerindeki kalkınma hareketi sırasında kurulan fabrikalar (süt, taş kömür, tüfek ve top, şeker, uçak vb.) arasından Sümerbank’ın tekstil fabrikalarını seçmesi ve gündeme getirmesi kullandıkları tekstil ürünleriyle özellikle pijama, battaniye ve çarşaf gibi kişisel rahatlama sağlayan, güven uyandıran ürünlerle kurdukları duygusal bağlantıdan kaynaklanabilir. Sonuçta nesneler birçok duygunun ortaya çıkmasında tetikleyici olabilmekte, duyguları sembolize edebilmekte ve kişileri mutlu edebilmektedir (Ahmed, Happy Objects, 2010). Ulusalıcılar için altın çağ olarak nitelendirilebilecek Atatürk’lü yıllara duydukları özlem, o yıllarda yapılan her şeyin iyi, doğru ve güzel olduğuna dair inanç ve günümüzde yaşanan bozulma, çürüme ve gerilemeye dair hissedilen üzüntü ve öfke

¹⁰²Sümerbank’ın fabrikalarının özelleştirilmesi ve kapatılması hakkında bkz.: (Sümer Holding AŞ)

Sümerbank'ın tekstil ürünlerince sembolize edilmektedir. Bu ürünlerdeki dayanıklılık ve kalite günümüzdeki ürünlerde bulunmamaktadır. O yoksulluk içinde üretilen bu güzellik Cumhuriyet Türkiye'sinin başarısıdır. Hala eskimemiş ve hala aynı kalitede kullanılabilir durumdadır. Günümüz kumaşları bozulmuştur: yakan naylonlu kumaşlardır! Cumhuriyet ile Sümerbank'tan aldıkları nesneler görüşmecilerde benzer hisleri oluşturmaktadır. Cumhuriyet'in başarısını temsil eden bu ürünleri üreten fabrikalar AK Parti tarafından kapatılmıştır. Dolayısıyla bir başarı öyküsü daha sürdürülemez hale gelmiştir. Bu durum görüşmecilerde üzüntü yaratmaktadır.

Sümerbank sadece kaliteli üretimin sembolü değildir. Aynı zamanda Sümerbank Cumhuriyet'in halkevleri ve köy enstitüleri ile birlikte 'toplumsal aydınlanma kurumları'ndan biri olarak da görülmektedir.¹⁰³ Sümerbank'ın kurduğu fabrikalar Türkiye Cumhuriyeti'nin örnek yaşam alanları olarak da kabul edilmektedir. Ulusalcıların takip ettiği gazete ve kitaplarda (Özdil, Mustafa Kemal, 2018) da övgüyle söz edilen Nazilli Basma Fabrikası bu iddianın billurlaştığı mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcü Gazetesi yazarı Latif Sansür'e (2020) göre Nazilli Basma Fabrikası "Sadece üretim yapılan bir fabrika değildi. Hastanesi, okulu, kültür sanat etkinliklerinin, baloların yapıldığı, sinema filmlerinin gösterildiği bir kültür merkezi, 7 delikli golf sahası, basket ve futbol sahalarının, boks ringi, tenis kortu ve paten pistinin olduğu spor kompleksi, rekreasyon düzenlemeleriyle bir yaşam merkeziydi. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün tüm yurda yaygınlaştırmayı hayal ettiği, buna fırsat bulamadan aramızdan ayrıldığı "Sosyal Fabrika Projesi"nin ilk örneği idi." Soner Yalçın, 2014'te Sözcü Gazetesi'nde kaleme aldığı köşe yazısında Nazilli Basma Fabrikası'ndaki sosyal yaşamdan övgüyle söz etmekte ve o günlerde işçilerin çalışırken Beethoven dinlediği, iş arasında dünya klasiklerini okudukları bir eğitim kurumu gibi olduğunu vurgulamaktadır (Yalçın, 2014). Yılmaz Özdil (2017) de bu fabrikayı "Cumhuriyet mucizesi" olarak nitelendirmektedir. Görüşmeciler için de Sümerbank'ın Nazilli Basma Fabrikası'nın Cumhuriyet'ten yitenler arasına yerleşmesi elem verici bir durumdur. Eğitimci yapmış olan Şadan Hanım'a (67) AK Parti'nin iktidarında kendisini güçsüzleşmiş hissedip hissetmediği sorulduğunda

¹⁰³ Ulusalcı gazetelerde de bu konuya dikkat çekilmektedir. Sinan Meydan Sümerbank'ın önemini, anlamını aktardığı köşe yazısında bu kurumu Cumhuriyet'in 'toplumsal aydınlanma kurumları' arasında göstermektedir (Meydan, Yok Edilen Bir Cumhuriyet Değeri: SÜMERBANK, 2021).

‘hissettiğini’ belirtip sonrasında ülkenin güçsüzlüğü ile kendi güçsüzlüğünü birbiri ile eşleştirmektedir. Bu durumun sebebi olarak da Atatürk’ün yolundan ayrılmayı gören Şadan Hanım için Nazilli Basma Fabrikası’nın kapatılması Cumhuriyet’in kazanımlarının birer birer elden gittiğine, kaybedildiğine örnek teşkil etmektedir.

“[Güçsüzleşmiş] Hissediyorum. Üzgün hissediyorum... [sessizleşip iç çekip tekrarlıyor] Üzgün hissediyorum. Çünkü Atatürk’ün yolundan çok ayrıldık. Şu anda onun yolunda gitseydik dünyanın sayılı ülkelerindendik. [...] Ben mesela geçtiğimiz sene Nazillili bir arkadaşa gittim. O Nazilli Basma Fabrikası’nın alanını gezdim. İçim sızladı! Yani orada hem üretim hem kültürel bir yaşam var. Sinemasına kadar toplu bir yaşam, sosyal bir yaşam kurmuş Atatürk o zaman. Taaa o zaman! Üzüldüm. Tabii ki üzüldüm. Çok büyük kaybımız! Yani biz 20 senede toparlayabilir miyiz? Gerçek Atatürkçü yöneticiler gelirse belki. Çok üzgünüm. Gençler için çok üzgünüm.”

Nazilli Basma Fabrikası 14 Kasım 2002’de kapatılmıştır. Fakat diğer Sümerbank fabrikaları ve kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) gibi özelleştirme süreçleri çok daha eskiye 24 Ocak 1980 kararlarına kadar geri götürülmelidir. AK Parti’nin iktidara geldikten sonra gerçekleştirdiği özelleştirmeler bir neoliberal ekonomik dönüşümün devamı niteliğindedir. Görüşmeciler, bütün özelleştirmeleri ve Cumhuriyet’in kayıplarını AK Parti hükümetlerinin politikalarının sonucu olarak görmeye meyletmektedirler. AK Parti öncesinde yaşananlar belirli ölçüde hafızanın tozlu raflarındadır ve unutulmuştur. Oysaki Sümerbank’ın özelleştirmesi 24 Ekim 1995’te gerçekleştirilmiştir. Özelleştirmenin yapıldığı sırada ömrü sadece 25 gün süren Doğru Yol Partisi’nin (DYP) azınlık hükümeti bulunmaktadır (51. Hükümet). Fakat 51. Hükümet öncesinde 2 yıl 102 gün süren DYP-SHP (Sosyaldemokrat Halkçı Parti, 8 Şubat 1995 sonrasında CHP olmuştur) koalisyon hükümeti bulunmaktadır. 51. Hükümet sonrasında da 128 gün sürecek olan DYP-CHP-Bağımsızların oluşturduğu koalisyon hükümete gelmiştir. Dolayısıyla bugün CHP seçmeni içinde yer alan ulusalcılar kendi partilerinin Sümerbank’ın özelleştirmesindeki rolünü zihinlerinden çıkarmışlardır. Bütün suçu AK Parti’ye yüklemelerindeki en önemli nedenlerden bir tanesi daha önce özelleştirme gerçekleştiren partilerin veya siyasetçilerin temel nedenlerinin ekonomik olduğuna inanırken AK Parti’nin nedenlerini sadece ekonomi ile açıklamamalarından kaynaklanmaktadır. AK Parti, Cumhuriyet’in ve Atatürk’ün değerleri ile bağdaşmayan bir partidir onların gözünde. Bu sebepten ötürü AK Parti döneminde Atatürk’ün kurduğu fabrikalardan birinin kapanması hele de Nazilli Basma Fabrikası gibi Atatürk’ün idealize ettiği bir yerin kapatılması Cumhuriyet’in kaybı,

AK Parti'nin Cumhuriyet kazanımlarını yok etme teşebbüsü olarak algılanmaktadır. Kurumlar ve değerler birlikte yok edilmektedir. Emekli memur olan Yasemin Hanım (70), AK Parti'nin politikaları ile birlikte ülkenin her yönüyle yok edildiğinden dolayı duyduğu üzüntüyü paylaşmaktadır ve ülkesinin artık sevicecek bir durumu kalmadığından yakınmaktadır:

“Şimdiki ülkenin sevicecek bir durumu yok tabii ki. Üzüntü verici bir durum! Her şeyimiz yok ediliyor, manevi değerlerimiz yok edildi. PTT'ye varıncaya kadar özelleştirildi, her konu özelleştirildi. Bu hiç iyi değil! Ekonomi sıfır! Ülke her geçen gün yok ediliyor her yönüyle. [...] Sen ülkenin değerlerini yok edersen, tarımı yok edersen, hayvancılığı yok edersen eğitimi yok edersen bu ülkeyi ileriye götüremezsin ki...”

Görüşmeciler Aydınlanma düşüncesinin ilerlemecilik ilkesine sıklıkla başvurmaktadırlar. Ülkenin ve toplumun ilerlemesi onlar için çaba sarf edilmesi gereken bir durumdur. Kendileri gibi düşünen insanları ülkenin ilerlemesi için çabalayan gruplara dahil ederken AK Parti ve özellikle İslami Hareketi ‘gerici’ olarak görmektedirler. Onların politikaları ülkeyi geriletmekte ve ‘kayıplara’ sebep olmaktadır. Sahip olunan ve değer verilen birinin veya bir şeyin ‘gerçek’ veya ‘hayali’ kaybı kişilerin üzüntü hissetmesine sebep olmaktadır. Emekli öğretmen olan Didem Hanım (58) Cumhuriyet’in erken dönemlerinde kurulan fabrikaların kapatılması ile günümüzdeki işsizlik sorunu arasında bir nedensellik ilişkisi kurmaktadır. AK Parti’nin gerçekleştirdiği özelleştirmeler sadece ekonomi politikalarının bir sonucu olarak görülmemekte aynı zamanda bir ‘talan’ durumu olarak da görülmektedir.

“Her yeri betona boğdular, fabrikaları kapattılar. İşsizliğin sebeplerinden biri de fabrikaların kapanması. Hatta artık Cumhuriyet döneminde açılan hiçbir fabrikayı göremiyoruz: ya kendileri satın aldı ya da sattılar. Satılan yerlere baktığımda çok içim acıyor! En güzel yerlerimiz, ülkenin en güzel yerleri şu an talan durumunda. Hangi birini söylesem bilemiyorum... Çok rahatsızlık duyuyorum!”

Fabrikaların özelleştirilmesi görüşmeciler tarafından ülkenin büyük bir kaybı olarak görülmektedir. Fakat bu kayıplar sadece fabrikalarla sınırlı değildir. Görüşmecilerin üzerinde durdukları diğer bir konu da doğal kaynakların ‘talan’ edilmesidir. Türkiye’de Milli Eğitim müfredatında sıklıkla dile getirilen ‘üç tarafı denizlerle çevrili doğal kaynaklar bakımından zengin cennet vatan’ söylemi ulusalcılar tarafından da benimsenmektedir. Bu ‘cennet vatan’ın doğal kaynaklarının verimli

kullanılmaması ve zarar görmesi görüşmecilerin bir kısmını üzerken bir kısmının da öfkelenmesine sebep olmaktadır. Didem Hanımın fabrikaların satılmasından duyduğu üzüntüye AK Parti'nin doğal alanlar konusundaki uygulamalarının sebep olduğu üzüntü de eklenmektedir.

“Örneğin Karadeniz'e yapılan HES'lerin haddi hesabı yok ve kesinlikle doğal dengenin bozulduğu bir gerçek! Bu nedenle Konya ovasına su gelmiyor. Çünkü alttan gelen sular Konya ovasını besleyecek ki burada buğday yetişsin. Bizim buğday ambarımız Konya ve şu an çatlak patlak Konya'nın bütün toprakları. Sonuçlarını düşünmeden yapılan birtakım uygulamalar... [...] Daha dün akşam yine bir yer yandı ve [imara] açılıyor. Benim canım çok sıkılıyor, içim acıyor ya...! İçim acıyor oralar böyle yandıkça talana açıldıkça, her yer bina oldukça...”

Ülkenin bol ve bereketli olan topraklarının kullanılmaması, ormanlarının yok edilmesi, doğanın birçok yönüyle tahribata uğraması görüşmecilerde üzüntü yaratırken bütün bunların sorumlusu olarak gördükleri AK Parti hükümetlerine karşı yoğun bir öfke duymaktadırlar. Sosyalist solda yer alan bir partinin üyesi olan Nur Hanım'a (49) göre doğal kaynakların verimli kullanılmaması sonucunda kendi kendine yeten bir ülke olmaktan çıkıp giderek dışa bağımlı bir ülke haline gelmektedir:

“Bizim aslında ülke olarak -işte yanarım yanarım ona yanarım belki hani duygular dediniz ya üzüyorsunuz, nefret ediyorsunuz- yeraltı, yerüstü zenginlikleri ile o kadar güzel bir ülkeyiz ki... Nasıl peşkeş çekiyorsun ya! Hiç mi vicdanın sızlamıyor! Sen al Karadeniz'de çayın var, İç Anadolu'da buğdayın var. Sen buğday ithal ediyorsun! Yani senin buğday ithal etmen... Böyle bir şey olabilir mi! Sinirden böyle... [dişlerini sıkarak gösteriyor] Yani ağzımızdaki dişlerimiz o yüzden gitti belki...”

Fabrikaların, doğal kaynakların satılmasının yanı sıra diğer bir önemli konu da toprak satışlarıdır. Toprak satışı diğer konulardan daha fazla tehdit unsuru olarak görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonrasında toprak kayıpları ile yaşanan travma kuşaklar geçse bile belleklerde tazedir. Bu sebeple 1980'lerde Turgut Özal'ın Anavatan Partisi döneminde başlayan yabancılara gayrimenkul satışının kolaylaştırılması ile ilgili yasa teklifleri AK Parti döneminde AB uyum süreciyle birlikte hız kazanmış ve 2010 referandumu sonrasında çıkan yasalar ve düzenlemelerle önündeki engeller neredeyse tamamen kaldırılmıştır (Genç & Eryılmaz, 2021). Yabancıların gayrimenkul edinmesinin önündeki engeller kaldırıldıktan sonra yabancılara mülk satışında ciddi bir artış olmuştur. Bu konu görüşmeciler için önemli

bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. ADD'nin yeni yönetiminde yer alan Seval Hanım (61), Türkiye'ye dair en önemli tehdidin toprak satışı olduğunu belirtmektedir:

“En büyük tehdit Tayip Erdoğan! Tehdidin Allah'ı! Ülkeyi, her yeri sattı. Tehdit görmem mi? O toprakları tekrar nasıl geri alacağız? Giden topraklarımız... Her bir karışı kıymetli benim için. Tamam gelsin, yabancı ülkeden insanlar da gelsin, ülkemizde otursun da bu kadar toprağımız satılmayacaktı. Fabrikalarımız satılmayacaktı. Biz niye bir başkalarına, yabancı ülkelere avuç açalım? Kendimizin, bize yetecek kadar toprağımız var. Biz onları [yabancıları] avucumuzun içine alacak topraklara sahip insanlarız. Güçlü insanlara sahibiz.”

Yabancıların gayri menkul edinmesi görüşmecilerin zihinlerinde sadece toprak kaybı ile eşleşmemektedir. Aynı zamanda Vatandaşlık Kanunun uygulamasına ilişkin yönetmelikte yapılan değişikliklerle birlikte yeni bir tartışma da başlamıştır. 2018 yılında gayrimenkul satışı ile Türk vatandaşlığına geçiş azami tutarı 1000 000 dolardan 250 000 dolara düşürülmüş, 2022 yılında tekrar 400 000 dolara çıkarılmıştır.¹⁰⁴ Bu meblağların değişimi sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının yabancılarla satılması ile ilgili konular birçok muhalif kesimin gündemine gelmiştir.

Vatandaşlık konusu sadece yasal, politik ve sosyo-kültürel bir konu değildir. Bu konu aynı zamanda duygularla da ilişkilidir. Vatandaşlık ile devlet nezdinde içermeye ve dışlama mekanizması işletilmektedir. Vatandaşlık rejimine tabii olanlar içerilirken diğerleri dışarıda bırakılmaktadır. Aynı zamanda vatandaş olanlar arasında yasal statüde bir eşitleme söz konusuysa bu eşitleme ‘duygusal vatandaşlığın’ yarattığı hiyerarşiler sebebiyle sekteye uğramaktadır (Ayata B. , 2023, s. 48-49). Varsıl beyaz erkeklerin uzun yıllar boyunca tek başlarına ellerinde bulundurduğu vatandaşlık hakları yüzyıllar boyunca çeşitli mücadeleler sonucunda kadınları, siyahları, yoksulları da içine alacak şekilde genişletilmiştir. Vatandaşlık haklarından yararlanacak insan grupları genişlerken vatandaşlık hakları da medeni, siyasal ve sosyal hakları içerecek şekilde genişlemiştir (Marshall & Bottomore, 2006). Bütün bu haklarla donatılmış eşit vatandaşlar topluluğu kâğıt üzerinde birbiriyle eşitlenmiş görünse bile birçok açıdan dışlayıcı ve ayrımcı uygulamalarla bir grup vatandaşın diğerlerinden daha ‘makbul’ kabul edildiği bir durum söz konusudur. ABD’de Afrikalı Amerikalıların eşit vatandaşlık haklarına sahip olmakla birlikte ırkçı ve ayrımcı

¹⁰⁴ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220513-20.pdf>

politikalara veya uygulamalara maruz bırakılmaları, Avrupa'daki Müslüman kökenli vatandaşların 'beyaz Avrupalılar' tarafından 'tam vatandaş' olarak görülmemeleri vatandaşlık politikalarındaki hiyerarşiyi gözler önüne sermektedir (Coates, 2015; Bangstad, 2015). Tam da bu noktada duygusal vatandaşlık üzerine düşünmek başka bir deyişle devletlerin vatandaşlar üzerinde uyguladıkları politikaları duygular aracılığı ile nasıl yönlendirdikleri, vatandaşlık politikalarının nasıl belirli duyguları meşru olarak onaylarken diğerlerini itibarsızlaştırdığı hakkında düşünmek, içirme ve dışlama mekanizmalarının ardında yatan duyguların nasıl işlediğini ortaya çıkararak vatandaşlık literatürüne derinlik katmaktadır. Vatandaşlığı duygusal bir kurum olarak anlamak, topluluğa meşru bir şekilde ait olmak için, vatandaşlığın yasal olarak kazanılmasının sağlamadığı başka nelerin gerekli olduğunun anlaşılmasına yardımcı olur (Ayata B. , 2023, s. 49-50).

Ulusalcıların zihinlerinde Türk vatandaşı olmak için bu ülkeye dair hissedilmesi gereken çeşitli duygular bulunmaktadır. Hali hazırda bu ülkenin vatandaşı olan bazı grupların bile 'gerçek' vatandaş olup olmadıklarını sorgulamaktadırlar. Görüşmecilerin ulusalcılığı tanımlarken sürekli kullandıkları vatan sevgisi, değerlerde ortaklık, kahramanlıklarla dolu tarihten gurur duymak, Atatürk sevgisi gibi duygusal bağlara vurgu yaptıkları da düşünülürse, gayri menkul üzerinden vatandaşlık satılması onlar için akıl almaz bir durumdur. Türkiye ile hiçbir bağı olmayan bir kişinin hatta Türkçe bile bilmeyen birinin sadece ev satın aldığı için Türk vatandaşlığı elde etmesi öfkeye sebep olmaktadır. Emekli matematik öğretmeni olan Elif Hanım (75) özellikle Suriye'deki savaş sonrasında Türkiye'ye gelen göçmenlerden dolayı rahatsızlığını en çok belirten görüşmeciler arasında yer almaktadır. Fakat Elif Hanım sadece doğu'dan gelen "Araplardan" ve "İranlılardan" rahatsız değildir. Görüşme sırasında "doğu"dan gelenlerden ne kadar rahatsız olduğunu belirttikten hemen sonra Didim'e gelen İngilizleri gündeme getirmiştir. Özellikle İngilizlerin Didim'den ev satın almalarını ve orada İngilizcenin giderek yaygınlaşmasından dolayı endişelendiğini ama asıl en önemli sorun olarak gördüğü Didim Belediyesi'nin su faturalarını İngilizce basmak istemesine çok öfkeli olduğunu vurgulamıştır. Elif Hanım'a göre eğer "İngilizler Türkiye'de yaşıyorlarsa Türkçe öğrenmelidir, biz onlar için İngilizce faturalar, tabelalar hazırlamamalıyız!" diye düşünmektedir. Elif Hanım'a göre Türkçe bilmek Türkiye'ye uyum sağlamak için önemli etkenlerden biri olduğu gibi vatandaş

olabilmek için de elzemdir. Bu noktada ‘vatandaşlığın satılması’ özellikle Türkçe bilmeyen insanların vatandaş olabilmesi Elif Hanım için kabul edilemez bir durumdur:

“Bir de üstelik vatandaşlık satılıyor. Ya bizim vatandaşlık... Başka ülkede vatandaş olmak için mesela İngiltere’de ya da Amerika’da bile İngilizce bilmek gerekiyormuş. Onların dilini bileceksin illaki, ondan sonra... Normali o tabii ki... Türkiye’ye de sen vatandaş olarak alıyorsan, Türkçe okuma yazmayı bilsin. O zaman vatandaş olacaksa olabilsin. Parayla satmak ne? Parayla satılır mı vatandaşlık ya? Sen bayrağı parayla satıyorsun; olmaz öyle bir saçmalık! Onlar vatandaş olamaz ki zaten, Türk olabilir mi onlar? Olamaz!”

Elif Hanım önce vatandaşlık anlayışını dil gibi sonradan edinilebilen özellikler üzerinden ele aldıktan sonra Türkçe öğrenmenin Türk olmak için yeterli olmayacağına kanaat getirmekte ve ilkçil özellikler üzerinden bir anlayışa dönmektedir. Kendi doğal kimliği olarak gördüğü Türklük, Elif Hanım’a göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın doğal ve makbul halidir. Türkçe öğrenmek gibi sonradan edinilen özellikler hiç olmamasındansa istenilen bir özellik olarak vatandaşlığın asgari şartı olmakla birlikte Elif Hanım’ın zihninde net bir hiyerarşi bulunmaktadır. Yasal olarak vatandaş olabilen Türkçe bilen kişiler bile aslında Türk olmadıkları için “tam vatandaş” olamazlar. Elif Hanım, Türklük vurgusunu yaptıktan hemen sonra yanlış anlaşılmaktan çekindiğini belirterek kendisinin ‘kafatasçı’ olmadığını söyleme gereği duymuştur. Saf bir Türklükten söz etmediğini zaten herkesin birbirine karıştığını her ailede Kürt, Laz, Çerkes bulunduğunu belirtmektedir. Kendi ailesinde de dedelerinden birinin Kürt olduğunu söyledikten sonra bu durumun kendisini Kürt yapmadığını özellikle belirtir: “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşım ve Türküm ben! Bir tane [dedem] var diye ben Kürdüm demem. Türküm!”

Görüşmeciler AK Parti iktidarı ile eğitim ve hukuk alanındaki bozulmalardan da şikâyet etmektedirler. Her iki alandaki bozulmanın da ülkenin geleceğinde ciddi kayıplara neden olacağını düşünmektedirler. Eğitim sistemindeki bozulmalar neticesinde düşünmeyen sorgulamayan nesiller yetiştirilirken hukuk sistemindeki yozlaşma ve keyfi uygulamaların artması sebebiyle kuralların eşit ve adil uygulanacağına dair inanç ortadan kalkmaktadır. Bu durum adam kayırmacılığın ve klientalist ilişkilerin artmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ülke sadece kurumlarını kaybetmekle kalmamakta ahlaki değerler bakımından da çürümektedir.

Cumhuriyet'in eğitim seferberliği ve özellikle de altın çağ olarak nitelendirilen köy enstitülerinin kurulmasıyla Türkiye'de büyük bir ileri, modern atılımın olduğunu düşünen görüşmeciler AK Parti iktidarı ile eğitim alanındaki bu başarıların sadece ortadan silinmesi değil aynı zamanda büyük bir gerilemenin olduğunu da düşünmektedir. Bir üniversitede idari personel olarak görev yapmış ve eskiden TİP'li olan Sibel Hanım (67), Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nde (ÇYDD) gönüllü olarak İzmir'deki eğitim evinde çocuklara iki sene boyunca ders verdiğinden söz ederken çocukların eğitim durumlarının onu çok şaşırttığından bahsetmektedir:

“Yazın ben orada derslere girdim. Yaa ben çok şaşırdım! Hiç bilmiyordum öyle bir şey olduğunu. Dördüncü sınıfa gelmiş çocuk okuma yazma bilmiyor! Böyle bir durum var. Ben çok üzülmüştüm gerçekten.”

Eğitimle ilerleme ve kalkınma idealini tamamiyle benimseyen bir grup olan ulusalcılar için ilkokulu bitirecek olan bir öğrencinin hala okuma yazma bilmemesi kabul edilecek bir durum değildir. Onların hayalleri Türkiye'nin eğitilmiş, aydın, çağdaş bir insan topluluğuna kavuşması iken AK Parti'nin eğitim politikalarıyla bu durumu gerçekleştirmek bir yana git gide çok daha 'cahil' insanlar yetiştirilmektedir. Konu sadece okuma yazma bilmesi de değildir. Okuma yazma bilenler de anlama ve kavrama becerilerini geliştirebilir durumda değildirler. Halen öğretmenlik yapmakta ve sosyalist solda yer alan bir partinin üyesi olan Nur Hanım (49) da Sibel Hanım gibi eğitim alanında çok geriye gidildiğini düşünenlerdendir:

“Eğitim sektöründe olduğum için 20 yıllık eğitimde geline son noktayı göreceksiniz: Dibe vurmuş durumda! Çok kötü! Okuma yazma bilmeyen çocuklar lise sonda... Bilmiyor yani... Hani şimdi siz 'Nasıl bilmiyor diyeceksiniz?' Bilmiyor tabi canım. O okuma yazma demek iki tane sesli harfi ses etmek değil ki. Okuduğunu anlamak, anlama becerilerini geliştirmek. Bu süreci tamamen bitirdiler. Çok kızgınız, çok öfkeliyiz...”

Üzüntü ve öfke, AK Parti iktidarı altında Türkiye'de yaşanan değişimlere ve kayıplara karşı hissedilen temel duygulardır. Görüşmeciler bir taraftan Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma, kaybedilen kurumlara karşı üzüntü hissederken diğer taraftan da bu kayıpların müsebbibi olarak gördükleri AK Parti iktidarına öfkelenmektedirler. Bu duygular sadece eğitim kalitesindeki düşüşle ilgili de değildir. Görüşmeciler eğitim alanındaki İslamileşmeden de rahatsızlıklarını dile getirmektedirler. Emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58), AK Parti'nin

Türkiye’deki okulları imama hatip okullarına dönüştürmesinden dolayı rahatsız olmakta ve bu durumun kendi çevresinde yol açtığı sorunları anlatmaktadır:

“Atatürk Lisesi’nin bundan 10 yıl önce kadrosu değiştirildi. Niye yapıyorsunuz? Amaçlı! Bu ülkede niye imam hatipler var? Niye bu kadar çok imam hatip var? İnsanlar istemiyor! Orada oturuyor diye ‘Sen bu semtteki okula gideceksin.’ diyor [devlet] çocuğa. Çocuk diyor ki ‘Baba, anne ben imam hatipte okumak istemiyorum.’ Eee ne olacak? Adres şartı var. Bu sefer başlıyorlar amca, dayı bulmaya çalışmaya. Yani böyle saçma sapan bir ülke olduk.”

Didem Hanım, İzmir’de yaşayanlardan imam hatip okullarının açılmasına dair bir talep yokken çok sayıda okulun imam hatip okuluna çevrilmesinin doğru olmadığını iddia etmektedir. Anadolu liseleri haricinde okula yazdırılırken ikametgâh esas alındığı için öğrenciler sadece kendi oturdukları mahallelerdeki okullara kaydolabiliyorlar. Fakat mahallede sadece imam hatip okulu olduğu ve öğrenci veya ailesi oraya kayıt yaptırmak istemediği zaman ikametgâh değişikliği çözümüne başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Bu sebeple öncelikle öğrencinin istediği okul çevresinde bir aile üyesi veya yakın tanıdık bulup öğrencinin ikameti değiştirilmeye çalışıyor. Ardından öğrenci ancak bu şekilde istediği okula yazdırılabiliyor. Didem Hanım AK Parti’nin kendi ideolojisini ve sosyolojisini devletin kurumları aracılığı ile dayatmasından dolayı rahatsızlığını dile getirmekte ve bu dayatmaya karşı kendi çevresindeki insanların dolambaçlı çözüm arayışlarını aktarmaktadır. Ülkenin ‘saçma sapan’ bir hale gelmesi sebebiyle saygınlığını ve statüsünü yitirdiğini düşünmektedir.

İmam hatip okulları ile ilgili rahatsızlık sadece bu okulların yaygınlaştırılması ile sınırlı kalmamaktadır. İmam hatip mezunu öğretmenlerin AK Parti iktidarında “yeni makbul öğretmenler” olarak ortaya çıkması söz konusudur. Emekli fizik öğretmeni olan sonrasında bir süre özel sektörde çalışan Ali Bey (76) işi gereği sıklıkla okulları ziyaret ettiğini ve AK Parti yönetimi ile birlikte okullarda gerçekleşen olumsuz dönüşümü takip ettiğini belirtmektedir. Ali Bey’in en çok dikkatini çeken konu okul yönetimlerinin değişimidir:

“[AK Parti döneminde] okullara gittim. Okul idareleri değişmişti. Soruyorum... İşte çoğu bilhassa din dersi veren, imam hatip mezunu olanları hemen müdür, müdür yardımcısı yapmışlar. Okula bakıyorum; modern bir okul, güzel bir okul, semti de güzel. Oraya atanan insana tip olarak bakıyorsun...

[yüzünü buruşturarak beğenmediğini belirtiyor.] Konuşuyorsun, size hitap eden bir fikir yok! Düşünce yok!”

İmam hatip okullarından mezun olmuş öğretmenlerin yönetici pozisyonlarına getirilmeleri Ali Bey için liyakatsiz atamalar için örnek teşkil etmektedir. Fakat daha önemlisi bu öğretmenlerin görünüşleri, konuşmaları ve düşünme şekilleri Ali Bey’in zihnindeki modern, çağdaş öğretmen imajı ile örtüşmemektedir. Özellikle imaj Ali Bey için modernlik ve çağdaşlık için önemli göstergelerden bir tanesidir. Sokakta gördüğü kişileri de giyim kuşamları üzerinden değerlendirmektedir: “Çevre topluma çıkıyorsun, sakallı etekli insanlar görüyorsun... O giyiniş bu dönemin giyinişi değil. Bundan 50-100 sene öncenin giyinişiydi. Ona baktığın zaman aydınlığı göremiyorsun sana karamsarlık veriyor.”¹⁰⁵ Ali Bey’in İslamileşmeden duyduğu rahatsızlık ve karamsar bakış açısı sadece insanların görünüşleri ile sınırlı kalmamaktadır. Okullardaki müdürlerin değişimi ile birlikte o çağdaş görünümlü okullar da değişmektedir:

“Mesela ben şeye baktım: daha önce sigorta yaptığım okullara gittiğim zaman laboratuvarlar vardı. Ondan sonra yönetim değişti, müdürler değişti. Gittim baktım laboratuvar kapatılmış mescit yapılmış. O kadar üzüldüm ki... Yani bu kadar olur mu? Laboratuvar kapatılıp mescit yapılır mı ya! Bu çok çok içimi inciten bir şeydi. Yani herkes bilimle uğraşırken laboratuvar açarken biz laboratuvar kapatıyoruz yerine mescit yapıyoruz. Çok üzülmuştüm...”

Ulusalıcılar için bilim, bilimsel ve laik eğitim önemli konulardan birini oluşturmaktadır. Özellikle eğitim alanının ve okulların İslamileşmesi Cumhuriyet ile gerçekleşen kazanımların ortadan kalkması olarak görülmektedir. Ali Bey için bilimsel eğitimin simgesi olarak görülen laboratuvar ortadan kaldırılarak İslami eğitimin simgesi olan mescidin açılması eğitimin, ülkenin ve bütün sembolik anlamları ile Cumhuriyet’in kaybını göstermektedir. Üzüntü ise bu kaybın temel duygusudur.

Hukuk sistemindeki bozulmalar, keyfi uygulamalar, kuralsızlık ve liyakatsizlik görüşmeler sırasında sıklıkla karşılaşılan şikayetlerdendir. Türkiye’de 1961 anayasasından başlayarak neredeyse 2010 referandumuna kadar siyaset bilimi literatüründe özellikle yüksek yargı bürokrasisinde ulusalıcıların ve Kemalistlerin

¹⁰⁵ Görüşmecilerin birçoğu İslami kıyafetler (özellikle başörtüsü) ve diğer İslami göstergeler (badem bıyık vb.) konusunda rahatsızlıklarını belirten ve aşağılayıcı ifadeler kullanmışlardır. Bu konu ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

belirli bir gücü ve statüyü ellerinde bulundurduğu ile ilgili saptamalarda bulunulmuştur (Belge C. , 2006, s. 674-676; Çınar M. , 2008, s. 117-120; Spielmann, 2021, s. 41-48). 2010 referandumunu sonrasında yüksek yargıda gerçekleşen değişiklikler ve AK Parti'nin konsolide olan iktidarı ile birlikte yüksek yargıdaki Kemalistlerin/ulusalcıların etkisi zayıflamış (Özbudun, 2014, s. 163-164) ve AK Parti'nin etki alanı da ters orantılı ve üstel bir şekilde atmıştır (Bermeo, 2016, s. 11). Hukuk sistemindeki bu değişikliklerle birlikte yürütmenin yargı üzerindeki gücünün artmasıyla ülkedeki yargı bağımsızlığı sorgulanır hale gelmektedir. Görüşmeciler arasından Konya doğumlu olan ve İslami Hareket içinde de bir dönem bulunan sonrasında CHP'li olan Mehmet Bey (68) günümüz yargı sistemini 12 Eylül ile karşılaştırdığında şu an daha bilinmez ve daha kötü olduğunu vurgulamaktadır:

“Eskiden kör topal da olsa bir hukuk var diyorduk. Bir [hukuki] konu olduğunda avukat arkadaşlarımızla görüştüğümüzde ‘Bundan bir şey çıkmaz’ diyorlarsa çıkmıyordu. Hatta bir örnek vereyim: 12 Eylül döneminde bir öğretmen arkadaş için mahkeme celbi gelmiş. Tabii suçlama ağır! Eee Mardinliydi! Olay orada geçiyor. Biz o zaman Akşehir'deyiz. Bir arkadaş avukata gittik. Okudu... 12 Eylül ortamı yani Kenan Evren'in Tanrı olduğu devir. Okudu, baktı dedi ki ‘Bundan bir şey çıkmaz. Şikayetçi olan da polis, tanık olan da polis. Bir şey olmaz.’ Ve bir şey çıkmadı sonuçta. Bunlar iktidara ilk geldiği zamanlarda da biz Milli Eğitim'de olduğumuz için bir iki dava vardı. Önce davayı kaybettik. Avukat arkadaşla gittik. ‘Bu Yargıtay’dan döner, endişelenmeyin!’ dedi ve sonuçta Yargıtay’dan döndü. Yüksek mahkeme bozdu. Ama şimdi hiçbir avukat bundan bir şey çıkmaz. Bu şöyle olur diyemiyor. ‘Hakimine bağlıdır’ diyor. [Müstehzi bir şekilde gülüyor] Hâkime bağlı!”

Hukuk kurallarının keyfi uygulamalarının olduğu, kararların “hâkime bağlı” olarak değişiklik gösterebildiği bir ortamın olduğu konusunda görüşmeciler neredeyse hemfikirdir. Kanun uygulayıcılarının kuralı aşan uygulamaları sebebiyle toplumdaki davranışlar da etkilemektedir. Emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58) insanların kural tanımazlıklarından şikâyet etmekte ve bu tavra da AK Parti iktidarının kurduğu düzenin sebep olduğunu iddia etmektedir:

“[...] insanlar artık AKP düzeninde hani herkes kafasına göre takılıyor desem yeridir. Yani bir kanun düşünmek ya da kanunu uygulamak diye bir şey kalmadı. Kanunsuzluk öne çıktı. Şu an kim ne yaparsa ‘ben yaptım, oldu’ mantığı devam ediyor. Tabii bunu da insanlar gördükçe rahatsız oluyor. Kurallar hiçe sayılıyor. Kurallar insanların sosyal hayatta düzgün yaşayabilmeleri için gereklidir. Ama bakıyorsunuz bütün kurallar ihlal ediliyor.”

Kanun ve kuralların ‘hiçe sayılması’ durumu bir taraftan sistem içinde yozlaşmaya ve yolsuzluğa sebep olurken diğer taraftan ahlaki açıdan da insanların değerlerini kaybetmesine neden olabilmektedir. Hukuk sistemindeki bozuklukları en çok gündeme getiren Mehmet Bey, AK Parti döneminde kendisini en çok sinirlendiren durumun ihalelerdeki yolsuzluk olduğuna değinmektedir: ‘Babası ihale açıyor, oğlu ihaleye giriyor ve ihaleyi alıyor!’ Mehmet Bey’e göre bu sadece yasal engel olması sebebiyle yapılmaması gereken bir durum değildir. Aynı zamanda kişinin ahlaki bir yükümlülüğüdür. Ahlak kurallarına da aykırıdır. AK Parti döneminde atık yasalar uygulanmadığı gibi ahlak kuralları da ikinci plana atılmaktadır. Mehmet Bey, AK Parti döneminde bu tür olayların sıradanlaşmasına kızarak önceki dönemlerde bunun mümkün olmadığını dile getirmektedir:

“Eskiden o beğenmedikleri Cumhuriyet, demokrasi döneminde -benim de birçok beğenmediğim yanları var ama- insanlar yine belli bir ahlak ölçülerine sahipti yani. Babası ihale açmışsa oğlu o ihaleye girmezdi, giremezdi...”

Bu ifadeyle Mehmet Bey AK Parti öncesi döneme kendi deyiimiyle ‘Cumhuriyet, demokrasi’ dönemine ahlaki bir üstünlük atfetmektedir. O dönemde hem kurallar daha iyi uygulanmakta hem de insanlar ahlaki kuralları daha fazla dikkate almaktadır.

Daha ahlaklıca davranma, daha çok kamuyu düşünme vurguları görüşmecilerin birçoğu tarafından dile getirilmektedir. Görüşmeciler ulusalcılık ideolojisi ile ilgili tanımlamalar yaparken ve fikirlerini dile getirirken yaygın olarak kişilerin kendi kişisel çıkarlarını ve menfaatlerini ülkenin ve devletin çıkarlarının üstünde görmemeleri gerektiğini ancak bu şekilde iyi bir ulusalcı olabileceklerini belirtmişlerdir. Kamusal çıkarın ve kamu anlayışının, toplumun iyiliğine hizmet etmenin -zaman zaman dayatmacı bir hal alsa bile- önemine sıklıkla vurgu yapmaktadırlar. Bu durumun kendi yetiştiriliş tarzlarından, aile geleneklerinden veya dönemin ruhundan kaynaklandığı iddialarında da bulunmaktadır. Bu görüşmecilerden biri olan emekli ilkökul öğretmeni olan Neriman Hanım (71) köy enstitülü babasının ona öğrettiklerini aktardıktan sonra AK Parti iktidara geldikten sonra bu öğretilerin tam tersinin hayata geçtiğini ve liyakatsiz kadrolar sebebi ile her şeyin bozulduğundan dolayı üzüntüsünü dile getirmektedir:

“Mesela bizler yaşadığımız dönem olarak, eğitimimiz olarak, aldığımız terbiye olarak, demin de bahsettiğim gibi babam köy enstitülü bir insan olarak bize her şeyin güzelini, doğrusunu, en iyisini yapmamız gerektiğini öğretti: ‘Bir hizmetçi de olsanız en iyisini yapmalısınız. Bu ülkeye borcunuz var! Bu ülke için en iyisini yaparak çalışmalısınız.’ Meslek hayatımızda en iyisi olmaya çalışmalıyız şeklinde hedeflerimiz vardı. Öyle öğretildik. AK Parti geldikten sonra o kadar uygun olmayan kadrolaşmalar yapıldı ki... Şu anda geldiğimiz noktada herhangi bir bürokratik işleminiz varsa işkence içindesiniz. Hastaneler olsun, adalet yapısı olsun, eğitim sistemi olsun yerlerde! Yani bu konunun acısını çok yaşadık.”

Liyakatsiz kadroların göreve gelmesi Neriman Hanım gibi düşünen diğer görüşmeciler için de büyük bir rahatsızlık sebebidir. Onlara göre ülkedeki kurallara sadık kalmayı ve işini iyi yapmayı ancak liyakate sahip insanlar gerçekleştirebilir. Ulusalıcılar, AK Parti’yi kendi kadrolarını göreve getirirken bu kişilerin eğitim seviyelerine ve bilgi düzeylerine bakmadan görevlendirme yaptıkları için eleştirmektedirler. ADD’nin yeni başkanı olan Meral Hanım (52) Ankara’da Bakanlık’ta çalıştığı dönemde AK Parti’nin liyakatsiz kadroları işbaşına getirmesine yakinen tanık olmuştur.

“Ben o dediğiniz yıllarda 2005’ten sonra [...] Bakanlığında çalıştım. Sadece kendilerini düşünüyorlar. [...] sadece kendi adamlarını topladılar, onlara yaşam şansı verdiler. Kendi adamlarının da kalitelisini değil. Herkesi her şey yaptılar. Bir kere ülkenin kalifiye elemanı diye bir şey yok artık. Açıköğretim’den mezun adamlar daire başkanı, genel müdür oldu. Ben de Açıköğretim’i okudum. Buradan genel müdür olmaz. Buradan daire başkanı olmaz. Her şeyin bir adabı vardır. Her şeyin bir kuralı, yeri vardır. Liyakat denilen bir şey kalmadı. Ne liyakati... Neredeyse kadından erkek, erkekten kadın yaptılar. Şimdi bu durumda diplomalar üretildi. Makamlar verildi. Ülkenin eğitim seviyesi sıfırlandı. Okumuş adamlar yok oldu. Burada neyin demokrasisinden bahsediyorlar, görmüyorlar mıydı ülkedeki kalitenin düşüşünü! Her şey altyapı değil ki. Altyapıyı kullanacak ya da o yolları kullanacak adam kalitesiz olursa ne anlamı var onun!”

Görüşmenin ilerleyen kısmında Meral Hanım tekrar bu konuyu açıyor ve Bakanlığın durumunu anlatırken bu sefer kendisinin yükselme sürecine de değiniyor. Hemşirelik okuduktan sonra Açıköğretim’den iktisat okuması sayesinde Bakanlıkta genel müdür yardımcılığına yükseldiğini fakat AK Partili olmadığı için daha fazla yükselmesine izin verilmediğini anlatmaktadır. Meral Hanım bunları anlatırken kendi pozisyonunun da liyakate dayanmadığı konusunda eleştiri de getirmektedir:

“[...] Açıköğretim’den mezun adamın 17000 kişilik örgütünün başına geldiğini, kurumların başına geldiğini gördüm. Adamların çoğu Açıköğretim mezunu, benim ortaokul mezunu annem Açıköğretim’e burnunu kıvrırmazdı. Dedim ki ‘bunlar teknik bir kurum yönetiyor!’ Herkesin her şey olabileceğini gördüm. Ben hemşire geldim, hemşire giderim diye düşünüyordum. Genel müdür yardımcısına kadar çıkabiliyormuşum Açıköğretim iktisat fakültesiyle... Şoka girdim! Adamlar gelirdi reçeteye yazardık: memur, sonra gelirdi şef, sonra müdür, müsteşar... Böyle sirkülasyon hızlı olurdu. Kutu kadroların yani oturduğu yerden maaş alan kadroların olduğunu gördüm. Her şeyin iki dudağın arasında olduğunu gördüm. Dedim ya erkeği kadın, kadını erkek yapabilecek kadar güçlüler! Her şeyi en ince ayrıntısına kadar takip ediyorlar, sahip çıkıyorlar. Bu eleştirdiğim adamlar beni müdür yardımcısı yaptılar. Dedim ki ‘Ben müdür olmak istiyorum.’ ‘Sen bizden değilsin’ dediler. ‘Sizden olma ihtimalim de yok’ dedim. ‘Sizdemmiş gibi hiç rol oynadım mı?’ dedim. ‘Hayır oynamadın. O yüzden biz seni sevdik’ dediler. ‘Ama bu kadarını yapabiliriz. Bakana seni açıklayamayız.’ dediler. Çünkü Bakan, bir önceki değil ondan önceki Bakan paspasçının bile işe alınıp ayrılması ile ilgileniyormuş! Şoka girdim. Yani adamlar, kendi adamlarına sahip çıkıyor. Herkesi bir yerlere getiriyor ve besliyorlar. Her imkânı sağlıyorlar. Ama hepsinin bir yerde işi bitiyor. İş bitince de hepsi kötü oluyor.”

Meral Hanım, bir taraftan AK Parti’nin liyakatsiz işe alımlarına eleştiri getirip kendi yükselişinin de uygunsuzluğunu vurgularken bir taraftan da AK Partililerin ‘kendi adamlarını’ koruyup kollamasına ve onlara imkanlar sunmasına örtük bir imrenme de beslemektedir. Özellikle ADD’de başkanlık seçimleri sırasında ve sonrasında yaşanan gruplaşmalar ve tartışmalar sebebiyle aynı ideolojik pozisyonda durduğu grubun bu kadar ayrışık olmasına karşı iktidar grubunun bu bütünleşik haline karşı haset hissettiği de söylenebilir. Haset duygusu karşılaştırma üzerine bina olduğu (Elster, 1999, s. 141), sosyal ilişkilerle ortaya çıktığı ve kişinin statüsü ve kimliği ile ilişkilendiği için sosyal duygulardan biridir (Mercer, 2014, s. 517). Scheler’a (2004, s. 13-14) göre “Gündelik dilde kullanıldığı anlamda “haset,” bir başkasının bizim imrendiğimiz bir şeye sahip olması durumunda yaşadığımız bir iktidarsızlık hissinden doğar. Ama arzu ile gerçekleşmeme arasındaki bu gerilim, ancak o şeyin sahibine karşı bir nefreti ateşlediği ve o şeyin sahibi yanlış bir biçimde bizim yoksunluğumuzun *nedeni* olarak görüldüğü bir noktaya gelindiğinde hasede yol açar.” Meral Hanım, AK Parti’yi insanın doğasını değiştirebilecek kadar güçlü görmekte ve bu gücü kendi grubunun çıkarları doğrultusunda fütursuzca kullanabilmesinden rahatsız olmaktadır. AK Parti’nin liyakatsiz kadroları hakketmedikleri toplumsal statülere erişen kişilerdir. Meral Hanım, bu kadrolarla birlikte çalışmış ve kendisinin bu grubun dışında yer alması sebebiyle kazanamadığı statü yükselmesini onların birer birer ve hızlı bir şekilde elde etmesine şahit olmuştur. Gözde ettiği statü yükselmesi ile onun

gerçekleşmesi ihtimali arasında büyük bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Meral Hanım'ın bu durumda ötekine karşı nefret hissetmekte ve kendi yoksunluğunun müsebbibi olarak onu görmektedir. Hoşlanmadığı bu 'haksız' statü sahiplerinin sonrasında işlerinin bittiğinden ve kötü olarak görüldüklerinden söz ederken bu durumdan hoşlandığı belli edercesine vücudunu dikleştirmiş, kendinden emin bir tonlamaya geçmiştir. Haset duyulan ötekinin statü kaybı sebebiyle ortaya çıkan tatmin duygusunu Kemper (2014, s. 164) *Schadenfreude* olarak adlandırmaktadır. Özellikle ötekinin başına gelen kötülük üçüncü kişiden veya doğal yollardan gerçekleşmişse -Meral Hanım'ın durumunda AK Parti'nin kendi içindeki iktidar mücadelelerinden kaynaklanmaktadır- kişi kendini suçlamadan tatmin olabilmektedir.¹⁰⁶

Liyakatsizlik sorununun bir diğer tezahürünü Dışişleri Bakanlığında gören emekli hâkim Macit Bey (71) de bu duruma karşı duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Macit Bey, bahsettiği liyakatsiz atamalar sebebiyle devletin statüsünün düştüğünden dolayı endişe etmektedir:

“[Beni] en çok rahatsız eden konulardan birisi Dış İşlerindeki yozlaşma! [...] valiler hükümeti temsil ederler ama büyükelçiler devleti temsil eder. Devlet temsili çok farklı bir boyut. Dolayısıyla liyakatsiz insanların eline devlet temsili verirsiniz bu dış itibarınızı çok büyük zedeler. Yani bu itibarı biz nasıl toparlayacağız? Benim en büyük endişelerimden birisi de bu. İşte bu ulusalcılığa ters düşen bir nokta. [...] Bunları falan geçtim de yani siz her şeyden önce somut olarak vasıfsız, yeteneksiz, yabancı dil dahi bilmeyen insanları büyükelçi olarak atıyorsunuz. Bunun yarattığı imaj, dış dünyada yarattığı olumsuzluğu biz nasıl temizleyeceğiz, nasıl ayıracağız? Bunlar hep ulusal çıkarlarımızı zedeleyen konular. Dolayısıyla bu ulusal çıkarları korumak için de her şeyden önce bir devlet yapısının ve devleti idare eden hükümet yapısının çok donanımlı ve bilinçli olması lazım.”

Görüşme boyunca kendinden emin, donanımını ve deneyimini paylaşmayı arzulayan ve zaman zaman öğütler veren Macit Bey için onun deyimiyle bir insanın duruşu çok büyük önem taşımaktadır. Kişiler itibarlarını duruşlarıyla, bulundukları mevkileri nasıl dolduklarıyla gösterirler. Kendisinin hakimlik yaptığı süre boyunca

¹⁰⁶ Haset, *hıncın* önemli birleşenlerinden biridir ama kendisi değildir. Haset duygusunun yanına intikam, kötüleme dürtüsü, değersizleştirici kin, *Schadenfreude* ve nefret duyguları eklenmelidir. Bütün bu duygular içinde boğuşan kişi asla bu duyguları beslediği öteki üzerinde bir iktidara sahip olamayacağı bilinci taşıyorsa *hınca* yol açar (Scheler, 2004, s. 9). Dolayısıyla yeni milliyetçi ideolojilerin temel duygularından olan hıncın ulusalcılar özelinde varlığını araştırırken temel duyguların yanı sıra güçsüzlük-yenilgi hissini de aramak gerekmektedir.

kişiliğini koruduğunu ve bu sebeple de kimsenin kendisini eğip bükmeye cesaret edemediğinden söz etmektedir. Saygınlık, statü Macit Bey için önemli değerlerdendir. Bu sebeple devletin saygınlığının azalması, o saygınlığı diğer devletler nezdinde asla taşıyamayacak kişilerin Dışişlerinde göreve getirilmesi kabul edilemez bir durumdur. Devletin itibarının tekrar nasıl toparlanacağı konusunda endişelenirken bu görevin ulusalcılara düştüğünü belirtmektedir. Görüşmeler, 2023 Genel Seçimleri öncesinde gerçekleştirildiği için Macit Bey'in seçimlerin kazanılacağına dair inancı bulunmaktadır. Bu ümit ile birlikte devletin tüm kurumları ile restorasyonu, liyakati esas alan kadroların kurulması ve toplumdaki bölünmelerin ortadan kaldırılması konuları öncelikli bir hal almaktadır. Dolayısıyla Macit Bey'in zihninde iktidarın el değiştireceğine, ötekinin yenilebileceğine dair bir umut bulunmaktadır. Güçsüzlüğü ile boyun eğmiş bir durumda değildir. Fakat Türkiye toplumunun sonrasında kendi grubunun ideolojik pozisyonuna uygun bir şekilde nasıl düzeltileceği, kayıpların nasıl giderileceği gibi konular onun için endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

AK Parti kendi seçmenine karşı Meral Hanımın anlattığı üzere bütün kaynaklarını seferber ederken, muhalif seçmene karşı dışlayıcı, statü yükselmeyi engelleyici uygulamalar içinde olabilmektedir. Görüşmecilerden Alevi derneklerinde de görev almakta olan Hüseyin Bey (66), kendi grubu açısından AK Parti'nin bu liyakatsiz ve kuralsız uygulamalarının tamamıyla bir dışlama üzerine kurulmasından dolayı mağdur hissetmektedir.

“Tabii ki gücümüzü kaybetmiş oluyoruz. Şöyle ki hiçbir aydının, demokratın, kendisine oy vermeyenlerin çocuklarına iş vermediler, ayırım yaptılar. Yani şimdi benim adamım olsun diye işin ehlini getirmedi. Hiç işi bilmeyen adamı getirdiler koydular oraya, imam hatiptir şudur budur diye... Kendine biat eden grubu getirdiler. Ekonomimizin duvara toslamasının sebebi de budur. Ne oldu Türkiye? Biz Türkiye'ye üzülüyoruz. [...] bizim cemahtaki, sosyal demokrat cemahtaki -işte partiyi karıştırmayayım- fikir cemahtaki olanları işe koymadılar. Bizim mesela Alevilerden eskiden emniyet müdürü vardı, vali vardı, kaymakam vardı, polis müdürü vardı. Bir tane yok şimdi. Hepsini ekarte ettiler. Kendileri söylüyor biz bunları işe almadık diye.”

Hüseyin Bey'in Alevilerin devlet kadrolarında görev alamaması durumuna dair tespiti sadece dışarıdan bir gözlem değildir. Kendisi bizzatıhi oğlu ile yaşadığı süreçte bu mağduriyeti deneyimlemiştir.

“Benim oğlan Amerika’da işletme master’ı yapıyordu. Makine mühendisiydi. Fakat pilot olmayı çok istiyordu. Amerika’dayken Türk Hava Kurumu’nun eğitmek üzere pilot yetiştirmek için imtihan açtığını öğreniyor. ‘Oğlum gelme’ dedim, ‘seni almazlar’ dedim. ‘Gelme!’. ‘Yok baba sen hangi tarihte yaşıyorsun’ dedi. ‘Ya öyle şey mi olur’ dedi. Ve sınavı kazandı. ‘Seni mülakatta yine geçirmezler oğlum, bizim sümenin altında köylerimizi esamemizi hepsini biliyorlar’ dedim. ‘Yok yaaa baba’ dedi, ‘sen hangi tarihte kaldın!’ Benim çocuğum bana kızdı ve geldi. Mülakatta geçirmedi. Sınavı kazandı, mülakatta geçirmedi. Yapmadılar. Yoksa benim çocuğum şimdi Amerika’da yaşayacaktı. Yani bu acıyı onda yaşadım. [...] Devletten bir iş talep etmedik, etsek de zaten yok olduğunu bildiğimiz için talep etmedik.”

Hüseyin Bey’in bu öğrenilmiş çaresizliği Alevi topluluğunun Türkiye’de karşılaştıkları dışlayıcı politikaların bir sonucudur. AK Parti dönemi öncesinde bu dışlayıcı politikaların olmadığını söylemek mümkün değildir. Fakat Hüseyin Bey’in iddiasına göre AK Parti Sünni İslam geleneğinden gelmesi sebebiyle Alevilere karşı çok daha fazla önyargıya ve olumsuz yargıya sahiptir. Hüseyin Bey görüşme sırasında bu durumu Yavuz Sultan Selim’den başlayarak uzun uzun anlatmıştır.

AK Parti’nin yirmi yıllık iktidarında ulusalcıların en yoğun olarak ülkenin, devletin, kurumların ve kendilerinin kayıpları için üzüntülü olduğu söylenebilir. Bu yirmi yıllık süreçte hem gruplarının hem ülkelerinin hem de gelecek nesillerin statülerinin düştüğüne, mağdur edildiğine ve güçsüz duruma getirildiğine dair hissiyatları bulunmaktadır. Bu kayıplar silsilesi içinde statüsü yükselen AK Partililere karşı hissettikleri haset, kendi kayıplarının müsebbibi olarak AK Parti’yi suçlamamaları sebebiyle yoğun bir öfkeyle birlikte güçlenmektedir.

3.3.3 “Aydınların” Öfkesi ve “Halk”ın Dayanılmaz “Cahilliğine” Aşağılama

AK Parti ile geçen yirmi yıllık süreç ulusalcılar için seçim yenilgileri, anayasa ve rejim değişiklikleri, güç kayıpları ile geçen bir süreçtir. Bu sebeple ulusalcıların sürekli olarak neden kitleselleşemediklerini ve seçimleri kaybetmelerinin nedenlerini sorgulamaları beklenebilir. Bir önceki bölüm düşünüldüğünde görüşmecilerin bu geçen yirmi yılda seçim yenilgilerinden daha çok Cumhuriyet’in kurumlarının kaybedilmesine, doğal kaynakların yok edilmesine, ülkenin statü kaybetmesine, eğitim kalitesindeki düşüş ve eğitimin İslamlaşmasına, hukuk sistemindeki bozulmaya ve liyakatsiz uygulamalara dair üzüntü ve öfke hissettikleri görülebilir. Seçim kayıpları

ebetteki ulusalcılar için önemli bir yenilgi unsurudur. Fakat görüşmeler sırasında fark ediliyor ki görüşmeciler neden seçimleri kaybettiklerinden daha çok AK Parti'nin neden seçimleri kazanabildiğine odaklanmaktadırlar. Neden seçmenler AK Parti'yi, Erdoğan'ı sürekli iktidara getirmektedirler? Kendileri AK Parti'nin hatalarını, kusurlarını, kuralsız uygulamalarını, ülkeye ve devlete verdikleri zararları, yoksullaşmayı, kriminalleşmeyi görürken neden halkın büyük bir çoğunluğu bunları görememektedir? Görüşmecilerin bu soruya verdikleri yanıt ikiye ayrılmaktadır: 'halkın' (AK Partililerin) cahilliği ve kişisel menfaatlerini öncelemeleri. Bu yanıtlar birbirini dışlamamakta hatta zaman zaman birbirini pekiştirmektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu ilk yanıt üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Görüşmeciler kendilerini toplumun aydınlanmış, modern ve bilinçli kesimi olarak görmektedir ve o pozisyonundan AK Partilileri değerlendirmektedir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere görüşülen kişilerin hemen hemen hepsi kendini 'Batılı' olarak hissettiğini ve tanımladığını söylemektedir. Bunun sebepleri çeşitlenebilmektedir: Bazen yaşadıkları şehirler, bazen mezhepleri bazen de ideolojileri sebebiyle... Fakat sonuçta Batılı olmaya yükledikleri anlamla kendilerini üstün ve saygı değer görmekte ve bu şekilde hissetmektedirler. ADD'nin yeni ilçe başkanı olan Meral Hanım (52) İzmir'de ve diğer büyük şehirlerde yaşadığı için kendini 'Türkiye'nin sosyetes'i' olarak gördüğünü belirtmektedir:

“Biz İzmir'de yaşıyoruz. Yani İzmir yine de Avrupa'nın bir kısmı gibi yaşıyor. Uşak'tan sonra ülke karışıyor. Ben hep buralarda büyüdüğüm için Türkiye'nin kaymak kesiminde büyümüşüm. İstanbul'da okumuşum. Ankara'da daha bir üstün. Sonra tekrar İzmir. Yani burada ben Türkiye'nin sosyetesiyim. İnsan olarak öyle bakarsanız.”

Meral Hanım yaşam tarzı ve Batı'ya benzeme üzerinden kendini daha üstün hissederken Alevi olan Hüseyin Bey (66), 'kendi cenahının' daha üstün olmasının sebebini sol ideolojik pozisyonları ile ilişkilendirmektedir. Sağ-İslami kesimlerde biat kültürü varken sol-Alevi öğretilerinde sorgulamak ve düşünmek ön plana çıkmaktadır.

“Sol cenah hakikaten aydındır, bilgilidir. Okur, sorgular. Sol cenahın bir arada durmamasının sebebi herkesin çok bilmesi zaten. Yani herkes çok bildiği için itaat etmiyor. Ama sağda dikkat et; adam yanlış söylüyor. Öbürü de alkışlıyor. Adamlarda hiç omurga yok! Niye? İtaat kültürü var çünkü. Özellikle din baskısında yetişen insanlar hep eğik olur, silik olur. Niye? Hep baskı

altındadır? Bizim çocuklarımız hep başarılıdır. Niye başarılı? Biz hiç eğik, silik yetiştirmeyiz. Zaten gelir dedesinin yanında ayak üstüne atar keyfine bakar. Hiç kimse de bir şey demez. Ama onlarda öyle değil: Şöyle duracan, şöyle olacan...”

Hüseyin Bey, ayrıca eğitim seviyeleri ve gelir durumları açısından da kendi grubu ile öteki grubu karşılaştırarak kendi grubunun açık ara daha fazla statü sahibi olduğunu belirtmektedir. Kendi grubunun insanları dil bilen, yurt dışında (Batı’da) iş bulabilecek, belirli bir gelir seviyesine sahip insanlardır. Türkiye’de kötü bir olay olsa grubunun rahatlıkla kendilerini kurtaracağını düşünürken öteki grubun durumunun kötü olacağını iddia etmektedir:

“Yine sürünecek bunların cenahları [AK Partililer]. Niye bunların cenahları? Biz bunlara karşı çıkanların grubu dikkat et; işte sizin ailenize bak, çevrene bak. Hepsinin çocukları okumuş! Bir dil, iki dil, üç dil biliyor. Yurtdışında çalışabilecek pozisyonları var. Ama bunlar sadaka kültürüne alışmış. Kendi taraflarını ezmişler hep. Çünkü tahsil oranları da düşük. En çok da onlar şu anda yoksulluk yaşıyor. Bu bir gerçektir. Ama bu gerçeğin farkında değil. Şükürle aldatıyorlar. Hep şükredeceksin.”

Görüşmeciler kendilerini AK Partililerden veya topyekûn ‘halk’ olarak tanımladıkları kitleden üstün görürken bir taraftan da bu kitleye/gruba karşı öfkeli ve aşağılayıcı bir yaklaşım içine girmektedirler. Başta değinildiği gibi kendi seçim kayıplarına odaklanmak yerine AK Parti’nin seçim zaferlerine odaklanmakta ve bunun baş sorumlusu olarak gördükleri ‘halka’ karşı yoğun bir öfke ile birçok yakıştırma yapmaktadırlar: ‘nankör’, ‘cahil’, ‘omurgasız’ vb. Aşağılama/hakir görme duygusu Plutchik’in (1980) ‘duygu çarkı’na göre öfke ve tikslenme ilkçil duygularının birleşimi ile oluşmaktadır. Fakat Izard’a göre aşağılama, öfke ile birlikte kendisi ilkçil duygudur (akt. Turner, 2000, s. 68). Bu iki duygunun birleşmesi zaman zaman öfkenin dozunun yükselmesine ve saf bir nefrete dönüşmesine sebep olabilmektedir. Görüşmeler sırasında bazı kişiler, AK Partili seçmenin neden onlara oy verdiğini anlayamadıklarını ve bu sebeple kızdıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Nedeni tam bulamadıkları için bu konu üzerinden doğrudan aşağılama söylemine geçmemektedirler. Daha çok şaşkınlık ve kızgınlık içinde kalmaktadırlar. Örneğin, emekli işçi olan Seval Hanım (61), kendi akrabaları içinde de AK Parti’ye oy verenlerin olduğunu ve buna rağmen oy vermelerinin sebebini bir türlü anlayamadığını dile getirmektedir:

“Kendi ailemde de [AKP’li] var. Kızıyorum. ‘Nasıl böyle bir şey düşünebiliyorsun?’ diyorum. Eskiye nazaran yok yol yaptı... Akılları fikirleri yolda, asfaltta. Milletin gözünü köprülerle boyadı. Halbuki ne rantlar döndü ama onu söylemiyorlar. Tamam güzel, köprü de yapılsın, yol da yapılsın tabii ki. İnsanların ulaşımı güzel olsun ama tek o değil ki! Anlatıyorsun, anlatıyorsun hala daha ben diyor ‘AKP’ye oy vereceğim.’. Nedir acaba kökü? Bunların bu kadar inanmasının kökü nedir? Bu adama bu kadar niye taptılar? Niye gerçekleri göremiyorlar! Soru işareti bende...”

Seval Hanım gibi ressam Şükrü Bey (68) de tanıdığı AK Partililere Türkiye’nin gerçeklerini anlatmaya çabalamaktadır. Bu karşılaşmalarda ötekinin gözünde bir perde olduğu ve bu sebeple gerçeklere erişemediği varsayımında bulunmaktadırlar. Onlar gerçekleri anlattığında bu perde aralanacak ve gerçekleri gören seçmenler AK Parti’den uzaklaşacaklardır. Fakat hem Seval Hanım’ın hem de Şükrü Bey’in karşısındaki kişiler bu gerçeklere rağmen AK Parti’den vazgeçmeyeceklerini bildirmektedirler. Bu durum her ikisinde de hayal kırıklığına sebep olmakta ve bu durumu anlamakta güçlük çektiklerini belirtmektedirler.

“Mesela şimdi AK Partililerin durumu. Diyorsun ki adama ‘Yahu bak: bu kadar işte mal mülk satıldı, ekonomi batmış vaziyette...’ ‘Olsun’ diyor. ‘Düzelir’ diyor. ‘Tekrar iyi olur’ diyor. Yani adam kesinlikle vazgeçmiyor... Ben hâlbuki iktidardaki babam olsa, babama bile karşı çıkarım. Bunlar öyle değil. Böyle şeyler olur mu yani?”

“Yaptıkları yanlışları gördükçe ve insanların da bunu görmemesi beni öfkeliendiriyor. [...] şöyle bir şey var: [bir sokak röportajında adama] bir ülkenin lideri çalmış, çırpılmış... Şunu yapmış, bunu yapmış... Adalet [yok]! Gazetecilerin hepsini içerde...’ [diye anlatıyor. Adam] ‘Vayy hain!’ falan diyor. Sonra [röportajı yapan] ‘Ama bunu yapan Tayyip’ diyor. ‘Yaaa onun bir bildiği vardır.’ diyor. [Gülüyor] Böyle böyle şeyler var yani toplumda.”

Hem Seval Hanım hem de Şükrü Bey, AK Parti seçmenine önce her şeyden bîhaber, gerçeklerden uzak adeta çocuklaştırarak saf naif bir karakter atfetmektedirler. Bu sebeple onlara gerçekleri öğretme görevi benimsemişlerdir. Fakat sonrasında her ikisi de kendi anlattıkları ‘gerçeklerin’ bir şeyi değiştirmedeğini, bu kişileri etkilemediğini fark etmişlerdir. Seval Hanım bu durumu sorgusuz sualsiz olan bir tapınma haline benzetmektedir. Hangi bilgi gelirse gelsin bu inanma hali değişmeyecektir. Şükrü Bey, röportajı anlatarak insanların da aslında bahsi geçen konuları sorunlu bulduğunu fakat söz konusu Erdoğan olunca ona olan güvenin ve inancın bu olumsuzluklardan etkilenmediğini aktarmaktadır. Diğer görüşmeciler gibi

doğrudan bir aşağılama sözü kullanmasalar da çocuklaştırma da bir tür aşağılama olarak karşımıza çıkmaktadır. AK Parti seçmenini yetişkin melekelerinden arındırarak onlara çocuksu, kandırılabilir bir pozisyon atfetmektedirler.

Görüşmeciler genellikle AK Parti seçmeninden/’halktan’ söz ettiklerinde duygu yüklü olumsuz ifadeler kullanmaktadır. Kendilerini statü olarak ötekinden farklı ve üstün olarak konumlandırmaktadırlar. Bu üstünlüklerinin sebebi düşünüldüğünde bir yandan kendilerini daha kültürlü, daha eğitilmiş görmeleri söz konusu iken diğer taraftan da İslami bir biat kültüründe yetişmemelerinin etkisi olduğunu iddia etmektedirler. Üstünlük duygusu taşıyan grupların üyeleri kendi kimliklerini ahlaki açıdan iyi diye nitelendirirken ötekinin/marjinalize edilmiş grubun kimliğini kendi kuralları ve standartları açısından daha aşağı görme eğilimi taşırlar. Bu sebeple de kendilerinde yüksek bir özgüven varken ve kendileri ile gurur duyarken ötekine karşı aşağılama, tikslenme hissederek. Bu aşağılama ve tikslenme duyguları zaman zaman karşısındakini insan olarak görmemeye bile yol açabilir (Koschut, 2018b, s. 503). Kendisini yüksek statüde hisseden grup kendi grubunda gurur uyandıracak söylemleri benimserken (eğitilmiş, aydın/aydınlık, modern, Batılı vb.) öteki grupta utanç duygusunu ortaya çıkaracak söylemleri (cahil, omurgasız, biat kültürüne tabii, örümcekleşmiş beyin vb.) benimserler. Öteki gruba dair stereotipler ve sözel kategoriler, söylemsel olarak çağrıldıklarında duygusal olarak kodlanır ve istenmeyen bir kimliği çağırır. Böylelikle söylemsel güç bir yandan da duygusal olarak kodlanmış stereotipler tarafından da desteklenmiş olur. Grupların sahip olduğu statü hiyerarşisi, kimlikleri ve güç pozisyonları sadece ‘Biz ve Ötekiler’ söylemleri tarafından inşa edilmez aynı zamanda aralarına eklenen duygusal engeller ve duygusal katılık ile de korunur ve sürdürülür (Koschut, 2018b, s. 504).

Görüşmeye katılan ulusalcılar AK Parti seçmeninden bahsederken sıklıkla bu grupta utanç uyandıracak ve kendi gruplarının gururunu kabartıp statülerini pekiştirecek söylemlerde bulunmuşlardır. Eskiden halk oyunları eğitmenliği yapan Şadan Hanım (67) AK Parti’nin seçimleri kazanmasından söz ederken önce seçimlerde hile yapıldığını iddia ediyor sonrasında bu cevap tam olarak onu tatmin etmemiş olacak ki başka bir açıklama getirerek “Biraz da halkımız maalesef okumayan cahil! Cahil bir halk da çok güzel kanallara oluyor başka yerlere...” diyerek AK Parti’ye oy vermelerinin sebebinin cahillikleri olduğunu belirtiyor. Bu ‘cahil’ söylemi Şadan

Hanım'da ve diğer görüşmecilerde sıklıkla başvurulmuş bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Şadan Hanım, AK Parti'nin dini kullanarak, Araplaşma ile Türkiye'nin toplumsal yapısını bozduğunu iddia ettiğinde bu bozulmanın sebebinin yine 'cahil' halkta görmektedir: "Halkımız da çok cahil, okuma bilmeyen bir toplum. Ben çoğu insana soruyorum Nutuk'u bile okumamış maalesef!" Bu saptama ile birlikte Şadan Hanım'ın 'cahil' kavramını kullanırken hangi anlamda kullandığı da anlaşılabilir. En azından kurtarıcı ve kurucu olan Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak 1927'ye kadar geçen dönemi birinci ağızdan anlattığı eseri okumamış olan kişi cahil olarak nitelendirilmelidir. Birlikte Nutuk okumak ADD içerisinde de gerçekleştirilen bir faaliyettir ve ulusalcılar için çok önemli görülen bir eserdir.¹⁰⁷ Benzer bir şekilde ADD'de yeni dönem yönetimiyle çalışan Gözde Hanım (49) da AK Parti'nin seçim galibiyetinin sebeplerinden söz ederken diğer olumsuz özellikler ile birlikte 'halkın' okumamasına gönderme yapmaktadır:

"Bizde şu da var maalesef ki bizim halkımız tembel olmakla beraber, okumayan insan çok fazla. Eğitilmek istemeyen insan çok fazla. Çok fazla da ekonomik düzeyi çok düşük insanlar var. [AK Parti] o insanları ilk önce aldı avucunun içine."

Hüseyin Bey (66) AK Parti'nin seçimleri kazanmasının nedenlerini halkın cahilliğine bağlarken bir yandan demokrasinin temel prensiplerinden olan bir oy bir insan prensibini sorunsallaştırmaktadır.

"Şimdi şöyle demokrasi diyoruz, hepimiz demokrasiyi savunuyoruz. [Ama] Aysun Kayacı vardı, 'Benim oyumla dağdaki çobanın oyu bir mi?' diyordu. Bir olmadığı çıktı ortaya! Demokrasi, parmak hesabı ise... [Türkiye'nin] yüzde altmış beşi, yetmişi nato [kafa nato mermer].¹⁰⁸ Yani şimdi cahil diye küçümsemek istemiyorum da... İnsanınız sonuçta! Biz insana değer veririz. Fakat oy bakımından kandırılması çok kolay, çok rahat [bir kitle]."

¹⁰⁷ ADD'de içinde de bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır: TİP kökenli olan Nilgün Hanım, görüşme yapıldığı sıradaki dernek yönetimini eleştirirken "Dernekte oturup kendi kendilerine Nutuk okuyorlar!" diye ifade etmektedir. Bunu belirli bir aşağılama tonu ile söylemektedir. Toplumsal fayda güden etkinlikler yerine kendi kendilerini onaylayan pasif bir etkinlik olarak düşünmektedir. Fakat Ülfet Hanım'ın söylemlerinden de anlaşılacağı üzere Nutuk ana referans kaynağı olarak ulusalcılar için Türkiye'yi anlamayı sağlayan en önemli eserdir.

¹⁰⁸ "Nato Kafa kelimesi Türkçe'de "işte kafa" anlamına gelir. Yeni Yunanca na to kafá va to καπά z "işte kafa" deyiminden alıntıdır." Tam çevirisi "işte kafa işte mermer"dir (Ne demek?, 2023). Söylediğini anlamayan kişiler için 'taş kafalı' anlamına gelecek şekilde kullanılır.

Hüseyin Bey kendi Alevi gelenekleri sebebiyle insanları küçümsemenin doğru olmadığını belirtmekle birlikte AK Parti'nin seçmen kitlesinin 'cahil' olduğunu ve bu sebeple AK Parti'ye oy verdiğini belirtip aslında o 'cahillerin' verdiği oylar yüzünden kendilerinin bu sistemde, bu yönetimde yaşamak zorunda kalmasından yakınmaktadır. Eğer herkesin oyu aynı olmasa ve eğitilmiş kesimlerin oyu daha fazla sayılsa başka bir deyişle demokrasinin temel prensibinden ödün verilebilse ülkenin daha iyi bir yönetim altında yaşayabileceğini ima etmektedir. AK Parti seçmeninin demografik özellikleri ve eğitim durumları hakkında yapılan araştırmalarda eğitim seviyesi düştükçe AK Parti'ye oy verme eğilimi artarken eğitim seviyesi yükseldikçe azalmaktadır.¹⁰⁹ Bu ve benzeri veriler ulusalcıların AK Parti seçmeni hakkındaki küçümseyici düşüncelerinin bazen nedeni bazen de pekiştiricisi olmaktadır.

Ailelerinde AK Parti seçmeni bulunan kişilerin görece bu seçmen hakkında daha olumlu düşünmesi beklenirken görüşmecilerin kurduğu anlatılar bu beklenti ile örtüşmemektedir. İki görüşmeci ailelerindeki AK Partilileri anlatırken en az diğer görüşmeciler kadar küçümseyici duygulara ve söylemlere sahiptirler. Emekli öğretmen olan Mustafa Bey'e (65) AK Partililer ile herhangi bir karşılaşma yaşayıp yaşamadığı sorulduğundan 'Tabii ki var! Hatta kendi aile çevremde bile var!' diye cevap verip onlar hakkındaki olumsuz fikirlerini belirtmeye başlamıştır:

"[...] onlarla tabii ki tartışıyoruz. [...] ama şimdi AKP'yi savunan insanlar ağırlıklı olarak AKP'ye biat etmiş insanlar olduğu için, sorgulamayı bilmedikleri için, sorgulamak istemedikleri için, inanç sahibi oldukları için ki inanç sahibi insanlar asla sorgulamazlar, biat ederler çünkü; inanırlar sadece. Bunlarla çok fazla tartışıyorsunuz. Tartışmanız bir yerde tıkanıyor. Ondan sonra tartışmanın da yersiz olduğunu görüyorsunuz. Bitiriyorsunuz! Yani ilişkileriniz çok sıcak olmuyor."

AK Partililerin muhafazakâr yaşam tarzları ve İslami özellikleri görüşmecilerinin bir kısmının gözünde onların eleştirel muhakeme yeteneklerinin olmamasının ya da az olmasının en önemli sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Sadece Alevi olan görüşmeciler değil Mustafa Bey gibi sol gelenekten gelen görüşmeciler için de İslami düşünce ve hayat tarzı biat kültürünü de beraberinde getirmektedir. Biat kültürü ile ifade edilmek istenen liderin, partinin veya kurumun

¹⁰⁹ Bu minvalde bir araştırma için bkz. Konda Seçmen Kümeleri: AK Parti Seçmenleri raporu (Uncu, 2018).

yaptığı her şeyin iyi kötü diye değerlendirmeden her haliyle kabul edilmesidir. Ulusalcıların zihinlerinde tarikat üyelerinin şeyhlerine bağlılıklarının benzerini AK Parti seçmeni, Recep Tayyip Erdoğan’a ve partisine göstermektedir.

ADD’nin yeni yönetimi ile beraber çalışan Tarih’ten emekli olan Gözde Hanım (49) AK Partili akrabaları ile ilgili yoğun olumsuz duygular içerisinde. Küçükken birlikte çok zaman geçirdikleri yeğeninin İstanbul’a taşınıp İslami gruplara dahil olup İslami şirketlerde yüksek mevkilere geldikten sonra kendisine ve ailesine olan davranışlarını değerlendirirken fazlasıyla kızgındır:

“Mesela ben o büyük yeğenimle [...] abla kardeş gibi gençliğimiz oldu. Ama ne zaman böyle gitti işte büyüdü, evlenme sürecine girdi. Bana el vermemeye [elimi sıkmamaya] başladı. Aaaa çok şaşırmıştım! İlk ben ‘ne yapıyorsun oğlum?’ dedim. Şey yaptı böyle geri durdu. Öpmek istedim yani onu ilk önce. Hani tamam İslam, tamam öyle olabilir ama ben ne bileyim öyle saçma sapan bir zihniyetli olabileceğini, yani o kadar... Hatta karısını falan babamın yanına da çıkartmıyorlar artık... O kadar zihniyetsizce, böyle örümcekleşmiş beyin mantalitesiyle hareket ediyorlar ki size anlatamam. Ondan sonra zaten hiç görüşmedim.”

Gözde Hanım, bu anekdotu anlatırken yeğeninin ve onun gibi düşünenlerin zihniyetinden bahsederken yüzünde yoğun bir tikslenme ifadesi belirlemektedir. Ses tonlaması bütün anlatı boyunca sürekli olarak şaşkınlık, öfke/nefret ve tikslenme arasında gidip gelmektedir. Kendi tanıdığı bildiği kardeş gibi sevdiği bir insanın nasıl bu hale geldiğini anlamakta güçlük çekmektedir. Daha sonrasında bulduğu tek açıklama olarak menfaat ilişkilerini öne çıkarmaktadır. Gözde Hanım da Mustafa Bey gibi bu İslami öğretilerin insanların eleştirel düşüncelerinin önünde engel olduğuna inanmaktadır. ‘Örümcekleşmiş beyin mantalitesi’, ‘geri zekâlı örümcek beyinliler’, ‘örümcek beyinli zihniyet’ gibi nitelendirmeleri Gözde Hanım görüşme boyunca birkaç defa ifade etmiştir. AK Partilileri kullanılmamaktan dolayı örümcek ağları ile örülmüş çalıştırılmayan zihin sahipleri olarak nitelendirmektedir. Fakat Gözde Hanım menfaat ilişkilerini de işin içine katarak bu insanları sadece biat kültürünün kurbanları olarak görmediğini aynı zamanda kendi çıkarları için hareket eden kötü insanlar olarak onlardan nefret ettiğini dile getirmektedir. Hatta yeğeninin dahil olduğu İslami grubun ‘ahlaksız’ ilişkilerini anlattığı bir yerde bu kişilerden ‘iblis’ diye bahsetmektedir. Bütün bu ifadeler ile birlikte ulusalcılar ve ötekiler olarak gördükleri İslamcılar

arasında aşılması güç duygusal engeller konulduğu söylenebilir (Koschut, 2018, s. 504).

İslami semboller, simgeler ve karşılaşmalar özellikle AK Parti seçmeni ile yaşanan deneyimler görüşmecilerde yoğun olumsuz duygular ortaya çıkartmaktadır. Bu sembollerin belki de en önemlisi baş örtüsüdür. 1990'larda yoğunlaşan baş örtüsü/türban tartışmaları ulusalcı kesimin genellikle en çok karşı durdukları ve rahatsız oldukları konulardan birini teşkil etmektedir. 2000'lerde de Deniz Baykal yönetimindeki CHP ile bu tartışmalar devam etmiş fakat sonrasında AK Parti'nin bu tartışmalardan nemalandığı ve bunun önünün kesilmesi gerektiği gerekçesi ve Türkiye'deki sol ve liberal grupların baskıları, AB'nin uyarıları ile birlikte genel bir uzlaşa ile baş örtüsü yasakları sona ermiştir. Fakat ulusalcıların baş örtüsüne dair görüşleri eskiye göre birtakım değişimler gösterse bile bunun bir kabul ediş ve onaylama durumundan çok uzakta olduğu söylenebilir. Ressam olan Şükrü Bey (68), gazeteci Mustafa Balbay'ın hapisten çıktıktan sonra İzmir'e geldiği ve konuşma yaptığı bir toplantıya katılan 'türbanlı bir bayana' karşı gösterilen tepkiyi eleştirmekte fakat ardından 'türban' takmayı da eleştirmektedir:

“Bir tane türbanlı bayan geldi. Millet oradan laf attı, buradan laf attı... Kadına bağırıldılar... Kadın çıktı gitti. Yani ne oldu? Öbür tarafa biz onu ötelemiş olduk. Ve bu tarafa gelmek isteyen o tarafa ittiler. Neden? Yaaaav bana benzesin! Bak, türbana ben de karşıyım yani, daha doğrusu başının örtüldüğünden çok beynin örtülmesinden şikayetçiyim. Çünkü onun beyni yıkanmış yani. Ben öyle görüyorum, her şeye inanan veya işte şühinin şeyhinin söylediklerine inanan, aklını kullanmayan insanlar yani... Ve onların o durumuna acıyorum yani, üzülüyorum. Ama bu şekilde itelediğimiz zaman maalesef ki biz başarıya ulaşamayız.”

Şükrü Bey öncelikle pragmatik bir şekilde 'türbanlı bayanların' öteki gruba doğru ötelenmemesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat bu noktada kendi grubundan dışlanmaması gerektiği veya grubunun bazı değerlerindeki katılığın son bulması gerektiği gibi gerekçelerle bu saptamada bulunmamaktadır. Bu insanları AK Parti'ye katılmaya mecbur bırakmamak üzerine bu söylemi inşa etmektedir. Gerçi görüşme sırasında 'türbanlı bayanın' durumunu anlatırken bu durumdan rahatsız olduğunu hatta üzüntü duyduğunu belli edecek tonlama ve mimikler sergilemiştir. Fakat sonrasında baş örtüsü hakkındaki yorumları gözden geçirildiğinde bu kadınların 'beyinlerinin yıkandığını' iddia etmektedir. Bu iddia ulusalcılar arasında sıklıkla kullanılan bir

iddiadır. AK Partili seçmenler için özellikle de kadınlar hakkında kendi iradelerinin dışında ve kendi çıkarlarına aykırı olarak hareket ettiklerine dair bir algı söz konusudur. Bu kişilerin özellikle muhafazakâr ortamlarda büyüyenlerin sorgulamadan itaat etmek üzerine davranış geliştirdikleri düşünülür. Yukarıdaki AK Parti seçmenine ait yorumlarda bu özellik görülebilir. Baş örtülü kadınlar için de bu varsayım sıklıkla kullanılmaktadır.

Emekli hakim olan Macit Bey (71) de Şükrü Bey'inkine benzer yorumlarda bulunmaktadır. Macit Bey önce kendi algısındaki değişimden bahsetmektedir. Eskiden muhafazakâr giyimdeki insanlardan daha çok rahatsız olurken sonrasında çeşitli karşılaşmalar sayesinde onlar hakkındaki önyargılarının değiştiğini belirtmektedir. Fakat hemen sonra o da Şükrü Bey gibi kadınların baş örtüsü takmasını bir 'beyin yıkama' eylemi olarak gördüğünü söylemektedir:

“Önceden türbanlı, eli tespihli, takkeli tipler bana çok rahatsız edici gelirdi. Şimdi zaman zaman karşılaşıyorum. Özellikle siyasi parti (CHP) içerisindeki çalışmalarda, barolarda vesaire. Pek öyle dış görüntülerindeki gibi değil. Yani illa o inançta (AK Partili) oluyorlar anlamına da gelmiyor. Yavaş yavaş onu hissediyorsunuz. Bu yüzden çok az böyle kırıntı babında mutlu oluyoruz. Evet diyorum bu örtünüyor ama örtünmesini gerektiren bilinçli örtünme değil bana göre. Onlara ben beyni yıkanmış diyorum. Çünkü benim anlayışıma göre bir insan, özellikle bir kadın kendini kısıtlayarak -sosyal yaşamdan- yani kişisel özgürlüklerini kısıtlayarak özgürleşemez. Bu mümkün değil. ‘Ben cezaevine gireceğim, özgürleşeceğim’ diye bir düşünce gibi. Bu onun gibi bir şey, kendinizi hapsediyorsunuz. Beynen nasıl özgür oluyorlar bunu anlayamıyorum. Tabi anladığım nokta şu: Bu bir akıl tutulmasıdır, bilinç çıkarması, bilinç bulanıklığıdır. Beyin yıkamadır. Ne dersiniz deyin!”

Kadınların baş örtüsü ulusalcılar için zaman içinde görece daha ılımlı baktıkları bir konu olmakla birlikte olumsuz bakış açıları ve hakir görme durumları hala devam etmektedir. İlginçtir ki görüşmeciler arasında baş örtüsü konusunu ‘beyin yıkama’, düşük saygınlık düzeyinde olma minvalinde gündeme getiren iki görüşmeci de erkektir. Kadın görüşmeciler de ‘türban’ konusundan görüşmelerde bahsetmişlerdir. Fakat kadınların bu konudan bahsederken ki duyguları daha çok korku ve endişe içermektedir. Sokaklarının ve kentlerinin değişimi baş örtülü kadınların sayısının artması ve bu durumun onları endişelendirdiğinden veya AK Parti iktidarının bir gün baş örtüsünü, feraceyi zorla kendilerine de giydireceğinden kaynaklı duydukları endişeden bahsetmişlerdir. Kadın görüşmeciler de baş örtülü kadınları kendilerinden

daha düşük statüde görmektedirler ama Şükrü ve Macit Bey gibi özellikle bir beyin yıkama anlatısı kurmamışlardır. Dolayısıyla baş örtüsü konusu ulusalcı erkekler ve kadınlar tarafından farklı duygularla ifade edilmektedir. Ulusalcı erkeklerde ataerkilliğin kendilerine verdiği güçle kadının iradesini daha rahat bir şekilde görmezden gelme durumu söz konusudur.

Genel bir anlatı olarak ‘cahil halk’ ve eğitilmiş ‘aydın’ ulusalcılar ikililiği kurulmaktadır. Bu ikililikte ulusalcılar AK Parti seçmeni ile eşitledikleri ‘halk’ı iradesiz, eleştirel düşünceden yoksun olarak tanımlamakta ve bu varsayımlarına “cahil, örümcek beyinli, omurgasız” gibi duygu taşıyan etiketler yüklemektedirler. Bu ikililikte ulusalcılar kendilerini gerçeklere haiz olan, onları kavrayan ve anlamlandıran, aldığı bilgiyi eleştirebilen ve yorumlayabilen, toplumun okuyan, eğitilmiş kesimi olarak kurgulamaktadırlar. Görüşmecilerin çoğunluğunun öğretmen kökenli olması belki bu tahayyülün ortaya çıkmasında etkili bir faktör olarak görülebilir. Fakat öğretmen olmayan görüşmecilerde de benzer söylemlerin bulunması bu ikili tahayyülün yaygın olabileceği ihtimalini de güçlendirmektedir. Kendilerini statü olarak üst pozisyona yerleştiren ulusalcılar kendileri ile gurur duymakta ve tepeden bakan bir eda ile kendilerine belirli bir sorumluluk yüklemektedirler: ‘cahil halkı eğitmek!’ Hüseyin Bey bir ulusalcının nasıl olması gerektiğini anlattığı bölümde benzer bir ikililik üzerinden ulusalcıya halkı eğitme sorumluluğu yüklemektedir:

“Bir ulusalcı eğitilmiş olabilmeli. Cahilin yanında konuştuğu zaman onun dikkatini çekebilmeli. Yani onunla oturup muhabbet etmesi belki zor olur ama ona anlatabilmeli. Adam ilkin karşı çıkar ama muhabbet ettikten sonra ‘Aaaaa öyle olmaz. Böyle olsaydı’ diye düşünür. Kanal açıyorlar, fikirleri değişiyor. Onun fikirlerini değiştirmek için onun seviyesine ineceksin. Onun anlayacağı dilden konuşacaksın. Bir de çok böyle bilimsel konuşmayacaksın.”

Ulusalcılara yüklenen halkı eğitmek sorumluluğu bir taraftan ‘cahil halk’ imgesini pekiştirirken bir taraftan da ‘halk’ diye nitelendirdikleri gruplarla ulusalcıların arasındaki bariyerin güçlenmesini sağlamaktadır. Kendileri ve grupları hakkında hissettikleri gurur ile stereotip bir halka karşı duydukları tikslenme, aşağılama ve öfke ile bu bariyerin dayanıklılığı artmaktadır. Ulusalcıların zihinlerinde halk ile kurulan iletişim tek yönlü ve eğitim, bilinçlendirme amaçlıdır. Aşağı gördükleri bu grupların ‘seviyesine inilmesi’, anlayamayacakları ‘bilimsel’ söylemlerden kaçınılması ve onlara karşı sabır gösterilmesi gerekmektedir. Halk ile kurdukları

ilişkideki statü farkına yapılan vurgu diğer birçok görüşmecide de karşımıza çıkmaktadır. Emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım önce karşısındakinin seviyesine düşmemek için tartışmaya bile girmediğini söyledikten sonra ulusalcıların ‘halkı eğitmek’ sorumluluğunu hatırlamış olacak ki hemen ardından “Ama bunu yapmamız yanlış. Biz tartışmaya gireceğiz. Biz yine kendi sükunetimizi bozmadan tartışmaya gireceğiz...” diye belirtme ihtiyacı duymuştur. Fakat Didem Hanım’ın halkın cehaletine olan tiksintisi o kadar fazladır ki bu fikri söyler söylemez kendini o pozisyonda hayal edip hemen rahatsız olmuş ve “... ama o insanlar, o kadar [sesi yükseliyor] cahiller ki seni aşağıya çekiyorlar. Yani böyle şeyler, bu cahillik beni mahvediyor. AKP döneminde yaşanan cahillik ötesi...” diyerek aslında halkı eğitmek istemediğini belirtmiştir. Görüşmecilerin hemen hemen hepsi daha önce veya hala özellikle yoksul grupların gençlerine, çocuklarına eğitim vermeyi amaçlayan faaliyetler içinde bulunmuş veya bulunmaktadır. Bu kendilerine yükledikleri ‘aydın’ kimliği ve ötekine yükledikleri ‘cahil halk’ nitelendirmesinin sonucu olarak düşünülebilir. Didem Hanım haricinde özellikle gençler ve çocuklar ile yapılan faaliyetleri görüşmecilerin çoğunluğu yardım faaliyeti olarak görmekte, kendilerinden verdikleri ve karşılığında bir şey alabileceklerini asla akıllarına bile getirmedikleri tek taraflı bir ilişki olarak görmekte ve eğitim sorumluluğunu yerine getirdikleri için kişisel bir tatmin yaşamaktadırlar.

AK Parti seçmeni ile ‘halkın’ eşitlenmesi sonrasında onlara karşı hissedilen aşağıılama, öfke ve zaman zaman tiksintme duyguları genel anlamda AK Parti ve iktidardaki kişiler söz konusu olduğunda bambaşka bir boyut kazanmaktadır. Halk, ‘cahilliği’ sebebiyle belirli ölçüde sorumluluktan azade tutulup hatta bazen saflık, naiflik ve iradesizlikle malul olması sebebiyle yardım eli uzatılabilecek bir grup olarak tahayyül edilebilirken AK Parti’nin elitlerine karşı görüşmecilerin öfkeleri çok daha şiddetlenmektedir. Gruplar arası ilişkilerde, biz ve öteki kurgusunda öfke ve nefretin güçlenmesi ile birlikte ötekini insandışılaştırma (dehumanization) karşılaşılabilen bir durumdur. İnsandışılaştırmanın bariz biçimlerinde kişiler karşı grubun üyelerini insandan daha aşağı gördükleri ve genellikle tiksiniç ve kötücül özellikler yükledikleri diğer canlılarla özdeşleştiren söylemler geliştirirler (Haslam, 2006). Görüşmeciler AK Parti seçmeni hakkında aşağıılayıcı ve olumsuz birçok ifade kullanmalarına ve onları yoğun bir şekilde eleştirmelerine rağmen onlara dair insandışılaştırma yapmamışlardır. Fakat konu AK Parti’nin yöneticilerine geldiğinde iki görüşmeci özellikle bu kişilerin

insani özelliklere ve insani duygulara sahip olmadıklarını açıkça ifade etmektedir. Emekli memur olan Yasemin Hanım (70), önce AK Parti'nin ülkeye verdiği zararları anlatıp halkı cahil bırakmaya, kadınları eve kapatmaya çalıştıklarını belirttikten sonra bu geleneğin izlerinin Adnan Menderes'e Özal'a kadar sürülebileceğini söylemektedir. Bu gelenek Yasemin Hanım'a göre Türkiye'ye ve Atatürk ilkelerine en büyük kötülükleri yapmıştır:

“Yani ülkeyi yok etmek için gelmiş bir grup bunlar. İnsan da demek istemiyorum, insanlıkla da ilgileri yok bunların!”

Yasemin Hanım için AK Parti ve aynı gelenekten gelen diğer partiler ülkeye büyük zararlar vermişler ve hala da vermektedirler. Bu sebeple Yasemin Hanım bu grupları insan olarak nitelendirmek istememektedir. Sosyalist soldaki bir partinin üyesi olan Nur Hanım (49), AK Parti elitlerinden söz ederken insandışılaştırmanın birçok yönüyle örneğini sunmaktadır. Nur Hanım'a yirmi yıllık AK Parti iktidarını düşündüğünde en yoğun olarak hangi duyguyu hissettiği sorulduğunda Nur Hanım'ın yanıtı AK Parti elitlerine karşı yoğun öfke ve nefret içermektedir:

“Vallahi duygu olarak kin, nefret diyebiliriz tabii ki... Vicdansızlık yaaa! Bunun bir izahı yok. Bakın duyguları tanımlamak için şöyle bakmak lazım: Sizin duygunuzla aynı duyguyu yaşayıp yaşamadığına bakmanız lazım karşınızdakinin. Karşınızdaki o duyguyu yaşayamayınca değerlendirmeniz boşa kalıyor. Çünkü onda vicdan yok ki vicdansızlık yapsın. O yüzden yani onun doğası gereği... Hani akrebin sokması gibi... Niye soktun diyorsun sen. Akrebin sokması da doğası gereği. O da onun doğası gereği vicdansız! Halka düşman, doğaya düşman, çevreye düşman, insana düşman, hayvana düşman her şeye düşman yani.. Bir dördüncü tür yaratık diyoruz biz artık. Öyle tanımlamak lazım o var olan yapıları.”

Nur Hanım, AK Parti'nin elitlerine ve onların iktidar etme şekillerine karşı yoğun öfke beslediğini açıkça ifade etmektedir. Karşı grubu olarak gördüğü bu AK Partililer ile aynı duyguları taşımalarının imkânsız olduğunu çünkü onların doğaları gereği vicdanlı bir davranış sergileyemeyeceklerini iddia etmektedir. Nur Hanım'a göre onlar kendi davranışları üzerinde yargıda bulunmalarını sağlayan ve iyiyi, doğruyu yapmaya yükümlü hissettiren içsel güçten yani vicdandan yoksundurlar. İnsandışılaştırmanın veya aşağı insan olarak görmenin özelliklerinden birisi de aşağı görülen ötekilerin kendileri ile aynı insani duyguyu hissedemeyeceklerinin varsayılmasıdır (Leyens, ve diğerleri, 2000). Bu noktada Nur Hanım, AK Parti

elitlerinin doğasını akrebin doğası ile karşılaştırmaktadır. Akrep metaforu Türkçede olumsuz çağrışımlar ortaya çıkarmaktadır: “Örneğin her fırsatta başkalarını inciten, kıran ve onlara kötülük edenler için “akrep gibi” deyimi kullanılır” (Tiken, 2010, s. 161). Akrep zehirli, öldürücü ve gece canlısı olması sebebiyle birçok konuda kötücül bir simge olarak kullanılmaktadır. Nur Hanım’da akrebin zarar verme özelliğinin onun doğası gereği olduğunu söyleyerek AK Parti elitlerinin de herhangi bir vicdan azabı hissetmeden zarar vermelerini akrebin doğasına benzetmektedir. Sonrasında Nur Hanım AK Parti elitlerinin her şeye zarar verdiğinden bahsedip onları insan, bitki ve hayvan türlerinden sonra ‘dördüncü tür yaratık’ olarak nitelendirmektedir. Özellikle belirtmelidir bu insandışılama görüşmecilerin genelinde gözlemlenen bir durum değildir. Çoğu görüşmeci AK Parti elitlerine karşı yoğun olarak öfke beslemekle ve onları kötü insanlar olarak görmekle birlikte Nur Hanım’ın yaptığı gibi insan özelliklerinden arındırma yoluna başvurmamaktadırlar. Fakat belirli ölçüde bir sınırdan yeri aldıkları da söylenebilir. Hissettikleri yoğun öfke, nefret ve aşağılama duyguları her sınırın öbür tarafına geçmelerine sebep olabilir.

Ulusalcıların yoğun olarak hissettikleri bu aşağılama ve hakir görme hali, bir önceki bölümde bahsi geçen yenilgiler, kayıplar ve güçsüzlük ile birlikte düşünüldüğünde çelişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıplar yüzünden hissedilen üzüntü, yenilgiler yüzünden hissedilen çaresizlik normal koşullarda ulusalcıların kendilerinden daha fazla güç ve statü sahibi olduğunu düşündükleri AK Partililere karşı hınca dönüşme olasılığı taşımaktadır. Üst üste gelen seçim zaferleri ile AK Parti gücünü konsolide ederken ulusalcılar bu iktidarsızlık durumundan kaynaklı olarak kendilerini daha aşağıda konumlandırmaları söz konusu olabilirdi. Fakat tam tersi bir şekilde ulusalcıların zihinlerinde kendileri kültürel alanda statü olarak AK Partililerden daha üstte yer almaktadır. Diğer alanlarda kaybettikleri statülerinin bu alanda hegemonik bir hal aldığını düşünmektedirler. Bu kendine güven hali bir yandan mağduriyet söylemi ile ulusalcılık ideolojisinin popülerleşmesinin önünde bir engel teşkil ederken diğer taraftan da kendilerini de mağdur olarak görmelerinin önüne geçmektedir. Özellikle halka karşı giriştikleri aşağılayıcı söylemlerle birlikte ekonomik ve politik açıdan sahip olmadıkları bir elit halini kültürel ve söylemsel açıdan ortaya koymaktadırlar. Avrupa’daki yeni milliyetçilikler aynı zamanda popülist hareketler olarak halk ve elitler ayırımına sıklıkla başvurmakta ve kendilerini elit-halk zıtlığında halk tarafına konumlandırmaktadırlar. Bu anlamda her ne kadar ‘beyaz’

Avrupalılar olarak kendilerini üstün hissetseler bile bu üstünlüklerini siyasi, ekonomik mağduriyetler sebebiyle geri planda tutarak popülerleşmektedirler. Türkiye'deki ulusalcılar ise bir önceki bölümde deneyimledikleri bütün mağduriyetlere karşın kültürel bir elitlik hali kurguladıkları ve bunu aşağılayıcı söylemlerle pekiştirdikleri için popülerleşme ihtimallerini çok azaltmaktadırlar.

3.3.4 Korkunun Hükümdarlığında Suskunluk ve İç Savaş Tehdidi

Ulusalcılar üzerine düşünüldüğünde, araştırma yapıldığında hatta gündelik hayatta farklı ideolojik pozisyondan kişiler onlar hakkında bir söylem geliştirdiğinde genellikle ulusalcıların en çok üzerinde durdukları (bazen takıntılı olduklarını ima ederek de) kavram olarak laiklikten bahsedilir. Laikliğin kaybedileceğine dair korku ve endişe ulusalcıların siyasal söylemlerinde en önemli konu olarak daima gündemde tutulmaktadır (Şevkli, 2011; Gürpınar, 2011). Özellikle 2000'ler boyunca laiklik tartışmaları sadece ulusalcıların değil onlar vesilesi ile Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer teşkil etmiştir. Ulusalcılık hakkındaki literatürde de bu ideolojinin temel birleşeni olarak ilkçil laiklik gösterilmektedir (Çınar & Taş, 2017). Hatta ulusalcıların laiklik anlayışı 'katı' bir laiklik olarak da birçok akademisyen tarafından eleştirilmektedir (Gürpınar, 2011; Kuru, 2007; Ulusoy, 2009).

Literatür ile uyumlu bir şekilde görüşmeciler ne zaman laiklikten söz etseler onun Türkiye Cumhuriyet'i için ve kendi hayatları için ne kadar önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Laiklik onlar için aynı zamanda Batılılaşmanın ve modernleşmenin mihenk taşlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Bütün bu vurgulara rağmen literatürdekinden çok farklı olarak görüşmeciler için laiklik önemli olsa da görüşmelerin ana konusunu oluşturmamaktadır. Konu olarak gündeme geldiğinde de 2000'lerdeki literatürden farklı bir noktada odaklanmaktadır. 2000'lerin özellikle başları AK Parti'nin yeni iktidara geldiği döneme tekabül etmesi sebebiyle ulusalcılar için laik kurumların ve laik uygulamaların varlığı ve korunması gerekliliği temel bir konudur. AK Parti'nin bu uygulamaları ve kurumları yıpratması veya ortadan kaldırmasına karşı korumacı bir tavır içindedirler. Özellikle 'türban' tartışmaları etrafında cereyan eden bütün polemikler bu korumacı yaklaşımın bir sonucudur. Fakat AK Parti iktidarının konsolide olduğu günümüzde görüşmecilerin laiklik hakkındaki söylemleri farklı bir veçhe kazanmaktadır. Laiklik artık tam anlamıyla olmasa bile

kaybedilmiş bir teamüller ve pratikler bütünü olarak görülmektedir. Eskiden olsa devlet dairesinde terliği ile abdest alan memur laiklik üzerinden tartışılacakken görüşmecilerden Ali Bey (76), bu tartışmayı AK Parti'nin kendi memurunu yaratması ve bu memurun ideolojisi belli olduğu için kendisine tarafsız bir şekilde davranıp davranmayacağı hakkındaki endişeleri üzerinden aktarmaktadır. Bu ve benzeri kanıksanmış durumlar görüşmecilerin söylemlerinde çokça ortaya çıkmaktadır. Görüşmeler sırasında çoğu kez konunun laikliğe bağlanacağı düşünüldüğü noktada görüşmeci bu konuyu liyakatsizliğe, kuralsızlığa, saygısızlığa bağlamayı tercih etmiştir. Dolayısıyla günümüzde artık laiklik kaybı korkusundan başka bir durum söz konusudur. Görüşmeciler laiklik konusunda bu kaybın ve yenilginin gerçekleştiği konusunda hemfikirdirler. En azından artık eski günlerdeki gibi kaybedilecek bir laiklik pratikleri dizgesi ve onu koruyan kurumlar bulunmamaktadır.

Laiklik kaybı korkusu yerini başka bir endişe ve korkuya bırakmaktadır. Görüşmeciler iki konuda ciddi endişeler ve korkular deneyimlemektedir. Birincisi Türkiye'de iç savaş çıkma tehditti diğeri ise AK Parti'nin baskıcı politikaları sebebiyle kendilerine, ailelerine veya gruplarına zarar geleceği endişesi. Birinci endişe ve korku laiklik kaybı korkusu ile belirli açılardan aynı kaynaktan beslenmektedir. Her ikisinde de Türkiye'deki 'İslamcı' kesimlerin kendi fikirlerine, görüşlerine ve inançlarına göre bir sistem ortaya çıkarma ihtimallerinden kaynaklı bir endişe söz konusudur.

Türkiye'deki genel seçimlerin çok partili sisteme geçildiğinden beri rekabetçi olduğu ve toplumun birçok kesimi tarafından ilgi ile takip edildiği söylenebilir. AK Parti iktidarı ile siyasal alan her ne kadar giderek otoriterleşse bile siyaset bilimi literatüründe Türkiye'deki siyasal rejim seçimli/rekabetçi otoriter olarak nitelendirilmektedir (Esen & Gumuscu, 2016; Sözen, 2019). Bu rejimlerde sivil toplum ve kurumlar demokratik bir şekilde çalışmadığı, ifade ve basın özgürlüğü üzerinde baskı olduğu için seçimler vatandaşların kendi siyasal pozisyonlarını ifade edebilecekleri ve siyasal iktidarı değiştirebilecekleri tek alan olarak görülmektedir. Bu sebeple de genel seçimler büyük bir ilgi ile takip edilmektedir. Bu araştırmanın saha çalışması 2023 başkanlık ve genel seçimleri öncesinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin birçoğu seçimleri kendi destekledikleri başkan adayı ve partinin kazanacağını düşünmektedir. Hatta bazı görüşmeciler bu zaferin gerçekleşeceğinden, bu sefer yenilgi değil de galibiyet ile bu seçimden çıkılacağından neredeyse emindir.

Fakat görüşmeciler tam da yirmi yıldır süregiden yenilgiler silsilesinden çıkılacağı bu seçimin kazanılması halinde veya kazanılmasından önce kendilerince önemli bir tehdit algılamaktadırlar: ‘iç savaş çıkma olasılığı’. İç savaş çıkmasından korkan görüşmeciler bu durumun ortaya çıkmasının nedenleri arasında AK Parti’nin seçmenleri arasında cihatçı zihniyetin yaygınlığını, AK Parti’nin İslami öğretiler ile kendi kadrolarını yetiştirmesini, ülkeye gelen Afgan, Suriyeli göçmenlerin Uluslararası Savunma Danışmanlık İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş (SADAT)¹¹⁰ tarafından askeri eğitime tabii tutularak ülkedeki laik kesimlere karşı kullanılması ihtimalini belirtmektedirler. Bu konjonktürle ilgili gibi görülen tehdit algısı aslında AK Parti’nin yirmi yıllık iktidarı boyunca eğitimi, sosyal alanları, medyayı ve medeni kanundaki değişikliklerle belirli yasaları İslami değerler üzerinden değiştirmesinin, dolayısıyla gerçekleşen yapısal değişimlerin bir sonucudur aynı zamanda.

AK Parti seçmenine yönelik hakir görme, aşağılama eğilimleri gösteren ve genellikle bu seçmeni AK Parti’nin politikalarına sorgulamadan biat eden kitleler olarak niteleyen ulusalcılar için bu gruba yönelik diğer hissettikleri yoğun duygunun korku olduğu söylenebilir. Türkiye’de iç savaş çıkarılmasından korktuğunu belirten Alevi inancını benimseyen Hüseyin Bey (66), ‘karşı tarafın’ gözünü karartarak kendilerine rahatlıkla zarar verebileceğini iddia etmektedir:

“[...] ben şundan korkuyorum sadece; iç savaş çıkarılmasından korkuyorum. Niye korkuyorum biliyor musunuz? Karşı taraf hiç gözünü kırpmadan adam öldürür. ‘Biz Allah uğruna cihattayız’ dediği zaman hiç kimseyi tanımazlar. Çok cahiller! İşte o pozisyona gelmekten çok korkuyorum.”

Hüseyin Bey, Türkiye’de bunu daha önce de denediklerini belirterek Çorum, Maraş ve Sivas olaylarını zikretmektedir. Din için hiçbir insani değeri gözetmeden, neden niçin ve kime saldırdığı fark etmeksizin cihat yaptığını düşünerek insan öldürecek bir kitlenin bulunması Hüseyin Bey’in en büyük korkusudur. Benzer bir yaklaşımı ADD’nin yeni yönetimi ile birlikte çalışan Gözde Hanım (49) da

¹¹⁰ SADAT 28 Şubat 2012 yılında emekli askerler tarafından kurulan “uluslararası savunma alanında danışmanlık, askeri eğitim ve lojistik hizmetleri veren ilk ve tek Türk Özel Askeri Şirkettir.” SADAT’ın kendi sitelerinde “silahlı kuvvetler ve polis teşkilatlarının ihtiyaç duyabileceği her türlü hizmeti A’dan Z’ye sunma imkan ve kabiliyetine” sahip olduğunu belirtmektedir (SADAT).

SADAT kurucusu olan emekli Tuğgeneral Adnan Tanrıverdi bir süre boyunca (2018-2020) Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın başdanışmanlığını yapmıştır (SADAT Başkanı açıkladı... Erdoğan, Adnan Tanrıverdi’yi neden başdanışmanı yaptı?, 2022).

sergilemektedir. AK Parti seçmenini her an kendilerine zarar verebilecek bir grup olarak görmekte ve onlardan hem korkup hem de onları aşağılamaktadır:

“Bu gerizekâlı, örümcek beyinliler Müslümanlık yoluna cihat yapmak sevap olduğu düşüncesi ile yetiştiriyorlar. Dolayısıyla da çok korkuyorum. Ondan artık çok korkuyorum! Artık hani ciddi korkularım yoğun safhada yaşıyorum son dönemlerde[...] Yaşam kalitemiz düştü, yaşama sevinci düştü...”

Görüşmecilerin bu korkularında özellikle Türkiye’deki eğitim sisteminin İslamileştirilmesi önemli etkenlerden bir tanesidir.¹¹¹ Emekli memur olan Yasemin Hanım (70) bu durumu İmam Hatip okullarını örnek göstererek açıklamaktadır. Yasemin Hanım kendisini korkutan durumu anlatırken İmam Hatip okullarında Atatürk’e ‘deccal’ dendiğini, kadınların ‘şeytan’ olarak nitelendirildiğini duyduğunu söyleyip gençlerin bu şekilde yetiştirilmesinin kendisini çok korkuttuğunu belirtmektedir. İmam hatiplerde yetişen gençlerin yanı sıra bu kişilerin sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kadrolarına yerleşmesi ve AK Parti’nin gerek bütçesi ile gerekse de kadro sayısı ile büyük bir İslami ‘ordu’ ortaya çıkarttığı endişesini dış hekimi olan Orçun Bey (63) dile getirmektedir:

“[...] bu adamlar iktidara geldi, ülkenin her yerinde işte tarikatlar yoluyla bir şeyler beceriyorlar. Gittikçe imam sayısı artıyor efendim. Diyanet kadrolaşıyor. Türkiye’nin her yerinde Diyanet ordusu oluşturulmuş durumda neredeyse. Bunların fikirleri ileride siyasal İslam’ın en koyu noktasına kadar gidebilir...”

Diyanet İşleri Başkanlığı’ndaki bu kadrolaşmanın yanı sıra görüşmeciler özellikle bekçi pozisyonunun oluşturulmasına ve pozisyona çok sayıda kişinin alınmasına da değinmektedirler. Eskiden TİP’li olan Sibel Hanım (67), 6000 tane bekçi alındığını fakat kendisinin bu bekçileri görmediğini, bu bekçilerin kime neye hizmet ettiklerini bilmediğini ve bu durumun kendisini korkuttuğunu belirtmektedir. Emekli öğretmen olan Mustafa Bey (65) ise “bekçi kadrolarının tamamen AKP’ye hizmet ettiğini” düşündüğünü belirtmektedir. Görüşmecilerin özellikle kadrolaşmalara dair korkuları onların güç kaybı ile ilişkilidir. Korku ve endişe duyguları kişilerin

¹¹¹ İlginçtir ki 2000’lerin başında ‘laik eğitime zarar vermesi’ üzerinden tartışılan bu konu 2010’ların sonundan itibaren ‘eğitimin İslamileştirilmesi’ olarak konuşulmaktadır. Bu bir kaybın dildeki göstergesidir. Laik eğitim üzerinden bir söylem geliştirmek, hali hazırda laikliğin birçok alanda kaybedildiği düşünüldüğü için artık bir mevzu değildir. Başka bir aşamaya geçilmiştir.

kendi güçleri azalırken ötekinin gücünün artmasından kaynaklanmaktadır (Kemper T. , 2001, s. 66). Ulusalcılar AK Parti'nin iktidarı sırasında kendi gruplarının devlet kadrolarından dışlanması durumu ile karşı karşıya iken öteki olarak tahayyül ettikleri grubun kendilerine bu kadrolarda yer bulmasının yanı sıra giderek çoğaldığını düşünmektedirler. Görüşmecilerin birçoğu farklı bağlamlarda kendilerinin artık azınlıkta kaldığını belirtmişlerdir. Sayıca azınlıkta hisseden ulusalcılar aynı zamanda yüksek yargı, ordu gibi yıllarca kendi gruplarından kişilerin çoğunlukta olduğunu düşündükleri kurumlarda güçsüzleşmişler, bunun yanı sıra ötekiler hem bu kurumlarda çoğalmış hem de polis, bekçi, imam kadroları ve kaynakları ile birlikte genişleyen ve güçlenen bir pozisyona gelmişlerdir. Bu durum ulusalcıların özellikle iç savaş gibi askeri ve insan gücünün ön plana çıktığı bir kargaşa olasılığında kendilerini çok daha zayıf hissetmelerine ve yoğun bir korku duymalarına sebep olmaktadır.

2023 başkanlık ve genel seçimleri öncesinde görüşmecilerin birçoğu seçimlerin kazanılacağı konusunda umutlu bir söylem içindedirler. Hatta bazı görüşmeciler seçimleri kazandıktan sonra ülkenin nasıl düze çıkarılacağı ile ilgili yorumlarda bulunmaktadırlar. Fakat bu kadar umutlu olmalarına karşın aynı zamanda içlerinde Recep Tayyip Erdoğan'ın iktidarı bırakmak istemeyeceği ve bunun için elinden ne geliyorsa yapacağına dair bir endişe bulunmaktadır. Görüşmelerin yapıldığı süreçte CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun SADAT'a ani ziyareti sebebiyle görüşmecilerin iç savaş olasılığı algısını pekiştirmiştir. Kılıçdaroğlu, SADAT'ın önünde yaptığı açıklamada bu kuruluşun 'paramiliter' güçler yetiştirme ihtimali üzerinden seçimler için tehlike olduğuna gönderme yapmakta ve CHP'nin demokratik seçimlerin gerçekleşmesi için her türlü çabayı göstereceğini belirtmektedir (2022). Kılıçdaroğlu'nun bu açıklamaları sonrasında ulusalcı kesimlerde halihazırda var olan iç savaş tehdidi SADAT ve göçmenleri de içine alacak şekilde artmıştır. ADD'nin yeni yönetimiyle çalışan Gözde Hanım (49), Erdoğan'ın seçimi kaybetmek istememesini, SADAT'ın faaliyetlerini ve Afgan göçmenleri birleştirerek bir iç savaş anlatısı oluşturmaktadır:

“[...] bu son dönemde bütün ifşaların ortaya çıkması,¹¹² beni inanılmaz derecede korkutuyor. Hatta bu seçimlerin olacağına bile çok inanmıyorum. Olursa da şöyle olabilir: Hani bu SADAT olayı: SADAT'çıların Afganları

¹¹² Sedat Peker'in mafya ve devlet arasındaki ilişki ağlarını anlattığı youtube yayınları.

ülkeye getirtme olayı... Bunlar boşuna ellerini kollarını sallaya sallaya ülkeye girmiyorlar diye düşünüyorum. Bunun altında mutlaka bir amaç var. Bu adam [Erdoğan] çünkü kaybetmeyi sevmeyen bir insan. Kaybettiğini gördükçe şu anda, daha da delirdiğini düşünüyorum [...] Zamanı geldiğinde de bir şekilde iç savaş çıkartıp o hali devam ettirecek. [...] iç savaş bazında ülkenin gidişatının çok iyi olduğunu düşünmüyorum. İnşallah kaçarsa da vatan bize kalır!”

Halk oyunları eğitmenliği yapmış olan Şadan Hanım (67) da benzer bir birleştirme yaparak SADAT ile göçmenler arasındaki ilişkinin kendisini korkuttuğunu belirtmektedir. Şadan Hanım aynı zamanda Türkiye’nin giderek Araplaştırıldığından da yakınmaktadır.

“[...] demokratik yapıyı değiştiriyorlar, Araplaştırıyorlar. Dini çok kullandılar. [...] Dini kullanan herkes iktidara geldi zaten bugüne kadar. Dinimizi bozdu. Zaten Emevi dini ve Araplaştırma beni aslında çok ürkütüyor. Demografik yapımız değişiyor: Suriyeliler, Afganlar geliyor. Benim korkum bu SADAT’la ordu kurmaları. Bir kaos yaratıp da iç savaşa götürmelerinden korkuyorum.”

“[...] şu anda en önemli tehdit, bir iç savaş tehdidi görüyorum. Arap ve Afganlardan gelen yani hepsi birer militan gibi gelen genç insanların yarın öbür gün burada bir kargaşa çıkarmasından ürküyorum ve bunu da bekliyorum aslında.”

İç savaş ve İslamileşme/Araplaşma görüşmeciler tarafından en büyük tehdit olarak görülmekte ve ulusalcıların bu konuda dikkatli olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. SADAT ve göçmenler arasındaki ilişkiyi daha büyük bir planın parçası olarak açıklayan emekli hâkim olan Macit Bey (71) ulusalcıların bütün korkularını birleştiren bir anlatı oluşturmaktadır:

“Şimdi geçen gün Kemal Kılıçdaroğlu, isabetli bir şekilde kamuoyunun dikkatini çekmek için bu SADAT kuruluşunun önüne gitti. Şu anda en büyük tehlike o! Ulusalcılık açısından en büyük tehlike olarak ben onu görüyorum. Asrika projesini¹¹³ duymuşsunuzdur. [...] Asrika ile [...] dünyanın dört bir

¹¹³ SADAT’ın kurucusu olan Adnan Tanrıverdi tarafından 2011 yılında kurulan Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Derneği (ASSAM)’ın hedefleri arasında Asya ve Afrika’daki İslam Devlet’lerinin bir araya gelerek bir birlik oluşturması bulunmaktadır. Bu hedefin adını ASRİKA İslam Ülkeleri Birliği Modeli olarak nitelendirmektedirler. Örneğin 13 Ekim 2023’te gerçekleştirilen basın açıklamasında İsrail ve Filistin arasındaki soruna çözüm olarak ASRİKA’nın hayata geçirilmesini öne sürmektedirler: “Kalıcı çözüm için ise; ASSAM’ın kuruluşundan beri üzerinde çalıştığı ASRİKA İslam Ülkeleri Birliği Modeli gibi bir birliğin oluşturulması, Birliğin oluşturacağı Savunma Kuvvetlerine bağlı Barış Gücü’nün ivedilikle kurularak, İslam coğrafyasındaki işgal ve kriz bölgelerine sevk edilebilir hale gelmesi gerekmektedir.” (ASSAM, 2023)

yanındaki İslam ülkesi bir Cumhuriyet olacak. Yani halifelik gibi bir şey. Başkenti İstanbul resmi dili Arapça. Yani Avrupa Birliği'ni düşünün, İslam Birliği gibi bir şey olacak. Şimdi bunun anayasası var, hazırlandı. [...] SADAT, Tanrıverdi denen adam, emekli tuğgeneral başkanlığındaki özel bir şirket [...] Cumhurbaşkanının güvenlik baş danışmanı kisvesi altında bunun altyapısını oluşturdular.”

“İşte Afganistan'dan elini kolunu sallayarak gelenleri burada eğitime tabi tutuyorlar. Bunların bir iki yerde de eğitim yerleri varmış. Aşağıda Suriye'nin kuzeyindeki bölümde o İŞİD'li tipler falan var. Onların eğitimlerini de bunlar veriyorlar. Yani sorduklarında ‘Türk ordusu ile ilgisi yok’ diyorlar ama Türkiye yapıyor bunları. Yani terörü destekleyen bir kuruluş bu. Bugün dışarıya yönelik ama yarın bir gün içeride bir kaos olduğunda da bizim gırtlaklarımızı kesecek olan bir oluşum var.”

Macit Bey için SADAT ve göçmenlerin iş birliği sadece Erdoğan'ın seçim kaybetme ihtimaline karşı aldığı bir önlem değildir: Asya ve Afrika'yı kapsayan bir İslam Birliği projesinin parçasıdır. Ulusalcıların zihinlerinde genellikle Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) Batılı güçlerin Sèvres Antlaşması'nda gerçekleştiremedikleri Türkiye'yi bölme emellerinin yeni bir isimle gün yüzüne çıkmış hali olarak önemli bir tehdit kabul edilmekteydi. Fakat görüşmeler sırasında bazı görüşmeciler BOP'tan söz etse bile korkularını, endişelerini ve tehdit algılarını anlattıkları bölümlerde bu konu gündeme gelmemiştir. Görüşmecilerin yeni korkuları Türkiye'ye yönelik dış tehditten daha çok Türkiye'de çıkacak iç karışıklığa yoğunlaşmaktadır. Özellikle İslamileşmek, Araplaşmak, cihat isteği konuları onlar için endişe verici olmaktadır. Bu durumun Türkiye ve AB ilişkilerinin bozulmasından, AK Parti'nin iktidarını konsolide ederek kültürel alanda dinin ön plana çıktığı politikalar uygulamaya başlamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Ayrıca görüşmecilerin travmalarında Sèvres Sendromu sözü edilen önemli bir konu olarak gündeme gelmekle birlikte korkularını paylaştıkları bölümlerde İran İslam Devrimi ve İŞİD'in Suriye ve Irak'ta cihat ilan ederek gerçekleştirdiği vahşi uygulamalar önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Tunceli doğumlu emekli öğretmen olan Ali Bey (76), AK Parti iktidarı ile ilgili konuşurken AB'ye girileceğine inanmadığını belirttikten sonra asıl kaygısının hep İran gibi olmak olduğunu söylemektedir:

“Avrupa'ya girebileceğimizi hiç tahmin etmedim ve tam tersi olabileceği kaygısı vardı. Örnek olarak işte İran olayı vardı. Acaba hep kaygıyla Türkiye yarın İran gibi olabilir mi [diye düşündüm.] O kaygıyı hiçbir zaman kaybetmedim.”

Emekli işçi olan Seçil Hanım (63) da benzer bir şekilde AK Parti'nin iktidara geldiği zamanda hissettiklerini anlatırken kendi yaşamını İran'da geçen “*Kızım olmadan asla*” kitabına benzetmektedir. Ayrıca İŞİD'in pratiklerine gönderme yaparak 2002'den sonra her an benzer şeyleri yaşayabileceği korkusu taşıdığını anlatmaktadır:

“[...] 2002 yılından sonra ama her an artık bir gün kapımızı çalabilirler feraceyi önümüze atabilirler, giymezen kafanı keseceğiz diyebilirler duygusu çok içimde bir travmadır hala...”

İŞİD'in eylemlerinin yarattığı korku görüşmecilerin söylemlerinde zaman zaman kendini göstermektedir. Özellikle ‘kafamızı kesecekler’ söylemi öteki grubun onlara yapabileceği bir tehdit olarak dile getirilmektedir. Kendilerini ötekilere karşı azınlık, silahsız ve güçsüz hisseden ulusalcılar, zihinlerinde kurdukları ‘vahşetin’ altında ezilmektedirler. İran ve İŞİD korkusunun yanı sıra görüşmecilere Gezi olayları sırasında yaşanan şiddet ve kayıplar da korkutucu gelmektedir. Eskiden TİP’li olan Sibel Hanım bir taraftan sokağa çıkmak ve mücadele etmek istediğini belirtirken bir taraftan da sağduyulu hareket etmek gerektiğini söylemektedir, çünkü kendilerinin silahları yoktur!

“Ben hani dedim ya sokağa çıkalım. Neyse bedeli ödeyelim! Benim gibi düşünen çok. Ama öteki tarafta silah çok fazla. Biz ne yapabiliriz meselesi... Bizde silah yok çünkü. [...] Yani benim bütün korkum o. Birgün bir şey patlak verir insanlar sokağa [çıkarak]. Zaten onu yapmaya çalışıyorlar. Allahtan insanlar sağduyulu ama sağduyulu olunca, ona da sinirleniyorum. Biz mesela niye sağduyuluyuz? Yani böyle onlar çıkacak diye biz niye oturuyoruz? Öyle düşünüyorum ama o da çok kötü bir şey. Yani diğer ülkelerde [Suriye] yaşandı biliyorsunuz ama bu işin sonunun güzel biteceğine de inanmıyorum. [...] Bu seçimin çok sağlıklı bir seçim olacağına, seçim olacağına bile inanmıyorum ben. Kesinlikle ya bu adam kaçacak ya da ortalığı karıştırarak. [...] Benim gibi düşünen çok fazla zaten. Burada da konuşuyoruz. Yani bizi zor günler bekliyor. Korkum çok yani benim de. Korkum şöyle bir yerde çıkarız, biz de yaparız bir şeyler ama yani çocukları gençleri düşünüyorum. Gezi’de bir sürü suçsuz insanlara ne yaptılar gördük yani! Onun korkusu var. Suçsuz insanları tahtayla döverek öldürdüler bu insanlar. Bunların artık gözleri döndü çünkü. Korkum ondan, insanlar da ondan korkuyor zaten fazla konuşmaya. Konuşmamalarının nedeni o zaten.”

Sibel Hanım'ın hissettiği çaresizlik birçok görüşmeci tarafından da hissedilmektedir. Karşı taraftakilerin hem şiddet göstermeye daha eğilimli olduklarını (cihat için öldürme vb.) hem de ellerinde daha fazla silah olduğunu belirtmektedirler. Böylesine bir gücün ötekilerde bulunması karşısında ulusalcılar yoğun bir korku hissetmektedir.

Görüşmecilerin diğer bir korku hissettikleri konu ise AK Parti'nin baskıcı politikalarıdır. Bu noktada görüşmeciler zaman zaman kendi korkularından bahsederken zaman zaman da kendi gruplarına dahil olduklarını düşündükleri kişilerin gözlemledikleri korkulardan söz etmektedirler. Bahsi geçen korkular bir önceki alandaki gibi doğrudan fiziksel güç uygulamalarından kaynaklanmasa bile kişi hürriyetinin ortadan kaldırılması, ekonomik olarak yoksun bırakma/dışlama gibi diğer iktidar uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Görüşmecilerin kendileri ile ilgili en çok yaşadıkları korku söylemleri, muhalif davranışları sebebiyle ceza almak ve hapisaneye gönderilmekten kaynaklanmaktadır. Bu korku sebebiyle eskisine göre daha çok sustuklarını ve kendilerini ifade etmekten çekindiklerini belirtmektedirler. 1956 doğumlu olan ve çeşitli sağlık problemleri olan Sibel Hanım, hapse girmekten korktuğu için sosyal medya paylaşımlarında daha dikkatli olduğunu belirtmektedir:

“Eskiden rahatlıkla paylaşıyordum sosyal medyada her şeyi ama şimdi bir şeyi paylaşırken düşünüyorum. Yani sonuçta benim çünkü sağlığım yerinde değil. ‘Ben oraya [hapse] gidersem üç gün ancak dayanabilirim’ diyorum. O yüzden, o da beni üzüyor. Hani içimdeki şeyleri paylaşmıyorum. Mümkün oldukça paylaşmaya çalışıyorum ama çok sivri şeyleri eskiden paylaşırdık. Mesela onlar beni geri itiyor, yani çocuklar var. Onları düşünmek zorunda kalıyorsun...”

AK Parti iktidarının muhalif olan kesimlere karşı özgürlükleri giderek daralttığını düşünen görüşmeciler eğer iktidar hakkında olumsuz bir sözü yanlış yerde söylerse başına ‘sorgusuz sualsiz’ bir şeylerin geleceği korkusunu yaşamaktadır. Emekli öğretmen olan Neriman Hanım (71) da AK Partili olduğunu, onlar gibi düşündüğünü bildiği kişilerin yanında sessiz kalmak zorunda olduğunu belirtmektedir:

“Yani ister istemez çekinceler yaşattılar bizlere. Mesela AKP hükümetine ters bir düşüncede veya muhalif bir düşüncede olan insanlara bakışlarını bildiğimiz için genelde o zihniyetteki insanların yanında sesimizi kısmak zorunda kaldık. Başımıza bir şey mi gelir? Yanlış bir şey mi söyledim? Çünkü

sorgusuz sualsiz seni doğrudan içeriye alabildikleri şeyler de oldu. Özel yaşamımda çekince duyduğum alanlar oldu.”

Sürekli olarak söylediklerine dikkat etmek zorunda kalmak ve bunu ceza almamak için gerçekleştirmek AK Parti karşısında ulusalcıların güçsüz hissetmelerine sebep olmaktadır. Özellikle haklı oldukları konularda bile haklarını savunamayacaklarını düşünmektedirler. Türkiye’deki yargı sistemine olan güvenleri azaldığı için AK Parti karşısında kendileri suçsuz bile olsa bu suçsuzluğu kanıtlayacak ve onaylayacak bir kurum bulamadıklarından dolayı da bu çaresizlik pekişmektedir. Ali Bey (76), AK Parti’nin baskıcı uygulamalarından dolayı ‘çekinik ve suskun’ kalmak zorunda hissetmekte ve Türkiye’de hak arayacak bir merci olmamasından dolayı rahatsızlığını dile getirmektedir:

“[...] korku da olabilir. Çünkü istediğin yaşantıyı göremiyorsun. [...] haberlere bakıyorsun, Cumhurbaşkanına hakaret davalarının çokluğuna bakıyorsun, eften püsten şeyler... Bir de hakkını arayamadığın bir durum var. Dolayısıyla o şekilde çekinik kalıyorsun. Suskun kalmaya çalışıyorsun. Haklı olsan dahi hakkını savunacak bir merci bulamıyorsun. Bir merci olsa tamam. Hem haksızlığa uğruyorsun hem hakkını savunacak bir merci yok. Karanlık bir dönem...”

Ali Bey kurumlara güvenmediği, kendi haklılığını teslim edeceklerine inanmadığı için kendini geri planda tutmaya çalışmaktadır, sessizleşmektedir. Kurumlara güven eksikliği kurumlarda çalışan kişilerin de kendilerini güvende hissetmemeleri ile ilişkilidir. Görüşmecilere göre AK Parti iktidarında insanlar başlarına bir şey gelebilme ihtimalini düşünerek sürekli olarak korku içinde yaşamakta ve temkinli davranmaktadırlar. Emekli hakim olan Macit Bey (71), devlet memurlarının korkudan hiçbir şekilde inisiyatif alamadıklarını her an başlarına bir şey gelecek endişesi sebebiyle risk taşıyabilecek hiçbir şeyi yapmak istemediklerini aktarmaktadır:

“Moral bozukluğu çok fazla. Devlet memurlarında korku çok fazla. Hiçbir devlet memuru artık risk almıyor. [...] mesela bir şey olduğu zaman ‘şöyle bir yanlışlık yapmışsınız, şu makbuzu değiştirir misiniz? Şöyle paraf eder misiniz?’ dediğin adam hayatta yapmıyor! Korkuyor! Acaba buradan başıma bir iş mi gelir diye. O endişeyi taşıyor. Güvencesiz hissediyor. [...] günümüzde üniversite çalışanları da dahil, akademisyenler de dahil her kademe için böyle. Eskiden bir kamu görevlisini görevinden ayırmak veya uzaklaştırmak, ona disiplin uygulamak için çok sağlam kanıtlarınız, delilleriniz, düzgün bir

soruşturma, araştırma olması lazımdı. Şimdi öyle değil! ‘Şu Fetöcüdür’ diyor, ‘bu PKK’lıdır’ diyor. Gitti, bitti! Adam meslekten ihraç ediliyor.”

Görüşmecilere göre kurumlardaki memurlar kendilerini güvencesiz hissettikleri anda o kurumlara karşı toplumun da güveni zayıflamaktadır. AK Parti iktidarı döneminde özellikle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra kurumların güçleri Cumhurbaşkanlığı ofisinde toplanmış ve bu ofiste de liderin karar alıcılığı belirleyici hale gelmiştir. Bu durum özellikle muhalif kesimlerin kurumlardan objektif değerlendirme bekledikleri konularda bu muameleyi göremeyeceklerine olan inançlarını perçinlemiştir. Ulusalcılar bir yandan kendilerini güç kaybetmiş hissederken diğer taraftan da AK Parti’nin güçlendiği gerçeği ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum da onların korkularının artmasına sebep olmaktadır. Bu korkular illaki gerçekleşmek zorunda da değildir. Emsal teşkil eden birkaç örnek, kişilerin kendi durumları ve gelecekleri konusunda güvencesiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Güvencesizlik de endişe ve korkuları arttıran bir ortam yaratmaktadır.

Ulusalcılara göre AK Parti iktidarında kişiler AK Parti’ye yakın oldukları sürece kendilerini daha güvende hissetmekte ve çeşitli kazanımlar elde etmektedirler. Tam tersi durumda ise yani AK Parti’ye muhalif olma durumunda güvencesiz hissetmekte ve her an zarar görebilir durumda olduklarını düşünmektedirler. Görüşmeciler özellikle ADD özelinde bu durumu değerlendirmektedirler. ADD’nin AK Parti iktidarına muhalif bir dernek olarak kabul ediliyor olması insanların ne kadar isteseler bile ADD ile olan ilişkileri konusunda dikkat etmelerine sebep olmaktadır. Eskiden ADD genel merkezinde görev yapmış olan Burçak Hanım (62), AK Parti iktidarı ile birlikte insanların ADD’ye gelmeye çekindiklerini ve dikkatli olmak adına ADD’den uzaklaştıklarını dile getirmektedir:

“AKP iktidara geldiğinden bu yana ADD'deki varlığının AKP yüzünden işlerine yansıtacağını, çocuklarının geleceğine yansıtacağını düşünen insanlar yavaş yavaş ellerini eteklerini çektiler. Ergenekon süreci ise ADD'nin varlığına çalışmalarına örgütlenmesine ciddi anlamda balta vurdu. Yeni insanların gelmesini bırakın, var olanlar bile elini eteğini çekmeye başladı. O günden bugüne zaten AKP aslında yaptığı bütün her şeyle toplumu korkuttu, susturdu; yoksullaştırdı, susturdu.”

ADD’nin geçirdiği benzer bir süreçten ilçe ADD’nin yeni yönetimi ile birlikte çalışan Gözde Hanım (49) da söz etmektedir. AK Parti iktidarı sonrasında eğitimleri

sırasında ADD'den burs almış olan gençlerin gelip burs aldıklarına dair kayıtlarını sildirmek istediklerinden bahsetmektedir. Gençler kamu kurumlarında çalışmak istemektedir fakat ADD'den burs almış olmak AK Parti iktidarının gözünde muhalif olmak anlamı taşıdığı için burs kayıtlarının sildirmek istemektedirler. Gözde Hanım, Atatürk'ün devamı olarak nitelendirdiği ADD'nin AK Parti gözünde bu şekilde görülmesini kınamakta ve Atatürk olmasaydı AK Parti'nin de olamayacağını hatırlatmaktadır.

Özetlemek gerekirse ulusalcılar hem iç savaş korkusu hissetmekte hem de AK Parti'nin baskıcı uygulamaları sebebiyle korku içindedirler. Her iki durumda da toplumda yaygın bir güvencesiz hissetme halinin varlığına değinmektedirler. Kendilerini azınlıkta hissettikleri, öteki grubu da acımasız olarak gördükleri koşulda güvenliklerini sağlayacakları fiziksel güçten yoksun olduklarını düşünmekte ve karşı tarafın da yoğun şiddet uygulayacak gücünün olduğunu düşünmektedirler. AK Parti'nin baskıcı politikalarından korkarken de doğrudan bir fiziksel şiddet korkusu içinde olmasalar da AK Parti'nin kapatma, dışlama ve yoksun bırakma üzerinden kendilerini ezebileceğinden çekinmekte, endişelenmektedirler. Bu sebeple kimi zaman muhalif fikirlerini dile getirmekten çekinmektedirler. Bu bölümde belki en ilginç nokta görüşmecilerin seçimleri kazanacaklarından umutlu oldukları anda bile karamsarlık ve korku içinde olmalarıdır. Bu durum güçsüzlüklerinin, kendilerini çaresiz hissetmelerinin en önemli göstergesidir. Yıllardır beklenen seçim galibiyeti yakındır ama onlar bunun bile gerçekleşeceği konusunda endişe doludurlar. Ayrıca CHP'nin görüşmeciler üzerindeki etkisi de gözden kaçmamalıdır. Görüşmeciler ulusalcı olarak amaçlarının CHP'yi etkileyerek onun ulusalcı çizgiye gelmesini sağlamak olduğunu belirtirken CHP'den ne kadar etkilendiklerinin farkında değillerdir. Kemal Kılıçdaroğlu'nun SADAT ziyareti sonrasında ulusalcıların bütün bakışları o yöne çevrilmiştir. Bu bölümde de bahsedildiği üzere Kılıçdaroğlu'nun sözleri genişleyerek, büyüyerek ulusalcıların dünyalarında yer bulmuştur.

3.3.5 Umutsuzluk ve Umut Sarmalında Kaygılı Bir Bekleyiş

Sürekli olarak öfke, üzüntü, korku, endişe gibi olumsuz duygular deneyimleyen ulusalcılar için hem bugünü değerlendirirken hem de gelecekte neler olabileceği ile ilgili tahminler yürütürken başka bir olumsuz duygu olan umutsuzluk ve karamsarlık

hissetmektedirler. Dolayısıyla içinde bulundukları kötü hal bu duyguların etkisiyle daha da kötüleşmektedir. Umutsuzluk ve karamsarlık Plutchik'in (1980) sınıflandırmasına göre iki birincil duygunun birleşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Korku ve üzüntünün birleşmesi ile umutsuzluk/çaresizlik (*despair*) ortaya çıkarken beklenti ve üzüntünün birleşmesiyle karamsarlık ortaya çıkmaktadır. Kemper (2001, s. 66) çalışmasında doğrudan karamsarlık ve umutsuzluğun ortaya çıktığı koşulları tanımlamasa da umut ve iyimserliğin ortaya çıkmasını sağlayan iktidar ve statü ilişkilerini belirtmektedir. Kemper'a göre kişiler kendi statü ve iktidar durumlarının iyileşeceğini bekledikleri zaman iyimser ve umut dolu hissetmektedirler. Dolayısıyla bu durumun tersi olarak eğer kişiler ve gruplar kendi iktidar ve statü pozisyonlarının şu an olduğundan daha kötü olacağını beklediklerinde de umutsuzluk ve karamsarlık içinde kendilerini bulabilirler. Görüşmecilerin birçoğu içinde bulundukları durumu anlatırken ve gelecekte bahsederken ne kadar çaresiz, umutsuz ve karamsar hissettiklerini endişeli ve üzüntülü olduklarını belirtmektedirler. Bu bölümde görüşmecilerin içinde bulundukları karamsar ruh halinin sebepleri; AK Parti iktidarı sebebiyle genel umutsuzluk durumu, yenilgiler sebebiyle umutsuzluk ve ekonomik sebeplerle umutsuzluk olmak üzere üç kısımda incelenmektedir.

Görüşmeciler farklı sorularda AK Parti iktidarı ile ilgili konu açıldığında güçlü imgeler ile içinde bulundukları durumu aktarmaktadırlar. Sürekli olarak umutlarının nasıl azaldığına ve kendilerini ne kadar çaresiz ve üzgün hissettiklerine vurgu yapmaktadırlar. Görüşmecilerden iki tanesi AK Parti iktidarı döneminde 2004'ü bir sınır olarak kabul etmektedir. 2004'ten sonra gidişatın çok daha olumsuz olduğunu düşünmektedirler. Emekli matematik öğretmeni olan Elif Hanım (75) görüşmenin daha en başında okuduğu gazetelerden ve köşe yazarlarından söz ederken artık haberleri takip edecek takatinin kalmadığını belirtmekte ve kendisini Türkiye'de olanlar sebebiyle çok çaresiz hissettiğini söylemektedir:

“Son yıllarda gazete pek almıyorum. Bazen internette gazeteleri okuyorum, televizyonda kanal seçip haber izliyorum. Çoğuna çok üzüldüğüm için izlemek bile istemiyorum çünkü çok ağladığım oluyor. [...] 2004'ten sonra gece falan haberleri dinledikten sonra çok ağlayarak uyudum. Ne oluyoruz diye ağladım yani. Çünkü çaresiz hissediyorsun kendini. Neden böyle oluyor diye soruyorsun? Olmaması gereken şeyler!”

Elif Hanım’a özellikle hangi olayların kendisini kötü hissettirdiği sorulduğunda Türkiye’de din temelli yapılan değişimlerden, tarikat ve cemaatleşmelerden dolayı bu şekilde hissettiğini belirtmektedir. 2004 yılını sınır olarak belirtirken Elif Hanım Türkiye’deki siyasi değişime değil de kendisinin İzmir’e taşınmasına referans vermektedir. Belirli ölçüde İzmir’e taşınmasının Elif Hanım üzerinde AK Parti iktidarını algılayışında bir değişiklik meydana getirdiği daha olumsuz ve karamsar bakmaya başladığı söylenebilir. Emekli fizik öğretmeni olan Ali Bey’in (76) ise 2004 yılına çizdiği sınır tamamıyla AK Parti iktidarı ile ilişkilidir. Ali Bey 2004 öncesinde geleceğe dair daha umutla bakarken, sorunları görmekle birlikte sorunların çözüleceğine daha iyiye gideceğine dair umut beslerken 2004 sonrasını güçlü bir imgelem kullanarak ‘karanlık’ ve ‘gece’ olarak nitelendirmektedir.¹¹⁴

“Maalesef şu AKP döneminde kendi hayatım olarak düşünüyorum, 2000 öncesindeki sosyal çevredeki ilişkiler daha güzeldi. AKP geldikten sonra 2002, 2003 hele 2004’ten sonra bir çizgi olarak... Çizginin 2004 öncesini aydınlık, 2004’ten sonrasını karanlık, gece olarak görüyorum. Halen o gece devam ediyor...”

Ali Bey, AK Parti ile ilgili bu karanlık imgesini anlatırken AK Parti’nin kendisine hiç ümit vermediğini bu iktidara hep karamsar ve korkuyla baktığını belirtmektedir. Bunun nedenini ise Cumhuriyetin değerlerinin yok olmasına dair taşıdığı kaygıya bağlamaktadır. Tunceli doğumlu bir Alevi olarak Ali Bey, kendisinin içinde yaşadığı bir kültür olduğunu ve bu değerler kaybolduğunda bu kültürün de kaybolacağı endişesi taşıdığını belirtmektedir.

Görüşmeciler farklı minvallerde haberleri, tartışma programlarını takip etmekte çok zorlandıklarını vurgulamaktadırlar. Kimi zaman bu programlar onları öfkelenendirirken kimi zaman da Türkiye’nin içinde bulunduğu hal onları üzmektedir. Elif Hanım’a benzer bir şekilde emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58) Türkiye’nin Atatürk sayesinde birçok kazanım ve şans elde ettiğini fakat AK Parti yüzünden sahip olduğu bu şansları bir bir tükettiğini belirttikten sonra artık medyayı takip edemediğinden bahsetmektedir:

¹¹⁴ Ali Bey’e neden 2004’ü bir sınır olarak kabul ettiği sorulmuş ama kendisinden net bir yanıt alınamamıştır. Öncesi ve sonrası karşılaştırmasına devam etmiştir.

“Farklı farklı tabii bizim ülkemizin çok şansı oldu ama şu an o şans bitirmek üzereyiz neredeyse... Çok çok rahatsız edici! Gerçekten her gün ne zaman televizyon açsam ne zaman bir şey okusam, böyle yüreğim cız ediyor ve dayanamıyorum, tahammül edemiyorum. Yirmi yıldır gerçekten psikolojim bozuldu. Benim değil sadece. Hani şu anda arkadaş olduğum birçok kişi aynı şeyi söylüyor.”¹¹⁵

AK Parti iktidarı ile birlikte giderek her şeyin daha kötüleştiğini düşünen ve gelecekte de daha da kötü olacağından dolayı endişelenen görüşmeciler kendilerini yoğun bir karamsarlık içinde bulmaktadırlar. Sosyalist bir parti üyesi olan Nur Hanım (49) sürekli olarak kötü şeylerin başlarına gelmesinden dolayı yakınmakta, isyan etmekte ve talihsiz bir kuşak olduklarını belirtmektedir:

“[...] son iki yılda bu pandemi ile birlikte şunları değerlendirmeye başladım: ‘Nasıl bir kuşak olduk biz?’ diyorum. Bizi mi buldu bunlar ya! Niye böyle bir ömür yaşadık? Niye bunları yaşıyoruz? Yani her şey bizi mi bulur! Biraz da güzel bir şeyler olaydı... Gençliğim gitti, bir sürü şeyler kaybetmiş oldum. Farklı şeyler yaşayabilirdim belki... Olmadı bunlar! Yani hiçbirisi olmadı bu AKP ile birlikte... Bizim yaşamımızı çaldılar, geleceğimizi çaldılar! Daha ne anlatabilirim ki...”

Nur Hanım, AK Parti ile geçen yirmi yılı hakkında karamsar bir tablo çizmektedir. Yaşayabileceği bütün güzelliklerin bu iktidar tarafından elinden alındığını düşünmekte ve gelecekte de olumlu bir beklentisi bulunmamaktadır.

Umutsuzluk ve karamsarlık beklentiler ile ilgili duygular olmakla birlikte (Kemper T. , 2001) bu beklentiler kendilerine referans olarak geçmişi ve şimdiyi almaktadır. Kişiler geçmiş deneyimlerine dayanarak gelecek hakkında beklentilerde

¹¹⁵ İçinde bulundukları durumu sürekli olarak kötüye gidiş, şansın tükenmesi olarak gören Didem Hanım gibi diğer üç görüşmeci de AK Parti iktidarının sırasındaki deneyimleri sebebiyle travma yaşadıklarını psikolojilerinin bozulduğunu belirtmektedirler. Bu görüşmecilerden emekli ilkokul öğretmeni olan Mustafa Bey (65) içinde bulunduğu kötü ruh halinin sebebinin her akşam haberleri izlemesi olduğunu belirtmektedir:

“Yani hiçbir politikalarını onaylamıyorum. Bir defa akşam televizyonda bu adamı [Recep Tayyip Erdoğan] görmek bile benim sinirlerimi tepeme çıkarıyor. Yani ben şu anda depresyon tedavisi görüyorum. Antidepresan alıyorum. Çok aşırı bir depresyonum yok ama yine antidepresan almak zorunda kalıyorum. Neden? Her akşam haberleri izliyorum. Haberleri izledikten sonra ülkeyi ne hale getirdiklerini görüyorum. Yaptıkları her şey beni kızdırıyor. Beni üzüyor...”

AK Parti iktidarının uygulamaları görüşmecilerin çoğunluğu için sadece analiz edecekleri siyasal, ekonomik gelişmeler olarak algılanmamaktadır. Bütün bu gelişmeler onların yaşamlarına ve duygu durumlarına da etki etmektedir. Kimi görüşmeciler daha az etkilenirken kimi görüşmeciler daha derinden etkilenmektedir.

bulunurlar. Ulusalçılar için AK Parti iktidarı genel bir haleti ruhiye olarak karanlık, karamsar ve ümitsiz bir duruma tekabül etmektedir. Sürekli deneyimlenen statü ve iktidar kayıpları, suçladıkları AK Parti seçmenine ve elitlerine karşı yoğun öfke onlara gelecek hakkında da umut vadetmemektedir. Ulusalçıların umutsuzluk ve karamsarlık duygularını arttıran en önemli sebeplerden biri deneyimledikleri yenilgilerdir. Özellikle bir şeyleri başardıklarını düşündükleri, değişimin fitilini ateşlediklerine inandıkları, kendilerini azınlık değil de kalabalık hissettikleri zamanlar sonrasında gelen seçim yenilgileri veya iktidarın hamleleri sonrasında daha da umutsuz ve karamsar hissetmektedirler. Ulusalçıların zihinlerinde en çok yer eden yenilgiler tam da güçlendiklerini düşündükleri anlar sonrasında gelmektedir. Bu durumların örnekleri Cumhuriyet Mitingleri, Silivri'deki Ergenekon duruşmaları ve Gezi eylemleridir.

Cumhuriyet mitingleri görüşmeciler tarafından en sık dile getirilen olaylardan bir tanesidir. Genellikle olumsuz duygular hisseden görüşmecilerin nadir olarak olumlu duygular ifade ettikleri olaylardan bir tanesidir. Bu mitingler sırasında ve sonrasında en sık hissedilen duygular gurur (3), mutluluk (4) ve hayal kırıklığıdır (4). Özellikle bütün görüşmelerde mutluluk duygusunun sadece on kez kodlandığı düşünüldüğünde Cumhuriyet mitinglerinin görüşmeciler için önemli bir ana tekabül ettiği söylenebilir. Bu mitingler sırasında görüşmeciler kendileri coşkulu, umutlu, mutlu hissettiğini belirtirken sürekli olarak ne kadar çok olduklarına ve kalabalık olduklarına vurgu yapmaktadırlar. Hatta diş hekimi olan Orçun Bey (63) bu mitinglerdeki kalabalıktan dolayı bir ara ezilme tehlikesi yaşadığı belirtip o anları gururla anlatmaktadır. Fakat mitinglerin ardından gelen genel seçim yenilgisi¹¹⁶ sonrasında yaşanan hayal kırıklığı görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir. ADD genel merkezinde de görev alan ve Cumhuriyet mitinglerinin düzenlenmesinde bizatihi çalışmış olan Burçak Hanım (62) Cumhuriyet mitingleri sonrasında yenilginin ve başarısızlık hissinin güçlü bir şekilde ortaya çıktığını ifade etmektedir:

“O insanlardaki yükselen enerjinin ruhun sandığa yansyacağını zannetmiştik. Orada en önemli kırılma noktası 28 Nisan günü Burhaniye mitingine giderken ordunun bir gece yarısı e-muhtırayla bu enerjiyi söndürmesiydi. Çok net görülüyordu insanlarda: Bu iş böyle gitmez. Ordu buna

¹¹⁶ Cumhuriyet mitingleri sonrasında 22 Temmuz 2007'de gerçekleşen genel seçimde AK Parti oyların %46,5'ini almış, CHP'nin oyları %20,8'de kalmıştır (YSK, 2007). 28 Ağustos 2007'de gerçekleşen 3. tur Meclis oylamasında Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

izin vermez düşüncesi... Aslında bir yerde toplumun gazını indirdiler. Ne yazık ki sandığa da yansımada! Bu çok büyük moral bozukluğuna yol açtı. Yani söylenen sürekli şu olmaya başladı: Milyonlarca kişi meydanlardaydık, aylarca o şehir senin, bu şehir benim yağmur demedik, sıcak demedik, gittik, geldik! Ne oldu? Ne yaptık? Ne yapabildik? Bu duyguyu yaratmaktı istedikleri, başardılar!”

Ulusalıcıların kendilerini en mutlu hissettikleri, kendileri ile gurur duydukları, azınlık olmadıklarını düşündükleri büyük bir umut dalgası sonrasında yaşanan yenilgi ile beraber kendilerini çaresiz ve ümitsiz hissetmektedirler. Burçak Hanım gibi Mehmet Bey de Cumhuriyet mitinglerinin başarısızlığının sebebinin Genel Kurmay Başkanlığı’nın yayınladığı e-muhtırada olduğunu düşünmektedir. Bu muhtıra sebebi ile kitlelerin sorumluluğu orduya devrettiklerini ve ordunun AK Parti iktidarının güçlenmesine izin vermeyeceğini düşündüklerini ve böylece var olan coşkunun sönümlendiğini düşünmektedir. Sonrasında geriye dönüp baktığında AK Parti ile ordunun birlikte hareket ettiği sonucunu çıkarmaktadır. Yaptıkları her şeyin AK Parti iktidarını değiştirmek için yetersiz kalacağı düşüncesi, ellerinde bu iktidar değişikliği için yeterli güç olmadığı algısı ile birleştiğinde geleceğe dair karamsar bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu duygular ulusalcılık ideolojisine şeklini vermektedir.

Görüşmecilerin bir diğer öne çıkardığı birliktelik hali ve başarı hikayesi Ergenekon davalarını izlemek için gittikleri Silivri Cezaevi’nde gerçekleşen mahkemelerde polis barikatlarına karşı gerçekleştirdikleri mücadeledir. Eskiden TİP’li olan Sibel Hanım (67), o günlerde çok umutlandığını AK Parti’nin iktidardan düşeceğini düşündüğünü ama sonucunda bu gerçekleşmeyince umutsuzluğa kapıldığını anlatmaktadır:

“Silivri’ye de çok gittim. O Tarık Akanlar zamanında mesela ‘Silivri’nin duvarları yıkıldı!’ dedim. Tamam bu iş bitti! Yani orada bile yapamayınca ben oradan sonra biraz ümitsizliğe kapıldım. Biz yapamayacağız yani bitti! Bu fırsat kaçtı! Ama şu anda öyle düşünmüyorum. Mutlaka yine [...] insanlar ayağa kalkacaktır. Yani biz görmesek de belki yirmi sene [sonra]... Zaten bu düzenin değişmesi için en az yüzyıl yıl gerekiyor, yüzyıl! Sizi şey yapmayayım ama sizin için kötü... Gençler için çocuklar için özellikle bizim torunlarımız için nasıl bir gelecek bekliyor hiç düşünemiyorum. Hiç düşünemiyorum!”

Önce ümitsizliğe kapıldığını söyleyen Sibel Hanım, sonrasında artık öyle düşünmediğini belirtmektedir. Fakat kendini ümitli gördüğü noktada AK Parti’nin

kurduğu sistemin değişmesi için ‘en az yüzyıl’ gerektiğini belirtmektedir. Bu durumda gençler ve torunlarının geleceği hakkındaki beklentileri karamsardır.

Ulusalıcıların kolektif bir şekilde katıldıkları son eylem Gezi eylemleridir. Cumhuriyet mitingleri ve Silivri’deki eylemler görece kendi grupları ile birlikte oldukları eylemlerken Gezi eylemleri sırasında diğer gruplarla bir araya gelmişlerdir. Bu eylemler hakkında görüşmeciler hep olumlu fikirlerini beyan etmekle birlikte bu eylemlere katılan görüşmecilerin sayısı Cumhuriyet mitinglerine katılan ve Ergenekon davalarını protesto eden (Silivri’ye giderek, mahkumlara mektup yazarak vs.) görüşmecilerden daha azdır. Gezi eylemlerine katılan görüşmeciler ise diğer iki olayda deneyimledikleri hayal kırıklığı ve sonrasında gelen karamsarlığı bu eylemler sonrasında da deneyimlemektedirler. Emekli işçi olan Seçil Hanım (63) kızı ile birlikte İzmir’de Gezi eylemlerine katılmıştır. Fakat oradaki deneyimleri olan polis ve ‘palalıların’ şiddeti sebebiyle ağır bir travma yaşamıştır:

“[...] gezi olayında ilk çıktık biz ağaçları kesiyorlar diye. Hemen kızım la gittik Pasaport’a.¹¹⁷ İşte bütün üniversite gençleri çıkmış, LGBT’ler çıkmış, İslamcılar çıkmış... Aaaa dedim, ne güzel bak biz burada bir ulusal güç oluşturuyoruz. Neyse, Pasaport’tan vapurla döneceğim, polisin biri motosikletiyle geldi yanımdan geçti. Sonra döndü ve bizim üstümüze sürdü. Biz eğer kaçmasaydık bana çarpıyordu. [...] Düşün ellerimizde bayraklar, biz dönüyoruz. [...] En son benim evimin önüne geldi palalılar. [...] Palaları ben gördüm. Benim karşımdaki apartmanın bahçesinde oturdular. [...] Zaten travmalıyız her konuda Türkiye’de... Dedim tamam! Benim kızım gidiyor! Yani sen ölürsün tamam ama bu kızım ne olacak benim! Ve ben orada Gezi bittikten sonra psikiyatristin önüne oturdum. Dedim herkes ölecek! Herkesin öleceğini düşünüyorum ben. Öyle bir travma yaşadım. İki sene ilaç aldım ve ondan sonra fibromiyaji atakları başladı bende.”

AK Parti iktidarının sürekli zaferlerinin yanı sıra fiziksel olarak güç uygulama kapasitesi ulusalıcılar açısından özellikle zorlayıcı bir konu olmaktadır. Eskiden sol geçmişleri olmayan genellikle orta sınıfta yer alan ve sokağa çıkma deneyimleri genellikle Cumhuriyet mitingleri ile sınırlı olan ulusalıcılar açısından ‘elinde Türk bayrağı’ olan birine polisin şiddet uygulamaya kalkması şaşırtıcı bir durumdur. Bunun yanı sıra AK Parti tabanı olarak gördükleri ‘cihatçı’ potansiyelini sürekli akıllarında bulundurdıkları gruplar tarafından şiddete maruz bırakılma ihtimali ciddi travmalara

¹¹⁷ İzmir’de Alsancak ile Konak arasında sahilde yer alan bir semt.

sebeptir. Sadece seçim yenilgileri ile sınırlı kalmayan ve kendi güçsüzlükleri ile yüzleştikleri bu tür anlar ulusalcıların karamsarlığa sürüklenmelerine sebep olmaktadır. Bu güç kaybı ve yenilgiler sebebiyle sadece kendilerinin değil daha genç kuşakların da etkilenmesi söz konusudur. Bu durum da geleceğe dair umutlarını daha da azaltmaktadır. Burçak Hanım'ın (62) umutsuzluğu tam da bundan kaynaklanmaktadır:

“AKP iktidarı ile beraber ülkenin geleceğinden kaygı duyan [geleceğini düşünen] insan sayısı giderek azalmaya başladı. Çok ciddi bir güç kaybı [söz konusu.] Özellikle çok gençler değil ama 25-45 yaş arasında olanlar, asıl mücadeleye sıkı sıkı sarılacak olan bir kesim bizim yenilgilerimizi, kendilerine öngörü olarak kabul ettiler: ‘Siz bunca yıl mücadele ettiniz de ne yapabildiniz ki biz bunlarla mücadele edebilelim... O yüzden kendi varlığımızı sürdürmeyi öncelik durumundayız.’ diyerek mücadeleden çok ciddi bir kesim koptu gitti. Güç kaybettik ne yazık ki! Biz onların karşısında daha güçlü olabilmenin belki de doğru yolunu bulamadık...”

Burçak Hanım kendi kuşağının başarısızlıkları sebebiyle gelecek kuşakların da ulusalcı mücadelenin dışında kalmayı tercih ederek kendi yaşamlarını idame ettirmeye yöneldiklerini belirtmektedir. Bu yerleşmiş olan yenilgi ve güçsüzlük duygusu ulusalcıların zihninde var olan kendilerini toplumun ‘elitleri/aydınları’ olarak üstün görmeleri ile çelişkili bir şekilde var olmaktadır. Ulusalcılık ideolojisi tam da bu çelişkiler üzerine kurulmaktadır. Ulusalcıların mağduriyetleri toplumun geneli bakımından mağduriyet olarak görülmesini engelleyen bir kibir hali ile gölgelenmektedir.

Ulusalcılarda umutsuzluk ve karamsarlık yaratan bir diğer konu da ekonominin giderek kötüleşmesidir. AK Parti iktidarında kendilerinin ve toplumun yoksullaştığını düşünen ulusalcılar, ekonomik sorunların gelecekte çözüleceğine dair de çok umut taşımamaktadırlar. Bu noktada görüşmelerin 2023 genel seçimleri öncesinde yapılması ve görüşmecileri hemen hemen hepsinin partisi olan CHP'nin ve kurduğu altılı ittifakın sürekli olarak ekonomik sorunları ön planda tutmasının görüşmeciler üzerinde etkisi olduğu unutulmamalıdır. AK Parti konusunda diğer görüşmecilere kıyasla daha objektif olmaya çalışan eski eşi milliyetçi gelenekten gelen Neriman Hanım (71) içinde bulunduğu ekonomik koşullarda AK Parti'nin ilk yıllarına kıyasla daha kötümser bir pozisyona geldiklerini belirtmektedir:

“Şu anda geldiğimiz ekonomik nokta son derece zor. Son derece geleceğimize güven vermeyen, geleceğimiz hakkında artık kötümser olmaya kapı açan düşünceyi yarattılar. İlk yıllarda 2000’li yıllarda bu kadar umutsuz değildik. Güzel şeyler gösterdiler bir ara. Ama sonradan sonraya gittikçe daha kötü oldu.”

Görüşmeciler arasında sık sık ekonomik sorunlara vurgu yapan ve kendi yaşam koşullarının her geçen gün zorlaştığını belirten işçi emeklisi olan Gözde Hanım (49), bu sıkıntılar sebebiyle gelecekte umudunu kestiğini dile getirmektedir:

“Gelecekte umudumu kestim aslında! Yani belki hep böyle üç beş kuruş bir şekilde bir şeyler biriktirip gelecek adına, [...] insanın ne zaman ne olacağını bilemeyiz düşüncesinden hareketle böyle biriktirebilirdim. Az az hani damlaya damlaya göl olur misali ama şu anda damlayabilecek bir imkânım yok, kurudu yani! Her yer kurudu! [sesi keder ile doluyor, başını öne eğiyor] Çok üzücü, çok acı, çok üzülüyorum.”

Gözde Hanım görüşmenin başka bir yerinde tek başına yetiştirdiği oğlunun geleceğinden endişe duyduğunu aktarmaktadır. Eskiden insanların, üniversite mezunu olan kişilerin maaşlarıyla ev alabildiğini ama artık gelecekte oğlu için böyle bir durumun söz konusu bile olmayacağından duyduğu üzüntüden bahsetmektedir. Elinden gelse oğlunun yurt dışına gitmesini istediğini, hakkettiği yaşama ancak orada kavuşabileceğini belirtmiştir. Fakat hemen sonra vatanını çok sevdiğini ve oğlunun da eninde sonunda dönüp vatanına hizmet edeceğini ekleme gereği duymuştur. Ekonomik sorunlar nedeniyle endişe yaşayan bir diğer görüşmeci işçi emeklisi olan Seçil Hanım’dır (63). Görüşmecilerin hemen hemen hepsinin emekli olması sebebiyle ekonomik koşulları onlar için daha zorlayıcıdır. Özellikle işçi emeklilerinin maaşlarının memur emeklilerinden daha düşük olması ve bekar anneler olmaları sebebiyle Gözde ve Seçil Hanımlar ekonomi konusunu diğer görüşmecilere kıyasla daha fazla gündeme getirmektedirler. Seçil Hanım, Türkiye’nin geleceği konusunda belirsizlik içindedir. Seçimler için ekonomik anlamda umut beslemek istemekle birlikte bunu yapamamaktadır:

“Tarif edemiyorum! Çıkarım yapamıyorum. Türkiye’yi dinliyorum, ne olacağını [düşünüyorum] önümü göremiyorum. Şu anda önümü göremiyorum. Seçime doğru görür müyüz bilemiyorum. Markete gitmekten korkuyorum artık, ben bile korkuyorum.”

Ekonomik sorunlar, görüşmecilerde belirli ölçüde karamsarlık ve umutsuzluk duyguları oluşturmakla birlikte bu duyguların yenilgiler ve AK Parti iktidarının gerçekleştirdiği değişimlerden dolayı hissedilen olumsuz duygulara kıyasla daha az hissedildiği söylenebilir. Görüşmecilerin çoğunluğu seçimleri kazandıklarında ekonominin veya kuralsızlıkların düzelebileceğini düşünmekle birlikte toplumsal bölünmenin ortadan kalkacağına olan umutları çok daha azdır:

“İktidara o parti bu parti geldi benim için hiç önemli değil! Biz acaba bu bölünmeyi, şu anda yaşadığımız fikri, düşüncede bölünmeyi nasıl toparlayacağız? Benim derdim o! Ekonomi vesaire toplanır. Bunlar kolay toplanmaz ama toplanır bir şekilde. Atatürk bile savaş ortamında çarık toplamış, ne bileyim çorap almış, iç çamaşırı almış, [...] demirleri tekrar mermi haline getirmiş bir savaş kazanmış. Oluyor. Bunlara çözüm bulunuyor. Ama düşünsel bazda ortak noktayı nasıl yakalayacağız? Bütün sorun o!”

Emekli hâkim olan Macit Bey’in bahsettiği bölünme AK Parti iktidarında gerçekleştiğini düşündüğü Atatürkçü düşünceden yana olanlar ve bunun karşısında olanlar arasındaki bölünmedir. Karşıdaki kısma Macit Bey, liberalleri de eklemektedir. Türkiye coğrafi olarak bölünmemiş olsa bile fikren ve ideolojik olarak bölünmüştür. Kutuplaşmıştır.

3.3.6 Üzüntü ve Güçsüzlükten Sıyrılma Zamanları: Atatürk Anlatıları, Nostaljik Öykünmeler, İzmir Anıları

Ulusalcıların duyguları gözden geçirildiğinde genellikle üzüntü, öfke, korku, endişe, hayal kırıklığı, güçsüzlük gibi olumsuz duygular içinde bulundukları gözlemlenebilir. Sürekli bir güç ve statü kaybına eşlik eden yenilgiler silsilesi ulusalcıların geleceğe dair umutlarının azalmasına sebep olmakta ve daha karamsar bir bakış açısı geliştirmeleri ile sonuçlanmaktadır. Gelecekte kendilerini iyi şeylerin beklemediğini düşünen ulusalcılar, bakışlarını geçmişin şanlı anlarına çevirmekte ve o zamanlara dair nostaljik bir özlem içine girmektedirler. Bu durum sadece ulusalcılar ile sınırlı bir durum değildir. Diğer ülkelerde de nostalji giderek artan bir duygu, bir haleti ruhiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin’de Mao Zedung’un yeniden keşfedilerek ilginin artması, Rusların Sovyet Dönemine özlemleri, Brexit taraftarlarının Britanya İmparatorluğu’nun *dalgaları kontrol ettiği günleri* özlemle anmaları dünya genelinde toplulukların gelecekte bir ideal dünya hayal etmek yerine

geçmişteki iyi güzel olana içlenmeleri ve onu yeniden kurmaya çalışmaları söz konusudur. Onlar için dün gelişmeyi temsil ederken bugün durağanlığı veya gerilemeyi temsil etmektedir (Campanella & Dassù, 2019, s. 1). Nostalji, psikolojik bir terim olarak bilinmezliklere veya radikal kopuşlara karşı geliştirilen bir başa çıkma mekanizmasıdır. Nostalji insanları rahatlatarak geçmişteki sınırların katı olduğu bir ulus devlet hayalinin güçlü bir şekilde var olduğu dönemi zihinlerde yeniden yaratır. Dolayısıyla günümüzde küreselleşmenin etkilerini, global riskleri ve belirsizlikleri, ulus devletin yaşadığı aşınmaları göz ardı etmeyi kolaylaştırır. Bu bağlamda, nostalji ile milliyetçilik arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Campanella & Dassù, 2019, s. 2). Ulusalcılar için elbette küreselleşen dünyada artan riskler ve belirsizlikler etkili faktörler olarak görülebilir. Görüşmelerde ABD ve AB'nin eylemleri, Orta Doğu'da yaşanan savaşlar gibi konulara değinmektedirler. Fakat ulusalcıların nostaljik öykünmeler içine girmelerini etkileyen en önemli faktör AK Parti iktidarı ile birlikte Cumhuriyet tarihinde yaşandığını düşündükleri radikal kopuştur. Bu kopuş ile birlikte hem güç hem de statü kaybına uğramışlardır. Sürekli olarak Cumhuriyetin değerlerinin tamir edilemez şekilde tahrip edilmesinden dolayı ne kadar üzüntülü ve öfkeli olduklarını dile getirmektedirler. Bu belirsizliklerle başa çıkmak ve içinde bulundukları karamsarlıktan başlarını kaldırıp soluklanmak ve iyi hissetmek için bakışlarını geçmişe çevirmekte Atatürk'e sığınmakta ve onun gerçekleştirdiği başarıları zihinlerinde yeniden canlandırmaktadırlar.

Görüşmecilerin -bazıları temkinli bir şekilde Atatürk'ün ilahlaştırılmasına karşı olduğunu belirtmekle birlikte- hemen hemen hepsi Atatürk'ten gururlar söz etmekte ve hayranlık beslediklerini belirtmektedir. Görüşmelerin metinleri MAXQDA'de incelendiğinde ve görüşme metinlerindeki kelime frekanslarına bakıldığında Atatürk, Türkiye kelimesinden sonra 377 kez tekrarlanarak ikinci sırada yer almaktadır. Atatürk'e dair söylemler birçok farklı alana yayılmakta ulusalcılık tanımları yapılırken, ADD'nin amaçları anlatılırken, AK Parti politikaları eleştirilirken vd. geçmektedir. Fakat ulusalcıların zihinlerinde ve duygu dünyalarında en çok anlam ifade eden Atatürk bahisleri onun geçmiş başarılarından söz ederken gerçekleşmektedir.

Görüşmeciler arasında Atatürk hakkında en çok konuşan ve her fırsatta ona dair sevgisini ve saygısını dile getiren memur emeklisi olan Yasemin Hanım'dır (70).

Yasemin Hanım görüşmenin başlarında kolundaki Atatürk'ün imza dövmesini gösterip bu dövmeyi yaptırma hikayesini anlatmıştır. Görüşmenin devamında da ADD'ye bağışladığı Atatürk'le ilgili kitaplardan ve evindeki Atatürk sembolleri taşıyan eşyalardan söz etmiştir. Yasemin Hanım, görüşmenin genelinde AK Parti iktidarının Türkiye'deki uygulamalarına dair sürekli olarak üzüntüsünü dile getirmektedir. Yasemin Hanım'ın en sık hissettiği duygu üzüntüdür. Üzüntü hissinin ardından bu duygunun frekansının neredeyse yarısı ile ikinci sırada endişe-kaygı ve nostalji duyguları gelmektedir. Dolayısıyla Yasemin Hanım içinde bulunduğu üzüntü anlarından sıyrılıp olumlu bir his içine girebilmek için nostaljik anlatılara başvurmaktadır. Bu anlatılar genellikle Atatürk'ün gösterdiği başarılar ve onun ne kadar özel bir insan olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır.

“Çünkü Allah rahmet etsin, Atatürkümüz çok güzel bir ülke bıraktı, çok güzel haklar bıraktı. Yani düşünün, İsviçre gibi demokrat bir ülkeden önce bize kadın haklarını vermesi [...] İlk defa Türkiye'de 23 Nisan kutlanıp ve dünyada ilk defa çocuklara [bir bayram] armağan edilmesi, gençlere bayram armağan edilmesi hep bizim ülkemizde... Ve Atatürk biliyorsunuz 57 yıllık yaşantısında hiçbir zaman hiçbir ülkeyi ziyaret etmedi. Hep onun ayağına geldiler! Yani bize Allah bir deha verdi ama maalesef biz kıymetini hiç bilemedik.”

“Avrupa Birliği aslında Türkiye'den korkuyor, korkuyordu. Şimdi değil tabii. Şimdi oyuncağız biz. Atatürk zamanında Atatürk'ten çok çekiniyorlardı [...] Atatürk bir çığır açtı. Yani sadece Türkiye için değil, Amerika'da olsun, Avrupa'da olsun. Atatürk büyük bir ideoloji geliştirdi. Atatürk insanları karşısına alarak konuşarak... Şimdi Atatürk'e diktatör deniliyor ya aslında bunlar diktatör. [...] Atatürk'ün sofrası hep içki sofrası diye anılır [...] Orada her türlü şey konuşuldu: müzikten tutun ekonomiye... Yaşantı, insan farkı yoktu orada. Atatürk her türlü kesimden insanlarla sohbet eden birisiydi okuduğum kadarıyla. Keşke Atatürk zamanında yaşamış olsaydım! En büyük dileğim oydu. Evet çok isterdim.”

Yasemin Hanım için Atatürk sadece Türkiye için değil Batı için de önemli, etkileyici bir devlet adamıdır. Avrupalı devletler tarafından hem saygı duyulan hem de çekinilen bir lider olması sebebiyle Yasemin Hanım gururlanmaktadır. Dolayısıyla Atatürk hakkında yapılan eleştiriler ve suçlamalar onun için bir şey ifade etmemektedir. Net bir şekilde karşı çıkmaktadır. Yasemin Hanım'ın gözünde Atatürk ve onun yaşadığı dönem şu an kendisinin ve Türkiye'nin sahip olmadığı her şeyin olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla o dönemde yaşamış olmak onun için büyük bir arzudur.

Atatürk'ün yaşadığı döneme dair algı genellikle ulusalcıların zihinlerinde neredeyse bir asr-ı saadet dönemidir. Her şeyin en güzel şekliyle var olduğu ve insanların mutlu olduğu bir dönemdir. Günümüzde kendilerini mutlu edecek bir şeyler bulamayan görüşmeciler Atatürk'ün yaşadığı döneme bakmakta ve methiyelerde bulunmaktadır. ADD'nin yeni yönetimi ile birlikte çalışan Gözde Hanım (49) önce AK Parti iktidarı ile birlikte İzmir'de yaşanan değişimlerden rahatsızlığını belirtmektedir. Gözde Hanım'ın rahatsız olduğu değişimler özellikle kılık kıyafet alanında gerçekleşmektedir. Giderek İslamcılığın İzmir'de de yaygınlaşmasından, kılık kıyafet devriminin yok olmasından yakınmaktadır. Gözde Hanım, İzmir'de “peçeliler”, “kara böcekler”, “cübbeliler” görmeye başladığını hatta bir adamın elinde “asası” ile Konak meydanında fetva vermesinden ne kadar huzursuz olduğunu aktarmaktadır. Bu rahatsız edici gerçeklerden hemen sonra eskiden, Atatürk döneminde böyle şeyler olmadığını Türkiye'nin çok daha modern olduğunu anlatmaktadır:

“Yani Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde 1920'li, 25li yıllarda, 30lu yıllarda kadınlara bakıyorum. Ne kadar modern ne kadar asil! Belirli bir çizgileri var. İnsanların birbirine saygısı vardı ne olursa olsun. Bir ahlak vardı. O zaman biz Müslüman değil miydik? O zaman da Müslümandık. Ama herkes kendini biliyordu!”

Bugünün Türkiye'sinde istedikleri yaşam tarzını, siyaset anlayışını, saygınlığını, modernliği bulamayan ulusalcılar bakışlarını geçmişe Atatürk dönemine çevirmektedir. O dönemde her konuda daha iyi bir Türkiye olduğunu düşünmektedirler. Gözde Hanım, bugünün modernliğinden yakınırken Atatürk döneminde aradığı modernliği bulmakta; Yasemin Hanım ise Batı nezdinde saygınlığı, yöneticiler nezdinde diyalog ve saygıyı görmektedir. Atatürk dönemi ekonomik kalkınmacılık ve teknoloji üretimi açısından da ideal bir dönemdir. Hüseyin Bey'e (66) göre Atatürk o dönemin zor şartları altında bile Türkiye'yi kalkındırmak için uğraşmış ve başarmıştır. Atatürk daha uzun devam edebilseydi veya onun yönetim anlayışı benimsenebilseydi Türkiye AB'ye çok daha önce girebilirdi, Batı ile Türkiye eşit olabilirdi.

“Hayır, [Batı ile Türkiye eşit] değil. Olabilirdi tabii. Atatürk ilkelerine [bağlı], Atatürk'ün bıraktığı yerden devam edilseydi... O yoksulluk o borç

ödenirken bir sürü fabrika kurdu. O gün biz uçak satıyorduk Hollanda'ya.¹¹⁸ O gün 1952'ye kadar biz uçak ihraç ediyorduk.¹¹⁹ [Atatürk] Kalsaydı biz şimdi Avrupa'ya girerdik. Biz teknolojiyi kaçırdık, ağır sanayi kaçırdık, hepsini kaçırdık.”

Atatürk'ün başarı anlatılarında ve o döneme dair özlemde her daim çekilen zorluklar, koşulların olumsuzluğu görüşmeciler tarafından vurgulanma ihtiyacı duyulmuştur. Bu vurgu ile bir şekilde o kötü koşullar altında bile onca şey yapılabiliyorsa içinde bulundukları dönem için de hala umut bulunmaktadır. Ulusalçılar tarafından sıklıkla okunan ve yayımlandığı dönem çok satan kitaplardan olan “*Şu Çılgın Türkler*” (Özakman, 2005) kitabının da bu kadar ilgi görmesinin altında yatan nedenlerden bir tanesi budur. Koşulların kötülüğü mücadeleden vazgeçmek anlamına gelmemektedir. Atatürk döneminde bir kere başarılmıştır ve yine başarılabilir. İçinde bulundukları sürekli yenilgiler ve güçsüzlükler sebebiyle kendilerini sıkışmış, kapana kısılmış hisseden ulusalçılar için bu nostaljik öğeler aynı zamanda karamsar havanın dağılmasında da etki göstermektedir. Örneğin emekli işçi olan Sevil Hanım (63), önceki bölümlerde de değinildiği üzere haberleri izlemekten korkar hale geldiğini, ekonomik zorluklar sebebiyle markete bile gitmek istemediğini ve belirsizlikler içinde kaldığını söyledikten sonra zihni hemen geçmişe dönerek Türk toplumunun “düştüğü yerden de bir avuç kumla kalkan” bir millet olduğunu kendine hatırlatmaktadır. Bu sebeple hala bir umut taşıdığını belirtmektedir. Emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58) ise Çanakkale Savaşı sırasındaki zorluklara değinmekte ve Atatürk sayesinde zafer kazanıldığını dile getirmektedir:

“Atatürk her şekilde düşünmüş, her şeyi düşünmüş, O yoklukta insanların ayağında çarık yok, erkek birey yok. 15-20 yaşında çocuklar Çanakkale'de savaşmışlar ve vatan uğruna savaşmışlar ve şehit olmuşlar. [...] Yani bu ülke gerçekten Atatürk'ün sayesinde yoktan varolmuş bir ülkedir...”

‘Yoktan var olmak’, ‘kendi küllerinden doğmak’, ‘düştüğü yerden doğrulmak’ gibi vurgular görüşmeciler tarafından Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni anlatırken sıklıkla başvuru söylemlerdir. Kendilerine içinde bulundukları zor durumla baş etmek için yol gösteren bu vurgular kayıplarına karşı metanetli kalmalarına yardımcı olmaktadır. Ulusalçılar açısından büyük bir eksik bulunmaktadır: Türkiye’nin kuruluş

¹¹⁸ Danimarka’ya satılmıştır (Meydan, 2022).

¹¹⁹ Kayseri uçak fabrikası 1950’de, THK Uçak ve Uçak Motoru Fabrikaları ise 1954’te kapatıldı (Meydan, 2018).

yılları kadar olmasa da onlar da AK Parti iktidarı yüzünden birçok zorlukla mücadele etmektedirler. Nihayetinde sürekli vurguladıkları üzere Türkiye elli yıl, yüzyıl, bazı görüşmecilere göre ise iki yüzyıl geriye gitmiştir. Fakat onlar Mustafa Kemal gibi bir ‘dehaya’ sahip değillerdir. Görüşmecilerden bazıları kendilerinin ve kendi gruplarındaki kişilerin bir Atatürk beklediklerini dile getirmektedirler. Mustafa Bey’e (65) göre Türkiye’nin ihtiyacı olan onu içinde bulunduğu durumdan kurtaracak olan yine Atatürk’tür!

“Çok endişeliyim. Yani çok endişeliyim. Türkiye’nin geleceğinden çok endişeliyim. Şöyle düşünüyorum ben Türkiye’nin bu kaybettiği iki yüz yılı geri kazanabilmesi için Türkiye’de Mustafa Kemal Atatürk gibi devrimci bir lider gelmesi ve devrimler yapması gerekir. Aynen 1923-1938 arasında yaşadığımız on beş yıllık kısa dönem gibi... [...] Türkiye’de bana göre bir elli yıl, bazılarına göre bir yüzyıl kaybetmiş durumdayız”

Atatürk gibi bir lider bekleyişi, arayışı ulusalcılar arasında onları en çok umutlandıran konulardan bir tanesidir. Seçimlerde her ortaya çıkan yeni adaya dair heyecan duyulması nihayetinde bu bekleyişin son bulması içindir aynı zamanda. Dolayısıyla bu duygusal durum ulusalcıları ve ulusalcılık ideolojisini lider odaklı bir siyasal oluşuma açık hale getirmekle birlikte Atatürk’ün yerinin doldurulmazlığı algısı da bu pozisyondan onları uzaklaştırmaktadır. Lider beklentisi, umut etme isteği ile ilişkilidir. Yeni bir Atatürk’ün gelmemesi durumunu düşünmek ulusalcılar açısından adeta umutların tamamen kaybedilmesine sebep olmaktadır. Emekli fizik öğretmeni olan Ali Bey (76) kendi grubunun sürekli bir Atatürk gelmesini beklediğini söylemektedir. Fakat Ali Bey’e göre Atatürk gelmeyecektir, dolayısıyla da ümit yoktur!

“AKP yönetiminde artık karanlık dönemleri yaşadım. Kendimi hep güçsüz hissettim. Yani tek başıma bir şey yapamayacağımı, yapılmayacağını hissettim. [...] herkes bir Atatürk bekliyor da bir Atatürk gelmeyecek! Bekleyelim ama yani nasıl olacak? Hatta bazı insanlar dua ediyor. Yaşlı insanlar... Artık Allah’tan başka hiç kimse bir şey yapamaz diye. Ancak Allah’tan bir şey olursa olabilir. Artık herkes ümidi oraya bağladı. Bir ümit yoktu!”

Atatürk bir sembol olarak ulusalcılar için AK Parti iktidarının sebep olduğu bütün olumsuzluklar için bir panzehir görevi görmektedir. Görüşmecilerin genellikle olumlu duyguları kişisel yaşamlarını anlattıkları birkaç olay dışında (çocuğunun üniversiteyi kazanması, istediği yere tayin olması vb.) pek deneyimlememektedirler.

Fakat Atatürk hakkında konuşurken bu durum değişiklik gösterir. Atatürk sadece içinde bulundukları karamsar duruma karşı onlara umut vermemekte aynı zamanda onları mutlu etmekte ve gururlandırmaktadır. Cumhuriyet Mitingleri ile birlikte görüşmecilerin en çok mutlu olduklarını belirttikleri zamanlar Atatürk hakkında konuştukları anlardır. Toplam 10 mutluluk kodlamasının 4'ü Atatürk hakkında konuştukları zamana aittir. Benzer bir şekilde toplam 36 gurur kodlamasından 11'i Atatürk hakkındaki söylemlerinde yer almaktadır. Dolayısıyla ulusalcılar için Atatürk yalnızca kendi ideolojilerini tanımlarken başvurulacak bir referans kaynağı değil aynı zamanda AK Parti'nin sebep olduğu olumsuz duygulardan kurtulmak için de sığınılacak bir liman görevi görmektedir. Örneğin, Neriman Hanım Atatürk gibi bir dünya liderine sahip olmaktan dolayı gurur duyduğunu ifade ederken Gözde Hanım, Atatürk için bir şeyler yapıyor olmaktan duyduğu manevi rahatlığın ADD'ye gelmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesi olduğunu belirtir: “[Atatürk] Hepimizin atası, babası olduğundan hareketle ben de buraya gelerek kendimi daha huzurlu, manevi olarak rahat hissediyorum.”

Ulusalcılar AK Parti iktidarı ile birlikte yaşadıkları statü kaybı sonucunda yoğun bir üzüntü hissetmektedirler (Kemper T. D., 2002, s. 56). Telafi edilmesi mümkün olmayan statü kayıpları durumu kişilerin içinde bulundukları durumla mücadeleyi bırakmasını, enerjilerini korumasını ve yeni ilişki koşullarına uyum sağlamasını gerektirmektedir. Üzüntü duygusu bu uyumu sağlama görevini yerine getirebilmek için bedeni hareketsiz bırakır (Kemper T. D., 1991, s. 334). Bu hareketsizlik hali aynı zamanda siyasal katılımın azalmasına (Weber C. , 2013, s. 426), kişilerin içinde bulundukları belirsizlikleri değerlendirmeleriyle birlikte bilginin daha fazla incelenmesine sebep olmaktadır (Small & Lerner, 2008). Ulusalcılar için statü kayıpları, telafisi mümkün olmayan çizgiyi daha geçmemiştir. Geçmişin kahramanca geri dönüşleri onlar için üzüntülerinin penceresini aralayan ve geleceğe dair umut beslemelerine neden olan bir etmendir. Aynı zamanda statülerindeki düşüş ve tekrarlanan yenilgiler sebebiyle kendilerinde gurur duyacakları bir özellik bulamadıkları noktada da Atatürk bir kurtarıcı görevi görmekte ve tekrar gururlu hissetmelerini sağlamaktadır. MAXQDA programındaki duygu kodları arasındaki çapraz çakışmalar incelendiğinde gurur ve nostalji duygularının en çok birbiri ile kesiştiği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla görüşmeciler nostaljik anlatılarda bulundukları zamanlarda duygu olarak en yoğun şekilde gurur hissetmektedirler. Atatürk'e duyulan

saygı ve hayranlık aynı zamanda görüşmecilerin üzüntünün getirdiği ataletten sıyrılmasına ve Atatürk için sorumluluk almalarına sebep olmaktadır. Gözde Hanım, huzur ve manevi rahatlık için başka bir deyişle Atatürk'e karşı sorumluluğunu yerine getirmek için harekete geçmekte, ADD'ye katılmakta ve siyasal alana dahil olmaktadır.

Atatürk simgelerinin görünür olması 1990'larda başlayan bir süreçtir. Özellikle 2000'lerde AK Parti iktidarı ile birlikte daha da artmaktadır. ADD kurum olarak Atatürk'ün imzasının, fotoğrafının olduğu birçok eşyayı satmakta, ADD üyeleri de hem bu eşyaları kullanmakta hem de bu satışlar sırasında görev almaktadır. Satışlardan elde edilen gelirlerle genellikle öğrencilere burs desteğinde bulunmaktadır. Mülakatlar sırasında görüşmecilere Atatürk rozetleri, çıkartmaları, dövmeleeri hakkında ne hissettikleri sorulmuştur. Genel kanının aksine birçok görüşmeci bu konuya temkinli yaklaşp İzmir'deki yaygın kullanım hakkında çeşitli eleştirilerde bulunmuşlardır. Fakat bu eleştiriler içinde bir Kemalizm veya Atatürkçülük eleştirisi barındırmamaktadır, genellikle gündelik pratiklerle ve ahlaki değerlendirmelerle ilişkilidir: Atatürk'ün fikirlerine yürekten bağlı olmanın çok daha önemli olduğu, bu sembolleri kullanan kişilerin buna uygun davranmamasının kendilerini çok rahatsız ettiği (arabasına Atatürk imzasını yapıştıran birinin engelli geçiş alanına park etmesi, kolunda Atatürk dövmesi olan birinin eşini aldatması vb.), uygun olmayan eşyaların (balon, yastık vb.) üzerine Atatürk fotoğraflarının basılması... Genel itibariyle ulusalcılar Atatürk sembollerini etraflarında görmenin kendilerini iyi hissettirdiğini belirtmektedirler. ADD'deki satışlarda da görev alan Gözde Hanım (49) bu konudaki olumlu duygularını şu şekilde aktarmaktadır:

“Birçok vatandaşımızın ‘özellikle de hani Atatürkçü Düşünce Derneği olduğu için buradan alıyoruz’ demeleri... Normalde biz doğal olarak biraz daha pahalıya satıyoruz. Bunu bile bile geliyorlar. Çünkü derneğin yaptığı işin amacını bildikleri için ve onu da dillendirdikleri için hoşuma da gidiyor aslında. Demek ki bizim gibi düşünen zihniyetler gerçekten hala var. Biz korkmayalım oluyorum. Umut, umut yükleniyor bana. Aslına bakarsanız şöyle düşünüyorum Atatürklü bardağın alınması, insanların Atatürk tişörtünü giymesi bazı dinci kesimin gözüne batsın ki çok fazla kendilerini bir şey sanmasınlar da geliyorum. O zaman doğru buluyorum.”

Gözde Hanım için Atatürk sembollerinin kullanımı iki açıdan kendini iyi hissetmesine sebep olmaktadır: birincisi sürekli olarak AK Parti karşısında çoğunluğu

kaybeden ulusalcıların kendilerini azınlık ve yalnız hissetmelerinin önüne geçerek korkularını azaltmakta ve umudunu artırmaktadır. İkincisi ise seçim zaferleri ile daha güçlü olan ‘dincilere’ karşı beslediği hınç ile onlara kendilerinin hala bu ülkede var olduklarını göstererek bir çeşit intikam alma durumudur. Sürekli olarak güçsüz oldukları her seçimde tekrar tekrar yüzlerine çarpılan ulusalcılar için yalnız olmadıklarını bilmek, az olmadıklarını bilmek önemli güven duygusu oluşturmaktadır. Gözde Hanım’a benzer şekilde Didem Hanım da (58) Atatürk sembollerini kullanmanın ve etrafında görmenin kendisini iyi hissettirdiğini belirtmektedir:

“Her yer dolu bende. Eveet sticker'ım var. Beni çok iyi hissettiriyor. Alan herkesi çok iyi hissettiriyordur. ADD mesela bu konuda birçok şey bastırıyor. Benim fularım var Atatürklü, tişörtlerim var iki tane. Ondan sonra Türk bayraklı bir fularım daha var. Yüzüklerim var. Saatlerim var. Yani iyi hissettiriyor. Güven duyuyorum gördüğüm zaman. Çünkü ‘aaaa diyorum benimle aynı fikirde!’ Çok güzel bir şey, İnsanların aynı fikirde insanları görüyor olması çevresinde. [Peki ne zamandan beri?] Son 10 yıldır. Çünkü kurucu lideri ötekileştirici birtakım söylemler irite ediyor insanları.”

Aynı fikirde kişileri bulabilmek ulusalcılar için kıymetli bir duruma tekabül etmektedir. Özellikle AK Parti’nin önceki bölümlerde de değinildiği üzere baskıcı uygulamalarının korku ve endişe yarattığı ortamda insanların bu korkuya rağmen Atatürk sembollerini taşımaları ulusalcılar için cesaret isteyen bir durumdur. Emekli matematik öğretmeni olan Elif Hanım (75) tam bu noktada ‘rozet Atatürkçülüğü’ üzerinden getirilen eleştiriyi haksız bulduğunu belirtmektedir. Elif Hanım’a göre içinde yaşanan dönemde Atatürk sembollerinin takılmasının kişilerin menfaatleri için hiçbir yararının olmadığını hatta onlara zarar bile verebileceğini vurgulamaktadır. Bu sebeple “bakın ben Atatürk’ün fikirlerini taşıyorum” anlamına geldiğini iddia ettiği bu sembol bulundurma durumunun göstermelik bir şey olmadığını tam aksine samimiyetle bunu yaptıklarını söylemektedir.

İzmir ulusalcılık için nasıl önemli bir anlam teşkil ediyorsa aynı şekilde ulusalcılar için de istedikleri şekilde yaşayabilecekleri ve zihinlerindeki ideale yaklaşabilecekleri bir alan sunmaktadır. Ulusalcılar için İzmir adeta korunması gereken bir kale, Türkiye’ye örnek teşkil eden bir şehir olarak kabul edilmektedir. Birçok açıdan Türkiye’nin Batı’ya açılan modern yüzüdür. Atatürk imgesi kadar olmasa bile görüşmeciler İzmir’den söz ederken kendilerini bu şehirde güvende hissettiklerini ve AK Parti’nin baskıcı politikalarından belirli ölçüde

korunabildiklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla İzmir’de yaşayan ulusalcılar için İzmir içinde bulundukları olumsuz duygulardan sıyrılmalarına yarayan bir başka unsurdur. Bunun en önemli sebeplerinden biri İzmir Belediyesini AK Parti iktidara geldiğinden beri hiç onlara kaybetmemiş olmalarıdır. Dolayısıyla belki de İzmir, 2019 yerel seçimlerine kadar ulusalcıların en önemli ve tek zaferini temsil etmektedir. Görüşmecilerin İzmir ile ilgili anlatıları üç ana söylem altında toplanabilir: İzmir’deki rahatlık ve güven, İzmir son kale onu korumalıyız, İzmir’e gelenler şehre uyum sağlar.

Görüşmecilere AK Parti iktidarı ile birlikte yaşamlarında, gündelik pratiklerinde, şehirlerinde bir değişiklik olup olmadığı sorulduğunda birçok görüşmeci Türkiye’nin diğer yerlerine göre İzmir’de çok fazla değişiklik yaşamadıklarını belirtmektedir. Bazen yanıt alabilmek adına soru tekrar sorulmuş ‘devlet dairelerinde, kamu kuruluşlarında, gezmeye gittiğiniz yerlerde’ diye mekân belirtilmiştir. Görüşmecilerin ilk refleksleri Burçak Hanım’ın yanıtına benzer bir şekilde olmuştur: “Tabii şimdi ben İzmir’de yaşadığım için gündelik yaşamda böyle çok afaki değişiklikler yaşamadık.” İzmir bir şekilde AK Parti’nin Türkiye’de gerçekleştirdiği değişimlerden dönüşümlerden en az etkilenen şehir olarak kabul edilmektedir. Emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58), Türkiye’nin geri kalanı ile karşılaştırdığında İzmir’i “kurtarılmış bölge” olarak nitelendirmektedir:

“Bulunmak istemediğim ortamlara girmedim açıkçası. Girmekten çekindim. İzmir aslında biraz kurtarılmış bölge gibi bu anlamda! İstanbul, Bursa, Konya bunlar artık böyle sanki bizden değiller. Yani sanki bizim ülkemizden değil. Siirt’e gittiğimde de aynı şeyi hissetmişim.¹²⁰ Sanki başka bir yer. Herkes Arapça, Kürtçe konuşuyor. Sen Türkçe konuşuyorsun. Yani sana hakaret etseler, sen bilmezsin.”

İzmir ulusalcıların zihninde Cumhuriyet Türkiye’sinin hala hayat bulduğu bir şehirdir. Kendi Türkiye ideallerinin gerçekleştiği yerdir. Bu bağlamda Didem Hanım’a göre diğer iller sanki Türkiye’nin illeri gibi değildir. Türkiye’deki etnik ayrımlar ve İslamileşme sebebiyle birçok şehirdeki yaşantı İzmirliilerin yaşantısı ile farklılaşmaktadır görüşmecilerin zihinlerinde. Gözde Hanım (49) bu sefer İzmir’i

¹²⁰ Didem Hanım’ın öğretmen olarak ilk atandığı yer Siirt’tir. Bekar olduğu ve 1990’larda PKK çatışmaları çok olduğu için annesi ile birlikte gitmiştir. Didem Hanım annesi ile burada geçirdiği dönemi anlatırken “annem bir yıl ilkel bir hayat yaşamak zorunda kaldı” diye belirtmektedir.

toplumda yaygın olarak kullanılan “gavur İzmir” söylemiyle Türkiye’nin geri kalanından ayırmaktadır:

“İzmir’in şöyle bir şansı var. Hani İzmir zaten "gavur İzmir" ya... Hani Cumhurbaşkanımız öyle ilan etmişti. Gavur İzmir olduğu için burada o kadar - böyle din sloganları atan insanlar varken bile bunu söylüyorum- etkilenmedik. İzmir’in belirli bir yapısı, siyasi ve etnik durumu var. Çok fazla onu değiştiremediler. O hala baki. Gücünü kaybetmemiş durumda hala şu anda.”

‘Gavur İzmir’ nitelendirmesi görüşmeciler tarafından zaman zaman ama hep gururla kullanılmıştır. Gavur olma hali görüşmecilerin zihninde modernlik, laiklik, Batılılık ile eşitlenmiş Türkiye’nin geri kalanından kendilerinin ve yaşam şekillerinin farklı olduğu düşüncesini pekiştirmiştir. İzmir’in gücü olan Cumhuriyet ilkelerine bağlı modern şehir imajının AK Parti iktidarında bile korunmuş olmasını dış hekimi olan Orçun Bey (63) tarafından yerel yönetimin CHP’li olması ile ilişkilendirmektedir:

“[İdeolojik olarak türban takma durumu] Tabi İzmir’de gene de az oluyor. Yani seçimleri bizim düşüncemizi desteklediğimiz insanlar kazanıyor, İzmirli o konuşmamızın başındaki aslında Demokrat Partiye yakın olan İzmirli, Cumhuriyet Halk Partililerle artık birleşik davranabiliyorlar seçim sandığında. [...] Bir tepki yani belediyeleri verirken ki Ankara, İstanbul’u gördük zaten, bizim yaşam şeklimize, yaşam biçimimize, tercihimize karışacaklar endişesi var. Burada da güçlenirlerse gerçekten son kalede gidecek gibi duygu insanlarda yerleşik olduğu için seçimler burada daha farklı sonuçlar veriyor. Böyle bir şey [yaşam tarzına müdahale] var mı var! Ama hala kurtarıyorsun vaziyeti.”

Ulusalcılar için İzmir’de deneyimledikleri modern yaşam tarzı onların kimliklerinin ve hatta ideolojilerinin bir parçasını oluşturmaktadır. Kentin kültürü ile özdeşleşmiş olan özellikle kadınların giyimleri, davranışları, sokaklarda rahat dolaşmaları üzerinden gerçekleştirilen anlatılar bir İzmirlilik ethosu oluşturmaktadır. Özellikle Seçil Hanım (63) gibi İzmir’de doğup büyümüş olan görüşmeciler İzmir’in geçmişine referans vererek bu yaşama şekli ile gurur duymaktadırlar:

“İzmir’in bir yaşama şekli vardı. Biz 60 yaşında bile olsa kısıcak sortlarımızı giyer, yazın öyle dolaşırdık. Benim çocukluğumda çok sıcak olduğu için kadınlar sutyen giymezdi öyle dolaşırdık yani. Kimse de bakmazdı teyzelere.”

İzmir’de kadınların rahat dolaşması ve kimsenin onları rahatsız etmemesi, kendilerini özgür hissedebilmeleri görüşmelerde sıklıkla vurgulanan konulardan bir tanesidir. Benzer bir yorumu daha eleştirel bir noktadan kendini diğer İzmirli kadınlardan farklılaştırarak ilçe ADD’nin başkanı olan Meral Hanım (52) da dile getirmektedir:

“Yaş 80 ama arkadan baktığınızda 18 sanıyorsunuz. Yüzünü döndüğünde 80 yaşında bunu nasıl giymiş... ‘Ya ben şu 50 yaşında o kıyafeti giyemem’ diyorsunuz. Yani İzmir’de 75 yaşında böyle ip askılı, şortlu dolaşan sahilde yürüyen var. Yani İzmir’in farklı olmama şansı yok. Bunu biz istemiyoruz, biz yapmıyoruz ya da ben İzmirliyim ama 75 yaşında ip askıyla dolaşmam. Benim annem dolaşmıyordu. Ama İzmir o rahat ortamı sağlıyor insanlara. Aslında hep siesta, burada hep tatil var farkındaysanız. Gevşek bir memleket. Sabah dokuzda iş açmaya üşenir. Erken kapatır. Beş kuruş parası yoktur ama gider tatili yapar. Herkesin yazlığı vardır [...] kulübe de olsa yazlık. [...] Yaşam kalitesine bakmıyorlar farkındaysanız. Yerlerde, otlarda, çatıda her yerde yaşıyor insanlar. Ve yadırgamıyoruz!”

Meral Hanım kendini, anlattığı kadınlardan ayrı tutsa bile sonra söylediği ‘yadırgamıyoruz’ ifadesi bütün bu anlatı boyunca kendisinin tavrında da hakimdir. Meral Hanım kendi yapmayacağı şeyleri yapan 75 yaşındaki kadınlardan söz ederken aşağılama veya hakir görmeyi çağrıştıracak hiçbir belirti göstermemektedir. Tam aksine bütün bu söylemleri sırasında anlattıklarından keyif almaktadır. Kendisi yapmasa bile kadınların ve diğer İzmirlielerin bu rahat yaşama pratiklerinin ona iyi hissettirdiği söylenebilir. Hatta İzmir’in böyle bir yer olmasından gurur duyduğu bile iddia edilebilir.

Dolayısıyla son kale olarak İzmir’in tehdit altında olması da genellikle kadınlar üzerinden anlatılmaktadır. Özellikle AK Parti iktidarı ile birlikte İzmir’de artık daha fazla başörtülü ve çarşafli kadınlar görmeye başlamaları görüşmecilerin İzmir’deki ‘bozulmaya’ en çok dikkat çektikleri konulardan bir tanesidir. İzmir’in de Türkiye’nin geri kalanına benzeyeceği endişesi ve İzmir’in bu yönlü değişiminden dolayı üzüntü yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Halk oyunları eğitmeni olan Şadan Hanım (67) eskiden Bursa’da gördüğü giyim tarzını artık İzmir’de de görmesinden dolayı hissettiği üzüntüyü dile getirmektedir.

“Ben İzmir’de mesela hiç siyah feraceli kadın görmemiştim, onu gördüm. O beni üzdü. Ki biz İzmir’de çok rahatız. Ben arada Bursa’ya gidiyorum Bakışlardan çok fazla rahatsız oluyorum. Buna rağmen tabi beni ilgilendirmiyor onların fikirleri ama İzmir güzel bir şehir, modern! Ama maalesef kapalılar

çoğaldı. Bir gün şeyi gördüm: asasıyla başında takkesiyle, şalvarıyla -ne deniyor ona- hoca takımı gibi... Böyle sakallı cübbeli adam gördüm. Seneler önce Bursa'da görmüştüm öyle bir şey. Yanında da 6-7 yaşında çocuğu vardı. Onu da öyle giydirmiş ve asasıyla böyle "Ben dünyaya hakimim" diye yürüyordu. Çok sinirlenmiştim. Burada da gördüm. Çok üzıldüm!"

İzmir'de rahat olan kadınlar artık kendilerini rahat hissetmediklerinde İzmir'in de değiştiğini gördüklerinde bu değişimi İzmirlikten bir sapma olarak düşünmektedirler. Özellikle önceki bölümlerde değinildiği üzere AK Parti'nin kendilerini de 'feraceye' sokacağı korkusu sebebiyle sokakta gördükleri çarşafli kadınlar onlar tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. İzmir dışında Türkiye'nin geri kalanında başörtüsü ve giyim tarzı üzerinden namuslu ve namussuz kadın ayrımının sıklıkla yapıldığını gören İzmirli kadınlar sokakta eskiden görmedikleri farklı bir yaklaşımla karşılaştıklarında bunu İzmir'in yozlaşması olarak nitelendirmektedirler. Eskiden İzmir'de herkesin ne kadar rahat giyindiğinden ve bu giyimle kendilerini güvende hissettiklerini belirten Seçil Hanım (63) AK Parti ile birlikte şimdilerde sokakta eskisi kadar rahat olamadıklarından dem vurmaktadır. Yaşına rağmen kendisinin de tuhaf bakışlara maruz kaldığını anlatmaktadır:

"Şimdi öyle değil! Yani 60 yaşında da olsan 70 yaşında da olsan böyle bir cinsellik çok farklı algılanıyor ve bakılıyor. Yaaa bize de bakıyorlar. [...] Bakıyorum saçma sapan, böyle bir yozlaşma söz konusu."

Bütün bu endişelere rağmen görüşmecilerin zihinlerinde İzmir'i güçlü kılan İzmir ile ilgili önemli bir algı bulunmaktadır: İzmir'e gelenler buraya uyum sağlarlar. Kendi kent kültürlerinin gücünün göstergesi olarak kabul ettikleri bu durumu anlatan her iki görüşmeci de Balkan göçmenidir. İzmir'in bu özelliği onlara göre İzmir'de Balkan göçmenlerinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Göçmenler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde İzmir'de yaşayan gayri Müslümlerden devraldıkları bu kent kültürünü devam ettirmişler ve yeni gelen göçmenlere de aktarmışlardır. Meral Hanım'a (52) göre İzmir bu yönüyle İstanbul'dan farklılaşmaktadır:

"[İzmir'in farklı olmasının] Ana kriteri göçmenler. Karşı İstanbul'a gittiğinde Kars'ı İstanbul'a taşıyor ama İzmir'e geldiğinde taşıyamıyor. Çünkü göçmen kesimi çok fazla olduğu için adapte ediyor hemen. Dikkat edin tesettürlü bile açılmaya çalışıyor. Sıcak bir memleket... Tesettürsüz zaten soyunuyor. Yani İzmir'de en enteresan şey İzmirli değil ama bunlar, İzmir'de yaşayanlar diyorum."

Benzer bir yorumu yine Balkan göçmeni olan diş hekimi Orçun Bey’de (63) belirtmektedir:

“İzmir’e bu çağdaş, demokrat, Atatürkçü kimliğini vermek biraz son yıllarda moda haline gelmiş bir şey. O da bence şundan kaynaklanıyor: İzmir, Türkiye’nin en batısındaki bir kent. Buraya çok fazla göç oldu. Bugün İzmir’de ‘ben İzmirliyim’ diye gezenleri bir kurcalarsınız Erzincanlı, Sivaslı, Diyarbakırlı, Elazığlı, Erzurumlu bulursunuz. Hatta bunların kurdukları bir sürü dernekler var. Ama İzmir’in şöyle bir şeyi var, bak onu söyleyeyim size [sır verirmiş gibi eğiliyor, sesi kısılıyor]: İzmir, buraya gelenleri İzmirli yapıyor. Buraya gelenler İzmirli oluyorlar.”

“Yani bir Diyarbakırlı ailenin kızını da tanıyorum. Diyarbakırlı aile derken işte başı bağlı bir anne, işte muhafazakâr bir baba ama kızı sizin gibi. Çünkü o çocuk şimdi İzmir’de doğdu, İzmir’de büyüdü. Yani dış görünüşü olarak değil sadece, fikir olarak onun kendinize yaklaştığını hissediyorsunuz. Annesinden babasından ayrı bir dünya kurduğunu... Anne, baba Diyarbakır’da yaşasalardı, belki kızın öyle olmasına müsaade etmeyeceklerdi ama burada ediyor. Bence İzmirlilik böyle bir şey.”

İzmir’in ulusalcılık literatüründe ve ulusalcıların zihinlerinde önemli bir yerinin olmasının ana sebeplerinden bir tanesi görüşmecilerin de vurguladığı gibi İzmir’de yaşam şekli üzerinden belirli bir kimliğin İzmir’e dışarıdan gelenler tarafından da sıklıkla benimsenmesidir. Dışarıdan gelenlerin, ‘halkın’, ‘Doğuluların’ İzmir’e uyum sağlama durumu ulusalcıların kendilerine atfettikleri ‘toplumu eğitime görevini’ doğal bir şekilde gündelik pratikler içinde gerçekleşmesidir aynı zamanda.

3.4 Ulusalcıların Batı ile İlgili Genel Duygusal Durumu: İkili Var Olma Düzlemi

Ulusalcılık ideolojisi hakkında yapılan birçok çalışmada bu ideolojinin bazen sol sosyalist kökenleri sebebiyle bazen de militarist, liberal demokrasi karşıtlığı sebebiyle içsel ve yoğun Batı karşıtı söylemi üzerinde önemle durulmaktadır. Hatta ulusalcılığın önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. (Grigoriadis, 2006; Ulusoy, 2009; Riexinger, 2010; Uslu, 2008; Çınar & Taş, 2017; Gürpınar, 2011). Bu çalışmada ulusalcılığın Batı karşıtı söyleminin ulusalcılık ideolojisine içkin olduğu ve bu ideolojinin köklerinden kaynaklandığı iddiasına karşı gelinerek bu söylemin, ulusalcılar-AK Parti ve Batı arasındaki ilişkilerce şekillendiği iddia edilmektedir. Bu etkileşim ulusalcıların Batı ile ilgili normatif değerlendirmelerinde Batı karşıtı

söylemlerinin şeklini ve yoğunluğu etkilemekte hatta zaman zaman bu karşıtlığın ortadan kalkması bile söz konusu olabilmektedir. Bu bölümde, Türkiye’de Batılı yaşam tarzını ve görece Batılı değerleri benimsemiş olarak kabul edilen ulusalcıların, Batı karşıtı söylemlerinin nedenleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Başka bir ifade ile literatürde yer alan ulusalcılığın bir tür yeni Kemalizm olduğu iddiası da (Alaranta, 2014; Erdoğan N. , 2009; Çelikçi, 2013) düşünülerek Türkiye modernleşmesinin Batılılaştırıcı gücü olarak kabul edilen Kemalist grupların ve onun ideolojisinin, nasıl olup da 2000’lerde Batı karşıtı söylemi benimseyen bir ideolojiye dönüştüğüne dair duyulan şaşkınlık giderilmeye çalışılmaktadır.

Türkiye’de Batı ile ilgili söylemler ve literatür, Türk modernleşme tarihine içkindir. Hatta daha ileri gidilerek Belge’nin (2002, s. 43) iddia ettiği gibi “Batılılaşma” kulağa tedirgin edici geldiği için “modernleşme” dendiği bile söylenebilir. Batılılaşma ile ilgili genel olarak üçlü bir pozisyon tasvir edilir: Batı karşıtları, topyekûn Batılılaşmacılar ve kısmi, teknik Batılılaşmacılar (Hanioğlu, 1985; Findley, 2012; İnalçık, 2014). Bu üç pozisyonun kökleri, Osmanlı Devleti’nin Batılılaşma serüveninin başladığı dönemde bulunmakta ve günümüze kadar belirli değişimlerle ve karşılıklı çatışmalarla gelmektedir. Osmanlı Devleti’nde Batı’ya karşı olan gruplar, Osmanlı Devleti’nin kendi öz değerlerini ve kültürünü koruması gerektiğini; gelişmenin ve güçlenmenin ancak bu şekilde gerçekleşeceğini iddia etmektedir. Batılılaşmaya, özellikle de kültürel düzeyde olan Batılılaşmaya karşı çıkmaktadırlar. Kısmi, teknik Batılılaşmacılar, Osmanlı toplumunun kültürünü ve geleneklerini sürdürürken Batı’nın bilim ve teknolojisini ithal etmekten yana taraftırlar. Topyekûn Batılılaşmacılara göre ise Osmanlı toplumunun tam anlamıyla Batılılaşması, bilim ve teknikte ilerlemesi için bütün bunların yeşereceği bir kültürel zeminin ancak Batı kültürü olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla maddiyat ile maneviyat arasına bir ayırım koymadan her yönüyle Batılılaşmaktan yanadırlar (İnalçık, 2014; Hanioğlu, 1985; Hanioğlu, 1966).¹²¹

Osmanlı İmparatorluğu’nun XVII. yüzyıldaki Batılılaşma çabaları ile başlayan ardından Tanzimat Dönemi’nde kurumsallaşarak devam eden, 1908 Jön Türk Devrimi ile hız kazanan bu süreç Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte doruğa

¹²¹ Unutulmamalıdır ki bu gruplar homojen değildir ve farklı alt gruplardan söz etmek mümkündür. Farklı fikirler zaman zaman birbirleri ile etkileşim halinde de bulunmaktadır.

ulaşmaktadır. Yukarıda bahsedilen topyekûn Batılılaştırmacılarla kısmi, teknik Batılılaştırmacılar arasındaki mücadelede yeni Türk Devleti'nin kurulması topyekûn Batılılaştırmaların zaferi ile sonuçlanmıştır. İttihad ve Terrakki kadrolarının Milli Mücadele kadrolarını doldurmasının yanı sıra, bu mücadelenin lideri olan Mustafa Kemal Paşa o zamana kadar Doğu ve Batı kurumsal ikililiğini Batı lehine sonlandıracak bir dizi reformu gerçekleştirecektir. Bunlar içinde Hilafet ve Saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, medeni kanun değişikliği, Latin harflerinin kabulü, şapka kanunu, eğitim birliği, laikliğin anayasaya girmesi gibi bir dizi köklü Batılılaşma çabası söz konusudur (Hanioğlu, 1966, s. 367; Mardin, 2008, s. 232; Yıldız, 2007, s. 103-104). Bu veçhesiyle Kemalizm ideolojisi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde zaman zaman bazı dönemler daha mesafeli bir pozisyonda olsa bile genellikle Batılılaşmacı yönüyle ön planda olmaktadır (Çınar & Taş, 2017, s. 667).

Dağı (2003, s. 5) Türkiye'deki Batılılaşma çabalarını ve bu çabaların Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatında önemli bir rol oynadığını açıkça ifade etmektedir: "Türkiye'nin son 150 yıllık tarihi, "Batı meselesi" üzerine yapılan tartışmaların, geliştirilen "programların" da tarihi." [...] "Batı'nın Doğu meselesi Doğu'nun beka meselesine dönüşünce, Doğu'nun bekayı Batı'da, Batılılaşmada aradığı paradokslarla dolu bir serüven de başlamış oldu." Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi "Batı meselesi"ne indirgenemese bile bu meselenin önemli bir yer taşıdığı akıllarda tutulmalıdır. 2000'lerde bir ideoloji olarak ortaya çıkan ulusalcılık da bahsi geçen tartışmalara katkı sunmaktadır. Ulusalcılığın Batılılaşma konusunda kapsamlı ve tutarlı bir program sunduğu iddia edilemezse de bu tartışmaların Batı karşıtı kısmında kendine önemli bir yer ettiği literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır.

Bu bölümde, kendileri dışındaki ideolojik gruplar için Türkiye'nin en Batılı grubu olarak görülen hatta zaman zaman İzmirli olmaları sebebiyle "gavur"¹²² sıfatı da yakıştırılan ulusalcıların Batı tahayyülü anlaşılmaya çalışılmaktadır. Görüşmeler sırasında birbiriyle her zaman kesin sınırlarla ayrılmasa da, hatta bazen aynı

¹²² İzmir'in Osmanlı dönemine ait Müslüman olmayan azınlık nüfusu sebebiyle yakıştırılan 'gavur' sıfatı günümüzde İzmir'in laik, modern yaşam tarzını vurgulamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Görüşmeler sırasında görüşmecilerin de bu güncel anlamıyla 'gavur' kavramını kullandıkları gözlemlenmektedir.

görüşmecide birbirine girift olarak yer alsa da normatif olarak ikili bir Batı imajından söz etmek mümkündür: iyi ve kötü Batı.

Ulusalıcıların iyi ve kötü Batı tahayyüllerine geçmeden önce Batı'yı nasıl ele aldıkları ile ilgili kısa bir betimleme yapmak yerinde olacaktır. Ulusalıcılar için Batı, karmaşık bir duygu durumu ve kavramlar dizgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayranlık, heyecan, sevgi, öfke, korku, endişe sıklıkla Batı ile ilişkilendirilen duygulardandır. Bu duygulara eşlik eden kavramlar ise şu şekilde sıralanabilir: özgürlükler, haklar, hukukun üstünlüğü, adalet, dürüstlük, kanun ve kurallara saygı, memur gibi çalışan siyasetçiler, emperyalizm, sömürgecilik, ırkçılık, polis şiddeti, kötü emeller, bölücü istekler, bir takım gizli oyunlar, Türkiye'nin gelişmesini engelleme çabaları. Hem kavramsal hem de duygusal olarak deneyimlenen Batı'ya karşı 'ikircikli' olma eğilimi ulusalıcıların düşünce dünyasını şekillendirmekte ve Batı karşıtı söylemlerindeki değişimin bir göstergesi olmaktadır.

Görüşmeler sırasında Batı kavramı, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olarak veya ülke ülke ayrılmamakta, genel olarak Batı diye kullanılmaktadır. Bu topyekûn kullanımın siyasal, ekonomik ve sosyolojik olarak birçok özelliğin ve farklılığın gözden kaçmasına sebebiyet verdiği bilinmektedir. Fakat görüşmecilerin zihinlerindeki Batı kavramı anlaşılmaya çalışıldığı için onlar ayırmadığı sürece hem görüşmeler sırasında hem de metinde Batı olarak kullanılmaktadır. Görüşmeciler genellikle Avrupa ve ABD ayırımına gitmeyip Batı'yı bir bütün olarak ele alma eğilimindedirler. Fakat kimi görüşmeciler Avrupa ve ABD arasında bir ayırma gitme ihtiyacı duymakta ve bu ayırım sırasında ABD'ye daha şüpheli ve olumsuz yaklaşırken Avrupa hakkında daha olumlu yorumlarda bulunmaktadırlar. ADD Genel Merkezi'nde çeşitli görevlerde bulunmuş olan Burçak Hanım, Avrupa'ya sempati beslerken ABD'ye karşı net bir olumsuz tavır sergilemektedir: "İnsanlarına çok değer veren bir toplum, Avrupa toplumu bence. Ama Amerika öyle değil. Amerika kendi yurttaşını bile kendi siyasi çıkarları için yok sayabilecek kadar gözü dönmüş bir durumda bence. Bunu da kanıksamış Amerikan vatandaşları. O yüzden ben Avrupa'yı Amerika'ya tercih ederim." Avrupa ve ABD arasında yapılan ayırma Avrupa'yı daha iyi bulan görüşmeciler genellikle Avrupa'nın hem özgürlükler konusunda hem de demokrasi konusunda ABD'den üstün olduğuna vurgu yapmaktadırlar.

Batı'yı bütüncül olarak ele almayan diğer görüşmecilerin bir kısmı Avrupa ve ABD arasına belirli bir ayırım yapmakla birlikte Avrupa'nın ABD'nin politikalarına zaman zaman karşı çıksa bile genelde bu politikaları desteklediklerini ve iş birliği içerisinde hareket ettiklerini vurgulamaktadırlar. Ticaret ile uğraşıp emekli olan Hüseyin Bey (66), Avrupa ve ABD arasındaki ekonomik rekabete de değinerek ABD'nin Avrupa'yı baskı altında tuttuğunu iddia etmektedir:

“Amerika Avrupa'yı işine geldiği gibi (yönlendiriyor). Bazen ara sıra diklenmeler oluyor ama Amerika bastırıyor. Mesela Almanya zaman zaman dikleniyor çünkü aynı zamanda da sanayide rakipler. Çünkü dünyanın en çok tüketim ülkesi Amerika'dır. Yani çok mal buraya satıldığı için şimdi zaman zaman ambargolar girdi mi ekonomisi şaşıyor. Onun için Amerika baskıyı çok tutuyor, yani Avrupa'yı baskı altında tutuyor açıkçası. NATO kanalıyla... Tamam Fransa dikleniyor, bir de Almanya dikleniyor ama hemen façasını alıyorlar aşağı.”

Emekli öğretmen olan Mustafa Bey (65) de benzer bir şekilde NATO üzerinden ABD'nin Avrupa'yı kontrol altında tuttuğuna değiniyor.

“Amerika ve Avrupa aynı değil tabii ki. Yıllarca emperyalist olarak bildiğimiz İngilizlerin yerini I. Dünya Savaşı ile birlikte Amerika aldı. Amerika dünyanın efendisi durumuna geldi. Yani hala da dünyayı sömürmeye devam ediyor, dünyaya yön vermeye devam ediyor. [...] Avrupa işte Avrupa'nın farkı nedir? Yine Amerika ile iş birliği içerisinde, sürekli NATO şemsiyesi altında oldukları için. Amerika'nın dışında pek fazla bir iş yapamıyorlar. Fakat ne olursa olsun Avrupa'daki ülkelerde demokrasi bize göre daha gelişmiş olduğu için Avrupa ülkelerinin yönetimleri bizim kadar Amerika'ya tabi değiller. Yeri geldiğinde kendi tavırlarını koyabiliyorlar her ne kadar NATO'ya bağlı olsalar da... Ama Amerika'dan bağımsız hareket edemiyorlar.”

Görüşmeciler arasında sadece bir görüşmeci Batı'dan söz ederken Avrupa'daki farklı ülkeleri sayarak hangilerini Batı olarak kabul ettiğini belirtmektedir. ADD ilçenin hali hazırda başkanı olan Meral Hanım (52) “Batı deyince sizde ne çağırıştırıyor?” sorusuna “Batı'dan kastınız?” diyerek yanıt vermiş ardından “siz nasıl görüyorsunuz, nasıl tanımlarsınız?” diye sorulduğunda “Benim için Yunanistan, Batı değil!” diyerek yanıtlamıştır. Kendisine göre nerelerin Batı olarak nitelendirilebileceği sorulduğunda, üç ülkeyi peş peşe sıralamıştır: İngiltere, İsviçre ve İsveç. Meral Hanım'a göre Avrupa içinde de ayrıca bir Batı'dan söz edilebilir. Kendisinin nitelendirdiği Batı'nın en belirleyici özelliği zenginlik ve refah düzeyinin yüksekliği olduğu söylenebilir. Avrupa içindeki Yunanistan gibi ekonomik olarak krizlerle

boğuşan bir ülkedense AB içinde olmayan ama ekonomik olarak kalkınmış İsviçre, İngiltere gibi ülkeler Meral Hanım (52) için Batı'yı temsil etmektedir.

Görüşmeler sırasında, iyi ve kötü Batı ayrımı konusunda görüşmecilerin sabit bir pozisyonda olmadığı gözlemlenmektedir. Sorulan sorular ve görüşmenin gidişatı içerisinde, her iki görüş arasında salınım yaşanabilmektedir. Bu durum, ulusalcılığa içkin, özsel bir anti-Batı söylemi olmadığı hipotezini destekler niteliktedir. İçsel, kendiliğinden ve ideolojik bir Batı karşıtlığından ziyade, etkileşim sürecinde ortaya çıkan bir Batı karşıtlığından bahsetmek mümkündür. Bu nedenle aşağıda yer alan bölümlerde, aynı görüşmecinin hem iyi Batı'ya yönelik hem de kötü Batı'ya yönelik zıt yorumlarına rastlanabilmektedir. Bu durum, Batı algısının kişisel, konjonktürel ve ideolojik faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Görüşmelerdeki bu değişkenlik, Batı karşıtlığının karmaşık ve çok boyutlu bir fenomen olduğunu vurgulamaktadır.

3.4.1 “İyi Batı”

Ulusalcılar için Batı'yla kurulan ilişkilenemenin çelişkiler barındıran bir durum olması veya ulusalcılık ideolojisinin literatürde Batı karşıtlığı üzerinden tanımlanması, kendilerini ulusalcı olarak nitelendiren kişilerin Batı tahayyüllerinin sürekli olarak olumsuzlayıcı öğeler içerdiği anlamına gelmemektedir. Bilakis görüşmeler sırasında birçok görüşmeci modernleşmenin üzerine bina edildiği Batı'ya duyulan hayranlık ve hayal kırıklığı duygusal salınımının (Greenfeld, 2017) kendi duygu dünyalarında da geçerliliği olduğunu gösteren yorumlarda bulunmaktadır. Batı'yla ilgili yapılan iyi yorumlarda hayranlık ve hayal kırıklığı duygularının en ön plana çıkan belirleyenin bizatihi Batı'yı deneyimlemek olduğu söylenebilir. Görüşmecilerden Avrupa ülkelerine gitmiş (genellikle turistik gezi kapsamında) olanlar oradaki deneyimlerini aktarırken Batı'daki kural, düzen, refah, özgürlük gibi birçok olumlu özelliğe yoğun bir vurgu yapmaktadırlar. Bu yoğun hayranlık duygusunun hemen arkasından ise Türkiye ile “deneyimledikleri Batı”yı karşılaştırıp içinde yaşadıkları toplumun ne kadar “geri” olduğuna dair yaşadıkları hayal kırıklığını ve üzüntüyü ifade etmektedirler. Geçmişte TİP üyesi olan Sibel Hanım (67), Avrupa gezisini ve o gezide deneyimlediği duyguları aktarırken hayranlığını ve Türkiye hakkında yaşadığı hayal kırıklığını çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir:

“Batıyı ben pek bilmiyorum. Batı konusunda tabii düşüncelerimiz vardı ama ben 3-4 yıl önce 2-3 yıl üst üste yurtdışında sürekli her yeri gezdim. [...] Ben 17 yaşındayken benim arkadaşlarım yurtdışına giderler gelirlerdi. Ben de hep meraklıydım. [...] Sonra arkadaşlar gelince ben yorum yapmalarını istedim. O zaman 20-25 yaşlarında onlar. Dediler ki “Biz 300 sene gerideyiz.” Ben de onlara çok kızmıştım. Yani “Lütfen memleketimizi bu kadar da geriye götürmeyin!” falan diye. Sonra aradan yıllar geçti. 4-5 yıl önce 60 yaşındayken böyle bir fırsat geçti benim elime ve bütün Avrupa’yı gezdim. Yani hemen hemen görmediğim yer kalmadı. Oradan geldikten sonra -arkadaşlarla ben hala görüşüyorum bazıları ile- onlar bana dediler: “Sen şimdi yorum yap; aradan da bu kadar zaman geçti.” Ben dedim: “Şöyle bir yorum yapacağım: gümrükten bu tarafa geçince burası Afganistan gibi!” Direkt cevap verdim. Yani gerçekten öyle... Gerçekten öyle... Hiç hilafsız! [...] Ben en son mesela Norveç, İsveç, Danimarka oraları gezdim. Oralarda adamlar yani enflasyon nedir bilmiyorlar, yokluk nedir bilmiyorlar. Yolda mesela karşılaşıyoruz. Herkesin elinde üç dört tane çocuk, yani her biri üçer dört tane çocuk. Biz böyle bakıyoruz, gayet rahatlar, şeyler. [...] Ben mesela gezerken özellikle de [...] Oslo’da gezerken insanlar böyle hep sık, hiçbir tane böyle normal giyimli insan yok. Hani biz böyle bir yere gideriz, kokteyle düğüne falan insanlar öyle dolaşıyor. Ben de rehberle şeyi sordum. Çok dikkatimi çekti. Çok da güzel bir yer zaten. Dedim ki buranın bir ulusal günü mü? Nedir yani neden yani insanlar böyle? O da güldü dedi ki “Burada insanlar hep böyle giyinirler yani.” Deniz kenarında restoranlar falan var. Şeyle, işte randevu alıp da gidiliyor... Adamlar, kuyruk bekliyor o kıyafetlerle. Düşünebiliyor musunuz? Yani adamlar denizden nehirler yapmış, girintiler yapmışlar. Evler var, evlerin önünde tekneler var. Teknesine binip işe gidiyor. [...] Avrupa gerçekten gözümüzde belki çok büyütüyoruz ama yani yapmış adamlar gerçekten. Medeniyet ve eğitim yapmışlar yani.”

Sibel Hanım, bu yorumları yaparken sesi yükselmekte, heyecan ve neşe duymaktadır. Özellikle Oslo’yu anlattığı bölümlerde konuşmanın şekliyle birlikte göz teması da değişmektedir. Heyecanlı ve neşeli anlatımına eşlik edecek şekilde uzaklara bakıp bir yandan hayal kurarak anlatmaya devam etmektedir. Görüşmenin başka yerlerinde gezilerinden ve Avrupa’dan bahsederken her seferinde bu heyecan, Avrupa’ya duyduğu hayranlığı belli edercesine tekrar kendini göstermektedir. Fakat kendisinin de belirttiği üzere Batı’yı deneyimlemek onun için aynı zamanda Türkiye ile ilgili o zamana kadar pek de kabul etmek istemediği hatta arkadaşlarına kızmasına da sebep olan ‘geri kalmışlık’ durumunu gün yüzüne çıkarmaktadır. O zamana kadar Türkiye’nin ‘Batı’dan 300 yıl geri olduğunu’ kabul edip içine sindiremezken gezileri sonrasında iyi ve ideal olduğunu düşündüğü Batı’nın karşısına tam tersi bir “ideal kötü” olarak gördüğü Afganistan’ı yerleştirerek Türkiye’yi bu kötü ile eşleştirmektedir. Zihin dünyasında Afganistan İslami rejimi ile mutlak kötüye tekabül etmekte ve Türkiye ile ilgili hayal kırıklığının sembolik anlatımını oluşturmaktadır.

Benzer bir deneyimi emekli fizik öğretmeni olan Ali Bey (76) de aktarmaktadır. Sebebini görüşme sırasında açıklamadığı bir neden ile bir ay boyunca Almanya’da kalan Ali Bey, Almanya’yı anlatırken doğrudan İstanbul ile karşılaştırmaktadır. Sibel Hanım’dan farklı olarak Ali Bey hayranlıktan daha çok deneyimlediği hayal kırıklığına odaklanmaktadır:

“Avrupa’da insanlık daha modern... Daha çağdaş şeyler vardı. Türkiye’den yani biraz kültür farkı vardı. [...] Ben oraya gittim; dil bilmediğim halde orada bir ay gezdim, alışveriş yaptım. İnsanlara alıştım. Hiç kimse bana bir şey demedi. Ve şey dedim kendime “Ben şimdi kendi memleketime İstanbul’a gitsem, İstanbul’da böyle rahat bir şekilde yaşayamam. Yani öyle bir sistem yapmış ki alıyorsun kartını ve sende rehber var. Nereye gitmek istediğini [belirleyince], rahatlıkla gidebiliyorsun. Aynı şartlarda İstanbul’da olsam kendi memleketimde, İstanbul’da yolu çıkaramam. Veyahut da sıkıntı yaşarım. Orada hiçbir sıkıntı çekmedim. Rahatlıkla, tek başına yanımda hiç kimse olmadan, kendim rahatlıkla gezebildim; alışveriş yaptım. Yani oturdum yemek istediğimde, alıp rahatlıkla yapabildim. [...] Düşün, dil bilmiyorsun yabancısın... Ama kendi memleketinde İstanbul gibi yerde belki bu rahatı bulamam diye düşmüştüm o zaman.

[...] Orayı görünce, Türkiye’yi daha önce Batı’ya koyarken, oradan kopardım getirdim Afrika’ya yerleştirdim. Demek ki yaşayınca gördüm. Farkı gördüm. Orada bir ay kaldım, çeşitli çevrelerde temaslarım oldu. O zaman Türkiye Batı’ya yakinken o bir aylık süreç içinde Türkiye’yi oradan aldım Afrika’ya koydum. Batılılaşmadığımı fark ettim.”

Ali Bey, Sibel Hanım’dan farklı olarak aynı ülkede görece uzun süre kalmakta ve bu süreçte kent yaşamını daha yoğun olarak deneyimlemektedir. Dil bilmediği bir ülkede belirli kuralların ve düzenin varlığının, yaşamı kolaylaştırması ve kendini rahat hissederek kenti deneyimlemesine izin vermesi sebebiyle Ali Bey’in Batı’ya duyduğu hayranlık düzenleme ve planlamadan kaynaklanmaktadır. Batı’nın tarihi ve doğal güzellikleri, giyim ve yaşam tarzından ziyade şehirlerinin yapısı, ulaşım hizmetleri onun için daha çok önem taşımaktadır. Bu sebeple de Ali Bey de Sibel Hanım’a benzer bir şekilde Türkiye’yi kendi zihin dünyasında Batı’nın tam tersi olarak kabul ettiği ve gelişmişlik düzeyi en düşük olarak nitelendirdiği Afrika’ya yerleştirmektedir. Sibel Hanım kültürel öğeler üzerinden bir değerlendirme yaparken Ali Bey alt yapı hizmetleri ve refah üzerinden değerlendirmektedir.

Hayranlık ve hayal kırıklığı duygularındaki karşılaştırma sadece Batı’yı deneyimleyen görüşmeciler için geçerli değildir elbette. Birçok görüşmeci kendi zihin

dünyalarında var olan ideal bir Batı kavramına dair hayranlıklarını dile getirmekte ve Türkiye ile karşılaştırma yaptıklarında ‘geride kalmışlık’ söylemini tekrar tekrar kurmaktadırlar.

Deneyimlenen Batı ile ilgili olumlu ifadelerin dışında bu karşılaşmalar sonucunda olumsuz görüşler beyan eden tek bir görüşmeci bulunmaktadır. Lise mezunu olan ve zaman zaman okullarda sosyal faaliyetler alanında öğretmenlik yapan Şadan Hanım (67) uluslararası halk oyunları yarışmasına katıldığı zaman, önce Bulgaristan’dan gelen ekibi ağırlamış, ardından kendisi Bulgaristan’a gitmiştir. Şadan Hanım, kendisinin ve annesinin Bulgaristan’dan gelen ekibi Türk misafirperverliği ile ne kadar iyi ağırladıklarını detaylı bir şekilde anlattıktan sonra aynı ‘misafirperverliği ve insan sıcaklığını’ Bulgaristan’a gittiğinde göremediğinden yakınmaktadır. Buna rağmen topyekûn bir Batı kötülemesi yapmamakta kuralların orada iyi işlediğini trafik kurallarına saygı göstermeleri bağlamında anlatmaktadır. Fakat son noktada Atatürk referansı ile kısmi, teknik Batılılaşmacı bir noktada durmaktadır: “Batı değerleri bizimle aynı değil. Teknolojisini alalım ama Atatürk’ün dediği gibi “Teknolojisini alın” ama yaşam tarzları bizle çok farklı. Yani bizde insana saygı çok daha fazla. Misafir geldiği zaman kapınızı açarsın.” İlginçtir ki ‘Batı’nın bilim ve teknolojisini alalım ama kendi kültürümüzü ve değerlerimizi koruyalım’ yaklaşımı görüşmeciler arasında çoğunluk olmamakla birlikte dile getirildiğinde bile bu fikirde olan veya Batı hayranlığını ifade eden görüşmecilerin hiçbiri Batı’ya yönelttikleri övgülerde bilim ve teknolojiye ilerlemelere değinmemektedirler. Ne sanayiye, yeni teknolojik ürünleri ne de hızlı trenleri veya diğer teknolojik alt yapı hizmetlerine dair bir övgüde bulunmaktadırlar. Genellikle yaşam tarzı, tarihi koruma, özgürlükler, kurallara bağlılık gibi kültürel özellikleri methetmişlerdir.

Görüşmelerde deneyimlenen veya tahayyül edilen iyi Batı söylemleri iki başlık altında toplanabilir: ‘Çağdaş, demokratik Batı’ ve ‘kanun ve kuralların işlediği Batı.’ Başka bir deyişle bir yandan Batı’nın kültürünü överken diğer taraftan da kurumlarını takdir etmektedirler. Her iki kısımdaki fikirler, genellikle sürekli bir Türkiye karşılaştırması ile birlikte dile getirilmektedir. Bu sebeple, ‘iyi Batı’ söylemlerine görüşmecilerin yoğun olarak deneyimledikleri bir aşağı olma hissi eşlik etmektedir.

İdealize edilmiş bir Batı söylemi, görüşmelerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Hatta öyle ya da böyle en uç Batı karşıtı görüşleri beyan eden görüşmeciler dahi Batı mevzubahis olduğunda özellikle çağdaşlık, bilimsel düşünce, evrensel değerler gibi konularda belirli bir Batı övgüsünde bulunmaktadır. Aydın'ın (2007, s. 23) da değindiği üzere anti-Batıcılığın kökeni 19. yüzyılın ilk yarısında Batılı olmayan entelektüeller arasında "evrensel Batı" idealinin ortaya çıkması ile başlamaktadır. Dolayısıyla idealize edilmiş Batı ile Batı karşıtlığı arasında bir ilişki olduğu unutulmamalıdır. Lakin görüşmecilerin çoğuna kendilerini ve ailelerini anlattıkları birinci grup soruların hemen ardından Batı ile ilgili sorular sorulmaktadır. Bu önceleminin temel sebebi AK Parti ve güncel siyasi konular ile ilgili herhangi bir konu konuşulmadan önce genel olarak Batı deyince görüşmecilerin neler düşündükleri ve neler hissettiklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu sıralama ile iki katkı hedeflenmektedir: Birinci olarak kişilerin kendi yaşamlarını değerlendirdikleri ve geçmişlerini hatırladıkları bir anlatının hemen ardından gelmesi sebebiyle yaşantılarında Batı imgesinin nereye oturduğunun daha iyi anlaşılması sağlanmaktadır. İkinci olarak bir sonraki soru grubunda yer alan AK Parti'nin iktidara geliş süreci ve sonraki dönemlerde uyguladığı AB üyelik politikaları gibi konulara değinilmeden önce Batı hakkındaki fikirleri ve duyguları ortaya çıkarılmak istenmektedir. Bu çalışmada iddia edilen ulusalcıların Batı karşıtı söylemlerinin AK Parti-ulusalcılar-Batı ilişkisinden etkilendiği hipotezini test edebilmek amacıyla öncelikle görüşmecilerin güncel siyasetten bağımsız bir şekilde Batı hakkındaki tahayyüllerini saptamak amaçlanmıştır.

Görüşmecilere yöneltilen “*Batı size neyi çağırıştırıyor? Sizce Batılı bir kişi hangi özellikleri taşır? Kendinizi Batılı olarak görüyor musunuz?*” ilk grup sorularına verilen yanıtlar ve görüşme sorularında yer almayan ama aktif dinleme sırasında görüşmenin akışına göre sorulan “*Türkiye'nin AB'ye üyeliği hakkında ne düşünüyorsunuz?*” veya “*AB'ye üye olmasını ister miydiniz?*” gibi sorulara verilen yanıtlar analiz edildiğinde Batı'yla ilgili algılamalarda ön plana çıkan konulardan birisi, Batı'nın kültürü, demokrasisi ve değer sistemi ile ilgili övgülerdir. Bu övgüler zaman zaman yaşam tarzına ve özgürlüklere yönelik olurken zaman zaman sahip olunan haklara ve laikliğin, demokrasinin toplum tarafından benimsenmiş olmasına yönelebilmektedir.

Emekli hâkim olan Macit Bey (71), Batı'yı değerlendirirken Atatürk'e referans vererek medeniyet, evrensellik ve laiklik vurgusunu ön plana çıkarmaktadır:

[...] benim Batı'dan anlayışım Atatürk'ün anlayışı gibi: Yani Avrupa gelmiyor. Batı hani 'muasır medeniyet' diyor ya, çağdaş medeniyet, günümüzdeki evrensel kültür, yetişmiş kültür. Benim Batı'dan anlayışım bu. Bunda Amerika'dan da şeyler olabilir. Hani illa Avrupa değil Batı benim için. Daha çok Batı deyince beni en çok etkileyen laik yapı, demokratik yapı, insan hakları. [...] en çok gıpta ettiğim noktalardan birisi laikliği içselleştirmiş olmaları, insan haklarını kendilerine adapte etmiş olmaları ve içselleştirmiş olmaları. Tabii kültürel yapıları keza öyle.

Macit Bey, görüşmeciler arasında en çok laiklik vurgusu yapan kişidir. Cumhuriyet'in olmazsa olmaz değerlerinden en önemlisini laiklik olarak görmektedir. Ulusalculığı inceleyen bütün çalışmalar onun laiklik/sekülerlik özelliği üzerinde durmakta ve bunu ön plana çıkarmaktadır. Şevkli (2011), ulusalculığı seküler milliyetçilik olarak nitelendirmekte ve bu ideolojinin ön plana çıkan vurgusunun sekülerlik üzerinde yoğunlaştığını iddia etmektedir. Bu çalışmada gerçekleştirilen görüşmelerde, görüşmecilerin hepsinin laikliği benimsediği ve önem verdiği bilinmekle birlikte ilginçtir ki görüşmeler sırasında sadece Macit Bey (71) ve Nur Hanım (49) laiklik üzerinde önemle durmaktadır. Diğer görüşmeciler Atatürk İlkelerini sayarken veya bazı cümleler arasında değinmekle yetinmişlerdir.

Bu durum ulusalcılar için laikliğin önemsizleşme eğilimi gösterdiği yönünde anlaşılmamalıdır. Laikliğin ulusalcı ideolojideki öneminin değişiminden ziyade laiklik söyleminde bir değişim olduğu düşünülebilir. 1990'lar ve 2000'ler boyunca devletin hem sivil hem askeri bürokratik kurumlarında üzerinde sıklıkla durulan, siyasal alanda ciddi bir tartışma gündemi işgal eden ve medyada hemen hemen her gün yeni bir tartışma konusu olarak işlenen laiklik konusu 2010'lardan sonra siyaset, yargı ve medya elitlerinin söylemlerinden giderek uzaklaşmış/uzaklaştırılmış ve geniş kitleler nezdinde 'laiklik' sözcüğü baskıcılık ve otoriterlikle ilişkilendirilmiştir. Ulusalcılar için laiklik önem hiyerarşisinde geri sıralara düşmemekte fakat yeni ifadelerle gündeme getirilmektedir. Önceki bölümlerde değinildiği üzere laikliğin özellikle kurumlar bağlamında kaybedildiği düşüncesi görüşmeciler tarafından benimsenmektedir. Görüşmecilerin büyük bir kısmı laikliği, (Batılı) yaşam tarzı, (Batılı) giyim kuşam özgürlüğü, (Batılı) tüketim (alkol) pratiklerinin özgürlüğü gibi konular veya İslamcılık/şeriat korkusu üzerinden laiklik sözcüğüne vurgu yapmadan

dile getirmektedirler. Dolayısıyla laiklik baskıcı bir devlet politikası olmaktan çıkıp kendilerini laik olarak tanımlayan ulusalcıların gündelik yaşamlarında deneyimlemek istedikleri özgürlüklerin bir teminatı olarak görülmektedir.

Emekli matematik öğretmeni olan ve ailesi Demokrat Parti geleneğini benimserken kendisi CHP’li olan Elif Hanım (75), Batı deyince Avrupa’ya odaklanmakta ve yaşam tarzlarında nasıl özgür olduklarına dair övgülerde bulunmaktadır:

“Batı deyince daha çok Avrupa, onların düzeni, hani insanlarına davranışları demokrasileri, onların yaşamları... Onlar aklıma geliyor. [...] çok güzel hakları olduğunu düşünüyorum. Yaşam hakları, çalışma, yaşam, demokrasi bakımından... İşte ülkelerinde gece sokağa çıkma vesaire (özgürlükleri)... Mesela içtikleri şeye kimsenin karıştığını sanmıyorum. Bu da bir özgürlük. Herkesin özgürlüğü ister ayran içer, isterse içki içer. Yani bundan kime ne? [...] Yani giyimlerine kimse karışmaz, kimse rahatsız olmaz. Birinin giyiminden bir başkası neden rahatsız olsun? Bizim de şimdiye kadar öyle bir sorunumuz yoktu. Herkes istediği gibi giyiniyordu. Şimdi giyinenlere neden kötü gözle bakılıyor? Biz insan değil miyiz? Biz onlar gibi olamaz mıyız? [...] Biz de bunu hak ediyoruz. Üstelik biz yoktan bir vatan var etmişiz. Yani tümüyle gitmişken elden, Türkiye diye bir Cumhuriyet kurmuşuz, bir devlet kurmuşuz bizim insanımız başarmış bunu.”

Elif Hanım, laiklik vurgusunu, Avrupa’daki insanların sahip olduğu özgürlükler konusu üzerinden dile getirmektedir. Avrupa’daki özgürlüklere öykünürken bir noktada Türkiye’de eskiden bu tür özgürlükler konusunda bir sorun olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, Avrupa’dan uzaklaşmayı ve özgürlükler alanının kısıtlanması ‘İslamcı’ olarak kabul ettiği AK Parti iktidarının giderek artan yaşam tarzına müdahalelerinin bir sonucu olarak gördüğü düşünülebilir. Elif Hanım, Batılı özgürlükleri Türkiye’de yaşayanların hakkettiğini çünkü geçmişte çok zor durumdan kurtulup yeni bir devlet kurulmasının şu anda da içinde bulunulan baskıcı durumdan kurtulunabileceğine dair umut içerdiğini ima etmektedir.

Elif Hanım’ın anlatımı sırasında gerçekleştirdiği bu nostaljik kahramanlık imgesine dönüş birçok görüşmeci tarafından tekrarlanmaktadır. Özellikle Batı karşısında kendilerini aşağı görme veya zor durumda hissetme anlarında görüşmeciler geçmişin kahramanlıklarına veya kahramanlarına sığınabilmekte; böylelikle içinde bulundukları karamsar hali belirli ölçüde dağıtmaya çabalamaktadırlar. Babası köy

enstitüsü mezunu olan ve kendisi de öğretmen olan Mustafa Bey (65), Türkiye'nin Batı karşısında AK Parti iktidarı ile birlikte daha da geri gitmesine karşı duyduğu kaygıyı dile getirmekte ardından geçmiş kahramanlara ve mücadeleye dair nostalji hissetmekte ve oradan bir umut bulma çabası göstermektedir:

“Çok endişeliyim. Yani çok endişeliyim...Türkiyenin geleceğinden çok endişeliyim. Şöyle düşünüyorum ben Türkiye'nin bu kaybettiği iki yüz yılı geri kazanabilmesi için Türkiye'ye Mustafa Kemal Atatürk gibi devrimci bir lider gelmesi ve devrimler yapması gerekir. [...] örneğin 30-40 yıl devam edebilseydi. Biz şu anda Fransa'ydık, Almanya'ydık Japonya'ydık! Gelişmiş ülkeler arasındaydık. Şu anda bu soruların hiçbirisini de konuşmuyor olacaktık.”

Görüşmeciler özellikle Batı'yı yakalama konusu olduğunda sıklıkla Atatürk'e sığınma eğilimi göstermektedirler: Batı'yla eşit olabilmek için Atatürk'ün ilkelerine sahip çıkılması gerekir çünkü Atatürk, o yoksulluk ve borç içinde bile bir sürü fabrika kurmuştur (Hüseyin Bey); eğer Atatürk yaşasaydı veya Atatürk devrimlerini benimseyen kişiler çoğunluk olsaydı biz çoktan AB'ye girmiştik (Gözde Hanım, Seçil Hanım); Atatürk'ün izinden gidilseydi dünyanın bir numaralı ülkesi olurduk (Şadan Hanım). Ulusalcılar bu nostaljik kahramanlık anlarıyla aslında daha derinde var olan bir yarayı da sarmaya çalışıyor olabilirler. Zarakol'a (2011, s. 58) göre bu yara modernleşmenin ilk başlarından beri süre gelen bir toplumsal patolojinin eseridir: "Avrupa'ya göre toplumsal, teknolojik ve ekonomik gerilik algılaması, sürekli bir uluslararası itibar kaygısı korkusu yaratmış ve söz konusu ülkelerin benlik algılarındaki neredeyse patolojik bu durum büyük güç statüsüne yaklaşıldığı anların anılarıyla iyileşmediği gibi, belki daha da derinleşmiştir." Dolayısıyla ulusalcıların Türkiye tarihindeki kahramanlıklar üzerinden gerçekleştirdikleri bu anlatılar Batı karşısındaki statü düşüklüğüne dair hissedilen hayal kırıklığını derinleştirebilmektedir.

İyi Batı söylemlerinde, sadece Batı toplumunun siyasi değerlerine yönelik övgüyle kalınmamakta gündelik ilişkilerdeki samimiyet, nezaket gibi özelliklere de dikkat çekilmektedir. Bu noktada görüşmecilerin bir bölümünün kendi toplumlarının Batı karşısındaki geri kalmışlığı sebebiyle hissettikleri hayal kırıklığı duygusunun birikimi ve Batı tarafından takdir edilmemenin verdiği rahatsızlık sonucunda *hınç* duygusuyla Türklerin otantik değerlerine sarılmak (Greenfeld, 2017, s. 384) yerine Batılı insanların özelliklerini övmektedirler. Hüseyin Bey (66) tatilde yaşadığı bir

deneyimi anlatırken Batılı bir kişinin Türklerden nasıl farklı bir şekilde ‘medeni’ ilişkiler kurduğunu örneklemektedir:

“Batılılar çok modern... Kişisel olarak yaşantılarında... Devleti ayrı tutuyorum ki insan olarak çok modern, çağdaş, özgür... Hiç unutmam, aklımdan çıkmaz! [...] Marmaris'te tatil yapıyorduk. Böyle pansiyonu. Etrafında herkesin odaları ayrıydı. Türkler ile komşu komşuyaydık. Birbirimize güneydin demiyorduk. Taaa uzak yerde bir Alman vardı. Gelip çocuklara, bayanlara, erkeklere hepsine ‘güneydin, güneydin’ der giderdi. O benim çok ilgimi çekti. (Batıların) Medeni ilişkileri çok iyi.”

Benzer bir şekilde Sibel Hanım da yine Avrupa gezilerinde elde ettiği deneyimlere dayanarak Avrupalıların çok kibar bulduğunu belirtmektedir. Hatta bunu söylerken sadece şehirlerde gezmediğini aynı zamanda köyleri de ziyaret ettiğini ve orada tarlalarda çalışan insanların da çok kibar olduğunu dile getirmektedir. Sibel Hanım (67) Avrupa’da deneyimlediği bu kibarlığın sebebinin ise eğitim seviyelerinin yüksekliği olduğuna inanmaktadır.

Batı hakkındaki olumlu yorumlar yaparken görüşmeciler ister istemez Türkiye ile kıyaslama yapmaktadırlar. Her kıyaslama sürekli olarak Batı’dan aşağı olma duygusunun pekişmesine sebep olmaktadır. Öyle ki Batı hayranlığını her fırsatta vurgulayan Ali Bey (76), Batılı bir tanıdığının ‘Doğulu’ olmak üzerinden gerçekleştirdiği olumsuz ve toptanlaştırmacı yorumlarına karşın net bir kabulleniş içindedir:

“Taa liseden, gençliğimden beri benim hep Batı hayranlığım vardı. Batı daha modern daha çağdaş daha demokratik bir ülke. Ama tam Doğu’ya gittiğimiz zaman Doğu’da biraz daha farklı, biraz daha katı, biraz daha farklı... Ne bileyim biraz özgürlük yok [...] Hollandalı müşterim vardı. Onunla bir süre çalıştık. O bazen takılırdı. [...] O, bize hep siz ‘Doğulular’ diyordu. Siz Doğulular derken Doğu kültürü böyledir [yüzünü ekşitiyor, tiksindirici bir şeyden bahsedermiş gibi], Batı kültürü böyledir diye [gülümsüyor ve vücudunu dikleştiriyor]. Haklılar gerçekten! Batı kültürüne bir hayranlığım var. Gerçekten.. Keşke ülkemizde hepsi de bu Batı kültürüne inanabilse çağdaş olabilse.”

ADD ilçe yönetimi ile birlikte çalışan emekli memur Gözde Hanım (49), AB’nin Türkiye’yi üye olarak almayacağını çünkü onlarda ‘barbar Türkler’ algısının olduğunu; her ne kadar Türkiye’nin geliştiğini kabul etseler de içlerinde böyle düşünmediklerini iddia etmektedir. Bu yorumun üzerine yöneltilen “Siz AB yerinde

olsaydınız alır mıydınız Türkiye'yi?" sorusuna "Şu anda almazdım." deyip gülmeye başlamıştır. Ardından vücut duruşunu dikleştirip kendini AB yetkilisi hissettiğini belli edercesine otoriter bir ses tonuna geçip özgüven ile "Yani haklılar! Bizim gibi böyle bu örümcek beyinli zihniyeti... Yani gerçekten dedikleri barbar zihniyet şu anda hâkim! Almam yani, ben de almam!" diyerek Batı'nın pozisyonunu benimseyip onaylamaktadır. AK Parti politikalarının Türkiye'yi geriye götürdüğü iddiası ve AB üyeliğinin önünde önemli bir engel olarak görülmesi başka görüşmeciler tarafından da tekrarlanmaktadır. Gözde Hanım'ın AK Parti politikalarının İslami özelliklerini ön plana çıkararak eleştirmesi ve Batı'ya 'layık' bulmamasına karşın Elif Hanım (75), AK Parti'nin sebep olduğunu düşündüğü yolsuzluklar yüzünden AB'ye girilemeyeceğini iddia etmektedir: "Ben (AB'ye) gireceğimizi de hiç sanmıyorum zaten. Yaaa Avrupa bizi almaz! Genel yapımızı biliyor zaten. Yani genel düşünceyi de biliyor. Onlar bizi ne yapsınlar! Şu anda ülkenin yarısı dolandırıcı! Niye alsınlar ki?" Batı'daki bazı grupların Türkiye hakkındaki olumsuz algısı, bir grup ulusalcı tarafından doğrudan kabul edilmektedir. Aşağı olma hissi ile harmanlanan Türkiye için duyulan hayal kırıklığı ve üzüntü Batı'ya karşı bir hınç ve doğrudan bir Batı karşıtı söyleme dönüşmek yerine aşağı olma durumunun onaylanması halini almaktadır. Görüşmeciler Batı'nın AK Parti yönetimindeki Türkiye'yi onaylamama, beğenmeme durumdan bilakis hoşnut hissetmektedirler. Kendilerinin aşağı olarak gördüğü AK Partililerin Batı tarafından da aşağı bulunması onlar için olması arzu edilen bir durumdur.

Bu kabullenişin bu denli rahat olmasının en önemli sebeplerinden bir tanesi görüşmecilerin kendileri ile toplumun Batı tarafından geri kalmış olarak görülen kesimleri arasına bir ayrım koymalarından kaynaklanmaktadır. Aile geçmişleri veya okudukları okullar Türkiye'nin seçkin kurumları olmamasına rağmen kendi kimlik standartlarına "aydın" olma toplumsal rolünü eklemektedirler. Aydın rolünü temellendirirken eğitimlerinden, sınıfsal pozisyonlarından veya aile geçmişlerinden yararlanmaktan çok Atatürkçü değerleri savunmaları, modern yaşam tarzına sahip olmaları, Türkiye'nin 'gerçekleri' hakkında bilgi sahibi olmaları gibi özelliklerini ön plana çıkarmaktadırlar. Kendilerini yerleştirdikleri bu pozisyonlanma ile Batı'ya karşı hissedilen aşağı olma hali hızlıca baypas edilmekte ve Batılıların karşılaştıkları Türklerden nasıl farklı olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu noktada özellikle gündeme Almanya'ya ilk yerleşen Türklerin, Türkiye'nin imajını nasıl bozduğu konusu getirilmektedir. ADD ilçenin başkanı olan Meral Hanım (52), Türkiye'nin bu haliyle

AB'ye giremeyeceğine değindikten sonra Almanya'daki Türklerin, Türkiye temsiliyetinin kötülüğünden dem vurmaktadır:

“Avrupa Birliğine alınma ihtimalimizin olmadığını biliyordum. Bakarsanız Türkiye'nin geneline... Bu toplumu nasıl alacaksınız? Yani Avrupa'ya gönderdiğimiz işçilerden tutun... Beraber çalıştığım bir doktor hanım vardı. Anestezi profesörüydü. ‘Almanya'da, İsviçre'de nerede olursan ol Türkü hemen tanıyorsun’ dedi. ‘Nasıl?’ dedim. ‘Çünkü tavuğunu yine bahçede besliyor’ dedi. Çünkü oraya gidenler köklerinden kopmadığını kanıtlamak için köylü hayatına devam ediyorlarmış. Şimdi hani orada asimile olmuş, adaptasyon olmuş insanların sayısı çok az!”

Meral Hanım, Almanya'daki Türklerle arasındaki farkı pekiştirmek ve onların Batılılar için neden kaba olduğunu belirtmek adına bu yorumunun hemen ardından uçakta karşılaştığı bir Alman ile yaşadığı deneyimi aktarmaktadır:

“Uçaktan dönüyorum. Adam yanımda Alman dedi ki ‘Ne kadar soft bir İngilizceniz var’ dedi. ‘Nasıl?’ dedim. ‘Benim evimin çevresinde çok (Türk) var’ dedi. [...] dedim ki ‘Sizin etrafınızda oturanlar nereliymiş?’ ‘Antap’ dedi. ‘Haa ondan benimki soft geldi’ dedim. ‘Ben İzmirliyim çünkü. Benim Türkçem de soft olduğu için size öyle geldi.’ Adama bildiğim kadarıyla anlatmaya çalıştım.”

Benzer bir şekilde Yasemin Hanım (70) da önce yurtdışı gezileri sırasında Batılıların kendilerine hep 2., 3. sınıf olarak davranmalarından ve aşağı görmelerinden şikâyet etmesinin ardından hemen konuyu Almanya'ya giden Türklere getirip onların bu soruna sebep olduklarını iddia etmektedir:

“Almanya'ya işçi gönderilince oradaki insanlarımızın gidişleri bizi 3. sınıf bir duruma getirdi. Yani köydeki insanlarımız gitti, hani doğru dürüst [davranmayı bilmeyen]. Şalvar giyen... Türkiye'yi temsil eden kişiler gitmediği için biz orada iyi tanınmadık.”

Yasemin Hanım da kendisi ile o ‘Türkler’ arasına hemen mesafe koyarak gezileri sırasında kendisini Batılıların Hollandalı zannettiğini belirtmektedir. Hüseyin Bey (66) ise diğer iki görüşmeciden farklı olarak Almanya'ya giden Alevilerin oraya ‘çok iyi intibak ettiğini’ fakat ehlişünnet kesimin çarşafı, 2-3 eşli olmaları sebebiyle intibak edemediğini belirtmektedir. Hüseyin Bey'e göre Alevilik, özellikle de Alevilerin kadına olan yaklaşımı Batılılar tarafından beğenilmekte ve takdir edilmektedir. Bu

durum Hüseyin Bey için Batılılar tarafından kimliğinin doğrulanmasıdır. Benzer doğrulama Meral ve Yasemin Hanım için de geçerlidir.

Adalet, düzen ve kurallara bağlılık görüşmecilerin Batı ile ilgili en çok ön plana çıkardıkları konulardan bir tanesini oluşturmaktadır. Bir önceki bölümden de anlaşılacağı üzere Türkiye’de görülen eksiklikler ve Batı’nın sahip olduğu üstünlükler arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkide hangi etmenin önce geldiği veya öncelendiği hakkında kesin bir saptamada bulunmak pek mümkün değildir. Her iki etmenin birbirini karşılıklı olarak etkilediği söylenebilir. Fakat adalet, düzen ve kurallara bağlılık konusunda görüşmecilerin genellikle Türkiye’deki eksikliklerden yola çıkarak Batı’nın üstünlüğünü ön plana çıkarmaları söz konusudur. Türkiye’de özellikle muhalif gruplar arasında son dönemlerde adalet talebi oldukça sık dile getirilen bir konudur. Adalet talebinin bir bölümü iktidarın kural dışı hareketlerine dair rahatsızlıktan kaynaklanırken diğer bölümü ise toplumun kurallara uymaması ve kuralları dikkate almamasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de görülen bu eksiklikler sebebiyle görüşmeciler Batı’daki tam tersi uygulamalara karşı daha duyarlı hale gelmektedirler. Görüşmelerde Batı hakkındaki olumlu fikirler arasında kanunlara uymanın bu kadar ön plana çıkmasının sebeplerinden biri bu duyarlılıklar olabilir.

Modern rasyonel bürokrasinin, liberal demokratik denge ve denetleme mekanizmalarının ve bağımsız yargının ortaya çıktığı Batı toplumları görüşmecilerin gözünde bu yönüyle ideal bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki iktidarda yer alan siyasal elitlerin ve liderlerin hukuk kurallarını ve etik kuralları kendi bireysel çıkarları doğrultusunda eğip bükmesine karşı duyulan rahatsızlık görüşmeciler tarafından dile getirilmektedir. Bu rahatsızlık karşısında Batı’daki örneklere başvurularak orada kişi, statü fark etmeksizin kurallara herkesin uyduğu vurgulanmaktadır. Emekli öğretmen Mehmet Bey (68) Fransa ve Almanya’da siyasal elitlerin yaptıkları bütün eylemlerden sorumlu tutulduklarından ve bu sebeple de kurallara uygun davranmak zorunda kaldıklarından övgüyle bahsetmektedir:

“Ben şöyle diyeyim: Almanya’da olsun, Fransa’da bazı örnekler geçmişte yaşandı. Fransa’da Başbakan kardeşinin işe alınması için bir şirkete mektup yazıyor. Fransız basını ayaklanıyor. ‘Sen devletin kağıdını nasıl kullanırsın özel işinde’ diye. Bu benim çok hoşuma gidiyor. Almanya’da Cumhurbaşkanı işte metro için ucuz kredi aldı; ev aldı diye haberler çıktı. Onun üzerine adam istifa etti. Araştırıldı ki doğru değilmiş. Yalan habermiş. Bu benim hoşuma gidiyor.

Çağdaş insanın hakka hukuka uyması gerekiyor. Hani hakkında böyle yolsuzluk, hırsızlık bilmem ne iddiaları varsa bunun araştırılıp kendisini temize çıkarma fırsatı vermek gerek.”

Siyasi elitlerin sahip oldukları güçlü liderlik özellikleri ile kendi çıkarları doğrultusunda karar aldıklarında, toplumun birçok kesiminin bireysel çıkarların toplumsal çıkarların üzerinde tutulmasına karşı gelmemesi görüşmeciler tarafından rahatsızlık duyulan konulardan birisidir. Bu sebeptendir ki Seçil Hanım’a (63) göre Batı’daki gibi liderlerin ‘memurcasına’ siyasal iktidara gelip ardından da oradan ayrılmaları gerekmektedir:

“Hani bir şey olsa da hangi partiden olursa olsun benim gibi ulusalcı çizgide olup siyasi fikri ne olursa olsun... Ama işte bunu yapabilmek için Avrupa'daki gibi seçilenlerin memur gibi çalışıp seçimden sonra bizim onları unutmamız (gerekir)... Ben hayatımı yaşayamıyorum! Ben her gün haberleri seyredip niye strese giriyorum? Niye korkuyorum! Ne oluyor!”

Seçil Hanım’ın güçlü liderin karşısına yerleştirdiği ‘memur’ gibi lider sadece kurallara uyma konusunda temkinli olmakla kalmayıp aynı zamanda daha az görünür olmalıdır. Seçil Hanım kendi siyasal fikirlerine sahip olmayan güçlü liderin medyadaki varlığının kendisinde gerginlik yarattığını ve korkmasına sebep olduğu belirtmektedir. Dolayısıyla memur gibi lider tercihi bu korkunun önüne geçmek için bir çabadır. Sadece farklı görüşlerdeki liderlerin değil kendi görüşünü paylaşan liderin de bir öneminin olmadığını, onların da memur gibi davranmalarının ülke için daha iyi olacağını görüşmenin ilerleyen kısımlarında ADD’deki arkadaşları ile yaptığı tartışmadan bahsederken anlatmaktadır. Bu tartışma esnasında arkadaşlarına İmamoğlu, Kılıçdaroğlu gibi isimler üzerinden gitmenin yanlış olduğunu belirtip “Onlar göreve gelecekler. Memur gibi çalışacaklar görevlerini yapacaklar, bize hizmet edecekler, köşelerine çekilecekler. Bu kadar basit. Biz insanları büyüttükçe böyle oluyor” diye çıkmaktadır.

Batı’da sadece siyasal liderler bazında değil toplumun her kesiminde insanların kurallara daha saygılı olduğu ile ilgili algı görüşmeciler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bir kural konulduğunda kuralın ne olduğu kadar kuralın herkese eşit uygulanıp uygulanmadığı da adalet terazisinde önemli denge unsurlarından biridir. Türkiye ile Batı arasında yapılan karşılaştırmada Batı’daki eşit uygulamalara gıpta ile bakarken Türkiye’deki ‘adamına göre muameleye’ karşı rahatsızlıklarını dile

getirmektedirler. Hatta Meral Hanım'ın (52) anlattığı anekdotta görüleceği üzere kendisi ayrıcalıklardan faydalansa bile bu duruma eleştirel yaklaşmaktadır:

“İngiltere'de yaşayan bir tanıdık var. Gitti buradan. Dedim ki ‘neden İngiltere?’ ‘Neden?’ dedim. ‘Ne var buradan farkı?’ Dedi ki ‘İnsan olduğumu hissediyorum’ dedi. ‘Allah, Allah biz ne hissediyoruz?’ dedim. ‘Her şey eşit’ dedi. ‘Nasıl insan olduğunı hissediyorsun?’ ‘Hayırsa hayırdır’ dedi. ‘Herkes hayırdır’ dedi. ‘Sadece bana değil!’ Biz de bir kere ‘hiç mi yok’ kültürüyle, hiç bitmedi memleket. Pasaport başvurusunda bulunduk oğluma. Bordo pasaport, Yeşil'in yanına gelmesi gerekiyor. Uzun süreli için... 25 gündür pasaport bekleyenler var. Araya adam koyduk, üç gün sonra geldi. Şimdi biz insan olduk değil mi üç günde gelince! Öbürlerini bilmiyorum artık.”

Türkiye’de bir grup ayrıcalıklı kesimin kuralları esneterek kendi çıkarları doğrultusunda çeşitli imkanlardan yararlanmaları, kendi de bu ayrıcalıklı kesime dahil olan Meral Hanım için bile rahatsızlık unsurudur. Özellikle toplumun geniş kesimlerinin bir kültür olarak kendisine ayrıcalık yaptırmaya çalışması veya kuralı delmeye çalışması da Batı’yla kıyaslandığında geriliğin ve aşağı olma durumunun bir başka göstergesidir. Oysaki görüşmeciler tarafından Batılı insanların kurallara riayet etmesi, özellikle trafik kuralları konusunda ne kadar özenli oldukları sıklıkla dile getirilmektedir. Batı’daki insani değerleri beğenmeyen Şadan Hanım (67) bile yaşadığı deneyime dayanarak Batılıların kurallara uymasını takdir etmektedir. Yurt dışında bulunduğu sırada şoförün ‘dağın başında’ kırmızı ışıkta durması üzerine arabadaki diğer Türkler ‘niye durdu?’ diye itiraz etmişler. Şoför kırmızı ışığı işaret ettiğinde ise ‘Eee araba yok, dağın başı... Giden yok, gelen yok’ diye itirazlarını sürdürünce şoför her türlü durmak gerektiğini belirtmiş. Şadan Hanım bu durumdan etkilenmekte ve takdir etmektedir.

3.4.2 “Kötü Batı”

İmparatorluk bakiyesine sahip bir ülkede Batı, hele de o İmparatorluğun çöküşüne ve toprak kayıplarına Batılı ülkelerin sebep olduğu düşünüldüğünde genellikle düşmanlaştırılmaya hazır bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu da 1870-1920 gibi kısa bir dönemde topraklarının ve nüfusunun büyük bir bölümünü kaybetmek durumunda kalmıştır. Zarakol’a göre (2011, s. 179) “Bu gerçeğin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı güçlerin içişlerine müdahale deneyimlerinin 1923 sonrası Türk düşüncesinde iki etkisi oldu: Toprak bütünlüğü

konusunda açık bir paranoya ve uluslararası sistemde saygın olma yönünde güçlü bir arzu." Dolayısıyla bir yandan toprak kayıplarının travması ile uğraşıp yeni toprak kayıpları ihtimali ile ciddi korkular yaşanırken diğer yandan Türkiye'nin hakettiği düşünülen statüyü kazanabilmek adına Batılılaşmacı istencin diri tutulması söz konusudur. 2000'lerde yeni milliyetçi ideoloji olarak ortaya çıkan ulusalcılığın bu ikili durumda hangi tarafının ağır bastığı konusunda bir tartışma yürütmek ulusalcılığın anlaşılmasına önemli katkılar sunacaktır.

Önceki bölümlerde görüşmecilerin Batı ile ilgili övgü ve hayranlık dolu ama aynı zamanda aşağı olma, eksik olma hissini pekiştiren yorumları, ulusalcılığın Batılılaşma istencinin hali hazırda tazeliğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifade ile ulusalcılarda 'ideal Batı' algılamasının ve 'Batı hayranlığının' bir eğilim olarak Kemalizm'den devralındığı iddia edilebilir. Hatta bu saptama biraz daha ileri götürülerek Kemalizm'in Batı ile etkileşiminde ortaya çıkan milliyetçilik anlayışının taşıdığı duygusal faktörler, ulusalcıların milliyetçilik anlayışları için de belirli ölçüde geçerlidirler. Yörük (2017, s. 314) Kemalist milliyetçiliği açıklarken Batı ile ilişkisini ve bu milliyetçiliğe yüklenen duygu durumunu da saptamaktadır: "Kemalist Batılılaşma, milliyetçidir ve asıl itici gücü, Osmanlı'nın dağılma sürecinde aydınların ve milletin birlikte yaşamış olduğu kolektif eziklik ve aşağılık duygusuyla başa çıkma, bir yaralanma ve eziklik olarak yaşanmış kurucu travmayı ve bu travmayla görünür hale gelen bir eksikliği aşma iradesidir." Fakat tam da bu aşma çabaları içerisinde Kemalizm bir otantik Türk kimliğine yönelerek hınca teslim olmak yerine 'laik, çağdaş Türk'ün bu haliyle 'Batılı Türk'ün inşasına soyunmuştur. Ulusalcılığın bu pozisyonlanmada Kemalizm ile arasındaki mesafeyi daha iyi anlayabilmek adına ulusalcıların Batı karşıtı söylemlerini incelemek yerinde olacaktır.

Bu bölümde yer alan kötü Batı söylemleri iyi Batı bölümünde olduğu gibi görüşmecilere sorulan ilk grup Batı ile ilişkili sorulara verilen yanıtlardan derlenmektedir. Bu tercihin sebebi daha önce anlatıldığı üzere görüşülen ulusalcıların zihinlerindeki kötü Batı imajı ve Batı'ya karşı hissedilen olumsuz duyguları için referans alınabilecek bir ana hat oluşturmaktır. Böylelikle, daha sonrasında AK Parti iktidarındaki deneyimleri, AB üyelik süreci, tehdit algıları gibi durumların zihinlerindeki Batı imajını ve hissettikleri duyguları nasıl etkilediği daha iyi anlaşılmaktadır.

Görüşülen ulusalcılardan dokuzu ikinci grup sorularda Batı hakkında yoğunluklu olumsuz değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu dokuz görüşmeciden özellikle altısının Batı anlatısı neredeyse tamamıyla olumsuz öğeler içermektedir. Diğer üç görüşmecinin ise özellikle Batılı kişiler hakkındaki yorumları zaman zaman ‘iyi Batı’ bölümüne yerleştirilecek kadar olumludur. Fakat genel değerlendirme içinde olumsuz öğeler daha baskın bulunduğu için ikili bir ayırım yapıldığında Batı’yı kötüleme eğilimlerinin yüksek olduğu söylenebilir.

İlginç olan bir diğer yön ise hayli yoğun bir Batı karşıtı fikirleri ve hisleri olan bu altı görüşmeciden sadece ikisi konu kendilerini Batılı olarak tanımlamak olduğunda net bir şekilde Batılı olarak değerlendirmediklerini ifade etmektedir. Geri kalan dört görüşmeci ise çeşitli sebeplerle (Boşnak olmak, Ortadoğulu olamamak için, ülkesinin siyasi ve demokratik yapısına isyan ettiği için, anneannesi Atatürk’ü gördüğünde gözleri yaşardığı ve Vakko eşarp taktığı için...) kendilerini Batılı olarak tanımlamaktadırlar. Bu tanımlamaları yaparken öncesinde Batı hakkında dile getirdikleri kötüleyici söylemleri bir tarafa bırakıp Batı’ya karşı olumlu bir yaklaşım sergilemektedirler. Örnek vermek gerekirse lise mezunu olan ve ailesi Demokrat Parti geleneğinden gelen ressam Şükrü Bey (68), Batı ile ilgili çağrışımlarından söz ederken sömürgeci politikaları eleştirmiş, Fransızların yaptıkları vahşiliklerden bahsetmiştir. Fakat sonrasında konu kendisini Batılı olarak görüp görmediğine geldiğinde kendisinin Batılılardan daha Batılı olduğunu iddia etmektedir:

“Vallahi ben şimdi biraz kendini övmek gibi olacak da yanlış anlamayın’ (gururla gülüyor) Ben onlardan daha Batılı görüyorum kendimi. Daha medeni görüyorum. ‘Neden?’ diyeceksiniz yani? Şimdi bir Alman olsun, hakikaten disipline, kurallara uyan insanlar. Ama Alman bir gelsin Türkiye'deki gevşeyen bir yerde ne bileyim, orada mesela bir Almanya'da bir çöp atmazken yere burada atabilir yani. Ama ben Almanya'da da olsam başka yerde de olsam hiçbir zaman için çöp atmam yere mesela.”

Şükrü Bey, devletten gelen bir cezanın olmadığı, toplumsal bir dayatmanın ve ahlaki kınamanın gerçekleşmediği bir sistem/sistemsizlik içinde bile kuralları içselleştirmesi ve kamusal alan bilincine sahip olması sebebiyle kendisinin daha Batılı olduğunu iddia etmektedir. Görüşmecilerin Batı hakkında olumsuz fikirlere sahipken konu kendilerini Batılı hissetmek olduğunda, Batı’yı iyi olarak kabul değerlendiren

görüşmecilere benzer bir şekilde Batılı olmayı medeni olmak, kurallara bağlı olmakla özdeşleştirdikleri görülebilir. Bu çelişkili durumun temel sebebi görüşmecilerin söz konusu kendileri ile ilgili bir nitelendirme olduğunda Türkiye toplumu içindeki konumlarından hareketle bir Batı anlatısına yönelmeleridir. Bu konum ise görüşmecilerin geneli tarafından paylaşılan Türkiye içinde gerek yaşam tarzı ile, gerek laikliğe bağlı olma ile, gerekse de kamusal alandaki kurallara riayet etmek ile Batılı olma pozisyonudur. Türkiye’de Batılı olmanın sağladığı bu üst statü pozisyonundan yararlanma isteği ve kendilerini, aşağı gördükleri toplumun diğer kesimlerinden ayırıştırma ihtiyacı sebebiyle söylemlerinde bahsi geçen çelişki ortaya çıkmaktadır.

Batı hakkındaki olumsuz anlatılarda iki pozisyon ön plana çıkmaktadır: birinci olarak Batı’nın tarihine odaklanarak veya sol/sosyalist ideolojik formasyonun Batı söylemi içinden, sömürgecilik ve emperyalizme yapılan vurgudur. İkincisi ise daha güncel bir noktadan hareketle Batılı ülkelerde yaşanan problemlere odaklanmaktadır: ırkçılık, polis şiddeti, hırsızlık vb. İkinci pozisyonda bazı görüşmelerde Türkiye ile karşılaştırma yapılarak ‘Batı’da da kötü şeyler var’ minvalinde bir örtük söylem de ortaya çıkmaktadır. Batı karşısında duyulan aşağı olma hissine karşı çıkma olarak da okunabilecek bu duruş bir çeşit Batı’yı aşağı çekerek eşitleme isteği olarak da görülebilir.

Olumsuz Batı anlatısında emperyalizm ve sömürgecilik vurgusunu ön plana çıkaran görüşmeciler genellikle yaşamlarının belirli bölümünde sol/sosyalist örgütlenme içerisinde bulunan ve/veya bu fikirlerle hemhal olmuş kişilerdir. Ulusalculuğun kökenleri tartışmasında değinildiği üzere, bu ideolojiyi sol-kanat milliyetçilik olarak adlandıran veya sol ile ilişkisini ön plana çıkaran çalışmalarda ulusalculuğun anti-emperyalizm vurgusu üzerinden yoğun bir anti-Batı söylemi geliştirdiği iddia edilmektedir (Grigoriadis, 2006; Riexinger, 2010). Bu iddia yapılan görüşmelerde de desteklenmektedir. Fakat bu iddiaya çeşitli çekinceler konulması zaruridir. Öncelikle değinildiği üzere ulusalculuk ideolojisini Vatan Partisi, Türk Solu gibi çevrelere indirgemek, ulusalculuğun geniş kitlesini oluşturan ve örgütlü olmayan grupların bu ideolojiyi nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını aynı zamanda da şekillendirdiklerini anlamayı perdelemektedir. Sol söylemi en azından jargon düzeyinde görünür kılan bu grupların pragmatik yaklaşımları ulusalculuğun kökenlerinin ve ideolojik bileşenlerinin tam olarak kavranmasının önünde engel teşkil

edebilmektedir. Daha da önemlisi ulusalcılığın yeni milliyetçi anlayışını anti-empyrist bir Batı karşıtı söyleme sıkıştırarak dünyadaki yeni milliyetçi ideolojilerle ilişkisini kesip Türkiye'ye özgü bir biricikliğe terk edebilir. Bu çalışmada tam da bahsi geçen çekinceler göz önünde bulunarak farklı geçmişlere sahip, gevşek bağlarla örgütlü ama ulusalcılık içindeki diğer gruplarla da karşılaşarak kendilerini onlardan ayırtıran kişilere odaklanılmaktadır.

Görüşmeciler içinde Batı karşıtı fikirlerini literatürdeki ulusalcılık ideolojisine en yakın şekilde ifade eden Nur Hanım'ın (49) söylemleri analiz edilmeden önce kendisinin ADD içindeki pozisyonu hakkında ufak bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Ailesi Demokrat Parti geleneğine sahip olup sonrasında ANAP'a oy vermekte, 2000'lerden itibaren ise aile içinde AK Parti'ye oy verenler çoğunlukta bulunmaktadır. Felsefe öğretmeni olan Nur Hanım'ın kendisi ve eşi sosyalist solda yer alan bir partinin üyesidir. ADD içindeki Vatan Partililere karşı kurulan grubunun toplantılarına katılan ve ADD üyesi de olan Nur Hanım ile gerçekleştirilen görüşmenin başlangıcında partisini belirttikten sonra görüşme sırasında o zamana kadar yapılan görüşmelerden çok daha farklı yanıtlarla ve eleştirilerle karşılaşıldığı için görüşmenin sonlarına doğru kendisine ADD'de yalnız hissedip hissetmediği sorusu yöneltildi. Bu soru üzerine Nur Hanım, o zamana kadar geçen diyalogun samimiyetiyle neden ADD'de yer aldığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Madem sordunuz ben de açık söyleyeyim. Hani (parti olarak) kendimizi anlatabilir miyiz? Tanıtabilir miyiz diye. Ne derece ama... Onların (ADD'liler) değişeceğine inancım olduğundan değil bakın. Bu saatten sonra onlar [...] değişmez yani. Onların kalıpları var. Biz o çevrede kendimizi anlatabilir miyiz? Mustafa Kemal ekseninde [birleşebilir miyiz?] En temel şeyi söyleyeyim ben size İP (Vatan Partisi) karşıtlığı[nda birleşme] oldu. İşçi Partisine karşı. O bizi kenetledi. Çünkü gerçekten bir karşılayabilecek bir güç var ve bu Mustafa Kemal kalpazanlarına karşı mücadele etmek lazım. Orada (mücadele) eden insanlar var ve benim onlara güç vermem gerekirdi. Ben o yüzden onlarla birlikte oldum.”

ADD sivil toplum kuruluşu olmanın yanı sıra kendini belirli ölçüde Atatürkçü kabul eden gruplar arasında orada söz sahibi olmak için rekabetin gerçekleştirdiği bir mücadele alanıdır. Nur Hanım'ın söylemlerinden anlaşıldığı üzere CHP ve VP arasında gerçekleşen mücadeleye başka partiler de katılmaktadır.

Nur Hanım’a Batı’nın ne çağrıştırdığı sorulduğunda çok net bir şekilde Batı’nın ‘emperyalizm, tek kelimeyle sömürgecilik’ olduğunu belirtmektedir. Emperyalizm konusunda Avrupa ve ABD arasında farklılaşmalar olmasına karşın vücutta bulunan uzuvlar gibi her ikisinin birlikte hareket ettiğini ifade etmektedir. Zaman zaman ayrı görünseler bile ‘sömürü’ ortak çıkarı için birleştiklerini anlatmaktadır:

“Kurtlar sofrasında birbirlerini yiyecekleri zaman ayrılabilirler ama dediğim gibi bizim gibi ülkelere sömürü ve soygun politikalarında tamamen birler yani. Emperyalizm böyle bir şey. Bu noktaya geldi. Yani 1920’lerdeki o Lenin’in söylediği tekeli kapitalizmin en üst aşaması emperyalizm, bu anlamda o kitabına da referans yapmış olalım. Tam onu yaşıyoruz günümüzde yani.”

Nur Hanım ayrıca Türkiye’deki Batı özenmesine ve Batı ile idealize edilen çağdaş, modern güzelliklerine karşı çıkarak Batı’nın gerçek yüzünün bu olmadığını iddia etmektedir:

“Yani şimdi hep şöyledir: Bize, Doğu toplumlarına dediğim gibi hep böyle Batı özendirilmiştir. Batı çağdaş, Batı modern, Batı iyi falan hiç de iyi değil. [Avrupalıların] Amerika’ya gittiklerinde oradaki yerli halklara yaptıkları zulümleri okudum. Çok acımasızca.”

Nur Hanım, ardından ‘Kızılderililer’ ile ilgili okuduğu kitaptan ‘Amerikalıların’ yaptıkları mezalimlerden çeşitli örnekler verdikten sonra ‘ırkçı’ olmadığını özellikle belirtme ihtiyacı duymaktadır. Nur Hanım’ın Batı ile ilgili olumsuz söylemleri ve emperyalizm vurgusu, ulusalcılığı VP ve Türk Solu gibi ulusalcılığın marjlarında yer alan gruplar üzerinden değerlendiren ulusalcılık literatüründeki Batı karşıtı söylemlerle örtüşmektedir. Fakat bu fikirler görüşmecilerin genelinin söylemleri uyuşturmamaktadır. Bu noktada Nur Hanım’ın ADD’de yer alan diğer görüşmecilerden birçok konuda farklı fikirlere sahip olduğu ve kendi partisine, ADD’de bir etki alanı açmak için derneğe üye olduğunu belirttiği unutulmamalıdır.

CHP’den daha solda yer aldığını sık sık vurgulayan Mustafa Bey (65), Batı’nın bir uygarlık tarafı olduğunu reddetmemekle birlikte ondan daha ön planda olan tarafının emperyalizm olduğunu ve geri kalmış ülkeleri yıllarca sömürerek günümüzdeki ekonomik gelişmişliklerini sağladıklarını belirtmektedir. Diğer bir emperyalizm vurgusunu ise Ankara Siyasal mezunu olan Çetin Bey (70) dile getirerek emperyalizmin, sömürgeciliğin ve işgalciliğin Batı’dan doğduğunu dile getirmektedir.

Fakat Mustafa Bey gibi Çetin Bey de Batı'da Rönesans ile gelen insanı temel alan değerlerin de önemli olduğunu belirtir. Dolayısıyla Batı deyince topyekûn bir kötülük çağrışımı yapmamaktadır.

Batı'nın emperyalist yönüne değinen her üç görüşmeci ile ilgili bu söylemlerinin dışında bir başka ortaklaşma noktası daha bulunmaktadır. Bu görüşmeciler anlatımları sırasında diğer görüşmecilere kıyasla entelektüel donanımlarını ortaya koymaya dönük bir çaba sarf etmektedirler. Diğer konulardaki yorumlarda da Türkiye'ye veya Dünya'ya dair bir gerçeklik var ve o gerçekliğin bilgisine kendileri sahip olduğunu, fark edilmeyen altta yatan niyetleri fark ettiklerini, gözden kaçan ancak belirli bir donanım ile elde edilebilecek bir analizi kendilerinin gerçekleştirdiğini karşı tarafa hissettiren bir söylem geliştirmektedir. Bu durumla daha önce ön görüşme amaçlı VP'lilerle gerçekleştirilen görüşmelerde de karşılaşılacaktır.

Batı karşıtı söylemlerde emperyalizm kavramı kullanmayan ve ideolojik bir pozisyondan ziyade Batı tarihinde yer alan sömürgeci geçmişe değinen görüşmeciler Batı'nın çifte standartlılığından yakınmaktadır. Hüseyin Bey (66), Batı'nın kendi ülkesi içinde refah sağlarken Doğu ülkelerini sömürdüğünü hatta onları savaşların içine sürüklediğini anlatmaktadır:

“[...] Batının iki tane yönü var. Bir kendilerine ait yönü: sosyal refahları. Sosyal demokrat olmaları. Fakat doğu ülkelerine, Afirika ülkelerine hep sömürçülük yapmışlar. Bunların bugünkü refahı geçmişteki sömürüye dayandı ve halende sömürüyorlar. Halen sana bir makine veriyor, tonlarca malını alıyor. Hammaddeyi biz kendimiz işlemediğimiz için Batı işliyor. Bütün bu Afrika'da Asya'da dikkat eder misiniz, hep geri kalmış ülkelerde savaş var. Niye? Bunu herhalde onlar yapmıyor. Batı ile Amerikan kışkırtmasıyla yapıyor. Silah satıyorlar. Kendilerinde hiç savaş yok. [...] Batının teknoloji yönünde eğitim yönünde. Tamam, eyvallah! Fakat diğer ülkelerde 'demokrasi getireceğiz' diyorlar ama demokrasi yerine savaş getiriyorlar.”

Benzer bir saptamayı Şükrü Bey de yapmaktadır. Özellikle Fransa'nın sahra altı Afrika ülkelerindeki siyasi rejimlere sürekli müdahale ettiğini, Adana'da vahşet diye nitelendirdiği olaylarda bulunduğunu ama Türklere geldiğinde demokrasiden dem vurduklarını ve 'bizi' barbar olarak nitelendirmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir.

Batı'nın çifte standartlı olduğu söylemi görüşmelerde tekrarlanırken genellikle Batı'nın diğer ülkeleri ezmesi ve kendi menfaatlerini üstte tutarak davranması eleştirileri ile birlikte gelmektedir. Bu özellikleri sıralayan Neriman Hanım (71), Batı'nın Türkiye'ye dost olamayacağını belirtmektedir. Çifte standartlı davranışa örnek olarak Neriman Hanım Türkiye'nin AB üyeliği konusuna değinmektedir:

“Avrupa Birliği'ne eşit şartlarda, diğer ülkelerle eşit şartlarda girmek çok güzel olurdu. Yani Avrupa Birliği'nin ülkeleri gibi ekonomik destek almak, NATO veya OECD ülkeleri arasında eşdeğer durumda olmak. Yüksek yerde onlarla denk olabilmek güzel olurdu. O haklara sahip olmak. [...] Yıllarca bize yüksek şartlar sunuldu.”

Batı'nın Türkiye'yi AB'ye almamak için sürekli olarak diğer ülkelerden daha yüksek şartlar sunmasını, kendilerindeki olumsuzluklara bakmadan Türkiye'yi suçlamalarını çifte standartlı bulmaktadır. Neriman Hanım köy enstitülü müfettiş olan babanın öğretmen kızıdır. Görüşme sırasında sürekli olarak değerlerden, haklardan ve adaletten söz eden Neriman Hanım için Batı'nın eylemleri etik değerlerin dışında olması sebebiyle kabul edilemezdir.

“Mesela en gelişmiş ülkelerden Amerika'da hala ırkçılık var. Bana göre modern bir ülkede yaşayan insanların bu duyguya sahip olmaması gerektiğini [düşünüyorum]. Bir Almanya'da hala Hitler döneminin görüşlerini taşıyan insanlar var. Mesela Türklere karşı çok antipati besleyen kişiler var.”

Batı ile Türkiye'yi eşitleme arzusu daha önce değinilen milli ezikliğin ve aşağılık duygusunun aşılması için bir çabaya da tekabül etmektedir (Yörük, 2017). Batı'da yaşanan ve Türkiye'ye benzeyen her olay aynı zamanda Türkiye ve Batı arasındaki yarığın biraz daha kapanmasına sebep olmaktadır. Eğer Türkiye Batı'ya yaklaşıyorsa Batı, Türkiye'ye yaklaşabilir. Yasemin Hanım (70) bu yaklaşmayı Avrupa'ya yaptığı gezileri temel alarak betimliyor:

“Yani onların milliyetçiliği güzel ama hani demokrat diyorlar, demokrasi diyorlar. Onlardaki demokrasi çok farklı. Yani bizim düşündüğümüz gibi bir demokrasi yok orada. Hırsızlık orada, onlarda da var. Taşra olayı onlarda da var. Mesela turlarda gezerken hep bizi uyardılar çantalarınıza falan dikkat edin diye. Eee burada da var hırsızlık yani bir fark, o konularda bir fark yok. Hep biz Batı'yı öne çıkartırız aslında Batı'yı o kadar önemsememek lazım. [...] Ben kendimi bazı yerlerde Avrupa'dan daha üstün görebilirim. Çünkü Avrupa'da yani gördüğüm kadarıyla çok fazla insana değer verilmiyor. En azından

Amerika'da zencilere yapılan şiddet olayları bizim Türkiye'de de yapılıyor. Şiddet olayları, bayanlara yapılan olaylar mesela değil mi?"

Eşitlemenin getirdiği rahatlama ile Yasemin Hanım bir anda kendisini üstünlük söylemini dile getirirken bulmaktadır fakat Türkiye'nin gerçekleri ve kadına yönelik şiddeti hatırlaması ile birlikte tekrar eşitlik söylemine geri dönmektedir.

ABD'deki ırkçılık konusu görüşmecilerin "Batı'da da kötü olaylar oluyor" söylemlerinin bir numaralı ana gündemini oluşturmaktadır. Batı'daki olumsuzluklar üzerinden kendilerinde Batı hayranlığı bulunmadığını dile getirmektedirler. Emekli müzik öğretmeni olan Didem Hanım (58), Batılı kişinin özelliklerini belirtmesi istendiğinde bir süre duraksayıp kararsız kaldıktan sonra bu konunun onun için çok da net olmadığını ifade etmektedir:

"Şimdi Batılı kişi dediğimiz zaman çok net şey söyleyemiyorum. Çünkü hani demokrasiyle yönetildiklerini düşündüğümüz ülkelerde, demokrasi ile alakası olmayan birçok uygulama görüyoruz. Özellikle Amerika'yı [...] konu edersek faşist bir çizgi izliyor polisleri: polis dayığı veya zencilerin öldürülmesi... Bu bana böyle gelişmişlik olarak gelmiyor. Batı deyince, Batı hayranlığı falan yok bende."

Didem Hanım'ın zihninde demokraside olması gereken özgürlükler ve eşitlik ile ABD'de Afrikalı Amerikalılara karşı gerçekleştirilen devlet şiddeti bağdaşmamaktadır. ABD'deki eksiklikler ve sorunlar Didem Hanım'a göre bununla da bitmemektedir. Bu ülkenin halkı hayran olunan Batılı bir topluluk olarak da düşünülmemelidir. Diğer görüşmecilerin örnek insan ve vatandaş modeli olarak sundukları Batılı toplumlar Didem Hanım'ın nezdinde AK Parti seçmeninden farksızdır:

"Amerikan halkının bizim bu %30 oy veren geri kalmış halkla çok benzerlikleri var. Yani ben okuduğum zaman o kadar benziyorlar ki... İşte sen bir şey söylüyorsun, alıyor aynısını sana tekrar ediyor. Düşünmek yok, sorgulamak yok, okumak yok, araştırmak hiç yok. Böyle olunca insanlar dümdüz yaşıyorlar, geldikleri gibi de gidiyorlar. Ama bizim düzenimizi bozuyorlar."

Batılı olması sebebiyle ABD'yi övmek bir tarafa Türkiye'de kendince en sorunlu gördüğü kesimler ile ABD halkını denkleştirmektedir. Batı karşısında sağlanan bu eşitleme "Batı'da da kötü şeyler oluyor" eşitlemesinden bir adım daha ileri

gitmektedir. İlk eşitlemede ülkeler bazında bir denklik ve kendini de Batı ile eşit görme durumuna tekabül ederken ikinci eşitlemede Didem Hanım aşağı gördüğü topluluk [AK Parti seçmeni] ile ABD halkını eşitleyerek kendini ve kendi gibileri Batılı kişilerden daha üstün hissetmektedir. Fakat bu noktada Didem Hanımın ön plana çıkardığı okumak, araştırmak, sorgulamak, düşünmek gibi değerler bağlamında hala Batı Aydınlanma düşüncesinden doğan Batılı değer sistemi içerisinde yer almaktadır. Zihin dünyasının çerçevesini belirleyen ve sınırlarını koyan aynı değer sistemidir. Hınç ile gerçekleşen Nietzscheci bir değerlerin yeniden değerlendirilmesi (Siemens, 2001, s. 74-75) durumu veya milli kimliğin otantik özellikler üzerinden yeniden inşası (Malinova, 2014; Greenfeld, 2017) durumu söz konusu değildir.

Batılı değerler sistemine karşı kendi otantik milli değerlerini ön plana çıkaran ve onlara üstünlük atfeden Seçil Hanım (63), görüşmeciler içinde hınç ile net bir Batı karşıtı söylem içinde bulunan ve kendini, değer sistemi sebebiyle kesinlikle Batılı göremeyeceğini söyleyen tek kişidir. Tarihsel olarak Haçlı seferleri ile ortaya koyduğu Doğu-Batı yarığında Doğulu değerlerin daha üstün olduğunu ve medeniyeti onun temsil ettiğini düşünmektedir:

“Batı deyince hep benim o filmler falan var ya [...] Haçlı seferleri [filmleri aklıma geliyor]. Tamam [Batı] bir medeni toplum gibi düşünülüyor fakat esas medeniyetin ben o olduğunu düşünmüyorum. [...] Medeniyetin aslında gerçekten bizim eski geleneklerimizde olduğunu düşünüyorum. Hani anneye babaya saygılı ama onların da çocuklarına şefkatle yaklaştığı bir dönemimiz vardı bizim. Sonra yozlaştık ya.. Onlarda bu şeyin olduğunu düşünmüyorum.”

Medeniyetin bu yeniden tanımlanmasında artık köken olarak Doğu görülmektedir. Bu rahatlama ile birlikte Batı karşısında duyulan eziklik ve aşağılık durumu tamamen ortadan kalmaktadır. Seçil Hanım da Didem Hanım gibi Batılı toplumlar ile AK Partililerin birbirlerine benzediğini iddia etmektedir. Her iki grup da içinde bulundukları durumu anlamaktan aciz oldukları için gerçek olmayan bir memnuniyet içindeler ona göre. Batılı toplumların aptallaştırıldığını düşünmektedir. Aynı durumun AK Parti seçmeni için de geçerli olduğunu iddia etmektedir:

“Ya o seviyeye gelene kadar çok acılar çektiklerini, bayağı bir kıyıma uğradıklarını ve aptallaştırıldığını düşünüyorum Avrupa ve Amerika halkının. Bizim kadar böyle fikir sahibi olmadığını, o yüzden bu kadar mutlu olduklarını.

Nasıl bizde AK Partililer öyle mutlu ya... ‘Pahalılık yok ki’ diyor. ‘Pandemi yüzünden oldu’ diyor. ‘Biz mutluyuz’ diyor. Onun gibi yani çok böyle onlara şey değilim ben. ‘Aaa işte keşke Avrupa’da yaşasam’ falan... Ben yaşayamam! Ben komşularımla, samimi bir şekilde çok görüşmem de bakkalımla çakkalımla [hal hatır soracağım]. İşte biri düştüğü zaman bir kaza olduğu zaman koşup bir komşum hastalandığı zaman çorba yapıp götüreceğim. Benim ruhum öyle çünkü ben [Avrupa’da] yapamam.”

Seçil Hanım Batılı değerlerdense Türk geleneksel değerlerini överken bir taraftan bu değer sistemini bir yere oturtmaya çalışmaktadır. Önce bu sisteme Akdeniz toplumu demek, sonra “şark kafası” olarak tanımlamakta ama bunu söyler söylemez bu tanımdan rahatsız olup daha çok Japonların aile ve değer anlayışına benzediğini belirtip kesinlikle Araplar gibi olmadığını vurgulamaktadır. Batı’daki kuralcı ve bireyci olmaya karşı aile değerlerinin ve komşuluk samimiyetinin olduğu Türk değerlerinin daha önemli olduğunu belirtmektedir. Batı ile kurduğu bu ilişki Greenfeld’in (2017) Rusya’daki Batılılaşmayı anlattığı hınç bölümüne benzemektedir. Değerlerin yeniden değerlendirilmesi, başka bir ifade ile Batılı değerlerin karşısında otantik olan değerlerin daha makbul görülmesi söz konusudur. Medeniyet de bu açıdan yeniden tanımlanmaktadır. Özellikle Batı tarafından hiçbir zaman sömürgeleştirilmemiş ama sürekli olarak bir karşılaştırma ve aşağılama ile birlikte var olmak zorunda kalan Rusya, Japonya ve Türkiye modern milli kimlikleri bu lekeyi taşımaktadırlar (Zarakol, 2011).

3.4.3 Başa Çıkma Stratejileri ve Batı Karşısı Söylem

Ulusalcılık ideolojisinin temelini oluşturduğu iddia edilen Batı karşıtı söyleminin nedenlerini ve temellerini incelemek için bu çalışmada Batı ile ilgili sorular görüşmecilere ikili grup olarak sorulmuştur. Önceki bölümlerde incelenen birinci grup sorularla görüşmecilerin sadece kendi deneyim ve bulundukları pozisyonlardan yola çıkılarak Batı’yı nasıl algıladıkları ortaya konulmuştur. Bu bölümde görüşmecilere sorulan ikinci grup Batı soruları üzerinden Batı ile ilgili algıları ortaya konulmaya, duyguları saptanmaya ve bu duygularla başa çıkmak için geliştirdikleri stratejiler belirlenmeye çalışılmaktadır. İkinci grup sorular, Batı-AK Parti-ulusalcılar etkileşimini Batı algısına dahil etmek amacıyla şu şekilde düzenlenmiştir: Öncelikle görüşmeciler AK Parti’nin kuruluş yılları ve ardından iktidara geldiği 2002 seçimleri hakkında geçmişe bir yolculuğa çıkarılmış ve bu dönemde ne hissettikleri

hatırlatılmaya çalışılmıştır. Ardından AK Parti'nin ilk dönemlerinde gerçekleştirdiği AB politikalarını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu kısımda görüşmecilere bir zaman bölümlendirmesi yapılmamış, kendilerinin AB politikalarındaki kırılmaları hangi dönemlere yerleştirdikleri ilave sorular ile anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu hatırlatma ve değerlendirmelerin ardından Batı ve Türkiye'deki liberal, sol-liberal gruplar tarafından o dönemde AK Parti'nin ve Kemalistlerin hakkında yapılan yorumların değerlendirilmesine ve hangi duyguları hissettiklerinin anlatılmasına odaklanılmıştır.

Bu bölümde ilk grup Batı sorularında özellikle Batı'yı iyi olarak değerlendiren görüşmecilerin, ikinci grup Batı sorularıyla birlikte nasıl Batı karşıtı bir söyleme savruldukları; ulusalcılık literatüründe değinilen emperyalist ve bölücü Batı söylemini, Sèvres kompleksi ve komplo teorileri üzerinden nasıl anlatılarına dahil ettiklerini incelenmektedir. Ayrıca ilk grup sorularda Batı'yı kötü olarak nitelendiren bazı görüşmecilerin bu söylemlerini nasıl keskinleştirdikleri de incelemeye dahil edilmektedir. Bu Batı karşıtı söylemlerin sebebi analiz edilirken duygu sosyoloji teorilerinden biri olan kimlik teorisinden (Burke & Sets, 2009) yararlanılmış ve ulusalcıların "aydın", "Batılı" kimliklerinin doğrulanmaması durumunda hissettikleri olumsuz duygulara karşı geliştirilen dominant başa çıkma stratejileri incelenmektedir.

2000'li yıllar literatürde ya ulusalcılık ideolojisinin ortaya çıkış yılları olarak kabul edilmekte ya da geliştiği, siyasal alanda görünürlük kazandığı veya kitleselleştiği yıllar olarak geniş bir şekilde kabul görmektedir (Gürpınar, 2011; Riexinger, 2010; Ulusoy, 2009). Bu çalışmada iddia edildiği üzere ulusalcılığın yeni milliyetçi bir ideoloji olarak ortaya çıkış tarihi AK Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılıdır. Bu tarihten itibaren belirli gruplar kendilerini ulusalcı olarak nitelendirmekte ve ideolojinin temellerini atmaktadırlar. Dolayısıyla AK Parti'nin o dönemde uyguladığı politikalar ve bu politikalara gösterilen tepkiler aynı zamanda ulusalcılığın çerçevesinin çizildiği ve birleşenlerinin belirlendiği bir döneme tekabül etmektedir. Bu çalışmanın konusu özelinde ulusalcı Batı karşıtı söylemin ortaya çıktığı ve güçlendiği bu dönemde Türkiye'de ulusalcılar/Kemalistler¹²³ ve AK Parti hakkında hangi söylemlerin hegemonik olduğuna değinmekte fayda vardır.

¹²³ Bu dönemde ulusalcılık ve Kemalizm arasında net ayrımlar bulunmamaktadır. Ayrıca bu ayrımlar bu iki grup arasında yapılsa bile bu grupların karşısında yer alan gruplarca böyle bir ayrıma gidilmemekte homojen bir Kemalist grup eleştirisi üzerinden değerlendirilmektedir. Ayata (2022, s.

2002-2010 yılları arasında AK Parti, demokratikleşme söylemi, AB üyeliği için geliştirdiği politikalar, Türkiye siyasal tarihinde ayrımcılığa uğramış grupların (mütedeyyinler, Kürtler, Aleviler, gayri-Müslimler vs.) siyasal yaşama dahil edilmesi çabaları, komşular ile sıfır sorun politikası ve askeri bürokratik vesayet ile mücadelesi bağlamında hem Türkiye içinden hem de dışından çok farklı gruplardan takdir görmektedir. O zamana kadarki geliştirilen siyasi refleksler ile Türkiye’de İslamcı gelenekten gelen bir siyasi partinin Ortadoğu, Körfez ülkeleri ve diğer İslami ülkeler (Pakistan, Malezya vb.) tarafından takdir ile karşılanması kabul edilebilir bir durumken bu takdirin Batılı ülkeler tarafından da gösterilmesi daha öncesinde yaşanmamış, şaşırtıcı bir durumdur. Üzgel’e göre (2022, s. 161-162) Post-Kemalist projenin bir parçası olarak AK Parti, Ortadoğu’da toplumsal bir destek alırken “Batı’da siyasetçiler, akademisyenler, Türkiye uzmanları, iş dünyası, düşünce kuruluşları” düzleminde destek görmektedir. Bu dönemde bir yandan uluslararası haber sitelerinde “Neden Türkiye'nin 'İslamcılar' Batı'nın en iyi dostları?” başlıklı yazılar yayınlanmaktadır (Byford, 2007). Graham Fuller’ın ‘Müslüman Dünyada Eksen Ülke’ alt başlıklı kitabında “Türkiye’nin geçmişte Ortadoğu’yu ihmal ettiği”, “Kemalizmin nasıl zamanı geçmiş bir ideoloji olduğu” anlatılmakta ve Türkçeye çevrilerek yaygınlaşmaktadır (Üzgel, 2022, s. 163). 2008’de AK Parti’ye kapatma davası açıldığında Daniel Howden, *The Independent* gazetesinde AK Parti’yi Müslüman demokratik bir ülke yaratma konusunda dünyanın en önemli siyasi projesi olarak nitelendirirerek bu kapatma davasına karşı çıkmakta (Howden, 2008) ve AK Parti’ye Batı’da bu ve benzeri destekler ve takdirler gelmektedir.¹²⁴ AB’de bulunan siyasi elitler de dönemin ruhuna adapte olarak benzer yorumlarda bulunmuşlardır. 2004 yılında Türkiye’ye gelen AB Komisyonu Başkanı Romano Prodi, Boğaziçi Üniversitesi’nde verdiği konferansta Erdoğan’a övgülerde bulunmakta “Erdoğan’ı, Atatürk ve Özal’la birlikte Türkiye–Avrupa ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunan “üç büyük lider” arasında gördüğünü belirtmektedir.¹²⁵ Üzgel (2022, s. 162) Batı’daki

249) o dönemdeki bu homojenleştirme eğilimini karşılaştırmalı olarak şu şekilde ifade etmektedir: “Ötekiler [Kürtler, İslamcılar, Liberaller, vd.] birbirinden ayrı düşünülüp ele alınırken, yani onların iç farklılaşmaları üzerinde önemle durulurken, konu karşı tarafa gelince farklılıklar geri plana itiliyordu. Dolayısıyla darbeci generaller, sol Kemalist aydınlar, sosyal demokrat CHP’liler ve hatta laik merkez-sağcılar aynı sepete konmuş oluyordu.”

¹²⁴Bu konuda daha fazla örnek için bkz. (Üzgel, 2022, s. 163-164)

¹²⁵Konuyla ilgili yorumları için Şahin Alpay’ın yazısına bakılabilir. Bkz. (Alpay, 2004)

AK Parti'ye duyulan güven ile Kemalizm'e getirilen eleştirileri net bir şekilde özetlemektedir:

“Çok sayıda Batılı akademisyen ve uzman en az 2011'e kadar çok çeşitli şekillerde AKP ve bu geniş koalisyonun dönüştürücü gücüne çok açık bir şekilde destek verdiler. Bu süreçte Batı merkezli yayınlarda Kemalizm bir tür modası geçmiş “Baasçılık” olarak görülmekte ve AKP taze bir aktör olarak demokratikleşmeyi sağlayacak, aşırı devletçi ve güvenlikleştirilmiş Türkiye iç ve dış politikasını liberal bir çizgiye çekecek, devlet aygıtını küreselleşmeye uygun hale getirecek, bireysel özgürleşmeyi sağlarken, ekonomik büyümeyi de garantileyecek bir aktör olarak tanımlanıyordu.”

Aynı dönemde ülke içinde de AK Parti'yi öven Kemalistleri yeren benzer fikirler bir grup liberal, sol liberal aydın tarafından dile getirilmektedir.¹²⁶ 2010 yılında Dış İşleri Bakanı olarak Oxford'da konuşma yapan Ahmet Davutoğlu'nu izlemeye giden gazeteciler arasında yer alan Cengiz Çandar, Hürriyet'te yazdığı yazısının başlığını “Oxford'da Cumhuriyet Tarihimizin ‘En İyisi ile...’ şeklinde koymakta ve Davutoğlu'na övgüler sıralamaktadır (Çandar, Oxford'da Cumhuriyet tarihimizin “en iyisi” ile..., 2010).¹²⁷ AK Parti'ye yönelen övgüler ulusalcı kesimlere karşı yergiye dönüşmektedir. Genellikle ulusalcılığın arkaik, modası geçmiş ve komik bir ideoloji olduğu, temsilcilerinin ise ‘dinazor’ olarak nitelendirildiği bir ideoloji olarak düşünülmektedir (Riexinger, 2010, s. 387). Örneğin 2008'deki yazısında Eser Karakaş, *Star* gazetesindeki ulusalcılığın yükseldiği iddialarına karşı şu temennilerde bulunmaktadır (Karakaş, 2008): “Ulusalcılığın yükseldiği iddiasının doğru olmadığını tahmin ediyorum ve diliyorum zira ulusalcılık artık çağla uyum içinde olmayan bir kavram ve Türkiye'mizde çağla uyum göstermeyen bir kavram tırmandıkça, yükselişe geçtikçe bu tırmanış, bu yükselme Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının her yönden inişe geçmesi anlamına gelecektir, bunun çok net görülmesi ve anlatılması lazım.” Benzer bir şekilde 2006 yılında *Birikim* dergisinde çıkan yazısında Roni Margulies (2006), bu sefer Kemalizm'in gelişmiş dünyada artık bir şey ifade etmediğini, o günlerin Türkiye'sinde Kemalizm'in ‘basitçe milliyetçilik’ olduğunu dile getiriyor:

“Tarihin ne ilginç bir cilvesi! Egemen sınıfın 1920'lerde iktidarını kurması ve pekiştirmesi için gerekli olan ideoloji, yani Kemalizm, bugünün

¹²⁶Bu fikirlerin Post-Kemalizm paradigması içindeki akademik temelleri için bkz. (Aytürk, 2015)

¹²⁷ Çandar, bu yazısı için 2015 yılında pişman olacak ve utancını dile getirip ‘hayatının en vahim hatalarından biri’ olarak nitelendirecektir (Çandar, Oxford'da Cumhuriyet tarihimizin bir utancının ardından..., 2015). Toplantıya katılan diğer yazarların yorumları için bkz. (Üzgel, 2022, s. 172)

gelişmiş, pekişmiş ve dünya egemen sınıfı içindeki yerini almış olan egemen sınıfı için artık geçerli ve gerekli değil, ama birileri bunu “solculuk” ve “ilericilik” adına hâlâ savunuyorlar! Üstelik, faşistlerle omuz omuza saf tutup savunuyor ve dolayısıyla hiçbir anlamda “aydın”, “demokrat”, ulusalcı “sol” veya “sol Kemalist” olmadıklarını, basitçe milliyetçi olduklarını kanıtlamış oluyorlar.”

Ulusalcılar hakkındaki ithamlar birkaç yönden ulusalcı zihinler için kavranması zor bir hal almaktadır. Öncelikle kendilerini ve kendileri gibi olanları Cumhuriyet tarihi boyunca toplumun ilerici, aydın aktörleri olarak gören kesimlerin çağdışı, gerici, dar kafalı, modası geçmiş gibi nitelendirmelere maruz kalmaları geliştirdikleri kimlik standartları (Burke & Stets, 2015, s. 152) açısından sorunlu bir durumdur. Bunlara ek olarak bir de bütün bu eleştirilerin kendilerine referans grup (Kemper T. D., 2016) olarak gördükleri Batı’dan gelmesi içinde bulundukları durumu pekiştiren bir etki yapmaktadır. Son olarak ise Cumhuriyet tarihinde, özellikle de 1990’lar itibarıyla artan bir şekilde kendi aydın kimlikleri karşısında konumlandıkları ‘gerici, İslamcı, Batılılaşma/modernleşme karşıtı’ grubun Batı tarafından ‘makbul grup’ olarak nitelendirilmesi zihinlerini ve duygu durumlarını daha da karmaşıklaştırmıştır. Bütün bu gelişmeler bir arada düşünüldüğünde ulusalcıların bu gelişmelere verdikleri tepkilerin bir ölçüde ulusalcılık ideolojisinin çerçevesinin çizilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Ulusalcıların içinde bulundukları bu durum o zamana kadar benimsedikleri kimlikleriyle başkalarının onları gördükleri kimlikleri arasında bir tutarsızlığa sebep olmaktadır. Ulusalcıların kendi kimlikleri ile ilgili bütün işaret ve sembolleri içeren ve onlarca tanımlanan kimlik standartlarına (Burke & Stets, 2015, s. 152) göre kendilerini ‘aydın, laik, modern, çağdaş, Atatürkçü’ gibi sembollerle tanımlamaktadırlar. 2000’lerde de siyasal ve sosyal arenada baş gösterdiklerinde bu kimliklerini ön plana çıkardıklarını düşünmektedirler. Fakat ötekiler tarafından bu kimlikleri doğrulanmamaktadır. Ötekilerin algıladığı kimlikleri kendi algıladıklarından farklılaştığı için, başka bir deyişle doğrudan değerlendirme (kişilerin kendi kimliklerini değerlendirmesi) ile yansıyan değerlendirmenin (başkalarının kişilerin kimliklerini değerlendirmesi) karşılaştırılması sonucunda kişilerin kimlik standardı ile uyumlu olmaması sonucunda kişiler olumsuz duygular hissetmektedirler (Burke & Stets, 2015, s. 152-153). Sonrasında ise bu olumsuz duygularla başa çıkmak için çeşitli stratejiler geliştirirler (Sets & Trettevik, 2014, s. 36-37). Başa çıkma stratejileri

özellikle grup duygularının incelenmesinde önemli öğelerden birisidir. Bireylerden farklı olarak gruplar kendi içinde bulundukları duyguların genellikle farkındadırlar ve bu duyguyu daha kolaylıkla isimlendirebilmektedirler. Bu sebeple Kemper (1991, s. 53) grup duyguları üzerine yapılacak çalışmalarda, duyguların bir ara değişken olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Dolayısıyla duyguların oluşumu sonrasında ortaya çıkan başa çıkma stratejileri o grubun fikirleri, ideolojileri ve gelecek eylemleri hakkında daha fazla bilgi sunmaktadır.

Görüşmecilere kimlik doğrulanmaması ile ilgili soru iki şekilde sorulmuştur. İlk olarak Batılıların AK Parti'yi demokrat, modern diye nitelendirip övmeleri ile ilgili soru yöneltilmiş; ardından Ulusalıcılar/Kemalistler ile ilgili olumsuz yorumları sorulmuştur. Görüşmeciler arasında kimlik teorisinde yer alan iki başa çıkma stratejisi ön plana çıkmaktadır: Ötekini suçlama ve geri bildirim yok sayma. Bu iki stratejinin dışında eleştirme, tek seferlik istisnai durum ve seçici algılama stratejilerine de rastlanmaktadır. Fakat bu stratejilere başvurma sıklığı oldukça düşük olup zaman zaman diğer baskın iki stratejinin yanında yan öğe olarak bulunduğu durumlar söz konusudur. Görüşmecilerin kullandığı iki strateji de görüşmecilerin bir önceki bölümde incelenen Batı ile ilgili normatif değerlendirmelerine bağlı olarak belirlenmemektedir. Örneklendirmek gerekirse, Batı hakkında olumsuz söylemlerde bulunan görüşmeciler ötekini suçlama stratejisine daha çok başvurmuşlar gibi bir değerlendirme yapılamamaktadır.

Batı hakkında ilk grup soruları yanıtlarken Batı'yı olumlayan onun modernliğinden, adalet sisteminin işlerliğinden söz eden ve bu sırada Batı'ya hayranlık besleyen bir grup görüşmeci Batılıların AK Parti'ye verdiği destek ve övgü söz konusu olunca Batı karşıtı söyleme geçmektedirler. Ulusalıcıların kendi kimlikleri hakkındaki aydın, modern pozisyonu aynı zamanda AK Partililer ile de karşılaştırmalı olarak kurulmaktadır. Kendilerini modern ve ilerici görürken AK Partilileri İslamcı, gerici olarak görmektedirler. 2000'lere kadar AK Parti'nin içinden doğduğu Milli Görüş hareketinin Batı karşıtı söylemleri ile Batılılar ve Türkiye içindeki liberal, sol liberal kesimler tarafından modern, demokratik, ilerici olarak nitelendirilmedikleri bilinmektedir. Fakat AK Parti ile değişen bir kimlik algılaması söz konusudur. Ulusalıcıların zihinlerindeki AK Parti kimliği doğrulanmamaktadır. Hatta doğrulanmadığı gibi ulusalıcıların kendilerine yakıştırdıkları değerler AK Partililere

yakıştırılmaktadır. Bu durum ulusalcılar için ciddi bir kimlik krizine sebep olmaktadır. Ortaya üzüntü, hayal kırıklığı ve öfke gibi olumsuz duygular çıkmaktadır. Görüşmecilerin çoğunluğu, özellikle de Batı hakkında olumlu görüşlere ve duygulara sahip görüşmeciler, AK Partililer ile ilgili kimlik doğrulanmama durumunda önce duygularını dile getirmekte ardından dikkatlerini Batı'ya yönelterek Batı'ya karşı çeşitli suçlamalar getirmektedir. Bu suçlamalar zaman zaman komplo teorilerine yakınlık da gösterebilmektedir.

ADD merkez yönetiminde de yer alan Burçak Hanım (62), temel durum olarak Batı ile ilgili olumlu duygular beslemekte ve olumlu görüşlerini ifade etmektedir. Fakat konu Batı'nın AK Parti'yi desteklemesine geldiğinde Burçak Hanım önce çok üzüldüğünü belirtip ardından bu duyguyla başa çıkabilmek için ötekini suçlama stratejisine baş vurmaktadır:

“Açıkçası üzüldüm yani. Üzüldüm ama çok da yanlış bulmadım. Neden yanlış bulmadım biliyor musunuz? O güzel sözleri sarf edenler zaten Kurtuluş Savaşı'yla bu ülkenin onları kapı dışarı ettiği insanlardı. O ülkelerdi. Çok doğaldı, AKP'nin onlara şirin, güzel, demokrat gelmesi çok doğaldı. Çünkü o gün topla tüfekte, yapamadıkları işgali AKP'yi iktidara taşıyan sağ iktidarlar döneminden başlayarak AKP iktidarıyla da taçlandırarak hayata geçirebileceklerdi. Hayata geçirdiklerini görüyoruz zaten yaşayarak ama gerçekten ülkemizin böyle bir insanla anılması benim için çok üzücü.”

Burçak Hanım'a doğal gelen bu hızlı anti-Batı söylemine geçiş görüşmeler sırasında şaşırtıcı gelebilmektedir. Çok kısa zaman aralıkları içerisinde çok iyiden çok kötüye hızlı dönüş aslında 2000'lerde ulusalcıların zihinlerinde üst üste yaşadıkları şaşkınlıklar ve yenilgilerin bir yansımasıdır. Sonuçta Burçak Hanım görüşme sırasında 2000'lerden beri devam eden bu sürecin sonucunu hatırlamaktadır. Ulusalcılık ideolojisinin birleşeni olarak görülen anti-Batı söylemi komploculuk ile ve özellikle Sèvres Sendromu¹²⁸ olarak nitelendirilen Batı'ya karşı geliştirilen tehdit algılaması ile

¹²⁸ Sèvres Sendromu, Türk milliyetçiliği ve tarihinde önemli bir yere sahip olan 1920 Sèvres Antlaşması'na atıfta bulunarak kullanılan bir terimdir. Sèvres Antlaşması, I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan bir antlaşma olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasını ve topraklarının büyük ölçüde azaltılmasını öngörüyordu. Sèvres Sendromu, bu antlaşmanın kabul edilemez ve haksız görüşünden hareketle Türk milli kimliğinin zedelenmesi, toprak kaybı ve egemenlik kaybı gibi endişeleri tetikleyen bir psikolojik durumu ifade eder. Bu sendrom, Türk toplumunda hala derin bir etkisi olan ve Batı'nın Türkiye'ye karşı olumsuz niyetlerini vurgulayan bir algıyı yansıtır. Sendrom olarak nitelendirilmesinin sebebi ise Türkiye'deki bireylerin, grupların veya kurumların, tüm iç ve dış kamu etkileşimlerini Türk devletinin Batı tarafından olası bir yok edilme, terk edilme veya ihanete uğraması korkusu ve kaygısı çerçevesinde yorumlamaları sebebiyledir (Göçek, 2011, s. 99-101).

ilişkilendirilmektedir (Grigoriadis, 2006; Uslu, 2008; Başar, 2019). Fakat bu ilişkinin nasıl kurulduğu neden bu tarihin belirli bir döneminde belirli bir grup tarafından daha fazla benimsendiği konusu hiç tartışılmamakta doğrudan kabul edilmektedir.

Burçak Hanım, kimlik doğrulanmama durumuna karşı hissettiği üzüntü ile başa çıkarken Batı'yı suçlamaya yönelmektedir. Bu Batı suçlamasında Batı'nın 'İslamcılarla', 'mandacılarla' iş birliği yaptığı ve Kemalistlere karşı mücadele ettiği bir tarihi an olarak Kurtuluş Savaşı zamanına odaklanmaktadır. Bu savaş öncesinde Batı ve onun iş birliği içinde olduğu gruplarca ülkenin toprakları kaybedilmiş ve ülke tam yok olacakken tarihi bir zafer ile kurtarılmıştır. Sèvres Antlaşmasında Anadolu topraklarının bölüşüm planları ise Türkiye içinde farklı grupların zihinlerinde her daim ortaya çıkmaya hazır bir tehdit algısı olarak kendini korumaktadır. Ulusalıcılar, 2000'lerde bu tehdit algısının önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Araştırmacılar tarafından birçok grupta görülebilen bu tehdit algısının ulusalcılarda görünümü "özerk ve özgün bir ideolojik eklemlenme" olarak nitelendirilmektedir (Yavuz H. , 2011, s. 185). Bu özgünlüğün temel sebebi daha önce birçok kez değinildiği üzere ulusalcıların Batılı yaşam tarzını ve değerlerini benimseyen bir grup olmasından kaynaklanmaktadır.

Burçak Hanım da bu tehdit algısını geri çağırarak Batı'nın savaşarak yapamadığı işgali AK Parti'yi kullanarak yapmaya çalıştığını iddia etmektedir. Komplo teorileri ve komplocu düşünme tarzı sadece düz bir paranoyaklık veya tamamen gerçek dışılık olarak anlaşılmamalıdır. Komplocu zihin, olayların ve ilişkilerin karmaşıklığı sebebiyle anlaşılmasının zor olduğu durumlarda gerçeğin bir ucundan tutup geri kalan boşlukları kendi anlam dünyalarına göre doldurmaktadır. Travmatik bir olay olduğunda ve bu olaya kişiler yeterince bir açıklama bulamadıklarında komplo teorilerine olan inanç da artmaktadır (Barkun, 2013, s. 2). Bu açıdan bakıldığında Burçak Hanım için Batılıların ve Türkiye içindeki liberal kesimlerin AK Parti övgüsü kendi zihin dünyasında Sèvres'in yeniden gün yüzüne çıkması komplosuna yönelecek kadar açıklanması zor bir duruma tekabül ediyor olabilir.

Burçak Hanım, Kurtuluş Savaşı'na dair mücadele hissini kendi kimliğinin doğrulanmaması konusunda da sürdürmekte, özellikle ülkede yaşayan ve Kemalizm ile ilgili modası geçmiş ideoloji yakıştırmaları yapanları hainlikle suçlamaktadır:

“1923'ün modası geçmiş ideolojisiydi onlar için Kemalizm. Kendi ülkenin insanların söylemesine şaşırdım. Diğerlerinininkine [Batı] şaşırmadım açıkçası [...] Bunu yüzyüze yaptığımız bir tartışmada da şöyle ifade ettim: Mustafa Kemal'in, Kemalizmin, bu ülkenin geçmişte kalmış, köhnemiş eskimiş bir ideoloji olduğunu düşünmeniz ya gerçekten Mustafa Kemal'in verdiği antiemperyalist mücadeleyi [...] gerçekten hiç anlamamışsınız ya da böyle söyleyebiliyorsanız gerçekten hainsiniz dedim. Gerçekten bana göre haindi o insanlar... Öyle hissettim. Öyle düşündüm. Hala da öyle düşünüyorum.”

Komplocu söylem sadece Sèvres Sendromu ile sınırlı kalmamaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)¹²⁹ de görüşmecilerin zihinlerinde Batı'nın AK Parti'ye olan desteğini anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Yine Batı hakkında oldukça olumlu söylemlerde bulunan Gözde Hanım (49) da AK Parti ile Batı arasındaki iyi ilişkiler söz konusu olduğunda 'emperyalizm' kavramına başvurarak Batı'yı büyük bir tehdit olarak görmektedir:

“Tabii emperyalist devletlerin istediği o. Ülkenin yok olması, parçalanması. Yani çok eski dönemden beri yapmaya çalıştıkları tek şey Türkiye Cumhuriyeti Devletini yok etmek, yani parçalamak, ele geçirmek. [...] Evet tabii ki yabancı ülkeler Türkiye hakkında olumlu şeyler söyler çünkü onların amacı Türkiye'yi yok etmek! Yabancı yani dış mihraklar bu şekilde söyleyecekler; içtekiler de yavaş yavaş kanalize olacaklar. Yani bu bir oyunun bir parçası zaten. Olay zaten bu amaçla başlamış. BOP projesi falan... Hepsi hepsi numara bence. Amaç Türkiye Cumhuriyeti devletini parçalamak...”

Gözde Hanım'ın anlam dünyasında eğer Batılılar, AK Parti Türkiye'sini beğeniyorsa bunun ülkeyi parçalamak amacı dışında bir amacı olamaz! Ulusalıcılar için ülkeyi geriye götüren, Cumhuriyet'in kazanımlarını ortadan kaldıran ama bunlardan belki de daha önemlisi kendi kimliğinin ötekisi, düşmanı olarak gördükleri İslamcılarının kabulü, makbul sayılması ciddi bir kimlik krizi yaratmaktadır. Gözde

¹²⁹ BOP, Bush yönetimi tarafından 11 Eylül saldırısı sonrasında gündeme gelmiş ve o güne kadar klasik yöntemlerle yürütülen küresel terörle mücadelenin yetersiz olduğu fikrinden ortaya çıkmıştır. Sadece Türkiye'de değil Arap entelektüeller tarafından da çıktığı andan itibaren Amerika'nın geçmiş dönemlerdeki politikaları sebebiyle olumsuz olarak düşünölmeye başlanmıştır (Baroudi, 2007, s. 390, 392-396). Türkiye'deki akademik yayınlarda da BOP olumsuz bir imaj çizmektedir. Ulusalıcı görüşe yakın bir yaklaşımı benimseyen Günel'in makalesinde kısaca şu şekilde tarif edilmektedir: BOP'a göre İslami kesimler köktenciler, gelenekçiler, Modernistler (ılımlı İslam), laikler olarak sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırmaya göre çeşitli eylem planları gündeme getirilmektedir. Yapılması gerekenler önce ılımlı İslam uygulamalarının desteklenmesi ve gelenekçi kusurların eleştirilmesidir. Ardından köktenci İslamcılarla mücadele edilmelidir. Son olarak ise seçici bir şekilde laiklerin desteklenmesi söz konusudur. Bu destekleme ile sol ve milliyetçi kesimlerin sadece köktenci İslam'ı tehdit olarak görmeleri ve Amerikancı güçlere karşı gelmemeleri amaçlanmaktadır (Günel, 2004, s. 158).

Hanım, bu yorumları dile getirirken ses tonu yükselmekte ve hızlı hızlı hatta belki biraz ezberden bir şekilde ‘emperyalistler’, ‘Türkiye’yi parçalamak’, ‘BOP’, ‘dış mihrakalar’ söylemlerini sıralamaktadır. Konuşma tarzı hem bir savunma hattı çizdiği hem de anlamlandırma çabası içinde olduğu izlenimini vermektedir.

Batı hakkında daha önceden olumlu görüşlerini beyan etmiş olan bir grup görüşmeci ötekini suçlama stratejisini gerçekleştirirken toprak bütünlüğü tehdidi yerine Batı’nın ekonomik çıkarlarına ve sömürme arzusuna odaklanmaktadır. Onlar için de Batı, kendi ekonomik çıkarları olmasa, AK Parti’yi başka türlü takdir edemez. Türkiye’nin büyük bir güç olmasını engellemek, onu sömürebilmek ve kendi istediği gibi kullanabilmek amacıyla AK Parti’ye destek vermekte böylelikle de Türkiye’yi zayıflatmaktadır. Batı hayranlığını dile getirmekten hiç çekinmeyen Ali Bey (76), konu Batı’nın AK Parti’ye atfettiği olumlu özellikler olduğunda net bir şekilde Batı’yı kendi çıkarları için Türkiye’yi zayıflatmak amacıyla AK Parti’yi maşa olarak kullandığını belirtmektedir. Bu şekilde bir yandan AK Parti’yi kimliksizleştirerek, politikasızlaştırarak daha aşağı bir konuma çekmekte diğer taraftan da Batı’nın aslında AK Parti’nin ne olduğunu (gerici, İslamcı) bildiğini ima etmektedir. Bu çıkarıma örnek olarak ise AK Parti döneminde Dünya Banka’sının çiftçiye ‘toprağınızı ekmeyin, ben size para ödeyeyim’ dediğini iddia edip AK Parti’nin bunu kabul ettiğini böylelikle bir tarım ülkesi olan Türkiye’nin dışarıdan tarım ürünü ithal etmesinin önünü açtığını ve gelecek kuşakların çiftçiliği unutmasını sağlamayı amaçladığını belirtmektedir.

Orçun Bey (63), Batı ile ilgili ilk grup sorularda Batı’nın iki yönü olduğunu söylemiş ama genelde hep olumlu yönlerine odaklanmıştır. Fakat Batı’nın AK Parti’ye olan övgüsü söz konusu olunca Orçun Bey, uzun uzun Batılıların sömürgeci faaliyetlerinden dem vurmakta ve hiddetlenerek bütün Batı tarihini sömürgecilik eksenine oturtmaktadır: ‘Bunlar dünyayı sömürmek dışında ne yapmışlar ki bugüne kadar? Ama demokrasinin kralı onlarda, hep kral onlar...’ Orçun Bey’e göre Batı’nın AK Parti’ye olan desteğinin temelinde bu sömürgeci zihniyet yatmaktadır. Çıkarları için AK Parti’yi övmektedirler. Süreçleri ekonomi açısından ele almayı genellikle tercih eden Çetin Bey ise Batı’nın AK Parti’ye verdiği desteği dünyada o dönemde yayılan neoliberal rüzgârın Batı’dan Doğu’ya, Ortadoğu’ya empoze edilmesi için uygulanan bir strateji olarak kabul etmektedir. Çetin Bey için o dönemde ‘Ulusalci

olmak, Cumhuriyetçi olmak veya Cumhuriyet'i savunmak, kurucu ideolojiyi savunmak' neoliberal rüzgârın tersine hareket etmek anlamına gelmektedir.

Batı'nın sömürgeci saiklerle AK Parti'ye destek verdiği iddiasını dile getiren ve gençliğinde Millî Görüş ve sağ geçmişe sahip Mehmet Bey (68), öncelikle İslamcıların Batı ile ilişkilerinde kendilerini nasıl gördüğünü anlatarak başlıyor. Dikkat çekici bir şekilde bu çalışmada iddia edilen ulusalcıların İslamcıları ve kendilerini nasıl gördüğüyle çok benzeşen bir anlatı kurmaktadır:

“Şimdi şuradan başlayayım. Dedim ya ben gençliğimde bir dönem, bu Erbakan o zaman Milli Selamet partisiydi, oraya yakınlığım vardı. Oradan çok arkadaşlarım vardı samimi olduğum. Şimdi genelde şöyle düşünürüz: İşte bu Batı, Avrupalı, biz Müslümanız, bizi sevmezler. Müslüman olanı.. İşte CHP var ya onlar solcu, Avrupalı onları destekler. Çünkü onlar gibi düşünüyor, onlara daha yakın. Sonradan tabii yıllar sonra anladım ki aslında Avrupalı sanki sola yakınmış gibi görünüyor. Ama iktidarda sağcı partilerin olmasını istiyor Türkiye gibi ülkelerde. [...] Çünkü laikliğe karşıdır. Bilime karşıdır. Bunlara karşı olunca da ne olacak? Bu toplumlarda gelişme olmaz. Emperyalist ülkelere sömürge alanı lazım. Müslüman ülkeler diyorum. [...] Yöneticileriyle iş birliği yapınca, onlar da ‘vatan, millet Sakarya... Allah için din için’ dedin mi? Adam orada bitiyor, bayılıyor her şeyi unutuyor yani. O sömürülmeye hazır bir insan yani. Din olmadan insanları fazla sömüremezsin, çabuk isyan ederler.”

Mehmet Bey'in söyledikleri düşünüldüğünde iddia edilebilir ki Batı'nın AK Parti'ye verdiği desteğe şaşırın sadece ulusalcılar değildir. Eski Millî Görüş geleneğinden gelen gruplar için de bu durum yeni bir şeydir. Fakat Mehmet Bey geçirdiği ideolojik değişimle birlikte, kendisi de 'İslamcı' kesimi küçümseyerek, din söylemi ile Batı'nın çıkarları doğrultusunda manipüle edilebilir grup olarak nitelendirmektedir. Fakat bu noktada AK Parti siyasi elitini 'iradesiz bir maşa' olarak görmekten ziyade sömürü sisteminin bilinçli bir parçası olarak nitelendirmektedir.

Ötekini suçlama stratejisi dışında diğer bir sık başvurulan strateji de geri bildirimi yok saymadır. Batı ile ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelere sahip olan iki görüşmeci her iki soruda da (Batı AK Parti'yi övüyor-Batı ulusalcıları yeriyor) geri bildirimi yani başkalarının durumu nasıl algıladığını görmezden gelmekte ya soruda belirtilen durumlara inanmadıklarını açıkça ifade etmektedir ya da konuyu başka yöne çekip soruyu anlamamakta/anlamazdan gelmektedir. Örneğin Şükrü Bey'e (68) bu sorular yöneltildiğinde “Yok öyle bir şey duymadım ben, bilmiyorum.” diye yanıt

vermiş. Ardından Batı'nın ve liberallerin hangi söylemlerle AK Parti'yi övdüğü dile getirildiğinde Şükrü Bey gülmeye başlamış ve kaşlarını kaldırarak şaşırma ve inanmama ifadeleri takınmıştır. Beden dili, gülmesi ve o konu hakkında bu eylemleri dışında hiç yorum yapmaya ihtiyaç bile duymaması Batı'nın AK Parti'yi demokratik, çağdaş, ilerlemeci olarak görme ihtimalinin Şükrü Bey'in zihin dünyasında bir olasılık olarak bile var olmadığı izlenimi oluşturmaktadır. Geri bildirimi her iki soruda da yok sayan diğer bir görüşmeci de Yasemin Hanım'dır. Yasemin Hanım (70) ilk soruda Batı'yı hiç gündeme bile getirmeden AK Parti'nin gerçekten Müslüman olmadığını ve iyi Müslüman'ın özelliklerini sıralayıp Osmanlı Devleti'nde Türklerin sevilmediğini anlatmaktadır. Soruyla ilgili herhangi bir yanıt vermemektedir. İkinci olarak ulusalcılar ile ilgili soru sorulurken ilk soru tekrar edilip Batı'nın AK Parti'yi takdir ederken ulusalcıları yediği belirtilmiş böylece görüşmeciye ilk soru hatırlatılarak tekrar yanıt verme fırsatı verilmek istenmiştir. Fakat Yasemin Hanım bu soruyu 'tabii tabii' diyerek geçiştirmiş ve AK Parti'yi eleştiren cümleler kurmuştur. Şükrü Bey'den farklı olarak Yasemin Hanım soruyu bile kabul etmemiş ona bir tepki geliştirmemiştir.

Geri bildirimi yok sayma stratejisi genellikle ikinci soruda daha sık olarak karşılaşılan bir durumdur. İlk soruda ötekini suçlama stratejisine başvuran görüşmeciler ikinci soruda Batı'nın ulusalcıları yediği dolayısıyla kendi kimliklerinin doğrulanmadığı noktasında farklı bir tepki vermektedirler. Batı'nın AK Parti'yi övmesini komplolar ve yoğun bir anti-Batı söylemiyle de olsa anlamlandırmaya, açıklamaya çalışan görüşmeciler kendi aydın, modern, ilerici kimlikleri doğrulanmadığında bu tam tersi algıyı düşünmemeyi, geçiştirmeyi ve yok saymayı tercih etmektedirler. Örneğin Meral Hanım'a (52) bu soru yöneltildiğinde Batı'nın yorumlarına veya o konuya hiç girmeden Dernek içinde CHP hakkında olumsuz fikirler beyan eden kişilere karşı geliştirdiği tepkiyi anlatmaktadır. Dolayısıyla Batı'nın kendi kimliğini doğrulamamasını tamamen görmezden gelerek referans grup olarak gördüğü Batı'yı bu eleştirilerin öznesi olmaktan çıkarmaktadır. Bu eleştiriler ancak ADD'de çok da hoşlanmadığı ve kendisinden aşağı statü pozisyonunda gördüğü kişiler tarafından yapılabilir. Didem Hanım (58) da benzer bir şekilde geri bildirimi yok saymaktadır. Kendi kimliğinin doğrulanması durumunun öznesi olarak Didem Hanım Batı yerine AK Parti trolleri olarak yorumlamış ve onlardan ne kadar nefret ettiğini anlatmaya başlamıştır.

Görüşmeciler arasında Batı ile ilgili olumsuz değerlendirmelerde bulunan ve otantik değerleri öven Seçil Hanım (63), kimlik doğrulanmaması konusunda diğer görüşmecilerden farklı bir başa çıkma mekanizmasına yönelmektedir. Seçil Hanım seçici algılama stratejisini kullanarak kimliğini onaylamayan Batı'dansa kimliğini onaylayan Batı'ya vurgu yapmaktadır. Seçil Hanım'a soru yöneltildiğinde ilk olarak diğer görüşmeciler gibi ötekini suçlama stratejisine başvurarak CHP içindeki ulusalcıları, son Atatürkçüleri temizlemek zorunda oldukları için öyle bir söylem geliştirdiklerini iddia etmektedir. Fakat hemen sonrasında bu söylemin bir kandırmaca olduğunu vurgulayıp 'mantıklı' düşünmenin gerekli olduğunu belirtmektedir. Kendisine mantıklı gelen düşünce ise seçici algılama stratejisi ile aslında Batı'nın Kemalistlerle bir sorununun olamayacağına vurgu yapmaktadır. Bunun sebebi olarak ise Kemalistlerin Batı ile daha iyi bir şekilde anlaşmaları, aynı şeyleri konuşabilmeleridir. Eleştiren Batı'dansa, yüzünü Kemalistleri kabul eden Batı olarak Sosyalist Enternasyonal'e döner. Burada Kemalistlerin ve Batılıların aynı dili konuşarak bir arada olduklarını belirtir. Seçil Hanım, sonrasında bu ilişkiyi daha da pekiştiren bir temenni ile konuyu bağlamaktadır: "Niye, Avrupa Birliği'ne Kemalistler girseler? Yani biz bizim şeyimiz girse çok daha iyi. Çünkü biz Atatürk kurallarını da benimsemiş insanlar olarak eğer partilerde Atatürkçü, Kemalist kişiler çoğunluk olsaydı zaten Atatürk devrimleri şu anda yaygınlaşmış ve biz çoktan Avrupa Birliği'ne kabul edilmiş bir toplum olurduk diye düşünüyorum."

Ulusalcılığın anti-Batı söylemi, bu ideolojinin kökenlerine içkin olarak ele alınmak yerine belirli koşullar içinde aktive olabilen, farklı söylemsel yoğunluklar içerebilen bir bileşen olarak görülürse hem ulusalcılık ideolojisi daha iyi anlaşılabilir hem de ulusalcıların değişen koşullara göre nasıl tepki verebileceği ile ilgili daha doğru tahminlerde bulunulabilir. Bu bölümün gösterdiği üzere AK Parti'nin iktidara gelmesi ve post-Kemalist bir anlatı şemsiyesinde birleşen grupların hegemonik bir söylem geliştirmesiyle birlikte kimlik algılarında ciddi bir uyuşmazlık yaşayan ulusalcıların Batı karşıtı söylemleri tetiklenmekte veya artmaktadır. Bu bağlamda zaman zaman Batı karşıtı anti-empyralist, bölücü söylemleri ideolojiye içkin olmaktan çok kimlik tutarsızlığının hissettirdiği olumsuz duygularla başa çıkmak için geliştirilen strateji görüntüsü verebilmektedir.

SONUÇ

Ulusalcıların duygularının, korumacı yeni milliyetçi ideolojiye etkilerinin incelendiği bu tezin sonuç bölümünde, görüşmecilerden elde edilen bulgular ışığında öncelikle ulusalcılık literatüründe değinilen ulusalcılığın karakteristik özellikleri tekrar değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme ile birlikte Türkiye özelinde ulusalcılık ve genel anlamda yeni milliyetçilik çalışmalarına katkıları belirtilecektir. Son olarak çalışmanın sınırlılıkları üzerinde durularak gelecek çalışmalar için bir değerlendirme yapılacaktır.

Ulusalcılığın en önemli bileşenlerinden biri olarak görülen ilköil laiklik, laikliği Türk etnik kimliğinin bir bileşeni olarak ele almaktadır. Bir kişinin Türk olabilmesi için o kişi aynı zamanda laik de olmalıdır (Cevik & Tas, 2013, s. 667). Laiklik dışı durumu bir tür ‘Araplaşma’ olarak gören ilköil laiklik anlayışına görüşmeler sırasında Arap göçmenler hakkındaki eleştiriler sırasında rastlanmaktadır. Fakat hem bu Araplaşma rahatsızlığı hem de ilköil laiklik vurgusu görüşmelerin geneline sirayet etmemiştir. Türkiye’de göçmen krizi derinleştikçe ulusalcılar açısından her iki unsurun da önem kazanma ihtimali olmakla birlikte bu araştırmanın yapıldığı tarihte görüşülen grup ve İzmir özelinde her iki durum da sınırlı kalmaktadır.

Ulusalcıların laiklik vurgusu (ilköil özelliğine değinilmeden) literatürdeki bütün çalışmalarda özellikle yer almaktadır. Bu çalışmada da görüşmeciler tarafından laikliğin önemi belirtilmekle birlikte laiklik söyleminin niteliğinde değişim gözlemlenmektedir. Öncelikle laiklik, literatürde değinildiği kadar ulusalcıların söylemlerinde yer bulamamaktadır. Konuların laikliğe bağlanacağını düşünöldüğü İslami simge ve sembollerin kamusal alanda artan görünömleri noktasında bile görüşmeciler laik olmayan uygulamalardan şikâyet etmek yerine kuralsızlık, liyakatsizlik ve patronaj ilişkilerinden şikâyet etmektedirler. Laiklik söylemi örtük biçimlerde en çok seküler yaşam pratiklerine yönelik getirilen kısıtlamalar sebebiyle

gündeme gelmektedir. Ulusalçıların laikliği ve laik kurumları korumak gibi bir gündemleri bulunmamaktadır. Bu durumun en önemli sebebi, AK Parti yönetiminin geçtiğimiz yirmi yılda kendi iktidarını konsolide etmesinden kaynaklanmaktadır. Eskiden laik ve/veya Kemalist kurumlar olarak nitelendirilen ordu ve yargı bürokrasisinden Kemalistlerin/ulusalcıların tasfiye edilmesi, eğitim alanının İslami değerler çerçevesinde yeniden düzenlenmesi ile birlikte ulusalcıların korumaya çalışacakları ve kendilerini koruyacak olan laik kurumlardan mahrum kalmaları söz konusudur. Dolayısıyla literatürde sıklıkla değinilen Cumhuriyet mitinglerinde zirveye çıkan 2000’lerin laik söylemi değişmiştir. Laik devlet (kurumlar) söylemi yerini İslam korkusuna ve karşıtlığına bırakmıştır. Ulusalçılar her an ortaya çıkabilecek Şeriat Devleti ve cihat ilanından korkmaktadırlar. Toplumun geniş kesimini oluşturduğu düşünülen AK Parti tabanının, laikliği koruyacak kurumların yokluğunda dini değerler ve söylemlerle harekete geçip kendilerini yok edebileceği algısı ulusalcıların en önemli endişe kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Ulusalcılığın diğer bir bileşeni olan militarist vatanseverlik de laiklik söylemi ile benzer bir kaderi paylaşmaktadır. AB uyum süreciyle ordunun iktidar alanının daraltılması, Ergenekon ve Balyoz Davaları ile ordudaki ulusalçı subayların tasfiyesi sonrasında ordu artık ulusalcıların destek alabilecekleri ve destekleyebilecekleri bir kurum olmaktan çıkmıştır. Görüşmelerde, orduyla ilgili bu hayal kırıklığı özellikle Cumhuriyet mitinglerinde ortaya çıkan muhalif enerjiyi e-muhtıra ile söndürdüğü suçlamasında kendini göstermektedir. Ulusalçı kitlelerin “nasılsa ordu AK Parti iktidarına müdahale eder ve onu durdurur” güveninin yersizliği anlaşılmıştır. Ulusalçıların askerle ilgili övgü dolu söylemleri sadece “Kurtuluş Savaşı’nın kahraman ordusu” ile sınırlı kalmaktadır. Benzer bir hayal kırıklığı, emekli hâkim olan Macit Bey’in yargı bürokrasisinin AK Parti’nin yükselişini engelleyememesi hakkındaki söylemlerinde de görülmektedir. Bu bürokratik kurumlara karşı hissedilen hayal kırıklığı ulusalcıların umutlarını siyasal partilere ve seçimlere bağlamasına sebep olmaktadır. Göreve çağrılanlar artık CHP içindeki ulusalcılardır.¹³⁰ Artık militarist pratikler “öteki” (AK Parti) ile ilişkilendirilmekte ve ulusalcıların olası bir

¹³⁰ Bu noktada akılda tutulmalıdır ki görüşmecilerin çoğunluğu CHP’li olmalarına rağmen fikirleri ve yorumları bir siyasi parti olarak CHP’yi temsil etmemektedir. Kendilerini ulusalçı olarak nitelendiren bu grup CHP içindeki siyasi bir pozisyonu yansıtmaktadır.

seçim zaferinde polis, bekçi ve SADAT’ın oluşturduğu iddia edilen “İslamcı paramiliter kuvvetlerin” iç savaş çıkartmasından endişilenilmektedir.

Ulusalılığın ulusal birlik söylemi bu araştırmada önemli bir bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. Etnik ve dini kimliklerin hak talepleri ve ayrılıkçı politikalar ile ortaya çıkmadığı bir ulusal birlik isteği ulusalcılar tarafından da dile getirilmektedir. Bütün bu kimliklerin varlığı kabul edilmekle birlikte bu kimlikler üzerinden siyaset yapılmasına karşı çıkılmaktadır. Bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki ulusalcılar, İslami kimliğe karşı daha tepkili bir tavır alırken Kürt etnik kimliği konusunda daha ılımlı yaklaşmaktadırlar. Kamusal alanda Kürtçe konuşulmasından rahatsızlık duymadıklarını birçok görüşmeci dile getirirken az sayıda olmakla birlikte bazı görüşmeciler anadilde eğitime de olumlu yaklaştıklarını belirtmektedir. Buna karşılık İslami kimliğin kamusal alandaki tezahürleri görüşmeciler tarafından sürekli bir şekilde olumsuzlanmaktadır. Özellikle bu görünürlüğe karşı öfke, korku, aşağılama ve tiksinti içeren “peeliler, kara böcekler, cbbeliler”, “takkeli, sarıklı adamlar”, “elinde asası ile dolaşanlar” gibi söylemlerle dile getirilmektedir. Bu farklılaşmada ulusalcıların seçimleri kazanma umudu ve özellikle 2009 yerel seçimlerinde büyükşehirlerde HDP ile gerçekleşen örtük iş birliği de etkili olmaktadır.

Ulusalçılık literatüründe ulusalcıların nicelik ve ideolojik olarak marjinal bir kanadına odaklanarak bu ideolojinin karakteristik özelliklerinden birinin yoğun ve özcü Batı karşıtı söylemi olduğu iddia edilmektedir. Bu Batı karşıtlığı sol ideolojik kökenlerden veya Türkiye’nin geç modernleşmesi sebebiyle Batı’ya karşı beslenen varoluşsal hasetten, hıntan kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada ulusalcıların Batı karşıtı söylemlerinin şeklinin ve yoğunluğunun AK Parti-Batı-ulusalcılar ilişkisinden etkilendiği iddiası analiz edilmektedir. Analizin sonucunda ulusalcıların katı, tutarlı, yoğun ve özcü bir Batı karşıtlığına sahip olmadıkları, genel normatif bir Batı değerlendirmesinde iyi ve kötü Batı yelpazesinde çoğunlukla iyi Batı’ya doğru bir eğilim gösterdikleri saptanmıştır. Ayrıca kendilerini Türkiye’deki kültürel tabakalaşma içinde Batılı olarak nitelendirerek tarihsel ve siyasal olarak ktledikleri Batı’nın değerler hiyerarşisinde üstünlüğünü kabul etmektedirler.

Ulusalçıların literatürde belirlenen Batı karşıtı söylemleri bahsi geçen l ilişkide özellikle AK Parti’nin ilk yıllarında, Batılı elitlerin, Türkiye’deki liberallerin

ve sol liberallerin AK Parti'ye modern, demokratik, liberal gibi statü pozisyonları atfederken ulusalcıları eski kafalı, otoriter, anti-demokrat olarak nitelendirmeleri ulusalcılığın Batı karşıtı söylemini etkilemektedir. Ulusalcılar kendilerinin ötekisi olarak kabul ettikleri AK Parti'yi kendilerinden aşağı statüde görürken ve onları aşağılarken, ulusalcılar için referans grubu olan Batılıların ulusalcıların 'aydın', 'modern', 'Batılı' kimliklerini doğrulamadığı durumda olumsuz duygular hissetmekte ve ötekini suçlama stratejisi üzerinden Batı karşıtı söylemlerini yoğunlaştırmaktadırlar. Bu söylemlerde Batı, bir taraftan emperyalist bir güç odağı olarak görülmekte iken diğer taraftan da Sèvres Sendromu aktive edilerek Türkiye'yi bölmek isteyen bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Batılıların, bu 'İslamcı', 'gerici' grubu nasıl daha yüksek bir statü pozisyonu atfettiklerini anlamlandırmakta zorluk çeken ulusalcılar komplocu düşünceye meyletmektedirler.

Ulusalcıların genel duyguları analiz edildiğinde öncelikle ulusalcı bireyler, hissettikleri duygular ve duyguların hangi bağlamda ortaya çıktığı konusunda ortaklaşmaktadırlar. Ulusalcılığın geniş kitlelerini oluşturan fakat ulusalcılık ideolojisi etrafında birleşen grupların belirli bir siyasal örgütlenmesi olmaması sebebiyle bu ideoloji hakkında kesin sınırlar çizilememekte ve ideolojinin terminolojisi (*neo-Kemalizm*, *sol-milliyetçilik*, vb.) konusunda bir ortaklaşmaya varılamamaktadır. Fakat bu çalışmada elde edilen bulgular üzerinden iddia edilebilir ki ulusalcılar duygusal bağlamda ortaklaşmaktadırlar. Benzer konularda üzüntü duymakta, üzüntüden kurtulmak için aynı kişilere, kurumlara, zamanlara özlem duyup onlarla gururlanmakta, benzer konularda kaygılanmakta, aynı şeylere öfkelenmekte ve aynı grubu aşağılamaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye siyasal hayatında son yirmi yılda yaşanan gelişmelere benzer duygusal tepkiler vermekte ve bu tepkiler ile olguları anlamlandırmaktırlar. Bu sebeple hem örgütlenme hem de ideolojik kökenleri bakımından dağınık bir şekilde bulunan ulusalcıların ve onların ideolojisinin sınırlarını belirlemek ulusalcıların ortaklaşan duyguları kullanılabilir bir analitik araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Analiz sonucunda ulusalcıların yoğun olarak olumsuz duygular hissettikleri saptanmıştır. Bu duygular arasında yer alan güçsüzlük, yenilgi ve mağduriyetler genellikle yeni milliyetçi ideolojinin güçlenmesini ve popülerleşmesini sağlayan duygulardır. Bahsi geçen duyguları hisseden gruplar, bu hislerinin ortaya çıkmasına

sebepe olan “öteki”ne karşı yoğun bir şekilde öfkelenmekte haset ve hınç hissetmektedirler. Ulusalçılar kendilerini yenilmiş, güçsüz ve mağdur hissetmekle birlikte özellikle bu duyguların ortaya çıkmasının sebebi olarak gördükleri AK Parti’ye karşı yoğun öfke beslemekte fakat aynı yoğunlukta hınç duymamaktadırlar. Dolayısıyla yeni milliyetçi ideolojinin güçlenmesi ve yaygınlaşması için itici duyguları beslemekle birlikte bu duygular yeterince yoğunlaşmamaktadır.

Bu durumun en önemli sebebi ulusalçıların hissettikleri aşağılama duygusu ve onun yöneldiği AK Parti veya “halk” kitlesidir. Kendilerini siyasal ve kurumsal statülerini kaybettikleri için üzgün hisseden, ötekinin iktidara sahip olması ve onu istediği gibi kullanması sebebiyle endişe ve korku içinde olan ulusalçılar kendilerini kültürel açıdan statü sahibi görmekte ve ‘aydın’, ‘Batılı’ kimliğini benimsemektedirler. Dolayısıyla ulusalçılar kendilerini yenilmiş ve mağdur hissetmelerine rağmen bu duygularla ve onların ortaya çıkmasına sebep olan iktidar ve statü pozisyonları ile çelişen kültürel statüye sahip olduklarını düşünmekte ve kendilerini ötekilerden üstün kabul etmektedirler.

Ulusalçıların bu yoğun aşağılama duygusu ve kültürel statü pozisyonu, ulusalçılık ideolojisinin kendi grubu dışında kalan ideolojik olarak bir yerde tam pozisyonlanmamış kitlelere erişmesinin önündeki engellerden birini oluşturmaktadır. AK Parti iktidarı döneminde deneyimlenen liyakatsizlik, kuralsızlık, güvenlik kaygısı, kurumların kaybı, yaşam alanlarına ve tarzına müdahaleler gibi mağduriyetler, bu söylemle çerçevelenerek kitlelere yaygınlaştırılamamaktadır. Bunun en önemli sebebi ulusalçıların kitleleri hakir görmesidir. Bu duygu durumu ayrıca AK Parti’nin popülist söyleminde ve post-Kemalist literatürde yer alan halk ve elitler ayrımı ile de örtüşerek pekişmektedir.

Ulusalçıların olumsuz duyguları büyük bir oranda AK Parti üzerinde yoğunlaşmakta ve kendilerinin ötekisi olarak AK Parti’yi konumlandırmaktadırlar. Kendi ifadeleri ile Türkiye için gördükleri ‘en büyük tehdit’, en büyük korku ve endişe kaynağı AK Parti iktidarındır. Batı karşıtı söylemin koşullara bağlı olduğu ve tarihsel bir öteki pozisyonunun da bu koşullarla ilişkili olarak değişebildiği durumda ulusalçılık bu çalışmanın yeni milliyetçilik sınıflandırmasında iç tehdide karşı korumacı yeni milliyetçilik olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla literatürdeki,

ulusalcılığın marjinal grupları üzerinden gerçekleşen saptamalar sonucunda bu ideolojinin dış tehdide karşı korumacı milliyetçilik olarak nitelendirilmesine karşı çıkmaktadır. Ulusalcılık özellikle Kuzey ve Batı Avrupa'daki medeniyetçiliğin milliyetçiliğin bir biçimi olarak ortaya çıkan iç tehdide karşı yeni milliyetçiliklere (Brubaker, 2017b, s. 1211) benzetilebilir. Bu milliyetçiliklere benzer bir şekilde AK Parti'nin 'İslamcı' tehdidine karşı ulusalcıların ideal Türk kimliği modern, eğitimli, medeni, laik olarak kurgulanmakta ve öteki ile arasına çizilen sınır medeniyetçilik üzerinden belirlenmektedir. Yine benzer bir şekilde yirmi yıllık iktidarı boyunca AK Parti'nin kamusal alanı ve siyasal sistemi giderek yükselen bir otoriterlikle yönetmesi sebebiyle özgürlükler üzerinden gerçekleşen liberal söylem kısıtlı ve pragmatik bir şekilde benimsenmektedir.

Ulusalcılığın sınırlarının bu çalışma ile belirli ölçüde netleştirildiği düşünülmekle birlikte bunun yeterli olmadığı söylenebilir. İdeolojilerin daha iyi anlaşılması için sadece o ideolojiyi benimseyen grupların duygularının değil; aynı zamanda öteki olarak nitelendirilen grupların da onlar hakkında ne hissettiklerinin araştırılması, tutarlılıklar ile çelişkilerin ortaya konulması gerekmektedir. Ulusalcılığı daha iyi anlayabilmek için AK Partililerin ve Kürtlerin de ulusalcılar hakkında ne hissettikleri, onlarla ilişkilerindeki iktidar ve statü pozisyonları hakkındaki algılamaları araştırılmaya değerdir. Gelecek çalışmalarda bu karşılıklı analizlerin yapılmasının değerli olduğu hatta sadece ideoloji özelinde değil; çatışma çözümleri için de bu analizin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma İzmir'in bir ilçesinde yer alan ADD'deki bir grup ile gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla ulusalcıların geneli ile ilgili bir temsil iddiasında bulunmamaktadır. Ulusalcılığı, ulusalcıların duyguları üzerinden daha iyi anlamaya odaklanmakta ve ulusalcılık ideolojisinin Batı karşıtı söyleminin hangi koşullarda ortaya çıktığını açıklamayı amaçlamaktadır. Gelecekte nitel ve nicel karma metotlarla daha geniş gruplar üzerinde ulusalcılık hakkında yapılacak bir çalışma özellikle de sürekli tekrar ile uzun döneme yayılabilirse bu ideolojinin daha iyi kavranmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aarøe, L., Petersen, M. B., & Arceneaux, K. (2017). The behavioral immune system shapes political intuitions: Why and how individual differences in disgust sensitivity underlie opposition to immigration. *American Political Science Review*, 111(2), 277-294.
- Ahmed, S. (2010). Happy Objects. M. Gregg , & G. J. Seigworth içinde, *The Affect Theory Reade* (s. 29-51). Duke University Press.
- Ahmed, S. (2013). *The cultural politics of emotion*. New York: Routledge.
- Aksan, V. H. (2006). Ottoman to Turk: Continuity and change. *International Journal*, 61(1), 19-38.
- Alan, K. (2018). *ÇAĞDAŞ SOSYAL VE SOSYOLOJİK TEORİ: Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Alaranta, T. (2014). *Contemporary Kemalism: From Universal Secular-Humanism to Extreme Turkish Nationalism*. New York: Routledge.
- Alden, E., & Schurmann, F. (1992). Neo-Nationalist Fallacies. *Foreign Policy*(87), s. 105-122.
- Alpay, Ş. (2004). Eylül 2023 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=35744> adresinden alındı
- Altun, F. (2014). *2000 Sonrası Türk Ulusalçılığının İnşasında Büyük Ortadoğu Projesi Söyleminin Rolü*. İstanbul.
- Anderson, B. (1996). Introduction. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 1-16). London, New York: Verso.
- Anderson, B. (2007). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (4.Basım b.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Aslan, Ö. (2016). Unarmed'we intervene, unnoticed we remain: the deviant case of 'February 28th Coup'in Turkey. *British Journal of Middle eastern studies*, 43(3), 360-377.
- ASSAM. (2023, Ekim 13). *Basın Açıklaması*. Aralık 2023 tarihinde ASSAM: <https://www.assam.org.tr/index.php/haberler/basin-duyurusu/basin-aciklamasi.html> adresinden alındı
- Atalay, O. (2006). *Kızıl Elma Koalisyonu: Ulusalçılar, Milliyetçiler, Kemalistler*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

- Atılgan, G. (2009). Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 1-25.
- Ayata, B. (2023). Affective citizenship: Differential regimes of belonging in plural societies. M. Churcher, S. Calkins, J. Böttger, & J. Slaby içinde, *Affect, power, and institutions* (s. 47-58). Routledge.
- Ayata, S. (2022). Liberaller, Liberal Söylem ve Liberal Siyasi Yaklaşım. İ. Aytürk, & B. Esen içinde, *Post-post-Kemalizm: Türkiye çalışmalarında yeni arayışlar* (s. 243-277). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, C. (2007). *he politics of anti-Westernism in Asia: visions of world order in pan-Islamic and pan-Asian thought*. New York: Columbia University Press.
- Aydın, S. (2017). Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizm'den Kemalizm'e, Türkiye'de 'Üçüncü Yol' Arayışları. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (s. 438-482). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydinli, E. (2011). Ergenekon, new pacts, and the decline of the Turkish "inner state". *Turkish Studies*, 12(2), 227-239.
- Aydinoğlu, E. (2008). *Türkiye Solu (1960-1980)* (2 b.). İstanbul: Versus Yayınları.
- Aytürk, İ. (2015). Post-post Kemalizm: Yeni bir paradigmayı beklerken. *Birikim*, 319, 34-48.
- Baldwin, M., White, M. H., & Sullivan, D. (2018). Nostalgia for America's past can buffer collective guilt. *European Journal of Social Psychology*, 48(4), 433-446.
- Banerjee, S. (2005). Pitfalls of Neo-nationalism. *Economic and Political Weekly*, 40(33), 3629-3631.
- Bangstad, S. (2015). The racism that dares not speak its name: Rethinking neo-nationalism and neo-racism in Norway. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1(1), 49-65.
- Bangstad, S. (2015). The racism that dares not speak its name: Rethinking neo-nationalism and neo-racism in Norway. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 1(1), 49-65.
- Barbalet, J. (2009). Consciousness, emotions, and science. D. Hopkins, J. Kleres, H. Flam, & H. Kuzmics içinde, *Theorizing emotions: Sociological explorations and applications* (s. 39-71). Frankfurt, New York: Campus Verlag.

- Barbalet, J. M. (1992). Macro Sociology of Emotion: Class Resentment. *Sociological Theory*, 10(2), 150-163.
- Barbalet, J. M. (2001). *Emotion, social theory, and social structure: A macrosociological approach*. Cambridge University Press.
- Barkun, M. (2013). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Baroudi, S. E. (2007). Arab intellectuals and the Bush administration's campaign for democracy: The case of the Greater Middle East initiative. *The Middle East Journal*, 61(3), 390-418.
- Barriball, K., & While, A. (1994). Collecting data using a semi-structured interview: a discussion paper. *Journal of Advanced Nursing-Institutional Subscription*, 19(2), 328-335.
- Başar, Ş. (2019). Kemalist Perception of Threat: Sèvres Syndrome in Contemporary Turkish Politics. *Kemalism as a Fixed Variable in the Republic of Turkey* (s. 75-96). içinde Ergon-Verlag.
- Bawn, K. (1999). Constructing "Us": Ideology, Coalition Politics, and False Consciousness. *American Journal of Political Science*, 43(2), 303-334.
- BBC. (2019, Ağustos 26). ABD-Çin 'ticaret savaşı' - Trump: Çin ticaret müzakerelerinin yeniden başlatılmasını istiyor. 2023 Eylül tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49472780> adresinden alındı
- BBC. (2022, Kasım 23). İskoçya'nın bağımsızlık referandumu başvurusu İngiltere Yüksek Mahkemesi'nde reddedildi. Aralık 2023 tarihinde BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cm53yx7g3pko> adresinden alındı
- Beaudet, P. (1993). Crisis of Nationalism: Back to the Future. *Economic and Political Weekly*, 2648-2649.
- Becker, P. (2009). What makes us modern (s)? The place of emotions in contemporary society. D. Hopkins, J. Kleres, H. Flam, & H. Kuzmics içinde, *Theorizing Emotions. Sociological Explorations and Applications* (s. 195-220.). Campus Verlag.
- Belge, C. (2006). Friends of the Court: the Republican alliance and selective activism of the Constitutional Court of Turkey. *Law & Society Review*, 40(3), 653-692.
- Belge, M. (2002). Batılılaşma: Türkiye ve Rusya. U. Kocabaşoğlu içinde, *Batılılaşma: Türkiye ve Rusya* (s. 43-55). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Berezin, M. (2002). Secure states: towards a political sociology of emotion. *The Sociological Review*, 50(2), 33-52.
- Bergmann, E. (2020). *Neo-nationalism: The rise of nativist populism*. Cham: Springer Nature.
- Bericat, E. (2016). The sociology of emotions: Four decades of progress. *Current Sociology*, 64(3), 491-513.
- Bermeo, N. (2016). On democratic backsliding. *J. Democracy*, 27, 5-19.
- Best, S. J., & Krueger, B. S. (2011). Government monitoring and political participation in the United States: The distinct roles of anger and anxiety. *American Politics Research*, 39(1), 85-117.
- Betz, H.-G. (1988). Deutschlandpolitik on the margins: on the evolution of contemporary New Right nationalism in the Federal Republic. *New German Critique*, 44, 127-157.
- Bianet. (2002, Kasım 7). Eylül 2023 tarihinde Bianet: <https://bianet.org/haber/cumhuriyet-oylar-akintiya-kapildi-14459> adresinden alındı
- Bieber, F. (2018). Is nationalism on the rise? Assessing global trends. *Ethnopolitics*, 17(5), s. 519-540.
- Billig, M. (2005). Banal Nationalism. P. Spencer, & H. Wollmen içinde, *Nations and nationalism: a reader*. Rutgers University Press.
- Birch, A. H. (1989). *Nationalism and National Integration*. Londra: Unwin Hyman.
- Bithymitris, G. (2017). Socio-cultural Aspects of Neo-nationalism in Crisis Contexts. *Acta Politologica*, 9(1), s. 61-74.
- Bleiker, R., & Hutchinson, E. (2008). Fear no more: emotions and world politics. *Review of international studies*, 34(1), 115-135.
- Bonansinga, D. (2022). Insecurity narratives and implicit emotional appeals in French competing populisms. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 31(1), 86-106.
- Bonnot, V., & Krauth-Gruber, S. (2018). Guilt norms regarding historical violence and implications for intergroup relations in France. *International Journal of Intercultural Relations*, 62, 43-54.
- Bora, T. (1995). *Milliyetçiliğin kara baharı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2016). *Cereyanlar: Türkiye 'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bora, T., & Taşkın, Y. (2011). Sağ Kemalizm. T. Bora, & M. Gültekin içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm* (s. 529-545). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boylan, B. M. (2015). In pursuit of independence: the political economy of Catalonia's secessionist movement. *Nations and nationalism*, 21(4), 761-785.
- Boyns, D. (2006). Emotion-based self theory. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the Sociology of Emotions* (s. 254-275). Bostan: Springer.
- Breuilly, J. (1996). Approaches to Nationalism. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 146-174). Londra, New York: Verso.
- Breuilly, J. (2005). Nationalism and the State. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 61-73). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brubaker, R. (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, R. (2017a). Why populism? *Theory and society*, 46, s. 357-385.
- Brubaker, R. (2017b). Between nationalism and civilizationism: The European populist moment in comparative perspective. *Ethnic and Racial Studies*, 40(8), s. 1191-1226.
- Burke, P. J. (2003). Introduction. P. J. Burke, T. J. Owens, R. T. Serpe, & P. A. Thoits içinde, *Advances in identity theory and research* (s. 1-10). Boston, MA: Springer Us.
- Burke, P. J., & Sets, J. E. (2009). *Identity Theory*. New York: Oxford University Press.
- Burke, P. J., & Stets, J. E. (2015). Identity Verification and the Social order. S. Lindenberg, E. Lawler, S. R. Thye, & J. Yoon içinde, *Order on the edge of chaos: Social psychology and the problem of social order* (s. 145-164). New York: Cambridge University Press.
- Burla, L., Knierim, B., Barth, J., Liewald, K., Duetz, M., & Abel, T. (2008). From text to codings: intercoder reliability assessment in qualitative content analysis. *Nursing research*, 57(2), 113-117.
- Byford, G. (2007). Why Turkey's "islamists" are the west's best friends. *Europe's world*, 7, s. 48-56.
- Calhoun, C. (2001). Putting emotions in their place. J. Goodwin, J. Jasper, & F. Pollera içinde, *Passionate politics: Emotions and social movements* (s. 45-57). Chicago and London: University of Chicago Press.

- Calhoun, C. (2007). *Milliyetçilik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Callahan, W. A. (2003). Beyond Cosmopolitanism and Nationalism: Diasporic Chinese and Neo-nationalism in China and Thailand. *International Organization*, 57(3), 481-517.
- Campanella, E., & Dassù, M. (2019). *Anglo nostalgia: The politics of emotion in a fractured West*. New York: Oxford University Press.
- Campanella, E., & Dassù, M. (2019). *Anglo nostalgia: The politics of emotion in a fractured West*. New York: Oxford University Press.
- Campbell, J. L., Quincy, C., Osserman, J., & Pedersen, O. K. (2013). Coding in-depth semistructured interviews: Problems of unitization and intercoder reliability and agreement. *Sociological methods & research*, 42(3), 294-320.
- Campeggiani, P. (2022). *Theories of Emotion: Expressing, Feeling, Acting*. London: Bloomsbury Publishing.
- Carr, E. H. (1945). *Nationalism and After*. Macmillan.
- Castels, S. (2005). Citizenship and the Other in the Age of Migration. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism* (s. 301-316). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cevik, S., & Tas, H. (2013). In Between Democracy and Secularism: The Case of Turkish Civil Society. *Middle East Critique*, 22(2), 129-147.
- Chan, A. K. (1998). Emotions in Asian Thought: A Dialogue in Comparative Philosophy. *Philosophy East and West*, 48(1), 176-186.
- Changfoot, N., & Cullen, B. (2011). Why is Quebec separatism off the agenda? Reducing national unity crisis in the neoliberal era. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 44(4), 769-787.
- Chatterjee, P. (2005). Whose Imagined Community? P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism* (s. 237-247). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cizre-Sakallioglu, U., & Cinar, M. (2003). Turkey 2002: Kemalism, Islamism, and politics in the light of the February 28 process. *The South Atlantic Quarterly*, 102(2), 309-332.
- Clarke, V., & Braun, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Clarke, V., & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The journal of positive psychology*, 12(3), 297-298.

- Clowes, E. (2020). Notorious Neo-Nationalism: A Cultural-Studies Reading of Post-Imperial Anxiety, Cyber-Warfare, and Russia's Return to Authoritarianism. *New Area Studies*, 1(1), s. 41-72.
- Coates, T.-N. (2015). *Between the world and me*. One World.
- Cocks, J. (1996). From Politics to paralysis: Critical Intellectuals Answer the National Question. *Political Theory*, 24(3), s. 518-537.
- Collins, R. (2014). Interaction ritual chains and collective effervescence. C. Von Scheve, & M. Salmella içinde, *Collective emotions: Perspectives from psychology, philosophy, and sociology* (s. 299-311). Oxford: Oxford University Press.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. London: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. London: SAGE Publications.
- Creswell, J. W., & Clark, V. (2017). *Designing and conducting mixed methods research* (3 b.). Sage publications.
- Croucher, S. L. (2003). Perpetual Imagining: Nationhood in a Global Era. *International Studies Review*, 5(1), s. 1-24.
- Çandar, C. (2010, Mayıs 4). *Oxford'da Cumhuriyet tarihimizin "en iyisi" ile...* Eylül 2023 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <https://www.hurriyet.com.tr/oxford-da-cumhuriyet-tarihimizin-en-iyisi-ile-14611256> adresinden alındı
- Çandar, C. (2015, Ekim 29). *Oxford'da Cumhuriyet tarihimizin bir utancının ardından....* Eylül 2023 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/oxfordda-cumhuriyet-tarihimizin-bir-utancinin-ardindan-40007366> adresinden alındı
- Çelikçi, A. S. (2013). *Kemalizm'in "Ulusalçılık" Biçiminde Yeniden Üretimi: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Kuruluş Yıldönümü Kutlamaları Örneği*. İstanbul.
- Çınar, A., & Taş, H. (2017). Politics of nationhood and the displacement of the founding moment: Contending histories of the Turkish Nation. *Comparative Studies in Society and History*, 59(3), 657-689.
- Çınar, M. (2008). The justice and development party and the Kemalist establishment. Ü. Cizre içinde, *Secular and Islamic politics in Turkey: The making of the Justice and Development Party* (s. 109-131). London: Routledge.
- Dağı, İ. (2003). *Batılılaşma Korkusu*. Ankara: Liberte Yayınları.

- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, rationality and the human brain*. New York: Putnam.
- De Lange, S. L. (2016). A new winning formula? The programmatic appeal of the radical right. C. Mudde içinde, *The populist radical right: A reader* (s. 101-120). London: Routledge.
- DeCoste, F. (1995). Persons/Peoples/Polity: Interrogating Neonationalism in Quebec. *Review of Constitutional Studies*, 4(2), 290-347.
- DeCoster, V. A. (2002). Predicting emotions in everyday social interactions: a test and comparison of affect control and social interactional theories. *Journal of human behavior in the social environment*, 6(3), 53-73.
- Dekker, H., Malova, D., & Hoogendoorn, S. (2003). Nationalism and its explanations. *Political Psychology*, 24(2), 345-376.
- Demertzis, N. (2013). Introduction: theorizing the emotions-politics nexus. N. Demertzis içinde, *Emotions in politics: the affect dimension in political tension* (s. 1-16). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Demertzis, N. (2020). *The political sociology of emotions: Essays on trauma and resentment*. New York: Routledge.
- Demirtaş Bagdonas, Ö. (2008). The Clash of Kemalism? Reflections on the Past and Present Political Discourse. *Turkish Studies*, 9(1), 99-114.
- Downes, S., Holloway, S., & Randles, S. (2018). A feeling for things, past and present. S. Downes, S. Holloway, & S. Randles içinde, *Feeling things: objects and emotions through history*. Oxford University Press.
- Dunn, J. (1999). Nationalism. R. Beiner içinde, *Theorizing Nationalism* (s. 27-50). New York: SUNY Press.
- Duroy, Q. (2020). The Rise of Neo-Nationalism in Europe: A Veblenian Perspective. *Journal of Economic Issues*, 54(4), s. 987-1001.
- Duroy, Q. (tarih yok). National Identity and Structural Incompatibilities: On the Rise of Neo-nationalism in Europe.
- Duroy, Q. (tarih yok). *National Identity and Structural Incompatibilities: On the Rise of Neo-nationalism in Europe*. Hetecon: https://www.hetecon.net/wp-content/uploads/2019/11/Duroy_AHE2011025P-1.pdf adresinden alındı
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eagleton, T. (2011). İdeoloji İdeolojinin Batı Marksizmindeki Serüveni. S. Žižek içinde, *İdeolojiyi Haritalamak* (s. 267-341). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Eger, M. A., & Valdez, S. (2019). From radical right to neo-nationalist. *European Political Science*, 18, s. 379-399.
- Eger, M., & Valdez, S. (2014). Neo-nationalism in Western Europe. *European Sociological Review*, 1-16.
- Ekman, P., & Friesen, W. V. (1971). Constants across cultures in the face and emotion. *Journal of personality and social psychology*, 17(2), 124-129.
- Ekşi, O. (2002, Kasım 4). *Siyasi Deprem*. Eylül 2023 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <https://www.hurriyet.com.tr/siyasi-deprem-107505> adresinden alındı
- Elster, J. (1999). *Alchemies of the Mind: Rationality and the Emotions*. Cambridge University Press.
- Ensaroglu, Y. (2013). Turkey's Kurdish question and the peace process. *Insight Turkey*, 15(2), 7-17.
- Erdem, A. (2013). *Attila İlhan Düşüncesinde Ulusalçılık*. Eskişehir.
- Erdoğan, N. (2001). "Kalpaksız Kuvvacılar": Kemalist Sivil Toplum Kuruluşları. *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (s. 235-265). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, N. (2009). Neo-Kemalizm Organik Bunalım ve Hegemonya. A. İnsel (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt2: Kemalizm* (6. b., s. 584-601). İstanbul.
- Erdoğan, R. (2017, Mayıs 28). *Sosyal ve kültürel iktidarımız konusunda sıkıntılarımız var*. Ocak 2024 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-sosyal-ve-kulturel-iktidarimiz-konusunda-sikintilarimiz-var-40472482> adresinden alındı
- Eriksen, T. (2005). Ethnicity and Nationalism. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 135-149). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Erişen, C. (2013). Emotions as a determinant in Turkish political behavior. *Turkish Studies*, 14(1), 115-135.
- Erişen, C. (2018). *Political Behavior and the Emotional Citizen*. New York: Springer.
- Esen, B., & Gumuscu, S. (2016). Rising competitive authoritarianism in Turkey. *Third World Quarterly*, 37(9), 1581-1606.
- Fassin, D. (2013). On resentment and ressentiment: the politics and ethics of moral emotions. *Current Anthropology*, 54(3), 249-267.

- Feng, G. (2014). Intercoder reliability indices: disuse, misuse, and abuse. *Quality & Quantity*, 48, 1803-1815.
- Findley, C. V. (2012). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. (G. Ayas, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Fırat, G. (2006). *Ulusal sol ideoloji: Atatürkçü, milliyetçi, sosyalist teori*. İstanbul: İleri Yayınları.
- Fox, J. E., & Vermeersch, P. (2010). Backdoor nationalism. *European Journal of Sociology*, 51(05), 325-357.
- Franks, D. D. (2006). The neuroscience of emotions. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the Sociology of Emotions* (s. 38-62). Boston: Springer.
- Freeden, M. (1998). Is Nationalism a Distinct Ideology? *Political Studies*, 46(4), 748-765.
- Freeden, M. (2006). Ideology and Political Theory. *Journal of Political Ideologies*, 11(1), 3-33.
- Freeden, M. (2013). Emotions, ideology and politics. *Journal of Political Ideologies*, 18(1), 1-10.
- Gao, M. (2012). The rise of neo-nationalism and the New Left: A postcolonial and postmodern perspective. L. Liew, & S. Wang içinde, *Nationalism, democracy and national integration in China* (s. 44-62). London: Routledge.
- Garner, R. (1996). *Contemporary Movements and Ideologies*. McGraw-Hill.
- Gellner, E. (1996). The Coming of Nationalism and Its Interpretation: The Myths of Nation and Class. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 98-145). London, New York: Verso.
- Gellner, E. (2005). Nationalism and Modernity. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism* (s. 40-48). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusculuk* (2. b.). İstanbul: Hil Yayın.
- Genç, D. H., & Eryılmaz, G. S. (2021). Politics of real estate internationalization: contested liberalization in Turkey. *Turkish Studies*, 22(5), 773-80.
- Gingrich, A. (2006). Neo-nationalism and the Reconfiguration of Europe. *Social Anthropology*, 14(2), 195-217.
- Gingrich, A. (2006). Neo-nationalism and the Reconfiguration of Europe. *Social Anthropology*, 14(2), 195-217.

- Gingrich, A., & Banks, M. (2006). Introduction. A. Gingrich, & M. Banks içinde, *Neonationalism in Europe and beyond: perspectives from social anthropology* (s. 1-26). Berghahn Books.
- Golder, M. (2003). Explaining Variation in the Success of Extreme Right Parties in Western Europe. *Comparative Political Studies*, 36(4), 432-466.
- Goltz, J. D. (2016). Status and power differentials in the generation of fear in three California earthquakes. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 16, 200-207.
- Goodwin, J., & Jasper, J. M. (2006). Emotions and social movements. J. E. Stets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the Sociology of Emotions* (s. 611-635). Boston: Springer.
- Goodwin, J., Jasper, J., & Pollera, F. (2009). Why emotions matter. J. Goodwin, J. Jasper, & F. Pollera içinde, *Passionate politics: Emotions and social movements* (s. 1-26). University of Chicago Press.
- Gordon, S. L. (1979). *SENTIMENTS: THE SOCIAL CONTEXT OF EMOTION*. Los Angeles: University of California.
- Göçek, M. F. (2011). *The Transformation of Turkey: Redefining State and Society from the Ottoman Empire to the Modern Era*. London: I. B. Tauris.
- Göncü Berk, G. (2016). Sümerbank İşletmelerinde Tasarıma Dair İçerik Analizi: Sümerbank Süreli Yayınları Üzerine Bir Çalışma. *Yedi*, 111-120.
- Greenfeld, L. (1994). *Nationalism: Five Roads to Modernity* (2. b.). Cambridge: Harward University Press.
- Greenfeld, L. (2017). *Moderniteye Giden 5 Yol*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Grigoriadis, I. N. (2006). Upsurge Amidst Political Uncertainty: Nationalism in Post-2004 Turkey. *SWP Research Paper*, s. 1-20.
- Grigoriadis, I. N., & Özer, I. (2010). Mutations of Turkish Nationalism: From Neonationalism to the Ergenekon Affair. *Middle East Policy*, 17(4), 101-113.
- Groenendyk, E. (2011). Current emotion research in political science: How emotions help democracy overcome its collective action problem. *Emotion Review*, 3(4), 455-463.
- Günel, A. (2004). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye. *Ege Akademik Bakış*, 156-164.
- Gürpınar, D. (2011). *Ulusalcılık: İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Gürpınar, D. (2011). *Ulusalçılık: İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gürpınar, D. (2013). The Reinvention of Kemalism: Between Elitism, Anti-Elitism and Anti-Intellectualism. *Middle Eastern Studies*, 49(3), 454-476.
- Handley, S. (2018). Objects, emotions and an early modern bed-sheet. *History Workshop Journal*, 85, 169-194.
- Hanioğlu, Ş. M. (1966). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hanioğlu, Ş. M. (1985). *Bir siyasal örgüt olarak "Osmanlı İttihad ve Terakki cemiyeti" ve "Jön Türklük":(1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Harrison, S., & Bruter, M. (2011). *Mapping extreme right ideology: an empirical geography of the European extreme right*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and social psychology review*, 10(3), 252-264.
- Hastings, A. (2005). The Construction of Nationhood. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 32-39). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hastings, A. (2007). *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism* (7. Basım b.). New York: Cambridge University Press.
- Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1993). Emotional contagion. *Current directions in psychological science*, 2(3), 96-100.
- Hawkes, D. (1996). *Ideology: The New Critical Idiom*. New York, London: Routledge.
- Haynes, J. (2021). *Trump and the politics of neo-nationalism: The Christian Right and secular nationalism in America*. London: Taylor & Francis.
- Heaney, J. (2013). Emotions and nationalism: a reappraisal. N. Demertzis içinde, *Emotions in Politics: The Affect Dimension in Political Tension* (s. 243-263). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Hearn, J. (2002). Identity, Class and Civil Society in Scotland's Neo-nationalism. *Nations and Nationalism*, 8(1), 15-30.
- Hegtvedt, K. A., & Parris, C. L. (2014). Emotions in justice processes. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the Sociology of Emotions: Volume II* (s. 103-125). Dordrecht: Springer.
- Heller, R. (2018). Defending Social Status—Why Russia's Ukraine Policy is About More than Regional Leadership. *Rising Powers Quarterly*, 2(1), 137-159.

- Hellström, A., & Nilsson, T. (2008, Nisan). <http://dspace.mah.se>. Aralık 23, 2015 tarihinde Malmö University: <http://dspace.mah.se:8080/bitstream/handle/2043/7145/We%20are%20the%20Good%20Guys.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı
- Hervik, P. (2011). *The Annoying Difference: The Emergence of Danish Neonationalism, Neoracism, and Populism in the Post-1989 World*. New York: Berghahn Books.
- Hervik, P. (2020). Neo-nationalism and far right studies: Anthropological perspectives. S. Ashe, J. Busher, G. Macklin, & A. Winter içinde, *Researching the Far Right* (s. 92-108). London: Routledge.
- Heywood, A. (2012). *Political Ideologies: An Introduction* (5.Baskı b.). Palgrave Macmillan.
- Hobsbawm, E. J. (1999). Ethnicity and Nationalism in Europe Today. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 255-266). London: Varso.
- Hobsbawm, E. J. (2006). *Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawm, E. J., & Kertzer, D. J. (1992). Ethnicity and nationalism in Europe today. *Anthropology today*, 8(1), 3-8.
- Hochschild, A. R. (1979). Emotion work, feeling rules, and social structure. *American journal of sociology*, 85(3), 551-575.
- Hoggett, P., & Thompson, S. (2012). Introduction. P. Hoggett, & S. Thompson içinde, *Politics and the emotions: The affective turn in contemporary political studies* (s. 1-19). Bloomsbury Publishing USA.
- Hoggett, P., Wilkinson, H., & Beedell, P. (2013). Fairness and the Politics of Resentment. *Journal of Social Policy*, 42(3), 567-585.
- Horáková, N. (2019). Neo-nationalism in the Czech republic and its Self-Presentation on Social networks Using the example of Facebook. *Politeja*, 61, s. 11-130.
- Howden, D. (2008, Temmuz 29). *The world's most important political project*. Eylül 2023 tarihinde Independent: <https://www.independent.co.uk/voices/commentators/daniel-howden-the-world-s-most-important-political-project-879418.html> adresinden alındı
- Hroch, M. (1985). *Social preconditions of national revival in Europe: a comparative analysis of the social composition of patriotic groups among the smaller European nations*. Columbia University Press.

- Hutchinson, E., & Bleiker, R. (2014). Theorizing emotions in world politics. *International Theory*, 6(3), 491-514.
- Ignazi, P. (2003). *Extreme right parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- İnalcık, H. (2014). *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Işık, G. (2010). Medyada "Yeniden Üretilen" Cumhuriyet Mitingleri. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 31.
- Ivarsflaten, E. (2008). What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases. *Comparative Political Studies*, 41(1), 3-23.
- Jansen, R. S. (2011). Populist mobilization: A new theoretical approach to populism. *Sociological theory*, 29(2), s. 75-96.
- Jasper, J. M. (2011). Emotions and social movements: Twenty years of theory and research. *Annual review of sociology*, 37, 14.1-14.19.
- Jasper, J. M. (2011). Emotions and social movements: Twenty years of theory and research. *Annual review of sociology*, 37, 285-303.
- Johnson, H. (2015). *The Emotional Trajectories of Women's Desistance: A Repertory Grid Study on Women Exiting Prostitution*. Kent: University of Kent (United Kingdom).
- Joppke, C. (2021). Immigration Policy in the Crossfire of Neoliberalism and Neonationalism. *wiss Journal of Sociology*, 47(1), s. 71-92.
- Kabakçı, E. (2008). Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11(6), 41-60.
- Kahneman, D. (1994). New challenges to the rationality assumption. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 18-36.
- Kapferer, B., & Morris, B. (2006). Nationalism and Neo-populism in Australia. A. Gingrich, & M. Banks içinde, *Neo-nationalism in Europe and Beyond: Perspectives from Social Anthropology* (s. 248-270). Berghahn Books.
- Karakaş, E. (2008, Mayıs 12). *Avrupa köprüsü ve ulusalcılık*. Eylül 2023 tarihinde Dünya Bülteni: <https://www.dunyabulteni.net/avrupa-koprusu-ve-ulusalcilik-makale,5312.html> adresinden alındı
- Kassab, H. (2016). *The power of emotion in politics, philosophy, and ideolog*. Springer.

- Kedourie, E. (2017). *Avrupa'da milliyetçilik*. İstanbul: Köprü Kitap.
- Kemal Kılıçdaroğlu'ndan SADAT önünde açıklama. (2022, Mayıs 14). Eylül 2023 tarihinde HaberTürk: <https://www.haberturk.com/kilicdaroglu-ndan-sadat-onunde-aciklama-3437666> adresinden alındı
- Kemper, T. (2001). A structural approach to social movement emotions. J. Goodwin, J. Jasper, & F. Polletta içinde, *Passionate Politics: Emotions and Social Movements* (s. 56-73). Chicago: University of Chicago Press.
- Kemper, T. D. (1978). *A social interactional theory of emotions*. John Wiley & Sons.
- Kemper, T. D. (1990). Themes and Variations in the Sociology of Emotions. T. D. Kemper içinde, *Research agendas in the sociology of emotions* (s. 3-23). New York: SUNY Press.
- Kemper, T. D. (1991). Predicting emotions from social relations. *Social Psychology Quarterly*, 54(4), 330-342.
- Kemper, T. D. (2002). Predicting emotions in groups: Some lessons from September 11. *The Sociological Review*, 50(2), 53-68.
- Kemper, T. D. (2006). Power and status and the power-status theory of emotions. J. E. Stets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the sociology of emotions* (s. 87-113). Boston: Springer.
- Kemper, T. D. (2014). Status, power and felicity. J. E. Stets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the Sociology of Emotions: Volume II* (s. 155-177). Dordrecht: Springer.
- Kemper, T. D. (2016). *Elementary Forms of Social Relations: Status, power and reference groups*. Routledge.
- Kenez, P. (1992). Nationalism on the Rise in Hungary. *The New Leader*, 75(12), 1-5.
- Kersten, R. (1999). Neo-nationalism and the 'liberal school of history. *Japan Forum*, 11(2), 191-203.
- Killmeier, M. A., & Chiba, N. (2010). Neo-nationalism seeks strength from the gods: Yasukuni Shrine, collective memory and the Japanese press. *Media, War & Conflict*, 3(3), 334-354.
- Kitzes, A. (2017). *The Politics of Melancholy from Spenser to Milton*. Routledge.
- Kleres, J. (2011). Emotions and narrative analysis: A methodological approach. *Journal for the theory of social behaviour*, 41(2), 182-202.
- Knight, K. (2006). Transformations of the Concept of Ideology in the Twentieth Century. *The American Political Science Review*, 100(4), 619-626.

- Kohn, H. (1955). *Nationalism: Its meaning and history*. van Nostrand.
- Koschut, S. (2018). The power of (emotion) words: On the importance of emotions for social constructivist discourse analysis in IR. *Journal of International Relations and Development*, 21, 495-522.
- Koschut, S. (2018a). Speaking from the Heart: Emotion Discourse Analysis in International Relations. M. Clément, & E. Sangar içinde, *Researching Emotions in International Relations: Methodological Perspectives on the Emotional Turn* (s. 277-301). Cham: Palgrave Macmillan.
- Koschut, S. (2018b). The power of (emotion) words: On the importance of emotions for social constructivist discourse analysis in IR. *Journal of International Relations and Development*, 21, 495-522.
- Koselleck, R. (2009). *Kavramlar Tarihi: Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, L. (1996). Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine: Kemalizm ve Sonrası. *Toplum ve Bilim*, 150-165.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology*. London: Sage publications.
- Kuru, A. T. (2007). Passive and assertive secularism: Historical conditions, ideological struggles, and state policies toward religion. *World Politics*, 59(4), 568-594.
- Kütküt, Ö. M. (2013). *Reproduction of Nationalism (Ulusalcılık) in the Process of Democratic Opening in Turkey: The Case of Türksolu Magazine*. Ankara.
- Lamer, M. (2005). Reaction & Resistance to Neo-liberalism in Zambia. *Review of African Political Economy*, 32(103), 29-45.
- Laruelle, M. (2009). *In the Name of the Nation: Nationalism and Politics in Contemporary Russia*. Palgrave Macmillan.
- Lash, S. (1998). Being after time: towards a politics of melancholy. *Journal for Cultural Research*, 2(2-3), 305-319.
- Lawler, E. J. (2001). An affect theory of social exchange. *American journal of sociology*, 107(2), 321-352.
- Le Bon, G. (2009). *Kitleler psikolojisi*. İstanbul: Alter Yayıncılık.
- Leerssen, J. (2013). Notes toward a definition of romantic nationalism. *Journal for the study of Romanticisms*, 2(1), 9-35.
- Leyens, J., Paladino, P., Rodriguez-Torres, R., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez-Perez, A., & Gaunt, R. (2000). The emotional side of prejudice: The attribution

- of secondary emotions to ingroups and outgroups. *Personality and social psychology review*, 4(2), 186-197.
- Leyens, J.-P., Cortes, B., Demoulin, S., Dovidio, J. F., Fiske, S. T., Gaunt, R., . . . Vaes, J. (2003). Emotional prejudice, essentialism, and nationalism: The 2002 Tajfel Lecture. *European Journal of Social Psychology*, 33(6), 703-717.
- Lively, K. J., & Heise, D. R. (2014). Emotions in affect control theory. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the Sociology of Emotions: Volume II* (s. 51-75). Dordrecht: Springer.
- Llona, M. (2016). The Healing Effect of Discourses: Body, Emotions, and Gender Subjectivity in Basque Nationalism. R. Benmayor, P. Dominguez Prats, & M. Cardenal de la Nuez içinde, *Memory, Subjectivities, and Representation* (s. 77-92). New York: Palgrave Macmillan.
- MacKuen, M., Wolak, J., Keele, L., & Marcus, G. E. (2010). Civic engagements: Resolute partisanship or reflective deliberation. *American Journal of Political Science*, 54(2), 440-458.
- Magni, G. (2017). It's the emotions, Stupid! Anger about the economic crisis, low political efficacy, and support for populist parties. *Electoral Studies*, 50, 91-102.
- Malešević, S. (2006). *Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Malinova, O. (2014). Obsession with status and resentment: Historical backgrounds of the Russian discursive identity construction. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(3), 291-303.
- Mann, R., & Fenton, S. (2017). *Nation, class and resentment: The politics of national identity in England, Scotland and Wales*. London: Springer.
- Marcus, G. E. (2000). Emotion in Politics. *Annual review of political science*, 3(1), 221-250.
- Marcus, G. E., Neuman, R., & MacKuen, M. (2000). *Affective intelligence and political judgment*. University of Chicago Press.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Margulies, R. (2006). Milliyetçilik Çıkmazından Çıkış Var mı? *Birikim*, 202, 64-68.
- Marks, J. (1991). Emotion East and West: Introduction to a comparative philosophy. *Philosophy East and West*, 41(1), 1-30.

- Marshall, T. H., & Bottomore, T. B. (2006). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar*. (A. Kaya, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Matt, S. J. (2011). Current emotion research in history: Or, doing history from the inside out. *Emotion Review*, 3(1), 117-124.
- Maynard, J. L. (2013). A Map of the Field of Ideological Analysis. *Journal of Political Ideologies*, 18(3), 299-327.
- McCrone, D. (2002). *The Sociology of Nationalism: Tomorrow's Ancestors*. Londra: Routledge.
- McDermott, R. (2004). The feeling of rationality: The meaning of neuroscientific advances for political science. *Perspectives on politics*, 2(4), 691-706.
- McEwen, N. (2018). Brexit and Scotland: Between two unions. *British Politics*, 13, 65-78.
- McGann, A. J., & Kitschelt, H. (2005). The radical right in the Alps: evolution of support for the Swiss SVP and Austrian FPÖ. *Party Politics*, 11(2), s. 147-171.
- McLaughlin, N. (1996). Nazism, nationalism, and the sociology of emotions: Escape from freedom revisited. *Sociological Theory*, 241-261.
- Mercer, J. (2010). Emotional Beliefs. *International organization*, 64(1), 1-31.
- Mercer, J. (2014). Feeling like a state: social emotion and identity. *International Theory*, 6(3), 515-535.
- Meydan, S. (2018, Eylül 12). *CUMHURİYETİN KANATLARI*. Kasım 2023 tarihinde Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/cumhuriyetin-kanatlari-ataturkun-ucak-fabrikalari-wp2629140> adresinden alındı
- Meydan, S. (2021, Temmuz 12). *Yok Edilen Bir Cumhuriyet Değeri: SÜMERBANK*. Eylül 2023 tarihinde Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/yok-edilen-bir-cumhuriyet-degeri-sumerbank-wp6533939> adresinden alındı
- Meydan, S. (2022, Mayıs 2). *Danimarka'ya Satılan Türk Uçağı*. Kasım 2023 tarihinde Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/danimarkaya-satilan-turk-ucagi-thk-5a-tc-thk-ay-wp7110686> adresinden alındı
- Minkenberg, M., & Perrineau, P. (2007). The radical right in the European elections 2004. *International Political Science Review*, 28(1), 29-55.
- Moore, M. (2005). On National Self-Determination. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 221-237). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mounk, Y., & Kyle, J. (2018). What populists do to democracies. *The Atlantic*, 26.

- Mudde, C. (1999). The single-issue party thesis: Extreme right parties and the immigration issue. *West European Politics*, 22(3), 182-197.
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*, 39(4), s. 541-563.
- Nairn, T. (1975, Kasım-Aralık). The Modern Janus. *New Left Review*(94), s. 3-29.
- Ne demek? (2023, Ekim 21). Ne demek? Türkçe: <https://turkcenedemek.com/kelime/nato%20kafa/> adresinden alındı
- Nussbaum, M. C. (1996). Aristotle on emotions and rational persuasion. A. O. Rorty içinde, *Essays on Aristotle's rhetoric* (s. 303-323). Los Angeles, London: Univ of California Press.
- Nussbaum, M. C. (2003). *Upheavals of thought: The intelligence of emotions*. Cambridge University Press.
- OECD. (2015, Eylül 22). Haziran 4, 2016 tarihinde OECD Websitesi: <http://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm> adresinden alındı
- Okcuoglu, D. (2022). The Kurdish Movement in Turkey. G. Tezcür içinde, *The Oxford handbook of Turkish politics* (s. 431-454). Oxford: Oxford University Press.
- Ost, D. (2004). Politics as the Mobilization of Anger: Emotions in Movements and in Power. *European Journal of Social Theory*, 7(2), 229-244.
- O'Toole, G. (2003). A new nationalism for a new era: The political ideology of Mexican neoliberalism. *Bulletin of Latin American Research*, 22(3), s. 269-290.
- Öğün, S. (2007). Yukarıdan ve Aşağıdan Aydınlanma Geriliminde Bir Türk Politik Kültürü Değerlendirmesi. B. Toprak içinde, *Aydınlanma Sempozyumu*. İstanbul.
- Öniş, Z. (2013). Conservative globalists versus defensive nationalists: political parties and paradoxes of Europeanisation in Turkey. S. Verney, & K. Ifantis içinde, *Turkey's Road to European Union Membership* (s. 35-48). New York: Routledge.
- Özakman, T. (2005). *Şu Çılgın Türkler*. Ankara: Bilgi Yayınevi .
- Özbudun, E. (2014). AKP at the Crossroads: Erdoğan's Majoritarian Drift. *South European Society and Politics*, 19(2), 155-167.

- Özdil, Y. (2009, Mart 15). *Türkiye'den sıkıldığım zaman İzmir'e giderim ben*. Mayıs 2023 tarihinde Hürriyet: <https://www.hurriyet.com.tr/izmir-11211624> adresinden alındı
- Özdil, Y. (2017, Mart 17). *Dikili Ağaç*. Eylül 2023 tarihinde Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/2017/yazarlar/yilmaz-ozdil/dikili-agac-1739383/> adresinden alındı
- Özdil, Y. (2017, Şubat 5). *İzmir Marşı*. Mayıs 2023 tarihinde Sözcü: <https://www.sozcu.com.tr/izmir-marsi-2-wp1660999> adresinden alındı
- Özdil, Y. (2018). *Mustafa Kemal*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Özyürek, E. (2011). *Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Palinkas, L., Horwitz, S., Green, C., Wisdom, J., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and policy in mental health and mental health services research*, 42, 533-544.
- Paquin, S. (2007). Globalization, European Integration and the Rise of Neo-nationalism. *Nationalism and Ethnic Politics*, 8(1), 55-80.
- Penney, M., & Wakefield, B. (2009). Right Angles: Examining Accounts of Japanese Neo-nationalism. *Pacific Affairs*, 81(4), 537-555.
- Plutchik, R. (1980). A general psychoevolutionary theory of emotion. R. Plutchik, & H. Kellerman içinde, *Theories of emotion* (s. 3-33). Academic press.
- Porat, R., Halperin, E., Mannheim, I., & Tamir, M. (2016). Together we cry: Social motives and preferences for group-based sadness. *Cognition and Emotion*, 30(1), 66-79.
- Prakash, O. (2009). The Efficacy of "Don't Ask, Don't Tell". *Joint Force Quarterly*, 55, 89-94.
- Pugliese, G. (2015). The China Challenge, Abe Shinzo's Realism, and the Limits of Japanese Nationalism. *SAIS Review of International Affairs*, 35(2), s. 45-55.
- Renan, E. (1992). *Ucparis*. Haziran 16, 2016 tarihinde Ucparis: http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf adresinden alındı

- Renan, E. (1992). *What is a nation?* Haziran 16, 2016 tarihinde Ucparis: http://ucparis.fr/files/9313/6549/9943/What_is_a_Nation.pdf adresinden alındı
- Richards, B. (2010). News and the Emotional Public Sphere. S. Allan içinde, *The Routledge Companion to News and Journalism* (s. 345-355). Abingdon: Routledge.
- Richards, B. (2013). Extreme nationalism and the hatred of the liberal state. N. Demertzis içinde, *Emotions in Politics: The Affect Dimension in Political* (s. 124-142). London: Palgrave Macmillan.
- Riexinger, M. (2010, 2). "Turkey, Completely Independent!" Contemporary Turkish Left-wing Nationalism (Ulusal Sol/Ulusalcılık): Its Predecessors, Objectives and Enemies. *Oriente Moderno*, s. 353-395.
- Rodrik, D. (2021). Why does globalization fuel populism? Economics, culture, and the rise of right-wing populism. *Annual Review of Economics*, 13, s. 133-170.
- Roger, A. (2008). *Milliyetçilik Kuramları*. İstanbul: Versus Kitap.
- Rosenwein, B. (2002). Worrying about Emotions in History. *American Historical Review*, 107(3), 821–845.
- Rosenwein, B. (2010). Problems and Methods in the History of Emotions. *Passions in context*, 1(1), 1-32.
- Rossner, M., & Meher, M. (2014). Emotions in ritual theories. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Emotions in ritual theories* (s. 199-220). Springer.
- SADAT. (tarih yok). Eylül 2023 tarihinde SADAT: <https://www.sadat.com.tr/tr/> adresinden alındı
- SADAT Başkanı açıkladı... Erdoğan, Adnan Tanrıverdi'yi neden başkanışmanı yaptı? (2022, Mayıs 19). Eylül 2023 tarihinde Independent Türkçe: <https://www.indyrturk.com/node/511401/haber/sadat-ba%C5%9Fkan%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1klad%C4%B1-erdo%C4%9Fan-adnan-tanr%C4%B1verdiyi-neden-ba%C5%9Fdan%C4%B1%C5%9Fman%C4%B1-yapt%C4%B1> adresinden alındı
- Salamon, L. M., & Van Evera, S. (1973). Fear, apathy, and discrimination: A test of three explanations of political participation. *American Political Science Review*, 67(4), 1288-1306.

- Salmela, M., & von Scheve, C. (2017). Emotional roots of right-wing political populism. *Social Science Information*, 56(4), 567-595.
- Sansür, L. (2020, Kasım 1). *Ata'nın yaptırdığı fabrikanın dünyada eşi benzeri yok!* Eylül 2023 tarihinde Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/atanin-yaptirdigi-fabrikanin-dunyada-esi-benzeri-yok-wp6105567> adresinden alındı
- Saraçoğlu, C. (2012). *Şehir, orta sınıf ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sargent, L. (2008). *Contemporary political ideologies: A comparative analysis*. Cengage Learning.
- Sasley, B. E. (2011). Theorizing States' Emotions. *International Studies Review*, 13(3), 452-476.
- Savran, S. (2006). Burjuva Sosyalizminin Düşman Kardeşleri: Liberal Sol ve Ulusal Sol. *Devrimci Marksizm*, 50-114.
- Saylan, İ. (2011). *Sub-state nationalism within European integration process: a comparative study of Scottish, Basque and Kurdish cases*. Ankara: Bilkent Üniversitesi [Yayınlanmamış Doktora Tezi].
- Scheff, T. (1994). *Bloody revenge: Emotions, nationalism, and war*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Scheiring, G. (2020). Left behind in the Hungarian rustbelt: The cultural political economy of working-class neo-nationalism. *Sociology*, 54(6), s. 1159-1177.
- Scheler, M. (2004). *Hınç (Ressentiment)*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Kanat Kitap.
- Schrock, D., & Knop, B. (2014). Gender and emotions. J. E. Stets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the sociology of emotions: Volume II* (s. 411-428.). New York: Springer, Dordrecht.
- Schwarzmantel, J. (2008). *deology and politics*. Sage.
- Sedgwick, M. (2013). Something varied in the state of Denmark: Neo-nationalism, anti-Islamic activism, and street-level thuggery. *Politics, Religion & Ideology*, 14(2), s. 208-233.
- Seton-Watson, H. (1977). *Nations and states: An enquiry into the origins of nations and the politics of nationalism*. London: Taylor & Francis.
- Sets, J. E. (2006). Identity theory and emotions. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the sociology of emotions* (s. 203-223.). Boston: Springer.
- Sets, J. E., & Trettevik, R. (2014). Emotions in identity theory. J. E. Sets, & J. H. Turner içinde, *Handbook of the sociology of emotions Volume II* (s. 33-50). New York: Springer.

- Sets, J. E., & Turner, J. H. (2006). *Handbook of the Sociology of Emotions*. Boston: Springer.
- Sets, J. E., & Turner, J. H. (2014). *Handbook of the Sociology of Emotions*. Vol. 2. Springer.
- Siemens, H. W. (2001). Nietzsche's agon with resentment: towards a therapeutic reading of critical transvaluation. *Continental Philosophy Review*, 34(1), 69-93.
- Small, D. A., & Lerner, J. S. (2008). Emotional policy: Personal sadness and anger shape judgments about a welfare case. *Political Psychology*, 29(2), 149-168.
- Smith, A. D. (1996). Nationalism and the Historians. G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 175-197). London, New York: Verso.
- Smith, A. D. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Smith, A. D. (2004). *Milli Kimlik* (3. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, A. D. (2005a). Ethno-Symbolism and Study of Nationalism. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 23-32). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Smith, A. D. (2005b). Civic and Ethnic Nationalism. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 177-184). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Smith, R. M. (2001). Citizenship and the Politics of People Building. *Citizenship Studies*, 5(1), s. 73-96.
- Solomon, R. C. (1993). *The passions: Emotions and the meaning of life*. Hackett Publishing.
- Solomon, R. C. (1995). Some notes on emotion, "east and west". *Philosophy East and West*, 45(2), 171-202.
- Solomon, R. C. (2007). *Not passion's slave: emotions and choice*. New York: Oxford University Press.
- Sorensen, E. (2012). The Ankara Consensus: Islamists, Kemalists and Why Turkey's Nationalism Remains Overlooked. *Middle Eastern Studies*, 48(4), 613-627.
- Sözen, Y. (2010). *Politics of the People: Hegemonic Ideology and Regime Oscillation in Turkey and Argentina*. New York: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Sözen, Y. (2019). Competition in a populist authoritarian regime: The June 2018 dual elections in Turkey. *South European Society and Politics*, 24(3), 287-315.

- Spencer, P., & Wollman, H. (2002). *Nationalism: A Critical Introduction*. Londra: Sage Publications.
- Spencer, P., & Wollman, H. (2005). Good and Bad Nationalism. P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism* (s. 197-217). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Spielmann, M. (2021). *Kemalism, the Judiciary, and Human Rights Diffusion: The ECHR in Turkey*. Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper.
- Srbljinovic, A., & Bozic, J. (2017). When Order Feels Good: Sociological Perspectives on the Role of Emotions in the Restitution of Order in Failing States. *Sociological Perspectives*, 60(2), 394-415.
- Stets, J. E., & Tsushima, T. M. (2001). Negative emotion and coping responses within identity control theory. *Social Psychology Quarterly*, 64(3), 283-295.
- Stryker, S. (1968). Identity salience and role performance: The relevance of symbolic interaction theory for family research. *Journal of Marriage and the Family*, 30, 558-564.
- Stryker, S. (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Menlo Park, CA: Benjamin/Cummings Yayınları.
- Stryker, S. (2001). Traditional symbolic interactionism, role theory, and structural symbolic interactionism: The road to identity theory. J. Turner içinde, *Handbook of Sociological Theory* (s. 211-232). New York: Kluwer/Plenum Yayınları.
- Stryker, S. (2004). Integrating emotion into identity theory. J. H. Turner içinde, *Theory and research on human emotions* (s. 1-24). Bradford: Emerald Group Publishing Limited.
- Sullivan, G. B. (2015). Collective emotions. *Social and Personality Psychology Compass*, 9(8), 383-393.
- Sullivan, G. B. (2018). Collective emotions: A case study of South African pride, euphoria and unity in the context of the 2010 FIFA World Cup. *Frontiers in psychology*, 9, 1-18.
- Sung, S. (2005). Japanese neo-nationalism and an idea of an East Asian community. *Inter-Asia Cultural Studies*, 6(4), 609-615.
- Sümer Holding AŞ. (tarih yok). *Sümer Holding AŞ Genel Müdürlüğü*. Şubat 2024 tarihinde Websitesi: <https://sumerholding.gov.tr/tarihce.aspx> adresinden alındı

- Swank, D., & Betz, H.-G. (2003). Globalization, the welfare state and right-wing populism in Western Europe. *Socio-Economic Review*, 1(2), 215-245.
- Şevkli, S. (2011). *Bir Ulusalçı Nasıl Düşünür: Seküler Milliyetçiliğin Zihin Haritası*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- TenHouten, W. D. (2016). The emotions of powerlessness. *Journal of Political Power*, 9(1), 83-121.
- Tetsunori, K. (1994). Nationalism as ideology, nationalism as emotion, and the pitfalls of national development. *Cybernetics and Systems: An International Journal*, 25(6), 747-761.
- Thamm, R. (2004). Towards a universal power and status theory of emotion. J. H. Turner içinde, *Theory and Research on Human Emotions* (s. 189-222). Emerald Group Publishing Limited.
- Therborn, G. (2008). *İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı*. (İ. Cüre, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tiken, S. (2010). SEZAI KARAKOÇ'UN ŞİİRLERİNDE KÜLTÜREL BİR SEMBOL: AKREP. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15(37), 159-172.
- Timm, J. R. (1991). The Celebration of Emotion: Vallabha's Ontology of Affective Experience. *Philosophy East and West*, 41(1), 59-75.
- Timm, J. R. (1991). The Celebration of Emotion: Vallabha's Ontology of Affective Experience. *Philosophy East and West*, 41(1), 59-75.
- Turner, J. H. (2009). The sociology of emotions: Basic theoretical arguments. *Emotion Review*, 1(4), 340-354.
- Turner, J. H., & Sets, J. E. (2006). Sociological Theories of Human Emotions. *Annual review of sociology*, 32, 25-52.
- Ulusoy, E. (2009). *Ulusalçılık: The Recent Resurgence of Left Nationalism in Turkey*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Uncu, B. A. (2018, Mayıs). *Konda Seçmen Kümeleri: AK Parti Seçmenleri*. Ekim 2023 tarihinde Konda: <https://konda.com.tr/uploads/konda-secmenkumeleri-akparti-secmenleri-mayis2018-f3848f8d2137abf61eb8f9d2ab392e27a01c13f29fc7a5334ee3cc1336fd753c.pdf> adresinden alındı
- Uslu, E. (2008). Ulusalçılık: The Neo-nationalist Resurgence in Turkey. *Turkish Studies*, 9(1), 73-97.

- Üzgel, İ. (2022). Dış Politikada Post-Kemalizm: Bir Çöküşün Hikayesi. İ. Aytürk, & B. Esen içinde, *Post-post-Kemalizm: Türkiye çalışmalarında yeni arayışlar* (s. 151-192). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Valentino, N., Brader, T., Groenendyk, E., Gregorowicz, K., & Hutchings, V. (2011). Election night's alright for fighting: The role of emotions in political participation. *The Journal of Politics*, 73(1), 156-170.
- Van der Wende, M. (2020). Neo-nationalism and universities in Europe. *Research and Occasional Paper Series*, 7, s. 1-16.
- Verdery, K. (1996). Whither 'Nation' and 'Nationalism'? G. Balakrishnan içinde, *Mapping the Nation* (s. 226-234). London, New York: Verso.
- Vincent, A. (2005). Liberal Nationalism -An Irresponsible Compound? P. Spencer, & H. Wollman içinde, *Nations and Nationalism: A Reader* (s. 77-101). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Virchow, F. (2007). Performance, emotion, and ideology: On the creation of "collectives of emotion" and worldview in the contemporary German far right. *Journal of Contemporary Ethnography*, 36(2), 147-164.
- Walker, C. (1972). Nation-building or Nation-destroying? *World Politics*, 24(3), 319-355.
- Wang, Z. (2021). From Crisis to Nationalism? *Chinese Political Science Review*, 6(1), s. 20-39.
- Weber, C. (2013). Emotions, campaigns, and political participation. *Political Research Quarterly*, 66(2), 414-428.
- Weber, M. ([1905] 2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Weber, M. (2018). *Ekonomi ve Toplum I*. İstanbul: Yarı Yayınları.
- Webster, S. (2018). Anger and Declining Trust in Government in the American Electorate. *Political Behavior*, 40, 933-964.
- Willoughby, J. (1995). Evaluating the Leninist Theory of Imperialism. *Science & Society*, 320-338.
- Winichakul, T. (2008). Nationalism and the Radical Intelligentsia in Thailand. *Third World Quarterly*, 29(3), 575-591.
- Wong, D. B. (1991). Is there a distinction between reason and emotion in Mencius? *Philosophy East and West*, 41(1), 31-44.

- Wu, G. (2008). From Post-imperial to Late Communist Nationalism: Historical Change in Chinese Nationalism from May Fourth to the 1990s. *Third World Quarterly*, 28(3), 467-482.
- Yalçın, S. (2014, Ağustos 31). *Bir basma-fistan hikayesi*. Eylül 2023 tarihinde Sözcü Gazetesi: <https://www.sozcu.com.tr/bir-basma-fistan-hikayesi-wp590193> adresinden alındı
- Yavuz, H. (2011). Euroscepticism in Turkey: Parties, Elites and Public Opinion. *South European Society and Politics*, 16(1), 185-208.
- Yavuz, H. M. (2001). Five stages of the construction of Kurdish nationalism in Turkey. *Nationalism and Ethnic Politics*, 7(3), 1-24.
- Yavuz, H. M., & Esposito, J. L. (2003). Introduction. H. M. Yavuz, & J. L. Esposito içinde, *Turkish Islam and the secular state: The Gülen movement*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Yeğen, M. (2009). Kemalizm ve Hegemonya. A. İnel (Dü.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm* (6 b., s. 56-74). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeni Şafak. (2014, Mart 28). Kasım 2023 tarihinde <https://www.yenisafak.com/foto-galeri/gundem/2002-den-2011-e-secim-sonrasi-gazete-mansetleri-8238/6> adresinden alındı
- Yesevi, Ç. (2012). Turkish Political Parties and Turkish Nationalism. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 4(1), 95-106.
- Yıldız, A. (2007). *"Ne mutlu Türküm diyebilene" Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2011). Kemalist Milliyetçilik. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 2: Kemalizm* (s. 210-234). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yörük, Z. (2017). Politik Psişe Olarak Türk Kimliği. T. Bora, & M. Gültekingil içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (s. 309-334). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YSK. (2007, Temmuz 30). *Gümrük oyları dahil Türkiye genel seçim sonuçları*. Şubat 2024 tarihinde T.C. Yüksek Seçim Kurulu: <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2007MilletvekiliSecimi/gumrukdahil/gumrukdahil.pdf> adresinden alındı

- Zarakol, A. (2011). *Yenilgiden sonra: doğu batı ile yaşamayı nasıl öğrendi*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Zhou, S. (2022). The origins, characteristics and trends of neo-nationalism in the 21st century. *International Journal of Anthropology and Ethnology*, 6(1), 1-20.
- Zileli, G. (2007). *Ulusalcılık: Bir İdeolojinin Krizi*. İstanbul: Maki Basın Yayın.
- Zuev, D. (2010). The movement against illegal immigration: analysis of the central node in the Russian extreme-right movement. *Nations and Nationalism*, 16(2), s. 261-284.

EK A1 : GÖRÜŞME SORULARI

1. Görüşmemize sizi tanıyarak başlayalım. Biraz kendinizden bahseder misiniz?
2. Gazete okuma alışkanlıklarınızdan konuşabilir miyiz?
3. Siyasal tercihleri/eğilimleri bir ucu sağa bir ucu sola açılan bir yelpaze olarak düşünürsek siz, ailenizi böyle bir yelpazede nerede konumlandırıyorsunuz?
4. Batı size neyi çağırıştırıyor?
5. Batılı bir kişi hangi özellikleri taşır?
6. Kendinizi Batılı olarak görüyor musunuz? Neden? Hangi özellikleriniz sizi Batılı olmaya yakınlaştırır, hangi özellikleriniz sizi Batılı olmaktan uzaklaştırır?
7. AK Parti'nin kuruluşunu ve iktidara gelmesi sürecine dair neler hatırlıyorsunuz? Neler hissetmişsiniz?
8. AK Parti'nin ilk dönemlerinde AB üyeliği konusunda uyguladığı politikaları nasıl değerlendirirsiniz? Bu politikalarda bir değişim görüyor musunuz?
9. AB'nin, ABD'nin, Türkiye'deki liberal grupların AK Parti iktidarını onayladığında, beğendiğinde, onları kendine yakın gördüğünde neler hissetmişsiniz? Aynı grupların ulusalcılarla ilgili yorumları hakkında ne düşünüyorsunuz? Ne hissediyorsunuz?
10. AK Parti ile birlikte geçirdiğiniz son 20 yıldaki duygusal değişimlerinizden bahseder misiniz? En çok hangi duyguları hissettiniz?
11. Bu süreçte gücünüzü kaybetmiş gibi hissediyor musunuz ya da hissettiniz mi?
12. Gündelik yaşantınızda AKP'nin sebep olduğu ve sizde yoğun duygular oluşturan çeşitli olaylar yaşadınız mı?
13. Ulusalcılık hakkında ne düşünüyorsunuz? Fikirlerinizi paylaşabilir misiniz?
(Aktif dinlemeyle milliyetçilik ile ulusalcılık arasındaki ayrım saptanacak gerekirse sorulacak)
14. Bir ulusalcı sizce nasıl olmalıdır? Bir ulusalcının sahip olması gereken değerler nelerdir?

15. Kendinizi ulusalcı olarak tanımlıyor musunuz? (Evet ise) Ne zaman kendinizi ulusalcı olarak görmeye başladınız? (Hayır ise) Neden? Ulusalcılar hakkında ne hissediyorsunuz?
16. Türkiye ile Batı sizce eşit mi? Bu ilişkinin farklılaştığı dönemler var mı?
17. Kürtler hakkında ne düşünüyorsunuz?
18. Türkiye için herhangi bir tehdit görüyor musunuz? Sizce bu tehditler nelerdir? Bu tehditler hakkında hangi duyguları hissediyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : T.C. GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Hazırlayanın Adı Soyadı : Günce Sabah ERYILMAZ ERDAMAR
Tez Başlığı : Yeni Milliyetçi İdeoloji Olarak Ulusalcılık:
İzmir Örneği Üzerinden Ulusalcıların
Duygularının Analizi
Savunma Tarihi : 05.02.2024
Danışman : Prof. Dr. Özgür ADADAĞ

JÜRİ ÜYELERİ:

Unvan, Ad-Soyadı

İmza

Prof. Dr. Özgür ADADAĞ

Prof. Dr. Birol CAYMAZ

Prof. Dr. Ateş USLU

Doç. Dr. Hatice Deniz GENÇ

Doç. Dr. Hakan YÜCEL

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ulun AKTURAN